

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

MUSTAFA KEMAL UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

SAYI

50

YIL/YEAR CİLT/VOLUME SAYI/ISSUE

2022

19

50

e-ISSN:2791-7789

e-ISSN:2791-7789

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Hatay Mustafa Kemal University
Journal of Social Sciences Institute

Yıl/Year: 2022 ♦ Cilt/Volume: 19 ♦ Sayı/Issue: 50 ♦ e-ISSN: 2791-7789

Hatay

**HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**Hatay Mustafa Kemal University
Journal of Social Sciences Institute**

Yıl/Year: 2022 ♦ Cilt/Volume: 19 ♦ Sayı/Issue: 50 ♦ e-ISSN: 2791-7789

Sahibi / Owner:

(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Adına)
(On Behalf of Hatay Mustafa Kemal University)
Prof. Dr. Veysel EREN
Rektör / Rector

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief:

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN

Editörler / Editors:

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN
Doç. Dr. Üyesi Sacit UĞUZ

Alan Editörleri / Section Editors:

Prof. Dr. Ali ACARAVCI – Prof. Dr. Seyfettin ARTAN
Prof. Dr. Özay KARADAĞ - Doç. Dr. Metin REYHANOĞLU
Doç. Dr. Orçun BOZKURT – Doç. Dr. Özgür ULUBEY
Doç. Dr. Esra Nur TIRYAKI – Doç. Dr. Özer ÖZBOZDAĞLI
Doç. Dr. Serpil KIR – Dr. Öğr. Üyesi Sezai DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi İdris KAYA – Dr. Öğr. Üyesi Zübeyde YARAŞ

Dil Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Burcu TURHAN
Dr. Alim Koray CENGİZ

Yazı ve Redaksiyon Kurulu / Proofreading Board:

Arş. Gör. Gökhan ŞÖHRETLİ

Kapak Tasarımı / Cover Design:

Arş. Gör. Kaan KAYA

Dergi Yazışma Adresi / Correspondence Adress:

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
Tayfur Sökmen Kampüsü Antakya/ HATAY Tel: 0326 2455812
Faks: 0326 245 58 11 e-posta: mkusbed@gmail.com

Baskı-Hazırlık:

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

**HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**Hatay Mustafa Kemal University
Journal of Social Sciences Institute**

Yıl/Year: 2022 ♦ Cilt/Volume: 19 ♦ Sayı/Issue: 50 ♦ e-ISSN: 2791-7789

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda iki kez yayımlanan hakemli, bilimsel bir dergidir. Yayımlanan yazıların her türlü hukuki ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

Derginin her hakkı saklıdır. Dergide yayımlanan yazılar kaynak gösterilmeksizin kullanılamaz.

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Hasan KAYA	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Birol AKGÜN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Nicholas APERGIS	Northumbria Üniversitesi, İngiltere
Prof. Dr. Seyfettin ARTAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Celal Tayyar UĞURLU	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Bilginer ONAN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU	Erzurum Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Besim ÖZCAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat CERECİ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Sevgi ÇIKRIKÇI	Duisburg-Essen Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. Orhan OĞUZ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali KİRMAN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel EREN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Osman AKANDERE	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin GÜFTÂ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Şaban ORTAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Songül KAKİLLİ ACARAVCI	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan Yılmaz KANDIR	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Bilginer ONAN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ÖZTÜRK	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur SOYTAŞ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram BAŞ	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Gülsün Leylâ UZUN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Özey KARADAĞ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent ARI	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Sawsan AGA KASSAB	Lübnan Üniversitesi, Lübnan
Doç. Dr. Tariğ Mohamed Nour	Hartum Üniversitesi, Sudan
Doç. Dr. Ömer İSKENDERÖĞLU	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Firuz FEVZİ	Kabil Devlet Üniversitesi, Afganistan
Dr. Gazi Salah UDDIN	Linköping Üniversitesi, İsveç

50. SAYININ HAKEMLERİ (İsim sıralı liste)

Ahmet BUĞA	Gaziantep Üniversitesi
Ahmet EVİS	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Ahmet HAŞİMİ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Ahmet İRVEM	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Ahmet KARAKOÇ	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Ayşe Füsün ARSAVA	Doğu Akdeniz Üniversitesi
Faisal HUSAIN	Pennsylvania State University
Fatih Mehmet BERK	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ferda ATLI	İnönü Üniversitesi
Ferhat ARIK	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Ferhat HAN	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Hacı KURT	Mersin Üniversitesi
Haluk KORKMAZYÜREK	Toros Üniversitesi
Hasan ÇİFTÇİ	Harran Üniversitesi
Hatice GEDİK	Aksaray Üniversitesi
İdris Nebi UYSAL	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
İmre ERSOY	Marmara Üniversitesi
M. Emir İLHAN	Akdeniz Üniversitesi
Mehmet ALTINÖZ	Bolu İzzet Baysal Üniversitesi
Mehmet ÇETİN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Mehmet DİNÇASLAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Mustafa KARADENİZ	Batman Üniversitesi
Mustafa KURTOĞLU	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Nesip DEMİRBİLEK	Bingöl Üniversitesi
Oğuzhan KIRDÖK	Çukurova Üniversitesi
Oktay PEKŞEN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Seda GÜNDÜZALP	Munzur Üniversitesi
Semra CERİT MAZLUM	Marmara Üniversitesi
Uğur ALTIN	Yozgat Bozok Üniversitesi
Ülhak ÇİMEN	Atatürk Üniversitesi
Yasin YILMAZ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Yaşar ŞENLER	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Yavuz KORKMAZYÜREK	Toros Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

ABAD Kararları Işığında ve Brexit Sonrası Süreçte Birleşik Krallık – KKTC Ticari İlişkilerini Bekleyen Fırsatlar ve Zorluklar1

United Kingdom – TRNC Trade in Light of Ecj Rulings: Opportunities and Challenges in the Post – Brexit Period

Murat TÜZÜNKAN, Mustafa ÇIRAKLI, Erdi ŞAFAK

Towards the Crisis in Metropolitan Municipality: The Effects of the Presidential Government System on the Center-Local Relations and Problem Areas.....18

Büyükşehir Belediyeciliğinde Krize Doğru: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Merkez-Yerel İlişkilerine Etkileri ve Sorun Alanları

Şenol ADIGÜZEL

Abdurrahman Sadi'nin Tatar Edebiyatı Tarihi Adlı Kitabında Alimcan İbrahimov (12.3.1887-21.1.1938)42

Alimjan İbrahimov (12. 3. 1887 – 21. 1. 1938) in Abdurrahman Sadi's History of Tatar Literature

Metin DEMİRCİ

Güven Turan'ın Yaz Üçgeni Romanında Aşkın Bileşenleri69

The Components of Love in Güven Turan's Yaz Üçgeni Novel

Kübra GÖK SOLAK, Ahmet EVİS

Horasan Türkçesinin Cüveyn Ağzıyla Yazılmış Bir Ağıt: Gögädu Kerbeläde.....83

A Lament Written in the Cuveyn Dialect of Khorasan Turkic: Gögädu Kerbeläde

Talip DOĞAN

Tanizaki'nin Sasameyuki ve Nadir'in Gelinlik Kız Romanlarında Görücü Usulü Evlilik ve Kadın100

Arranged Marriage and Woman in Tanizaki's Makioka Sisters and Nadir's Bridal Girl

Aytemis DEPCİ

The Concept of “Psychological Contract” in Organizational Communication Process and a Literature Review on Psychological Contract.....119

Örgütsel İletişim Sürecinde “Psikolojik Sözleşme” Kavramı ve Psikolojik Sözleşmeye Dair Literatür Taraması

Ebru ÇİTİL

Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.....	141
<i>Investigation of the Relationship Between the Problem Behaviors in Children and the Behaviors of Their Parents</i>	
Pınar GÜLER KILIÇ, Ali ÇEKİÇ	
Ebeveynleşme Ölçeği Ergen Formu Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması	167
<i>Parentification Inventory Adolescent Form Validity and Reliability Study</i>	
Ali KARATAŞ, N. Bilge UZUN, Bülent GÜNDÜZ	
Eski Mısır'da Tanrısal Bir Yakarış Anlatısı Olan Kıtık Steli'nin Yönetim Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi.....	183
<i>The Evaluation of the Famine Stele, A Divine Invocation Narrative in Ancient Egypt, in Terms of Administration</i>	
Ercüment YILDIRIM	
Tahtaköprü ve Zilli Çayları Havzalarının Karşılaştırmalı Jeomorfometrik Analizi.....	201
<i>Comparative Geomorphometric Analysis of Tahtaköprü and Zilli Streams Basins</i>	
Reşat GEÇEN, Kübra BALCI	
Yöresel Bir İletişim Dili Olarak Hatay Nidâsı: Haaha	226
<i>Hatay Shout as a Local Communication Language: Haaha</i>	
Sedat CERECİ	
Türkiye'de İlköğretim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Teknoloji Entegrasyonu ile Desteklenmesi: Sistemik Derleme Çalışması.....	237
<i>Supporting History Teaching at Primary Education Level in Turkey with Technology Integration</i>	
Burak ALTINTAŞ, Hatice ÇİLSALAR SAGNAK	
Perceptions of Teachers Working in Primary And Secondary Schools Regarding the Innovation Management Competencies of School Managers	258
<i>İlk ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Okul Yöneticilerinin Yenilik Yönetimi Yeterliklerine İlişkin Algıları</i>	
Fulya ATİLA	
Dergi Yayın ve Yazım İlkeleri	283

ABAD KARARLARI IŞIĞINDA VE BREXIT SONRASI SÜREÇTE BİRLEŞİK KRALLIK – KKTC TİCARİ İLİŞKİLERİNİ BEKLEYEN FIRSATLAR VE ZORLUKLAR*

Murat TÜZÜNKAN

Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, KKTC
murat.tuzunkan@neu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-2173-2131

Mustafa ÇIRAKLI

Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, KKTC
mustafa.cirakli@neu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-5758-644X

Erdi ŞAFAK

Dr. Öğretim Üyesi, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, KKTC
erdi.safak@neu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-4000-2468

Makale Geliş Tarihi: 23/08/2022

Makale Kabul Tarihi: 21/10/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Tüzünkan, M., Çıraklı, M. ve Şafak, E. (2022). ABAD kararları ışığında ve brexit sonrası süreçte Birleşik Krallık – KKTC Ticari İlişkilerini Bekleyen Fırsatlar ve Zorluklar. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(50), 1-17.

Öz

Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD)'nın başlıca görevi, Avrupa Birliği (AB)'nde birlik kurallarının hukukiliğini incelemek ve AB Hukukunun aynı şekilde yorumlanmasını ve uygulanmasını sağlamaktır. Bu çerçevede 1994 yılında SP Anastasiou Limited ve 12 diğer Kıbrıslı Rum narenciye üretici ve ihracatçısının Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) menşeli ürünlere karşı Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi nezdinde açmış olduğu dava ABAD'a taşınmış ve alınan kararlar sonucunda KKTC'nin başta Birleşik Krallık olmak üzere, AB ülkeleri ile ticari ilişkileri olumsuz etkilenmiştir. Bununla birlikte Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması KKTC ile ticari ilişkilerin yeniden tesis edilmesine yönelik tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada ABAD kararları sonrası yaşanan hukuki süreçler ve Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasının KKTC ile ticari ilişkilerinin geleceği açısından nasıl bir anlam teşkil edeceği irdelenmiştir. Çalışmanın bulguları Brexit'in KKTC için 2 temel fırsat sunduğuna, bunların ilkinin KKTC'nin Türkiye-Birleşik Krallık ticaret anlaşmasına dolaylı olarak dahil edilmesi, diğerinin ise adada 2004 yılında uygulamaya konan "Yeşil Hat Tüzüğü" ilkeleri doğrultusunda ve Türkiye'nin de siyasi desteğiyle KKTC'nin Birleşik Krallık ile benzer bir ticaret ilişkisi kurması olasılığına işaret etmektedir. ABAD kararları

* Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

KKTC – Birleşik Krallık ticari ilişkilerinde bazı fırsatlar sunmakla birlikte, Brexit sonrası süreçte, ticari ilişkileri bekleyen zorluklar da bu çalışmada ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği Adalet Divanı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Birleşik Krallık, Brexit, Ticari İlişkiler*

UNITED KINGDOM – TRNC TRADE IN LIGHT OF ECJ RULINGS: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN THE POST – BREXIT PERIOD

Abstract

The main task of the Court of Justice of the European Union (CJEU) is to examine the legality of the rules of union in the European Union (EU) and to ensure that the European Union Law is interpreted and applied in the same way. In this context, the lawsuit filed by SP Anastasiou Limited and 12 other Greek Cypriot citrus producers and exporters in the United Kingdom Supreme Court against imports from the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) was brought before the CJEU, the outcome of which had an adverse impact on TRNC exports to EU countries. Nevertheless, the recent departure of the United Kingdom from the EU has once again raised expectations on the renewing of trade relations between the United Kingdom and the TRNC. This article examines the outcome of the Court's decisions and reflects on the potential repercussions of the United Kingdom's departure from the EU for the future of United Kingdom - TRNC trade relations. The findings of the article show that Brexit offers 2 distinct opportunities for the TRNC, namely the indirect inclusion of the latter in the Turkey-United Kingdom trade deal or the initiation of a new trading relationship based on the principles of the "Green Line Regulations" that have been in place since 2004. While the CJEU decisions offer some opportunities in the TRNC - United Kingdom trade relations, the difficulties that await the TRNC - United Kingdom trade relations in the post-Brexit period are also discussed in this study.

Keywords: *Court of Justice of the European Union, Turkish Republic of Northern Cyprus, United Kingdom, Brexit, Trade Relations*

Giriş

Doğu Akdeniz’de stratejik açıdan oldukça önemli bir konumda bulunan Kıbrıs Adası, uluslararası alanda sorunlu bir ada olarak farklı tartışmalara ve rekabetlere konu olmuştur. Adada yıllardır devam eden ihtilafın en önemli meselelerinden bir tanesi 15 Kasım 1983’te Kıbrıslı Türkler tarafından kurulan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin (KKTC) yasal statüsü ile ilgilidir. KKTC’nin uluslararası anlamda tanınmasına engel olan değerlendirme Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 544 (1983) ve 550 (1984) numaralı kararlarında belirtilmiştir. Bahse konu olan kararlar KKTC’yi batıl ilan etmiş ve diğer devletlere, Kıbrıs Cumhuriyeti’nden başka bir devletin tanınmaması çağrısında bulunulmuştur. Öte yandan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında adanın meşru tarafı olarak görülmüştür. Bu karar ve anlayış çerçevesinde KKTC tıpkı diğer “tanınmamış devletler” gibi uluslararası sistem içerisinde varlığını sürdürse de, Türkiye hariç başka bir ülke tarafından tanınmamış ve yine Türkiye dışında başka hiçbir ülke ile resmi ekonomik ilişki kurması da mümkün olmamıştır.

KKTC’nin bulunduğu coğrafya itibarıyla ve tarihi bağları göz önünde bulundurulduğunda Avrupa kıtası ile siyasi ve ekonomik ilişkilerinin daha önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bu ilişkiler göz önüne alındığında KKTC’nin Avrupa devletleri tarafından tanınması sorunu dışında Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkiler geliştirebilmesi de mümkün olmamıştır. Ticari ilişkilere en önemli engel Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD)’nın 1994 ve 2000 yılında aldığı kararlar olmuştur. Nitekim KKTC kurulduğu ilk yıllarda özellikle Birleşik Krallık ile ticari ilişkilerini tarım ve tekstil

rnleri ihraç ederek sürdürmüŐ ancak ABAD'ın KKTC aleyhine vermiş olduğu karar neticesinde KKTC - Birleşik Krallık ekonomik ilişkileri sonlandırılmak durumunda kalmiŐtır. Haziran 2016'da gerçekleşen Brexit¹ referandumunu sonrasında ise Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği (AB) ile yaklaşık 50 yıldır srdrdĞu tarihi birliktelik sona ermiş ve Birleşik Krallık'ın Brexit sonrası süreçte özellikle ekonomik ve ticari ilişkiler anlamda KKTC ile ilgili olarak yeni bir sürecin yaşanabileceği yönünde görüşler dile getirilmeye başlamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı Brexit sonrasında ABAD'ın KKTC ile ilgili vermiş olduğu kararın hukuki ve siyasi boyutlarını birlikte değerlendirerek Birleşik Krallık – KKTC arasında ekonomik ilişkiler düzeyinde yaŐanabilecek olası deĐiŐiklikleri irdelemektir. Brexit sonrası süreçte ABAD kararlarının Birleşik Krallık açısından bağlayıcılığı olup olmadığı yönündeki hukuki tespit ile birlikte, KKTC ile AB arasındaki ticareti düzenleyen "Yeşil Hat" mevzuatının KKTC-Birleşik Krallık ticaretine de model oluŐturabileceĐi öngörülmektedir. Ayrıca AB'den ayrılan Birleşik Krallık'ın Türkiye ile AB'den ayrı olarak daha yakın ilişkiler geliŐtireceĐi yönündeki öngörüler de bu çalışmanın ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Çalışmada Brexit süreci sonrasında Birleşik Krallık – KKTC arasında ekonomik ilişkiler düzeyinde yaŐanabilecek değişiklikler ve özellikle KKTC açısından oluŐabilecek fırsatlar ve zorluklar; dört başlık altında irdelenmiştir. İlk başlık altında ABAD'ın genel yapısı, kararlarının niteliği ve önkarar prosedürü kısa bir Şekilde incelenmiştir. İkinci başlık altında ABAD'ın, KKTC ile ilgili vermiş olduğu kararların tarihsel gelişimine ve içeriğine yer verilmiştir. nc başlık altında AB hukukunun ye devletler açısından bağlayıcılığı ve Brexit sonrası süreçte AB hukukunun Birleşik Krallık açısından durumu ile birlikte Birleşik Krallık'ın AB yeliğinin sonlanması ile yaşanan hukuksal değişimler incelenmiştir. Son başlık altında ise Brexit süreci sonrasında ortaya çıkan beklentiler ve özellikle ekonomik ve ticari anlamda KKTC açısından olası fırsatlar – zorluklar değerlendirilmiştir.

Çalışmada; sözel anlatım yolu benimsenerek ulaŐılabilen bilgiler yardımı ile 1994-2021 dönemindeki veriler analiz edilmektedir. ABAD'ın Birlik içerisinde ticaretteki konumunun daha iyi yansıtılabilmesi açısından ikincil kaynaklardan faydalanılmış, KKTC ile ilgili alınan kararlar ise doğrudan alıntılanmıŐtır. Diğer taraftan AB hukukunun KKTC-Birleşik Krallık ticari ilişkileri üzerindeki etkisini ortaya koymak için 1995, 2000, 2005, 2010, 2015, 2019 yılları temel alınarak KKTC dış ticaret hacmi verilerinden yararlanılmıştır. Bu veriler, başta KKTC Ticaret Dairesi yayınlarından saĐlanmıŐken, KKTC'nin AB ile ticareti bağlamında AB kurumlarının yaptıkları çalışmalar da dikkate alınmıştır.

Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD): Yapısı ve zellikleri

Avrupa Topluluğu (AT) ve AB'yi kuran antlaŐmaların her biri de aynı içerikli hükümlerle, ABAD'ın görev alanını belirlemektedir. Buna göre, Divan; AntlaŐmaların uygulanmasında ve yorumlanmasında *hukuka saygıyı sağlayacaktır* (Günuğur, 2007:318). AB'nin asli ve türeme normları AB yargısında yetki kullanabilen yargı organlarının hangi tür davalara bakacağını da açıkça düzenlemektedir. Prensip olarak ABAD, AB yargısında açılabilen tüm davalara bakma yetkisine sahiptir. ABAD nezdinde açılabilir davalar ise Şunlardır; personel davaları, iptal davaları, ihlal davaları, hareketsizlik davaları, akit dış sorumluluk kapsamında açılan davalar, yetki sözleŐmesine bağlı olarak açılan davalar, önkarar prosedürü ve temyizdir (Alyanak, 2014:257-258).

ABAD yukarıda saymıŐ olduğumuz görevleri dışında, AB'nin, AB kurumlarının, AB

¹Brexit, Britanya'nın ilk iki harfi ile exit (ıkıŐ) kelimesinin birleşmesinden oluşan kelime olup, Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden çıkması anlamına gelmektedir.

hukukunu ihlal etmemelerini veya yetki sınırlarını aşmamalarını güvence altına almak amacıyla AB'nin hukuki düzenlemelerinin ve Komisyon kararlarının geçerliliğini inceleyen anayasa mahkemesi işlevi de görmektedir (Reçber, 2018:312). AB'nin hukuki düzenlemeleri ve komisyon kararlarının geçerliliğine ilişkin davalar, ulusal mahkemelerde görülebilir ve özel kişilerin, üye devletlerin veya AB kurumlarının yaptığı doğrudan başvurular yoluyla, Divanın önüne getirilebilmektedir. AB'nin hukuki düzenlemeleri veya komisyon kararları birçok nedenden ötürü geçersiz bulunabilmektedir. İlgili hukuki düzenleme, AB kurumlarının antlaşmalar kapsamında tanınmış yetkilerinin sınırlarının aşılması nedeniyle *ultra vires*² olabilir, ulusal anayasaların veya Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin teminat altına aldığı temel hakları ihlal ediyor olabilir veya bir komisyon kararının sürecinde bir eksiklik saptanabilir ya da karar, yetersiz veya yanlış bilgiye dayandırılmış olabilir (Alter, 2005:80-81).

Üye devletlerin ulusal hukuku ile Birlik hukuku birbirlerinden ayrı hukuk düzenini oluşturuyor olsa da, bu iki hukuk düzeni arasında son derece sıkı bir hukuksal ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki özellikle Birlik hukuku normlarının üye devletlerde uygulanmasında çok daha belirgin hale gelmektedir. Kimi zaman ulusal hukuku uygulayacak olan yargıç, belli bir olayda "ulusal hukukun yerine" Birlik hukukunu uygulayabilir (Bozkurt, Özcan ve Köktaş,2004: 11). Çünkü Birlik hukukunu yorumlamak ya da uygulamak ABAD'a özgü bir yetki değildir. Ancak ulusal yargıcın Birlik hukukunu uygulayıp uygulamayacağı konusunda tereddütte düşmesi durumunda yargıç, Divan'dan yorum isteyebilir. Bu olasılığın yanı sıra, kimi zaman ulusal yargı organları önünde görülen davalarda, davanın tarafları da bu davada ulusal hukuk yerine, Birlik hukukunun uygulanması gerektiğini ileri sürebilirler. İşte bu gibi durumlarda "uygulanacak hukuku belirleme" gibi temel bir sorun ulusal yargıcın önüne gelmektedir (Günoğur, 2007:380).

Gerek ABAD gerek ABAD'a bağlı olarak fonksiyon üstlenen AB Mahkemesi, AB hukukunun ulusal devletlerdeki uygulanışına yönelik birliği sağlamada özellikle önkarar yöntemi kapsamında önemli yetkilere sahiptir. Çalışmamızda ABAD'ın Birleşik Krallık – KKTC ticari ilişkileri ile ilgili vermiş olduğu kararlar da önkarar prosedürü çerçevesinde verilmiş olduğu için, ABAD önünde açılacak dava türlerinden sadece önkarar prosedürü açıklanacaktır. Önkarar kapsamında ABAD'a başvurma yetkisi, sadece üye devletlerin ulusal yargı organlarına tanınmıştır. Önkarar yöntemi, ABAD nezdinde davanın doğrudan açılmasını ve bu davaya ilişkin kararın esastan görüşülmesini sağlayacak bir süreci kapsamaktadır. Esasen, davanın aslı, üye devletlerin ulusal yargı organlarının önünde açılmıştır. Bir ulusal yargı organı önünde açılan davada, ulusal yargı organı oranı kararını tesis etmek için, AB hukukunun yorumlanması veya AB organlarının tasarruflarının geçerliliği konusunda bir tereddütte sahip olursa, ya da davanın tarafları (örneğin bir gerçek veya tüzel kişi) kendi ulusal mevzuatının AB hukukunun asli veya türeme normlarına uymadığı veya çatıştığını iddia ederse, ulusal yargı organı ABAD nezdinde önkarar isteminde bulunmaktadır (Reçber, 2018: 343).

Önkarar başvurusu malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı önünde engel teşkil eden, genellikle diğer ülkelerin mallarının ülkeye girişini önlemek üzere tasarlanmış, sağlık ve güvenlik kuralları benzeri ulusal politikaların dava konusu haline getirilmesi için kullanılmıştır. Aynı zamanda malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı ile görünüşte çok fazla ilgisi bulunmayan ulusal politikaların yargı önüne getirilmesi için de önkarar başvurularında bulunulmuştur (Dinan, 2009:159). Örneğin, İrlandalı öğrenci grupları, kürtaj hizmetleri hakkındaki reklamların yasaklanması ile ilgili konuda ABAD'a başvuruda bulunmuş,

²*Ultra vires*, yasal yetki gerektiren ancak onsuz yapılan bir eylemi tanımlamak için hukukta kullanılan Latince bir ifadedir.

Birleşik Krallık Fırsat EŞitliği Merkezi ise kadın erkek eşitliği ile ilgili İngiliz yasalarını yargı önüne taŐımuŐtur. Divan, özellikle bu tür davalarla ilgili olarak, kendi yetki sınırlarının dışına çıkmak ve üye devletlerin içişlerine karıŐmakla itham edilmiştir (Alter, 2005: 80).

ABAD, 1960'lerde dikkat çeken bir gelişme kaydetmiŐtir. AB hukukunun evrimi o dönemde Avrupa bütünleŐmesinin en az fark edilen, fakat en önemli geliŐmelerinden birisi olmuştur (Dinan, 2009:159). 1963 (Van Den en Loos) ve 1964 tarihli (Costa – ENEL) dönüm noktası niteliğindeki iki davada Divan, AB hukukunun dayandığı anahtar ilkeleri yürürlüğe koymuştur. Bunlardan ilki, AB Kurucu AndlaŐmaların bütün düzenlemelerinin doğrudan etkili olduğuna dair karardır (Reçber, 2018: 85). Diğeri ise AB hukuku normları ile üye devletlerin ulusal hukuk normlarının atıŐması durumunda, AB hukuku normlarının üstün tutulması ile ilgili karardır (Reçber, 2018:70).

1963 *Van Den en Loos* davasında Hollandalı bir taŐımacılık firması, Almanya'dan ithal edilen ürünler üzerindeki vergilerin arttırılmasına ilişkin olarak, Birliğin ortak pazar ilkelerini ihlal ettiği gerekçesiyle Hollanda gümrük mevzuatı aleyhine dava açmıŐtı (Judgment of the Court of 5 February, 1963).ABAD söz konusu dava ilgili kararında, AB'nin iŐleyiŐine ilişkin AndlaŐma'nın30.madde (Eski 12. Madde) hükümünün, AB'nin iŐleyiŐine ilişkin AndlaŐma'nın ruhu, genel yapısı ve lafzı uyarınca doğrudan etki yarattığına karar vermiştir (Reçber, 2018: 85).

1964 tarihinde ise İtalya'nın ulusal elektrik tedarikçisi firmasını konu alan *Costa - ENEL* davasında ise Divan, AB hukukunun ulusal hukuklara üstünlüğünü onaylamıŐtır (Judgment of the Court of 15 July, 1964). Divan söz konusu dava ile ilgili kararında ayrıca, AB'nin Kurucu AndlaŐmaları ile özerk bir hukuk düzeni kurduğunu ve bu düzen içerisindeki hukuk kurallarının üye devletlerin ülkelerinde hüküm doğruduklarını belirtmiştir (Reçber, 2018:70).

ABAD, AB politikalarına ilişkin sorunlara çoğunlukla, AB'nin herhangi bir politikasına karşı çıkan veya bu politikaların belirleniŐ sürecini etkileyebilme gücünden kaygı duyan ulusal hkmetler, AB kurumları veya çıkar grupları, mevcut statükoyu deęiŐtirmek amacıyla yargı alanına baŐvurduklarında dahil olmaktadır (Alter, 2005: 81). Ayrıca Avrupa bütünleŐmesini etkilemek amacıyla, antlaŐmaların hükümlerini ulusal hükümetlerin kastını aŐacak Şekilde yorumlayarak, politikaların oluşumunda aktif bir rol de üstlenebilmektedir. Örneğin Divan, *Cassis de Dijon* davasında verdiği kararda, ulusal sağlık ve güvenlik standartları ile teknik standartların antlaşma kapsamında karşılıklı olarak tanınması gerektiğine ilişkin bir yorum getirmiş ve AB'nin uyum politikasında temel nitelikte bir değişim yaratmıştır (Judgment of the Court of 20 February, 1979).

Sonuç olarak ABAD, kuruluşundan bu yana, AB sisteminde, bir yargı organı olarak kendi yetkisinde bulunan konular itibariyle yargı yetkisini kullanmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde ABAD'ın "nkarar" prosedürü çerçevesinde Birleşik Krallık – KKTC ticari ilişkileri ile ilgili vermiş olduğu kararların içeriği ve uygulanması süreci ele alınacaktır.

1994 ABAD ve 2000 ABAD Kararlarının Analizi

1. 1994 ABAD Kararı Süreci

Kıbrıs – AB ilişkileri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrasında önemli bir sürece girmiştir. 1961 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti ile Birleşik Krallık arasında *Tercihli Ticaret Anlaşması* imzalanmıŐ, Antlaşma erevesinde Kıbrıs'tan Birleşik Krallık'a ihraç edilen mallar üzerinde gümrük vergilerinin indirilmesi amaçlanmıştır. Anlaşma ile ayrıca Birleşik Krallık Kıbrıs'tan ihraç edilen ürünler için önemli bir pazar haline gelmiştir (Aran, 2022).

1974 yılında Kıbrıs'a gerçekleştirilen askeri müdahaleden bir sene önce, AB ile Kıbrıs arasında bir ortaklık anlaşması kabul edilmiş ve bu anlaşma iki dönem içinde kurulacak bir

gümrük birliğini öngörmüştü. Öngörülen bu süreçte ilk dönem, sanayi malları ve tarım ürünlerinde gümrük tarifelerinin aşamalı olarak indirilmesini içermiştir. Bu aşamanın 1977 yılında bitmesi gerekiyordu, fakat süreç 1987 yılının sonuna kadar uzatılmış ve anlaşmanın ikinci dönemi bu nedenle 1 Ocak 1988’de başlamıştır. İkinci dönem de iki aşamadan oluşmuştur. İlk aşama (1988 – 1997) Kıbrıs’ın sanayi mallarının büyük bölümüne ve kırk üç tarım ürününe uygulanmakta olan gümrük vergilerinin ve miktar kısıtlamalarının azaltılmasını, Kıbrıs’ın AB’nin ortak gümrük tarifesine uyum sağlamasını ve Kıbrıs’ın rekabete ve AB mevzuatının diğer alalarına ilişkin yasalarının uyumlaştırılmasını öngörmüştür. İkinci aşama ise (1997 – 2000) gümrük birliğinin tamamlanmasını amaçlamıştır. Günümüzde ise Gümrük birliği düzenlemeleri, Kıbrıs – AB ticaretinin yaklaşık yüzde 90’ını kapsamaktadır ve Kıbrıs hükümetinin AB mallarının ithalatına uyguladığı vergiler yirmi yıl öncesine göre yüzde 60’tan daha fazla bir oranda azalmıştır (Featherstone,2005:87).

1974 yılında Kıbrıs’ın *de facto*³ olarak bölünmesinden sonra pek çok üye devlet Kıbrıs – Türk Ticaret Odası’nın narenciye ve patates ihracatı için verdiği sertifikaları kabul etmeye devam etmiştir. Zira bu sertifikaların Kıbrıs Türk Federal Devleti ve daha sonra ilan edilecek olan KKTC adına çıkarılmadığı kabul edilmiştir (Aran, 2022). Yine 1974 sonrası süreçte Birleşik Krallık Gümrük ve Vergiler İdaresi ise EUR 1. Dolaşım Sertifikasının⁴ Türk yetkililer tarafından eski “Kıbrıs Gümrük Otoritesi’nin yetkilileri adına verildiğini benimsemiş ve Kuzey Kıbrıs’tan narenciye ve patates alımını sürdürmüştür. 1983 yılında KKTC’nin ilan edilmesi ile birlikte ise Kıbrıslı Rum yetkililer “Kıbrıs Cumhuriyeti” adına yeni bir gümrük damgası çıkarmış ve AB’ye sözlü bir uyarıda bulunarak KKTC’den ithal edilecek ürünlerde var olan damgaların geçersiz olduğunu ilan etmiştir (Özkan, 2017:83).

ABAD’ın KKTC ürünlerinin ihraç edilmesi ile ilgili 1994 yılında vermiş karar öncesinde, 1991 yılında vermiş olduğu karar yaşanan süreç açısından önem teşkil etmektedir. 5 Aralık 1989’da Avrupa Komisyonu Tarım Genel Müdürü Guy Legras, Brüksel’deki Üye Devletlerin Daimî Temsilcilerine, Kıbrıs’tan ithal edilecek ürünlere verilecek sertifikaların sadece “Kıbrıs Cumhuriyeti” adını taşımalarını ve belgelendirmenin, yetkili makamlar tarafından gerçekleştirildiğinin dikkate alınması gerektiğini belirten bir mektup göndermiştir. Tarımla ilgili Genel Müdürlüğün Brüksel’deki devamlı temsilcilere bu yönde yazdığı mektup üzerine, KKTC’den narenciye ürünleri ithal eden iki Hollanda kökenli şirket, ilgili yazıya karşı AET Antlaşması’nın 173/2 maddesi ile ilgili olarak (yeni AT-Antlaşması 230(4)) ABAD’da C-50/90, *Sunzest v. Komisyon* adı altında iptal davası açmıştır (Koutrakos, 2003:489-498).

ABAD 13 Haziran 1991 tarihinde C-50/90, *Sunzest v. Komisyon* davasında, 5 Aralık 1989 tarihli mektubun 173. maddenin (şimdi Madde 230 (4) AT), gerektirdiği şekilde bir 'karar' içermediğini ve sadece Komisyon personelinin bir görüşü olup, kanunda hiçbir etkisi olmadığını ve bu nedenle şirketlerin tazminat taleplerini desteklemek için bu mektubun iddia edilen yasadışıluğuna atıfta bulunamayacağına hükmederek davanın kabul edilemez olduğuna karar

³ De facto tanıma, var olan devletlerin, yeni bir devleti tam olarak tanımakta belirli şüphelerinin bulunduğu ve bu yüzden sınırlı ve geçici olarak hukukî ilişkilere girme isteğini ortaya koydukları bir tanıma yoludur. De facto tanımda, tanıyan devletin, yeni devletin bağımsızlığına, ülke üzerindeki otoritesine ve/veya devamlılığına ilişkin birtakım şüpheleri bulunmakta ve kendisini tam olarak bağlamak istememektedir. Bu tür bir tanıma yolu seçildiğinde, hem de facto tanınan devletle sınırlı da olsa ilişki kurulabilmekte, hem de gerektiğinde bu işlem geri alınabilmektedir.

⁴EUR.1 Dolaşım Sertifikası, sertifikası muhteviyatı eşyanın anlaşma kuralları çerçevesinde menşeli olduğunu gösteren, ihracatçı tarafından doldurulduktan sonra Ticaret/Sanayi Odaları tarafından gerekli kontroller yapılarak tespit edilen ve gümrük idaresince vize edilmesini müteakip geçerli olan menşe ispat belgesidir.

vermiştir (Order of the Court of 13 June, 1991).

Mahkeme ayrıca 1991 yılında vermiş olduğu kararda siyasi yansımaları olan bir anlaşmazlığa dahil olmayacağını şu şekilde belirtmiştir; *[Ortaklık Anlaşmasının] 5. Maddesi Kıbrıs'ın fiilen bölünmesinden kaynaklanan sorunlar için Topluluğa Kıbrıs'ın içişlerine karışma hakkını vermez. Bu sorunlar münhasıran uluslararası alanda tanınan Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından czlmelidir* (Para 47).

Komasyon mektubunun ye devletler üzerinde bağlayıcılığı olmadığından, Birleşik Krallık, Almanya ve diğer gümrük makamları, Kıbrıs Türk makamları tarafından verilen EUR. 1 dolaşım sertifikalarını kabul etmeye devam etmiştir (Aran, 2022). Örneğin, bir sertifikanın gerçekliği veya söz konusu malların gerçek menşei ile ilgili bilgilerin doğruluğu konusunda Alman makamları, orijinalliğini teyit etmek için Kıbrıs Türk makamlarına resmi bir doğrulama talebi göndermiş ve söz konusu hareket belgesinin doğruluğu KKTC makamları tarafından teyit edilmiştir (Tani, 2021).

İlerleyen süreçte KKTC'den AB'ye ithal edilen ürünler ile ilgili Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tutumu önemli bir değişikliğe uğramıştır. 21 Mayıs 1992'de SPAnastasiou (Pissouri) ve 12 Rum narenciye ve patates üretici ve ihracatçısı, Topluluk hukukunun ngrdğu resmi otoritelerin belgeleri olmaksızın, Kuzey Kıbrıs'tan tarım ürünleri ithalatına izin vermelerini içeren işlemleri için İngiltere Tarım, Balıkçılık ve Gıda Bakanlığı'na (Ministry of Agriculture, Fisheries and Food) İngiltere Yüksek Mahkemesi önünde dava açmıştır (Aran, 2022). Bunun zerine Birleşik Yüksek Mahkemesi 2 Aralık 1992'de davayı "nkarar" prosedürü crevesinde ABAD'a taşımıştır.

1994 yılı C – 432 / 92 Sayılı Anastasiou 1 kararında ABAD, Kıbrıs'tan bir AB yesi Devlete narenciye veya patates ithalatına, Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından yetkilendirilmiş yetkililer tarafından değil, Kıbrıs'ın BM Tampon Bölgesi'nin kuzey kısmındaki Türk toplumu tarafından verilen EUR.1 dolaşım sertifikasının ya da bitki sağlığı belgesinin, Topluluk hukuku crevesinde, ye Devletin bu ithalata izin vermesini engellediği belirtilmiştir. ABAD Karar'da ayrıca Protokol ve rn Sağlık Direktifinin, Kuzey Kıbrıs'tan doğrudan ithalatı önlediğini ifade etmiştir (Judgment of the Court of 5 July, 1994). Bu karara uyan Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi, 11 Kasım 1994'te Birleşik Krallık'ın KKTC'den narenciye ve patatesi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yetkili otoritelerinden verilmeyen bir Bitki Sağlığı Belgesi (*Phytosanitary Certificate*) ile ithal edemeyeceğini kararlaştırmış ve bu karara Almanya da uymuştur. ABAD resmi olarak KKTC'den ithal edilecek ürünlere ambargo koymamış ancak verdiği kararın sonuçları, KKTC'den AB'ye mal ihracatını yeni eklenen gümrük ve fonlarla Kıbrıslı Türk işletmeler için ekonomik olarak olanaksız hale getirmiştir (zkan, 2017:88).

2. 2000 ABAD Kararı Süreci

KKTC, ABAD kararının yarattığı olumsuz durumu ortadan kaldırmak amacıyla, AB'ye yapılacak ihracatın Türkiye üzerinden yapılması şeklinde bir yöntemi gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, KKTC'den narenciye ve patates yüklenen gemiler önce Türkiye limanlarına (Mersin) uğramaktaydı. Gemiler burada bir süre kaldıktan sonra, Türk yetkililer tarafından denetlenip Bitki Sağlığı Belgesi verilmekteydi ve verilen Bitki Sağlığı Belgesi'nde malların menşe ülkesi olarak da Kıbrıs gösterilmekteydi (Aran, 2022).

Bahsedilen bu uygulama ile KKTC'den Birleşik Krallık'a yalnızca iki kargo mal gnderilebilmiştir. KKTC'den Birleşik Krallık'a yapılan bu ihracat ile ilgili olarak daha önce bahsetmiş olduğumuz ilk davayı açan Anastasiou ve diğerleri, İngiliz Yüksek Mahkemesi'ne uygulamanın engellenmesi için Emir talebinde bulunmuştur. Başvuru sonrasında patates dışında kalan ürünler için talep edilen Emir reddedilmiş ve bunun zerine Davacılar, konuyu Birleşik Krallık'ın en yüksek mahkemesi olan House of Lords'a taşımıştır. Mahkeme, dava hakkındaki işlemleri durdurarak, Bitki Sağlığı Direktifi (Plant Health Directive) ile ilgili bazı konuları

yorumlamak üzere, ATA'nın 117. maddesi (yeni 234. madde) tahtında önkarar amacıyla ABAD'a taşımıştır (Aran, 2022).

ABAD 2000 yılında vermiş olduğu Kararında, ilk davanın gerekçelerinden bazılarını kullanmış ve Mahkeme *Sertifikanın değiştirilmiş şekliyle No: 77/93 sayılı Direktifin gerekliliklerine uygun olup olmadığını belirlerken, bitkilerin menşe ülkesinde bir bitki sağlığı sertifikasının verilmemiş olmasının nedenlerini dikkate almak ilgili Üye Devletin görevi değildir* şeklinde görüş bildirmiştir (Judgment of the Court of 4 July, 2000).

ABAD 2000 yılında almış olduğu kararda belirtilen 16.2 ila 16.3a maddelerinin gerektirdiği resmi dokümanların ürünlerin kendi ülkesi dışında AB'ye üye olmayan bir ülkede yapılabilecek şekilde değiştirilmiş olarak yorumlamanın bitki sağlığı güvencelerini güçlendirme amacıyla tasarlanan menşe belgesi şartlarına aykırı olacağına karar vermiştir. ABAD, kararında ayrıca KKTC hükümetinin siyasi olarak tanınmadığını ve dolayısıyla KKTC hükümetinin yetkisinin kabul edilemez olduğunu varsaymıştır (Judgment of the Court of 4 July, 2000).

ABAD'ın 2000 yılındaki kararından sonra 1 Mayıs 2004 tarihine kadar Birleşik Krallık – KKTC ticari ilişkilerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ancak 16 Nisan 2003 tarihinde Atina'da imzalanan ve 1 Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe giren Katılım Antlaşma'sına ekli 10. Protokol ile KKTC AB nezdine yeni bir statü kazanmıştır (The Queen v Minister of Agriculture, 2003). Böylece 2003 yılında Birleşik Krallık Lordlar Kamarası KKTC'den ürün ithalatını yasaklayan davayı yeniden görüştüğünde, söz konusu narenciye meyvesinin Konsey Direktifi No. 77/ 93 uyarınca ambalajının uygun bir menşe işareti taşıması gerektiği sorusunu yeniden gündeme getirmiştir. Burada Lordlar Kamarası bu koşulun sadece menşe ülkede karşılanabileceğine ve bu nedenle Birleşik Krallık Tarım Bakanlığı'nın, Türk makamları tarafından verilen Bitki Sağlığı Sertifikasını kabul etme hakkına sahip olmadığını ve ABAD'ın 2000 yılındaki kararının Madde 16.1'de atıfta bulunulan uygun menşe işaretinin bitkilerin menşe yerinden başka bir yerde yer alıp alamayacağı sorusuna kesin olarak cevap vermediği görüşünü savunmuştur. (The Queen v Minister of Agriculture, 2003).

Sonuç olarak ABAD 1994 ve 2000 yılında vermiş olduğu kararlar neticesinde Birleşik – Krallık KKTC ticari ilişkileri sona ermiş, KKTC ekonomisi bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde ABAD kararlarının üye devletler açısından bağlayıcılığı ve Brexit sonrası süreçte Birleşik Krallık açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

ABAD Kararlarının Üye Devletler Açısından Bağlayıcılığı ve Brexit Sonrası Süreçte ABAD Kararlarının Birleşik Krallık Hukuku Açısından Analizi

AB içinde hukukun niteliğini ve karmaşıklığını iyi anlayabilmek önemlidir. AB siyasal bir varlık olup, son derece tedrici bir biçimde oluşturulmuş, sınıflandırılmayan bir hukuk sistemidir (Mathieu, 2006:38). Bu anlamda, üye devletler AB hukuku ile çelişebilecek iç hukuk düzenlemesi yapmamayı, idari işlem tesis etmemeyi veya eylemde bulunmamayı ve yargısal kararlar aşmamayı üstlenmiş durumdadır. Böyle olmakla birlikte, AB hukuku ile ulusal hukuk düzenlerinin çatışması söz konusu olabilmektedir (Reçber, 2018:71).

Antlaşmalarda öngörülen bir yükümlülüğü ihlal ettiği Divan kararı ile belirlenen bir üye devletin ihlali gidermek için, uygun bir süre içinde gerekli iç hukuk önlemlerini almaması, dolayısıyla Divan kararını uygulamaması durumunda, söz konusu ihlali sürdüren devlet aleyhine yeniden dava açmak yolu açıktır. Ancak buradaki hukuksal sorun, siyasal niyet olgusu ile ele alınmalıdır. Topluluğa üye olmakla birlikte Avrupa bütünleşmesi içinde yer alma yolunda siyasal karar vermiş olan bir üye devletin bu kararı, antlaşmalarla bağlı kalma yolunda verilmiş bir hukuksal güvence olarak kabul edilmektedir (Günuğur, 2007:328).

ye devletlere yönelik olarak AB'nin yetkili organları tarafından tesis edilen kararlar, genellikle tarım, enerji, mali problemler, sigortacılık, ulaştırma, dış ticaret ve gümrük konularında yönergelere alternatif olarak, ye devletlerin ulusal hukuklarını uyumlaştırmak, yakınlılaştırmak veya eşgüdümü sağlamak gayesiyle tesis edilmektedir. Bu konuda, kararlar ye devletlere yetki verenler ile yükümlülük yaratanlar Şeklinde ikiye ayrılabilir. Bu iki karar türü de hukuksal açıdan bağlayıcıdır. Bütün yönleriyle bağlayıcı olan kararlar ye devletlere yükümlülük yaratanlardır. Bu karar türüne örnek olarak malların serbest dolaşımı, tarımsal kotalar, kamu işletmelerine rekabet kurallarının uygulanması, vergi, ulaştırma vb. alanlara yönelik alınanlar gösterilebilir (Reçber, 2018: 114).

AB hukuku çerçevesinde, ABAD'ın vermiş olduğu kararlar bir tespit karardır. Bununla birlikte uygulamada, ye devletlerin genellikle Divan kararlarına uydukları gözlemlenmektedir. (Reçber, 2018:115). Zaten bu yönde bir yükümlülük AB Antlaşması maddelerinde de öngörülmüştür (AB Antlaşması 260-270). Ayrıca Maastricht Antlaşmasıyla bu maddeye eklenen 2. Paragrafla Divan kararlarının gereğini yerine getirmeyen ye devletlere maktu bir tutar uygulanması açık hükme bağlanmıştır (Reçber, 2018:106). Bu bağlamda AB lkeleri genel olarak Divan kararlarına uymaktadırlar.

Yazılı bir Anayasası bulunmayan Birleşik Krallık, AB'ye yetki devrini, AB hukukunun kendi devlet ülkesinde doğrudan uygulanabilirliği ve üstünlüğünü tanıyan yasal bir düzenlemeyi 1972 tarihinde, yani AB'ye tam ye olmadan kısa bir süre önce çıkarmıştı. *European Communities Act* adlı yasanın 1.maddesi, AB hukukunun Birleşik Krallık'ın devlet ülkesinde doğrudan uygulanabilirliği ve 2.maddesi ise AB hukukunun Birleşik Krallık'ın iç hukuk düzenlemelerinden (yasalarından) stn olduğunu belirtmektedir (Reçber, 2018:74). Başka bir ifadeyle AB yeliği, Birleşik Krallık politikalarında ve hukuk düzeninde köklü bir değişime neden olmuştur. Örneğin, İngiliz Parlamentosu'nun ulusal egemenliğine dayalı anayasal doktrininin yerini, çatışmaları halinde AB hukukunun ulusal hukuka göre üstün olduğuna dayanan Avrupa'nın anayasal doktrini almıştır. Tarihinde anayasal değişimin kesintiye uğramamış olmasından gurur duyan bir ülke için, bu durumu kabullenebilmek g olmuştur (George, 2005:257).

Brexit ncesi süreçte, Birleşik Krallık Mahkemeleri, Birlik hukuku ile İngiliz hukuku arasındaki çatışma hallerinde, vermiş oldukları kararlarda, Birlik hukukunun, ulusal hukuk üzerinde doğrudan etkiler yarattığını kabul etmekle birlikte ilgili kuralların, Birleşik Krallık hukukunda başkaca bir iç hukuk belgesine gereksinim duyulmaksızın doğrudan uygulanacağını bildirmişlerdir. Örneğin AT Antlaşmasınının, kadın – erkek işçiler arasında, ücret eşitliğini ngren 141.maddesindeki hüküm, İngiliz mahkeme kararları ışığında, bu ülkede "doğrudan uygulanacak" nitelikte görülmüştür (Günuğur, 2007:90). Ancak bu durum Brexit sonrası süreçte değişikliğe uğramıştır.

Birleşik Krallık'ta Brexit süreci ile ilgili olarak 2017 yılında Büyük Fesih Yasası'nın kabul edilmesiyle doğrudan uygulanan AB hukuku normları ve bireyler tarafından mahkeme önünde doğrudan ileri sürülebilen haklar yürürlükte kalmaya devam etmiştir (Legislating for Brexit: the Great Repeal Bill, 2022). Ayrıca yine AB hukukundan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi için yapılmış olan iç hukuk düzenlemeleri de yürürlüktedir (Topaloğlu, 2018:358).

Yine Brexit sonrası süreçte, ABAD'ın yargı yetkisi sona erecek ancak üyeliğin sona ermesinden önce verilmiş olan ABAD kararları, aynen yerel mahkeme içtihatları gibi bağlayıcılıklarını sürdürmeye ve emsal teşkil etmeye devam etmektedir (Legislating for Brexit: the Great Repeal Bill, 2022).

Büyük Fesih Yasası ayrıca, ABAD kararlarının Birleşik Krallık açısından bağlayıcı olduğunu ve yerel mahkeme içtihatları gibi emsal teşkil edeceğini belirtilmekle birlikte, *Birleşik Krallık'ın*

AB'den Ayrılmasına İlişkin Yasal Düzenlemesi'nin 2. Bölüm 16.maddesi, geçmişte verilen kararların Birleşik Krallık açısından sonsuza kadar geçerli olacağı anlamı taşımadığını ve gerektiğinde ilgili kararların İngiliz Yüksek Mahkemesi ya da İngiliz Lodrlar Kamarası tarafından yeniden yorumlanabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda Birleşik Krallık – KKTC ticari ilişkileri ile ilgili verilen ABAD kararları Birleşik Krallık hukuku uyarınca yeniden yorumlanabilecektir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Brexit sonrası süreçte, Birleşik Krallık yetkililerinin ABAD kararını olası bir yeniden değerlendirmesi sonrasında, iki ülke ilişkilerini bekleyen fırsatların ve zorlukların neler olabileceği ele alınacaktır.

Brexit Sonrası Süreçte Birleşik Krallık – KKTC Ekonomik İlişkileri: Fırsatlar ve Zorluklar

Çalışmanın bu bölümünde Birleşik Krallık – KKTC ilişkileri ile ilgili genel bilgilere yer verilecek olup, ayrıca KKTC'nin ihracatı tablolar şeklinde sunulacaktır. Bu bölümde ayrıca Birleşik Krallık – KKTC ilişkilerini bekleyen fırsatlar ve zorluklar konusu da ele alınacaktır.

KKTC Ticaret Dairesi verilerine bakıldığında, 2021 Yılı (Ocak - Eylül) Döneminde gerçekleşen toplam ihracatın % 50.7' si Türkiye' ye, % 1.5' ini AB ülkelerine, % 5.5' i Diğer Avrupa ülkelerine, % 24.5' i Orta Doğu Ülkelerine geriye kalan kısmı da, Uzak Doğu ülkelerine ve diğer ülkelere yapılmıştır. (KKTC Ticaret Dairesi, 2021). Tablo 1'de KKTC Ticaret Bakanlığı sitesinde yer alan, KKTC'den AB'ye 1995 - 2020 yılları arasında yapılan ihracat bilgileri ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 1: KKTC-AB İhracat Hacmi (\$)

YILLAR	TUTAR ⁵
1995	35,981,640
2000	20,338,002
2005	17,126,856
2010	11,816,654
2015	6,195,715
2020	2,041,116

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi (2021) İhracat İstatistik Raporu

KKTC'den Avrupa Birliği'ne yapılan ihracatın dörtte bir büyüklüğündeki hacmi Birleşik Krallık ile gerçekleştirilmektedir. Tablo 2 de görüleceği üzere Birleşik Krallık KKTC'nin Türkiye'den sonra ihracat büyüklüğünün en yüksek olduğu ikinci ülke konumundadır.

Tablo 2: KKTC-Birleşik Krallık İhracat Hacmi (\$)

YILLAR	TUTAR (\$)
2020	557,407
2019	1,313,948
2018	3,252,123
2017	2,626,137
2016	2,445,747
2015	2,788,349

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi (2021) İhracat İstatistik Raporu

Tablo 3'de görüleceği üzere 2019 yılında toplam ihracatın içerisinde en büyük paya Konfeksiyon, Patates ve Kahve sahiptir.

⁵ 2007 yılından sonra toplam ihracat rakamı Güney Kıbrıs'a yapılan ihracat kıymetini de içermektedir.

Tablo 3: KKTC-Birleşik Krallık İhracat Hacmi (\$)

ÜRÜN	TUTAR (\$)
Konfeksiyon	333,813
Patates	53,761
Kahve (KavrulmuŐ)	34,658
Zeytinyağı	26,838
Mandalina	24,361
Zeytin (Siyah)	17,389
Zeytin (Konserve)	16,091
Pekmez	10,674
Naylon anta	7,836
Molohiya	7,104

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi (2021) İhracat İstatistik Raporu

Brexit süreci sonrasında Birleşik Krallık – KKTC ilişkilerini bazı fırsatların ve zorlukların beklediğini ifade etmek mümkündür. KKTC'nin, Brexit süreci sonrasında Birleşik Krallık ile ilişkilerinde elde edeceği fırsatlardan ilki Birleşik Krallık'ın Türkiye ile ekonomik ve stratejik ortaklığını kuvvetlendirebileceği ile ilgilidir. Nitekim Türkiye'de bu alanda yapılan değerlendirmeler, Birleşik Krallık'ın Brexit sonrası Doğu Akdeniz'deki bölgesel güvenliği sağlamak için daha etkin bir yol izlemesi ve Türkiye gibi müttefiklerinin i istikrarını sağlamak, ekonomik ve stratejik anlamda ilişkileri güçlendirmesi beklentisi içerisindedir (Boyraz ve İstikbal, 2021). Birleşik Krallık tarafından yapılan açıklamalar ilk aşamada daha temkinli bir tavır alınacağı (Brexit: Northern Cyprus, 2022) ve çatıŐma alanlarında özellikle diplomatik çözümlerin bulunması noktasında daha etkin olunacağı mesajını vermektedir (İngiltere'den 7 maddelik Kıbrıs Planı, 2022).

Bununla birlikte bu temkinli tavır Brexit sonrasında Birleşik Krallık'ın Orta Doğu bölgesindeki ticaret ve enerji üretim/nakil hatlarını korumak ve Avrupa'ya g kontrol etme çabalarına destek vererek bölgede kendisi açısından yönetilebilir bir istikrara katkı koymak adına Türkiye ile ilişkilerini pekiŐtirmeyeceđi anlamına da gelmemektedir. Böylesi bir durumda KKTC için iki temel fırsat ortaya çıkabilecektir. Bunların ilki KKTC'nin Türkiye-Birleşik Krallık ticaret anlaşmasına dolaylı olarak dahil edilmesidir. Nitekim bu yöndeki beklentiler KKTC makamları tarafından da dile getirilmektedir. 2 Ocak 2021 tarihinde verdiği bir demeçte, KKTC BaŐbakan Yardımcısı, Ekonomi ve Enerji Bakanı Erhan Arıklı Türkiye ile Birleşik Krallık arasında imzalanan anlaşmanın KKTC için büyük bir fırsat olduğunu vurgulamıŐ ve konuyla ilgili Şu açıklamalarda bulunmuştur; *“Őayet baŐarabilirsek bunun bize muazzam etkisi olacaktır. Türkiye'den sonra ticaret yapabileceğimiz ülkelerden biri de Birleşik Krallık'tır. Birleşik Krallık, AB içerisinde olduğu için daha önce sıkıntılar yaŐanıyordu. Şimdi AB'den çıktı ve Türkiye ile direkt ticaret anlaşması yaptı. Ticaret anlaŐmasının bir yerine Türkiye tarafından dahil olabilirsek eminim ki ülkeye ihracat açısından büyük katkılar koyacaktır”* (Arıklı, 2022).

AB ile Birleşik Krallık arasında Brexit sonrası ilişkileri Őekillendirecek yeni bir Ticaret Anlaşması imzalanmasına yönelik müzakereler 24 Aralık 2020 tarihinde tamamlanmıştır (Birleşik Krallık'ın Ekonomisi). Söz konusu Anlaşma, 1 Ocak 2020 tarihinde geçici olarak uygulamaya konmuŐ olup, 1 Mayıs 2021 tarihinde yrrlge girmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine bakıldığında, Türkiye Birleşik Krallık'a 2019 yılında 10,87 milyar dolarlık ihracat yapmıştır (Birleşik Krallık'ın Ekonomisi). 16,2 milyar dolar büyüklüğündeki ikili ticaret hacmi ile Birleşik Krallık, Türkiye'nin Almanya'dan sonra ihracat büyüklüğünün en yüksek olduğu ikinci

ticari ortağı konumundadır (Birleşik Krallık'ın Ekonomisi). Diğer taraftan 2019 verilerine göre Türkiye, Birleşik Krallık'ın en çok ithalat yaptığı ülkeler arasında 16'ncı sırada ve en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında 17'inci sırada yer almaktadır (Tradeand Investment Factsheet). Dış ticaretin yanında Birleşik Krallık ve Türkiye arasında doğrudan yabancı yatırım karşılıklı olarak devam etmektedir. 2020 yılında Türkiye'de bulunan Birleşik Krallık merkezli yatırım miktarı yaklaşık 9,53 milyar dolardır. İngiliz şirketleri Türkiye'ye yatırım yapan en büyük kaynaklar arasında olmuşlardır. Türkiye ile Birleşik Krallık arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'nın iki ülke arasında gerçekleşen ticaret hacminin olumlu yönde gelişim göstermeye devam edeceği de ayrıca değerlendirilmektedir (Gürsoy,2019:40-50). Nitekim anlaşma sanayi ve tarım ürünlerini kapsamakla birlikte, anlaşma altında tercihli ticarete konu olacak eşyanın menşeli ispatını da kolaylaşacağı düşünülmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022). Ayrıca yine anlaşma çerçevesinde 1 Ocak 2021 itibarıyla menşeli ispatı, ihracatçı tarafından menşe beyanı ile yapılacak (fatura veya ticari belge üzerinde yapılacak) ve başka bir belgeye gerek kalmayacaktır. Bu belgenin herhangi bir kurum tarafından onaylanmasına gerek kalmayacağı da yine sözleşmede yer almıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).

İmzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'ndaki bu hükmün KKTC'den gelecek olan mallara uygulanabilirliği konusunun hukuki ve pratik boyutlarının kapsamlı değerlendirmesi ayrı bir makale konusu oluşturacak kadar geniş olup bu yazının kapsamı dışında olsa da, Türkiye üzerinden Birleşik Krallık'a açılma olanaklarını, KKTC için bir fırsat olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim burada belirtilmesi gerekir ki 2004 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin tek taraflı katılımının ardından AB tarafından yürürlüğe konulan ve KKTC toprakları ile Kıbrıs Rum devleti arasında mal, hizmet ve kişilerin dolaşım konusunu düzenleyen tüzük (Yeşil Hat Tüzüğü olarak da bilinmektedir) bazı önemli ipuçları barındırmaktadır. Tüzük hükümleri uyarınca kuzey ve güney arasındaki Yeşil Hat AB'nin dış sınırı olarak tanımlanmamıştır. Buradan hareketle KKTC'nin statüsü bakımından çizilen genel çerçeveye uygun olarak KKTC'de üretilen ve Güney Kıbrıs'a (ve dolaylı olarak AB'ye) satılacak malların "ithal mal" muamelesi görmeyeceği hükme bağlanmıştır (Yeşil Hat Tüzüğü, Başlık III, Md. 5/1).

Başka bir ifadeyle Brexit sonrası dönemde KKTC için bir diğer fırsat Türkiye'nin de siyasi desteğiyle Yeşil Hat Tüzüğü modelinin, KKTC'den Birleşik Krallık'a ihrac edilecek ürünlerde Türkiye-AB serbest ticaret anlaşmasından bağımsız olarak uygulanma ihtimalidir. Nitekim Yeşil Hat Tüzüğü ile bulunan formül KKTC ile tanıma ilişkisine girmeden doğrudan ticaret mümkün kılınmaktadır. Bu anlamda Yeşil Hat Tüzüğü'nde yer verilen düzenlemelerde Avrupa Komisyonu, tüzük taslağında kullanılan ve AB müktesebatından alınan kavramların, KKTC'de var olan özel koşullar dikkate alınarak yorumlanması gerektiğini açıkça vurgulamaktadır. Bu vurgu KKTC'nin durumunun *suigeneris*⁶ bir nitelikte olacağını zımnen ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte KKTC'den gidecek malların belgelerinin düzenlenmesi bakımından KKTC'de faaliyet gösteren Kıbrıs Türk Ticaret Odası'nın yetkilendirilmesi, ABAD'ın 1994 yılında aldığı kararın etkisiz hale getirilmesi bakımından *pratik bir buluş* olup ilerleyen süreçte KKTC'nin dolaylı olarak Birleşik Krallık-Türkiye serbest ticaret anlaşmasına dahil edilmesine olanak sağlama ihtimali de bulunmaktadır (Özersay, 2004:49-64).

Diğer taraftan Birleşik Krallık'ın, Brexit süreci sonrasında AB'den ayrılması ile birlikte KKTC özelinde atacağı adımların AB üyesi GKRY ve Yunanistan başta olmak üzere bölgedeki diğer aktörlerin çıkarları ile çakışması durumunda neler yaşanabileceği önemli bir soru teşkil etmekle beraber Londra için riskli bir senaryoyu da gündeme getirebilecektir.

⁶*Suigeneris* yeni türetilmiş Latince bir deyiştir. Türkçede tam olarak, kendine özgü, nevi şahsına münhasır gibi sıfatlarla karşılanabilir.

Birleşik Krallık'ın Brexit süreci sonrasında birlikten ayrılması ile birlikte AB ile kuracağı iŐliŐkiler biçimi ve mevcut sorunlar da KKTC özelinde atılacak adımları zorlaŐtıracaktır. Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması, gelecekte birlik ile iyi iŐliŐkilere ihtiyaı olmayacağı Şeklinde değerlendirmek doğru olmayacaktır. AB'nin, Birleşik Krallık'ın en büyük ihraç pozisyonunu koruması beklenmektedir. Öte yandan Brexit'in ardından Birleşik Krallık'ın deniz yetki alanlarında balıkçılık faaliyetlerinin nasıl yürütüleceğine iŐliŐkin Fransa ve diğer bölge ülkeleri ile yaşadığı anlaŐmazlıklar ve Brexit anlaŐmasının en kritik unsurlarından "Kuzey İrlanda Protokolü'nn uygulanması konusunda süregelen belirsizlik, Birleşik Krallık'ın AB karşısında elinin zayıflamasına neden olmaktadır. Ayrıca yaşanan bu süreç Birleşik Krallık'ın birlik içerisinde Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ı da karşısına alma ihtimalini zayıflatmıŐ bulunmaktadır (Sampson, 2020).

Sonuç olarak yukarıda aktarılan nedenlerle Brexit süreci ile birlikte KKTC ekonomisi için ortaya çıkan fırsat ve beklentilerin hukuki zeminde tartıŐılması anlamlı olabilecek, AB'nin KKTC'ye yönelik uyguladığı Yeşil Hat Tüzüğü'nde benimsenen yaklaşım ve formüller teorik olarak KKTC-Birleşik Krallık ticari iŐliŐkileri için de geçerli olabilecektir. Ancak konu Birleşik Krallık dış politikası çerçevesinde değerlendirildiğinde ortaya farklı zorlukların çıkması olasılığı oldukça yüksektir. Birleşik Krallık'ın gerek AB ile iŐliŐkilerinde gerekse Doğu Akdeniz enerji kaynaklarında söz sahibi olma ya da bölge güvenliğinde etkin bir aktör olma konusunda, söz konusu coğrafyanın karmaşık yapısı düşünüldüğünde, KKTC özelinde atacağı adımlara son derece dikkat edeceğini söylemek mümkündür.

Sonuç

ABAD temelde bir yargı organı olmakla birlikte hukuki görevlerini yerine getirirken ister istemez siyasi bir rol de oynamaktadır ve bu durum Avrupa'nın bütünleŐme sürecini etkilemektedir. Bu etki hem AB'nin hem de ye devletlerin politikalarını kapsamaktadır. Bu durumun temel sebebi ise ulusal hukuk uygulayıcıları ile ABAD arasındaki iŐliŐki, bir diğer deyişle ulusal yargııların Birlik hukukuna iŐliŐkin kuralların yorumlanmasında Divan'ın kararlarının takipçisi olma zorunluluğudur. Nitekim AB hukukunda ulusal yargıılar, önlerine gelen davalarda Birlik hukuk normlarını uygularken, Divan'ın kararlarını ve içtihatlarını hiç değişiklik yapmadan uygulamak durumundadırlar.

ABAD 1994 ve 2000 yılında KKTC'den gelen mallara iŐliŐkin aldığı kararlarla Türk rnlerinin Avrupa pazarına doğrudan ithalatını kısıtlamıŐ ve ABAD bu kararları KKTC'nin tanınmamış bir ülke olduğuna dayandırarak hem siyasi bir ihtilafa taraf olmuş hem de uluslararası hukukta tanınmama ilkesinin kapsamını etkileyen bir değerlendirme yapmıştır. ABAD kararlarının neticesinde KKTC başta Birleşik Krallık olmak üzere AB ye ülkeleriyle ekonomik iŐliŐkilerini sonlandırmak durumunda kalmış ve KKTC ekonomisi bu durumdan büyük bir zarar görmüştür. Birleşik Krallık'ın AB yeliğinden ayrılması ve ABAD kararlarının Birleşik Krallık açısından bağlayıcılığının yeniden yorumlanabilecek olması beraberinde Birleşik Krallık – KKTC ekonomik iŐliŐkilerinin yeniden baŐlayabileceđi yönünde bazı fikirlerin doğmasına neden olmuştur.

ABAD'ın Birleşik Krallık - KKTC ticari iŐliŐkileri ile ilgili vermiş olduğu kararların yeniden yorumlanması konusu bu çalışmanın ilk tespitidir. Bu bağlamda artık AB yesi olmayan Birleşik Krallık ABAD'ın 1994 ve 2000 yılında AB nezdinde geçerli yetkili otoritelerce verilmediğini belirtmiŐ olduğu EUR 1 VE Bitki Sağlığı Belgesi'nin, Birleşik Krallık açısından geçerli olduğunu kabul edebilecektir. Birleşik Krallık ilk tespitten farklı olarak ise ikili anlaŐmalarla EUR 1 ve Bitki Sağlığı Belgesi gibi belgelerin yerine farklı belgelerin kendi ülkesinde geçerli olabileceği yönünde karar alabilecektir.

Brexit sonrasında Birleşik Krallık'ın bölgeye yönelik izleyeceği dış politika ile ilgili olarak da

yeni süreç KKTC için iki temel fırsat sunmaktadır. Bunların ilki KKTC'nin 2021 yılında imzalanan Türkiye-Birleşik Krallık ticaret anlaşmasına dolaylı olarak dahil edilmesi, diğeri ise adada 2004 yılında uygulamaya konan "Yeşil Hat Tüzüğü" prensipleri doğrultusunda ve Türkiye'nin de siyasi desteğiyle KKTC'nin Birleşik Krallık ile benzer bir ticaret ilişkisi kurması olasıdır.

Öte yandan Birleşik Krallık'ın bölgedeki müttefiklik ilişkileri, bölgedeki deniz yetki alanları ile yakından ilgilenmesi ve diğ taraftan AB ile ilişkilerinin geleceği, böylesi bir açılımın kolay olmayacağıın altını çizmektedir. Buna rağmen konunun gündeme taşınması için yapılacak diplomatik girişimler ticari alandaki böylesi bir köklü değişim ihtimalini kolaylaştıracak bir unsur niteliğindedir. Adada nihai bir çözüme ulaşılan kadar KKTC'nin ekonomik anlamda kalkınması için uluslararası alanda ticari ve ekonomik ilişkiler geliştirmesi, Türkiye ve Kıbrıslı Türkler aleyhine oluşmuş olumsuz durumu hafifletecek, çeşitli vesilelerle uluslararası toplum tarafından da dile getirildiği üzere Kıbrıslı Türklerin üzerindeki izolasyonların kaldırılması süregelen ihtilafın çözümüne de önemli katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Alter, K. (2005). Avrupa Adalet Divanı.D. Desmon (Ed.),*Avrupa Birliği Ansiklopedisi*(1. Cilt), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Alyanak, S. (2014). Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın Teşkilatlanması. *Ankara Barosu Dergisi*, (3), 251- 282.
- Aran, L. (2022). *Avrupa Topluluğu Adalet Divanı Kararları Işığında Kıbrıs Sorunu (TEPAV Rapor)*.https://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/latif_aran_kibris.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2022)
- Arikli, E. (2022). *Türkiye'nin İngiltere ile İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmasından Faydalanabiliriz*.https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n361798-erhan-arikli-turkiyenin-ingiltere-ile-imzaladigi-serbest-ticaret-anlasmasindan-faydalanabiliriz (Erişim Tarihi: 10.02.2022)
- Boyraz, M. ve İstikbal D. (2021). *Türkiye-İngiltere İlişkilerinde Yeni Fırsatlar*.<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-ingiltere-iliskilerinde-yeni-firsatlar/2101552> (Erişim Tarihi: 17.01.2022)
- Bozkurt, E., Özcan, M. ve Köktaş, A. (2004). *Avrupa Birliği Hukuku*. İstanbul: Asil Yayınevi.
- Brexit: Northern Cyprus* (2022).<https://hansard.parliament.uk/Lords/2017-09-14/debates/D8687D2D-BA6F-4270-95C1-79F37D56ADB6/BrexitNorthernCyprus> (Erişim Tarihi: 20.01.2022)
- Dinan, D. (2009). *Avrupa Birliği Tarihi*(2. Baskı). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Featherstone, K. (2005). Kıbrıs.D. Desmon (Ed.),*Avrupa Birliği Ansiklopedisi*(2. Cilt), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- George, S. (2005). Birleşik Krallık.D. Desmon (Ed.),*Avrupa Birliği Ansiklopedisi*(1. Cilt), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Günuğur, H. (2007). *Avrupa Birliği Hukuk Düzeni*. Ankara: Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi.
- Gürsoy, Y. (2019). *Türkiye-Birleşik Krallık-AB İlişkilerinde Siyasi ve Ekonomik Riskler ve Fırsatlar, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Raporu*.https://publications.aston.ac.uk/id/eprint/40374/1/turkiye_birlesik_krallik_ab_iliskilerinde_siyasi_ve_ekonomik_riskler_ve_firsatlar.pdf (Erişim Tarihi: 10.03.2022)
- İngiltere'den 7 maddelik Kıbrıs Planı* (2022).<https://www.yeniduzen.com/ingiltereden-7-maddelik-kibris-plani-136914h.htm> (Erişim Tarihi: 10.03.2022)

Judgment of the Court of 15 July(1964). FlaminioCosta v E.N.E.L. Reference for a preliminaryruling: Giudiceconciliatore di Milano, Italy, Case 6-64.

Judgment of the Court of 20 February(1979). Rewe-Zentral AG v Bundesmonopolverwaltungfr Branntwein. - Reference for a preliminaryruling: HessischesFinanzgericht, Germany, Measuresheaving an effectequivalenttoquantitativerestrictions, Case 120/78.

Judgment of the Court of 4 July(2000). Regina v Minister of Agriculture, FisheriesandFood, exparteS.P. Anastasiou (Pissouri) LtdandOthers. Reference for a preliminaryruling: House of Lords, United Kingdom, Directive 77/93/EEC, Issue of phytosanitarycertificatesby a non-membercountryotherthanthe country of origin of theplants, Produceoriginating in thepart of Cyprustothenorth of the United Nations BufferZone, Case C-219/98.

Judgment of the Court of 5 February(1963).NVAIlgemene Transport en ExpeditieOndernemingvanGend&Loos v NetherlandsInlandRevenue Administration, Reference for a preliminaryruling: Tariefcommissie, Pays-Bas, Case 26-62.

Judgment of the Court of 5 July(1994). TheQueen v Minister of Agriculture, FisheriesandFood, exparte S. P. Anastasiou (Pissouri) Ltdandothers. Reference for a preliminaryruling: High Court of Justice, Queen'sBenchDivision, United Kingdom, EEC-CyprusAssociationAgreement, Directive 77/93/EEC, Non-recognition of movementandphytosanitarycertificatesoriginatingfromthe part of Cyprustothenorth of the United Nations BufferZone, Case C-432/92.

KKTC Ticaret Dairesi (2021). *İhracat İstatistik Raporu*.<http://ticaret.gov.ct.tr/Portals/44/Raporlar/%C4%B0statistik/01%20Gdtr/01-ih/IHRACAT-OCAK-EYLUL-2021.pdf?ver=2022-01-13-165215-417> (Erişim Tarihi: 15.03.2022)

Koutrakos, P. (2003). Legal Issues of EC-CyprusTradeRelations.*The International andComparativeLawQuarterly*, 52(2), 489–498.

LegislatingforBrexit: the Great Repeal Bill (2022).
<https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7793/CBP-7793.pdf>
(Erişim Tarihi: 15.01.2022)

Mathieu, J.L. (2006). *Avrupa Birliği*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Order of the Court of 13 June(1991). Sunzest Europe BVandSunzestNetherlandsBV v Commission of theEuropeanCommunities. Inadmissibility, Case C-50/90, European Court Reports 1991 I-02917.

zersay, K. (2004). Avrupa Birliği Normları ve AİHM Kararları erevesinde Kuzey Kıbrıs.*Ankara Avrupa alıŐmaları Dergisi*, 3(2), 49-64.

zkan, İ. (2017), *Tanınmamış Devletlerin Yasa, Hukuki İŞlem Ve Kararlarının Tanınması*. İstanbul: Oniki Levha Yayınları.

Reçber, K. (2018). *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*. Bursa: Dora Basım Yayın.

Sampson, T. (2020). *EU trade is just as importanttothe UK as it was in 2016. Why?*<https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2020/05/28/eu-trade-is-just-as-important-to-the-uk-as-it-was-in-2016-why> (Erişim Tarihi: 10.03.2022)

Tani, P. (2021). *The Turkish Republic of Northern Cyprus and International TradeLaw. AsperReviewIIX, Int. Bus. &TradeLaw*,

<https://journals.library.ualberta.ca/asperreview/index.php/asperreview/article/view/22/22> (Erişim Tarihi, 14.10.2021)

TC Ticaret Bakanlığı (2022). *Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü*.https://kuto.org.tr/site/assets/files/2714/ingiltere_sta_bilgilendirme.pdf (Erişim Tarihi: 20.02 2022)

TheQueen v Minister of Agriculture (2003).FisheriesandFood, exparteS.P. Anastasiou (Pissouri) Ltdandothers, C-140/02.

Topaloğlu, G. (2018). Avrupa Birliği'nden Ayrılma Hakkı ve Brexit Süreci.*Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*,9(34), s.341- 365.

TradeandInvestmentFactsheet(2022).https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1055094/turkey-trade-and-investment-factsheet-2022-02-18.pdf (Erişim Tarihi: 20.02.2022)

Extended Abstract

Introduction

While the European Court of Justice is, in essence, a judicial body, it unavoidably plays a political role in fulfilling its legal duties, a situation which had an important impact on the European integration process itself in the past. The main reason for this is the relationship between the national law enforcers and the Court of Justice, or in other words the obligation of national judges to follow and uphold the decisions of the Court in interpreting the rules of Community law. It is possible to evaluate the 1994 decision of the ECJ regarding the goods coming from the Turkish Republic of Northern Cyprus within this framework. By restricting the direct and preferential import of Turkish Cypriot products to the European market and basing its decision on the fact that the TRNC is an unrecognized country, the ECJ has both been a party to a political conflict and made an assessment that affected the scope of the principle of non-recognition in international law. And the supremacy of the ECJ decision meant that the TRNC had to terminate its economic relations with the entire bloc. However, beyond the legal and political analysis of the decision, UK's recent departure from the European Union means that the ECJ's decision is no longer binding for the British courts. This has led to a lively discussion regarding the resumption of economic relations between the United Kingdom and the TRNC, but one that has not adequately considered its political implications thus far. This study offers an in-depth analysis of the CJEU decision regarding the Turkish Cypriot imports and explores several future scenarios for the TRNC - United Kingdom trade relations in the post-Brexit period, considering the political context.

The study suggests that there are indeed several opportunities for the TRNC in the context of re-establishing trade links with the UK, but these will primarily rest on a strengthened UK-Turkey economic and strategic partnership. In this regard, various Turkish observers have also clearly expressed their expectation that the United Kingdom would be keen establishing closer relations with Turkey in line with its interests regarding regional security in the Eastern Mediterranean. The statements made by the British officials on the issue so far, indicate an initially more cautious approach, underlining that the UK will be focusing on pursuing diplomatic solutions in conflict areas including Cyprus. But such a strengthening of Turkey-UK relations in the absence of a resolution to the Cyprus problem would nonetheless offer two opportunities for the TRNC. The first of these entails an indirect inclusion of the TRNC in the Turkey-UK trade agreement, while the second foresees the TRNC establishing a similar trade relationship with

the United Kingdom, to that it already has with the EU in line with the principles of the "Green Line Regulation" implemented on the island since 2004.

Methodology

As the study demonstrates, the regulation which was put in place by the EU after the unilateral accession of the Greek Cypriot Administration into the EU in 2004 on behalf of the whole of Cyprus, and which regulates the movement of goods, services and persons between the territory of the TRNC and the Greek Cypriot state, offers important clues and legal innovations that could facilitate direct trade between the TRNC and the UK, and without the latter finding itself entangled in the ongoing Cyprus problem and the debates relating to the status of the TRNC. In this regard, the existing regulations do not define the "Green Line" between the north and the south as the external border of the EU. This has meant that, the goods produced in the TRNC and sold to Southern Cyprus (and indirectly the EU) in accordance with the general framework drawn in terms of the status of the TRNC are not accepted as "imported goods". In addition, the authorization of the Turkish Cypriot Chamber of Commerce, in terms of issuing the documents for the goods to be sent from the TRNC is an innovative legal instrument that could be applied to regulate the Turkish Cypriot imports destined for the UK market. The relevant EU documents also clearly emphasize that the concepts used in the regulation and taken from the EU *acquis* should be interpreted in tandem with the special conditions existing in the TRNC. This emphasis implicitly reveals that the situation of the TRNC is of a *sui generis* nature.

Findings

It is true that the UK's diplomatic relations with other neighbouring countries in the region, together with its interests in the maritime jurisdiction areas and the future of its relations with the EU, do not make this an easy prospect. More specifically, it would be wrong to assume that the UK's departure from the EU will mean a clean break with Brussels. In fact, the UK will continue to rely on good relations with the union in the future since the latter is expected to remain the UK's largest export market. At the same time, the existing disagreements with France and other countries in the region on how to carry out fishing activities in the maritime jurisdiction areas of the United Kingdom after Brexit, and the ongoing uncertainty about the implementation of the "Northern Ireland Protocol", one of the most critical elements of the Brexit agreement, have already weakened the UK's position against the EU, thus weakening the possibility of confronting Greece and Southern Cyprus within the union. In this context, it may be meaningful to discuss the opportunities and expectations for the TRNC economy in the post-Brexit period on a legal basis, but it is also highly likely that the UK will continue to pay special attention to wider political dynamics in shaping its future relationship with the TRNC.

**TOWARDS THE CRISIS IN METROPOLITAN MUNICIPALITY: THE EFFECTS OF THE
PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM ON THE CENTER-LOCAL RELATIONS AND PROBLEM
AREAS***

Şenol ADIGÜZEL

Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Hatay Türkiye
sadiguzel@mku.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-6781-0599

Makale Geliş Tarihi: 04/10/2022

Makale Kabul Tarihi: 04/12/2022

Makale Türü: İnceleme Makalesi

Atıf: Adigüzel, Ş. (2022). Towards the crisis in metropolitan municipality: The effects of the presidential government system on the center-local relations and problem areas. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 19(50), 18-41.

Abstract

The Republic of Turkey inherited a "local government" structure positioned as an extension of the central government from the Ottoman Empire. This structure, shaped by the heavy tutelage of the central government, continued its existence in the Republican period. However, there were times when central tutelage got deeper or lessened. Although important steps were taken in the direction of "localization" in the early 2000s with the influence of external dynamics, the search for new systems reduced the effect of the wind of localization. In particular, the new structure brought by the Presidential Government System paved the way for a new era in local politics as well as in general politics. While the new system necessitated the understanding of alliance between political parties, it also created a more tense political climate. The understanding of alliance was also reflected in local politics and the center-local relations entered a more difficult period. Moreover, strained political relations have made visible some of the implementation problems and invisible flaws of Law 6360. This study seeks to examine the center-local relations, which are in the tense political atmosphere of the last period. In this context, the "problem areas" arising from the relations between the central government and metropolitan municipalities and the relations between metropolitan municipalities and district municipalities have been tried to be examined.

Key words: Local government, metropolitan municipality, presidential government system

* - Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİĞİNDE KRİZE DOĞRU: CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN MERKEZ-YEREL İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ VE SORUN ALANLARI

Öz

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'dan merkezi yönetimin bir uzantısı olarak konumlandırılmış bir "yerel yönetim" yapısı devralmıştır. Merkezi yönetimin ağır vesayetinin şekillendirdiği bu yapı Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmüştür. Ancak merkezi vesayetin daha derinleştiği ya da hafiflediği zamanlar da söz konusu olmuştur. İkibinli yılların başlarında dış dinamiklerin de etkisiyle "yerelleşme" yönünde önemli adımlar atılmış olsa da yeni sistem arayışları yerelleşme rüzgarının etkisini azaltmıştır. Özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin getirmiş olduğu yeni yapı, genel siyasette olduğu gibi yerel siyasette de yeni bir dönemin önünü açmıştır. Yeni sistem, siyasal partiler arasında ittifak anlayışını gerekli kılarak, daha sert ve gerilimli bir siyasal iklim de yaratmıştır. İttifak anlayışı, yerel siyasete de yansımış ve merkez-yerel ilişkileri daha sorunlu bir sürece girmiştir. Ayrıca, sert siyasal ilişkiler, 6360 sayılı Yasa'nın da bir takım uygulama sorunlarını ve görünmez kusurlarını görünür hale getirmiştir. Çalışmamızda, özellikle sorunlu hale gelen merkezi yönetim, büyükşehir belediye ilişkilerine odaklanılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, merkezi yönetim ile büyükşehir belediyeleri ilişkileri ve büyükşehir belediyeleri ile ilçe belediyeleri ilişkilerinden kaynaklanan "sorun alanları" irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yerel yönetim, büyükşehir belediyesi, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi*

Introduction

Local government institutions that started to be established towards the end of the 19th century in the Ottoman Empire were designed as an extension of the central government. The understanding of "deep tutelage", which was the result of this construction, passed on to the Republican administrations as a legacy. While the deep tutelage of the center over the local was maintained for long periods, it was only started to be questioned and discussed in the seventies. In the early years of the current century, globalization, relations with the European Union, political climate in the country, etc. led to the emergence of localization discourses in center-local relations. Laws enacted in 2004 and 2005 on local governments have been significantly influenced by the "decentralization" discourse (Official Newspaper, 2004, 2005). In these laws, positive arrangements were made to reduce tutelage over local governments, increase their financial means, increase the powers of elected bodies, etc.

While regulations on local governments evolved under the influence of the search for a new system in the country's administration, the 2007 Referendum, which enabled the president to be elected by the people, paved the way for a new era in the country's politics. Law No. 6360, which aims to benefit from economies of scale by reducing the number of local government units, has led to a transition to a new era in the metropolitan municipality structure (Official Newspaper, 2012). However, in the implementation of the law, "local centralism", "new centralism" etc. such discussions have arisen. With the transition to the Presidential Government System (PGS), arrangements made would lead to institutional and structural transformations in public administration. These transformations also had significant reflections on the local government system; especially the effects of Law No. 6360 became more evident (Official Newspaper, 2012). The 2019 Local Election results brought along a problematic political climate locally, especially in metropolitan areas. Developments in the central and local dimensions lead to a problematic course of center-local relations and create new problem areas. These problem areas have become more prominent, especially between

the central government and metropolitan municipalities. On the other hand, this problematic ground creates new problems in the relations between metropolitan municipalities and district municipalities.

The main problematic issue in our study is also structured in this context. It is thought that the transition to PGS and the results of the 2019 Local Elections made the already problematic center-local relations more problematic, the negative effects of Law No. 6360 more visible and created new problem areas (Official Newspaper, 2012). The main problematic issue in our study was formed within this framework. While examining the center-local relations in the study, evaluations were made by focusing especially on the relations between the central government and the metropolitan municipalities. While examining the new problem areas that emerged within the framework of the center-local relations, evaluations were made especially for the central government and metropolitan municipalities.

Development and Transformation of Local Governments in Turkey

In this section, the development and transformation of local governments in Turkey are discussed.

Village Administrations

Villages, which are the oldest and most widespread administrative units of the Turkish administrative tradition, are the product of historical and social conditions and are organized according to customs and traditions within the social structure (Karakılıç, 2015: 3-203). Arrangements regarding the organization of villages as local government units were made with the Regulations dated 1864. Although some changes were made with a regulation dated 1870, the villages were still not given a legal personality (Keleş, 2012). Village administrations, which are the oldest administrative units in the local government system, gained legal personality with the Republic. Village administrations were rearranged with the Village Law No. 442 dated 1924 and gained a legal basis. Article 1 of the Village Law No. 442 defined the village according to the population criterion, with the regulation "the dormitories with a population of less than 2000 are called villages" (Official Newspaper, 1924). In the Village Law, a lower limit has been determined for the village population. Accordingly, settlements with a population of less than 150 were not considered villages.

As Özefe (2005: 513) emphasized, especially with the multi-party period, public services such as schools, roads, water, electricity and telephone were delivered to the villages by the central government units. Most of the services taken to the villages since those times have been undertaken by the units of the central government. During the process, the issue of strengthening and reorganizing the village administrations as "local government units" came to the fore and was discussed from time to time. However, the Village Law, which was enacted in the founding period of the Republic, has been implemented until today. With the Law No. 6360, the legal structures of the village administrations were abolished in the provinces where metropolitan municipalities were established and they were transformed into districts of the district they belong to (Official Newspaper, 2012). In 51 provinces without metropolitan municipalities, the legal entities of village administrations were maintained.

Special Provincial Administrations

Special Provincial Administrations, which were established within the framework of providing local services at the provincial level, started to develop in the second half of the 19th century. With the Provincial Regulations issued in 1864, the provincial organization was replaced by the provincial organization. With the regulations of 1871, which was largely a repetition of the 1864 Provincial Regulation, the province and municipality application spread

throughout the country. In this context, a "special provincial administration" was formed in the provinces in addition to the general administration. However, the transformation of provincial administrations into a local government unit took place in 1913. The 1913 decree law on special administrations regulated the special provincial administrations. Special provincial administrations, which lost their essential functions from time to time during the process, had to leave some of their duties and areas of responsibility to the central government units. Güler (2006: 219) emphasized that in the period between 1930 and 1945, special provincial administrations were more dominant than municipalities and that municipalities were in the second plan. The author, emphasizing that a reverse process was experienced in the 1946-1960 period, states that the important duties of the special provincial administrations were transferred to the center. For this reason, while these units were shrinking rapidly, municipalities became more prominent.

More than thirty minor changes were made in the system of special provincial administrations during the Republican period. With the Law No. 3360, which entered into force in 1987, some new provisions were introduced and some amendments were made. However, most of the provisions of the old law remained untouched. (Keleş, 2012). The most comprehensive change regarding special provincial administrations was made in 2005 with Law No. 5302. With this law, the traditional tripartite structure of the special provincial administration bodies was preserved, but it was foreseen that the provincial committee would be the executive body, not the decision-making body. With the law, the special provincial administration was given an intermediate level position between the private administration and the local administrations and the function of coordination at the provincial level. (Ulusoy and Akdemir, 2019:208,209). With the Law No. 6360 enacted at the end of 2012, the status of special provincial administrations in the provinces with the metropolitan municipality was terminated (Official Newspaper, 2012).

Municipalities

Municipal governments emerged as a result of the economic and social developments in the late Ottoman period. As a result of the relations with the West in the last periods of the empire, some changes occurred in the social structure and property relations. Changes in urban transportation and the increase in the urban population brought about the spread of cities to the environment and suburbanization (Tekeli, 1998: 3). The first municipal organization was established in Istanbul in 1855. At that time, there was a city manager appointed by the government at the head of the organization. With the Regulation issued in 1869, the municipal organization was extended to the whole of Istanbul, and with the Regulation dated 1870, it was obligatory to establish a municipal organization in each of the provinces, sanjak and district centers (Ortaylı, 2000).

Even after the proclamation of the Republic, the local administration approach from the Ottoman Empire was continued. In other words, the understanding of local governments as institutions that carry public services to the public rather than being a political institution did not change. The extreme centralization of the ruling class ideology hindered the decision-making and institutionalization power of local governments. Regarding local governments, the legal regulations that were closely related to the cities were carried out in the 1930s. In this context, first of all, the Municipal Law No. 1580 was enacted in 1930. The aim of this law was to change the physical appearance of burned and destroyed cities and to transform these cities into modern cities. Since the Law No. 1580 was a law that came into force during the single-party period, it was intended to keep the municipal organizations under strict tutelage control in this period (Güler, 2006).

After the Second World War, both social and institutional mobility increased rapidly. However, in the fifties, when the rate of urbanization was very high, it is observed that very important regulations regarding municipal administrations were not realized. With the 1961 Constitution, steps were taken to democratize local governments and to become strong institutions. For example, with the Law No. 307 enacted in 1963, the authority to dissolve the municipal councils, which were previously in the council of ministers, was transferred to the Council of State. In addition, mayors began to be directly elected by the people through a single degree majority method (Koçak and Ekşi, 2010: 301). However, the libertarian environment created by the 1961 Constitution could not make the democracy practices in the municipalities functional. The most important reason for this was that the "administrative tutelage" authority held by the central government sometimes turned into political or financial tutelage. This situation created controversy in the 1970s because the central and local power was under the rule of political parties with different views. The strict tutelage implemented by the center was questioned for the first time in this period.

While the September 12 Military Intervention suspended democracy, the period of the Motherland Party (ANAP) government began in 1983. During the ANAP government, liberal principles, which were tried to be dominant in economic life, also dominated the local government structure. In the early 2000s, significant improvements were made in the field of local governments. The desire to progress in the negotiations initiated with the European Union inspired and directed these reform efforts. The Municipality Law No. 5393 is one of the laws enacted in this context (Official Newspaper, 2005).

Metropolitan Municipality in Turkey

Under this title, the search for metropolitan municipality and the legal regulations made in this direction are evaluated.

Metropolitan Municipality and Its Evolution

The urbanization process, which followed a stagnant course after the establishment of the Republic, gained momentum with the 1950s. In these years, it was observed that irregular, unplanned and rapid urbanization caused significant urban problems especially in large settlements. The increase in the urban population from 7 million to 20 million and the urban population ratio from 25% to 45% in the twenty-year period from 1960 to 1980 (Keleş, 2017: 67) is important in terms of showing the size of the increasing population in cities. Urban population growth, which developed mostly under the influence of push factors, caused significant problems in the management of metropolitan areas. In this process, several new urban area management models were discussed. With the Zoning Law No. 6785, which came into force in 1956, municipalities were authorized to provide services to areas called "adjacent areas" or "nearby areas". With this arrangement, it was aimed to provide services to areas outside the municipal boundaries or areas where a new municipality was likely to be established (Güler, 2019: 10). With the establishment of the Ministry of Construction and Settlement in 1958, there were initiatives for the solution of urban areas. Coşkun, Pank and Şen (2019: 303, 304) as they emphasized, the MEHTAP Project, which came to the agenda in 1962 within the scope of the reorganization of the central administration, is the most important of these initiatives. However, the attempts to manage the metropolitan areas did not yield results until the 12th of September.

The search for the management model of metropolitan cities accelerated after the 12 September Military Coup. The decision taken by the National Security Council (NSC) in 1980 to connect small municipalities located around big cities to the main municipality was the first

phase of the transition to the metropolitan municipality system (Official Newspaper, 1980). With the law enacted in 1981, the legal entities of small municipalities and villages around some metropolitan cities were abolished and merged with metropolitan cities (Official Newspaper, 1981). After these changes, the constitutional infrastructure of the metropolitan municipality system was established with the provision that "special forms of administration can be developed for large settlements" in Article 127 of the 1982 Constitution. In the first phase, the local administrative structure was reorganized in Istanbul, Ankara and Izmir, which were the three largest cities in terms of population. However, the actual implementation was made after the 1984 Local Elections and the Metropolitan Municipality Law No. 3030 came into effect in July of the same year. This law defined cities with more than one district within the boundaries of the municipality as big cities. Later, the Metropolitan Municipality was established in Adana in 1986, in Bursa, Gaziantep and Konya in 1987, and in Kayseri in 1988 (Tortop, Aykaç, Yayman ve Özer, 2008: 262). The number of metropolitan cities increased to eight with these municipalities, which would form the second generation in the Metropolitan Municipality system.

With the Statutory Decrees issued in 1993, metropolitan municipalities were established in some medium-sized cities. The municipalities that would be called third generation metropolitan municipalities had a different status. These metropolitan municipalities were Antalya, Diyarbakir, Erzurum, Eskisehir, Izmit, Mersin and Samsun metropolitan municipalities. According to this decree, sub-municipalities could be established within the boundaries of metropolitan cities without seeking the condition of establishing a district municipality (Official Newspaper, 1993). Thus, a dual structure emerged in which eight of the metropolitan municipalities had district municipalities and the others had lower/first tier municipalities. Adapazarı Metropolitan Municipality, which was established in 2000 with the Decree Law No. 593, was established with a mixed model bearing the characteristics of both groups. With the establishment of Adapazarı, the number of metropolitan municipalities increased to 16. In the 2000s, steps were taken within the framework of the Public Administration Reform in order to prevent the increasing expectations. In this context, the Metropolitan Municipality Law No. 5216, which made the establishment of a metropolitan municipality very difficult, was enacted (Official Newspaper, 2004). With this law enacted in 2004, a metropolitan municipality could be established in urban areas with at least three district or first-tier municipalities (Official Newspaper, 2004). The new law preserved the existing two-level administrative structure, consisting of the metropolitan city and the district and sub-tier municipalities below it. According to the law, the criterion of having a population of more than 750,000 living in a city center municipality and within a radius of 10 kilometers from the borders of that municipality was the most important of the minimum conditions for the establishment of a metropolitan city. In addition to the population size in the law, the physical settlement status and economic development level of that place were also stipulated to be suitable for the establishment of a metropolitan city (Özgür, Yavuzçehre and Ciğeroğlu, 2007). Although this prerequisite was disappointing in many cities, expectations have never fallen from the agenda. Law No. 6360 is the product of these expectations (Official Newspaper, 2012).

Law No. 6360 and a New Era in Metropolitan Municipality

Law No. 6360 enacted in November 2012 has led to a new era in Turkey's metropolitan municipality experience (Official Newspaper, 2012). The new law primarily changed the definition of metropolitan and aligned metropolitan boundaries with the provincial territorial borders. The law established metropolitan municipalities in 13 more provinces under the regulation stating that "provincial municipalities of provinces with a total population of more

than 750,000 can be transformed into metropolitan municipalities by law” (Official Newspaper, 2012). After the establishment of Ordu Province with the Law No. 6447 adopted in 2013, the number of metropolitan municipalities increased to 30.

With the Law No. 6360, the status of special provincial administrations was abolished in the provinces where metropolitan municipalities were established (Official Newspaper, 2012). In addition, the legal structures of town municipalities and villages were terminated and transformed into neighborhoods districts of the districts to which they were affiliated with, and a new unit was established under the name of Investment Monitoring and Coordination Presidency (IMCP), affiliated to the governor (Adigüzel and Tek, 2014: 80). With the new regulation, the concept of metropolitan municipality that manages urban areas in Turkey has passed to the concept of whole city, which manages all rural and urban areas within its borders.

Table 1. Total Local Government Units Before and After Law No. 6360

Local Government Units	Pre-Law Local Government Units	Local Government Units Established by Law	Local Government Units Abolished by Law	Total Local Government Units After Law
Metropolitan Municipality	16	14	--	30
Metropolitan District Municipality	143	25	--	519
Provincial Municipality	65	--	14	51
District Municipality	749	2	349	416
Town Municipality	1.977	--	1.635	342
Total Number of Municipalities	2.950	41	1.998	1.358
Provincial Special Administration	81	--	30	51
Village	34.395	--	16.561	17.834
Neighborhood	19.103	--	17.637	36.740

Reference: Adigüzel and Tek, 2014

Central-Local Relations and Transformation from the Establishment of the Republic to the Present

The transformation of the center-local relations from since the foundation of the Republic to the present has been evaluated under two sub-titles. Firstly, the transformation of center-local relations from the establishment of the Republic to the period of system change in administration, and then the transformation of center-local relations within the new system were examined.

Center-Local Relations and Transformation from the Beginning to the New Era

As regulated in Article 123 of the Constitution, the administrative structure in Turkey is organized in the form of central government and local governments. However, it is a fact that from past to present local governments have been in a secondary position, under the deep tutelage of the central government. While the Republic of Turkey inherited the local government structure and principles of the Ottoman Empire during its establishment, it also inherited the tutelage of the center over the local. As Güler (2006: 216) emphasizes, considering the legal regulations made since 1924 in the process of structuring local governments, there is no radical break from previous periods.

As a newly established state, the social and economic conditions of the country required a centralized structure. Factors such as the very low literacy rates at the country level and the lack of personnel needed by local governments also required the continuation of the centralist approach. The centralist reflex, which was equipped in these periods, turned local governments into an extension of the center. Initially, it is seen that the special provincial

Towards the Crisis in Metropolitan Municipality: The Effects of the Presidential Government System on the Center-Local Relations and Problem Areas

administrations undertake a more functional task compared to the municipalities in the process of providing local services. However, the transfer of important duties of special provincial administrations to the center as of 1946 weakened the functions of these local government units. In this period, which lasted until the 1960s, when municipal administrations were brought to the fore, there were very important developments. In this period, while transitioning to multi-party political life, liberal policies began to be followed in the economy. These developments caused the traditional tradesmen and artisans segment, which had lost its position during the establishment of the Republic, to regain resistance and power.

The 1960s marked a period when problems arose in the management of growing urban areas with the increase in the rate of urbanization and searches in this direction came to the fore. In the 1970s, the administration of the central and municipal governments by different political parties caused central-local debates and conflicts. In this period, the concept of autonomous and democratic, self-sufficient municipality came to the fore once again in the history of the country. However, in the early eighties, under the influence of the September 12 Military Coup, a more centralized management approach prevailed. Later, steps were taken to pave the way for civil politics and to strengthen the financial structures of local governments with the effect of new liberal policies in the economy. In the nineties and two thousand years, the groups representing the periphery in the classical center-periphery dichotomy gained a strong position in local governments. With the influence of the globalization wind, while localization tendencies gained strength in Turkey, center-local relations began to be reshaped. Discourses such as increasing the powers of the elected, reducing the tutelage, and providing local services to the people by the closest local government units (subsidiarity) created a significant agenda. These discourses also started to be the subject of legal regulations with the positive effect of Turkey-European Union (EU) negotiations. It has been observed that, although limited, steps were taken in this direction, especially in the laws related to local governments that came into force in 2004 and 2005 (Official Newspaper, 2004, 2005). However, after a short time, the centralization tendencies started to gain strength again. Because the segments representing the periphery in the center-periphery dichotomy had at the time gained a strong position in the central government. For this reason, the direction of power transfer would change again and the "centralization" tendencies would gain strength. Especially with the legal and institutional arrangements after 2011, the centralization tendencies would show themselves more concretely. With this period, which is also called re-centralization, it would be seen that the authorities on the development and renewal of urban areas would also be centralized. Orhan (2014: 53) considers the legal and institutional arrangements made after the 2011 general elections as the cornerstone of these centralization trends. With the aforementioned regulations, local governments could be able to use their powers after the approval of either a higher local unit or the central government from then.

Presidential Government System and Transformation of Center-Local Relations in the New Era

In this subsection, the transition to the Presidential Government System (PGS), the effects of the new system on the local government structure within the framework of the legislation and the transformation of the center-local relations within the new system have been tried to be evaluated.

Presidential Government System and Transition Process

The most important step in the transition to PGS was the 2007 referendum. In the referendum held on 21 October 2007, constitutional amendments including the election of the

president by the people were voted on. As a result of the referendum, constitutional amendments were accepted with 68.95% of the votes, and seven years later, in the elections held on 10 August 2014, the president was elected by the people for the first time.

The July 15 coup attempt accelerated the process of system change in the administration. On April 16, 2017, this time for the transition to the PGS, the polls went to the polls, and the constitutional amendments were accepted as a result of the referendum. Recep Tayyip Erdoğan was elected President in the June 24, 2018 General Elections. With the Presidential Decree No. 1 dated 10.07.2018, the new system has been put into practice (Official Newspaper, 2018e). While there were radical and institutional changes in the administrative structure with the decrees that came into force after the transition, these changes were also reflected in the local government structure (Öner, 2019: 306). While nine new boards were formed in the process of creating policies in the new system, one of these boards was the Local Government Policies Board (Fedai and Aydın, 2020: 124).

From now on, it will be seen that the Local Government Policies Board comes to the fore in the process of establishing and developing the policies to be followed regarding local governments. The summary of the duties and powers of this new board is as follows (Official Newspaper, 2018e):

- a. To develop policy and strategy proposals in the field of urbanization and local government,
- b. To offer strategy suggestions regarding local government policies in accordance with Turkey's social, economic and political realities,
- c. To develop policy recommendations on migration and resettlement issues,
- d. To develop protective and improving policy proposals in the fields of environment, forest, water and similar areas,
- e. To develop urbanization policy proposals by nurturing Turkey's cultural heritage
- f. To conduct research on smart urbanization and make strategy suggestions,
- g. To carry out studies on the planning of public investments in accordance with the Bosphorus zoning implementation programs,
- h. To develop policy and strategy proposals to ensure an effective environmental management.

Effects of Presidential Government System on Local Government Legislation

With the transition to PGS, a number of technical changes have been made in the basic laws regarding local governments in line with the new system. While most of these changes are technical in nature, there are also structural changes.

Amendments Made to the Law on Special Provincial Administration

Two separate technical arrangements were made in the Law No. 5302 (Official Newspaper, 2018a)

a. With the Decree Law No. 700, the 6th paragraph of the Article 27 regarding the "council meetings" of the Law No. 5302 has been amended. The phrase "by law, regulation and" in this paragraph has been replaced with "and other legislative provisions".

b. In addition, with the Decree Law No. 700, the subparagraph (f) of the first paragraph of Article 51 of the Law No. 5302 was amended. With this amendment, the phrase "When the Ministers are established upon the proposal of the under secretariat of State Planning Organization" has been changed to "By the President".

Amendments to the Municipal Law

With the transition to PGS, besides technical changes, structural changes were made in Law No. 5393 (Official Newspaper, 2005; 2018b).

Towards the Crisis in Metropolitan Municipality: The Effects of the Presidential Government System on the Center-Local Relations and Problem Areas

a. The phrase "joint decree after taking the opinion of the Council of State" in paragraph 5 of Article 4 regarding the establishment of a municipality in a settlement in the Law No. 5393 was changed to "Decision of the President". The phrase "with the joint decree upon the proposal of the Ministry of Internal Affairs" in the 6th paragraph regarding the process of establishing a municipality in the newly settled settlements with a population of more than 5,000 was changed to "Decision of the President".

b. The phrase "joint decree upon the proposal of the Ministry of Internal Affairs, taking the opinion of the Council of State" in the 1st paragraph of Article 11 on the "termination of the legal personality of municipalities" of the Law No. 5393 was changed to "Decision of the President". The phrase "joint decree upon the recommendation of the Ministry of Internal Affairs, taking the opinion of the Council of State" in paragraph 2 was changed to "Decision of the President".

c. The phrase "joint decree" in paragraph 3 of the Article 12 of Law No. 5393 on "implementation of decisions and population" was changed to "Decision of the President".

d. An amendment was made to the subparagraph (f) of the 1st paragraph of the Article 68 of the Law No. 5393, which regulates the subject of "borrowing". With the amendment, the phrase "by the Council of Ministers upon the proposal of the Undersecretariat of the State Planning Organization" was changed to "by the President".

e. The phrase "By the Council of Ministers upon the proposal of the Ministry of Environment and Urbanization" in the first paragraph of the Article 73 of the Law No. 5393, which regulated the "urban transformation and development area", was changed to "by the President".

f. The phrase "By the Council of Ministers" in subparagraph (c) of the first paragraph of the Article 75 of the Law No. 5393, which regulated the "relations with other institutions", was changed to "by the President"

In addition, after the transition to the new system, changes were made in many articles of the Law No. 5393 within the scope of the Law No. 7153 (Official Newspaper, 2018d). The phrase "Internal Affairs" in many articles of the aforementioned law was replaced with the phrase "Environment and Urbanism". Around the concepts of the municipal budget, borrowing, zoning, city council, so on. Many of the powers that were previously in the Ministry of Internal Affairs were transferred to the Ministry of Environment and Urbanization[†].

Amendments Made to the Metropolitan Municipality Law

Law No. 5393 had the force of basic law for metropolitan municipalities as well as all municipal administrations. With the transition to PGS, the changes made in this law directly concern metropolitan municipalities. However, significant changes were made in the Law No. 5216 (Official Newspaper, 2004). It is possible to summarize these changes as follows (Official Newspaper, 2018d):

a. The authority to issue regulations regarding the working principles and procedures of the Infrastructure Coordination Center (ICC), which was included in the metropolitan municipality administrative structure with the Law No. 3030, was taken from the Ministry of Internal Affairs and given to the Ministry of Environment and Urbanization.

b. The Ministry of Internal Affairs had the authority to issue a regulation on the working principles and procedures of the Transportation Coordination Center (TCC), which was included in the metropolitan municipality structure with the Law No. 3030. With the amendment, the Ministry of Internal Affairs will use this authority jointly with the Ministry of Environment and Urbanization.

c. In the "general secretariat" structuring, which was included in the metropolitan municipality management model for the first time with the Law No. 3030, the general secretary was appointed with

[†] With the Presidential Decree dated 29.10.2021, the name of the ministry was changed to the Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change.

the approval of the Ministry of Internal Affairs upon the proposal of the metropolitan mayor. With the amendment, this authority passed to the Ministry of Environment and Urbanization.

d. The authority to prepare regulations within the scope of the creation of service units for the disabled, who came to the fore with an additional regulation made in 2005 to Law No. 5216, also changed hands. This authority was transferred from the Ministry of Internal Affairs to the Ministry of Environment and Urbanization.

e. In addition, an amendment was made in the clause (a) of Article 25 of the Law No. 5216. With this amendment, the metropolitan municipal council is authorized to remove or change the articles and phrases that are contrary to the laws, regulations and regulations in the budget text, while accepting the budgets of the district municipalities, the phrase "bylaws and regulations" in the sentence was arranged as "and other legislation" (Official Newspaper, 2018a)

Changes Made in Village Law

With the transition to the new system, changes were made in the Village Law No. 442 (Official Newspaper, 1924).

a. No change has been made in the procedure regarding the "termination of the village legal entity" regulated in Article 11 of the Law No. 5393. The legal entity of the village was being terminated by a joint decree upon the proposal of the Ministry of Internal Affairs by taking the opinion of the Council of State. With the transition to the new system, the village legal entity is abolished by the President's decision after the existing criteria are met, without the need for a judicial process (Official Newspaper, 2018b).

b. The authority of the council of ministers regarding the determination of the provinces where security guards for villages will be implemented has passed to the president. In addition, the principles and principles to be applied in these matters will be regulated by a regulation to be issued by the President (Official Newspaper, 2018a). The provision that the existing regulation in the previous regulation was prepared by the Ministry of Internal Affairs upon the opinion of the Ministry of National Defense and the Ministry of Finance and published by the Council of Ministers was abolished (Öner, 2019: 326).

Amendments Made to the Law on Local Government Associations

Law No. 5355, which includes regulations regarding the establishment and fields of activity of local government unions, entered into force in 2005. With the transition to the new system, changes were made in this law in accordance with the structure of the new system:

a. While gaining legal personality of local government unions is an authority of the Council of Ministers, this authority has passed to the President (Official Newspaper, 2018a).

b. While the authority to determine the statute of the union belongs to the Ministry of Internal Affairs, the use of this authority is given to different ministries according to local government types. For example, this authority is given to the Ministry of Internal Affairs for unions formed by special provincial administrations and villages, and to the Ministry of Environment and Urbanization for unions formed by municipalities (Öner, 2019: 327).

c. With the transition to the new system, local administration unions were associated with IMCPs established in provinces with metropolitan municipalities. In this context, IMCPs can become members of the Local Administrative Union at the country level, which consists of special provincial administrations, with the same rights, powers and obligations (Official Newspaper, 2018c).

d. In the process of establishing tourism infrastructure service unions, in case these unions cover more than one province, the authority to determine the governorship to be assigned to monitor the process was also rearranged. With the said regulation, this authority was taken from the Ministry of Internal Affairs and given to the Ministry of Environment and Urbanization (Official Newspaper, 2018d).

Transformation of Center-Local Relations in the New Era

Although the “new era” in Turkey started with the transition to the PGS in 2018, the search for an alternatives to the parliamentary system dates back much earlier. In this context, the "presidential system", fore in this context, began to be debated and discussed with a louder voice in the early 2000s. The first concrete step in this direction was taken with the referendum held in 2007. Constitutional amendments, including the election of the President by the people, were the signal flare of the new era. Especially the legal and institutional arrangements made after the 2011 elections were very strong indicators of the tendencies towards centralization. Law No. 6360, which entered into force with the 2014 Local Elections, can be considered as an important step in this direction. While the Law No. 6360 caused Turkey to enter a new era in the experience of metropolitan municipality, it overlapped the boundaries of the metropolitan municipality with the administrative boundaries of the province, and the boundaries of the district municipalities with the territorial boundaries of the district. With the law, the provision of local services at all provincial level was left to the responsibility of the metropolitan municipality and metropolitan district municipalities in coordination. Thus, “new power centers” were created, which would be the manifestation of local centralization. The law also produced important problems during the implementation process, the effects of which would later become more severe.

The July 15 coup attempt, further clarified the search for system change and opened the door to a new era. The coup attempt also deepened the tutelage over local governments and their elected bodies. In 2016 and beyond, the dismissal of elected bodies of local governments or members of these bodies has become a common practice. The rules regarding the termination of the duties of local administrators in Turkey under normal conditions are regulated in Article 127 of the Constitution and the Law on Municipalities No. 5393 (Official Newspaper, 2005). With the Decree No. 674 (Official Newspaper, 2016a), one of the Emergency Decrees issued after the coup attempt, an additional regulation was made in Article 45 of the Municipality Law. According to this regulation, if the mayor, deputy mayor or council member is suspended from duty, arrested, or banned from public service due to terrorism or aiding and abetting terrorist organizations, his/her position as chairman or member of the council will be terminated. In this case, the mayor or vice president and council member will be appointed by the authorities specified in Article 46 of the Municipal Law. With this arrangement, many elected local administrators were dismissed and local administrators were appointed in their place. In addition, it was witnessed that not only mayors but also city council members were dismissed and replaced by new ones (Keleş and Özgül, 2017). These regulations, which were specific to the state of emergency became permanent over time and the appointment of trustees continued after the end of the state of emergency. According to Mengi (2021: 267), with these practices, the judicial guarantee regarding the loss of the title of organ of the elected organs, which is stated in Article 127 of the Constitution, is ignored.

The coup attempt accelerated the process and took more concrete steps regarding system change. In this context, a referendum was held once again for the constitutional amendments to introduce a new system that concentrate the executive powers in the elected president. While the constitutional amendments adopted as a result of the 2017 Referendum would form the legal infrastructure of the new system, the center-local relations would also be shaped through this infrastructure. The 2017 Referendum also provided a constitutional framework for the centralization trends that gained momentum after 2011. After the 2018 elections, the new system was officially started to be implemented with the Presidential Decree No. 1 dated 10.07.2018 (Official Newspaper, 2018e). With the decrees issued,

fundamental and institutional changes were made in the management system, which would also reflect on the local government structure (Öner, 2019: 306).

With the Decree No. 1, new regulations were made on the ministries that were authorized in matters related to local governments. The General Directorate of Local Administrations under the name of the Ministry of Environment and Urbanization at that time was established. The duties, authorities and responsibilities arising from the main tutelage authority over local governments remained with the Ministry of Internal Affairs. The powers remaining within the scope of Article 127 of the Constitution are those that remain with the Ministry of Internal Affairs. Other duties, authorities and responsibilities have been transferred to the Ministry of Environment and Urbanization. In addition, some powers will continue to be used by both ministries. The division of powers related to local governments between the two ministries has led to the emergence of a dual structure in the exercise of powers (Mengi, 2021: 274,275).

These changes should not be considered as purely technical changes. The structuring of the General Directorate of Local Administrations within the Ministry of Environment and Urbanization gives the impression that it was made by taking into account the zoning planning powers of the municipalities. Mengi (2021) considers the changes made in this direction as an effort to highlight this ministry in zoning practices. In fact, the Ministry of Environment and Urbanization was seen as an important tool in the implementation of centralization trends and its powers were increased rapidly after 2011. For example, with the Law No. 6360, which entered into force in 2012, almost all authorities on urban renewal and transformation have been centralized (Official Newspaper, 2012). With the law, the authority to make, make and approve plans of all types and scales in the "risky area", "reserve area" and in these areas is almost entirely left to this ministry. The authority to determine "risky buildings" was left to institutions and organizations licensed by the ministry. However, with the transition to the new system, new regulations have been made in this regard. In 2019, an amendment was made in the Implementation Regulation of the Law No. 6306 regarding the declaration of "risky area", that the requests deemed appropriate by the Ministry would be submitted to the President's approval (Official Newspaper, 2019).

With the transition to the presidential government system, a major transformation in public administration was reflected in the center-local relations, while the new system also created a new political climate. In particular, the 2019 Local Elections and their results have caused this political climate to harden. While the "alliance method", which was a natural requirement of the new system, was also applied in the local elections held in 2019, this method created significant results in favor of the opposition in the municipalities. The bi-block political climate created by the new system was also reflected in local politics, and the center-local relations began to follow a tenses course. This climate has caused new side effects to emerge in the metropolitan municipality system established by Law No. 6360 and the problems to become more visible. After the local elections, there were significant problems especially between some metropolitan municipalities and their extensions in the central government and the provinces. From time to time, metropolitan municipalities and disempowered district municipalities faced each other (Kutlu and Kahraman, 2017; Lamba, 2017; Öztop, 2017; Mengi, 2021; Güler and Parlıyan, 2021).

Problem Areas in the Relations of Central Government and Provincial Extensions and Metropolitan Municipalities

The arrangements made within the framework of the Presidential Government System (PGS) had important reflections on the local government structure, at the technical and structural level. With the new system, problems began to arise between the central government and many municipalities and metropolitan municipalities, and the negative effects of Law No. 6360 became more evident. In this section, determinations and evaluations have been made about the problems that have been experienced in the relations between the central government and the provincial extensions of the central government and the metropolitan city.

Problem Areas in Relationship between Central Government and Metropolitan Municipalities

Due to the essence of the new system, the prioritization of centralism and the results in favor of the opposition in the last local elections caused the relations between the central government and the opposition metropolitan municipalities to harden. These tense relations between the central government and opposition metropolitan municipalities create new problem areas. These emerging problem areas were evaluated under the following sub-headings:

Trustee Appointments Problem

The appointment of trustees made in the state of emergency created by the July 15 Coup Attempt has caused discussions on local democracy. After the coup attempt, the Decree Law No. 674, which came into force during the state of emergency, created new problem areas in the center-local relations (Official Newspaper, 2016a). As is known, the Article 127 of the Constitution states that local governments are public legal entities elected by the voters. In addition, it has been regulated that the resolution of objections regarding their acquisition of organ status and the supervision of their loss of the title of an organ will mainly be done through the judiciary. The same article also authorized the Minister of Interior as a guardianship authority in this regard. In this context, the minister has been given the authority to dismiss the local government bodies or members of these bodies against whom investigations or prosecutions have been initiated, in case of a crime related to his duties, until the final decision. It was also regulated by the said article that this removal would be a temporary measure. In the Municipal Law No. 5393, an additional arrangement was made to these constitutional provisions (Official Newspaper, 2005). According to the Article 47 of the law, the decision to dismiss from office must be reviewed every two months (Güler and Parlıyan, 2021: 299, 300).

After the coup attempt, new arrangements were made in Articles 45 and 57 of the Municipal Law with the Decree Law No. 674 (Official Newspaper, 2016a), and additions were made to Article 45 with the Law No. 6758 (Official Newspaper, 2016b). Additional provisions have been added to the articles containing the provisions to be made in the event of "emptying the mayor's office" and "disruption in services". With these additional provisions, it has been ensured that a representative "by appointment" replaces the mayor, deputy mayor and council members who are dismissed within the scope of crimes of aiding and abetting terrorism or terrorist organizations. During the implementation of this regulation, assignments were made by the Minister of Interior in metropolitan and provincial municipalities and by the governor in other municipalities. During the process, many local administrators who took office with the 2014 local elections were dismissed and trustees were appointed instead.

However, despite the end of the state of emergency, such practices continued after the 2019 Local Elections.

In practice, in municipalities appointed by the guardianship authority, duties and authorities are carried out by civil servant members of the municipal committee. It is also stipulated that the budget and accounting works and transactions can be carried out by the registry office or the property directorate with the approval of the governorship. At the same time, the assembly cannot convene without the call of the president. Güler and Yılmaz (2018) underline that council members are rendered dysfunctional with the said provisions and practices. The regulations and practices made in this direction render the municipal councils dysfunctional and empower those appointed in the duties of the municipalities. The continuation and dissemination of exceptional practices specific to extraordinary periods also in normal periods causes new problem areas to emerge in the local area. This undermines and erodes local democracy.

Problems with Transportation Coordination Center Arrangements

Another problem area between the central government and opposition metropolitan municipalities is related to urban transportation. Transportation services were regulated in Article 9 of the Metropolitan Municipality Law No. 5216 (Official Newspaper, 2004). This article defines the structure of the Transport Coordination Center (TCC). TCC would consist of a representative to be appointed by the public institutions and organizations to be determined by the regulation, and the Turkish Drivers and Automobile Association, under the chairmanship of the metropolitan mayor or the person appointed by him/her. However, in 2020, Regulation No. 31344 was issued jointly by the Ministry of Environment and Urbanization and the Ministry of Interior (Official Newspaper, 2020). With this new regulation, changes were made in the membership structure and number of the centers, and the number of central government representatives was increased. With the amendment of the regulation, especially in metropolitan cities governed by opposition parties, it has begun to interfere with the decisions of municipal administrations regarding urban transportation (Mengi, 2021: 268). This intervention to TCC causes problems in the coordination of urban transportation services in metropolitan areas. This regulation means that the powers given to the elected administrators of the city by law are taken back by regulation.

Such interventions exacerbate the already existing problems and confusion in transportation. After these interventions, transportation problems started to be experienced much more deeply in some big metropolitan cities. For example, 6,000 new taxi projects developed by the Istanbul Metropolitan Municipality to find a solution to the taxi problem were rejected for the 12th time at TCC. Likewise, the municipality's request for a 40% increase in public transportation due to increasing oil prices was accepted only in the meeting held in April.[‡]

Borrowing Requests of Metropolitan Municipalities and Approval Problems of Projects

Metropolitan municipalities have to develop projects to meet the infrastructure needs of the growing urban population. Such infrastructure projects also create a significant borrowing requirement. Recently, there have been problems between the central government and some metropolitan municipalities in this context. Approval of infrastructure projects that require advanced technology and borrowing demands for these projects create new problems in center-local relations.

[‡] Hürriyet (2022a); Hürriyet (2022b).

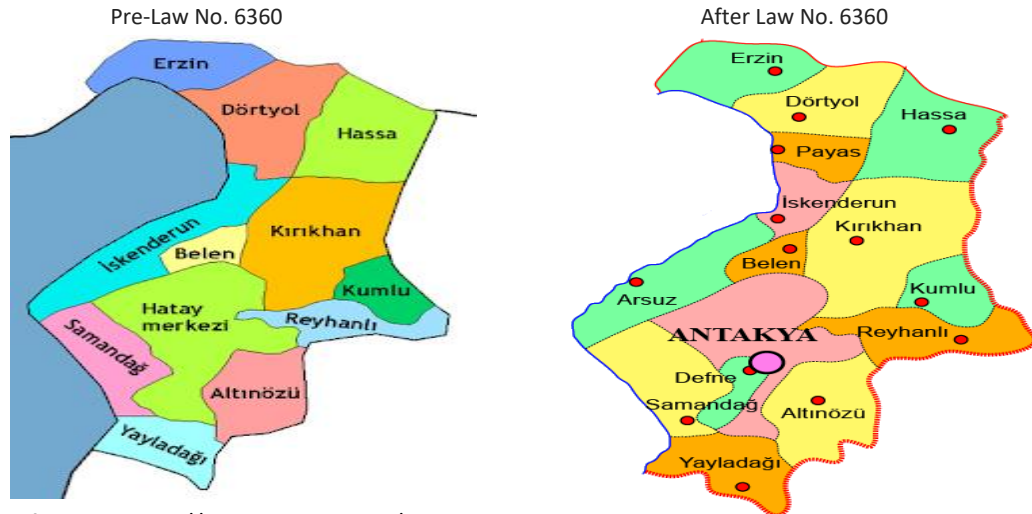
The permission of the Ministry of Treasury and Finance is required for the issuance of bonds by local governments, and the approval of the Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change is required for domestic borrowing. For infrastructure investments that require advanced technology, local governments can only borrow for projects approved by the President. The favorable opinion of the Ministry of Treasury is also required for projects that require external resources ((Official Newspaper, 2004, 2005)). The problems experienced in this context are frequently reflected in the press and media. News that especially municipalities belonging to opposition parties cannot get approval and borrowing permission for infrastructure projects are reflected in the newspapers.⁵

Problems with Creating New Constituencies

Another problem between the central government and local governments is the "constituency problem". As Mengi (2021:271) emphasized, this problem first came to the agenda with the Law No. 5747 and No. 6360 dated 2008 (Official Newspaper, 2008, 2012). With these laws, new metropolitan district municipalities were established and their borders changed, and some of their neighborhoods joined the borders of other district municipalities. Such regulations have led to discussions that "they aim to change the voting rate in the municipalities in local elections". In the annulment lawsuit filed with the argument that some provisions of Law No. 6360 are unconstitutional, there is also a regulation regarding this boundary change.

The alignment of the district municipality boundaries with the territorial boundaries of the district and expanding the scale of the electoral districts within the boundaries of the Metropolitan Municipality, of course, affect the election results. Likewise, the establishment of new districts and the change of some district boundaries have multifaceted effects on the election results. One of the examples for the regulations made in this direction is the example of the new electoral circles created in Hatay.

Figure 1. District Boundaries in Hatay Before and After Law No. 6360

Reference: <https://www.google.com/search>

As reflected in Figure 1, Hatay's district administrative map has undergone significant changes with the Law No. 6360. Antakya, Defne, Arsuz and Payas districts were established within the Central District, Iskenderun and Dörtyol districts, which were the largest districts of

⁵ Hürriyet (2022c).

Hatay in terms of demographics (Official Newspaper, 2012). Within the scope of the regulations, the boundaries of the districts were radically changed and new electoral districts were created within this framework. A careful examination of the district boundaries before and after the Law No. 6360, as reflected in Figure 1, will make the situation very clear (Official Newspaper, 2012). Especially in the newly established districts of Antakya, Defne and Arsuz, abnormal regulations are observed (Adigüzel and Tek, 2014). While the newly established Defne District was compressed into a narrow area, it will be seen that the borders of the Antakya district were reduced to the Yayladağı District borders by creating a narrow corridor. While the borders of the newly established Arsuz District were kept very wide, Iskenderun was transformed into almost the smallest district of the province in terms of surface area. However, Iskenderun is the second most populated district of the province. Of course, the electoral district arrangements made in Hatay had significant effects on the election results (Adigüzel, 2021: 96).

It is possible that these interventions of the central government towards the electoral circles will directly affect the election results. Such interventions lead to tensions in center-local relations and create new problem areas.

Problems Caused by Mining Activities

While the legal structures of the special provincial administrations were terminated in the provinces where metropolitan municipalities were established with the Law No. 6360, some of their duties were transferred to these municipalities (Official Newspaper, 2012). However, while the first applications are made to the special provincial administrations in matters such as mines, sand quarries and quarries, in the provinces where metropolitan municipalities have been established, these applications are made to the governorships (Official Newspaper, 2017). Granting mining exploration licenses by governorships in metropolitan areas creates new problem areas. In addition, metropolitan municipalities are faced with legislative barriers regarding the inspections of such enterprises operating within their service boundaries. The supervision of these enterprises by the Ministry of Energy and Natural Resources causes problems in the center-local relations.

Intervention of the closest units to the environmental problems at the local level can provide a faster and more effective solution to the problems. In this context, local intervention to the problems arising from mining activities seems more realistic. Because it is the local people and local governments who experience the effects of these problems.

Problem Areas in the Relationship between the Provincial Units of the Central Government and the Metropolitan Municipalities

Some of the problems experienced between metropolitan municipalities and the central government stem from the relations between these municipalities and the provincial units of the central government.

Problems Caused by the Relationship between Metropolitan Municipalities and the Investment Monitoring and Coordination Department

The Investment Monitoring and Coordination Presidency (IMCP), which was established by Law No. 6360, added a new dimension to the centralization discussions (Official Newspaper, 2012). As it is known, IMCPs, which were established to meet local needs in the determination, implementation and monitoring of public investments, started to operate in thirty metropolitan cities after the 2014 Local Elections. Although IMCPs are seen as structures that undertake some of the duties of the special provincial administrations that have been abolished, they are included in the central administration structure. However, it is not correct

Towards the Crisis in Metropolitan Municipality: The Effects of the Presidential Government System on the Center-Local Relations and Problem Areas

to claim that IMCPs were established to replace the abolished Special Provincial Administrations (Mengi, 2021:273). IMCPs were rearranged within the scope of Decree Law No. 674 (Official Newspaper, 2016a). With the regulation, the phrase "having a public legal personality and a private budget" was added to the relevant article after the phrase "subordinate to the governor". As can be seen, IMCPs have been given legal personality and have been made with a special budget. In other words, the capacity of IMCPs has been increased and strengthened. Finally, regulations regarding YIKOB were made in the Presidential Decree No. 703 issued in 2018 (Official Newspaper, 2018b). As a result, IMCP has taken its place in public administration as a structure with executive and supervisory powers (Dağlı and Özgül, 2019: 27).

As is known, there are duties assigned to special provincial administrations within the scope of the relevant articles of the Geothermal Resources and Natural Mineral Waters Law, the Mining Law and the Law on the Protection of Cultural and Natural Assets. The duties of special provincial administrations, whose legal entities have been abolished, have been transferred to IMCPs. However, some duties of special provincial administrations whose legal structures were terminated were transferred to metropolitan municipalities. The fact that their duties in this scope were transferred to IMCPs creates new problem areas. For example, the first applications in matters such as mines, sand quarries and quarries are made to the governorships, not to the metropolitan municipalities (Mining Regulation). Hence geothermal resources, mining etc. activities such as these cause problems between the metropolitan municipalities and the central government, as well as the provincial units of the central government. Recently, ministries and provincial units have been working on development, energy, public works, tourism, environment, olive groves, etc. they come face to face with the local people. Today, we can say that the central government is in a "growth despite everything" approach, especially in mining within the scope of mineral exploration and hydroelectric projects, permits, licenses, inspections, so forth. It is important that local governments also have authority in such matters. Arrangements to be made in this direction may bring different approaches.

One of the issues that need to be addressed regarding IMCPs is whether IMCPs have created a new guardianship authority. The fact that IMCPs have the authority to interfere with the administrative and financial autonomy of the municipalities and the boundaries of the intervention causes discussions. In addition, opinions are frequently expressed that the recent changes have increased the guardianship authority of the governors over the metropolitan municipalities. The duties assigned to the governors by the Decree Law No. 674 (Official Newspaper, 2016a), without a court decision, in the event that the services are found to be disrupted, also cause controversy. Taking the place of an elected municipality and fulfilling the local services by the civil administration adds a different dimension to the tutelage relations. The assumption of certain functions left to local governments by law by the central government is a situation that goes beyond tutelage control. Keleş and Özgül (2017: 304) consider this situation as a hierarchical relationship that goes beyond the tutelage control, which is foreseen to be used for the purposes specified in the Constitution.

Problems in the Scope of Duty of Metropolitan Municipalities and Administrative Authorities, Provincial and Regional Directorates

With the Law No. 6360, the overlapping of the service areas with the civil borders, including the rural areas, and the assignment of duties related to agriculture and animal husbandry to the metropolitan municipalities also created new problem areas. Arrangements made in this regard have caused the overlapping of the duties of the civil authorities and the

metropolitan municipalities. These conflicts are also valid for the fields of duty of the provincial and regional directorates. Such service area overlaps and new mission areas create different problems in the delivery of local services.

In this context, the distribution of duties and responsibilities in provinces with metropolitan municipalities can be reviewed in accordance with the new situation. It may be possible to re-determine the duties and responsibilities of the civil authorities, provincial and regional directorates. These duties and responsibilities can be clarified with more specific lines. Such as, as Öztop (2017:28) emphasizes, youth, sports, culture, tourism, agriculture, forest, livestock, mining, and so on. Some duties of the provincial directorates responsible for their services may be delegated to the metropolitan municipalities. Thus, by filling the gaps in the areas of duty and responsibility, both local administrators can serve more effectively and the discussions on the status of the civil authorities are eliminated.

Problem Areas in the Scope of Relations between Metropolitan Municipalities and District Municipalities

Law No. 6360 put district municipalities in a weak position against metropolitan municipalities. Compared to the municipalities subject to the Municipal Law No. 5393, it can be said that the metropolitan district municipalities have less authority (Official Newspaper, 2005). The weak positions of the district municipalities cause problems with the metropolitan municipalities. Moreover the understanding of alliance that dominates today's politics deepens these problem areas observed in local politics. In this section, determinations and evaluations about the problems experienced in the relations between metropolitan and district municipalities are made.

Problems Caused by the Insufficient Authority of District Municipalities

The main reason for seeking a different approach from the classical municipalism approach in the main city areas is to ensure coordination in the provision of local services within a holistic understanding. This is one of the most fundamental purposes of Law No. 6360. With the law, a two-stage local system has been established at the provincial level, in which the metropolitan and district municipalities are responsible. However, this structure has also led to the emergence of new problems in ensuring coordination at the local level. As Turan and Duru (2014: 287) emphasize, the main responsibility for the delivery of local services belongs to the metropolitan municipalities. District municipalities are positioned as auxiliary units. Giving the metropolitan municipalities the authority to supervise the district municipalities creates new problem areas. Especially among municipalities from different political parties, the problems are getting deeper. Sometimes, during the construction of zoning plans, uncertainties may arise about the duties, authorities and responsibilities of metropolitan and district municipalities. These uncertainties also have the potential to cause problems in the implementation processes.

In addition, the political differences of opinion between the metropolitan mayor and the majority of the council cause the existing problems to deepen. It is possible to say that these problems sometimes cause local centralization. Of course, local centralization paves the way for new and different problems in a vicious circle. While some studies on the subject reveal findings in this direction, we can also say that there is a general "acceptance" about centralization in the local area (Lamba, 2017:67; Kutlu and Kahraman, 2017: 151).

Problems Caused by Rural Area and Distance

The obligation of the metropolitan municipality to provide services to all urban and rural areas causes the emergence of new problem areas in the implementation process. While the

Towards the Crisis in Metropolitan Municipality: The Effects of the Presidential Government System on the Center-Local Relations and Problem Areas

municipalities that are intertwined with the metropolitan city can benefit from the services of the metropolitan city very quickly, the municipalities that are far away can benefit from these services less. Similar problems are also valid for villages whose legal status has been transformed into neighborhoods. Rural areas far from the metropolis cannot receive adequate local services due to distance or the conflicts between metropolitan-district municipalities. Therefore, distance differences from metropolitan cities can create new problem areas.

Considering the rural areas far from the metropolis, there may be different practices regarding income transfer and sharing to distant district municipalities. The 30% share deducted from the share transferred to the metropolitan district municipalities from the general budget tax revenues every month can be reviewed in this context. Fewer deductions can be made from district municipalities that are far from the opportunities provided by the central city. Thus, the impact of distance-related problems in metropolitan rural areas can be reduced.

Overall Assessment and Conclusion

Center-local relations in Turkey have always been shaped by a "skeptical" perspective of the center towards the local and have not been institutionalized. This point of view has brought with it a deep sense of tutelage over the local of the center, although its dose has decreased from time to time. While the deep tutelage of the center over the local was not even seen as a problem for long periods, discussions and inquiries about this issue first came to the fore in the seventies. In this period, there was a search for socialist municipalism approach. Issues such as producer, resource creator, participatory municipality, decentralization, local democracy, local autonomy etc. began to be on the agenda. However, searches in this direction have been constantly sacrificed to authoritarian, monist and centralist approaches. Towards the end of the last century, the wind of globalization that was blowing across the world also showed its effect in Turkey, and regulations were made to ensure direct contact of cities and locals with global markets. In the early 2000s, the positive evolution of Turkey-EU relations also strengthened the discourse and tendencies towards decentralization. However, the wind of localization tendencies, which emerged mostly with the effect of external dynamics, died out very quickly. Because, in the center-periphery dichotomy, the periphery has now come to a strong position in the central government as well as in local governments. For this reason, the direction of power transfer and the center-local balance will change in favor of the center again. Concrete steps in this direction were first taken with the referendum held in 2007, and the president was elected by the people for the first time in 2014.

While the July 15 coup attempt accelerated the process of system change and deepened the existing tutelage over local governments and their elected bodies. During this period, the dismissal of the elected organs of local governments by the central government has become a frequently used method. The referendum held in 2017 formed the constitutional infrastructure of the centralization tendencies and the transition process to the PGS started. In 2018, the transition to the new system was achieved with the election of Recep Tayyip Erdoğan as president in the parliamentary and presidential elections held together. With the transition to PGS, fundamental and institutional changes were made in the management structure in line with the requirements and character of the new system. This change and transformation was also reflected in the local government structure and some technical and structural arrangements were made in the local government system. Now, the newly established Local Government Policies Board has been brought to an effective position in the

process of establishing and developing the policies to be followed regarding local governments.

The "alliance method" that emerged as a natural requirement of the new system within the PGS was also applied in local elections. While the alliance method created significant results in favor of the opposition, especially in metropolitan cities, in the last local elections, the center-local relations started to follow a tensor course. The appointment of trustees, delaying the approval and borrowing requests of some metropolitan municipalities' infrastructure projects that require advanced technology, changing the TCC structure with the change of regulation can be seen as a reflection of the problematic relations. Even these examples alone are concrete indicators of what new problem areas the two-block political structure created by the new system has created in local politics.

Tensions in the center-local relations also created new problems in the implementation process of Law No. 6360, which was enacted long before. The law in question caused the emergence of side effects in the relations between the central government and the Metropolitan Municipality and caused the problems to become more visible. The exclusion of metropolitan municipalities from the mining activities process, the fact that IMCPs' intervention limits in the local area are not very clear, can be given as examples of new problem areas arising from the Law No. 6360. However, such new problems are experienced not only between the central government and opposition metropolitan municipalities, but also within the metropolitan cities themselves. Especially in metropolitan cities where different political views are in question, 6360 regulations create problems that can reach a crisis. With 6360, the authorization of the metropolitan municipalities to inspect the district municipalities, the positioning of the district municipalities as auxiliary units, and the ambiguity of duty and authority in the zoning plans cause new problems. These problems are sometimes experienced between the mayor of the metropolitan and the district municipalities with different political views, and sometimes between the mayor and the councils. In some cases, the problems are so severe that local services come to a standstill and reach the level of a "crisis".

The transition to PGS and the political climate created by the new system increased centralism, thus causing the center's tutelage over local governments to deepen. The center-local relations, which are currently on a problematic line, have also a negative impact on the quality of local services.

References

- Adıgüzel, Ş. (2021). Hatay'da Büyükşehir Belediyesi kurulması sonrasında yerel siyaset: 2014 ve 2019 yerel seçim sonuçları üzerine karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Journal of Politics, Economy and Management (JOPEM)*, 4(2), 31-56.
- Adıgüzel, Ş. & Tek, M. (2014). 6360 sayılı yasa ve Türkiye'nin Büyükşehir Belediyesi sisteminde değişim: Hatay örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 23(3), 73-102.
- Coşkun, B., Pank, Ç. & Şen, E. (2019). Metropoliten kent yönetimine geçiş: Türkiye ve İtalya örnekleri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(2), 301-314.
- Dağlı, Z. & Özgül, C. G. (2019). Kamu yönetimi sistemi içinde yeni bir birim olarak yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığının işlevi: İzmir örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 28(1-2), 25-44.

Towards the Crisis in Metropolitan Municipality: The Effects of the Presidential Government System on the Center-Local Relations and Problem Areas

- Fedai, R. & Aydın, G. (2020), "Yerel Yönetimlerde Reform: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Merkez Yerel İlişkilerinin Seyri", *Lapseki Meslek Yüksekokulu Uygulamalı Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:1), ss. 118-132.
- Güler, A.G. (2006). *Yerel yönetimler, liberal açıklamalara eleştirel yaklaşım*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Güler, M. (2019). *Uygulama sonuçlarıyla yeni büyükşehir belediye modeli: Tekirdağ örneği*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Güler, M., & Parlıyan, B.S. (2021). Yerel demokrasinin krizi. M. Güneş & H. Gül (Eds.), *Türkiye'de Devlet ve Kriz* (ss. 280-307), Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Güler, T. & Yılmaz, A. (2018). Yerel demokrasi-güvenlik sarmalında yerel yönetimler: Türkiye'de belediyelere kayyum atanması pratiği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1801-1816.
- Karakılıç, Y. (2015). *Yerel yönetimler*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Keleş, R. (2012). *Yerinden yönetim ve siyaset*. Ankara: Cem Yayınevi.
- Keleş, R. (2017). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. & Özgül, C.G. (2017). Belediye organlarına "kayyum" atamaları üzerine bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(2), 299-313.
- Koçak, S.Y. & Ekşi, A. (2010). *Katılımcılık ve demokrasi perspektifinden Türkiye'de yerel yönetimler*. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 295-307.
- Kutlu, Ö. & Kahraman, S. (2017). Büyükşehir Belediyesi yapılanmasında imar ve planlama fonksiyonu. H. Ateş & M. Bıykoğlu (Eds.), *Belediye Yönetimi ve Kamusal İlişkiler* (ss.121-182), İstanbul: Der Yayınları.
- Lamba, M. (2017). 6360 sayılı kanun sonrası büyükşehir ve ilçe belediyesi ilişkileri: sorunlar ve çözüm önerileri. H. Ateş & M. Bıykoğlu (Eds.), *Belediye Yönetimi ve Kamusal İlişkiler* (ss. 44-94), İstanbul: Der Yayınları.
- Mengi, A. (2021). Türkiye'de yerel yönetim krizi. M. Güneş & H. Gül (Eds.), *Türkiye'de Devlet ve Kriz* (ss. 250-279), Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Orhan, G. (2014). *Türkiye'de yerel yönetimler ve çevre-küresel sorunlar, yerel çözümler ve yeniden merkezleşme tartışmaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Ortaylı, İ., (2000). *Tanzimat devrinde Osmanlı mahalli idareleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öner, Ş., (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yerel yönetim mevzuatına etkileri. *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 303-332.
- Özefe, İ. (2005). Köy idarelerinin sorunları ve yeniden yapılanması. H. Özgür & M. Kösecik (Eds.), *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar I*, Ankara: Nobel
- Özgür, H., Yavuzçehre, P.S. & Ciğeroğlu, M. (2007). Türkiye'de kentsel alanların yönetimi sorunu. *Kamu Yönetimi Forumu (KAYFOR IV) Bildiriler Kitabı*, Muğla: Muğla Üniversitesi.
- Öztop, S. (2017). Mülki idare belediye ilişkileri. H. Ateş & M. Bıykoğlu (eds.), *Belediye Yönetimi ve Kamusal İlişkiler* (ss. 4-46), İstanbul: Der Yayınları.
- Tekeli, İ., (1998). "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", 75. *Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Ankara: Tarih Vakfı Yayınları
- Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H. & Özer, M.A. (2008). *Mahalli idareler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Turan, M. & Duru, B. (2014). Anakentin zayıf halkaları: İlçe belediyeleri. D. İşçioğlu (Ed.), *Uluslararası Türk Dünyası Yerel Yönetimler Sempozyumu* (ss. 283-291),
- Ulusoy, A. & Akdemir, T. (2019). *Mahalli idareler: teori-uygulama-maliye*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Official Newspaper (1924). Village Law No. 442, No: 68.
- Official Newspaper (1930). Municipal Law No. 1580, No: 1471.
- Official Newspaper. (1956). Zoning Law No. 6785, No: 9359.
- Official Newspaper (1980). National Security Council Resolution 34, No: 17187.
- Official Newspaper (1981). Law No. 2561 on Connecting Settlements in the Near Surroundings of Metropolitans to Main Municipalities, No: 17538.
- Official Newspaper. (1982). Constitution of the Republic of Turkey, No: 17863.
- Official Newspaper. (1983). The Law on the Amendment and Adoption of the Decree-Law on the Management of Metropolitan Municipalities Law No: 3030, No: 18453
- Official Newspaper (1993). Decree Law No. 504 on the Establishment of Metropolitans in Seven Provinces.
- Official Newspaper. (2000), Decree Law No. 593 on Decree on Establishment of Metropolitan Municipality in Sakarya Province, No:23985.
- Official Newspaper (2004). Metropolitan Municipality Law No. 5216, No: 25531.
- Official Newspaper. (2005a). Local Administrative Unions Law No. 5355, No: 25842
- Official Newspaper (2005b). Municipal Law No. 5393, No. 25874.
- Official Newspaper (2008). Law No. 5747 on Establishing Districts within the Boundaries of Metropolitan Municipality and Amending Some Laws, No: 26824
- Official Newspaper (2012). Law No. 6360 on Establishing Metropolitan Municipalities and Twenty-Six Districts in Thirteen Provinces and Amending Some Laws and Decrees, No: 28489
- Official Newspaper. (2013), Law No. 6447 on Establishing Metropolitan Municipalities and Twenty-Six Districts in Thirteen Provinces and Amending the Law on Amendments to Certain Decree Laws, No: 28595
- Official Newspaper (2016a). Decree Law No. 674 on Making Some Arrangements Under the State of Emergency, No: 29818.
- Official Newspaper (2016b). Law on the Adoption of the Decree-Law No. 6758 on Making Certain Arrangements in the Scope of the State of Emergency, No: 29898
- Official Newspaper (2017). Mining Regulation, No: 30187
- Official Newspaper (2018a). Decree-Law on Making Amendments to Certain Laws and Decrees in order to Adapt to the Amendments Made in the Constitution No. 700, No: 30471
- Official Newspaper (2018b). Decree-Law on Making Amendments to Certain Laws and Decrees in order to Adapt to the Amendments Made in the Constitution No. 703, No: 30473
- Official Newspaper (2018c). Law No. 7148 Amending the Highway Traffic Law and Some Laws, No: 30577
- Official Newspaper (2018d). Law No. 7153 on the Amendment of the Environmental Law and Some Laws, No: 30621

Towards the Crisis in Metropolitan Municipality: The Effects of the Presidential Government System on the Center-Local Relations and Problem Areas

- Official Newspaper (2018e). Presidential Decree No. 1 on the Organization of the Presidency, No: 30474
- Official Newspaper (2019). Regulation Amending the Implementation Regulation of Law No. 6306, No: 30808
- Official Newspaper (2020). Regulation Amending the Regulation on Metropolitan Municipalities Coordination Centers, No: 31344
- Hürriyet (2022a). IMM's 5 thousand new taxi offer was rejected for the 12th time (28.02.2022). <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/son-dakika-ibbnin-5-bin-yeni-taksi-teklifi-12-kez-reddedildi-41992473> (Access Date: 02.06.2022)
- Hürriyet (2022b). IMM's request for a raise in public transportation was rejected (04.04.2022). <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ibbnin-toplu-ulasima-zam-talebi-reddedildi-42036421> (Access Date: 02.06.2022)
- Hürriyet (2022c) Law proposal from Torun from the Republican People's Party (RPP/ Tur CHP) to increase the revenues of municipalities (21.03.2022). <https://www.haberler.com/politika/chp-li-torun-dan-belediyelerin-gelirlerin-14810290> (Access Date: 02.06.2022)

**ABDURRAHMAN SADI'NİN TATAR EDEBİYATI TARİHİ ADLI KİTABINDA ALİMCAN İBRAHİMOV
(12. 3. 1887 – 21. 1. 1938) ***

Metin DEMİRCİ

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kahramanmaraş/Türkiye
mdemirci@ksu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-3605-9894

Makale Geliş Tarihi: 26/10/2022

Makale Kabul Tarihi: 14/12/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Demirci, M. (2022). Abdurrahman Sadi'nin Tatar Edebiyatı Tarihi Adlı Kitabında Alimcan İbrahimov (12. 3. 1887 – 21. 1. 1938). *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 42-68.

Öz

Edebiyat âlimlerimizden Abdurrahman Sadi 1908-1911 yıllarında İstanbul Darülfünü'nda öğrenim görmüştür. Onun yazmış olduğu Tatar Edebiyatı Tarihi bu alana değerli bir katkıdır. Elimizde 1926 basımı bulunan bu edebiyat tarihinde Abdurrahman Sadi'nin Tatar edebiyatı ve edebiyatçılarına dair önemli bilgiler verdiği görülmektedir. Tatar edebiyatının önde gelen isimlerinden, Tatar millî edebiyatına temel atan ünlü yazar, bilim adamı, eleştirci, gazeteci, öğretmen, tarihçi ve siyasetçi Alimcan İbrahimov da bu edebiyat tarihinde bahsedilen kişilerden biridir. Alimcan İbrahimov'la ilgili Türkiye'de çeşitli internet ortamlarında, makalelerde ve ansiklopedilerde bilgiler verilmektedir. Onun eserleriyle ilgili çeşitli makaleler yazılmış ve eserleri üzerine tezler yapılmıştır. Yapılan bu araştırmalara bakıldığında hemen hemen hiçbirinde Abdurrahman Sadi'nin edebiyat tarihinden alıntı yapılmadığı görülmektedir. Hâlbuki Abdurrahman Sadi yazmış olduğu edebiyat tarihinin muhtelif bölümlerinde muhtelif konularla ilgili açıklamalar yaparken Alimcan İbrahimov'dan da bahsetmektedir veya onun eserlerinden alıntılar yapmakta ve görüşlerine müracaat etmektedir. Aynı zamanda Alimcan İbrahimov'la ilgili 252-268. sayfalar arasında ayrı bir bölüm oluşturmuştur. Abdurrahman Sadi burada Alimcan İbrahimov'la ilgili kendi değerlendirmelerini, onun eserlerini, onun Türk-Tatar edebiyatı ve dünyası için önemini göstermektedir, eserlerinden alıntılar yapmaktadır, eserleriyle ilgili başkalarının değerlendirmelerine yer vermektedir. Alimcan İbrahimov'la ilgili bu kadar ehemmiyetli bilgilerin araştırmacıların bilgisine sunmak adına bu makale kaleme alınmıştır. Bilgiler; Arap harfli, Tatarca olarak yazılan edebiyat tarihi baştan sona okunarak makale yazarı tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Abdurrahman Sadi'nin kendi verdiği kaynakçalar ilgili sayfalarda dipnotta gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alimcan İbrahimov, Abdurrahman Sadi, Tatar Edebiyatı, Tatar Edebiyat Tarihi.

* Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

ALİMİAN İBRAHİMOF (12. 3. 1887 – 21. 1. 1938) IN ABDURRAHMAN SADI'S HISTORY OF TATAR LITERATURE

Abstract

Abdurrahman Sadi, one of our literary scholars, studied at Istanbul Darülfünun between 1908-1911. The History of Tatar Literature written by him is his most important contribution to this field. It is seen that Abdurrahman Sadi gave important information about Tatar literature and men of letters in this literature history which published in 1926. Famous writer, scientist, critic, journalist, teacher, historian and politician, Alimjan İbrahimov, who laid the foundation for Tatar national literature, one of the important names of Tatar literature, is one of the people who are given important information about this history of literature. Information about Alimjan İbrahimov is given in various internet media, articles and encyclopedias in Turkey. Various articles have been written about his works and theses have been made on his works. When these studies are examined, it is seen that almost none of the studies are quoted from the literary history of Abdurrahman Sadi. However, Abdurrahman Sadi also mentions Alimjan İbrahimov or quotes his works and consults his opinions while giving information on various subjects in various parts of the history of literature he wrote. Also, he created a sperate section about Alimcan İbrahimov between the pages 252-268. Abdurrahman Sadi here shows his own evaluations of Alimjan İbrahimov, his works, his importance for Turkish-Tatar literature and the world, quotes from his works, and includes the evaluations of others about his works. This article has been written in order to present such important information about such an important person to the knowledge of researchers. Informations; The history of literature, written in Arabic letters and in Tatar, was read from beginning to end and transferred to Turkey Turkish by the author of the article. The bibliographies given by Abdurrahman Sadi in his own book are shown in the footnotes on the relevant pages.

Keywords: *Alimjan İbrahimov, Abdurrahman Sadi, Tatar Literature, History of Tatar Literature.*

Giriş

1. Alimcan İbrahimov'un Hayatı ve Edebî Kişiliği

12 Mart 1887'de Ufa'nın güneyinde bir Tatar köyü olan Sultanmurad'da doğmuştur. Açık fikirli ve bilime önem veren Gıyrfan (İrfan) Bey ailesinde dünyaya gelmiştir. Alimcan ilk eğitimini babasından almıştır, ondan okuma-yazma, hesap ve İslamiyet'in temel bilgilerini öğrenmiştir. Köylerindeki Rus-Tatar okulunu bitirdikten sonra ailesi, Alimcan'ı ve diğer oğulları Şakirziya'yı Orenburg'da usul-i cedit sistemiyle eğitim vermekte olan Hüseyniye medresesine göndermiştir (1899). Fakat Alimcan'ın biraz hasta olması nedeniyle, medrese idaresi onu kabul etmemiştir. Bunun üzerine Alimcan da yine bu şehirde bulunan Veli Molla medresesine girmiştir (Uzunkaya, 2014, 4-7; Yapıcı, 2018, 11-13).

1906 yılının sonbaharında Ufa'da bulunan Aliye Medresesine giden Alimcan İbrahim bu medresedeki ilk yılının yaz tatilinde Kafkasya'ya giderek burada çeşitli köylerdeki Nogay (Tatar) çocuklarına okuma yazma öğretmeye çalışmıştır. İlk hikâyesi olan *Zeki Öğrencinin Medreseden Kovulması*'nı Kafkasya'da bulunduğu sırada yazmıştır. Aliye Medresesinden ayrıldıktan sonra bir süre Kazak bozkırlarında, Ural'da türlü işlerde çalışmıştır. Astrahan'da Nogay Tatarları arasında öğretmenlik yapmıştır. Buradaki gözlemleri neticesinde bozkır hayatını anlatan Kazak Kızı romanını yazmaya başlamıştır. Gerçek yaşam öyküsündeki bu dönem, onun daha sonra yazacağı meşhur Kazak Kızı romanının temeli olmuştur. 1909 yılının sonlarında üniversiteye

girme isteğiyle Kazan'a gelen Alimcan İbrahimov, üniversiteye girememiştir. Kazan'da yaşadığı 1910-1912 yılları arasında romantik ruhta yazılmış olan eserlerinden *Yaz Başı*, *Denizde*, *Yüz Yıl Önce*, *Sevme-Saadet*, *Ateşi Sönmüş Cehennem*, *Hırsız Molla* hikâyelerini ve *Genç Yürekler* (1912) romanını yazmıştır. 1912 yılının sonunda Kiyev'e gitmiş ve yazar orada yaklaşık yedi ay kalmıştır. Misafir öğrenci olarak üniversiteye devam etmiştir. 1913 yılının Nisan ayında tutuklanmış ve 1917 ihtilaline kadar takibat altında yaşamaya mecbur olmuştur. 1913-1917 yılları arasında yazdığı eserlerindeki romantizmin yerini sosyal ve içtimaî meseleler almaya başlamıştır. *Çobanlar* (1913), *Tabiat Çocukları* (1914), *Merhumun Defterinden* (1914) gibi hikâyelerle ayrıca I. Rus ihtilalinde Tatarların katkısını anlattığı *Bizim Günler* (1914) isimli romanı yazarın eserlerindeki bu yönelişin açık örnekleri olarak görülmektedir. Yazar, özellikle Aliye Medresesinde çalıştığı dönem bilim ve öğretim kitapları yazmaya da önem vermiştir. *Tatar Sarfı* (1911), *Tatar Nahvı* (1911), *Tatar İmlası* (1914), *Yeni Edebiyat* (1914), *Edebiyat Dersleri* (1914), *Tatarca'yı Nasıl Okutmalı* (1916) adlı kitapları teorik ve metodik eserler olarak uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuştur. Mullanur Vahitov ile birlikte Halk Komiserleri Sovyetine bağlı Merkezî Müslüman Komiserliğinde çalışmıştır, *Çulpan* gazetesinde redaktörlük yapmıştır. Sonradan *Kazan Utları* adını alan *Bizniñ Yul ve Megarif* dergilerinin kurucularından olmuştur (Uzunkaya, 2014, 4-6; Davutov-Nurillina, 1986, 194). Ufa'ya dönünce 1914 yılından itibaren Galiya Medresesi'nde kısa öğretmenlik kurslarında ders vermiştir.

Yukarıda da söylendiği gibi Alimcan İbrahimov'un Tatar edebiyatı dünyasına girişi *Zeki Şekirtniñ Medreseden Kuvuluvı* (*Zeki Öğrencinin Medreseden Kovulması*, 1907) isimli hikâyesi ile gerçekleşmiştir. Otobiyografik karakter taşıyan bu eseri el yazması olarak okuyan Fatih Emirhan, genç yazarın yeteneğini görmüş ve: "İşte bizim Tatar edebiyatının geleceği! İşte burada yetenek kıvılcımları görünüyor, işte bu genç bize kalın kalın millî romanlar verecek!" ifadeleri ile övmüştür. Alimcan İbrahimov'un yazarlık yeteneğinin ortaya çıkması ve edebî sanatının gerçek anlamda başlangıcı ise Kazan şehri ile irtibatlıdır. Alimcan İbrahimov, XX. yüzyıl başı Tatar edebiyatında yeni romantizme temel atarlardan birisidir. Eserlerinde acımasız yaşamı reddederek, kötü hayat koşullarına karşı kendi romantik idealini koyan aydın şahıs yer almaktadır. Yazar, asıl dikkati kahramanın karışık iç dünyasını açmaya, ondaki fikir ve duygu hareketini vermeye ve tabiat görünümelerini canlandırıp tasvir etmeye yöneltmektedir. *Yaz Başı* (*Bahar Başı*), *Diñgézde* (*Denizde*) ve *Yeş Yörekler* (*Genç Yürekler*) gibi eserlerinde, romantik edebiyata özgü olarak yazar, tabiat kültürünü güçlü bir şekilde, peyzaj dilini eserin yapısal malzemesi olmasından ziyade insan duygularını açma yolu olarak kullanmaktadır. Alimcan İbrahimov, edebî tenkit alanında da büyük hizmetler vermiştir ve yetenekli bir eleştirmen ve edebiyat bilgini olarak tanınmaktadır. Onun onlu yıllarda yazılan *Tatar Matbugatı* (*Tatar Matbuatı*), *Edebiyat Meseleleri* (*Edebiyat Meseleleri*), *Yaña Kitap Mönasebeti İle* (*Yeni Kitap Mönasebeti İle*) gibi makalelerinde ve Abdullah Tukay ve Fatih Emirhan'ın kitaplarına yönelik eleştiri yazılarında Tatar halkının millî bilincinin şekillenmesi, edebiyatın gelişimi, söz sanatının özellikleri, yazarın edebî süreçte tuttuğu yer, yetenek ve edebî ustalık gibi meseleler aydınlatılmaktadır (Yarullina, 2007, 37-39).

Ünlü Tatar yazarı Alimcan İbrahimov birkaç yıl Kazak çocuklarını okutmuştur. Onun *Kazak Kızı* isimli romanı bu günlerin mahsulüdür (Özdemir, 2009, 159). *Kazak Kızı* romanında XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarındaki siyasi ve sosyal olaylar tasvir edilir. Eser aynı zamanda Kazak halkının tarihî bir dönemdeki hayatının panoramasını oluşturur (Doğan, 2020, 16).

Rusların Sosyalist Revolüsyoner (Es-Er) partisine katılmıştır, 1918 yılının ocak ayında Stalin'in daveti üzerine Merkez Müslüman Komiserliği başkanı Mollanur Vahitov'un yardımcılığını üstlenmiştir. 1924 yılının şubat ayında Moskova'da toplanan Tatar-Başkurt öğretmenler kurultayına katılmıştır. 1925-1927 yılları arasında Tataristan Cumhuriyeti Eğitim

Bakanlığı'nda görev yapmıştır.

Alimcan İbrahimov, 1926 Bakü Türkoloji Kongresi'ni katılmıştır. Onun kurultayda yaptığı şu konuşması önemlidir: *"Türk dillerinin edebi-kültürel federasyonunun bu prensibini çok dikkatlice kullanıyorum. Ortak bir Türkçe oluşturamayız buna ne fonetik ne morfoloji, en önemlisi ne de sosyal ekonomik durum el verir; fakat biz Türk halkları birbirimizden tecrit de olunamayız. Örnek olarak Yakutistan vilayeti çok zor coğrafi bölgededir, Yakutlar bizden uzak düşmüşler, tecrübelerimizden yararlanamıyorlar, biz de aynı zamanda onların tecrübesinden yararlanamıyoruz. Bu sebeple de bence, gelecekte bu dillerin imlasına dair tüm çalışmalarda esas olarak bu terminoloji aynı zamanda, her dilin diğerinden tecrit edilmemesi dikkate alınmalıdır. Ben ısrar ediyorum ki, bağlantılı Türk dillerinin konfederasyonu değil federasyonu olacaktır, her Türk dili kendi yönetimi açısından bağımsız olacak; fakat tüm Türk dilleri için ortak olan esaslar, özellikler de dikkate alınacaktır."* (Uzunkaya, 2014, 10)

Bilim ve kültür sahasındaki hizmetleri için Alimcan İbrahimov 1928'de Devlet Sanat Fenleri Akademisinin asil üyesi olarak seçilmiştir. 1932'de Rusya Merkez Organizasyon Komitesi kararıyla kendisine Hizmet Kahramanı unvanı verilmiştir (Uzunkaya, 2014, 10,13).

1917'de, Fatih Seyfi Kazanlı ile birlikte *İrek* adlı bir gazete çıkarmıştır. 16 Ocak 1918'de Petrograd'da çıkarmaya başladığı gazetenin adı ise *Çulpan*'dir. Redaktörü ve kurucusu olduğu bu gazete daha sonra Moskova'da yayımlanmıştır (Durbilmez, 2013, 229). Alimcan İbrahimov, 1927'den itibaren güçlenen ciğer hastalığından dolayı devamlı olarak Kırım'da, Yalta'da yaşamaya başlamıştır. Birkaç defa ciddi ameliyat geçirmiştir. Ağustos 1937 tarihinde hasta hâlde tutuklanmış ve Kazan'a getirilip Pleten hapisanesine kapatılmıştır. 21 Ocak 1938 tarihinde hapisanenin revirinde ölmüştür. Mezarı Kazan'da Arhengel Kabristanı'ndadır. (Uzunkaya, 2014, 11).

Rusya İlimler Akademisinin Tataristan Şubesi Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Alimcanov İbrahimov'un adını taşımaktadır. Alimcan İbrahimov'un yaratıcılığı Tatar edebiyatı ile sınırlı kalmayıp diğer Türk boylarında da popülerlik kazanmıştır. Yazarın ve eserlerinin etkisi bütün Türk edebiyatlarına tartışılmaz derecede büyük olmuştur. İbrahimov'un edebî geleneklerini Tatar yazarları dışında Özbek yazarı A. Kadiri, Kırgız edibi A. Tokombayev ve birçok Başkurt ve Kazak yazarları da devam ettirmiştir. Hatta Kazak ve Azerbaycan Türkleri onu kendi yazarlarından saymışlardır.

2. Eserleri:

Tatar millî edebiyatına temel atan ünlü yazar, bilim adamı, eleştirci, gazeteci, öğretmen, tarihçi ve siyasetçi Alimcan İbrahimov, hikâye ve romanlarında hangi konuyu ele alırsa alsın her şeyden önce Tatar halkının hayatını, yaşam tarzını anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca o, halkının umutlarını ve isteklerini daha gerçekçi bir şekilde ortaya koymak için halk edebiyatından da ustaca yararlanmış bir yazardır (Zaripova Çetin, 2007, 1).

Alimcan İbrahimov'un gerçek fikirlerini -yine devrin şartları içerisinde- en özgürce ortaya koyabildiği en önemli romanı şüphesiz *Genç Yürekler*'dir. Genç Yürekler romanıyla İbrahimov, Tatar Edebiyatı'nda "Psikolojik Roman" janrını /türünü başlatmıştır. *Genç Yürekler* eseri çağdaş Tatar nesrinin gelişmesine ve zenginleşmesine de önemli katkılar sağlayan kilometre taşı eserlerden birisi olarak kabul edilmektedir (Kamalieva, 2017, 20).

Altın Çağ diye nitelenen XX. yüzyıl başı Tatar edebiyatında ilk tarihî roman Alimcan İbrahimov tarafından yazılmıştır. *Tormış Dulkınnarı (Hayat Dalgaları)* adında düşünülen üç ciltlik romanın ilk cildini oluşturan *Bizniñ Könner (Bizim Günler)* romanı 1914 yılında tamamlanmıştır. Bu roman Tatar edebiyatı tarihinde 1905-1907 Rus Devrimi döneminde

oluşan çeşitli siyasi partilerin görüş ve çalışmalarını çok geniş bir şekilde yansıtan, tarihî olayları usta bir şekilde değerlendiren bir eser olarak değerlendirilmektedir. Ancak Alimcan İbrahimov'un Kazak Türklerinin yaşam tarzını, geleneklerini ve bozkır kültürünü yansıtan diğer önemli eseri Kazak Kızı (1909-1911) romanı, edebiyat uzmanı Hasan Heyri tarafından Tatar Edebiyatı tarihinde ilk tarihî roman olarak gösterilmektedir (Yarullina Yıldırım, 2021, 238).

Rusya sınırları içinde İç Savaş sona erdiğinde, Bolşevikler köylerden prodrazvyorstka adlı zorla tohum toplama politikasını başlatmıştır. Köy köy dolaşan askerler, çiftçinin son tohumunu bile elinden almıştır. Açlıktan hayatta kalabilmek için, bir kısım insan ekmeğin için yabancı topraklara doğru yola düşmüş, pek çoğu bu yolda hayatını kaybetmiştir. En korkuncu, açlıktan psikolojisi bozulan, kişilik özelliklerini kaybeden toplumda, yamyamlık olayları yaşanmıştır. Bu dehşet verici olay Tatar nesrinde Alimcan İbrahimov'un Âdemler (1921) adındaki öyküsünde tüm gerçekliğiyle görülmektedir (Yarullina Yıldırım, 2021, 240).

Alimcan İbrahimov ve eserleriyle ilgili Türkiye'de de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Uzunkaya (2014), Alimcan İbrahim'in *Tatar Hatını Niler Kürmiy (Tatar Kadını Neler Görmez)* romanı üzerine dil incelemesi yapmıştır. Uzunkaya tezin Ön Söz'ünde Ceditçilik akımının önemli temsilcilerinden biri olan Alimcan İbrahim'in kendi halkının gelişmesini, kadınların özgürleşmesini kendisine dert edinmiş bir yazar olduğunu, bu romanıyla kadının toplumdaki yerini sorguladığını, kızların okula gitmesi ve eğitim alması sorununu cesurca gündeme getirdiğini, toplumun aksak yönlerine dikkat çektiğini söylemektedir. Alimcan İbrahimov, 1909 yılında en güzel eserlerinden biri olan *Tatar Hatını Niler Kürmiy (Tatar Kadını Neler Görmez)* adlı uzun hikâyesini yazar. Bu hikâye, Tatar Türklerinin düğün geleneğini, köydeki tabakalaşmayı ve köylülerin hayat tarzını açmakta eşi bulunmaz bir eserdir. Tatar kadınlarının zor hayatı, Tatar halk türkülerinde ve beyitlerde asırlarca anlatıla gelen bir konu olmuştur (Zaripova Çetin, 2007, 4).

Tatar Hatını Niler Kürmiy (Татар Хатыны Ниләр Күрми) / Tatar Kadını Neler Görmez adlı uzun hikâye, 1909'da Alimcan İbrahimov tarafından yazılmıştır. 1910'da Başkurdistan'da, "Kalem" kitabevinde birinci baskısı çıkan bu eserin yazarı Alimcan İbrahimov; Tataristan'ın tanınmış bilim, kültür ve sanat adamlarından biridir (Durbilmez, 2013, 228).

A. İbrahimov'un *Tatar Hatını Niler Kürmiy (Tatar Kadını Neler Görmez)* adlı eserinde ele alınan her konu, her gelenek, insanların giyim-kuşamından al içip yiyeceklerine kadar, tek bir amaca, Tatar köyüne özgü havayı, Tatar Türklerinin milli yüzünü belirlemeye hizmet etmektedir. Hikâye, köydeki tabakalaşmayı, sosyal motifleri, ayrıca Tatar Türklerinin düğün geleneğinin bütün safhalarını ve Tatarların hayat tarzı ile ilgili birçok detayı ortaya koyan eşi bulunmaz bir eserdir (Zaripova Çetin, 2007, 1).

1922 yılında da Alimcan İbrahimov, *Almaçuvar* adlı bir eser yazmıştır. Hikâyenin isminden de anlaşılacağı üzere yazar bu eserde bütün Türk boylarına ortak olan ve Tatar Türkleri için de çok önemli bir konuyu, at sevdasını ele almıştır. Tatar Türklerinde at konulu 600'e yakın atasözü ve deyim bulunmaktadır. Ayrıca masal ve destanlarda da at, kahramanın sadık, en zor durumlarda yardıma gelen dostu olarak anlatılmaktadır. Tatar halkında at ile ilgili çok güzel ve anlamlı türküler ve ilginç inançlar da az değildir (Zaripova Çetin, 2007, 11-12).

Almaçuvar'da Alimcan İbrahimov bir köylü çocuğun atına olan sevdasını Sabantuy geleneği ile örüp vermiştir. Eser, bir Sabantuy bayramını anlatmakla başlar ve öbür Sabantuy bayramında yaşananları anlatmakla sona erer. Tayın Zakir'lerin evine gelme tarihi de çocuğun babasının Sabantuy'da gösterdiği bahadırlığı ile yakından ilgilidir. Tatarların milli ve geleneksel bayramı olan Sabantuy bayramı bu eserde tasvir edilen en önemli kültürel motif olarak ortaya çıkmaktadır (Zaripova Çetin, 2007, 13).

Yapıcı (2018), Alimcan İbrahim'in *Âdemler* romanı üzerinde dil incelemesi yapmıştır. Tez'in Ön Söz'ünde Yapıcı, Alimcan İbrahim'in bu romanının 1923 yılında yayımlandığını ve 1921-1922 yıllarında yaşanan kıtlık ve açlık faciasının koşulları ve sonuçları hakkında dehşet verici bir anlatımla kaleme aldığını, bir kısa roman olduğunu, Arap harfli ilk yayımından sonra 1990'lı yıllara kadar tekrar yayımlanmadığını belirtmektedir. Eserde asıl konu kıtlık sonucunda yaşanan büyük dramdır ancak olayların bu noktaya gelmesine neden olan Sovyet hükümetinin tutumudur. Çünkü bu zor dönemde depolarda erzakların bulunmasına rağmen açlıktan kıvranan halka yardım eli uzatılmamıştır ve sonuç tam da bekledikleri gibi olmuş, insanlar ya açlıktan feci bir şekilde can vermiş ya da yaşama umuduyla başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucunda da bölgedeki nüfusta büyük bir azalma olmuştur (Yapıcı, 2018, 15).

Âdemler, sosyalist gerçekçilik prensiplerine cevap vermeyen eserler olduğundan 1990 yıllarına kadar karanlık raflarda tutulmuştur. Tatar edebiyatı uzmanları, *Âdemler*'in yazarı Alimcan İbrahimov'un kalemine natüralizm akımının güçlü etkisi olduğunu belirtirler. Göçlerin tarihteki siyasi ve ekonomik sebepleri hatırlatılmakla birlikte, Alimcan İbrahimov'un söz konusu öyküsünde 1922 yılındaki açlık vakasının insanları Türkistan, Kafkasya ve Sibirya taraflarına göç etmeye mecbur ettiği vurgulanır. Öyküde diğer tarihî olaylar, eser kahramanları Gerye ve Minlebay'ın hayatları üzerinden dile getirilmiştir ve XX. yüzyılın başında, 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'na ve 1917 Devrimi akabinde gelen İç Savaş'a Tatarların katılımı gibi önemli bilgiler verilmiştir. *Âdemler* adlı öykünün ana konusu açlıkla mücadele olsa da Alimcan İbrahimov, kendine özgü üslubuna -Tatar halkının yaşam tarzını, onun gelenekleri ve millî değerleriyle iç içe tasvir etme - bu eserinde de ağırlık verir ve böylece o dönem Tatar Türklerinin yaşam biçimini eserine ustaca yansıtmıştır (Yarullina Yıldırım, 2020, 385, 389). *Âdemler* adlı öykünün kulağa hoş gelen bir edebî eser olmaktan ziyade o dehşetli yılların belgeseli olarak algılanması gerekmektedir (Zaripova Çetin, 2020, 110).

Alimcan İbrahimov'un *Âdemler* adlı romanında Ruslar tarafından bilinçli bir şekilde Tatar halkına yiyecek yardımının yapılmadığını yaratılan bu yapay yokluk ve açlık ile Tatar halkının soykırımı nasıl uğratıldığını, bu dönemde insanın insan olmaktan nasıl çıktığını; iyi bir dünya özleminin ütöpik olduğunu, yaşananların nasıl kötü bir dünya yarattığının örneklediğini gösterilmektedir.

Çulpan Zaripova Çetin (2007) *Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar Türklerinin Kültürel Değerleri* adlı bildirisinde İbrahimov'un *Köy Çocukları*, *Tatar Kadını Neler Görmez ve Almaçuvur* gibi eserlerinin, Tatar Türklerinin o dönemdeki hayatını yansıtan ve bugün de bütün millî değerleri ile bu milleti dünya çapında tanıtmaya devam eden ve hayat ansiklopedisi vazifesine yüklenen eserler olduğunu söylemektedir (Zaripova Çetin, 2007, 1).

Zaripova Çetin, *Tabiat Balaları* adlı eserle ilgili: "Bu eser kısa olmasına rağmen Tatar Türklerinin hayatı ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Hayvancılık ve çiftçilikle uğraşan köylüler, hayatın bütün zorluklarına rağmen kendilerini mutlu hissetmektedirler. Hikâye üçüncü şahıs ağzından, bir delikanlı tarafından anlatılmaktadır." değerlendirmesinde bulunmaktadır (Zaripova Çetin, 2007, 1).

Alsu Kamalîeva (2017), Alimcan İbrahimov'un fikir ve edebiyat yaşamını besleyen fikri temellerle ilgili bir makale kaleme almıştır. Alimcan İbrahimov'un makalelerinde sosyalist fikirler olsa da, kendisi de görev gereği Bolşevizm'e hizmet etse de, eserlerinde Tatar halkı, Tatar yaşam tarzı, gelenekleri, ilerlemesi, aydınlanması ve Tatar kültürü her zaman ilk sırada olmuştur. Alimcan İbrahimov'un "kızıl", yani sosyalist - realist düşüncelerle yazılan eserleri arasında Yeni Kişiler dramı, Bizim Günler, Derin Damarlar romanlarını saymamız mümkündür.

Onun bu eserleri sosyalist düşüncelerle yazdığı ortada olsa bile yine aynı eserlerinde asıl merkez düşüncenin “millî yenileşme” fikri olduğunu tespit etmemiz mümkündür. Aynı şekilde Zeki Şekirtniñ Medreseden Kuvıluvi (Zeki Öğrencinin Medreseden Kovulması) isimli ilk hikâyesinde, Gençler Hayatından Bir Levha ve Genç Yürekler romanlarında ve bazı romantik hikâyelerinde Bolşevik fikriyatı altında “milleti ilerletmek” fikrinin ağır bastığını, yazarın milletin yaşamıyla ilgili problemlere önem verdiğini görmekteyiz (Kamalieva, 2017, 19).

Alimcan İbrahimov’un *Utı Süngen Cehennem* adlı eseri *Işığın Sönen Cehennem* şeklinde Mehmet Araz tarafından Türkçeye aktarılmış ve Kasım 2020’de Türk Dili dergisinde yayımlanmıştır.

Alimcan İbrahimov’la ilgili Esmâ Doğan tarafından da bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Galimcan İbrahimov’un “*Kazak Kızı*” Adlı Eserinde Geçen Nüsha Farklılıkları adlı tezde *Kazak Kızı* adlı roman ele alınmıştır. Tezde: “*Yazarın ilk olarak 1911’de yazdığı, ancak devrin siyasi baskıları sebebiyle basılamayan Kazak Kızı isimli romanda, Kazak Türklerinin konargöçer kültür yaşadıkları, şehir hayatından önceki yaşayış tarzları anlatılmaktadır. Eser 1924’te Arap harfleriyle, 1936’da ise Latin harfleriyle neşredilmiştir. Bu iki nüshanın basımı yazarın kendi kontrolünde olduğu hâlde, 2002’de Kiril harfleriyle basımı yazarın ölümünden sonra yapılmıştır. Yazarın eserinin üç nüshası arasında dönemin kültürel, siyasi ve sosyal yapılanmalarıyla ilgili farklılıklar bulunabileceği gibi dil ve imla ile ilgili farklılıkların olacağı düşüncesiyle...*” (Doğan, 2020, IV) bu çalışmanın yapıldığı belirtilmektedir.

Esrânur Aydoğan (2020), *Galimcan İbrahimov’un “Yaş Yürekler” Adlı Romanının Tematik Açısından İncelenmesi (Aktarma İnceleme)* adıyla bir yüksek lisans tezi yapmıştır. Aydoğan eserin konusuyla ilgili. “*Genç Yürekler romanının konusu, millî bilincin artmasına, Tatar halkının mücadelecî ruhunun uyandırılmasına yenilikçi gençlerle fayda sağlanabileceği, müziğin ve sanatın bu ilerlemeye önemli katkıda bulunacağıdır. Bu bağlamda başkahramandan da hareketle, roman bu yönde yapılandırılmış, çeşitli mesajlar verilmiştir. Genç kahraman babası ve ailesi tarafından yargılansa da, engellenmek istense de, yolundan, ideallerinden vazgeçmemiştir. Eserde dinî konular ve karakterler de geniş bir yer kaplar; mollalık, müderrislik, hatiplik vs. meslek grupları etrafında yoğunlaşmıştır.*” (Aydoğan, 2020, 35) şeklinde bilgi vermektedir.

1974-1986 yılları arasında Alimcan İbrahimov’un eserleri 8 cilt hâlinde basılmıştır:

2.1. Roman, Hikâye ve Piyesleri:

Yeş Yörekler (Kazan 1912), *Běžněñ Köñner* (Kazan 1919), *Kazak Kızı* (Moskova 1924); *Aşk Korbannarı* (Kazan, 1908), *Yeşler Hayatınnan Běr Levha* (Kazan, 1909), *Yaz Başı* (Kazan, 1910), *Tatar Hatını Niler Kürmiy* (Siterlitamak, 1910), *Yöz Yıl Ėlëk* (Orenburg, 1911), *Tingëzde* (Orenburg, 1912), *Zeki Şakërtnëñ Medreseden Kuvıluvi* (Kazan, 1912), *Karak Molla* (Kazan, 1912), *Söyüv-Segadet* (Kazan, 1912), *Utı Süngen Cehennem* (Orenburg, 1912), *Kart Yalçı* (Orenburg, 1912), *Tabiat Balaları* (Kazan, 1914), *Kızıl Çeçekler* (Kazan, 1922), *Tirën Tamırlar* (Kazan, 1928), *Abdurrahman Salihov* (Kazan, 1956), *Çubarıy* (Moskova, 1961), *Almaçuvur, Kötüçüler* (1913), *Merhümnëñ Defterinden* (1914), *Qarañğı Tönnerde, Kartlık Köñnerënde, Kötüvçë Kart, Ademner* (Kazan 1923); *Yaña Këşëler* (Kazan, 1921) (Yapıcı, 2018, 15-16; Türkoğlu, 200, 363; Uzunkaya, 2014, s. 11-12; Doğan, 2020, 16-21).

2.2. Tarih Eserleri:

1905 Devrimi etkisinde canlanan özgürlük hareketi Tatar aydınlarında tarihî bilincin uyanmasına da neden olmuştur. Alimcan İbrahimov, Tatar edebiyatında millet tarihine olan ilgisizliğe dikkat çekerek: “*Hayatımızın pek çok noktaları şairlerimizin gözüne görünmüyor, uzun geçmişe sahip ve çok canlı, çok zengin olan, tarihî mazimiz şairlerimiz tarafından*

tamamıyla unutulmuş vaziyettedir. Mamafih, bu sadece bir şiir türünde olmamalı, nesrimiz de bu konuya el uzatmalıdır. Maalesef, tarih ilmimiz bile bu alanda sığ kalmaktadır." demektedir (İbrahimov, 1960, 47).

Alimcan İbrahimov'un tarihî eserleri şunlardır: *Boringı İslam Medeniyeti* (Orenburg 1909), *Avrupa Filozofı Dekartın Běr Notığı* (Kazan 1909), *Böyëk Oktyabr Revalyutsiyasë hem Proletariat Diktaturası* (Kazan 1922), *Tatar Studentları Hereketë Tarihınan Këçkene Ber Hatire* (Kazan 1922), *Kara Mayaklar yaki Ak Edebiyatlar* (Moskova 1924), *Tatarlar Arasında Revolyutsiya Hereketlerë* (Kazan 1925), *Tatar Medeniyetë Nindiy Yol Bëlen Baraçak* (Kazan 1927), *Ural hem Uralçılar* (Kazan 1927) (Yapıcı, 2018, 15-16; Türkoğlu, 200, 363; Uzunkaya, 2014, 11-12; Doğan, 2020, 16-21).

2.3. Dil ve Edebiyat Eserleri:

Alimcan İbrahimov, Bolşevik baskısıyla ikinci plana itilen hatta unutturulmaya çalışılan Tatar dilinin her dönem ateşli bir savunucusu ve iyi bir kullanıcısı olmuştur. En baskıcı ve zor dönemlerde bile o Tatar dilini kullanmaktan çekinmemiş, eserlerini Tatar dili ile vermiş, Tatar dili ve edebiyatının gelişip güçlenmesi için çalışmıştır. Alimcan İbrahimov'un edebiyat nazariyatı konusunda görüşlerine bakıldığı zaman onun tamamen yerli ve millî bir edebiyat anlayışına sahip olduğu görülmektedir. Alimcan İbrahimov, yerli ve millî bir edebiyatı savunmakla beraber edebiyat nazariyatı hakkında dünyaya açık olunması gerektiğini, çağdaş dünyanın edebiyat anlayışını ve buralardaki edebî akımların dikkatle takip edilerek özgün eserler verilirken bunlardan yararlanılması gerektiği kanaatindeydi (Kamalieva, 2017, 20,22).

Alimcan İbrahimov, 1920-1930 yıllarında Tatar filolojisi ve hümanizm bilimi alanındaki kültürel-tarihî okulun kurucularının en meşhurdur. O, adı geçen dönemde C. Velidi, A. Rehim, G. Segdi, G. Nigmati, M. Korbangaliyev, H. Bediygi ve M. Hudyakov gibi meşhur âlimler ile birlikte Tatar dili, edebiyatı ve tarihi biliminin işlenmesinde, metodolojisinin oluşturulmasında büyük hizmetlerde bulunur (Yarullina, 2007, 39).

Alimcan İbrahimov, ayrı bir Tatar milletin, Tatarcanın, Tatar edebiyatının ve Tatar medeniyetinin varlığını savunarak Tatarlar arasında sosyal ve politik fikirlerin gelişmesinde önemli bir rol oynamış, bununla birlikte 1917-1920 yılları arasında yeni rejimi destekleyen ideolojik hikâyeler ve yazılar kaleme almıştır. Fakat 1920'lerden sonra Rus emperyalizminin Sovyet Müslümanlarını tehdit etmeye başladığını anlamış, bu sebeple düşüncelerinde bazı değişiklikler olmuştur (Yapıcı, 2018, 13).

Türk edebiyatını iyi bilen yazarlarımızdan birisi de Alimcan İbrahimov'dur. O, İbrahim Şinasi'nin eserlerini, Tefvik Fikret'in romantizmini gönlüne dost edinir, Ahmed Midhat'ın maceralı eserlerini merak edip okur. 1913'te Fatih Kerimî'ye yazdığı bir mektubunda A. Hamid'in edebî gücüne hayran kaldığını bildirir. N. Kemal ve A. Rasim gibi maarifçi (eğitimci) yazarların eserleri, Türk âlimlerinin edebiyata kazandırdıkları derlemeleri de A. İbrahimov'un ayrıca itibarını kazanır. Alimcan İbrahimov: *"Biz bir zamanlar Osmanlı edebiyatına talebe idik. O zaman bizde Osmanlı tesiri vardı." demekte ve "umumi edebi dil hayali" özünün (kendisinin) tabii eceline erişti. Onun yerine Osmanlı, Azerbaycan, Çağatay, Tatar şiveleri doldurdu."* diye devam etmektedir (Eydi, 2004, 24,339).

Alimcan İbrahimov'un dil ve edebiyatla ilgili eserleri şunlardır: *Tatar Nahvı* (Kazan, 1911), *Tatar Sarfı* (Kazan, 1911), *Tatar İmlası* (1914), *Tatar Şagıyrlarë* (Orenburg, 1913), *Yaña Edebiyat* (Kazan, 1914), *Edebiyat Derëslerë* (Kazan, 1916), *Edebiyat Kanunnarı* (Kazan, 1918), *İmla, Til ve Edebiyat Meselelerë 1911-1923* (Kazan, 1923), *Tatar Tëln Niçëk Ukıtırğa* (Kazan, 1918), *Edebiyat Meseleleri* (Kazan 1960), *Tël Sabakları, Kara Mayaklar, yaki Ak Edebiyatlar*

(Moskova 1924), *Prolětariat Edebiyatı Turında, Tëllerë Başka Balsa da Küñëllerë Bër, Şërëknëñ Büyëk Revolütsioneri Mullanur Vaxitov* (Yapıcı, 2018, 15-16: Türkoğlu, 200, 363; Uzunkaya, 2014, 11-12; Doğan, 2020, 16-21).

3. Abdurrahman Sadi'nin Tatar Edebiyatı Tarihi Adlı Kitabında Farklı Konu ve Kişilerden Bahsedilirken Alimcan İbrahimov'la İlgili Verilen Bilgiler

Abdurrahman Sadi'nin *Tatar Edebiyatı Tarihi* adlı kitabında Alimcan İbrahimov'a ve eserlerine çeşitli vesilelerle atıflarda bulunmaktadır. Bazen eserlerinden alıntılar yapılarak bazen çeşitli kişilerle ilgili değerlendirmelerine yer verilerek Alimcan İbrahimov'dan bahsedilmektedir. Kitabın belli bir bölümü de Alimcan İbrahimov'a ayrılmıştır ve burada onunla ilgili, eserleriyle ilgili bilgiler verilmektedir. Onun Tatarların fikrî, tarihî, sosyal, siyasi, kültürel ve edebî alanlardaki etkisi ortaya konmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde Abdurrahman Sadi'nin *Tatar Edebiyatı Tarihi* adlı kitabında farklı konu ve kişilerden bahsedilirken Alimcan İbrahimov'la ilgili verilen bilgiler ele alınmıştır.

Kitapta Alimcan İbrahimov'un *Tatarlar Arasında Rivelütsiye (Devrim) Hareketleri* adlı eserinden çeşitli alıntılar yapılmaktadır. Abdurrahman Sadi 19. sayfada Alimcan İbrahimov'dan "Bu güruhun ikinci bölümü Tatar derebeyi, mirzaları ve bunlardan çıkan büyük küçük memurlar, askerî görevliler, generaller gibi Rus, Avrupalı ilimlerle de kuşanan bir kısım olup hükümet siyasetinde ruhanilere rehberlik ettiler. Kısaca, bu şekilde "kendi" içinden çıkıp iki kanav vasıtasıyla çarlıkla bağlanan yukarıdaki iki güruh (Ruslaşan görevliler ve ruhaniler) Tataristan'ın Rus tarafından kolonize edilmesi fikri ruhi terbiye ile genişler."¹ şeklinde bir alıntı yapmaktadır (Abdurrahman Sadi, 1926, 19).

Tatar Edebiyatı Tarihi adlı eserin 61. sayfasında Abdurrahman Sadi Mercanî'den bahsederken Alimcan İbrahimov'un 1915'te birinci sayıda Añ dergisindeki bir yazısından şöyle alıntı yapmaktadır: "Genellikle eserde icat istidadı parlamaktadır, dinî fikirde, itikat hususlarında selef diyerek mezhep ve rivayet diyerek aklını zincirlemeye razı olmayan muhakkiki biz bunda da kolayca tanıyoruz fakat iki yolda, iki türlü iz kalmıştır. Dinî mesailde Şehap Hazret ve yıkıcı ve kafa karıştırıcı bir şekildedir. Onun fitraten hür yaratılan kuvvetli aklı kendisinden öncekiler tarafından yapıp bırakılan dar çerçeveye sığmıyor, o, onları bozuyor. Tarih babında ise kafa karıştıran, harap eden değil belki yeniyi yapan, kendisine kadar olmayan şeyi ortaya çıkaran kişidir. Kitaplar sahifesinde savruk bir şekilde duran, unutulmuş materyalleri beraber ayarlayıp, buna ilaveten atasözlerini, eski defterlerdeki toprak altında kalan kabir taşlarındaki yazıları toplayarak millî tarihimize temel atan da kısaca tarihimizin mucidi olur." (Abdurrahman Sadi, 1926, 61)

Abdurrahman Sadi 80. sayfada Ekim Devrimi'ne kadar olan 15-20 yıl içinde Tatar edebiyatındaki etraflı ve edebî surette tasvir edilen menfi ve müspet tiplerin oluşturulmasında emeği geçen kişilerden bahsederken kısmen Alimcan İbrahimov'un da katkıda bulunduğundan bahsetmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 80).

135. sayfada da İbrahimov'un 1915'te *Tormış* gazetesinin 125. Sayısında Ayaz İshakî ile ilgili: "Piyeste birçok şey, birçok nutuk, uzun uzun mektuplar vardır. Fakat çoğunun kaderi yukarıdaki gibi olan Tatar muallimesi tipi yok. Muharrir muallimelerin hayatını tabii ve sıradan kaderlerini tasvir edip okurlarını onlar hakkında düşünmeye mecbur edecek bir şey vermek bazen hakiki muallime yazmışına ait bir işaret de yok."² değerlendirmesine yer vermektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 135).

¹ Alimcan İbrahim-"*Tatarlar Arasında Rivelütsiye (Devrim) Hareketleri*", sayfa, 7.

²*Tormış* gazetesini, yıl 1915, sayı 125, A. İbrahimov.

Abdurrahman Sadi 150. Sayfada yine İbrahimov'dan: "Sosyalizmden hiçbir şey kalmadı. Bütün hareket için bu örnek oldu."³ şeklinde bir alıntı yapmıştır (Abdurrahman Sadi, 1926, 150).

Abdurrahman Sadi 164. sayfada yine İbrahimov'dan: "Bu haftalık jurnal, siyasi halk tabakası ile birlikte doğu eskiliğinin de kadimciliğinin de organı idi. Onda padişah ve onun eski düzeni ile birlikte eski din, eski skolastik, eski medrese, eski program himaye edilir. Bütün yeniliğe, reformlara, ceditçiliğe, tiyatroya, Rus ve Avrupalılar gibi giyinmeye Avrupa ilim ve medeniyetine karşı mücadele edilmekte idi. Bu jurnal bu tipi, devrim savaş döneminde de koruyup Şubat-Ekim'e kadar alıp geldi. Bu harap olan, kendisinin rolünü bitiren, meydanı burjuvaziye bırakıp yenilen eski feodalizmin son çırpınışları idi. Bunun fikrî materyali değil dili ve üslubu, imlası da eski idi."⁴ şeklinde bir alıntı yapmaktadır (Abdurrahman Sadi, 1926, 164).

Abdurrahman Sadi 166-167. sayfada yine İbrahimov'dan: "Bu risalelerde ve gazetenin bazı makalelerinde Alimcan İbrahimov'un söylediği gibi "Birçok yerde Menşivizm rahmeti esip gitmekte olan", "ayak kayan yerleri" olsa da herhâlde "taktik, program meselesinde sosyal demokrat Bolşevikler yolunda gittikleri görünmektedir."⁵ (Abdurrahman Sadi, 1926, 166-167).

Abdurrahman Sadi Ekim'e Kadar On Yıl İçinde Edebî Dil adlı bölümde Tatar dilinin gelişmesine katkı sağlayan kişilerden bahsederken, s. "Bunların içinden başta saf köylü Tatar dili ile yazma çizgisinde hareket başlamış idi. 1907-1908'lerde Fatih Emirhan, Alimcan İbrahimov, Sait Remiyof gibi Tatar edebiyat dünyasına gelen genç ve güçlü yetenekler Tatar dilini işlemek, sadeleştirmek yolunda işi hızlandırdılar." şeklinde İbrahimov'u da saymaktadır (Abdurrahman Sadi, 1926, 175).

Abdurrahman Sadi diğer kişilerden ve İbrahimov'dan şöyle bahsetmekte ve karşılaştırmalar yapmaktadır (s. 175-176): "Nesirde Tatar dilinin bu devrin içinde gerçek edebî Tatar dili olarak işlenmesinde en büyük hizmet ve bu hususta başkalarına büyük tesir eden Fatih Emirhan ile Alimcan İbrahimov'un eserleri vasıtasıyla görüldü. Bunlar birinci adımlarında Tatarca yazma bakımından böyle olduğu gibi sanatlı bir şekilde dili işleme bakımından da bu tür hizmetler verdiler.

Fakat bu iki edip dili işlemede ikisi iki çeşit yol izledi. Birisi Fatih Emirhan'ın eserinin bütün mevzu ve içerik gibi dilini ve üslubunu da burjuva ruhuna, onun zevkine uydurdu. Onun son *Kadirli Minütler (Kadirli Anlar), Hayat, Ortalıkta, Tigizsizler'*i dilde de bunun açık örnekleri idi. İkincisi Alimcan İbrahimov'un eserlerine mevzu ve içerikleri nasıl fakirler işçi-köylüler ve bunların arasından orta hâlli köylüler yaşamından alsa da dil ve üslupta da o hemen bu yöne döndü. Tatar edebî dilini bunlara yaklaştırıp hemen hemen sadeleştirip geliştirme yolunu tuttu. Başta Arapçadan tek tek alınan halk için ağır olan sözleri kullansa da sonradan o, onlardan da kurtulma, onların yerine de Tatarcadan söz bulma yoluna girdi. Sonunda gelip biz onun kaleminden Tatar edebiyatında *Tabigat Balaları (Tabiat Çocukları), Bizniñ Könner (Bizim Günler)* (iki bölümü 1914'te basılmış idi.), *Kötüçi (Çoban)* ve *Kart Yalçı (Yaşlı Irgat)* gibi eserlerini gördüğümüz gibi 1909'da yazılıp Ekim'den sonra basılan *Kazak Kızı* (ve *Kızıl Çeçekler'i-Kızıl Çiçekler*) gibi klasik eserlerinde bunun bu yolda son gelişen üst aşamasını gördük.

Kazak Kızı genel olarak sanat bakımından bakıldığında en yüksek bir eser olduğu gibi dil meselesinde bu yolda en saf Tatarca pek zengin iyi işlenen bir eser oldu.⁶

³ Alimcan İbrahimov'un *Tatarlar Arasında Rivelütsiye (Devrim) Hareketleri*.

⁴ *Tatarlar Arasında Rivelütsiye (Devrim) Hareketleri*", Alimcan İbrahimov, sayfa, 220-221.

⁵ *Tatarlar Arasında Devrim Hareketleri*", Alimcan İbrahimov, sayfa, 96-97.

⁶ Bunların ilk kez yazılan edebî eserlerinin dilinden örnek olması için Fatih Emirhan'ın *Arefe Kün Düşümde* isimli hikâyesi ile Alimcan İbrahimov'un *Zeki Şakirt* isimli hikâyesinden parçalar okunur (*Zeki Şakirt*'ten

Fatih ile Alimcan ikisi de Tatar edebî diline iktisat girdirdiler, edebî dile onlara kadar görülmemiş bir edebîlik, genişlik verdiler. Yukarıda söylendiği gibi Ayazlar kalemi vasıtasıyla bu, işlenmemiş idi. Bunlar işte bunu meydana getirdiler. Fakat bu iki edip ikisi iki çeşit çizgiden gitti.

Fatih'inki fazla *esnek* ve yapmacık bir dil-burjuva sanat dili olup işlenmiş olsa da Alimcan'inki halkın ihtiyacına, halkın yaşamına uygun olarak işlenen tabii, edebî ve yetkin bir dil oldu. Diğer büyük oranda tekellüf ile ziynetlenen burjuva sarayları içinde hükümler arasında yumuşak koltuklar üstünde güzel şingirdatılan bir dil olarak oluşturulmuştur, bunun için de o, Tatar halkı için hayata yönelik bir dil değil idi. O, kendine çok taklitçi/takipçi de oluşturamadı denilebilir. Alimcan'ınki hizmet azap görmüş mücadele ve çekişme içinde iş enerjisi ile doğmuş ve bunun için de iş enerjisi dünyasında söylenen amelî bir dil olarak işlenmiştir. İlaveten, o deli divane dili de değil, düşünülmüş, derin, keskin akıl dili oldu. Edip kendi kalemini oynatmaya başladığı zamandan alıp bu güne kadar akıllı akıllı dalgalanıp büyüdüğü gibi onun dili de bunun klasik bir örneği oldu. Daha da açık söylersek Tatar edebiyatında kendisinin sadeliği, edipliği, samimiyeti ile birlikte kendinden felsefi damarlarda ilerleyip gelişen geniş, derin, alımlı, zengin bir dil bu klasik edibin kalemi vasıtasıyla görüldü. Bundan dolayı çok düşünüp kafa yormak istemeyen bazıları için onun dilinin anlaşılması ağır olduğu dönemleri de görmek mümkün. Onun dilindeki iktisat ve dinçlik de dikkat çeken bir husustur. Sadece bazı zaman şiiri sıfatların çoğaldığı görünse de bu husus, aşırı zarar verecek kadar değil. Alimcan İbrahimov'un kalemi vasıtasıyla gösterilen edebî dilin başkalarından farklılığı, üstünlüğü, sanat bakımından işlenmiş bir dil olması hususunda Tatar matbuatında bir ikilik oluşmadı. Tenkitlerin hepsi de onun bu hususiyetini itiraf ettiler. Bunlardan bazılarını burada verip geçiyoruz:

*"Alimcan İbrahimov, Tatar yazarları arasında tekniğinin yüksekliği, üslubunun ağıdalılığı, dilinin zenginliği bakımından çoktan itiraf edilen bir yazar."*⁷

*"Alimcan İbrahimov, kendisi eserlerinin biçimine ve üslubuna pek dikkat etmektedir. Bu hususta o başarılı neticelere erişmektedir. Onun dili naiz halk dili fakat yerli yerince pek nefis işlenmiştir. Bir taraftan o üsluba ehemmiyetsiz olarak bakıp acele yazan İshakof'un aksine idi. İbrahim'in dilinde de böyle bir fazlalık var: O Kazak şivesinin dar çerçevesinden çıkıp şark veya Ural, Orenburg şiveleri veya Başkurt-Tipter sözleri ile zenginleştirmektedir, bunu da öyle oluşturup, anlayıp işlemektedir. Böylece o, İshakof ile Emirhan da bunlar içinde olduğu hâlde birçok Tatar yazarın müptela olduğu kabileciliği de göstermiyor. Tatar dilinin batı ve doğu hususiyetleri- İbrahimov'da armonili bir şekilde ikisi birlikte gelip eklenmektedir."*⁸

Onun edebî eserlerinde değil ilmî eserlerinde de hususiyetler var.

O, bunlarda da usta, basit/düz, üstün yazmaktadır. Fikirlerini anlatmada çeşitlilik, geniş ve iktisat göstermektedir. Üslup pek ağıdalı yükselerek gider, Tatar tenkit dünyasında onun dilindeki bu taraf da açıkça söylenmektedir.

*"Alimcan İbrahimov'un üslubundaki şahsına münhasırlık, ağıdalı olma ve armoni, ilmî sadelik üstüne, kalbi samimiyet katma gibi okuru gayriihtiyari kendisine çekmektedir."*⁹ Üçüncüsü Alimcan İbrahimov'un Tatar dilini geliştirip, onu başka edebî Türkî dilleri ile de yakınlaştıracak bir hâle getirmesi hususunda aşağıdaki fikirler yazıldı, s. "Kazak Kızı dili bakımından

örnek *El-İslah*'ın 28'inci sayısından alınır.). Bu iki edibin son eserlerinin sanat bakımından işlenen edebî dillerinden örnek için yine F. Emirhan'ın *Kadirli Minütler*'i *Tatar Kızı* ve *Halk Kızları* ile Alimcan İbrahimov'un *Yeş Yürekler*, *Yalçı Kart*, *Kötüçiler*, *Bizniñ Künler*, *Tabiat Balaları*, *Kızıl Çeçekler* ve *Kazak Kızı*'ndan seçilip alınır.

⁷ F. Seyff- Kazanlı. *Kızıl Şark jurnali*. Sayı 3-4, yıl 1920. *Matbuat ve Tenkit* isimli makaleden.

⁸ Cemalettin Velidi, *Oreski İstoriy Obrazovaniosti i Literatur Volcskih Tatar ctp*. 94. 1923 G.

⁹ Hayrettin Veli, *Bizniñ Yul* (Bizim Yol), 4. sayı, 1925.

pek ehemmiyetli.¹⁰ Roman, Kırgızca ibare dizilişlerini ve Kırgız şivesinin birçok sözünü muhafaza edecek şekilde Tatar dilinde yazılmıştır. Muharriri bu iki dili bu şekilde sadelikle birlikte birleştirmiş ki eserin dili, kendisi, bu her iki halkın (Tatar ve Kazak'a A. S.) anlayacağı şekilde, o Kırgız rengine sahip."¹¹ Bu edebî dil ağır tecrübe, ağır yaşam neticesi idi. Bunun için canlı bir dil olup işlendi ve Tatar edebiyatında büyük etki uyandırdı. Dili ve üslubunda onun öğrencileri, izinden gidenler de çok oldu. Sovyet edebiyatındaki genç yazarların birçoğunun dilinde de onun tesiri açıkça görülmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 176-178).

Tatar dilinin ilim dili olarak işlenmesinde ikinci devrin sonunda Ekim'den önceki on yıl içinde göze çarpan kişilerden bahsederken Abdurrahman Sadi: "*Rıza Kazi, Fatih Kerimî, Haris Feyzî, Zeki Velidî, Hadi Maksudî, Abdullah Şinasi, Alimcan İbrahimov, Cemal Velidî, Hadi Atlasof, Aziz Ubeydullin, Zakir Kadirî, A. Battal, M. Hanefî, Abdurreşit Fahrettinof, İbad Alparof, İmat Nogaybekof, Muhittin Gurbangaliyof, Hoca Bedîî, A. Sadî, Hasan Ali, Muallim Fatih Seyfî, Nur Ali Nadiyof gibilerinin hepsinin bu hususta çeşitli yollarla çeşitli bakımdan edebiyat meydanında hizmetleri oldu. Bunlar, coğrafya, tabiiyyat, riyaziye, tarih, pedagoji, dil ve edebiyat fenlerini Tatar dilinde verme yolunda çeşitli ölçülerde ellerinden geldiği kadar hizmet ettiler.*" şeklinde İbrahimov'dan da bahsetmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 183).

Değerlendirmeye devam eden Abdurrahman Sadi, İbrahimov'dan şöyle bir alıntı yapmıştır: "*Alimcan İbrahimov bunlarla ilgili: "Eksiklikleri ile beraber Tatar sarfı ilmine az çok kaideler eklediler, özellikle Maksudof sarfı bu meselenin ehilleri için Kayyum Nasirî'den sonra biraz yeni münasebetler ortaya koyar, bunu kaide şekline girdirir."* dedikten sonra Maksudî sarfları hakkında: "*Ben kendim tecrübe ile biliyorum, sarf yazdığım da bana onun oldukça faydası dokundu diye belirtiyor.*"¹² (Abdurrahman Sadi, 1926, 184).

Devamında: "*Fakat bu yolda Kayyum'dan sonra en evvel gerçekten de dile ikinci, yeni reform yapmaya girişen (Birincisi bize malum Kayyum Nasirî idi.) iki kalem görüldü. Biri İmad Nogaybek, ikincisi de Alimcan İbrahimov idi. Birincisi kendisinin naiz, sade, tabii Tatar dili ile yazılan Türlik'i¹³ vasıtasıyla bu hususta çok materyaller verdi, dili ilmî araştırma yoluna baktı. Bununla birlikte onun bu eseri kendi yolunda gerçekten de orijinal bir eser oldu. O, Kayyum gibi imlada on ünlü aldı ve onlara kendisine mahsus işaretler koyup uygulamaya geçirmenin ilk denemesini yaptı. Dilden bütün istisnaları çıkarmak istedi. Fakat dilde olan sözlerin münasebetinden doğan kaideleri beyan etmek için yol seçmekte harfiyen Rus gramerini taklit etti, ancak saf Tatar dili ile yazılıp adlandırılmaları da saf Tatarca alınan olması ve dilimizin fonoloji ve morfoloji kanunlarını düzgün bir şekilde düzene koyup gösterme yönünden¹⁴ şüphesiz kıymetli bir hizmet idi. Yukarıdaki Sarf-ı Türkî'ler tamamen Arap ve Osmanlı eserlerine özenmişler idi. Türlik bütün manası ile tersinedir. Muharriri güya kitabın başına yazıp koyduğu: "Bu esere hiçbir yabancı kelime girmez." ve bunu reaya kılan, tamamen Tatarlaşmış biten "harf" denen bir kelimeyi almasak seksen sayfalık kitapta başka hiçbir yabancı-Rusça, Arapça, Farsça kelimeye rastlamadım, muharririn bu fikri uygulanamasa da eseri Tatar dilini muhafaza etme yolunda*

¹⁰ Dil hususunda bu fikirleri yazan Aziz Ubeydullin bu romanın en ehemmiyetli taraflarından birincisi olarak onu Nomadlar-Kırgız Kaysaklar yaşamını dışarıdan açıkça güzel bir şekilde tasvir etmesini, ikincisi onun Kazak Kırgızlarını etnografya bakımından araştırmak için dışarıdan çok kıymetli bir eser olduğunu söylemektedir.

¹¹ Aziz Ubeydullin makalesi, Vestnik Tatarovedeniya No: 1-2, 1925 G.

¹² Añ, sayı 21-22, yıl 1915.

¹³ Nogay'ın Arapça sarf sözü yerine türlik diye isim verir. Onun bu eseri 1911'de Kazan'da orta boy olarak 80 sayfa büyüklüğünde basılıp çıktı.

¹⁴ Alparof- *Şekli Esasta Tatar Grameri*, sayfa 17.

çalışanlara büyük hazine olduğundan şüphe yok. İmad izlemiş, araştırmış, unutulmuş sözleri kabirden çıkarmıştır. Beş altı yüze yakın yeni terim yapmış. Bunlar elbette bizim dil araştırmalarımızda büyük materyal olacak.”¹⁵ şeklinde bir alıntı vardır (Abdurrahman Sadi, 1926, 184-185).

Alimcan İbrahimov’un konuyla ilgili öneminden bahsedilirken Abdurrahman Sadi: “Fakat Tatar dilinin nazari olarak işlenmesinde yaşama uygun bir yol ile reform yapma yolunda ilk öncülük gösterme nazari ve amelî asıl çizgilerini açık, kati çizip bunları mektepler vasıtasıyla yaşama geçirmenin de ilk büyük adımını atmak ikincisinin kısmetine düştü. Kendisinin Tatar Sarfı, Tatar Nahvi ile Alimcan İbrahimov bu ikinci reformun asıl temel taşı koydu. Bu binanın dört köşesini kurdu. Bunun için de bu kitaplar hakkında pek haklı olarak Tatar matbuatında aşağıdaki fikirler yazıldı.” (Abdurrahman Sadi, 1926, 185) diyerek: “Herhâlde kitap kendi yolunda ilk ve birinci olmasından dolayı elbette onda eksiklikler olması da pek mümkündür.” “Dilimizin sarf ve nahvini düzene koymadaki birincilik şerefi bu kitaptadır.” “Kısacası bu kitabın hem tertibi hem terimleri kaide ve tarifleri yenidir. Dilimizdeki kelimelerin bütün kısmı bu kitaba girip kaide altına alınmıştır, dilimizde seyrek olarak istimal edilen kelimeler böyle bu kitaba girdirilmiştir. Bu ciheti ile pekiyi bir şekilde dikkatli işlenmiş, kendisine çok hizmet girmiş fakat bu kitaplar derslik olarak yazılmış olsa da bunlar derslik olmaktan çok ilmidir.”¹⁶ şeklindeki değerlendirmeyi vermektedir.

O, kendisinden sonra yeni sarfçılara asıl amelî çizgilerini çizdi. Dilimizin işlenme tarihinin bu devrinde en büyük yer tutan eser Alimcan İbrahimov’un *Tatar Sarfı ile Tatar Nahvi* olsa gerek. Önceki sarfların bir taraftan Araplara benzemesi, diğer taraftan dil kaidelerini açık bir dil ile anlatıp verememeleri, Tatar dünyasını doyuramamış idi. Usta ve güçlü bir kalem ile yazılan *Tatar Sarfı* hakkında dilimizin fonetik ve morfolojik bakımdan olan bütün tabiatları, farklılıkları kısacası pek açık bir tertibe oturtulup dilimizin tabiatına muvafık adlandırmalar ve Tatar edebiyatından alınan misaller ile anlatılmaktadır.¹⁷ İlaveten bu *Tatar Sarfı, Tatar Nahvi*’nin yayımlanması ile Tatar dünyasında ses getirdiğini, Tatar mekteplerinde de ilk kez yer almasını da eklemek gerekir. Bu eserler asıl çizgilerini çizmeleri ile birlikte elbette eksiksiz değil idiler.” (Abdurrahman Sadi, 1926, 185-186) şeklinde yapılan değerlendirmeleri aktarmaktadır.

Abdurrahman Sadi; dil ve edebiyat okutma metotlarından, bu hususta yapılan çalışmalar ve çalışma yapanlardan bahsederken İbrahimov’un “*Tatar Tilin Niçük Ukırğa?*” adlı eserinden bahsetmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 188).

Abdurrahman Sadi, edebiyat tarihi araştırma-incelemeden bahsederken: “*Tatar edebiyat matbuatının gidişatı hakkında gazete ve dergilerde (Genellikle de Añ’da) Alimcan İbrahimov’un tarihî ve tenkidî makaleleri devam etti. Bunların hepsi de sonraki tarihçiler için birinci gerekli materyaller idi.*” değerlendirmesinde bulunmaktadır (Abdurrahman Sadi, 1926, 190).

Abdurrahman Sadi, bilimsel eserlerin yazılması ve yayınlanmasıyla ilgili bilgi verirken 193 ve 194. sayfalarda İbrahimov’dan 1914 yılına ait *Añ* dergisinde çıkan bir yazısından: “*Kurbangaliyof ile Fahrettinof eserlerini gördüğünde ikinci bir şey dahi içimizi ısıtmaktadır: Bunlar Rus medeniyeti içinden çıkanların bizim matbuatta işlemeye başlamasını Tatar matbuatı içine yeni ruh girmeye başlamasını gösterdi. Bununla birlikte fennî istilahlarda yolunda değişim başlama ihtimali ortaya çıktı. Bunlar Arapça az ile Rusça alsa geliştirmeden, Tatar sözünü istese de istemese de takip etmeye çalıştılar. Gerçekten başarısız tarafları da var fakat bunların ilk*

¹⁵ Alimcan İbrahimov, *Añ*, sayı 21-22, yıl 1915

¹⁶ Muallim Fatih Seyfi Konferansı. Ufa Zemistva Müslüman Maarif şubesi yanında derslikler araştırma için çağırılan meşveret meclisinin protokol ve kararları isimli mecmuadan. 1915, Ufa, Zemistva basımı.

¹⁷ *Şekli Esasta Tatar Grameri*, a. Alparof, sayfa 17, 1926.

tecrübeler olması bizi avutmaktadır.”¹⁸ şeklinde alıntı yapmaktadır (Abdurrahman Sadi, 1926, 193-194).

Abdurrahman Sadi, Tatar edebiyatında realizmden bahsederken 205. sayfada: “İşte bu realizm akımı Tatar edebiyatında gerçi naiz hâlinde olmadan kendisine biraz rasyonalizm ve santimentalizmi katmış olsa da Musa Akikat romanı ile başlayan, İlyasî, Halidî dramları ile ve Çistay Komediileri, Zahir Bigi eserleri vasıtasıyla geliştirilmeye başlamış idi. 20. yüzyılın başlarına doğru bunun naiz bir şeklini A. Kemal'in Behitsiz Yigit'i vermiş ve Ayaz İshakî'nin Üç Hatın Bilen Tormış'ları göstermiş idi. Ancak 1905 Devrimi Tatar edebiyatında bu akımı da birden körükleyip hareketlendirdi. Yukarıdaki ediplere ilaveten Gafur Gulahmetof, F. Emirhan, Alimcan İbrahimov, Şerif Kemal, F. Seyfîler bu akımı genişletip geliştirdiler.” şeklinde akıma katkı sağlayanlar arasında İbrahimov'u da belirtmektedir. Devamında romantizmden bahsedilirken realistler arasında İbrahimov da sayılmakta romantikler ise realistlere karşı olarak gösterilmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 205).

Abdurrahman Sadi, Mecit Gafurî'den bahsederken İbrahimov'dan: “Bu sınıfın (şairlerini söylemektedir A. S.) en güçlü kişilerinden Mecit Gafurî oldu. O yeni şairlerin hepsinden önce görünmüş idi. Başkaları herhangi bir tarafa yönelmiş olsa da o, daha yazmaktadır. Ben kendim ruhen ona yakın değilim. Üslubuna da hürmetim az. Onun önceki Yeş Ümrim'ine (Genç Ömrüm) bakıldığında şimdiki şüphesiz yaşlı olduğu da açıkça sezilmektedir.”¹⁹ şeklinde alıntı yapmaktadır (Abdurrahman Sadi, 1926, 210).

Abdurrahman Sadi yaşamı anlatan türler ve bunları oluşturan ediplerden bahsederken 243. Sayfada Alimcan İbrahimov, Fatih Seyfî, Şerif Kemal gibi bazılarının yaşamı anlatan türlere mesafeli dururken yaşamı anlatma tesirine yenik düştüklerinden bahsetmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 243).

Abdurrahman Sadi, Mirhaydar Feyzî'den bahsederken: “Nihayet işte bu yeni heves, yeni isteklere/sorulara cevap veren ve bu yol ile olsa da Tatar burjuva hareketine karşılık vermeyi isteyen yeni edipler meydana çıktı. Eserlerinde konu ve içerikleri fakir, ırgat, işçi-köylülerin yaşamından köylü gençleri hareketinden bunların çeşitli eğilim ve mücadelesinden alarak yazmaya başlayan Alimcan İbrahimov'un hikâye ve romanları (Kötüçi (Çoban), Yalçı Kart (Yaşlı Irgat), Yeş Yürekler'i-Genç Yürekler) ile Tatar proletaryası, maden ocağı ve çeşitli zanaat işlerinde çalışan Tatar işçilerinin yaşamını anlatan Şerif Kemal'in hikâyeleri bu yeni anlatıma ilk cevap oldu.” şeklinde bir değerlendirmeye Alimcan İbrahimov'dan da bahsetmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 276).

Abdurrahman Sadi, 280. Sayfada Alimcan İbrahimov'un “Aliye Banu'ya mukaddime olarak yazılan tenkit Alimcan İbdeş İbrahimov tenkidi.”²⁰ bir tenkidini vermektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 280).

Abdurrahman Sadi, 294. sayfada Kerim Tinçurin'le ilgili bilgi verirken Alimcan İbrahimov ve diğer Tatar realistlerin güçlendiğinden bahsederek: “İkinci devrin ahirlerine doğru bir yönden şiirde romantizm güçlenmiş olsa da diğer yönden bunun karşısına nesirde realizm iyice kuvvetlenmiş idi. Ali Asgar Kemaller, Ayaz İshakîler, F. Emirhanlar, Alimcan İbrahimov ve Şerif Kemaller, bu akımı iyice damarlandırıp geliştirmişler idi.” demektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 294).

¹⁸ Añ, sayı 1, yıl 1914, A. İbrahimov makalesinden.

¹⁹ Añ, sayı 1, yıl 1914, Matbuat ve Edebiyatımızın Gidişatı isimli makalesinden.

²⁰ Tiyatro Mecmuası, A. Sadi, sayfa 47.

Abdurrahman Sadi, yazmış olduğu *Edebiyat Tarihi*'nde nasıl bir sınıflandırma yaptığından bahsederken "Tatar'ın 16. yüzyılın son dönem mücadelesi tarihî ve ictimaî-edebeî hareketleri kendilerinin ilk sınıfı ve iktisadî temelleriyle üç büyük döneme ayrılır." diyerek dipnotta: "Edebiyatımızın tarihini böyle üç döneme ayırmak Tatar edebiyatını araştırmada Marksizm metodunu tatbik eden Alimcan İbrahimov'un sınıflandırmasına uygun olarak işlendi." şeklinde Alimcan İbrahimov'un sınıflandırmasını esas aldığını belirtmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 5).

4. Abdurrahman Sadi'nin Tatar Edebiyatı Tarihi Adlı Kitabında Alimcan İbrahimov

Abdurrahman Sadi'nin *Tatar Edebiyatı Tarihi*'nde Alimcan İbrahimov'la ilgili asıl bölüm 252-268. Sayfalar arasında yer almaktadır. Bu bölüm direkt aktarılarak buraya alınmıştır.

(s. 252) Geniş köylü dünyasına iş halkının mücadele ve hizmet olaylarına genellikle de gençlerin çeşitli hareketlerine yakın duran ediplerden birisi Alimcan İbrahimov oldu. O, yeni fikirli şakirdin eski eğitim, skolastik düşünce ve eski medreselerle mücadele etmeleri ile başlayıp aile çekişmeleri, ebeveyn ile çocuklar arasındaki mücadele içinden gitti ve hizmet halklarının umumî, içtimaî azatlık yolundaki büyük mücadeleleri ile tamamladı.

Birinci hikâyesi olan *Zeki Şakirtniñ Medreseden Kuvıluvu (Zeki Öğrencinin Medreseden Kovulması) (El-İslah, 1907)* isimli eserinde henüz genç fikrin eski karanlık fikre karşı mücadelesini gösterir. Ondan sonra *Yeşler Hayatından Bir Levha-Gençlerin Hayatından Bir Levha (1909)*'da ise bu mücadele hem genişler hem derinleşir. Bunda dincilik, İslamcılık ve milliyetçilik ve beynelmilel sosyalistlik dalgaları içinde gençlerin sendelemesi var. *Yeş Yüreklere-Genç Yüreklere (1912)* ebeveynler ile çocuklar arasındaki ve halklar içinde sürüp gelen mücadelenin kendimizin Tatar muhitinde nasıl olduğu tasvir edilir. *Tatar Hatını Niler Kürmiy-Tatar Kadını Neler Görmez (1910)* isimli hikâyesinde yazar Tatar dünyasında kadınların ne derecede zorlamalara maruz kalıp yaşadıklarını yazmaktadır. Bununla birlikte böyle cebirler, çeşitli tasvirler vasıtasıyla *Yeş Yüreklere (Genç Yüreklere)* ile Bizniñ Könler'de (*Bizim Günler*) ve diğerlerine hemen genişletilmektedir.

(s. 253) Bunlarla birlikte Tatar dünyasındaki sınıfı zıtlıklar birinci eserlerinden söylendiği gibi birbiriyle ilişkili olarak görünerek devam etti. *Tatar Hatını Niler Kürmiy (Tatar Kadını Neler Görmez)* isimli hikâyesi Tatar köyünün zengin köylülerini, Başkurt'un zengin kişilerini açıkça vermektedir. *Yalçı Kart'ta-Yaşlı İrgat (1911)* bütün ömrü ırgatlıkta geçip henüz sınıfı anı açılmayan köy ırgatı tipi verilmektedir. *Kötüçiler'e-Çobanlar (1913)* gelirsek, bunda köyün fakirleri arasında farklı bir şekilde ezilen çobanların sanat yönünden edebî olarak işlenmesinin açık bir karesini görmekteyiz.

Köylü zenginleri ile fakirler arasında genişleyip uzayan orta köylü dünyası da bu edibin kalemi vasıtasıyla birçok kez tasvir edildi. *Tabiat Balaları (Tabiat Çocukları)* onun bu tür eserlerindedir. Edibin bu eseri dili, üslubu, tasviri yönünden de Tatar'ın söz sanatı dünyasında en tabii, en edebi klasik biri eser oldu. Bu eser söz ve fikirde, tasvirde, iktisat kanununda açık bir örnek oldu.

Bu edibin kalemi vasıtasıyla 1910'larda görünmeye başlayan köylüler arasında üç çeşit sınıfı katmanı (zengin, orta, fakir) tasvir etme sınırları Şubat-Ekim sonunda daha da güçlü Alim ile derinleşti. Mesela, *Yaña Kişiler (Yeni Kişiler)* draması (1919), *Kızıl Çeçekler (Kızıl Çiçekler)* hikâyesi (1921), *Âdemler (1923)* ve diğer hikâyeleri, o önceki sınıfı zıtlık dalgalanmalarının anlayıp işlendiğini, sınıfı mücadele hareketlerine döndüğünü gösterdiler.

Köydeki bu karışıklıklar, bu hareketler ile şehirde de Tatar halkı arasında böyle mücadeleler, sınıfı karışıklıkların olduğu yazarın birçok eserinde tasvir edilmektedir. *Yeşler Hayatından Bir Levha (Gençlerin Hayatından Bir Levha)* isimli hikâyenin başkahramanlarından olan Selimeler, Fazıllar şehir medeniyeti içinde yetişip oradaki olayların içinde mücadele edenler idi. Buna ilaveten *Yeş Yüreklere*'deki (*Genç Yüreklere*) mirzaların da bazıları şehre bağlanıp orada kalanlardır. *Bizniñ Könler'e (Bizim Günler)* gelirsek bunda şehir kendisinin bütün sınıfı

karişiklikleri, savaşları, mücadeleleri, kendisinin çeşitli tipteki kahramanları ile gözümüzün önüne getirilmektedir. Bir taraftan liberal, kapitalist Kadir Bay ve Yusuf Canlar, bir taraftan bunlara karşı bilinçli prolitari Abdullah Abzi ile onun hanımı Hatice Yenge, yine sert devrimci Giray Sultanlar mücadele etmektedir. Diğer tarafta Kadir Bayların çevresinde burjuva aydınları, zengin mollalar bir aradadır. Giray Sultanlar çevresinde ise burjuvadan umutları kesilen fakir gençler, şakirtler bir aradadır. Bu iki büyük grubun ortasında durup geniş, ufak burjuva katmanı (mesela tüccarlar/satıcılar, ufak zanaat erbapları, alt tabaka aydınları) hareketlenirler. Bunların hepsi şehir içindedirler.

(s. 254) Bu şekilde mücadele ve çekişmenin pek çok türünün Tatar halkının çeşitli katmanlarının ortasında nasıl sürüp geldiği Alimcan İbrahimov'un eserlerinde çeşitli suretlerle çıkarılmaktadır.

Bu mücadeleler ile bir derecede onun eserlerinde asıl yer tutan içeriklerin ikinci kesimi hizmet süreçleri hakkında oldu. Mesela *Yalçı Kart'ta* (*Yaşlı Irgat*) güz vakti ekin taşıma işleri, *Tatar Hatını Niler Kürmiy'de* (*Tatar Kadını Neler Görmez*) köylü kitlesinin bütün hizmet şekilleri, *Tabiat Balaları* (*Tabiat Çocukları*), *Yeş Yürekler'de* (*Genç Yürekler*), *Kızıl Çeçekler'de* (*Kızıl Çiçekler*) köy hayatında büyük rol oynayan bütün hizmet dalları-süreçleri, mesela ot biçme, ekin biçme, ormancılık, saban sürme, toprak işleri, mal bakımı gibi hâller geniş yer tutar.

Demek ki bu edibin bütün asıl eserlerini toplayıp inceleyip baktığımızda onda şu aşağıdaki iki asıl hususiyet ipucu olup görünmektedir: 1. Mücadele 2. Hizmet

Bu edibin eserlerinin işlenmesi, içsel edebî dizilişi hususuna geldiğimizde, biz burada onun başka daha küçük hikâyelerinden geçiş doğru birinci romanı olan *Yeş Yürekler* (*Genç Yürekler*) üzerinde durmayı gerekli görmekteyiz.

Yeş Yürekler (*Genç Yürekler*) romanı edibin sentimentalizm-romantiklik devrini geçirdiğinin büyük meyvesi idi. Fakat Tatar edebiyat dünyası ona kadar görünmeyen bu birinci büyük edebî adımı sevip belki ses getirerek karşıladı. Eserin sentimantalizm, romantizm ile sulanmış olduğu için yazar tenkide kapılmadı, belki bunun için o Tatar matbuatında takdir edildi.

*"Yok, ben şimdi realist olarak hüzünlenmeyi, kendin yalan realizm diyor idim. Çünkü bizim şimdi millî hissimiz kuvvetlenmiş, millî musiki halk yırı ve musikisine ehemmiyet vermiş, kendi geçmiş günlerimizi arkamıza dönüp baktığımız zaman-bizde de niçin romantizm olmasın? Arap'ta, mesela Almanya'da böyle bir zaman da olmuş idi. Baktığımızda bizim romanlarımızın çoğunda karşılaştığımız genellikle de Alimcan Efendi'nin eserinde bulunan gerçek güzel tarafları ile olan romantizmi gerçek tarihî bir vakıa böylece gerekir idi, bunsuz çaresiz idi diye inanıyorum."*²¹

Eser Tatar'daki romantizm dalgaları altında kalıp bunun tesiri ile yazıldığına bakılmadan mevzusunun yeniliği, içeriğinin genişliği, ele alınan kahramanları, dil ve üslubunun yeni ve üstünlüğü ile diğerlerinden şüphesiz farklı bir yer tutmakta idi. Birincisi bu roman vasıtasıyla Tatar'da ilk kez köy hayatı, köydeki gençlerin (s. 255) hareketi geniş bir çizgide edebiyata konu olarak alındı. Orta hâlli köy yaşamı görünüşleri verildi. Nasılsa bu roman edebiyatı köye, köyü de edebiyata girdirdi. İkincisi bunda vakıa ve şeyler hakkındaki felsefî görüşler içsel, ruhi dalgalanmalar (çokluğu da romantizm dalgalanmaları) iyice geniş bir âlim ile çok usta bir şekilde tasvir edildi. Romanda görünen bu hususiyet de Tatar edebiyatında kendisinin tam olmasıyla ilk kez görünen bir hâl idi. Edip bu romanı ile kendisini gerçekten de içsel dalgalanmalarını tasvir etmede de güçlü bir edip olduğunu göstermiştir. İbrahimov'un bu eseri içindeki tasvirler içinde en

²¹ Añ, sayı 11, 1912 A. Aziz.

*başarılı olanı bazı yerlerde ruhunun dalgalanmalarını, onun boranın veya yakamozlu göl üstü gibi durgun olma zamanını gösterdiği yerlerdir. Böyle tasvirler bu eser içinde çok.*²²

“Bu romanda Tatar toplumunun çeşitli tabakasından birçok tip var.”²³ Tipler, köylü gençlerinden, mirza ve mollalardan, bunların yaşamından alınmış.

“Alimcan Efendi’nin gençleri arasında çeşitli kişiler var. Fakat onda bir hususiyet vardır ki o, onları çoğunlukla içsel yönleri, ruhanî hâletleri ile göstermektedir. Onların çoğu kendi kendilerine endişe ederler ve kendi ruhlarında yaşıyorlar, dertler, sıkıntılar ile günlerini geçiriyorlar.”²⁴

Romandaki baş tiplerden Ziya ile Meryem tamamen idealist ve romantik tabiatlı gençlerdir. Bunlar hakkında matbuatta: *“Yine de Ziya tipi pek yaşama yaraşır, pek Tatar âleminde genellikle de fanatizm zulmü altında terbiye kılınan halkta olan bir tiptir. Ziya ilk kez bizim edebiyatımızda görüldü. Bununla muharriri tebrik etmeden olmaz.”*, *“Meryem’in kızlık devri kadınlık devrinden oldukça çok iyi çıkmış. Ben gerçeğini söylediğimde Meryem’i anlamıyorum: o, santimentalist, o zayıf tabiatlı, korkak ancak Ziya bir yaşlıyı atıp öldürdüğünde artık korkmuyor da...”²⁵*

Romanda yine gençlerden Sabir, Selim Dehrî, Sadık, Osmanof, Gizli Şair, Kerim, genç mollalardan Cabbar, yaşlılardan Celeş Molla, Giray Mirza tipleri var. Kadınlardan Ziya’nın anası Celeş Molla’nın hanımı alınmış. Bunlar ikinci derecedeki kahramanlar. Bazılarının tam olarak işlenip işlenilememesine bakılmadığında bu tiplerin hepsi de bu dönemin Tatar yaşamında görünen tipler idi. Sabir tabiatının oluşturulduğunda, ruhi dizilişinde Ziya’nın tamamen tersi olan bir kişi. O, akil, serinkanlı (s. 256) muhakeme kişisi. Fakat bu da sonunda okuma denen şeylere medeni yaşama genellikle de şehir yaşamına düşman olarak dönmektedir. *“Kapkaranlık bir köye gidip yok olmaya”* karar verir, kısacası Sabir tipi ufak burjuva küçük burjuva fikirleri ile tamamlanır.

Selim ise *“bir zamanlar kızılara karışıp halk işi ile de uğraşmış, zindanda yatmış”, “birçok yıl atası ile de arası açılmıştır.”* Fakat sonra gelerek köyde durmaya başlamış, en sonunda da o, iyice değişip içeri atılmasına ilaveten hatta halk, millet, hizmet şeklindeki sözleri iştirmek istemeyecek dereceye gelerek sonra kendi kendisini öldüren bir tip.

“Selim Tatar’ı umumen Türk halkını bite ve bu hâl ona tabii bir şey olarak bakıyor, onu yaşatmaya, Avrupalılar katarına girdirmeye çalışmasını çocukluk ve kanun-ı ilahiye karşı gelmek diye düşünüyor ve hep söylemiş idi. O, meslek için can atan diğer hayatta birdenbire amaç olarak bunun kutsiyeti önünde daima tazim etmekte olan iman ve idealini yok eden bir kişi olur.

Matbuatta Selim tipi böyle karşılandı: *“Selim ilginç bir tip, o, gerçekten 1905 adamı, o yazarın yazmasına bakıldığında bu hareketin içinde yürüyen, şimdi evvelki imanı biten bir pesimist olarak kalmıştır. O, çabuk yorulan at gibi yorulmuştur. Öncesinde de taklidi olması pek muhtemel olan imanı da bitmiştir. Bu tip hayata pek yakın bir tip. Bunları toplasak, 1908’lerde Tatar âleminde bir iki deste bulabilir idik. Bunlar kendi içlerindeki yorgunluk, imanı bitmişlik, analogi ile milletimize getirip onu da kendileri gibi şingirdayan, kuruyup gevşemiş olarak bulurlar idi.”²⁶*

Sadık, *“yaman dilli, sert bakışlı bir yiğit”* olarak öğrenciler arasında *“dehr-i Sadık”* diye şöhret olan birisidir. Düşmanları tarafından tevfihsiz diye de söylenen bir tip.

²² Añ, sayı 11, 1912-1913, A. Aziz’in tenkidi.

²³ C. Velidi, Oçerki İstoriy Obrazovonnosti i litiraturı Tatar.

²⁴ C. Velidi, Vakıt, sayı 1674, yıl 1914.

²⁵ A. Aziz, Añ, sayı 11, yıl 1912-1913.

²⁶ Añ, sayı 11, 1912-1913, A. Ubeydullin.

Osman ise muallim olup, üniversiteye ve öğretmenlik sınavlarına da girmeden, sonra her şeyden el çekip köye dönüp evlenen, kadınından mahir, onun arkasında gerçek kişi olan ve tamamen onun tesirine giren bir kişidir. Kerim Ziya'nın akranı ve Ziya'nın danışmanı olan bir genç yiğit olup öğrenci ihtilaline katılan, ondan sonra köye dönüp biraz durduktan sonra İstanbul'a gitmek için "Odesa'ya kaçan, o aydın çıkmayınca geri dönerek İdil boyu şehirlerinin birisinde Rusça okumaya girişen bir tip. Kendisi şiir yazmaya başlar, şair olur. Fakat gizli şair, şairliğini herkesten gizlemektedir. Buna ilaveten Tatarlık ruhu ile çok iyi kaynaşmış. O, bu yönden tamamen Selim'e karşı konulan bir tip. Cabbar genç bir molla. Aceleci, basitçe düşünen (s. 257) ve yaramaz, bu şeklide her zaman şakirtlerin "yorgan altı hayali" ile kâbuslarından gülünçlük onun tabiatının en çok göze çarpan yönleri. O, şakirtleri "rüzgâr peşinde havadaki turnayı tutmaya çalıştıran", "yere konacağına" inandıran bir tip.

Ziya'nın atası Celeş Hazret sert mizaçlı, asabi, acımasız, değersiz, halk ile de aile içindeki muamelesinde de kendi dediğini yaptıran keyfine göre davranan, sadece kendisini düşünen, kendi kendine kendisini büyük görmeye, üstün tutmaya çalışan, her zaman büyülenen, yükseklerden uçan" ve şöhret kulu olan bir kişi. Kendisi halk dilinde "Cıylıkuvar övünen" diye adlandırılır. Buna ilaveten o "At delisi" de. Bütün yaşamında halkı şaşırtan, "her hususta görünesi, gösteresi gelen", aile içinde sert elli, öz sözlü olmak onun genellikle farklı bir sıfatı. Bu tip romanda da gerçekten de ruhi bir tip. Bu, Tatar'da şöhret, üstünlük meraklısı tipi olarak alınmıştır.

Ziya'nın anası Züleyha tipi ise dinli diyanetli olarak kadere çok inanır, eskiler gibi olmayı, onlar gibi davranmayı çok sever. Halk diline düşmekten, halk arasında kötü bir kişi olarak bilinmekten çok korkan ve erkeğine tamamen itaatli, erkeğinin bütün zorlamalarına karşı lam-mim demeyen (gıkını bile çıkarmayan) aynı şeklide çocuklarının bahtı için çok kaygılanan bir kadın.

Bütün bu tipler son Tatar'daki birinci büyük romanın içeriğinin nasıl ve ne şekilde bir ruhta, nasıl bir genişlikte olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Tiplerin kısaca bir karakteristik özelliklerini burada belirtmemiz de işte bunun için olmuştur.

Eserde yetkinlikler olduğu gibi eksiklikler de yok değil. Diğerleri üzerinde burada durmadan sadece bazıları gösterip geçeceğiz: Edip eserinde indüksiyе/tümevarım usulünü değil, didiksiye/tümdengelim usulünü kullanmıştır. Hâlbuki edebiyatta çoğunlukla hikâye ve romanlarda (şiiri didiksüye/tümdengelim çokça yer alır) indüksiyе/tümevarım usulü iyi neticeler veren bir usul. Edip didiksüye/tümdengelim usulüne göre hareket edip eserindeki kahramanların karakteristik özelliklerini kendisi söyleyip, tarif ederek vermektedir. Gerçek şiiri eserler için bu hâl zenginlik değil, elbette kahramanların karakteristik özellikleri, onların kendi işleri, yapıp ettikleri, hareketleri diğerleri ile muameleleri, sözleri vasıtasıyla kendi kendisine bilmeli, okuyucu onların karakteristik özelliklerini, onların bu hâllerinden kendisi çıkarması gerekir. Bunlara ilaveten de eserde olaylar arasındaki bağların tam olarak kurulamaması, dağınıklık ve bazı yerlerde tekrarlar, gereksiz yerlerde detay vermeler de yok değil. (s. 258) Fakat bunlara bakmadan ve böyle eksiklikler göstermesine rağmen bu roman Tatar tenkit dünyasında büyük oranda sevilerek karşılandı.

"Bu eser büyük de idi, yazarı da yeni ortaya çıkararak halkın gözüne görünmekte idi. Fakat içinde halk gönlünü kımlıdatacak bir özelliği olduğundan okuyucu onu salkın gına tavışgına, uzgara almadı. Eser dile alınacak olduğundan onunla ilgili tenkit olsun, takdir olsun birçok şey yazıldı. Çok iyi kalem sahipleri yazarın yetkinliği, geleceği hakkında çok fikir belirttiler ve Alimcan Efendi'nin geleceğine büyük umutlar bağladılar." Doğrusunu söylemek gerekirse yakında çıkan malum dört eserden (Tukay'ın Can Azıkları, Ayaz İshakî'nin Molla Babay'ı, F. Emirhan'ın

*Ortalıkta'sı ve A. İbrahim'in Yeş Yürekler'ini-Genç Yürekler- belirtir. A. S.) çoğu okuyucunun dikkatini kendisine celbeden oldukça ses getiren ve yazarına milletinin ümidini bağlatabileni "Yeş Yürekler (Genç Yürekler)" oldu.*²⁷

Bu eser hakkında Rıza Kazi'nin Şura'da selbi tenkit ile küçük bir makalesi çıktığını da burada söylemek gerekir. *Yeş Yürekler (Genç Yürekler)* romanı ailevi-içtimaî bir roman idi. Edip bundan sonra daha da yükselerek *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* ismi ile ikinci bir büyük romanını yazdı. Roman 1912-1913'lerde yazılıp 1914'te basılmaya başlamış ve iki üç bölümü basılıp çıkmış olsa da sansür eli daha sonraki bölümlerini bastırmaya izin vermemiş, eser basılamamış ve romanın basımını durdurmuştur. Bunun için roman kendisinin tam olarak basılmasını 1920'de görmüştür.²⁸ Tatar edebiyatında ona kadar böyle içtimaî-inkılabî bir roman yok idi. Bu, onun birinci tarihî büyük adımı oldu.

Roman 1905 Devrimi'nin meyvesi. Romanda bu devrim dalgalanmalarının Tatarları da kendi içine alarak onların arasında da kendisinin güçlü tesirlerini göstermeye başlama günlerinden riyaksiyaya/isyana kadar olan içtimai-siyasî hareketler kendi kahramanları vasıtasıyla tasvir edilmektedir.

Öğrenci hareketleri, medrese isyanları, yenileşme hareketleri, Rus dili, Rus mektepleri vasıtasıyla ilim almak için umutlanmalar, tüccarlar hareketi, gimnazist/liseli ve realistlerin medrese şakirtleri arasına girip orada onların arasını (s. 259) kaynaştırmaları ve onlarla iş birliğinde olmaları. Milliyetçilik, milliyetsizlik mücadeleleri, İslamcılık-Tatarcılık çekişmeleri. Kendilerini milliyetçi olarak adlandıran güruh-İttifak-ı Müslimin Partisi ile Tatar sosyalistleri arasındaki çekişmeler. Tatarlarda S. demokratlar ile is-irlerin birbirinden ayrılıp iş görmeleri. Kontrdevrimin vahşiler tarafından kısıtlama-zor kullanma devrinde gerçek devrimciler ile göz boyama-sahte devrimcilerin çeşitli intibakları. Bitirilen ümitler, kırılan kanatlar, imanından, idealinden vazgeçen mürtedler kabristanı" olarak evrilen yaşam içindeki hâller. "Kimi tutup yapışmış, kimi sürgün, kimi asılmış"lık burada kalanların da hangi zenginlerin tarafını tutmuş, bazısı içmeye uğramış, en çoğu önceki yolu tamamen bırakmış" olmaları gibi hâller. Her söze inanan yazarlar, zenginler ve bunların ardından giden gençlerin toplantıları. İşte romanın içeriği bunlar.

Toparlayacak olursak *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* romanında 1905 devrimi tesiri altındaki Tatarların büyük çoğunluğunun derin uykularından uyanıp büyük harekete başladığı bir devri" tasvir edilir. Bu hareket içinde Çarlık hükümetini savunan, cahil halktan dincilerden başlayıp şuurlu işçi Bolşevik Tatarlara kadar bütün katmanlar kendilerinin sınıflı hâllerine göre farklı partilere göre organizasyonlara bölünürler. Farklı programlar, farklı sloganlar ile birbirine karşı tarihte ilk kez büyük savaşa çıkarlar. Bunda işçi de var, asker de var, köylü de var, tüccar da zengin zadeler de liberal de, halkçı isirler de var. Devrimin hararetli dalgası zamanında kızıl bayrak kendisine pek çok kişi döndürür. Ancak riyaksiya/isyana başlamasıyla bizde bu roman vasıtasıyla sınıflı taraf ile ideolojinin iyice ilişkili olduğu açık görünmektedir. *Bizniñ Könler'in (Bizim Günler)* başında ve ortasında pek şahane sosyalist olarak devam eden bendelerin sonra kapital önünde tövbe ettikleri bilinir. Çünkü bunlar devrim tesiri ile proletarya tarafında görünen ufak burjuva aydınları oldular. Bu roman işte bu sınıflı anı açıkça verebildi.

²⁷ Añ, sayı 18, yıl 1913, H. Kerimof'un "Edebiyatta Özgeriş Kötile (Edebiyatta Değişim Bekleniyor)"adlı makalesi.

²⁸ Basılan bölümleri ile karşılaştırarak bakmak, romanın önceki hâlimden değiştirilmeden basıldığını göstermektedir. Birinci bölümünde ben sadece birinci basımdaki İcatlar sözünün rivelütsiye/devrim sözüne değiştirilme gibi farklılaşmalarını gördüm. Romanın birinci basımı ve birinci bölümü Kazan'da Ahmet Giray Hasanî ve şürekası tarafından Maarif matbaasında 1914'te basılmıştır.

İlk olarak korkunç bir şekilde pek sert yıldırımlar çakarak gürleyen, ansızın dinen yağmurlar olur. Bu yağmurlar bu şekilde çıkıp da gittikçe bütün göğe yayılıp inleyerek, bir köye yağmaya başlar. Onların pek gürleyip, cıvıyıp gittiği çağları da olmalı. Romanlarında işte Alimcan böyle bir yağmura benzemektedir. Bununla birlikte roman şüphesiz kendisinin aldığı mevzuu, içeriği, tasvir şekilleri, dili ve üslubu ile Tatar edebiyatının çok büyüdüğünü, yüceldiğini göstermektedir. Bu klasik edibin kalemi bunda daha da geniş alımlar ile bırakılıp reel bir yol ile gerçek, sanat bakımından ustaca hareket etti.

(s. 260) Bunun için de bu roman Tatar tenkit dünyasında çok büyük hürmetle o zamana kadar hiçbir edip hakkında görülmemiş bir şekilde karşılandı.²⁹

Bizniñ Könler (Bizim Günler) romanı buna kadar Tatar matbuatında görülen edebî eserler arasında gerek alınan mevzuu, gerek tasvir eden boyanın güçlülüğü gerek tecessüm eden tiplerinin gerçekliği, olup bitmesi bakımından şüphesiz karşılaştırılmaz derecede farklı bir yerde durması gerekmektedir.

“Onun o zamana kadar çıkan eserlerinden genellikle *Yeş Yürekler’de (Genç Yürekler)* en göze çarpan farklılığı alınan mevzuunun, çizilen planının bütünlüğünde, romanın birinci babından sonuna kadar bir düşünce takip etmesindedir. Böylece devirdeki hareketi bir yumakta toplamasındadır. *Yeş Yürekler (Genç Yürekler)* romanında azıcık dağınıklık, kök salıp genişleyip giden dallı budaklı bir bütünlüğün sezilmeyişi bilinir, bu romanı -o eksikliği tamamen doldurma-bu bütünlüğü onun kaleminden gelen farklı bir ustalık ile tasvir edebilmesindedir.”

Bizniñ Könler (Bizim Günler) romanı bir vakianın veya bir ailenin olmasa da bir tek ırkın başından geçenleri tasvir etmiyor belki bir devirde halk dalgasının bir yükseltip bir düşmesinde yar dışından harekete geçip giden bütün sınıf, bütün çeşitli aile, nesiller hakkında kısacası bütün bir halkın hayatta en hararetle işleyen dönemini tasvir ediyor. Onların hepsi birbirine zincir gibi bağlanmıştır.

Bizniñ Könler’in (Bizim Günler) bu medenî işi bir yumağa toplanıp edebî buket şeklinde takdim etmesi, o mücadelecilere Tatar edebiyat tarihinde şimdiden yer hazırlıyor. *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* romanının içtimaî yeri böyle.

Birinci devrimdeki hareketler, onda ortaya atılan tipler hakkında müzakereler, derin tahliller Tatar proletaryasının tarihi temeli olmalıdır. Buna göre *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* romanı bir değil bin kez bu noktadan araştırılacağına inandığımdan ben roman içindeki tipleri tahlil etmeye bu makalede devam etmiyorum. Ben bari *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* romanının Tatar edebiyat tarihinde edineceği yerini hatırlatıp geçiyorum.”

“*Bizniñ Könler (Bizim Günler)* romanının Tatar matbuatında ona kadar görünen edebî eserlerden asıl farkı ondaki tiplerin ve onların sadece Tatar halkına uygun olmayan, sırf millî-kendimizinki değil, belki Rus’a da Nemse’ye de Fransız’a da uyan tipleri de işlemesidir. Bu gerçekten de bizim edebiyatta en yeni görünüştür.”

Bizniñ Könler (Bizim Günler) romanı da tekrarlıyorum, roman olmaktan çok bir devrin birbirine bağlanan siyasî görüşlerin, içtimaî hareketlerin birbirine bağlanıp toplandığı eserdir. Buna göre nihayetinde romanın şiirî boyasını araştırma, güzelliğini ortaya koyma ne kadar gerek, lazım bir şey olsa da bu devirdeki hadiseleri doğru tuta (s. 261) bilmek esasa kurulan düşünceye ihanet etmemek daha da mesuliyetlidir. Edip eserin birinci yarısını tabii yeteneği, ustalığıyla tamamlamış olsa da son yarısında şüphesiz herkesi tatmin eder derecede gösterebilmiştir.

²⁹ Romanın çıkması ve onun hakkındaki tenkitler devrimden sonra olsa da romanın yazılıp basılmaya başlaması 1914’te olmuştur. Biz bu eseri Ekim’e kadar olan on yıl içine almayı gerekli gördük.

Doğrusu büyük romanın bir kısmında bir meseleye çokça durup ikinci bir esası ve hayattaki yerine bakarak önemli bir hadise üzerinde az durma gibi cüzi eksiklikler, eserin bazı yerleri nefaset bakımından kendisinin yıldızına yetişip (*Başkurt Kızı*, *Gülbike* hikâyesini) bazı yerlerden (romanın son yönü-Kazan'daki hayat) tamamen gevşeme de esere gölge düşürecek derecede değildir. *Başkurt Kızı Gülbike* (*Başkurt Kızı Gülbike*) hikâyesi bütün romana güzellik yüzünden asıl taşlardan dokunan taş gibi görüldüğünden romanın gevşek yerleri bununla bir şekilde kapatılmaktadır.

“*Bizniñ Könler (Bizim Günler)* okunduğunda, incelendiğinde onun çevresinde bahisler, tenkitler artacak. Çünkü *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* Tatar medeniyet tarihinin temel taşlarının birisidir. Bunu bugünden pek cesur bir şekilde hükmedip koymaya yığıtlığımız yeter.”³⁰

İbrahim yirminci yüzyıl Tatar edebiyatının klasiklerinden birisidir. Devrime kadar başka muharrirler Tatar'ın eski yaşamını ve dünyaya orta asra kadar bakışlarını harap etme meydanında işlemiş fakat ondan daha da ileriye gitmede geride kalmış ve onu onlar olduramamışlar idi. İbrahim ise ilk olarak devrimcilik ile ruhunu doldurduğu hâlde devrimden sonra da devrim idealini öne alıp, bu yolda hizmetini devam ettirir.

“O, kendisinin bu eserinde (*Bizniñ Könler'de-Bizim Günler*) Tatar'ın eski yaşamından ve 1905 yılındaki birinci devrim hareketlerinden en iyi kareleri verdi.”³¹ *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* romanı Rus tenkit dünyasında da büyük bir itibar kazandı:

“*Muharrir Müslüman gençleri arasında başlayan hareketleri, canlı ve detaylı bir şekilde tasvir etmektedir.*” “*Romanda devrim, her şey hakkında ve yerinde.*” “*Romanın herhangi bir eksiklikleri olmasın, romandaki psikolojik yönden doğruluk da yerli yerinde verilmiş, Başkurt Kızı Gülbike isimli küçük hikâyesi onların hepsinden de kurtarır.*” “*Kendisinin romanında muharririn maksadı, şüphesiz Tatarlar arasındaki devrim hareketlerini tasvir etmektir. Bizniñ Könler (Bizim Günler) romanına bu yönden kıymetli, tarihî doküman olarak bakmak mümkündür.*”³²

“*Onun tarafından Bizniñ Könler (Bizim Günler) yazılmıştır. Bu büyük sanat eseri proletaryanın (s. 262) Çarlığa karşı vatandaşlık mücadelesini tasvir eder.*”³³

Gerçi basılıp yayımlanabilmesinden sonra olsa da 1909'da yazıldığı için edibin işte üçüncü bir pek ehemmiyetli büyük romanı üzerinde de biraz durup geçeceğiz. *Kazak Kızı* isimindeki bu romanı gerek kendi matbuatımızda gerek Rus matbuatında gerekse Kazak matbuatında olsun onun *Bizniñ Könler'*inden (*Bizim Günler*) de fazla bir itibar kazandı. Roman isminden de açıkça görünmektedir, Tatar yaşamından değil, Kazak yaşamından, sahra hayatından alınıp yazılan bir eser. Bu eser Tatar dünyasının söz sanatı dünyasında her yönü ile üst seviyenin en üst noktasına varıp ulaşmanın birinci örneği oldu. Bizim tarafımızdan bununla ilgili bundan başka söz söylemeden burada diğerlerinin sözlerini dinlemekle yetineceğiz. Kazak yaşamından alınıp yazılmış olduğu için ilk olarak Kazak münekkitlerinin sözlerini dinleyip geçiyoruz:

“Alimcan İbrahimov, Tatar'ın iyi yazarlarından sayıldı. Bu romanı Tatar evladını Kazak ile tanıtmak için yazmış olsa gerek. Kazak yaşamının içi dışı bir güzel gösterilmiştir.

Alimcan, Kazak yaşamı ile iyi tanış imiş. Dışardan başka yazarlar gibi Kazak yaşamının yüzünü çalıp gövdenin başını çalıp yüzeysel bir şekilde anlatmamış. Kazak'ın karakterini, adet ve örfünü ev içi, yaşam göstergelerini yeterli derecede yazmış görünmektedir.”

³⁰*Kızıl Şark* jurnali, yıl 1920, sayı 3-4, F. Seyfi Kazanlı makalesinden.

³¹ Aziz Ubeydullin, *Vesnik Tatarovedeniye*, sayı 1-2, 1925.

³²İtibarlı merhum Türkolog P. Folof'un Taşkent'te neşredilen *Nayki i Prosveşseniye* isimli jurnalinin birinci sayısındaki *Tatarskiy Revo Lfontionniy Roman* isimli tenkit ve tahlilinden.

³³ M. Pavlaviç, *Noviy Vostok* jurnali, sayı 12, yıl 1926.

“Bu roman Kazakçaya çevrilse faydalı olur idi. Gerekli bir şey idi.”³⁴

Kazak Kızı isimli hikâyesi ile Alimcan kardeş İbrahimov kendisinin ne derecede etraflı, geniş dairesi biri olduğunu bir kat daha gösterdi. *Tabiat Balaları* (*Tabiat Çocukları*), *Bizniñ Könler* (*Bizim Günler*), *Kızıl Çeçekler* (*Kızıl Çiçekler*), *Âdemler* gibi gerek mevzu, gerek ruh ve ahenk yönünden birbirinden açık çizgiler ile ayrılan edebî eserlerin yanı sıra bir edebî şey geliştirdi. *Kazak Kızı*'ni okumaya başlayan kişi ilk sayfalardan başlayıp kendisine bir çeşit ona kadar Tatar (s. 263) edebiyatında olmayan yeni bir hayat, yeni bir şiiriyet içine girip dalar, şimdi son sayfaya kadar bunun tilsiminden kurtulamaz.

“Kısacası *Kazak Kızı*'ni okuyup bitiren kişi Kazak halkını bütün maddi ve manevi yaşamı, bütün psikolojisi ile tanıdım diye söyleyebilir.”

“Bozkır yaşamına hiçbir şekilde farazi ideal gözlüğü vasıtasıyla bakmadan reel, bitaraf bir şekilde doğrudan doğruya eğilim ve ajitasyon verilmeden, canlı ve epik bir biçimde tasvir edilir. Eserin asıl edebî kıymeti de işte bundadır. Gerçekten de bu eser göçebe Türk halkının bu şekilde canlı, oldukça akıcı, saf bozkır sahibi olarak duran eposlarını, tabii bozkır şairleri tarafından oluşturulan şiirleri hatırlatmaktadır.”

“*Kazak Kızı* Tatar edibi tarafından yazılıp ve Alim'in çerçevesi ile sınırlı kalmayacak şekilde olan nadir eserlerden birisidir.”³⁵³⁶ Alimcan İbrahimov'un kalemi vasıtasıyla verilen edebî cevherler hakkında kendi yerinde, kendi devrinde sözün tamamlanması için onun Ekim'den sonraki icatları hakkında biraz söz söyleyip geçeceğiz. Bu edip bu devrimden sonra Almaçuvur, *Âdemler* isimli hikâyelerine ilaveten *Kızıl Çeçekler* (*Kızıl Çiçekler*) isimli edebî çiçeklerini verdi. “Geniş, bol, saf Başkurt oğlu yaşamından alınıp yazılan Almaçuvur hikâyesi hakikaten edebî. Bunu okuduğunda bu yaşlı yazarımızın önceki gençlik devri ile yazdığı eserlerinden *Tabiat Balaları* (*Tabiat Çocukları*), *Diñizde* (*Denizde*), *Kartlık Könlerinde* (*Yaşlılık Günlerinde*), *Başkurt Kızı Gülbikeleri* kendilerinin bütün güzellikleri ile gayriihtiyari akla gelmektedir. Bu hikâye her bir edebiyat sevenler tarafından çoğunlukla da Tatar-Başkurt gençlerin okuyup doyamayacakları bir şey.”³⁷ Fakat edibin *Âdemler*'i hakkında toplumda yine de matbuatta çeşitli görüşler olmuştur. Bir taraf ağır açlık trajedisini açık, kısa görünüşlerde gerçekten facialı, acı bir üslup ile anlatımı için onu takdir etse de bazıları eserde ajitasyon anları yetersiz diye sert bir şekilde tenkit ettiler. Şamil Osmanof şöyle yazdı:

“21. yıl açlığının en büyük faciası Sovyetler Rusya'sını kuşatan kapitalist hükümetlerin ambarlarındaki milyonlarca ekmeğin açlıktan (s. 264) ölen işçi-köylüye verilmeden denize dökülmesi, kapitalist memleketlerin hazinesinde boşu boşuna duran altın rezervlerinin yüzde bir kısmı bile verildiğinde de milyonların ölümden kurtulacağı, Sovyetler hükümetinin açlık ile mücadele yolundaki fedakârlıkları, onun açlık felaketinin altında kalan köy çocuklarını sevip yedirenlere ceza vermek için değil, bu açlara gerçekten yardım eli uzatmak için gitmesi ve bu yolda işçi-köylüler hükümetinin hiçbir kapitalistler memleketinde görülmeyecek bir şekilde büyük fedakârlıklar göstermesi, bunların hepsi de o köy yıllarının tarihine yazılması gereken dönemler olup bunları yaşlı yazarın usta kalemi ile canlı bir şekilde dile getirip bastırıp genç

³⁴ Bu övgülü tenkit bütünü ile alınmadı. Daha da çok söz bırakıldı.

³⁵ *Bizniñ Yol-Bizim Yol* jurnali, sayı 5, 1925, *Kazak Kızı* isimli makalesinden.

³⁶ *Kazak Kızı* hakkında bundan başka da Kızıl Tataristan 1925, yedinci sayıda İlyasof'un *İşçi* gazetesi 1925'te 57. sayıda Kurmaş'ın çok icabı tenkitleri var.

³⁷ *Tataristan Matbuat Dünyasında* isimli makaleden. S. Celal. 1922, sayı 175.

çağında açlığın sebeplerine ve müsebbiplerine kızdığı yerlerde *Âdemler* okuyucuyu “kişi parmakları, büt itleri genç kadınlara ürmeyen (!) itler arasında gösterir.”³⁸

Bununla birlikte *Âdemler* hakkında Rus matbuatı vasıtasıyla aşağıdaki gibi icabî tenkitler de oldu:

“Onun (A. İbrahimov’un) çoğu eserleri arasında *Âdemler*’i farklı bir yer tutmaktadır. Bunda muharrir Tatar’ın dar işbirliği yaşamından çıkıp bütün kişilik için gayet ehemmiyetli bir meseleye dokunmaktadır. *Âdemler*’de o Tatar köy yaşamı içinde umumi açlık zemininde görünen insanlık hâlet-i ruhiyesinin terakkisini tasvir etmektedir. Bu hikâyede materyalist muharrir açlık karelerini verip ve onun orta köylünün en tabii hâlet-i ruhiyesine nasıl dehşetli bir şekilde tesir ettiğini gösterip cinayetlerin iktisada bağlı bir şey olarak ortaya çıktığını anlatmaktadır.”³⁹

Fakat edibin *Kızıl Çiçekleri* (*Kızıl Çiçekler*) en başarılı eserlerinden birisi oldu. Eserde tasvir edilen vakiada birbirine karşı olan iki çeşit yaşam alınmaktadır. Birisi köy fakirlerinin yaşamı diğeri köy zenginlerinin yaşamı. Bu iki grubun yaşamı arasında hemen sınıfı zıtlıklar hissedilmekte, açılmakta ve büyümektedir.

Eserde başkahraman hepsi beş kişi. Bunların birisi zengin çocuğu Ali, ikincisi hazret oğlu Fazıl. Bunlar zenginler sınıfının temsilcileri. Ali zengin çocuğu tipi, Fazıl zenginler-burjuva aydını.

(s. 265) Kalan üç kahraman Sultan, İlacı, Şahbaz olup birincisi taşçı, ikincisi balta ustası, üçüncüsü günlükçü ırgat.

Bunların üçü de işçi-fakir köylü sınıfının temsilcileri olarak alınmıştır. Bunlar bu sınıfın tipleri. Eser tamamen sınıfı ideoloji esasında yazılmış. İdeoloji yönünden bu eser Alimcan İbrahimov’un 1905’teki devrim ile Ekim devrimi arasındaki dönemde yazılan *Yalçı Kart* (*Yaşlı Irgat*), *Kötüçiler* (*Çobanlar*) gibi eserlerin Ekim devrimi dönemindeki gerçek proletaryalaşan, Sovyetleşen bir yoldaşı.

Bu edip şair Ekim’den çok önce Tatar’ın millî burjuva edebiyatı terakki etme devirlerinde yukarıdaki eserleri ile köylüler arasında kendi kendine gizli bir şekilde sınıfı zıtlıklar gelişmeye başladığını göstermiş olsa da bu eser işte bu zıtlıkların gerçekten amelî, açık ve tam bir görünüşüdür.

Velev ki eserde tiplerin işlenmesi yönünden tabii olmama manası ile aşağıdaki eksiklikler görüldü:

1. Sultan kendisine gereken dereceden fazla akıllı, bilimli ve usta dilli. O, eserdeki kendi sözleri, işleri ve muameleleri ile orta derecede malumatlı bir yiğit olarak görünmektedir. Böylece o bu bakımdan bir de taşçı çocuğuna benzememektedir. Onun konuşması da fikri de kendisinin derecesinden çok üstün görünmektedir. İşte bunun için onu fikirde terakki bakımından idealleştirilen bir tip (yani bu yönden reel değil) demek doğrudur. Fakat böyle olduğunda da onun bu derecede ansızın gelişmesinin sebebi de bunun uygulamada yeri de hiç görünmemektedir.

2. Sultan’ın sonradan Fazıl’ın önünde (Fazıl döndüğünde onu kucaklayıp güreşir gibi) o kadar yumuşak, fazla müşfik olması, onun bu yönden zayıf-yumuşak karakterli bir kişi olarak çıkarılması uyuşmamaktadır. Eserin eski edebî geleneksellikten ayrılmaması yine de dil-üslup pek edebî, düz, basit, leziz. Edebî proletarya dili için örnek olabilecek bir derecede. Eserin dili bu kadar güzel, o seni kendisine bu kadar heveslendirebilmekte hatta bununla o eserin başka eksik yönlerini de senin aklından

³⁸ *Bizniñ Yol*, sayı (15) 3, yıl, 1924, Ş. Osman makalesinden.

³⁹ Aziz Ubeydullin, *Vestnik Tatarovniye*, sayı 1-2, yıl 1925.

çıkartması mümkün. Bununla birlikte içerik ile şekil, üslup ile fikir birbirine sağlam bağlanmaktadır. Bu kitap hakkındaki fikirlerimizi toparlayıp kısaca söylersek aşağıdaki gibidir:

(s. 266)

1. Kitapta asıl düşünce pek açık: sınıfı zıtlık, sınıfı mücadeleyi göstermek.
2. Kitap Tatar işçi-köylü gençleri arasındaki sınıfı zıtlıkları, sınıfı düşmanlıkları Avrupa ve vatandaşlık savaşları vasıtasıyla açıkça veren baş adım, proletarya edebiyatının birinci yıldızı.
3. Eser tasvir bakımından zengin, dil bakımından mükemmel.
4. Esere matematiksel bir yöntem ile yüzde olarak bakıldığında ideoloji ve dil yönünden yüzde yüz yetkin. Ancak bazı tipleri işleyip çıkarma, sanat-estetik yönünden yetkinliği yüzde 70-80 oranında kalmaktadır.
5. Muhabbet, sevmek, çeşitli nefis eserlere uzanma babındaki psikik anları bütün ince katmanları ile açıp vermede *Kızıl Çeçekler'in* (*Kızıl Çiçekler*) sahibi başka eserlerindeki gibi bu eserinde de başkalarını önüne geçirmeyecek bir güç olarak görünmektedir. Bununla birlikte onun muhabbeti maddi psikik bir karakterde.⁴⁰

Edbin yukarıda incelenen eserleri sadece edebiyat yolundaki hizmetleri idi. Bunlardan başka da onun Tatar'ın yeni tarihini öğrenme ve dil ve edebiyatımızı araştırma hakkında yazdığı birçok eseri vasıtasıyla büyük hizmetleri oldu. Yazarın bu güne kadar tamamı elliye yakın eseri çıktı. Mevzu yönünden bunları aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür.

Edebiyattan:

"*Zeki Şakirtniñ Medreseden Kuvuluvi* (*Zeki Öğrencinin Medreseden Kovulması*), *Yeşler Hayatından Bir Levha* (*Gençlerin Hayatından Bir Levha*), *Tatar Hatını Niler Kürmiy* (*Tatar Kadını Neler Görmez*), *Karak Molla* (*Hırsız Molla*), *Süyiv-Saadet* (*Muhabbet-Saadet*), *Yüz Yıl İlik* (*Yüz Yıl Önce*), *Diñgizde* (*Denizde*), *Yaz Başı*, *Kart Yalçı* (*Yaşlı Irgat*), *Kötüçiler* (*Çobanlar*), *Yeş Yüreklar* (*Genç Yüreklar*), *Merhumniñ Defterinden* (*Merhumun Defterinden*), *Abdurrahman Salihov*, *Utı Söngen Cehennem* (*Ateşi Sönen Cehennem*), *Tabiat Balaları* (*Tabiat Çocukları*), *Bizniñ Könnler* (*Bizim Günler*) (1914), *Yaña Kişiler* (*Yeni Kişiler*), *Kızıl Çeçekler* (*Kızıl Çiçekler*), *Almaçuvar*, *Kazak Kızı*".

Filoloji ve Lengüistikten:

"*Tatar Sarfı*, (birinci basımı 1911'de çıktı, beşinci basımı tamamen yeniden işlenip 1919'da basıldı.), *Tatar Nahvi*, *Tatar İmlası*, *Edebiyat Kanunları*, *Tatar Tilin Niçük Ukitırğa-Tatar Dilini Nasıl Okutmak Gerek* (Metodoloji), *Til Sabakları-Dil Dersleri* (iki kitap). Bunlar hususî ders kaynakları idi. 1909'dan başlayıp Tatar'ın dilini, edebiyatını, edebiyat tarihini araştırma, inceleme, bununla ilgili materyaller hazırlama yolunda yazarın gazete ve jurnallerde ve kitaplarda birçok makalesi, tenkidi yayımlandı. Bunların içinde (s. 267) *Tatar Şairleri ile Babıç Mecmuası* gibi eserler var. Bunların içinde son zamanlarındakinden farklı bir şekilde ehemmiyetli olanı "*Tatar'niñ Edebî, İctimaî Hareketlerin Üyrenüvde Marksizm Usulü* (*Tatar'ın Edebî, İctimai Hareketlerini Öğrenmede Marksizm Usulü*)" isimli makalesi oldu. Bu makalelerin bir kısmı "*İmla, Til, Edebiyat Meseleleri* (*İmla, Dil, Edebiyat Meseleleri*)" ismi ile basıldı. (1911-1924 yılları arasındakiler) bu cümleden *Prolitaryat Edebiyatı ve Kara Mayaklar* (*Proletarya Edebiyatı ve Siyah Fener*) gibi eserleri başta farklı birer kitap olarak basıldılar.

⁴⁰ *Kızıl Çeçekler* hakkında A. Tulumbay ile A. Nimet'in de tenkitleri vardır.

Tarihten:

Muharririn devrim sonunda önemli bir hizmet dalı Tatar'ın yeni tarihini öğrenme yolunda oldu. Aşağıdaki şeyler bu yoldaki hizmetlerinden idi. "Büyük Oktabır Rivelütsiye ve Proletaryat Diktatorası (Büyük Ekim Devrimi ve Proletarya Diktatörlüğü", *Tatar Studentları Hareketi Tarihinden (Tatar Öğrenci Hareketi Tarihinden), Kayyum Nasırî ve Mollanur Vahidof* mecmualarındaki makaleleri, *Biş Yıl İçinde (Beş Yıl İçinde)* mecmuasında *Tatar Medeniyeti Hakkındaki* makalesi ve diğerleri.⁴¹

Añ jurnali döneminde bu jurnale ek olarak *El-menah* sonradan açlık döneminde birinci ve ikinci "Yardım"lar (edebî mecmua) yazarın yakından iştiraki ve redaktörlüğünde çıktılar. 1905 devriminin yirmi yıllık bayramı münasebeti ile yazılan *Tatarlar Arasında Rivelütsiye Hareketleri (Tatarlar Arasında Devrim Hareketleri)* kitabının birinci bölümü (235 sayfa) çıkıp Rus ve Tatar ilim dünyasında büyük ehemmiyet ile karşılandı. Bu eserin Rusçaya tercümesi de çıktı.

Sonuç

Bu çalışmada genelde Türk edebiyatının özelde Tatar edebiyatının önemli teorisyen ve uygulayıcılarından Alimcan İbrahimov'un hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde Alimcan İbrahimov'la ilgili Türkiye'de çeşitli yayın çalışmalarının olduğu görülmüştür. Bu çalışmaların bir kısmının internet ortamında verilen bilgiler bir kısmının makale çalışması bir kısmının yüksek lisans tezi çalışması olduğu görülmüştür. Tezlerde onun eserleri üzerine dil ve üslup çalışmalarının yapıldığı, hayatı hakkında bilgiler verildiği görülmektedir. Makalelerde de eserlerinden hareketle çeşitli inceleme çalışmalarının yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalara bakıldığında Alimcan İbrahimov'la ilgili Abdurrahman Sadi'nin Tatar Edebiyatı Tarihi'nden alıntılar yapılmadığı veya kaynakçalarda yer almadığı belirlenmiştir. Bu makaleyle Abdurrahman Sadi'nin 1926'da yazdığı Tatar Edebiyatı Tarihi adlı eserinde Alimcan İbrahimov'la ilgili aktardığımız bilgiler kitabın tamamı taranarak, Türkiye Türkçesine aktararak araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Abdurrahman Sadi'nin, kitabında çeşitli bölümlerde Alimcan İbrahimov'dan alıntılar yaptığı, değerlendirmelerine başvurduğu görülmüştür. Abdurrahman Sadi'nin ayrıca Alimcan İbrahimov'la ilgili bir bölüm oluşturduğu, hakkında bilgiler verdiği, eserlerini değerlendirdiği, başka kişilerin Alimcan İbrahimov ve eserleriyle ilgili değerlendirmelerini aktardığı ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Abdurrahman Sadi (1926). Tatar edebiyatı tarihi. Tataristan Devlet Neşriyatı. Kazan.
- Araz, M. (2020). Işığın sönen cehennem, *Türk Dili dergisi*, Yıl: 69 Sayı: 827, s. 90-97.
- Aydoğan, E. (2020). *Galimcan İbrahimov'un "yaş yürekler" adlı romanının tematik açıdan incelenmesi (aktarma inceleme)* (Tez No: 611444) [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Bayram Durbilmez (2013). Tatar hatını niler kürmüy'de evlenme kültürü, *Türk Dünyası Araştırmaları*. Sayı: 207, s. 227-260.
- Davutov, R. N. ve Nurillina N. B. (1986). Sovet Tatarstanı yazuvçuları. Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan.

⁴¹Bundan yirmi yıl kadar önce Ufa'da Medrese-i Aliye'de öğrenci iken (1906-1907'lerde) muharrir tarafından *Buringı İslam Medeniyeti (Önceki İslam Medeniyeti)* isminde *Buringı Araplarnıñ İlimleri, Medeniyetleri (Önceki Arapların İlimleri, Medeniyetleri)* hakkında bir şeyi yazılıp basılmış idi. O dönemlerde bunun ikinci basımını çıkarma hususunda neşirler tarafından istek olsa da muharrir kendisinin o eserindeki metot ve ideolojinin bazı yönleri ile uyuşmadığından yeniden bastırmaya izin vermemiş.

Abdurrahman Sadi'nin Tatar Edebiyatı Tarihi Adlı Kitabında Alimcan İbrahimov (12.3.1887-21.1.1938)

- Doğan, E. (2020). *Galimcan İbrahimov'un "Kazak Kızı" adlı eserinde geçen nüsha farklılıkları* (Tez No: 615899) [Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Eydi, T. (2004). Hazineseler ortak: Türk-Tatar münasebetleri, *Türklük Araştırmaları Dergisi -15*, s. 303-344.
- İbrahimov, A. (1960). Edebiyat meselelerë. Tatar Kitap Neşriyatı. Kazan.
- Kamalieva, A. (2017). Alimcan İbrahimov'un fikir ve edebiyat yaşamını besleyen fikri temeller. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı: 62, Aralık 2017, s. 15-27.
- Özdemir, E. (2009). Kazak kültürel hayatında tatarların etkisi ve kazak ceditçiliğinin gelişimi. *Bilig*, Kış / 2009 sayı 48: 157-176.
- Uzunkaya, D. (2014). *Alimcan İbrahim'in "Tatar Hattını Niler Kürmiy" romanı üzerine dil incelemesi* (Tez No: 368316) [Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yapıcı, N. (2018). *Alimcan İbrahim'in romanı Ademler üzerinde dil incelemesi* (Tez No:518697) [Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yarullina Yıldırım, R. (2020). Dehşetli yıllardan bir yankı: Zaripova Çetin, Çulpan (2020), âdemler: araştırma – inceleme – metin Alimcan İbrahimov, Bengü Yayınları, *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2 (2), s. 385-390.
- Yarullina Yıldırım, R. (2021). Kazan Tatar edebiyatında tarihî roman türü üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 52, s. 233-266.
- Yarullina, R (2007). Doğumunun 120. yılında büyük tatar yazarı Alimcan İbrahimov (Akt. Sinan Güzel), *Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi*, s.37-40.
- Zaripova Çetin, Ç. (2016). Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar, Başkurt ve Kazak Türklerinin kültürel değerleri, Ankara: Bengü Yayınları, 369 s.,ISBN: 978-605-9148-42-9. Tanıtma: Bayraktarlar, T. (2017), Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar, Başkurt ve Kazak Türklerinin kültürel değerleri. *Gazi Türkiyat*, Bahar 2017/20: 234-238.
- Zaripova Çetin, Ç. (2007). Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar Türklerinin kültürel değerleri, I. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı II* (s. 625-638), 9–15 Nisan 2006 (Çeşme-İzmir).
- Zaripova Çetin, Ç. (2020). Âdemler: araştırma – inceleme – metin Alimcan İbrahimov. Bengü Yayınları, Ankara, 170 s.

İnternet

- https://tr.wikipedia.org/wiki/Galimcan_%C4%B0brahimov (Erişim 20.10.2022, 13.43)
- <https://www.sabah.com.tr/sozluk/biyografi/ibrahimov-alimcan> (Erişim 20.10.2022, 13.44)
- <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/alimcan-ibrahimov> (Erişim 20.10.2022, 13.45)
- <https://ulagat.com/2020/07/15/buyuk-tatar-yazari-a-ibrahimov-ve-kazak-bozkiri/> (Erişim 20.10.2022, 13.46)
- <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=446> (Erişim 20.10.2022, 13.47)

Extended Abstract

Abdurrahman Sadi, one of our literary scholars, studied at Istanbul Darülfünun between 1908-1911. The History of Tatar Literature written by him is his most important contribution to this field. It is seen that Abdurrahman Sadi gave important information about Tatar literature and men of letters in this literature history which published in 1926. In this work, Abdurrahman

Sadi divides Tatar literature into periods and evaluates the writers and poets who worked in these periods within the scope of literary history. Famous writer, scientist, critic, journalist, teacher, historian and politician, Alimjan İbrahimov, who laid the foundation for Tatar national literature, one of the important names of Tatar literature, is one of the people who are given important information about this history of literature. Information about Alimjan İbrahimov is given in various internet media, articles and encyclopedias in Turkey. Alimjan İbrahimov lived between 1887-1938. Alimcan İbrahimov's entry into the world of Tatar literature was realized with his story named Zeki Şekirtniñ Medreseden Kuvıluvı (The Expulsion of the Intelligent Student from the Madrasah, 1907). The emergence of Alimjan İbrahimov's talent for writing and the real beginning of his literary art are connected with the city of Kazan. Alimjan İbrahimov is one of those who laid the foundation of new romanticism in Tatar literature at the beginning of the 20th century. Alimjan İbrahimov has also given great service in the field of literary criticism and he is known as a talented critic and literary scholar. Due to his services in the field of science and culture, Alimjan İbrahimov was elected as a full member of the State Academy of Arts and Sciences in 1928. In 1932, by the decision of the Central Organizing Committee of Russia, Alimjan İbrahimov was awarded the title of Hero of Service. Tatarstan Branch of Sciences Institute of Language, Literature and Art of Russian Academy is named Alimjanov İbrahimov. Various articles have been written about his works and theses have been made on his works. Uzunkaya (2014) made a linguistic analysis on Alimcan İbrahim's novel Tatar Hatini Niler Kürmiy. Yapıcı (2018) made a language analysis on Alimcan İbrahim's novel Ademler. Çulpan Zaripova Çetin (2007) presented a paper titled Cultural Values of Tatar Turks in Alimcan İbrahimov's Works. Alsu Kamaliev (2017) has written an article on the intellectual foundations that feed Alimjan İbrahimov's intellectual and literary life. Alimcan İbrahimov's work, Utı Süngen Cehennem, was translated into Turkish by Mehmet Araz in the form of "The Extinct Hell" and published in the journal Türk Dili in November 2020. A master's thesis was also prepared by Esmâ Doğan on Alimcan İbrahimov. Esranur Aydoğan (2020) has done a master's thesis named The Thematic Analysis of Galimcan İbrahimov's Novel "Yaş Yurekler" (Translation Analysis). When these studies are examined, it is seen that almost none of the studies are quoted from the literary history of Abdurrahman Sadi. However, Abdurrahman Sadi also mentions Alimjan İbrahimov or quotes his works and consults his opinions while giving information on various subjects in various parts of the history of literature he wrote. Also, he created a sperate section about Alimcan İbrahimov between the pages 252-268. Abdurrahman Sadi here shows his own evaluations of Alimjan İbrahimov, his works, his importance for Turkish-Tatar literature and the world, quotes from his works, and includes the evaluations of others about his works. This article has been written in order to present such important information about such an important person to the knowledge of researchers. Informations; The history of literature, written in Arabic letters and in Tatar, was read from beginning to end and transferred to Turkey Turkish by the author of the article. The bibliographies given by Abdurrahman Sadi in his own book are shown in the footnotes on the relevant pages.

GÜVEN TURAN'IN YAZ ÜÇGENİ ROMANINDA AŞKIN BİLEŞENLERİ*

Kübra GÖK SOLAK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Hatay, Türkiye
gok.48.kubra@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-1145-5997

Ahmet EVİS

Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Hatay, Türkiye
ahmetevis@gmail.com
Orcid ID: 0000-0003-4205-2661

Makale Geliş Tarihi: 15/08/2022

Makale Kabul Tarihi: 08/10/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Gök Solak, K., & Evis, A. (2022). Güven Turan'ın Yaz Üçgeni romanında aşkın bileşenleri. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 69-82.

Öz

Türk edebiyatının 1960 kuşağına mensup; şiir, öykü, eleştiri, roman gibi çeşitli türlerde eserler kaleme alan Güven Turan, benimsemiş olduğu modern sanat anlayışı etrafında bireysel konu ve temalara yönelir. Varoluşçu bir düzlemde insanı anlama ve anlatmaya çalıştığı eserlerinde bireyin iç dünyasını gerçekçi şekilde sunar. Toplumsal, dinî, siyasal vb. değişkenlere eserlerinde pek yer vermez. Olaylardan ziyade durumlara göre inşa edilen kurguya, fikrî çıkmazlar çerçevesinde tasarlanmış bir diyalektik eşlik eder. Aşk, yalnızlık, umut, hayal kırıklığı, arayış gibi modern sanatla özdeşleşen kavramlar ise romanlarının ortak duygu ve düşünce dünyasını yansıtan temalarındandır. Yazar, birçok eserinde aşk temasını merkeze taşır. Aşk duygusunun insan üzerindeki derin ve kapsayıcı etkisi, beraberinde erotizm ve cinselliğin de eserlerde sıkça işlevsellik kazanmasında etkili olur.

Bu çalışmanın amacı Güven Turan'ın Yaz Üçgeni isimli romanındaki aşk duygusuyla ortaya çıkan tematik yapıyı ve bu yapının değişkenlerini tespit etmek ve incelemektir. Araştırma nitel bir çalışma olup metin merkezli bir bakış açısıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın verileri teorik kaynaklar ekseninde ve romandan hareketle elde edilmiştir. Yapılan değerlendirme ve çıkarımlar neticesinde yazarın, aşk temasını; sevgi, cinsellik, erotizm gibi beşeri duygulara dayandırarak ve modern bireyin tipolojisine uygun şekilde tasarladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Güven Turan, Yaz Üçgeni, aşk, erotizm, cinsellik*

* - Bu makale Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 24/03/2022 tarihinde kabul edilen *Güven Turan'ın romanlarında yapı ve tema* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

- Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

THE COMPONENTS OF LOVE IN GÜVEN TURAN'S YAZ ÜÇGENİ NOVEL

Abstract

Güven Turan, who is a member of the 1960s generation of Turkish literature and has written works in various genres such as poetry, short stories, criticism, and novels, tends towards individual subjects and themes around the understanding of modern art he has adopted. He presents the individual's inner world realistically in his works, in which he tries to understand and explain the human being on an existential level. He does not give much place to social, religious, political, etc. variables in his works. The fiction, which is constructed according to situations rather than events, is accompanied by a dialectic designed within the framework of intellectual dead-ends. The concepts identified with modern art, such as love, loneliness, hope, disappointment, and quest, are among the themes of his novels that reflect the world of common feelings and thoughts. The author puts the theme of love to the center in many of his works. The deep and inclusive effect of the feeling of love on people is effective in the fact that eroticism and sexuality frequently gain functionality in the works.

The aim of this study is to determine and examine the thematic structure that emerges with the feeling of love in Güven Turan's novel "Yaz Üçgeni" (Summer Triangle) and the variables of this structure. The research is a qualitative study and was prepared with a text-centered perspective. The data of the study were obtained on the axis of theoretical sources and based on the novel. As a result of the evaluations and inferences, it has been concluded that the author has designed the theme of love by basing it on human feelings such as love, sexuality, and eroticism, and in accordance with the typology of the modern individual.

Key Words: *Güven Turan, Yaz Üçgeni, love, eroticism, sexuality*

Giriş

İnsan tabiatının doğal bir parçası olan aşk; gündelik hayattan, şahsi yönelimlere dek uzanan geniş bir çerçevede kişi üzerinde belirleyici bir faktördür. Başta felsefe ve psikoloji olmak üzere özellikle sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde sıkça işlenmiş ve merkeze alınmış konulardandır. Aşk olgusuna olan bu ilgi, genelde toplumun özelde ise bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını anlamlandırma yol göstericiliğinden kaynaklanır. Aşkın Batı ve Doğu medeniyetlerinde geçmişten bugüne dek çeşitli boyutlarıyla tartışıldığı ve farklı alanların çalışma sahalarına göre tasnif edildiği görülür. En genel anlamda ilahi ve beşerî aşk biçiminde sınıflandırılan aşk, özünde insanın içgüdüleri ve duyguları etrafında bir düşünce dünyası oluşturarak tek bir temelde birleşir. Bu temel, tarihsel süreçte sanat dalları ve akımlar üzerinden estetik değer taşıyan eserlerde bazen merkezî bir konu ya da tema şeklinde bazen de çağrışımlarının oluşturduğu bileşenlere göre işlenir. Çalışmanın muhtevasına uygunluğu bakımından modern sanat ve edebiyat içerisinde aşkın; bireysel, tensel ve şehevi boyutlarının realist ve varoluşçu tarzda ele alındığı görülür.

Varoluşsal anlamda da aşkın bileşenleri her kişi ve ilişkide farklılık gösterir. Aşkın ruha ve bedene hitap etme şekli tutku, yakınlık, bağlılık, arzu, cinsellik, erotizm gibi kavramlarla gösterilir. Modern Türk edebiyatı özelinde düşünüldüğünde aşkın söz konusu kavramlara uygun şekilde, daha bireysel ve romantik bir duyusuyla ele alındığı görülür. Modern sanat anlayışına uygun biçimde kaleme alınan *Yaz Üçgeni* romanında aşk, genellikle ikili ilişkiler ekseninde tasarlanır. Aşkın getirdiği erotizm ve cinsellik, romanın ana temalarından ikisini oluşturur. Cinsellik, erotizm ve aşk, roman içerisinde birbiriyle kuvvetli bağlar kurarak kurgunun temel seyrini belirler.

Cinsellik ve erotik kullanımların yer aldığı kısımlarında ayrıntılı tasvirlerle başvurulması ise romanın dikkat çekici özelliklerindedir.

Güven Turan'ın romanlarında birçok ortak yapısal ve tematik kullanımlara rastlamak mümkündür. Şöyle ki yazar, modernist bir tavırla *“psikolojik unsurları kişi özelinde ele alarak aşk, sevgi, toplum, cinsellik, yalnızlık, ölüm, zaman, benlik arayışı gibi hususları tematik düzlemde okurun dikkatine sunar. Olaydan ziyade durumlara yönelen yazar, yer yer sosyal eleştirilerde bulunarak modern dünyanın çıkmazlarını da somut bir şekilde gösterir”* (Evis, 2020: 28). Duygu dünyası etrafında karakterize edilen başkişiler, daha çok aşk teması ve yarattığı çeşitli duygularla birlikte anlatılır. Roman kişilerinin kendini bulma çabaları, yabancılaşmaları, yalnızlaşmaları ve kimlik kargaşaları aşk duygusu ile bağdaştırılır. Modern yaşam içerisinde bunalımlara giren bireylerin anlatıldığı eserlerde aşk teması kişi ve olayların anlamlandırılmasında işlevsel bir misyon yüklenir. Özellikle aşkın farklı bileşenler etrafında ve insanın iç dünyasına uygun, gerçekçi şekilde sunumu, Turan'ın romanlarını popüler türden uzaklaştırarak yazınsal bir düzleme taşır.

Bu makalede Güven Turan'ın *Yaz Üçgeni* isimli romanındaki aşk temasının ve bu temayla birlikte oluşan diğer bileşenlerin roman içerisindeki görünümleri taşıdıkları estetik değere göre incelenmiştir.

1. Aşk, Cinsellik, Erotizm

İnsanlık tarihiyle eşzamanlı şekilde var olan aşk, karşılığını esasen insan ruhunda bulur. Bireyin aşkı herhangi bir “şey”e karşı hissetmesi ve bunu duygu dünyasında beslemesi doğal bir süreçtir. Söz konusu süreç içerisinde insan ruhu ve psikolojisi aşk ve bileşenlerinden etkilenecek gelişir. Ruhun beslendiği noktada beden de ihtiyaç güdüsüyle birlikte beliren tatmin eğilimi, aşkın; tutku, arzu, bağlılık gibi kavramlarla olan bağı gösterdiği gibi kişinin karakteristik özelliklerini ortaya çıkaran duygu yapısının inşasında işlevsellik kazandığı söylenebilir.

İnsanlık tarihi içerisinde aşkın ilk örneklerinden biri hem beşerî hem de ilahî boyutuyla işlenen Âdem ile Havva'nın varoluşudur. Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılışı, ruhun bedenle olan ilişkisini örnekleyen en bilindik inançlardandır. Ruh-beden algısı insan duygularının tamamlanmasında temel etkenlerdendir. İlk insanlarda dahi aşkın var olması, sonraki dönemlerde bireyler için bu duygunun önemli bir yere sahiplik edeceğinin ipucudur. Geçmişten günümüze dek aşk ile ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Antik çağdan günümüze dek birçok filozof, psikolog ve sanatçı, çeşitli disiplinlerde farklı tanımları olan aşk duygusu hakkında ortak kavramlar oluşturmuştur. Böylesi zengin bir külliyat içinde aşkın genel olarak ruhsal/psikolojik ve bedensel/fiziksel etkilerine göre anlamlandırıldığı görülür. İşin psikolojik tarafı bireyin duygu dünyasına temas ederken beden yönü ise tensel eğilimlerle bağlantılıdır.

Aşkın salt hissi yoğunluğu dışında bedendeki etkisiyle işlenmesi pragmatik veya realist eğilimlerin yaygınlaşmasına hizmet eder. İnsan gerçeğini her yönüyle anlama ve anlamlandırmada bu husus önem arz etmektedir. Sanat eseri içinde sadece romantik bir duyuştan koparak nesnel gözlemlere dayanan bir muhtevanın oluşumunda beden aşk kavramıyla beraber işlenmesi tutarlı ve gerçekçi bir yapının oluşumunda önem kazanır. Dolayısıyla beden-aşk bağı yarattıkları fizyolojik değişimlere göre sanat eserlerinde sıklıkla işlenir. Örneğin kişinin aşk duygusu ile hissettiği heyecan, bedeninde değişimlere neden olabilir. Bedende varlığını gösteren kasılmalar, heyecanlanmaya bağlı oluşan mide ağrıları gibi istemsiz fiziksel tepkiler, aşkın bedenle olan bağlantısını açıklayan temel göstergelerdir. Birine karşı hissedilen yoğun sevgi, o kişiyi arzulama isteğini ortaya çıkarabilir. Bu istek doğrultusunda aşkın bileşenlerinden cinsellik ve erotizm kavramları doğar. Dolayısıyla içtenlik, tutku ve bağlılığın insandaki oluşumu, bir yönüyle, aşka tekabül eder.

Psikoloji alanında aşk ile ilgili farklı tipolojilerin de mevcut olduğu bilinmektedir. Örneğin Robert Sternberg'in (1986'dan aktaran Uştuk, 2016: 60) Aşk Üçgeni' (Love Triangule) adlı

teorisinde aşk kavramsal olarak üç değişkenden oluşur. Bunlar yakınlık (intimacy), ihtiras (passion) ve bağlılıktır (commitment). Her üç değişkeni bünyesinde barındıran aşk türü ise bütünleşmiş aşk (consummate) olarak tanımlanır. Ozan Uştuk ise ilgili alandaki çalışmalardan hareketle kavrama dair genel tipolojiyi şu şekilde belirler:

Bütünleşmiş aşktan (consummate love) farklı olarak, yakınlık ve bağlılığın birleşimi ile oluşan şefkatli aşk (compassionate love), ihtiras ve adanmışlığın birleşiminden meydana gelen tutkulu/apılca aşk (fatuous love) ve yakınlık ve ihtiras ile ortaya çıkan romantik aşk (romantic love) olarak üç temel biçim görülmektedir. Bu biçimlerin yanı sıra bu üç unsurun tek tek mevcut olduğu ilişkilerin de olmasına rağmen, bunlar başlı başına bir aşk tipi olarak kabul edilmezler. Sadece adanmışlık boş aşk (emptylove), sadece tutku karasevda (infatuation) ve sadece yakınlık unsurunun barınması hali de hoşlanma (liking) olarak adlandırılır (2016: 60).

Aşk, insanı bir varlığa, nesneye herhangi bir değere iten gönül bağıdır. Tarihsel süreçte çeşitli düşünürler tarafından aşk olgusuna farklı yaklaşımlarla değinilir. Örneğin yazılı temel kaynaklardan Antik Yunan eserlerinde aşk ifadesi "Eros" söylemiyle özdeşleştirilirken işlevselliği bakımından birleşme ve üretmeyi sağlayan doğal bir güç şeklinde izah edilir. Ayrıca kavram, felsefi bağlamda ilk kez Plotinus, Platon, Sokrates ve Empodekles tarafından tartışılır (Çınar, 2019). Platon'un *Şölen'*ine bakıldığında aşkın somut bir varlığa veya herhangi bir ideye olan tutkusu öne çıkar. Bu durum, kadın ve erkek cinsiyetlerinin yaratımı üzerinden örneklendirilir (Platon, 2020: 28). Descartes'a göre aşk, akla uygun ve tutkuya dayalı insani bir hâl şeklinde sınıflandırılır. Teolojik yönden de aşkı irdeleyen düşünür, aşkı hem meta olarak hem de manevi yönüyle değerlendirir. İncelemede ruh ile aşkın bütünlüğü iyi ve kötü olan yönüyle çeşitlendirilir. Aşk iyi ile estetiğin peşindeyken ruh, barındırdığı problemlerle var olur. Tüm bu zıtlıkların birlikteliği, insani bağlamda aşk duygusunu yaratır (2021: 3-133). Empodekles aşkı kişi üzerinde hareket ettirici bir güç şeklinde tanımlarken Sokrates ise aşkı, özünde iyilikle yaratılmış insanın isteme arzusu olarak ölümlü şekilde dünyaya gelen insanın doğurma (genesis) eylemiyle ölümsüz olma yolundaki mücadelesi şeklinde açıklar (Çınar, 2019: 124, 134).

İlk ve Ortaçağ düşünürleriyle önemli tıp âlimleri, aşk kavramını bir çeşit hastalık olarak değerlendirerek insanın içindeki duygulanmaların bedene zarar verdiği düşüncesine de vurgu yaparlar. Örneğin Platon ölçüsüz aşkın bedende hastalıklara yol açacağını belirtir. Bu durum sadece bireysel değil aynı zamanda toplumsal problemlere de neden olabilir. Geçmişte ünlü tıpçıların "kara sevda" hastalığı şeklinde tanımladıkları aşka, çeşitli reçeteler yazdıkları da bilinmektedir. Yine aşk sebebiyle verem gibi başka hastalıkların da ortaya çıktığı yakın tarihimize dek edebî eserlerde sıkça işlenmiştir. Sonuç olarak ister felsefi ister tıbbi manada olsun aşkın ölçüsüz bir şekilde yaşanması kişi ve toplumda yıkıcı etkilere yol açan olumsuz bir unsur şeklinde tanımlanmıştır (Atlı, 2017: 4).

Antropolojik düzlemde bakıldığında beşerî aşkın romantik aşkla iç içe işlendiği söylenebilir. Bu hususta öne çıkan husus aşkın beden ve bedendeki tepkilemelerle ilişkisi yanında kültürel normlarla da alakalı oluşudur. Romantik aşkın oluşumunda insan vücudundaki tepkimeler kadar aşka dair evrensel inanın da gerekliliği vurgulanır. Dolayısıyla romantik aşk, hem bireysel hem de kültürel normların bütününden meydana gelmektedir (Fisher, 1992).

Aşk ve estetik üzerine çokça fikir beyan eden Schopenhauer ise ahlak kavramı ile aşk duygusunun zıtlığından bahseder. İnsanın, aşk uğruna sahip olduğu güç, zenginlik ya da itibarından vazgeçebilecek bir potansiyel taşıdığına vurgu yaparak aşkın insan hayatındaki mutlak ölçütlerden biri olduğuna değinir: "*Her türlü aşk ilişkisi, ister trajik, ister komik bir mahiyete sahip olsun, gerçekten insan hayatındaki diğer bütün hedeflerden daha önemlidir ve peşinde koşulurken gösterilen esaslı ciddiyeti tamamen hak eder*" (2006: 35-36).

Zygmunt Bauman ise aşka daha geniş bir perspektiften bakarak kişinin bütünlüklü bir kimlik kazanmasında sevgiyi ön plana çıkarır: “Kendimizi severken sevdiğimiz şey, sevilmeye layık olan ben’lerimizdir. Bizim sevdiğimiz şey, sevilme durumu ya da umududur. *Sevgiye layık nesnelere* olmak, bu şekilde *kabul edilmek* ve bu kabulün *kanıtına* sahip olmak demektir (...) Kendini sevmek başkalarının bize sunduğu sevgiden yola çıkarak oluşur. İkame edici şeyler kullanılsa bile, bunlar bu aşkın hileli dahi olsa kopyaları olmalıdır” (2012: 114-155).

Doğulu düşünürler tarafından ise aşk, daha çok kutsiyet ve mutlak varlıkla ilişkilendirilir. Nitekim ilahi aşkın kuvveti, beşeri aşktan önce gelir. Ülken’e göre yaratıcı konumundaki Tanrı, aşk duygusunu salt bir güç olmaktan ziyade eyleme geçişin nedeni şeklinde var eder (1993: 61). Kaldı ki İbn-i Sînâ’ya göre aşk, yaratılmış tüm varlıkların ontik manadaki sebebidir (2000: 73) İslam filozoflarından El-Kindî ve Farabî gibi düşünürler Tanrı’ya duyulan aşkın sevgiliye duyulan aşkın kaynağı olabileceğini savunurlar. Çünkü Tanrı’ya duyulan aşk, aşk biçimleri içinde en güzel olandır. Ayrıca böylesi bir aşk, insanın olgunlaşmasındaki en büyük etkidir. Nitekim insanoğlu tabiatı gereği iyilik, doğruluk ve refah peşinde olup fani hazların aldaticılığından uzak durmayı tercih eden bir varlıktır. Yaşamı boyunca onun asıl amacı, akli sayesinde maddi olanın aldaticılığından vazgeçip mutlak olanın/tanrının manevi varlığına yönelmekle hakiki mutluluğu yakalamaktır (Kaya, 1995: 162). Tasavvufi manada aşk, tesirindeki yoğunluğa/şiddete göre sırasıyla şu kavramlara göre tasnif edilir: İrade, Muhabbet, Hevâ, Sakabe, Tebettül, Alaka, Vüluğ, Kelef, Şağaf, Aşk, Ülfet, Garava, Hullet, Teyemmüm, Valeh, Tedellüh, Velâ (Cebecioğlu, 2017: 24). Tasavvuf anlayışında insan-ı kâmil olmanın öncelikli koşulu biricik sevgilinin öncelikle farkına varmak, ardından da sevgisine layık olmak adına çileli bir ömür sürmekten geçmektedir. Farabî; mutlak olan Tanrı’ya ulaşabilmek için nefsin, sezgi ve aklın içgüdüsel bağlamda aşka referans ettiğine vurguda bulunur. (Kaya, 1995: 162-163). Mevlana’ya göre aşk, beşerî ve ilahi olarak vardır. O, aşkı olgunluğa ulaşmada araç olarak görerek beşerî yahut ruhânî aşkı bir bütünün parçaları gibi değerlendirir. Dolayısıyla aşk, ona göre manevi tatminin rehberi misyonundadır (2005: 17). Bu bağlamda aşk, çeşitli filozoflar sayesinde tanımı genişletilmiş ve günümüzde de güncelliğini koruyan bir tartışma zemininde hâlâ işlenmektedir.

Batı ve Doğu medeniyetinde aşkın, dinî değişkenler ile bağdaştırıldığı durumlar hâricinde tensel yansımalarıyla çok kez sakıncalı görüldüğü de unutulmamalıdır: “*İçgüdü ile toplumsal kuralları karşı karşıya getiren ‘aşk’ adı verilen bu duygu, toplumsal kurallara göre ‘yasak’, ilahî kurallara göre ‘günah’ kelimeleriyle sık sık bir arada kullanılmıştır*” (Atlı, 2017: 8). Bu kullanım, teolojik yönetim biçimlerinde iktidarın koyduğu kurallara göre kendini muhafaza etme eğilimiyle de bağdaştırılabilir. Kişiye biçilen toplumsal cinsiyet rolleri de yine belirtilen sebeple ilişkilendirilebilir.

Psikolojik bağlamıyla aşkın tensel tarafına işaret eden cinsellik ise Freud’un ortaya attığı haz ilkesi ile açıklanabilir. Bu ilkeye göre insan dürtülerinin doğuştan mevcudiyeti, eğitiminin zorluğu ve nihayetinde benlik üzerinde etkisiyle cinselliğin, kişinin benlik oluşumunda işlevsel bir misyon taşıdığı vurgulanır (Freud, 2011).

Türk edebiyatındaki kullanım yoğunluğu bakımından aşk, en sık tercih edilen temalardan biridir. Divan ve halk edebiyatlarında hem ilahi hem de beşerî aşkın merkeze alındığı eserlere rastlamak mümkündür. Yeni Türk edebiyatının teşkiliyle aşk genellikle tensel boyutta ele alınır. Özellikle Servet-i Funûn Dönemi’nde aşk; Halit Ziya ve Mehmet Rauf gibi sanatçılarla tam anlamıyla tensel manada işlenmeye başlar. Anılan sanatçıların eserlerindeki özgün tarafı oluşturan temel husus, derin psikolojik tahlillerin aşk duygusu etrafında genişleyen cinsellik, erotizm, ihtiras gibi beşerî duygulanmaların gerçekçi bir şekilde sunumudur. Modern romanın ilk örnekleri olan bu eserler, Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatında kaynak metinlere dönüşüp benzer kullanımların yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Özetle kurmaca eserlerdeki kullanımların

artışı sayesinde aşk ve yansımaları, birçok açıdan bireyden topluma doğru açıklanan bir işlevle somutlanarak yaygınlaşmış bir his ve deneyime dönüşmüştür, denebilir.

Aşk ile gelişen ve çeşitlenen kavramlardan biri de cinselliktir. Tarihsel süreçte sekülerleşen dünyada cinsellik her yönüyle işlenir. Giddens'a göre özellikle modernizmin yarattığı uygarlıkta cinselliğin saklanması söz konusu değildir Aksine üzerine farklı görüşler beyan edilir ve ayrıntılı şekilde incelenir. Arkaik devrin ilahi öğütlerinden uzaklaştırılır. Geçmişte cinsel baskı üzerine söylenenler, günün şartları içinde özümsererek kavramın gelişimine katkıda bulunur. Geleneksel ahlak anlayışının dizginlediği cinsellik beraberinde iktidara karşı pragmatik bir mücadele doğurur. Çünkü bu mücadele, aslında, suçladığı erkin organik bir parçasıdır (2010: 23). Özü itibariyle cinsellik, beden ve bedene ait maddesellik, duyuş, haz, güç ve enerjiyi tertipleyen en spekülatif, ideal ve en içsel unsurdur (Foucault, 2007: 114). Kavramın değişkenlerinden olan beden de aşkla kurduğu organik bağla işlevsel bir görünümüdür. Zira insan bedeni ruha giydirilmiş bir kıyafet niteliği taşıırken ruhu korumak veya örtmek gibi soyut anlamlar içerir. Cinsellikte ruh ve beden ikilisi ayrılmaz bir parçadır. Cinsellik daha çok fizyolojik bir ihtiyaç olarak görülürken kişinin fiziksel doyumunun ardından kendini onaylama ve onaylanma, yakınlık hissi, sevmeye ve sevilme gibi duygularının geliştiği bir alandır. Freud'a göre cinsellik çocukluk döneminde başlar ve karakter oluşumunda büyük ölçüde etkilidir. Bu yüzden sağlıklı bir çocukluk dönemi geçirmek sağlıklı bir kişilik teşkilinde önemlidir (Karakurt, 2021: 25). Cinselliğin farkındalık düzeyine erişilmesi ve sosyalleşme esnasında ortaya çıkan çatışmalar benlik oluşumunda belirleyici faktörlerdir. Çünkü bu evre içinde "özne kendisini sosyo-kültürel bir yapı içinde simgesel olarak ayırmasar ve belirlerken kendi otantik tekbencilikliğini de kaybeder. Kendisini kültürel bir varlık olarak düşünen özne, giderek kendi özüne yabancılaşır. Bu yabancılaşma da bilinçdışının oluşumuna zemin hazırlar" (Karadeniz, 2021: 69). Kısaca cinsellik hem bedensel hem de kişisel gelişime katkı sağlayan mühim bir değişkendir. Kişinin doğduğu andan ölümüne kadar geçen sürede cinsellik farklı şekillerde varlığını sürdürmeye devam eder. Kurmacanın nesnel gerçeklikle bağı hatırlandığında ise edebî eserlerde aşkın cinselliği doğurabileceği veya tam tersi olabileceği düşüncesi ortaya çıkar. Şöyle ki bireyin kendisini fizyolojik olarak tatmin etmesi ruhsal manada farkındalık durumunu arttırabileceği gibi fiziksel yakınlaşmalar sayesinde ruhsal bir doyum da gerçekleştirebilir. Bu bağlamda cinsellik ve aşkın birbiriyle bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Aşk, cinsellik ve erotizm temele inildiğinde birbirinden ayrılamayan üç sacayağıdır. Beşeri aşkın bulunduğu yerde cinsellik ve erotizmin de bulunması kuvvetle muhtemeldir. Aşk ve cinsellikten farklı olarak erotizm, özünde ruhtaki uyanıştan doğan bir dürtüdür. Bu kavram, Yunan mitolojisi ve dilinden hareketle açıklanabilir. Yunan mitolojisinin en bilindik tiplerinden biri olan Eros, üreme ve aşktan sorumlu tanrıdır. Dolayısıyla kavramsal yönüyle erotizmin kökenleri aşk ve cinsellik ile ilintili olarak antik dönemlere dek uzanır. Sözlükte erotizm; "kösnüllük, şehvanîyet"; 'cinsel uyarılara karşı aşırı duyarlılık gösterme'" (TDK, 2011: 812) şeklinde tanımlanır. Zira erotizm, öncelikle ruhsal sonrasında bedensel doyumun oluşturduğu tutku dolu bir düşünce biçimi ve duygudur:

Erotizm, sevişmeden libido elektriklenmesiyle, kendini birbirinde unutmanın estetiği üzerinde yoğunlaşır; organların serüvenine hiç abanmadan 'tahrikçi' olmakla 'çekici' olmak arasındaki nüansları bir sanatçı inceliğiyle yaklaşıyor verir. Eğer kişilerin iç yapılanması botanik kökenli küfürlere daha çok yatkınsa, erotizm ile pornografi arasındaki buğulu cam ayrımını da, hünerli bir 'doğasanat' gizemi içinde tutamaz (Akar, 1999: 22).

Temeli düşüncede var olan erotizm, çevresel etkenlerden de tamamen kopuk değildir. Herhangi bir obje, kıyafet, koku, davranış yahut manalı bir bakış -göreceli olmakla beraber- insana erotik görülebilir: "Erotizm, metadan önce gelen tinsel cazibenin eril ve dişil varlıklarda doyurma/doyurulma sanatı üzerine kuruludur. Reddetme ve teslimiyetin esas alınmasından çok bilişsel olmayan tamamen içsel bir uyanıştır" (Gök Solak, 2022: 98). Tarih içinde bireyin

beklentilerinin değişmesiyle etki alanı genişleyen erotizm, kavramsal bakımdan tutku, aşk, bağlılık, arzu, ölüm gibi kelimelere de çağrışımında bulunur. Bataille'ye göre bedensel erotizm, bireysel kişiliği zorlayan bir unsurdur. Söz konusu zorluk, etkisindeki güç bakımından bir bakıma ölümü ve cinayeti anımsatacak türdendir (1997: 19). Bu tespitin yanında Bataille, erotizmin insanın doğasının düşünce bağlamında ayrıntılı şekilde irdelenmesiyle anlaşılabilceğini belirtir. Ona göre insandaki erotizm ve cinsellik düşünsel bir eylem olmasıyla hayvanî cinsellikten ayrılır. Muhtevasında ironi barındıran düşünce, içerdiği tezatlar neticesinde erotizm ve cinselliğe yasaklar koyar. Bunlar ensest ilişkiler ve aseksüelliktir. Belirtilen yasaklara rağmen beşerî bir dürtü/duyuş olan cinsellik, insan için vazgeçilmezdir. Bu durum ise beraberinde bir paradoks doğurur (İşözen, 2016: 35).

Şimdiye dek söylenenler ışığında erotizmin insan zihninde başlayan ve maddesel unsurlarla tetiklenen bir olgu şeklinde tezahür ettiği belirtilebilir. Erotizm kavramıyla alakalı pek çok düşünür farklı görüşler öne sürmüştür. Genel olarak bakıldığında düşünce dünyasında var olup gerçekte canlılığını koruyan, kişiden kişiye göre değişkenlik gösteren ve belli karakteristik özellikleri sayesinde cinsellik kavramından ayrılır. İnsan soyunu derinden etkileyen erotizm, tarihsel düzlemde neredeyse tüm güzel sanatlarda kendini göstermiş ve edebiyatta roman, öykü ve şiir gibi türlerde de yer etmiştir. Oğuz'a göre uyandırdığı estetik veya erotik duygu bakımından şahısların dış görünüşü, dönemin Batılılaşma pratiklerine uygun şekilde, modern Türk edebiyatının ilk eserlerine yansıyan mühim bir mesele olmuştur (2013: 171).

Aşk, cinsellik ve erotizm insanın varoluş meselelerindedir. İnsan düşünce ve duygularındaki tatminini genellikle bu kavramlarla dışa vurur. İnsanın daha çok bilinçdışı ve ilkel tarafındaki unsurların tetiklenmesiyle ortaya çıkabilirler. Çünkü bu kavramlar tecrübe edilirken, haz ilkesi etrafında kalınarak ilkelleşir. Bireyin cinsel manada karakteristik yönelimleri, bilinçdışı birikimi bu duyguları ve eylemleri gerçekleştirirken belli olur. Kişinin varlık düzeyinde kendini arayışı, kimlik kargaşası, bunalımları aşk duygusu ve onun getirdikleriyle gelişim gösterebilir veya daha da karmaşık bir hâl alabilir. Türk edebiyatında sıkça işlenen bu kavramlara Güven Turan farklı bir bakış açısı getirmiştir. Yazar; eserlerinde, 1970'li yıllardan bu güne insan gerçeğini modernist bir tavırla kurguya dökerken cinsellik ve erotizmi ise genellikle aşk ekseninde işler.

2. Yaz Üçgeni Romanında Aşkın Tematik Görünümleri

Güven Turan'ın *Yaz Üçgeni* romanındaki aşk teması, romanın yapı unsurlarına da şekil vermiş ve bu bağlamda okura açıkça hissettirilmiştir. Yazar, romanda aşkı daha çok romantik bir boyutta işlemiş ve kişileri bu yönde canlandırmıştır. Aşk teması şahıslara her anlamda güç veren bir değer niteliğindedir. Roman karakterleri aşkı yarattığı bağlamlarıyla dolu dolu yaşamış ve tüm derinliğiyle hissetmişlerdir. Aşk, kurgu içinde salt bir araç niteliğinde görülmeden, bireylerin dünyalarında merkezi konumda varlığını korumuştur. Aşırı duygulanmanın sonucu olarak olumsuz durumlar, kişilerin karakterlerinde büyük yıkımlar yaratarak benlik arayışının önünü açmıştır. Aşk temasıyla birlikte gelen cinsellik ve erotizm hissi üst düzey yaşanarak beraberinde dostluk duygusunu da doğurmuştur. Bireyin hayata tutunma çabasında ise aşk, temel bir ihtiyaçtır. Kişi, bir başkasına beslediği duygular aracılığıyla kendini gerçekleştirirken aşk, cinsellik hatta erotizmi bir bakıma başat unsurlar şeklinde duyumsamıştır. Çünkü insana varlığını başkası tarafından hem bedensel hem ruhsal olarak hissettirmesi ona kimlik kazandırmada etkili bir yol olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan Güven Turan'ın *Yaz Üçgeni* romanı, aşkı bireyle birlikte merkeze alan modern bir roman örneğidir, denebilir.

Güven Turan'ın son romanı olan *Yaz Üçgeni*'nde aşkın tutkuyla olan bağı; korku, endişe, aldatılma, farklı cinsel yönelimler gibi kullanımların belirginleşmesini sağlar. Barış ve Melis'in birbirine olan aşkı ayrıntılı olarak aktarılırken kişilere yüklenen gelişim ve yenilikler satır

aralarında yer almıştır: *“Benim adım Melis’ dedi kız, elini uzattı. ‘Barış’ dedi sadece, kızın elini hızla tuttu, sıktı, bıraktı; kapağı doğru belli etmeden bakmaya alıştı. Kız, ‘Gelen giden yok, korkma!’ dedi. ‘Korku mu? Korkmak? Niye’ dedi çabuk çabuk”* (Turan, 2015: 10). Romanda Barış ve Melis arasında geçen bu ilk sohbet, korku duygusundan bahsedilmesi romanın ilerleyen kısımlarında ortaya çıkacak diğer hislerin habercisidir. Ayrıca söz konusu kısımlar Barış’ın hayatındaki korkuları konu almış olup, bir kişiye karşı beslediği duyguların kendi içindeki yansımalarını örnekler. Söz gelimi Barış, aşkı dahi korkuyla yaşayan, yer yer metalaştıran ve hayatındaki kadınları başlarda cinsel bir obje gibi gören fakat zamanla benlik bütünlüğünün onlarla anlamlı olduğunu kavrayan bir karakterdir. Cinsellik, Barış için salt bir fiziksel tatminin ötesinde ruhsal bir olgunlaşmanın anahtarıdır. Melis’le aralarındaki şu diyalog aşkın, zamanla erotik bir hâl alarak duygu dünyasının oluşumunda pekiştirici bir güce dönüştüğünü gösterir:

Okşamaya başladı Melis’in ayaklarını Barış. Aptal Japon balıkları gibi curk curk öpüşmekten daha erotikti, daha uyarıcıydı bu. Ayak bileklerinden tuttu birden, çekti, kayarak yaklaştı Melis. Uzandı Barış, Melis’in gömleğinin düğmelerini çözmeye başladı: Sutyen giymemişti. (...) Melis’in içinden çıkmadan yavaşça devirdi üstünden Melis’i, yatırdı, üstüne uzandı. Uzun, çok uzun içinde kalmak, hiç çıkmamak Melis’in içinden... Bunu hiçbir ilişkisinde böyle istememişti (Turan, 2015: 36-37).

Alıntıdan hareketle, beden ve ruhun ayrılmaz bir ikili olduğu anlaşılır. Barış ve Melis’in iç içe geçmiş bedenlerinde birbirini tamamlamış ruhlarının portresi, erotizm kavramı ile harmanlanarak çizilir. Barış’ın kız arkadaşının bedeninden ayrılmak istemeyişi, bir olma hissini ruhen deneyimlemesi eserdeki erotizmin öne çıktığı sahnelerinden biridir. Bu yönüyle romanda duygular oldukça yüksek bir farkındalık durumuyla yaşanır ve okura hissettirilir: *“Ben bayılıyorum senin çıplaklığına’ dedi. ‘Öyleyse soyun, tenimde elbiseni değil, tenini duymak istiyorum’ diye yanıtladı Melis”* (Turan, 2015: 40). Erotizmde çıplaklık olgusunun önemli bir yer teşkil ettiği hatırlandığında romanda çıplaklığa dair çokça sahnenin yer alışı bu bakımdan anlamlı görünür. Çıplaklık, koku, bakışlar, herhangi bir davranış biçimi, ten, gülüş, vücudun herhangi bir bölgesi vb. gibi kullanımlar erotizme dolaylı ya da doğrudan işaret eden unsurlardır:

Yeniden Melis’e dokunmak, onunla derin ve uzun uzun sevişmek istiyordu. Bu kez daha fazla bilincinde olacaktı sevişmenin. Melis’in gövdesinin dilini çözüp çözmediğini deneyebilecekti. Bir şey tuhaftı: Güner’le sevişirken onu ve kendisini tatmin etmeyi tek hissettiği. Melis’le ise kaynaşmayı, evrenin bütün ağırlığından, hatta gövdesinin kitlesinden bile kopmayı yaşamıştı. Hiçbir anlam veremediği şu ‘bedensiz varlıklar’dan birine dönüştüğünü sanmıştı’ (Turan, 2015: 41).

Turan’ın romanlarında cinselliğin hemen her açıdan işlendiği görülür. Bu bağlamda eşcinsellik yahut benzer tarzlarda ilişkilerin bazen örtük bazen de açıkça işlendiği sahnelere rastlanır.¹ Yaz Üçgeni romanında eşcinsellik durumu doğrudan işlenmez, şahısların cinsel yönelimi olarak getirilir. Başkışı konumundaki Barış, iş arkadaşı İris’e karşı ilgi duyması ve yakınlaşmak istemesine rağmen eşcinsel olan İris, aralarında bir şeyler olamayacağını söyleyerek kendini geri çeker: *“İris’in bu karşı koyuşunda Barış’ı aşan bir şey vardı sanki. İris’in üzerinden doğruldu, kanepeden indi, donunu ve pantolonunu çekti, üst düğmeyi ilikledi (...) Salonun koyulaşan laciverdinde gözleri ışıldıyordu İris’in. ‘Ben... Lezbiyenim...’ dedi, sustu”* (Turan, 2015: 133-134). Barış, beklemediği bu tepkiye önce şaşırılmış ve üzülmüş olsa da duygusal manada kısa

¹ Güven Turan’ın eserlerinde eşcinsel eğilimlerin siyasi bir iktidar mücadelesinden çok şahsi yönelimler şeklinde işlendiği söylenebilir. Buna rağmen geçmişten bugüne dek tartışılan cinsellik-iktidar meselesinden tamamen yalıtılmadığını da belirtmekte fayda vardır. Gay ve lezbiyenliğin yer aldığı eserleriyle statik toplumsal cinsiyet rollerine dolaylı bir eleştiri getirdiği sonucuna da varılabilir. Dolayısıyla Turan’ın eserleri; Freud, Foucault, Hegel, Deleuze gibi isimlerin cinsellik kuramları ile feminist yahut queer kuramlarına uygun bir içerik sunması bakımından ayrıca önemlidir.

sürede toparlanır. Dolayısıyla romanda eşcinsellik durumunun mevcudiyeti okura doğal bir yönelim şeklinde sunulmuş ve işlenmiştir denebilir.

Romandaki bir başka ilişki ise aşktan ziyade cinsellik düzleminde işlenir. Barış'ın Güner ile olan ilişkisi, karşılıklı tatmin üzerine kuruludur. Bu tarz bir ilişki Barış için pek bir şey ifade etmez. Ancak Melis ile olan birlikteliğinde erotizmin doğurduğu haz ve bu hazla meydana çıkan duygu ve düşünceleri yaşamak isteyen birinin varlığı söz konusudur. Cinsellik ile erotizm arasındaki bu ince bağ; aşk, tutku ve keşfetme içgüdüleriyle başkişinin hayatını ve benliğini anlamlandırmaktadır. Cinsel birliktelik esnasında sadece haz odağında kalmayıp fantezileriyle yarattığı yeni bir evren sayesinde Barış, yaşamaktan zevk alır. Bu sayede kendini farklı yönleriyle keşfeden bir karaktere dönüşerek gelişim sağlar:

Barış'ın öpüşüne öpüşle karşılık vermeye başladı. Dişleri birbirine değdi, dilleri ağızları içine gitti geldi, Melis karnıyla sertçe vurdu Barış'a (...) dudaklarını köprücük kemiğinde gezdirmeye başladı, hafifçe ısırıldı. İnce, kesik bir çığlık attı Melis, kendini geriye çekti. Barış'ın ceketi üstündeydi hâlâ, Melis yakasından tuttu, çekiştire çekiştire çıkarttı, yere savurdu, gömleğini sıyırdı, eğildi, karnını öperken kemerini açmaya çalışıyordu (Turan, 2015: 56).

Aşkın çeşitli boyutlarıyla karşılaşan Barış, sevişmenin romantik olanını, bedensiz varlıklara dönüşmeyi, belli bir andan sıyrılıp evrene yayılmayı ve sert bir cinselliği doyasıya yaşamayı tercih eden bir karakterdir. Bu çeşitlenme esnasında duygu dünyası derinleşen Barış, romanın ilerleyen kısımlarında belirginleşen özgüven yetisinin, içgüdü ile birleşmesi sonucunda benlik bütünlüğü kazanmaya yaklaşacaktır: “Çıplaklığı nasıldı İris'in? Biraz tıknaz gibiydi gövdesi. Nereleri hassastı acaba? Cinsel organının, memelerinin nasıl olduğunu bir an hayal etmek istedi, hemen vazgeçti” (Turan, 2015: 78). Erotizmin düşüncede başladığının güzel bir örneği bu alıntıda hayal kurmak, arzulamak, çıplaklık gibi olguların düşünce ile görselliğin bağdaşıklığına işaret eder. Barış, roman içerisinde farklı kadınlarla yaşadığı münasebetler aracılığıyla düşüncelerini ve duygularını geliştiren, kendini yenileyen birine dönüşür:

Barış Melis'e bakıyordu. İlk kez görür gibi. Sarışınlığı, yüzünün ve gövdesinin inceliği, buna karşın bir kedi kadar gergin, diri, çevik oluşunu ilk kez fark ediyor gibiydi. Bir an önce yemeklerini yemek, gitmek, sevişmek istiyordu. Sadece cinsel bir sevişme, tensel bir sevişme değil, daha derinde, varlığını içinde bir sevişme. Nasıl olacaktı bu? Tenselin bile ötesine geçen bir cinsellik. Olası mıydı? Hiç yaşamamış mıydı bunu? Ayşe'yle ilk gençliklerini, ilk gençliğin meraklarını, tanıma arzularını paylaşmışlardı. Güner'le yaşadığı o cinselliğin, tutkusuz olduğunu şimdi fark ettiği hesaplı kitaplı birlikteliğin de yeri vardı elbette yaşamında. İris? Melis! (Turan, 2015: 87).

Roman içerisinde bazı anlar, karakter için unutulmaz düşünceler yaratır. Barış, öncesinde hissetmediği duyguları birliktelik yaşadığı kadınlarla ilk kez deneyimler ve cinselliğin boyutlarını farklı düzeylere taşır:

“Güner ile olan ilişkisinde sadece tatmin etme ve olma durumu cinselliktir. Kendini rahatlatma denebilir. Fiziksel bir ihtiyacın giderilmesidir. Fakat bu ihtiyacın giderildiğini sanırken; ruha verilen zarar o ihtiyacın giderilmesinden daha fazladır. Fiziksel olarak boşalırken; ruhsal olarak dolmanın örneğidir. Erotizm yeni bir dünyanın kapılarını aralar. Sadece bedene dokunan hisler değil, ruha değen bir mucizedir. Bu yüzden ikisi birbirinden çok farklı hisler ve düşünceler içerir” (Gök Solak, 2022: 109).

Yaz Üçgeni, aşkın derinlikli hâlleriyle okura sunulduğu bir eserdir. Bu açıdan çok yönlülüğü, aşkı, hazzı betimleyen ve karakterler aracılığıyla hayattan yaşantılar sunan bir romandır: “Melis'le sevişirken bir ara yumdu gözlerini. Melis'in dudakları, teni, kokusu, gövdesinin ısı, düşlediğinde dönüşür müydü Hale'ye? Nasıl düşleyebilirdi Hale'yi? Hiç dokunulmamış, algılanmamış bir gövde yerine geçer miydi yaşanmış olanın?” (Turan, 2015: 178). Melis'le tanışıklığı sonrasında hayatına giren Melis'in annesi Hale, Barış'ta farklı hisler uyandıran bir kadındır. Barış, gençlik yıllarında Ayşe, sonrasında Güner ile birliktelik yaşarken duygusal

anlamda ise kendini Melis'te bulur. Ancak Hale ona tutkuyu, istemeyi, merakı tattıran kadın olmuştur. Sonrasında ise kendini keşfetme konusunda sınır tanımayan Barış, sevgilisinin annesine arzulamakta ve sevgiliyle olan cinsel birlikteliğinde bile Hale'yi düşlemektedir. Bireyin, kendini keşfetme sürecine girdiğinde bu durum, sonraları bir ihtiyaca dönüşecektir. Barış da kendini bulma, keşfetme doğrultusunda sürekli olarak arayış içinde olan birey şeklinde bunun örnekler. Kaldı ki o, arzularını tatmin etmek için toplumsal ahlak kurallarını aşabilecek tavırlar da sergiler.² Melis'ten yaşça büyük olan Barış, Hale ile yaşıt sayılabilecek durumdadır. Hale'yi daha çekici bulan Barış, odanın aralanmış kapısından onu izler, sonrasında ise yanına gider:

"Hale'nin ayakucuna diz çöktü, ayaklarını avuçlarının arasına aldı, yüzüne getirdi, kokladı. Sadece hafif bir sabun kokusu vardı ayaklarında Hale'nin. Teninin kokusu, gizli kokusu, neresindeydi gövdesinin? Öpmeye başladı avucundaki ayakları ağır ağır. Ayaklarını öperken gülmedi Hale. Dünyadaki kadınlar Rimbaud'un kadınları gibi değildi sadece. Dudaklarını bileklerine kaydırды Barış. Kasıklarına kadar gelene dek sesini çıkartmadı Hale, kımıldamadı. Barış dudaklarını Hale'nin kasıklarından aralanmış cinsel organına kaydırдыğında tuhaf, boğuk bir ses çıktı Hale'nin yumulu dudakları arasından, gövdesi bir an gerildi, kaldı. Hale uzandı hızla, saçlarını kavradı Barış'ın, çekti. Hale'nin gövdesinin üstüne kaydı Barış. 'İçime...' dedi Hale. 'Gir. İçime. Gir'. Barış biraz daha kaydırды gövdesini, girdi içine Hale'nin" (Turan, 2015: 196-197).

Bu sahne, erotizmin kişilerin düşünceden duyguya, sonrasında ise metaya ulaşma döngüsünün örneği gibidir. Kaldı ki psikanalitik bağlamda dokunma, duyma, görme gibi duyular erotizm ve cinsellik kavramları içerisinde libidoyu artıran etkenlerdir. Freud, sağlıklı bir cinsel yaşam içinde dokunma eylemini cinsel münasebetin ön şartlarından biri olarak yorumlar. Temasla uyarılan cinsel dürtüler, akabinde birleşmeyi getiriyorsa sapıklıktan ayrılır ve olumlu bir etkene dönüşür (2012: 41). Sapkınlıktan yalıtılmış sağlıklı cinsel yaşam, beraberinde benlik bütünlüğünün sağlanmasına yardımcı olur. Dolayısıyla erotizme hizmet eden ve libidoyu arttıran her türlü eylem, kişinin ruhunda da yapıcı etkiler yaratır. Bu tespite dayandırılarak Barış'ın, fiziksel bakımdan birine sahip olduğunu varsayarken aslında bir bakıma tinsel manada kendini bulduğunu düşündüğü söylenebilir: *"Hiç yaşamamış bir şeydi bu. Hiç kimseyle yaşamadığı... Varlığı bütünüyle cisimsel olmaktan çıkıyordu. Varlığından kopuyordu"* (Turan, 2015: 197). Genç adamın, ruhsal olarak kendini en çok bulduğu, hissettiği kişi Hale olmuştur. Freud'a göre tinsel manada katılımın en yoğun olduğu anlar sapıklık düzeyindeki eylem yahut şekil değiştirmiş anormal itkilerle ortaya çıkar (1989: 45). Aşk, cinsellik ve erotizmin özetlendiği romanın son sayfalarında anlatılmak istenen ise aşkın ruhla birleşmesinden doğan tutku ve erotizmin, kişilerin bedensel ve ruhsal doyumlarının tek bedende birleşmesidir:

"Bir sesle gözlerini açtı. Düşte miydi? Beyaz bir ışık vardı. Yumdu gözlerini. Üstünde bir ağırlık vardı. Yeniden açtı gözlerini, hıçkırmaya benzeyen o sesi yeniden duydu, başını sestene yana çevirdi. Melis kapıda durmuş, bakıyordu. Göz göze geldiler. Melis birden, 'Bu ne yaa... bu ne yaa...' diye bağırılmaya başladı. Doğrulmaya davrandı Barış. Hale üstündeydi. Hale'nin başı göğsündeydi. Bir bacağı kasıkları arasındaydı. Çıplaktılar" (Turan, 2015: 209).

Romanın son kısmında Barış, Melis'in annesi ile olan cinsel ilişkisi sırasında Melis'e yakalanır. Melis'in fenalık geçirmesi sırasında Barış ortalıktan kaybolur. Barış, genç yetişkinlik döneminde, kendi işi ve düzeni olan bir bireydir. Ancak kişisel, ruhsal hatta fiziksel olarak tamamlanmamışlığı yüzünden arayış içerisinde. Romanın son kısmında Barış, kendini gerçekleştirme adına yolculuğuna, düşünceler ekseninde duygulanarak devam eder. Ruh

² Toplumsal kuralların baskıladığı kişilerin cinsel problemleri üzerine araştırmalar yapan Wilhelm Reich'e göre kişi, cinsel hayatını baskıladığı sürece kendince birçok ahlaki ve kültürel savunma şekilleri geliştirir (1989: 40). Bu durum ise kişilik gelişiminde çeşitli psikolojik hastalıklara yol açabilecek ciddi bir problemdir.

aşktan beslenen bir insan olan Barış, özel hayatı içerisinde her zaman bir kadına yer verir. Güner ile ilişkisinin sıradanlığını Melis ile fark etmiştir. Hayatı boyunca çevresindeki kadınları mukayese eden Barış, onların başta fiziksel özellikleri olmak üzere her yönünü ayrıntısıyla değerlendirir. Ne var ki bu değerlendirmeler tek taraflı değildir. Barış, hayatındaki kadınların da kendisine nasıl hissettirdiğini önemser. Çünkü kendi benliğini ve kimliğini başkaları üzerinde arar. Bu nedenle sağlıklı bir benlik gelişiminde kadınlar, aşk, cinsellik, erotizm gibi faktörler ona yardımcı olacak güçlerdir. Melis, genç ve güzel bir kadın olmasıyla Barış'ı ilk görüşte etkiler. Bu birliktelik sonrasında Güner ile olan ilişkisini dahi unutan Barış, erotizmi ilk kez Melis sayesinde tanır. Melis'in tavırları, gülüşü, genç ve dinamikliği onda daha önce hiç deneyimlemediği hisler uyandırmıştır. Söz konusu uyanış, yüksek düzeyde bir farkındalık yaratarak ruhen olgunlaşmanın önünü açar. Erotizm ile gelişen merak duygusu hayatını derinden etkiler ve Barış, bir zaman sonra kendi benliğinin farkına varıp ne istediğini bilen bir bireye evrilir. Özetle Barış'ın her birlikteliği, onun kendini gerçekleştirme serüveninde bir basamağa dönüşür. Ayrıca kişinin iç dünyasının realist bir tarzda sunulurken toplumsal ahlak kurallarından ziyade bireyin ihtiyaçlarına odaklanması ise aşk, cinsellik ve erotizmin modernist bir algıyla kullanıldığına işaret ederek romanın özgün yönlerinden birini oluşturur.

Tartışma/Sonuç

1960 kuşağı içinde şiir ile edebiyat yolculuğuna başlayan Güven Turan; roman, öykü, eleştiri gibi farklı türlerde de eserler verir. Turan'ın eserleri; varoluşçu estetiğe dayanan ve aynı zamanda modern dünyaya, yaşayış ve inanış tarzlarına bolca göndermede bulunan niteliktedir. Romanları ise modern hayatta bireyin sıkça deneyimlediği yalnızlık, kimliksizleşme, ötekileşme, arayış, ayrılık, ölüm, hayal kırıklığı gibi kavramlarla aşk, cinsellik ve erotizmin aynı potada eritildiği modern eserlerdir. Yazarın son romanı *Yaz Üçgeni*, aşkın bileşenleri olan cinsellik ve erotizm kavramlarının çeşitli yönleriyle ve farklı kişiler üzerinde yarattığı etkilere göre kurgulanır. Eserde söz konusu değişkenler doğrultusunda gelişen, ruhsal manada büyüyen ve aynı zamanda farkındalığı artan modernist birey merkeze alınır. Çoğu eserin ortak yapısal özellikler göstermesinde belirtilen temaların ilişkide bulunduğu değişkenlere göre benzer biçimlerde fakat gittikçe olgunlaşan bir şekilde kullanılması da ayrıca önemlidir.

Güven Turan, romanlarında modern yaşamın içerisinde kalabalık ve büyük kentin gölgesinde küçülen, mutsuz ve yalnızlıkla sınıranan modern bireyleri çizmiştir. *Yaz Üçgeni* romanında da benzer bir kullanımla başkışı Barış'ın, melankolik dünyası üzerinden kadın-erkek ilişkilerine, benlik arayışına, modern şehrin kasveti ve bulanıklığına, ruhsal manada ortaya çıkan umut ve yıkımlara değinmiştir. Eserde aşk teması olay, duygu ve iletilen mesajın teşkilinde belirleyici şekilde rol oynamıştır. Aşk temasının sevgi, cinsellik, erotizm gibi nosyonlara eşlik etmesi ise eserin en özgün yönlerinden birini oluşturmuştur.

Son tahlilde denebilir ki Güven Turan, *Yaz Üçgeni* romanıyla modern dünyanın tükettiği insan profilini, aşk duygusuyla beraber psikolojik gerçekliğe uygun şekilde işlemiş; sevgi, cinsellik ve erotizmi ise aşka dair temel araçlar şeklinde sunmuştur.

Kaynakça

- Akar, A. (1999). *Erot-İzm'ler dizisi +18*. BDS Yayınları.
- Atlı, F. (2017). *Aşk-ı Memnu roman kişilerinde beden-ruh ilişkisi Anasır-ı Erbaa'dan Ahlat-ı Erbaa'ya Kretschmer, Sheldon ve Corman'dan Freud'a* (Tez No. 479339) [Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Bataille, G. (1997). *Eros'un gözyaşları*. M. Yakupoğlu (Çev.), Göçebe Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Akışkan aşk / insan ilişkilerinin kırılmağına dair*. I. Ergüden (Çev.), Versus Kitap.

- Cebecioğlu, E.(2017). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*, Otto Yayınları.
- Çınar, M. (2019). Antik Yunan felsefesinde Empodekles, Platon ve Plotinius'da aşk tanımları ve aşkın tinsel olandan tinsel olana seyri. *Bilgi*, 21(1), 120-140.
- Descartes, R. (2021). *Ruhun tutkuları*. M. Erşen (Çev.), İş Bankası Kültür Yayınları.
- Evis, A. (2020). Güven Turan'ın Dalyan romanında benlik arayışı, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. 12(24), 1-32.
- Fisher, H. E. (1992). *Anatomy of love: The natural history of monogamy, adultery and divorce*. W. W. Norton & Company.
- Foucault M. (2007). *Cinselliğin tarihi*. H. U. Tanrıöver (Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- Freud, S. (1989). *Cinsel yasaklar ve normal dışı davranışlar*. M. Sencer (Çev.), Ara Yayıncılık.
- Freud, S. (2011). *Haz ilkesinin ötesinde ben ve id*. A. Babaoğlu (Çev.), Metis Yayınları.
- Freud, S. (2012). *Cinsiyet üzerine*. A. A. Öneş (Çev.), Say Yayınları.
- Giddens A. (2010). *Mahremiyetin dönüşümü -modern toplumlarda cinsellik.-Aşk ve erotizm-*. İ. Şahin (Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- Gök Solak, K. (2022). *Güven Turan'ın romanlarında yapı ve tema* (Tez No. 723558) [Yüksek lisans tezi Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- İbn-i Sina (2000). *Aşk hakkında risale*, Sır Yayıncılık.
- İşözen, H. (2016). Georges Bataille Düşüncesinde aseksüel düşünce geleneği eleştirisi ve erotizm-. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*. 2(3), 21-42.
- Karadeniz, M. (2021). *Müebbet krizalit: Özcan Ergüder'in öykücülüğü*. Sonçağ Akademi.
- Karakurt, Y. (2021). *Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsellik kalitesi ilişkisinde sosyal onay ihtiyacının aracı rolü* (Tez No. 673903) [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kaya M. (1995). Farabi. *İslam ansiklopedisi*. 12, 162-163. Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mevlana (2005). *Konularına göre açıklamalı Mesnevi tercümesi 1-2*. Ş. Can (Edl.), Ötüken Yayınları.
- Oğuz, O. (2013). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanında beden. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 37(1), 167-199.
- Platon (2020). *Şölen-Dostluk*. S. Eyuboğlu, A. Erhat (Çev.), İş Bankası Kültür Yayınları.
- Reich W. (1989). İnsanın kişilik özerkliği için cinsel devrim. B. Onaran (Çev.), Payel Yayınevi.
- Schopenhauer, A. (2006). *Yaşam bilgeliği üzerine aforizmalar*. M. Tüzel (Çev.), İş Bankası Yayınları.
- Sternberg, R. J. (1986). *A triangular theory of love*. *Psychological Review*. (93), 119-135.
- Turan, G. (2015). *Yaz Üçgeni*. Yapı Kredi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük* (11. baskı). Türk Dil Kurumu.
- Uştuk, O. (2016). Aşk örüntüleri üzerine bir anlatı analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16(3), 59-70.
- Ülken, H. Z. (1993). *İslam felsefesi*. Doğu-Batı Yayınları.

Extended Abstract

Güven Turan, who entered the world of literature with the genre of poetry, also produced works in genres such as novels, short stories, essays, and criticism. Turan, who puts existential aesthetics at the center of most of his works, has also shaped the thematic patterns of his works according to the basic variables of the movement in question.

Considering the common points in Güven Turan's novels, it is seen that he includes human and human relations, and therefore, artistic and scientific phenomena that humanity can create. In this respect, the author, who adopts the aesthetic value of modern literature and benefits

from the diversity of science and more art, places the human being at the center of his works. It makes the reader feel the inner world of a person realistically. Turan's novel "Yaz Üçgeni" is a novel written in this direction and tells about the individual. It is obvious that the author gives more and more place to existential perception, as in his first works, and also uses this content in his last novel, *Yaz Üçgeni*. This situation, which is felt in the thematic aspect of the novel, also has a functional mission on the structural elements. The events experienced by individuals, their dialogues with each other, and their inner conversations are examples of these. The deep analysis of the characters in the novel compared to the other elements made the themes of love; sexuality and eroticism come to the fore. The author, who reveals the inner world of the individual realistically, writes about love and its components realistically. In the novel *Yaz Üçgeni*, individuals who have a place in modern life, their search in their spiritual world, and their drift towards the emotions they need in this process are discussed. One of the most important themes in Turan's novels is love. Accordingly, sexuality and eroticism, which we encode as components of love, are also frequently included in the work. The design of dual or distorted relationships around the axis of love allows the creation of a unique universe. The necessity of love, sexuality, and eroticism, which exist in every phase of human history, for the change and even development of the individual is made perceivable for the reader between the lines throughout the novel. The psychological aspects of the people in the novel, their choices about life, and their hidden thoughts are shaped by the influences of modernist thinking and living. The spiritual turmoil of the protagonist of the novel pushes him into an emotional void, causing the formation of a sentimental atmosphere based on loneliness, the need for love, and the search for self. Such an atmosphere with all the variables it contains creates a structure in the work that is compatible with modern life and the understanding of literature. According to the protagonist, the concepts of love, sexuality and eroticism are concepts that are learned over time and that he distinguishes as a result of his own experiences. While he maintains the monotony in his first relationship in line with the need just because he exists, he experiences the feeling of love directly in his second relationship. She realizes the nuances of eroticism that emerges in connection with the theme of love through another relationship. The fact that love, sexuality, and eroticism are separate concepts is highlighted in the novel through the axis of relationships with different people. However, the unproductive relations that will emerge as a result of the separation of these three concepts from each other find their way in the novel as well. The protagonist's sense of loneliness and inability to reach self-integrity not only determines the general course of the fiction, but also causes the work to be terminated ambiguously. Distancing oneself from society, alienation is noticed by situations rather than events experienced by the person. Apart from the mentioned issues, it is clear that love and sexuality take place between more than two people and sometimes in the form of homosexual intimacy in accordance with the modern novel understanding. The in-depth processing of love in Turan's novels is also reflected in his novel *Yaz Üçgeni*, and it is understood that the feeling of love spreads to the thematic structure from its purest to its most erotic state. In the novel, in which the feeling of love is given as a source of strength, helping people to find themselves, indirect affirmations about the sublimity of love are also included. Emphasizing the feeling of love in relationships that seem appropriate to the value judgments of the society or that are distorted are the concrete manifestations of the affirmation in question in the novel. The constructive effect of love in gaining self-integrity is supported by sexuality and eroticism, which determines the message's nature. The language and style are not drowned in symbols but shift to a lyrical discourse from time to time to gain functionality in making the feeling of love clearly felt in the work. The detailed presentation of sexual intercourse scenes, the precise depiction of

tastes representing eroticism, and direct discourses on one's view of love seem meaningful in terms of the mentioned language preference.

The aim of this study is to examine the effects of the concepts of love, which is one of the thematic powers of the author Güven Turan's *Yaz Üçgeni*, and the sexuality and eroticism that develop with it, on the individuals of the novel. The research was conducted with qualitative and text-centered methods. The scope of the article was discussed by making use of the novels and theoretical books, as well as theses and articles. As a result of the examinations and evaluations, it was concluded that the love in Güven Turan's novel *Yaz Üçgeni* brings sexuality and eroticism with it to the modern life structure, and therefore the individuals of the novel embark on an adventure of self-realization as an ontic showdown.

HORASAN TÜRKÇESİNİN CÜVEYN AĞZIYLA YAZILMIŞ BİR AĞIT: GÖĞĀDU KERBELĀDE*

Talip DOĞAN

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Konya, Türkiye
dogan.talip@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-8216-0483

Makale Geliş Tarihi: 22/09/2022

Makale Kabul Tarihi: 15/11/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Doğan, T. (2022). Horasan Türkçesinin Cüveyn ağzıyla yazılmış bir ağıt: Göğādu Kerbelāde. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 83-99.

Öz

Oğuz grubunun bir üyesi olan Horasan Türkçesi, İran'ın Kuzey Horasan ve Razavi Horasan eyaletlerinde konuşulan ağızlar topluluğunu ifade etmektedir. Eldeki çalışma, Horasan Türklerinden Ali Etsamifer'in 2020 yılında İran/Meşhed'de yayımlamış olduğu göğādu kerbelāde (mecmū'a-yi nevḥehā-yi turkī) "Kerbela'da Savaş Vardır (Türkçe Ağıtlar Toplusu)" adlı kitaba dayanmaktadır. göğādu kerbelāde adlı bu eser, içeriği itibarıyla bir ağıt kitabıdır ve manzum türde yazılmıştır. Sözü edilen eserde Kerbela olayı, Kerbela'da Hz. Hüseyin ile beraberindekilerin öldürülmesi başta olmak üzere bunların etrafında meydana gelen olaylar konu olmuştur.

Horasan Türkçesi için bir yazı dili (ölçünlü dil) bulunmadığı için yazar, bu eseri Horasan Türkçesinin Cüveyn ağzıyla yazmıştır. Yazar, böyle bir yola başvurmasını da bölgesindeki halkın Azerbaycan Türkçesini iyi bilmemesine bağlamıştır. Çalışmada, metinden hareketle Cüveyn ağzının belirleyici ses ve şekil bilgisi özellikleri; Oğuz Türkçesi açısından bu ağzı farklılaştıran yönler; Cüveyn ağzının Farsçayla etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan gelişmeleri tespit edilmiştir. Bunlarla beraber Cüveyn ağzında Eski Oğuz Türkçesinin "olga-bolga" dilli (karışık dilli) eserlerinde olduğu gibi bol- ve ol- fiillerinin birlikte kullanıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk lehçeleri, İran Türk ağızları, Horasan Türkçesi, Cüveyn ağzı.

A LAMENT WRITTEN IN THE CÜVEYN DIALECT OF KHORASAN TURKIC: GÖĞĀDU KERBELĀDE

Abstract

Khorasan Turkish, a member of the Oghuz group, refers to the dialect community spoken in Iran's North Khorasan and Razavi Khorasan provinces. The present study is based on the book *göğādu kerbelāde (mecmū'a-yi nevḥehā-yi turkī) "There is a War in Karbala (Collection of Laments in Turkish)"* published by Ali Etsamifer, a Khorasan Turk, in Iran/Mashhad in 2020. This

* - Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

work, named *ğōğādu kerbelāde*, is a lament book in terms of its content and is written in verse. In the mentioned work, the events that took place around the murder of Huseyin and his companions in Karbala, especially the Karbala incident, have been the subject.

Since there is no written language (standart language) for Khorasan Turkic, the author wrote this work in the Cuveyn dialect of Khorasan Turkic. The author attributed his use of such a path to the fact that the people in his region did not know Azerbaijani Turkic well. In the study, based on the text, the decisive phonetic and morphological features of the Cuveyn dialect; the aspects that differentiate this dialect in terms of Oghuz Turkic; the developments that emerged as a result of the interaction of the Cuveyn dialect with Persian have been determined. In addition to these, it has been determined that the verbs “bol-” and “ol-” are used together in the Cuveyn dialect, as in the “olga-bolga” language (mixed language) works of Old Oghuz Turkic.

Keywords: *Turkic dialects, Turkic dialects of Iran, Khorasan Turkic, Cuveyn dialect.*

Giriş

Bir Oğuz grubu lehçesi olan Horasan Türkçesi, İran'ın Kuzey Horasan ve Razavi Horasan eyaletlerinde konuşulmaktadır. Horasan Türkleri, bu bölgelerde ağırlıklı olarak Bocnurd, Şirvan, Kuçan, Deregez, Kalat, Esferayen, Sebzevar ve Nişabur'un kuzeyi, Cüveyn ve Çoğatay, Servilayet (Çegene) ve etrafındaki köy ve kasabalarda yaşamaktadırlar. Horasan Türkleri, bahsi geçen yerlerde aynı zamanda Fars ve Kürt unsurlarla birlikte bulunmaktadır (bk. Doerfer ve Hesche, 2002; Heyet, 2008, s. 298-299; Bozkurt, 2005, s. 454).

Horasan Türkçesi, Oğuz grubu içinde bazı sınıflandırma çalışmalarına da konu edilmiştir. Doerfer (1987, s. 247), Oğuzca'yı 5 kola ayırmış ve burada Horasan Türkçesi ile Oğuz Özbekçesini bir grupta, Kuzeydoğu Oğuzca içinde yerleştirmiştir. Tekin (2005, s. 341), Ana Türkçe *ķāl-* fiiline göre Horasan Türkçesini *ğāl-* alt grubunda (Türkmen Türkçesiyle birlikte) vermiştir. Korkmaz (2003, s. LXXVII) da Güney-Batı Türkçesi adı altında Türkiye, Horasan, Azerbaycan, Türkmen ve Gagavuz Türkçeleri ile 5 lehçeyi zikretmiştir. Doerfer (1998, s. 274-275) ayrıca Horasan Türkçesi ağızlarını da sınıflandırmıştır. Şimdiki zaman ekleri ile bildirme (1. ve 2. şahıslar) ve emir (1. şahıslar) eklerindeki farklılıklara göre yapılan sınıflandırma şöyledir:

A. Şimdiki zaman ekleri:

- (a) *-lyA*
- (b) *-lr*
- (c) *-A*

B. Bildirme ekleri:

- (a) Kaşkay Türkçesindeki gibi *-(A)m, -(A)ŋ*.
- (b) (a)'ya benzer fakat çokluk 1. ve 2. şahıs ekleri *-IK, -IGIs*.
- (c) Oğuz Özbekçesine (çokluk 1. şahıs *-mlz*) benzer biçimde gibi *-mAn, -sAn*.
- (d) *-mAn, -sAn* ama çokluk 1. şahıs *-blz*.

C. Teklik ve çokluk 1. şahıs emir ekleri:

- (a) Azerbaycan Türkçesindeki gibi *-Im, -AK*.
- (b) *-Am, -AK* (teklik ve çoklukta aynı ünlüyle)
- (c) *-Im, -IK* (teklik ve çoklukta aynı ünlüyle).
- (d) *-Im, -Äyli* veya benzer biçimler.

Bu ölçütlerden hareketle Horasan Türkçesinde 6 ağız grubu yer alır:

1. Kuzeybatı: Bocnurd vd.
2. Kuzey: Quçān vd.
3. Kuzeydoğu: Gucgı vd.
4. Güney: Soltan-ābād vd.
5. Güneydoğu: Xarw-e `Olyā vd.
6. Langar.

Tablo 1. Horasan Türkçesi ağızlarının özellikleri

Şimdiki zaman	Bildirme (A)	Emir (B)	(C)	Eklerdeki farklılıkların dağılımı
Kuzeybatı	-iyA	-m	-Im, -AK	Aa Bb Cc
Kuzey	-A-	-mAn, -mlz	-Im, -AK	Ac Bc Ca
Kuzeydoğu	-A-	-mAn, -blz	-Im, -Ayll	Ac Bc Ca
Langar	-A-	-mAn, -blz	-Im, -AK	Ac Bd Ca
Güney	-Ir-	-Am, -IK	-Am, -IK	Ab Ba Cb
Güneydoğu	-Ir-	-Am, -IK	-Im, -IK	Ab Bb Cc

1. *ğōğādu kerbelāde* Hakkında

Kitabın adı, kapağında Horasan Türkçesiyle ve de parantez içinde Farsçayla *ğōğādu kerbelāde (mecmū'a-yi nev'ehā-yi turkī)* şeklinde yazılmıştır. Bu adlandırma, Türkiye Türkçesine sırasıyla 'Kerbela'da Savaş Vardır (Türkçe Ağıtlar Toplusu)' olarak aktarılabilir. Kitabın yazarı, Ali Etsamifer'dir. Kitap, 2020 yılında Meşhed'de Demsaz Yayınları'ndan çıkmıştır. Ali Etsamifer'in, kitabın giriş kısmında verdiği bilgilere göre ayrıca *terennum-i dil. ğezel 'Gönül Nağmesi. Gazel' (2008), bāğ-i erğuvān 'Erguvan Bahçesi' (2020), tūfāndu neynevāde. nōhe-yi turkī-yi cuveynī 'Neyneva'da Tufan Vardır. Cüveyn Türkçesiyle Ağıtlar' (2020)* adlı eserleri de yayımlanmıştır.

71 sayfadan oluşan *ğōğādu kerbelāde* kitabında ağıt içerikli şu şiirler vardır: *zebān-i hāl-i rubābe hatun 'Rübabe Hatun'un Hâlinin Dili', hezret-i ruğeyye 'Hazreti Rukiye', hezret-i ğāsim 'Hazreti Kasım', hezret-i 'eli ekber 'Hazreti Ali Ekber', şahrā-yi kerbelā 'Kerbela Çölü', ey huseyin cānim 'Ey sevgili Hüseyin', ğan diyārinde 'Kan Diyarında', emme cān zeyneb 'Sevgili Zeynep Hala', yole dişde kārvan 'Yola Düştü Kervan', ey şāh-i huseyin 'Ey Şah Hüseyin', çun şehīd oldu huseyin 'Çünkü Şehit Oldu Hüseyin', ğurbān olim huseyin sene 'Kurban Olayım Hüseyin Sana', heymelerē yahdilen 'Çadırları Yaktılar', dolu ğan oldu huseyin cān 'Sevgili Hüseyin Kanla Doldu', nōhe-yi huseyin cān 'Sevgili Hüseyin Ağıtı', ey zu'l-cenāh 'El Zülcenah', sebt-i nebī u fātime 'Fatıma ve Nebi'nin Torunu', ğan yiğleme 'Kan Ağlama', ireg yanme 'Yürek Yanma', nōhe: lālāyī 'Ağıt: Ninni', āşig kerbelā 'Âşık Kerbela', ağa ğerīb olubdu 'Ağa Garip Oldu', ey sārban aheste gid 'Ey Sarvan Aheste Git', gelmedē şāh-i şāhān 'Gelmedi Şahların Şahı', eli heyder-i kerrār 'Ali Haydar-ı Kerrar', ey şāh-i huseyin 'Ey Şah Hüseyin', nōhe: huseyin cānim 'Ağıt: Sevgili Hüseyin'im', huseyin u deşt-i kerbelā 'Hüseyin ve Kerbela Çölü', ey āh u vāveylā huseyin 'Ey Ah ve Vaveyla(lı) Hüseyin', ey huseyin cānim 'Ey Sevgili Hüseyin'im', hūdāhāfiz 'Hoşçakal', nōhe: huseyin hanu 'Ağıt: Hüseyin Hani?', teşneleb el-ğemede 'Susamış Alkame'de', menzil be menzil 'Menzil Menzil', gidme sen 'Gitme Sen', el-ğeme 'Alkame', kimde huseyin 'Kimdir Hüseyin?'.*

Eser, içeriği bakımından adında da belirtildiği gibi bir ağıttır. İran Türklerinin dillerinde “ağıt” yerine “novhe ~ nōhe” (< Ar. nevḥā) kelimesi kullanılmaktadır. Hem Horasan Türklerinin hem de diğer İran Türklerinin çoğunluğunun mensup olduğu Şiilik dünyasında “novhe”lerin önemli yeri vardır. “Novhe”ler Şiilikte genellikle Tasua ve Aşure günlerinde düzenlenen törenlerde okunmaktadır. Bu şiirlerin okuyucularına da “novhehan” denmektedir (Albayrak, 1992, s. 212). “Novhe”ler; Kerbela olayı, Kerbela’da Hz. Hüseyin ile beraberindekilerin öldürülmesi başta olmak üzere bunların etrafında cereyan eden birçok hadisenin dramatik bir duyusuyla işlenmesi üzerinedir. İran’da öteden beri çok zengin bir Türkçe “novhe” edebiyatının yer aldığı; böylelikle de “novhe” edebiyatının Türkçenin neşvünema bulmasında büyük bir payının olduğu kaydedilmelidir. Nitekim, burada bahsi geçen eser de bunun bir delilidir.

Horasan Türkçesi için bir yazı dili (ölçünlü dil) bulunmamaktadır. Bu sebeple Horasan Türkleri, son zamanlarda ana dilleriyle yazdıkları sınırlı sayıdaki eserlerde bölgelerinin ağızlarını esas almışlardır[†]. Benzer şekilde Ali Etsamifer de aynı yola başvurmuş ve *gōgādu kerbelāde* kitabını, Horasan Türkçesinin Cüveyn ağzıyla yazmıştır. Ali Etsamifer, bunun gerekçesini kitabında Farsça yazdığı giriş kısmında şöyle anlatmıştır: *ez āncāyī ki novḥehā-yi turkī cezzāb mībāşend ve bā teveccuh bi gūyeş-i merdumān ve hemveṭenān-i ezīz-i mā der minṭeḳe-yi cuveyn, cağatay - hoşab ve menāṭiḳ-i hemcivār turkī-yi azerī ra ḥūb muteveccih nemīşevend, lezā teşmīm gereftem nōḥehāyī be zebān-e turki-yi cuveynī der dō celd te’līf ve der iḥtiyār-i meddāhān ve merdum-i ezīz-i īn menāteḳ kerār dehem* (Etsamifer, 2020, s. 7) ‘Türkçe ağıtların cazip olması ve Cüveyn, Hoşab ve civar bölgelerdeki değerli yurttaşlarımızın Azerbaycan Türkçesini iyi bilmediklerinden dolayı, Cüveyn Türkçesinde (ağzında) iki ciltlik ağıt telif etmeye ve bunu meddahların (ağıt okuyucuların) ve halkımızın istifadesine sunmaya karar verdim.’

Cüveyn ağzı[‡], ağızlar topluluğundan oluşan Horasan Türkçesinin kollarından biridir. Cüveyn ağzı, Doerfer’in (1998, s. 274-275) Horasan Türkçesi ağızlarını şimdiki zaman ekleri ile bildirme (1. ve 2. şahıslar) ve emir (1. şahıslar) eklerinde yer alan farklılıklardan hareketle yaptığı sınıflandırmadaki alt grupların dışında kalmaktadır. Başka bir deyişle Cüveyn ağzı, bahsi geçen ağız gruplarından ayrı özelliklere sahiptir. Bu durum, Cüveyn ağzında örnek olarak -ey (çokluk 1. şahıs) ve -eys (çokluk 2. şahıs) bildirme eklerinde görülebilmektedir (bk. 3. 2. 6. Bildirme Ekleri).

Cüveyn ağzının esas alındığı bu metinde Eski Oğuz Türkçesinin “olga-bolga” dilli (karışık dilli) eserlerinde olduğu gibi *bol-* ve *ol-* fiilleri birlikte kullanılmıştır. Metinde *bol-* fiili, ‘bitmek, tükenmek’; *ol-* fiili, ‘olmak’ anlamındadır. Söz konusu fiillerin kullanımı şu dizelerde örneklendirilmiştir:

(1) *zeynebin gizinnen ğan geler, āvāre oldu çağaler,*
şīrīn zebān ruğeyye didi babaden olmes heber. (ĠB: 68)

‘Zeynep’in gözünden kan gelir, avare oldu çocuklar,
Tatlı dilli Rukiye dedi, babadan haber yoktur.’

(2) *zeyneb didē ḥuseyincān, cānum fedā olsun, cānum fedā olsun,*
bir leḫze ey ḥudāyā, bu āh u nāle bolsun, bu āh u nāle bolsun. (ĠB: 47)

[†] Örnek olarak bk. Ekberî (2010), Hisârî (2017) vd.

[‡] Cüveyn, İran’ın Razavi Horasan Eyaleti’nin yirmi beş şehristanından (ilçesinden) biridir. Şehristanın 2006 yılı nüfusu, 12.022 olarak kaydedilmiştir. Bu nüfusun %80 civarı Türk, geri kalanı Fars ve Kürt unsurlardan oluşmaktadır. Cüveyn şehristanının kuzeyinde Bocnurd, güneyinde Sebzevar, doğusunda Meşhed bulunmaktadır (Cüveyn bölgesini tanıtan bilgiler, Vikipedi sitesinden ve yörenin sakinlerinden olan Abbas Horasani’den alınmıştır).

Doerfer ve Heche’nin (1998) Horasan Türkçesi ağızlarına ait folklor metinlerini içeren *Türkische Folklore-Texte aus Chorasán* (1998) adlı eserinde Cüveyn ağzı yer almamaktadır. Bundan başka Rezaei ve Esmaeilabadi (2018) bir makale kapsamında Cüveyn ağzının kimi dil özelliklerine temas etmişlerdir.

'Zeynep dedi, sevgili Hüseyin, canım feda olsun, canım feda olsun,
Bir lahza ey Hüda, bu ah ve figan bitsin, bu ah ve figan bitsin.'

Bunlarla beraber ele alınan metnin elverdiği ölçüde yazım tercihlerinin yanında Cüveyn ağzını belirleyen, daha doğrusu Oğuzca açısından bu ağzı farklılaştıran özellikler ise şunlardır:

2. Yazım Özellikleri

2. 1. Eser, İran'da kullanılmakta olan Arap temelli alfabeye yazılmıştır. Eserde Arapça ve Farsça kelimeler çoğunlukla özgün imlalarıyla yazılmıştır. Bununla beraber /e/ ve /u/ ünlülü biçime dönüşmüş olan alıntı kelimeler için kimi yerlerde (ē) ve (ū) işaretlerine başvurulmuştur:

Çeviri Yazılı Yazım	Arap Harfli Yazım
<i>hesen</i> 'Hasan' (ĠK: 12)	حَسَن
<i>'emel</i> 'iş' (ĠK: 30)	عَمَل
<i>zuhr</i> 'öğlen' (ĠK: 33)	ظَهْر

2. 2. Eserdeki dil verilerinden hareketle Cüveyn ağzında /ö/ ve /ü/ ünlülerinin kaybolduğu anlaşılmaktadır. Zira /ö/ ve /ü/ ünlüleri, bulunduğu kelimelerde /i/ ünlüsüne dönüşmüştür (bk. 3. 1. 1.). Eserde yer alan Türkçe kelimelerde belirli seslerin yazımı şu şekildedir:

2. 3. /a/ ünlüsü kelime başında (ā), kelime içinde ve sonunda (a) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım	Arap Harfli Yazım
<i>ağzumde</i> 'ağzımda' (ĠK: 14)	أَغْزَمْدَه
<i>baḥ</i> 'bak' (ĠK: 30)	بَاخ
<i>ağa</i> 'ağa' (ĠK: 32)	آقا

2. 4. /e/ ünlüsü kelime başında (e), kelime içinde (ē), kelime sonunda (ē) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım	Arap Harfli Yazım
<i>ey</i> 'ey' (ĠK: 20)	اِي
<i>gelem</i> 'geleyim' (ĠK: 15)	كَلِم
<i>nīzede</i> 'mızrakta' (ĠK: 18)	نِيَزْدَه

2. 5. /è/ ünlüsü kelime sonundaki eklerde yer almış ve (è) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım	Arap Harfli Yazım
<i>birdè</i> 'verdi' (ĠK: 64)	بِرْدِه
<i>kimdè</i> 'kimdir' (ĠK: 71)	كِمْدِه
<i>peykerè</i> 'okları' (ĠK: 35)	پَيَكِرِه

2. 6. /i/ ünlüsü kelime başında (i), kelime içinde (ī) ve (i) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım	Arap Harfli Yazım
<i>izdilen</i> 'kırdılar' (ĠK: 28)	اِيَزْدِلَن
<i>kimdè</i> 'kimdir' (ĠK: 71)	كِمْدِه
<i>bilmedè</i> 'bilmedi' (ĠK: 27)	بِيْلْمِدِه

2. 7. /o/ ünlüsü kelime başında (ō), kelime içinde (o) ve (ō) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım	Arap Harfli Yazım
<i>olsun</i> 'olsun' (ĠK: 21)	أَلْسُون

dolubdu ‘dolmuş’ (ĠK: 28) دولبدو

yole ‘yola’ (ĠK: 65) يوله

2. 8. /u/ ünlüsü kelime içinde (و) ve (ُ), kelime sonunda (و) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım Arap Harfli Yazım

vurdule ‘vurdular’ (ĠK: 25) وُردوله

doludu ‘doludur’ (ĠK: 23) دولودُو

oĝlu ‘oĝlu’ (ĠK: 22) اُغلو

2. 9. Bazı kelimelerde /v/ ünsüzünün düşmesiyle /ō/ ünlüsünün oluştuğunu yazım özelliklerinden çıkarmak mümkündür. /ō/ ünlüsü alıntı kelimelerde (وُ) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım Arap Harfli Yazım

gōgā < Far. ġavġā ‘savaş’ (ĠK: 35) غُوغا

dōre < Ar. devre ‘devre’ (ĠK: 15) دُوْرَه

cōr < Ar. cevr ‘cevir, cefa’ (ĠK: 35) جُوْر

2. 10. İkiz ünsüzler ile ünsüz çiftleri için (ّ) kullanılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım Arap Harfli Yazım

gurru ‘kuru’ (ĠK: 34) قُوْرُو

tuddule ‘tuttular’ (ĠK: 71) تُوْدُوْلَه

2. 11. Ön damak /k/ ünsüzü, /ك/ ile; /g/ ünsüzü ise /گ/ ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım Arap Harfli Yazım

kesdilen ‘kestiler’ (ĠK: 31) كَسْدِلَن

gid ‘git’ (ĠK: 33) گِد

3. Dil Özellikleri

3. 1. Ses Bilgisi

3. 1. 1. Eserde Türkçe kelimelerdeki ünlü varlığının /a/, /e/, /è/, /ı/, /i/, /o/, /u/ olmak üzere 7 adet ünlüyle temsil edildiği söylenebilir. Ünlü sayısı, Farsçanın etkisiyle azalmıştır. Kelimelerde /ö/ ve /ü/ ünlüleri, yerini çoğunlukla /i/ ünlüsüne bırakmıştır. Başka bir deyişle /ö/ ve /ü/ ünlüleri, Farsçada da yer almaması sebebiyle Cüveyn ağzında terk edilmiştir. Bu, aşağıda *din-* ‘dönmek’, *giz* ‘göz’; *simig* ‘kemik’, *izil-* ‘kopmak’ kelimelerinde görülebilir. /ö/ ünlüsü, (5) nolu dizelerde geçen *ol-* ‘ölmek’ kelimesinde olduğu gibi bazen de /o/’ya değişmiştir:

(1) *getirdé teşdè baĥ baba ĥuseyindé,*
ruġeyye yaşlerè baĥ ġane dindé. (ĠK: 11)

‘Getirdi leġeni, bak baba Hüseyin’dir,
Rukiye’nin yaşları, bak kana dön müştür.’

(2) *kerbelā dolu ŧemŧîr u nîze,*
ġan vurubdu balam iz u ġize. (ĠK: 21)

‘Kerbela dolu kılıç ve mızrak (ile),
Kan bulaştı yavrum göz(e) ve yüze.’

(3) *atlerè taĥdulen ge baĥ peyker-i pâke, beden-i çâke,*
sindirdilen simigleri âh u vaveyla, çâġasu zehrâ. (ĠK: 58)

‘Atları koşturdular, gel bak, temiz yüze, yaralı bedene,
Kırdılar kemikleri, ah ve feryat, Zehra’nın çocuğu.’

(4) *ey elğeme sen nāle vur, **izildé** ğollaru cān-i cānānim,
tīr vurdule gizlerine ğan geldé gizlerden men perişānem.* (ĠK: 25)

‘Ey Alkame[§], sen inle; koptu kolları sevdiğim(in),
Ok vurdular gözlerine, kan geldi gözlerden ben perişanım.’

(5) *her neme bu kārvān giddé bu yol hem bolmedé,
‘emme zeyneb didé yiğleme rūğeyye **olmedé.*** (ĠK: 19)

‘Bu kervan her ne kadar yol gittiyse de bu yol bitmedi,
Zeynep Hala dedi, ağlama Rukiye ölmedi.’

3. 1. 2. Azerbaycan Türkçesi ile Horasan Türkçesinin Bocrurd gibi (bk. Doğan 2016: 24) kimi ağızlarında /è/ ünlülü olan kelimeler, eserde /i/ ünlülü olarak kaydedilmiştir. Aşağıdaki dizelerde geçen *bir-* (< bër- < AT bër-) ‘vermek’, *gid-* (< gèt- < AT kêt-) ‘gitmek’, *di-* (< dè- < AT tē-) ‘demek’ kelimeleri buna örnektir:

(1) *men cevānān-i benī hāşim heber **birdim** ħudā,
ekberin ne‘şinē irtde ħeymeler bāl u perim.* (ĠK: 42)

‘Ben, Beni Haşim’in gençlerine haber verdim Hüda,
Ekber’in naaşını götürdü çadırlara kanatlarım.’

(2) *didé ‘eli meydāne **gid** ey oğul cānim, ruħ u reyħānim,
duşmené tikke tikke id ey ‘eli ekber, vāriş-i kevşer.* (ĠK: 57)

‘Dedi Ali, meydana git ey oğul canım, ruhum ve reyhanım,
Düşmanı parça parça et, ey Ali Ekber, Kevser’in varisi.’

(3) *ruğeyye **didé** bībaş baba ħuseyincān,
gelmirdig munde ey kāş baba ħuseyin cān.* (ĠK: 37)

‘Rukiye dedi, başsız baba, sevgili Hüseyin,
Gelmeseydik buraya keşke ey baba, sevgili Hüseyin.’

3. 1. 3. Kelime sonlarında olmak kaydıyla eklerdeki /i/ ünlüsü, /è/ ünlüsüne dönüşmüştür. Aşağıda sunulan dizelerde *ħuseyindé* (< ħuseyindi < ħuseyindir) ‘Hüseyindir’ ve *çağaleré* (< çağaleri) ‘çocukları’ kelimelerinde bu değişme görülebilir:

(1) *o baş ki ğur’ān oħuyer **ħuseyindé,**
ğurbetde o yekke ğaler ħuseyindé.* (ĠK: 71)

‘Kur’a okuyan o kişi Hüseyin’dir,
Gurbette yalnız kalan o Hüseyin’dir.’

(2) *peygamberin **çağaleré** esīr olubdu ey ħudā,
bu ğetligāh baħ bir nezer ğannen dolubdu ey ħudā.* (ĠK: 70)

‘Peygamberin çocukları esir oldu ey Hüda,
Bu katletme yerine bak bir kere kanla doldu ey Hüda.’

[§] Alkame: Kerbela’da bulunan nehirlerden biridir. Abbas bin Ali, Aşure günü bu nehrin kenarında şehit düşmüştür.

3. 1. 4. Ünlü uyumları bozulmuştur. Artlık-önlük uyumunun ön ünlülerle, düzlük-yuvarlaklık uyumunun yuvarlak ünlülerle bozulması karakteristiktir. Ön ünlülü ve yuvarlak ünlülü eklerle uyumun bozulduğu kelimelerin örnekleri aşağıda işaretlenmiştir:

(1) *nāme yazdulen ĥuseyincān munde ge,*
sen bu ĥelġ-i kūfeye fermānde ge. (ĜK: 26)
'Mektup yazdılar (ki) sevgili Hüseyin buraya gel,
Sen bu Kufe halkına komutan ol.'

(2) *'āşūre gicesē geler,*
mejdāne baĥ ġannen doler. (ĜK: 56)
'Aşure gecesi gelir,
Meydana bak, kan ile dolar.'

(3) *āşufte oldu ĥālum hanu 'eli eşġer,*
didilen başinen ġucaġunde yatubdu. (ĜK: 37)
'Perişan oldu hâlim hani Ali Asker,
Dediler başıyla kucağında uyumuş'

(4) *baba gidme ruġeyye yekke ġaldu,*
baba gidme ruġeyye nevnihāldu. (ĜK: 10)
'Baba gitme Rukiye yalnız kaldı,
Baba gitme, Rukiye küçük çocuktur.'

3. 1. 5. Belirli kelimelerin başındaki /b/ ünsüzü sızıcılaşmamış, asli biçimlerini korumuştur. Aşağıda *bar* 'var' ve *bir-* 'vermek' kelimelerinde /b/ ünsüzleri bu biçimlerde kullanılmıştır:

(1) *ne sid bardu, ne su bar ne muruvvet,*
e'lemdārem 'emū çekdē ĥicālet. (ĜK: 9)
'Ne süt vardır ne su var ne insanlık,
Sancaktar amca da mahcup oldu.'

(2) *didē āyā bir kes oler mene komek birsin,*
çaġalem esīr olende medīne irdsin. (ĜK: 66)
'Dedi, bana yardım verecek (edecek) bir kimse var mı?
Çocuklarım esir olunca Medine'ye götürsün.'

/b/ ünsüzü *birmaġ* (< barmak) 'parmak' kelimesinde de korunmuştur:

(1) *men tanudum pīrāhen-i kohnden senē ey ĥuseyin cānim,*
bu sārban bīreĥm oler birmaġin kesdē nālele besdē. (ĜK: 23)
'Ben tanıdım eski gömlekten seni ey canım Hüseyin,
Bu sarban (deveci) merhametsiz olur, parmağını kesti figanlar yeterlidir.'

Bir kısım /b/'li kelime ise metinde /m/'lidir. Bunlar, /n/ geniz ünsüzünü bulunduran *men* (< ben), *min-* (< bin-) 'binmek' kelimeleridir. Burada *b > m* değişmesiyle genizsileşme olmuştur:

(1) *babacān men ĥerābede oĥudum,*
ki her kim geldē men izine baĥdum. (ĜK: 11)

‘Sevgili baba, ben harabede okudum,
Her kim geldiye ben (onun) yüzüne baktım.’

(2) *mindirdilen* *kecāveye zeyneb didē ārām-i cān,*
yoḥdu ḥuseyinem ey ḥudāvend ey ḥudāy mihribān. (ĠK: 49)
‘Bindirdiler mahfeye Zeynep dedi, gönül rahatlığı,
Yoktur Hüseyin de ey Hüda, ey merhametli Hüda.’

3. 1. 6. Tek heceli kelimelerin sonundaki /k/ ünsüzü, /h/ olmuştur. Aşağıda *baḥ*- ‘bakmak’, *çoḥ* ‘çok’, *yoḥ* ‘yok’ gibi kelimelerde bu değişme görülebilir:

(1) *her neme ki bar udu yaḡma-yi duşmen oldu baḥ,*
zulum u cōr u āhlerimisdē ferāvān oldu baḥ. (ĠK: 35)
‘Her neyimiz var idiye düşman yağması oldu,
Zulüm, eziyet ve ahlarımız çok oldu bak.’

(2) *her neme lāylāy rubābe idde eşer yoḥdu,*
aḡz u dil ḡurru olubdu ‘eteşē hem çoḥdu. (ĠK: 34)
‘Her ne kadar Rübabe ninni söylediye (onun) etkisi yoktur,
Ağız ve dil kurumuş, susuzluğu da çoktur.’

3. 1. 7. Bazı örneklerde /d/ ünsüzünün yanında ç > ş değişmesi olmuştur. Aşağıdaki *işdim* (< içdim) ‘içtim’, *işdē* < uçdu) ‘uçtu’ kullanımları bunun örnekleridir:

(1) *ey ireg yanme kerbelāye men yetişdim,*
bu ḡetligāhin çeşmesinnen men su işdim. (ĠK: 43)
‘Ey yürek yanma, Kerbala’ya men yetiştim,
Bu katletme yerinin çeşmesinden ben su içtim.’

(2) *ḥuseyin hecce nīme ḡoydu birden yole dişdē,*
du‘ā-yi ‘erefe oḥudu u o bir ande işdē. (ĠK: 65)
‘Hüseyin hac yolculuğunu yarım bıraktı, birden yola düştü,
Arefe duasını okudu ve bir anda uçtu.’

3. 2. Biçim Bilgisi

3. 2. 1. Çokluk Eki: Çokluk eki, *-le* ve *-ler* biçimlerindedir. Her iki biçim, hem kelime içinde hem de kelime sonunda kullanılmıştır. Dizlerde sunulmuş olan *çaḡale* (< çaḡa-le) ‘çocuklar’, *gizleriminen* (< giz-ler-(i)m-inen) ‘gözlerim ile’, *yaşler* (< yaş-ler) ‘yaşlar’ örneklerinde bu biçimler izlenebilir:

(1) *ḥuseyin didē kārvāne gideg nīme hec ḡaldu,*
baḥın ḥatun çaḡale diyellen remeḡ boldu. (ĠK: 65)
‘Hüseyin kervana gidelim dedi, hac (yolculuğu) kaldı,
Bakın, kadın ve çocuklar derler (ki) güç tükendi.’

(2) *ḡedd u bālāye men baḥam, ciger u iregim yaḥam,*
ekber gidibdē meydāne bu gizleriminen yaş aḥam. (ĠK: 61)
‘Boyuna bosuna ben bakayım, ciğerimi ve yüreğimi yakayım,
Ekber gitti meydana bu gözlerimden yaş akitayım.’

(3) *men işiddim bu hikāyet sūz u nāle bolmedē,*
*oḥudum ḡemnāmenē **yaşler** gizimde ḡalmedē.* (ĠK: 45)
'Ben duydum bu hikāyeyi ızdırıp ve figan bitmedi,
Okudum gam mektubunu gözyaşları gözümde kalmadı.'

3. 2. 2. Durum Ekleri: İlgı durumu eki, *-in ~ nin* biçimindedir. 1. şahıs zamirlerinden sonra da ilgi durumu eki *-in* biçimindedir. Aşağıdaki dizelerde *leylānin* (< leylā-nin < leylā-niḡ) 'Leyla'nın', *menin* (< men-in < men-iḡ) 'benim' kelimelerinde ekin kullanımları yer almaktadır:

(1) *iregē ḡandu **leylānin**, ekber gidibdē meydāne,*
şem' ol 'eli ekber ki leylā yem olubdu pervāne. (ĠK: 61)
'Yüreği kandır Leyla'nın, Ekber meydana gitmiş,
Mum ol Ali Ekber, Leyla da oldu kelebek.'

(2) *babacānim ḡuseyin sal bir ḡucaḡe,*
***menin** zulfumu çek sen bir daraḡe.* (ĠK: 10)
'Sevgili babam Hüseyin, (beni) bir kucaḡa al,
Benim saçımı sen bir tara.'

Belirtme durumu eki, ünsüzle biten kelimelerden sonra *-X ~ -ē*; ünlüyle biten kelimelerden sonra *-nX ~ -nē* biçimlerindedir:

(1) *baḡledē **yolu** bu ḡor ibn-i yezīd,*
*bilmedē **ḡuseyinē** iddile şehīd.* (ĠK: 27)
'Kapattı yolu bu Hor İbni Yezit,
Bilmedi Hüseyin'i ettiler şehit.'

(2) *ḡeymede bardu baḡ ne'ş-i ekber,*
*ḡem tutub **kerbelānu** serāser.* (ĠK: 21)
'Çadırda vardır, bak Ekber'in naaşı,
Gam kapladı Kerbala'yı baştan başa.'

Yönelme, bulunma ve ayrılma durumu ekleri ön ünlülü kullanılmıştır. Bunun yanında ayrılma durumu eki, /n/ ünsüzüyle biten kelimelerden sonra ilerleyici ünsüz benzeşmesiyle *-nen* biçimine dönüşmüştür. Bu ekler, aşağıda *babaye* (< baba-(y)e) 'babaya', *yanunde* (< yan-u-n-de) 'yanında', *yaşden* (< yaş-den) 'yaştan', *mennen* (< men-den) 'benden' kelimelerinde örneklendirilmiştir:

(1) *henüz tāze ki sen baba diyerdin,*
*henüz tāze **babaye** sen gilerdin.* (ĠK: 8)
'Sen henüz yeni, baba derdin,
Sen babaya henüz yeni gülerdin.'

(2) *ser-zemīn-i kerbelā āḡ didē ey aḡa ḡuseyin,*
*giz **yanunde** kesdilen başlerinē nūr-i du 'eyn.* (ĠK: 34)
'Kerbela diyarı ah dedi, ey Hüseyin Aḡa,
Göz önünde kestiler başlarını iki gencin.'

(3) *şāme yetişdig be' zile daş vurdüle,*
*be' zile tanudulen **yaşden** gizè doldurdüle.* (ĠK: 19)
'Şam'a vardığımızda bazıları taş vurdular,
Bazıları, (onları) tanıdı; (onların) gözleri yaşla doldu.'

(4) *hezārān ārzūler sende bardu,*
*ke ġāsimcān kaka **mennen** yādigārdu.* (ĠK: 12)
'Binlerce arzu sende vardır,
Sevgili kardeşim Kasım benden yadigârdır.'

men 'ben' ve *sen* 'sen' şahıs zamirlerinden sonra yönelme durumu eki, ön ünlülüdür:

(1) *ġurbān olim ġurbān sene ġuseyincān,*
*bir leħze bi şemşir **mene** ġuseyincān.* (ĠK: 38)
'Kurban olayım, kurban sana sevgili Hüseyin,
Bir an ver kılıcını bana sevgili Hüseyin.'

(2) *ġan gelir her terefden ġuseyincān,*
*zehrā olsun nene **sene** ġurbān.* (ĠK: 21)
'Kan gelir her taraftan sevgili Hüseyin,
Zehra anne kurban olsun sana.'

Vasıta durumu eki *-inen* ~ *-nen* biçimlerinde kullanılmıştır. Ek, aşağıda *ġannen* (< ġaninen < ġan ile-n) 'kan ile' ve *şellāġinen* (< şellāġ-ile-n) 'kamçı ile' kelimelerindedir:

(1) *yā el-'eṭeş sūz-i ciger,*
***ġannen** dolubdu ser be ser.* (ĠK: 28)
'Ya susuz, yanık ciğer,
Kan ile dolmuş baştan başa.'

(2) *bilmes ki ġur'ān oħuyer baba başudu nīzede,*
*duşmen vurer **şellāġinen** her dem çekelle 'erbede.* (ĠK: 68)
'Bilmez ki Kur'an okur, babanın başı mızrakta,
Düşman vurur kamçı ile, her an arbede çıkarırlar.'

3. 2. 3. İyelik Ekleri: İyelik ekleri olarak *-(i)m* ~ *-(u)m* (teklik 1. şahıs), *-i* ~ *-é* ~ *-u* ~ *-si* ~ *-sé* ~ *-su* (teklik 3. şahıs) ve *-(i)mis* (çokluk 1. şahıs) biçimleri kullanılmıştır. Bu biçimler; *izim* (< iz-(i)m < öz-(i)m) 'kendim', *başum* (< baş-(u)m) 'başım', *atume* (< at-(u)m-e) 'atıma', *cigeré* (< ciger-(i) 'ciğeri', *ħeymelemis* (< ħeyme-le-mis) 'çadırlarımız', *ireglemis* (< ireg-le-mis) 'yüreklerimiz', *gizlerine* (< giz-ler-i-n-e) 'gözlerine', *yaşlaru* (< yaş-lar-u) 'göz yaşları' kelimelerindedir:

(1) *ey 'ezīz fāṭime ġurbān olim, ġurbān sene,*
*kerbelāye men gelim, **izim** fedā idem sene.* (ĠK: 32)
'Ey kıymetli Fatıma, kurban olayım, kurban sana,
Kerbela'ya ben geleyim, kendimi feda edeyim sana.'

(2) *cān feda olsun sene ferzend-i pāk-i fāṭime,*
*meni **başum** kesdilen reħm idmūdilen **atume.*** (ĠK:)

‘Can feda olsun sana, ey Fatıma’nın temiz çocuğu,
Benim başımı kestiler merhamet etmemişlerdi atıma.’

(3) *yaħubdu ħeymeler baħer ħuseyin ħuseyin,
ot oldu **cigerē** yaħer ħuseyin ħuseyin.* (ĜK: 60)

‘Yaktı çadırlar(ı), bakar Hüseyin, Hüseyin,
Ateş oldu ciğeri, yakar Hüseyin, Hüseyin.’

(4) *baba meydāne baħ tūfān olubdu,
baba **ħeymelemis** virān olubdu.* (ĜK: 9)

‘Baba, meydana bak, tufan oldu,
Baba, çadırlarımız viran oldu.’

(5) *ħatun çaġa esīr oler ħuseyin ħuseyin,
ireglemis ġannen doler ħuseyin ħuseyin.* (ĜK: 60)

‘Kadın, çocuk esir olur Hüseyin, Hüseyin,
Yüreklerimiz kanla dolar Hüseyin, Hüseyin.’

(6) *didilen elġamede ġollaru izildē baba,
o gizel **gizlerine yaşlaru** sizildē baba.* (ĜK: 67)

‘Dediler Alkame’de kolları kesildi baba,
O güzel gözlerine yaşları süzüldü baba.’

3. 2. 4. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri: Zamir kökenli şahıs ekleri *-em* (teklik 1. şahıs), *-ey* (teklik 2. şahıs), *-eys* (çokluk 2. şahıs) ve *-le(n)* (çokluk 3. şahıs) biçimleriyle kullanılmıştır. Tespit edilen biçimler aşağıdaki dizelerde *ġalarem* (< ġal-ar-em) ‘kalırım’, *baħurem* (< baħ-ur-em) ‘bakarım’, *gellem* (< gellem < *gel-r-em < gel-er-em) ‘gelirim’, *ġalarey* (< ġal-ar-ey < ġal-ar-eñ) ‘kalırsın’, *baħarey* (< baħ-ar-ey < baħ-ar-eñ) ‘bakarsın’, *olmişey* (< ol-miş-ey < ol-miş-eñ) ‘olmuşsun’, *birrey* (< bir-er-ey < bir-er-eñ) ‘verirsin’, *istireys* (< isti-r-eys < isti-r-eñis < isti-r-eñiz) ‘isterseniz’, *gideys* (< git-e-nis < git-e-ñiz) ‘gidesiniz’, *gireys* (< gir-e-ñis < gir-e-ñiz) ‘giresiniz’, *vurelle* (< vur-er-le < vur-er-ler) ‘vururlar’, *diyellen* (< di-y-er-ler) ‘derler’, *oħuyellen* (< oħu-y-er-ler) ‘okurlar’ kelimelerindedir:

(1) *zeyneb diyer aġa ħuseyin, ħeyderin oġlu cigerim yandu,
meydāne gidey sen eger, **ġalarem** yekke ħeyme virāndu.* (ĜK: 23)

‘Zaynep der, Hüseyin Aġa, Haydar’ın oġlu, ciğirim yandı,
Meydana gidersen sen eğer, yalnız kalırım, çadır virandır.’

(2) *eger icāze **birrey gellem** kerb u belāye,
heremlerin **baħurem** dolu luţf u şefāye.* (ĜK: 37)

‘Eğer izin verirseniz gelirim Kerbelā’ya,
Haremlerine bakarım dolu lütuf ve safaya.’

(3) *ey yādigār-i ħeyderim, sen **olmişey** bāl u perum ħuseyincān,
serleşger-i sipāhume, duşmen şıyyid-i ġanume ħuseyincān.* (ĜK: 41)

‘Ah benim Haydar’dan yadigârım, sen olmuşsun (benim) kolum kanadım, sevgili Hüseyin,
Ordumun kamutanına, düşman, kanımı ister sevgili Hüseyin.’

(4) *'ebānu çekdu başune didè āzādeys, **istireys gideys,**
her kim ğaler şābā iler istireys **gireys,** istireys gideys.* (ĠK: 58)
'Abayı çekti başına dedi, özgürsünüz, isterseniz gidersiniz,
Her kim kalırsa (o) sabah ölür, isterseniz girersiniz, isterseniz gidersiniz.'

(5) *kerbelā ğannen doler, sen yekke **ğalarey** huseyin,
heymelere ot **vurelle** sen **baĥarey** yā huseyin.* (ĠK: 69)
'Kerbela kanla dolar, sen yalnız kalırsın Hüseyin,
Çadırları yakarlar, sen bakarsın ya Hüseyin.'

(6) *lālāyī erş-i e'lāde **diyellen,**
melā'ik lālāyī hem **oĥuyellen.*** (ĠK: 8)
'Arşîâlâda ninni söylerler,
Melekler de ninni okurlar.'

3. 2. 5. Teklik 3. şahıs olumsuz geniş zaman eki, *-mes* biçimiyle kullanılmıştır. Bu ek, aşağıda *reĥmi olmes* (< reĥmi ol-mes < reĥmi ol-mez) 'merhameti olmaz' örneğinde görülebilir:

(1) *kesdilen başleri heymelerè yandurdilen,
reĥmè olmes duşmenin bir ğetre su birmedilen.* (ĠK: 16)
'Kestiler başları, çadırları yaktılar,
Merhameti olmaz düşmanın bir katre su vermediler.'

3. 2. 6. Bildirme Ekleri: Bildirme eklerinden *-em* (teklik 1. şahıs), *-de ~ -du* (teklik 3. şahıs), *-ey* (çokluk 1. şahıs), *-eys* (çokluk 2. şahıs) biçimleri kullanılmıştır. Söz konusu biçimler *ĝerîbem* (< ĝerîb-em) 'garibim', *şehîdem* (< şehîd-em), *pāredè* (< pāre-di < pāre-dir) 'parçadır', *yaredè* (< yare-di < yare-dir) 'yaradır', *ĝandu* (< ĝan-du < ĝan-dur) 'kandır', *nevcevāney* (< nevcevān-ey < nevcevān-ek < nevcevān-ik) 'genciz', *durr-i āsmāney* (< durr-i āsmān-ey < durr-i āsmān-ek < durr-i āsmān-ik) 'gökyüzünün incisiyiz', *āzādeys* (< āzād-eñis < āzād-eñiz) 'özgürsünüz' kelimelerinde bulunmaktadır:

(1) *zühr-i āşūrāde men **ĝerîbem,**
ţifl me'şūm elā ey **şehîdem.*** (ĠK: 21)
'Aşure'nin (Muharrem'in) öğleninde ben garibim,
Ey masum çocuk, şehidim.'

(2) *elĝemede 'ebbasin peykerè pāre **pāredè,**
zeynebin ireĝine baĥ ki bu ĝemnen **yaredè*** (ĠK: 69)
'Alkama'de Abbas'ın bedeni parça parçadır,
Zeynep'in yüreğine bak ki bu gam ile yaradır.'

(3) *'eli cānim yiĝleme lālā cigerim yandu ireĝim **ĝandu,**
sene nem olubdu yaş tikerey 'eli canim bulbulum lālā.* (ĠK: 44)
'Sevgili Ali'm ağlama, ciğerim yandı, yüreğim kandır,
Sana ne oldu, gözyaşı dökersin sevgili Ali'm, bülbülüm.'

(4) *ḥuseyin didé 'emūcān nevcevāney,*
sitāre-yi eḥter u durr-i āsmāney. (ĜK: 12)
'Hüseyn dedi sevgili amca (biz) genciz,
(Biz) gökyüzünün yıldızı ve incisiyiz.'

(5) *'ebānu çekdu başune didé āzādeys, istireys gideys,*
her kim ğaler şābā iler istireys gireys, istireys gideys. (ĜK: 58)
'Abayı çekti başına dedi, özgürsünüz, isterseniz gidersiniz,
Her kim kalırsa (o) sabah ölür, isterseniz girersiniz, isterseniz gidersiniz.'

Ek-fiilin olumsuzunda *degé* (< degi < degil < degül < tegül) 'değil' kelimesi kullanılmıştır:

(1) *şemşīr-i yārden ferĝ-i ser, ḥuseyin ki oldu bā ḥeber,*
didé cevānim yā 'eli, el-ān degé veĝt-i sefer. (ĜK: 62)
'Arkadaşın kılıcının başından Hüseyn haberdar oldu,
Dedi civanım ya Ali, şimdi sefer vakti değil.'

3. 3. Farsça Etkiler: İran'da Horasan Türkçesinin, Farsçanın güçlü etkisi karşısında gittikçe gerilediği ve böylelikle onun ses bilgisinden söz dizimine birçok özelliğini benimsediği bilinen bir durumdur (Rahimi, 2013, s. 137). Bu bağlamda daha önce ünlü kadrosundan /ö/ ve /ü/ ünlülerinin başka ünlülere değişmek suretiyle kullanımdan kalktığına temas edilmişti (bk. 3. 1. 1.). Yine metinde bahsedilen olguyu işaret eden başka kullanımlara da sıkça rastlanmaktadır.

3. 3. 1. Esas itibarıyla eserin adlandırılmasında da Farsça kuruluşların etkisi görülmektedir. Eserin adı olan *ğögādu kerbelāde* 'Savaş vardır Kerbela'da' ifadesi, Türkçede 'var' (< bār) ile teşkil edilen isim cümlesi yerine Farsça *isim + -est* 'isim + -DXr ~ vardır' kuruluşunun modellenmesiyle oluşturulmuştur:

(1) *ğögādu kerbelāde* (= Far. der kerbelā ğavĝa est) 'Savaş vardır Kerbela'da'.

3. 3. 2. Farsçanın birleşik fiil kuruluşlarından anlam kopyaları yaygındır. Aşağıdaki dizelerde geçen *daraĝe çek-* (= Far. şāne keşiden) 'taramak', *nāle vur-* (= Far. nāle zeden) 'figan etmek' birleşikleri bunun örneklerindedir:

(1) *babacānim ḥuseyin sal bir ğucaĝe,*
menin zulfumu çek sen bir daraĝe. (ĜK: 10)
'Sevgili babam Hüseyn, (beni) bir kucağa al,
Benim saçımı sen bir tara.'

(2) *babacān yaru ğice nāle vurdum,*
ki men 'emme ğucaĝunde oturdum. (ĜK: 11)
'Sevgili baba, gece yarısı figan ettim,
Ben hala kucağında oturdum.'

3. 3. 3. Aşağıdaki dizelerde iyelik eki, yüklem konumunda bulunan *bar* 'var' kelimesine eklenmiştir. Bu diziliş de yine Farsça yapılardan geçmiştir. Şöyle ki *ārzū barum* (= Far. men ārzū dārem) 'arzum var' gibi:

(1) *'emūcān sen emānet bir ḥesennen,*
umīd u ārzū barumdu sennen. (ĜK: 12)

‘Sevgili amca, sen bir emanetsin Hasan’dan,
Ümidim ve arzum vardır senden.’

3. 3. 4. Çokluk 3. şahıs fiil çekimlerinde şahıs eki *-len* biçimine dönüşmüştür. *-len* biçimi, Farsça konuşma dilindeki çokluk 3. şahıs eki *-en* (< *-end*) çokluk 3. şahıs ekinden örneksemeyle oluşmuştur. Söz gelişi, Far. *dīden* (< *dīdend*) ‘gördüler’ gibi. Aşağıdaki dizelerde sunulmuş olan *yitişdilen* ‘yetiştiriler’, *birdilen* ‘verdiler’, *dirdilen* ‘derdiler’ kullanımını bunun örneklerindedir:

(1) *kūfeye yitişdilen, herābede yir birdilen,*
kūfyānler bir be bir hūnīn huseyin dirdilen. (ĠK: 17)
‘Kufe’ye yetiştiriler, harabelere yerleştiler,
Kufeliler birer birer kanlı Hüseyin’den ayrıldılar.’

3. 3. 5. Durum ekleri yerine, kimi zaman da Farsça ön takılar kullanılmıştır. Aşağıdaki dizelerde geçen *der kerbelā* (= Far. *der kerbelā*) ‘Kerbela’da’, *bā huseyin* (= Far. *bā huseyin*) ‘Hüseyin ile’ kullanımları bu türdendir:

(1) *helg-i kūfe deste deste geldilen,*
bā huseyin der kerbelā ceng idsilen. (ĠK: 26)
‘Kufe halkı deste deste geldiler,
Hüseyin ile Kerbala’da savaşınlar.’

(2) *bīvefā de’vet iddile, geldile,*
bā huseyin āmāde-yi ceng oldule. (ĠK: 26)
‘Vefasızlar (ki) davet ettiler, geldiler,
Hüseyin ile savaşa hazır oldular.’

Sonuç

Horasan Türkçesi için bir yazı dili (ölçünlü dil) bulunmamasından dolayı Horasan Türkleri, son zamanlarda ana dilleriyle yazdıkları sınırlı sayıdaki eserlerde bölgelerinin ağızlarını esas almışlardır. Aynı şekilde Ali Etsamifer de *gōgādu kerbelāde* adlı kitabını, Horasan Türkçesinin Cüveyn ağzıyla yazmıştır. Metindeki verilere göre Cüveyn ağzının belirleyici özellikleri olarak şunlar kaydedilebilir: Cüveyn ağzında /ö/ ve /ü/ ünlüleri, Farsçanın etkisiyle kaybolmuş ve yerini /i/ ünlüsüne bırakmıştır. Artlık-önlük uyumu ön ünlülerle, düzlük-yuvarlaklık uyumu ise yuvarlak ünlülerle bozulmuştur. Çokluk ekinin *-le* ve *-ler* olmak üzere iki biçimi vardır. İlgili durumu eki, *-in* ~ *nin* biçimindedir. Bu ek, 1. şahıs zamirlerinden sonra da *-in* biçimindedir. Metinde iyelik ekleri olarak *-(i)m* ~ *-(u)m* (teklik 1. şahıs), *-i* ~ *-é* ~ *-u* ~ *-si* ~ *-sé* ~ *-su* (teklik 3. şahıs) ve *-(i)mis* (çokluk 1. şahıs) biçimleri tespit edilmiştir. Zamir kökenli şahıs ekleri *-em* (teklik 1. şahıs), *-ey* (teklik 2. şahıs), *-eys* (çokluk 2. şahıs) ve *-le(n)* (çokluk 3. şahıs) biçimlerinde geçmiştir. Teklik 3. şahıs olumsuz geniş zaman eki, *-mes* biçimindedir. Bildirme ekleri *-em* (teklik 1. şahıs), *-de* ~ *-du* (teklik 3. şahıs), *-ey* (çokluk 1. şahıs), *-eys* (çokluk 2. şahıs) biçimleriyle kullanılmıştır. Bunlarla beraber Eski Oğuz Türkçesinde karşılaşılan “olga-bolga” dilli (karışık dilli) eserlerde olduğu gibi metinde de *bol-* ve *ol-* fiilleri bir arada kullanılmıştır.

Kaynakça

- Albayrak, R. H. (1992). *Azerî Türkçesi Dil Kılavuzu*. Ankara.
Bozkurt, F. (2005). *Türklerin Dili*. Kapı Yayınları.
Doerfer, G. (1987). İran’da Türkler. *Türk Dili*. Kasım (431), 242-251.

- Doerfer, G. (1998). Turkic languages of Iran. *The Turkic languages* (ed. Lars Johanson and Éva Á. Csató), London ve New York, Routledge. 273-282.
- Doerfer, G. ve Heschke, W. (1998). *Türkische Folklore-Texte aus Chorasan*. Harrassowitz.
- Doğan, T. (2016). *Ğeşeng Ginle: Horasan Türkçesi Üzerine Bir İnceleme*. Akçağ Yayınları.
- Ekberî, A. E. S. (2010). *Yad Olsın*. Saluk Yayınevi.
- Etsamifer, A. (2020/1399). *Ğögādu Kerbelāde (Mecmū'a-yi Nevḥehā-yi Turkī)*. Dem saz Yayınları. (= ĞB)
- Heyet, C. (2008). *Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihî Seyri*, (çev. Mürsel Öztürk), TDK Yayınları.
- Hisârî, M. (2017). *Çox İreye Ğisme Yār*. Mehtab Yayınevi.
- Kanar, M. (1995). *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*. Şirin Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. TDK Yayınları.
- Rahimi, R. (2013). Dil Hayâtiyeti Bağlamında Horasan Türklerinin Bugünkü Durumu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. XIII/2, 131-142.
- Rezaei, M ve Esmailabadi, G. (2018). Horasan Türkçesinin Cüveyn Ağzı Üzerine. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 6 (13), 13-27.
- Tekin, T. (2005). Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi. *Makaleler 3: Çağdaş Türk Dilleri*. (s. 319-342), TDK Yayınları.
- Yıldırım, N. (2014). *Farsça Dilbilgisi*. Kabalıcı Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

Khorasan Turkic is a member of the Turkic language Oghuz group. Khorasan Turkic is represented by a group of dialects spoken in the Northern Khorasan and Razavi Khorasan states of Iran. Khorasan Turks in Iran usually live together with Persian and Kurdish societies in Bojnourd, Shirvan, Quchan, Dargaz, Kalat, Esfarayen, Sebzevar and the north of Nishapur, Cuveyn and Cogatay, Servilayet (Çegene) and surrounding villages and towns. In recent years, the Khorasan Turks have produced literary works with their mother tongue. These undertakings are, above all, valuable in the name of Khorasan Turkic, which is in danger of disappearing under the pressure of Persian in Iran.

In recent years, the Khorasan Turks have produced literary works with their mother tongue. These undertakings are, above all, valuable in the name of Khorasan Turkic, which is in danger of disappearing under the pressure of Persian in Iran. The work called “ğögādu kerbelāde”, which is discussed in this study, is in the same framework and was written by Ali Etsamifer. The full title of the book is written in Khorasan Turkic on the cover and in Persian in parentheses as “ğögādu kerbelāde (mecmū'a-yi nevḥehā-yi turkī)”. This naming can be translated into as “There is a War in Karbala (Khorasan Turkic Lamentation Collection)”, respectively. The book in question was published by Dem saz Publishing in Mashhad in 2020. The book is written in the Arabic-based alphabet used for Persian in the region.

This work is a lament in terms of its content, as indicated in its title. In the languages of Iranian Turks, the word “novhe ~ nōhe” (< Ar. nevḥā) is used instead of “lament”. “Novhe”s have an important place in the world of Shiism, to which both Khorasan Turks and other Iranian Turks belong. “Novhe”s are generally read in ceremonies held on Tasua and Ashura days in Shiism. The readers of these poems are also called “novhehan”. The “Novhe”s are about the Karbala

incident, the murder of Huseyin and his companions in Karbala, and many events that took place around them with a dramatic sense. There has always been a very rich Turkic “novhe” literature in Iran; Thus, it should be noted that the “novhe” literature had a great share in the development of Turkic. As a matter of fact, the work mentioned here is a proof of this.

There is no written language (standard language) for Khorasan Turkic. For this reason, Khorasan Turks have taken the dialects of their regions as a basis in the limited number of works they have written in their mother language recently. Similarly, Ali Etsamifer resorted to the same path and wrote his book *gögādu kerbelāde* in the dialect of Cuveyn of Khorasan Turkic. Ali Etsamifer explained the reason for this in the introduction he wrote in Persian in his book: “Because Turkic laments are attractive and our valuable citizens in Cuveyn, Hoshab and the surrounding regions do not know Azerbaijani Turkic well, we should compose a two-volume lament in Cuveyni (in his dialect) and use it for the benefit of lament readers and our people. I decided to present it.”

Method

In the scope of this study, the characteristics of the Cuveyn dialect have been revealed to the extent that the writing features and language data of the text discussed. From another point of view, features that differentiate this dialect in terms of Oghuz language have been determined.

Result and Discussion

It is understood that the vowels /*ö/* and /*ü/* have disappeared in the Cuveyn dialect. The vowels /*ö/* and /*ü/* have turned into /*i/* vowels in the words in which they occur. It is characteristic that palatal harmony is disrupted with front vowels and lip harmony with rounded vowels. The plural suffix is in the forms “-le” and “-ler”. Both forms are used both within the word and at the end of the word. The relevance suffix is in the form of “-in ~ -nin”. After the first person pronouns, the relative suffix is in the form of “-in”. As possessive suffixes “-(i)m ~ -(u)m” (singular 1st person), “-i ~ -è ~ -u ~ -si ~ -sè ~ -su” (singular 3rd person) and “-(i)mis” (plural 1st person) formats have been used. Personal suffixes of pronoun origin are used with the forms “-em” (singular 1st person), “-ey” (single 2nd person), “-eys” (plural 2nd person) and “-le(n)” (plural 3rd person). Singular 3rd person negative aorist tense suffix is used with “-mes” form. The forms of copuša suffixes “-em” (1st person singular), “-dè ~ -du” (singular 3rd person), “-ey” (plural 1st person), “-eys” (plural 2nd person) are used. In addition, Khorasan Turkic dialects provide important data in the interpretation of the language of “olga-bolga” language (mixed language) works encountered in Old Oghuz Turkic. Similarly, the use of the verbs “bol-” and “ol-” in the work called “*gögādu kerbelāde*” is one of the important features that should be noted in this context.

It is a known situation that Khorasan Turkic in Iran gradually regressed in the face of the strong influence of Persian, and thus it adopted many of its features from phonology to syntax. For example, semantic copies from Persian compound verb constructions are common. The possessive suffix has been added to the word “bar ‘var’” in the predicate position. This arrangement also passed through Persian structures. In plural 3rd person verb conjugations, the person suffix has turned into “-len”. The “-len” form is formed by analogy from the plural 3rd person suffix “-en (< -end)” in the Persian colloquial language. Persian prefixes are sometimes used instead of case suffixes.

TANİZAKİ’NİN SASAMEYUKİ VE NADİR’İN GELİNLİK KIZ ROMANLARINDA GÖRÜCÜ USULÜ EVLİLİK VE KADIN*

Aytemis DEPCI

Dr. Öğr. Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Hatay, Türkiye
aytemis.depci@iste.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-6536-9584

Makale Geliş Tarihi: 07/11/2022

Makale Kabul Tarihi: 01/12/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Depci, A. (2022). Tanizaki’nin Sasameyuki ve Nadir’in Gelinlik Kız Romanlarında Görücü Usulü Evlilik ve Kadın. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 100-118.

Öz

Bu çalışmanın amacı Modern Japon edebiyatı yazarlarından Tanizaki’nin Sasameyuki (Nazlı Kar) adlı romanı ile Türk yazınının Erken Cumhuriyet Dönemi yazarlarından Kerime Nadir’in Gelinlik Kız adlı eserinde görücü usulü evlilik ve kadının konumunu incelemektir. Aynı dönemlerde ancak farklı coğrafyalarda ve farklı kültürel bağlamlara sahip Kadın romanı olarak tanımlanabilecek bu iki eserin evlilik kurumuna yaklaşımları ve toplumun kadın karakterlere olan beklentileri bakımından benzer noktalara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sasameyuki’de Yukiko’nun evlendirilmesi ile Meiji dönemine hâkim olan Hane Sisteminin etkisinin sürdüğü görücü usulü evlilik anlatılırken, Gelinlik Kız’da ise Erken Cumhuriyet Döneminde liberalleşmeye çalışan Türk kadını ve o dönemdeki üst tabakanın görücü usulü evlilik uygulamaları tartışılmaktadır. Çalışmada, söz konusu romanlardaki erkek egemenliğine dayalı toplumlarda kadının teslimiyete zorlanması ve görücü usulü evlilik sorunsalına odaklanılmakta ve çalışmada karşılaştırmalı bir inceleme yöntemi benimsenmektedir. Japon edebiyatına ait bir eserin Türk edebiyatına ait bir eserle karşılaştırmalı incelenmesi ile başta Tanizaki üzerine yapılan Japon edebiyatı çalışmaları olmak üzere Türk ve Japon karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına da yeni bir bakış getirilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern Japon edebiyatı, karşılaştırmalı edebiyat, Tanizaki Jun’ichirō, Kerime Nadir.

* - Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

ARRANGED MARRIAGE AND WOMAN IN TANIZAKI'S MAKIOKA SISTERS AND NADIR'S BRIDAL GIRL

Abstract

The aim of this study is to examine the situation of woman and the practices of arranged marriage in Tanizaki's novel The Makioka Sisters, and Kerime Nadir's the Bridal Girl, one of the early Republican period writers of Turkish literature. It is understood that these two works, which can be defined as Women's novels written in the same period, but in different cultural contexts, share similar codes in terms of their approach to the institution of marriage and the expectations of the society from female characters. While Makioka Sisters portrays the arranged marriage practices under the effect of the Household system of the Meiji period, the Bridal Girl discusses the Turkish woman who tries to liberalize in the early Republican period, and the arranged marriage practices of the upper class at that time. The study focuses on the problem of social oppression of women subjected to male domination and the issues of arranged marriage practices in the novels, and to achieve this, a comparative analysis method is adopted in the study. By the comparison of both novels, this study attempts to bring a new perspective to Turkish and Japanese comparative literature studies and Japanese literature studies on Tanizaki respectively.

Keywords: Modern Japanese literature, comparative literature, Tanizaki Jun'ichirō, Kerime Nadir.

Giriş

Bu çalışmada, modern Japon edebiyatının başat yazarlarından Tanizaki Jun'ichirō (谷崎潤一郎)'nun *Sasameyuki* 細雪 (Nazlı Kar) (1943–1948) adlı romanı ile Erken dönem Cumhuriyet yazarlarından Kerime Nadir'in *Gelinlik Kız* (1943) adlı eserinde kadın erkek ilişkileri, evlilik kurumu, görücü usulü, gelenekler ve modernlik arasındaki farklar gibi benzer ana temaların bulunduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, gelenekselden moderne geçen Japonya ve Türkiye'de kadın olmanın yanı sıra erkek egemenliğine dayalı toplumlarda kadının teslimiyete zorlanması gibi alt temalar da her iki eserdeki benzerlikler arasında sayılabilir. Her iki yazar da söz konusu romanlarında kendi dönemini ve kültürünü yansıtan kadın karakterlere yer verirken toplumsal cinsiyet kurgusunu da gözler önüne sermektedirler. Aynı dönemlerde ancak farklı coğrafyalarda ve farklı cinsiyetlere sahip iki yazarın elinden çıkmış olan bu eserlere bakıldığında her iki eserin de evlilik kurumuna yaklaşımları, kadın karakterlerin toplum tarafından kendilerine yüklenen sorumlulukları ve cinsiyet rollerini göstermesi bakımından benzer noktalara sahip olduğu anlaşılmaktadır. *Sasameyuki* 1930'lardaki Osaka aristokrat aile yaşamını, *Gelinlik Kız* ise 1940'ların başındaki İstanbul'daki üst zümrenin hayatını tasvir ederken her iki eser de toplumda kadınların giderek değişen konumlarını yansıtmaktadırlar.

Modern Japon edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilen ve usta bir hikâye anlatıcısı olan Tanizaki Jun'ichirō (谷崎潤一郎 1886 - 1965), öncelikle romanları ve kısa öyküleriyle hatırlanmasına rağmen, şiir, drama ve denemeler de yazmıştır. Yazar çocukluğunu Tokyo'nun merkezindeki Nihonbashi bölgesinde geçirmiş, Tokyo İmparatorluk Üniversitesinde Japon Edebiyatı okurken burada öğrenci edebiyat dergisi olan 新思潮 Shinshicho"ya (Yeni Düşüncenin Gelgitleri) katılmıştır. Üniversite harcını ödeyemediği için eğitimini tamamlayamasa da Tanizaki kariyer olarak yazmayı seçmiştir.

İlk romanları 1920'lerin Tokyo ve Osaka'sının zengin bir atmosferini resmetse de, 1930'larda Tanizaki, belki de toplum ve siyasette artan militarizme bir tepki olarak, Japonya'nın feodal geçmişi hakkında yazmak için çağdaş meselelerden uzaklaşmıştır. Eserlerinin çoğu son derece şehvetlidir ve özellikle birkaç yıkıcı cinsel takıntılarını tasvir eder, hatta erkeklerin baskın

kadınlara âşık olma güdülerini vurgulasalar da bunlar nükte ve ironik bir incelikle bezenmiştir. Tanizaki'nin 20. yüzyıl Japon toplumundaki hızlı değişimler bağlamında aile hayatının dinamiklerini yansıttığı romanları Batı ve Japon geleneğinin yan yana sunulduğu kültürel bir kimlik arayışı bağlamında anlatılır.

Başlıca romanlarından biri olan *Sasameyuki* (1943 – 1948; *Nazlı Kar*), ilk olarak 1943 yılında tefrika edilmeye başlanan ancak savaş dönemine uygun olmadığı için ordu tarafından yarıda kesilse de Tanizaki'nin yazmaya devam etmesiyle 1948'de tamamlanan bir eserdir. 1936 ve 1941 yılları arasındaki Pasifik Savaşı'nın hemen öncesindeki dönemi içine alan tarihi roman, modern dünyanın aristokratik geleneksel toplum üzerindeki sert saldırılarını -Klasik Japon Edebiyatının rahat üslubuyla- anlatırken barışla birlikte daha kadınsı hale gelen bir toplumda ataerkil üstünlüğü yeniden vurgular niteliktedir. Japonya'nın Osaka kentinde yaşayan seçkin Makioka ailesinin farklı üyelerinin hayatlarını anlatan eser Tanizaki'nin eski Osaka'ya olan hayranlığını yansıtmaktadır. Romanda, kocası Teinosuke ile birlikte aile işlerinde giderek daha önemli bir rol üstlenen en büyük ikinci kız kardeş olan Sachiko'nun bakış açısına odaklanılarak, kız kardeşlerin evlendirilmesi ve özellikle Yukiko'nun evleneceği birini bulma girişimi üzerinde durulmaktadır.

Kerime Nadir'in çalışmaya konu olan eserinde de aile büyüklerinin Feyzâ adlı genç kıza evlendirme girişimde bulunduğu gözlemlenmektedir. Otobiyografik öğeler taşıyan romanda yazar sadece bir başkişiyeye odaklanmış ve evlilik kurumu, görücü usulü ve erkek egemen toplumda kadınlık kimliğinin inşası gibi konuları ele almıştır. Eserlerinde "kadın"ı merkeze alan Kerime Nadir Azrak, 5 Şubat 1917 tarihinde İstanbul'da doğmuş, 1935 yılında Saint Joseph Sörlük Okulundan mezun olmuştur. Şiir ve öyküleri ilk olarak 1937 yılında Servet-i Fünun, Uyanış ve Yarımay dergilerinde yayımlanmıştır. 1938'de tefrika edilen Hıçkırık romanı ile büyük bir hayran kitlesine sahip olan yazar popülerliği arttıkça gazete ve dergiler için sipariş üzerine roman yazmaya başlamıştır. 1937'den 1984 yılına kadar otuz dokuz roman, iki öykü ve bir de yazarlık anılarını derlediği *Romancının Dünyası* adlı anı kitabını kaleme alan yazarın eserlerinin çoğu senaryolaştırılıp sinemaya aktarılmıştır. Çocukluğunda yaz aylarını genellikle teyzelerinin Beylerbeyi ve Çamlıca yolundaki köşklerinde geçiren yazar (Nadir, 1981: 9) Elit zümreye ait mekânları ve burada yaşayan insanların hayatlarına ait izlenimlerini kaleme almıştır. Kerime Nadir'in eserlerinde romantik akımla birlikte realizme geçişi de gözlemlenmektedir. Nadir, eserlerinde katı gerçeklik dünyasını değil gerçekliğin romantik bir yansımasını sunmaktadır: *"'Roman' demek, günlük yaşamın bir kopyası demek değildir. 'Roman' tam tersine 'günlük yaşamın dışında bize mesaj getiren' bir vasıta. Ona olan ihtiyacımızın nedeni de, içinde yaşadığımız gerçekliklere sihirli bir ayna tutmasından, onları bize daha çekici, daha başka, daha ilginç bir biçimde yansıtmasındandır"* (Nadir, 1981, s. 69). Genellikle aşk romanları kaleme alan Kerime Nadir'in (1917-1984) çalışmaya konu olan *Gelinlik Kız* (1943) adlı romanı ise Türk edebiyatındaki Erken Cumhuriyet Döneminin ilk feminist romanlarından biridir.

Bu çalışmada irdelenecek Tanizaki'nin *Sasameyuki* adlı eseri ile ilgili önceki araştırmalara bakıldığında, romanın yazı stili ve içeriğine yönelik tartışmalar olduğu görülmektedir. Satō (2004) *Sasameyuki*'de anlatıcının romanı üçüncü şahıs bakış açısıyla betimlemesine izin verecek nesnel bir tavır olmadığını belirterek Sachiko'nun algısının ve estetik anlayışının Makioka ailesinin yaşam ritüellerinin resmedilmesine katkıda bulunduğunu belirterek Sachiko'nun algısının göreceliğini ve hikâyedeki olayları değerlendirmek ve yargılamak için bir çerçeve işlevi gördüğünü açıklamaktadır. Yoshida ise *Sasameyuki*'de 'aile' kimliğini dikte eden geleneksel değerlerden sapma ile aile kimliğinin yeniden canlandırılması ve yaratılması konuları üzerinde durarak, "Sasameyuki"nin yeni bir "aile" düzeni inşa eden bir toplumun gelecekte karşılaşacağı zorlukları tahmin eder gibi kaleme alındığını vurgulamaktadır (Yoshida, 2020, s. 52-68). Ancak "ev kimliği" teması üzerinde duran Yoshida'nın teorisi evlilik ve kadını ilgilendiren sorunlara

yoğunlaşmamıştır. Sachiko'ya odaklanan anlatı ile hikâyenin içeriği arasındaki ilişkiyi inceleyen ve metni "ev" perspektifinden analiz eden Ōnishi ise, romanın yazı üslubu ile içeriği arasındaki karşılıklı ilişkiyi açıklığa kavuşturmuştur. Karakterlerin söz ve eylemlerinden Makioka ailesinin yapısını geniş bir çerçeveden okuma girişiminde bulunarak, Sachiko'nun perspektifinden Makioka ailesi üzerine çeşitli tartışmalar yapmıştır (Ōnishi, 2021, s. 34-37). Ōnishi'nin incelemesi Sachiko'nun Taeko, Yukiko ve annelerine yönelik bakışına ilişkin bazı açıklamalar getirirse de bu konuda metnin daha detaylı bir analizinin yapılması gereklidir. *Sasameyuki* ile ilgili yapılmış karşılaştırmalı çalışmalar arasında Turgenev'in *Nest of Gentry* adlı eseri ile Tanizaki'nin *Sasameyuki*'sindeki karakterlerin eğitim geçmişi, ev ve doğanın işlenişini incelemiş bir çalışma bulunmaktadır. Alston bu çalışmada Rus ve Japon tarzı Batılılaşmada yabancı ve yerli eğitimin etkilerini ele almaktadır (Alston: 1991, s. 108-115). Noguchi Takehiko ise, Tanizaki Jun'ichiroo Ron'un 6. Bölümünde kaleme aldığı "Sasameyuki to sono Sekai" da romanındaki zaman kavramını kadın ile ilişkilendirerek ve romanı yazarın otobiyografisine dayandırarak ve zaman zaman Genji monogatari ile karşılaştırarak incelemiştir (1977, s. 1-36). Miyazaki (2019) ise, "Gurur ve Önyargı", "Küçük Kadınlar" ve "Sasameyuki"deki kız kardeşleri inceler ve bu modern romanlardaki kadın imajının nasıl tasvir edildiğine ve çeşitliliğine değinir. Aynı sosyal niteliklere sahip, aynı norm ve geleneklere göre yetişmiş kız kardeşlerin farklı kişilik ve özelliklerine sahip olduklarını belirtir. Ancak önceki çalışmalara bakıldığında *Sasameyuki* eserini Türk edebiyatından bir eserle karşılaştırarak inceleyen ve bu eserlerdeki kadınların konumuna ve görücü usulü evlilik kurumuna odaklanan bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu çalışmanın amacı Tanizaki Junichiro'un *Sasameyuki* adlı romanındaki Yukiko adlı karakteri ve Kerime Nadir'in *Gelinlik Kız* adlı romanındaki başkişi olan Feyzâ'yı inceleyerek romanlardaki görücü usulü evlilik kurumunu karşılaştırmalı olarak tartışmaktır. Bu romanlardaki farklı kültürel kodların kadın kimliğinin inşasındaki etkisi, kadınların bu iki eserdeki temsil edilme biçimleri ile evlilik kurumu ve görücü usulünün tahlili bu çalışmanın odak noktasını oluşturacaktır. Farklı coğrafyalarda ve birbirinden farklı toplumsal yapıya sahip bu iki yazarın romanlarındaki kadın kurguları irdelenerek yazarların inşa ettikleri kadın kimliklerinin benzerlikleri ve farkları ortaya konulacaktır. Cumhuriyetle birlikte Türk kadını ve İkinci Dünya Savaşı öncesi Japon kadınının toplumdaki konumunu, Batılılaşma hareketlerinin etkisini ve iki farklı ülkenin iki farklı cinsiyete sahip yazarının kaleminden çıkan bu iki romanın ele alınış şeklini komparistik çalışması ile incelemek "kendi edebiyatımıza başka edebiyatların ölçütlerini bilerek bakmak" (Aytaç, 2016, s. 108) eserleri daha geniş perspektiften değerlendirmeyi sağlayacaktır. Aytaç'ın da belirttiği gibi "karşılaştırma, farklı dillerde yazılmış ürünler üzerinden yapılırken, kültür farklılıklarının izini sürmek ve karşılaştırmayı bu verilere dayandırmak, araştırmacıya daha çok imkân sağlayacak ve daha ilginç sonuçlar vaat edecektir" (2016, s. 108). Dolayısıyla, bu çalışmada, Japon edebiyatına ait bir eserin ulusal edebiyata ait bir eserle karşılaştırmalı incelenmesi ile eserlerin işledikleri ortak tema ve motiflerin iki eserdeki bakış açısı, anlatım tutumları ve düşünce donanımlarındaki kültürel ve çevresel farklılıkların ortaya çıkarılmasıyla başta Japon edebiyatı olmak üzere karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına da yeni bir perspektif getirilmesine çalışılmıştır. Ayrıca, bu çalışma ile Tanizaki'nin romanına ve genel olarak evlilik ve kadın konusunu işleyen modern Japon edebiyatı üzerine yapılan araştırmalara yeni bir bakış açısı kazandırılması hedeflenmiştir.

Yöntem

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi konusu ve malzemesi edebiyat ürünleri olan bir bilim dalıdır. Edebiyat eleştirisi çerçevesinde yapılan karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları farklı veya çağdaş dönemlerdeki, yine farklı veya benzer dil ve kültürlere ait, yazınsal metinlerdeki bağlantı ya da

kesişme durumlarını yapısal karşılaştırmaları da içine alarak inceler. Elbette karşılaştırmalı edebiyat bilimi edebiyatın edebiyatla karşılaştırılması ya da muhakkak farklı dillerde yazılmış eserlerin birbiriyle karşılaştırılması ile sınırlı değildir. Hem benzerlikleri hem de farklılıkları göstermeyi amaçlayan sınırlı ve kesin bir alanı bulunmayan karşılaştırmalı edebiyat “*analoji, akrabalık ve etkileşim bağlarının araştırılması suretiyle, edebiyatı diğer ifade ve bilgi alanlarına ya da zaman ve mekân içerisinde birbirine uzak veya yakın durumdaki olaylarla edebî metinleri birbirine yaklaştırmayı amaçlayan yöntemsel bir sanattır*” (Rousseau ve Pichois, 1994, s. 182). Elbette kültürlerarası etkileşim, edebi eserlerin yaratılış şeklini etkileyecektir. Güven, “yabancı kültüre temasla gelen perspektif değişiminin, karşılaştırmalı edebiyata özgü bir analitik bilincin olmazsa olmaz önkoşulu” olduğunu belirtmektedir (2022, s. 143). Kültürlerarası ilişkiler ve tesirler, edebiyatlar arası bir bağ yaratmaktadır. Küreselleşen dünyada kültürlerarası ilişkilerin edebiyattaki yansımaları kadar kültür kökenli metaforların da karşılaştırmalı olarak eserlerde izini sürmek karşılaştırmalı edebiyat bilimi için önemlidir.

Farklı ulusal edebiyatlara ait iki edebi eserin karşılaştırılması en çok ortak konu ve motif etrafında yapılır. Karşılaştırmalı edebiyat incelemesi yapılırken araştırmacının karşılaştıracığı eserlerde benzer tema ve motifleri yazarların nasıl işledikleri üzerinde durması gerektiğini vurgulayan Aytaç, “ortak konu, motifler, tek tek incelenmeli, ama sonra mutlaka işlenişlerindeki farklılıklar, uygulanan inceleme yöntemi çerçevesinde açıklanarak belli bir zemine oturtulmalıdır” diye belirtmektedir (2003, s. 88). Dolayısıyla bu çalışmada yapılacak olan karşılaştırmada öncelikle ortak tema ve motifler etrafında iki eser ele alınacak ayrıca kültürel ve sosyal yaşantı ile hayat felsefesi açısından bu ortak temaları yazarların nasıl işlediklerinin de karşılaştırması yapılacaktır. Bu eserlerin karşılaştırılmasında çoğulcu ve eklektik inceleme yönteminden faydalanılacaktır. Eklektik ya da çoğulcu inceleme yöntemi eserleri daha geniş bir bakış açısı ile çözümlenmeyi olanaklı kıldığı için çalışmada bu yöntem tercih edilmektedir.

Japonya ve Türkiye’de Görücü Usulü Evlilik

Japonya’da Görücü Usulü Evlilik

Geleneksel olarak, Japonya’daki evlilikler görücü usulü veya ayarlanmış evlilik olarak tanımlanabilen “*omiaï*” 「お見合い」 ve karı kocanın tanışıp kendi başlarına evlenmeye karar vermeleri veya aşk evliliği denilen “*ren'ai*” 「恋愛」, olmak üzere iki kategoriye ayrılırdı. Görücü usulü evliliklerde, çoğu çift önceden düzenlenen ve “*omiaï*” denilen resmi görüşme müzakereleri ile tanışır ve bu müzakereler bazı durumlarda birbirleriyle konuşmalarına ve böylece birbirlerinin değerlerini tanımalarına izin verilen toplantılar haline gelebilirdi. Toplantı aslen, halk arasında bir aracı veya çöpçatan vasıtasıyla ailelerin çocuklarını evlendirmek için önyak oldukları ve yirminci yüzyılın başlarında yaygınlaşan bir samuray geleneğiydi. “*Omiaï*” kavramı, resmi bir görüşme düzenlenmese bile görücü usulü evlilikleri bir “aşk evliliğinden” (*ren'ai*) ayırt etmek için hala kullanılmaktadır.

Meiji Döneminde Görücü Usulü Evlilik

Meiji Döneminde evlilik kurumunun yapısı kadınların erkeklere göre ikincil konumda olduğunu göstermektedir. Ataerkil bir otoriteyi temsil eden Hane (ie) Sistemi ile kadınların siyasetten uzak tutulduğu, eve kapandığı ve ev işleri ile uğraşmaya yönlendirildiği erkek egemen bir toplum sistemi kurulmuştur. Meiji Medeni Kanununa göre resmi evlilik için hane reisinin izni (Madde 750) ve 30 yaşın altındaki erkekler ve 25 yaşın altındaki kadınların ebeveynlerinin izninin (Madde 772) gerekmesi (Hendry, 1986, s. 17) de göstermektedir ki baba otoritesi toplumda resmi olarak korunmaktadır.

Meiji Medeni Kanunu kapsamındaki çöpçatanlık evliliklerinde, ebeveynler insiyatif almıştır. Evlenecek kişilerin iradesinin önemsenmediği, “aile” merkezli ve “özgür olmayan evlilik”

tarzı genel olarak kabul edilmiştir. Örneğin 'aile'yi devam ettirmeye uygun 'gelin' için aile reisleri arasında yapılan görüşmelerle karar verilirdi (Otsuka, 2003, s. 1). Çünkü evlilik, Japonya'da sadece bireyleri değil aileleri de birbirine bağlar. Dolayısıyla, aileler eş seçiminde ve eşin yeni ailedeki görevlerini yerine getirebilmesi için düzenlemeler yapmak hususunda daha aktif rol oynamaktadırlar (Newcomer, 1993, s. 22).

Bu dönemde evlilik konusunda bireysel düşünce veya istekler göz ardı edilmiş, ailelerin kararına karşı gelinmesi de pek mümkün olmamıştır. *“Modernleşme öncesi Japon toplumunda evliliğin aile tavsiyesiyle veya görücü usulüyle yapılması bir yana âşık olup evlenmenin bile kabul edilemez oluşu Uzak Doğunun modern toplumlardan ayrıldığı özelliklerinin başında gelir”* (Murakami, 2009, s. 115). Ancak Murakami'nin de belirttiği gibi Meiji Döneminin sonlarında kadınlar toplumdaki bu aşağı konumlarına karşı gelmeye başlamışlardır: *“Seito (mavi çorap) adlı bir dergi başta olmak üzere birkaç dergi yayımlanmaya başlanmış, bu dergiler aracılığıyla da devletin sunduğu Hane Sistemine karşı meydan okumaya çalışılmıştır”* (Murakami, 2009, s. 116). Taishō Dönemine (1912-1926) geçildiğinde hümanizm ile sosyalizmin etkisi ile kadınlar seçme-seçilme hakkı arayışlarına başlamış ve evlilik sistemini de eleştirmişlerdir. *“Taishō Demokrasi”* hareketleri olarak değerlendirilen bu hareketlerin etkisiyle Devlet Medeni Kanunun yeniden düzenlenmesine çalışmıştır (Murakami, 2009, s. 117).

Savaş Öncesi Dönem Japonya'da Görücü Usulü Evlilik

Meiji Dönemi sonlarında ortaya atılan *“İyi Eş, Bilge Anne”* 「良妻賢母」 (ryōsai kenbo) denilen ifade kadının ev içi becerilerde ustalaşmasının yanı sıra ulus uğruna güçlü, zeki oğullar yetiştirmek için ahlaki ve entelektüel beceriler geliştirmesinin teşvik edildiği geleneksel olarak idealize edilmiş bir felsefeyi yansıtmakta ve kadına belirlenmiş farklı kimlikler yüklemektedir. Suzuki'nin de belirttiği gibi ancak 1910'ların Erken Feminist Hareketi ve medya kültürünün etkisiyle kadın kimliğinin modernitenin ilerlemesini yansıtan ve aşk deneyimleriyle şekillenen dinamik bir süreç olarak geniş çapta kabul edilmesi mümkün hale gelmeye başlamıştır (Suzuki, 2010, s. 3).

Murakami'nin üzerinde durduğu gibi Batılılaşmanın etkisiyle kadınların çalışmaya başlamaları, sanayileşme ve kentleşmenin hız kazanması ve aile yapısının değişime uğraması yüzünden 1935 yılında Hane Sistemini tekrar gündeme getiren bir demec yayımlanmıştır. Demecde İmparatorluk Sistemi ile Hane Sisteminin korunmasında annelerin önemi vurgulanarak *“kadınların ise kimle olursa olsun karşı çıkmadan evlenmeleri ve evdeki çocuk sayısını dikkate almaksızın daha fazla çocuk doğurmaları beklenmiştir. Çok doğurgan olmaları kadınlar için bir onurdu”* (Murakami, 2009, s. 117).

Savaş öncesi dönemdeki yeni orta sınıf ailenin aynı zamanda *“modern bir aile”* olduğu öne sürülse de, bu aile yapısının Batı'nın aşk evliliğinden tamamen farklı olduğu ve *“özgür olmayan evlilik”, başka bir deyişle aşksız bir evlilik imajının halen korunduğu kabul edilmektedir* (Otsuka, 2003, s. 1). *“Örneğin, Yamakaku Seji [1996], modern Japon ailesinin en önemli özelliklerinden birinin aile soyunun (ebeveynler ve akrabalar) evliliğe güçlü kısıtlamalar getirmesi olduğunu ve evlilik için aşkın genellikle aranmadığını”* vurgular (Otsuka, 2003, s. 1). Sonuç olarak, o dönemde *“aşk evliliği nispeten zayıf olma eğilimindedir”* ve *“kadınların çocuklarını duygusal bağlarının nesnesi haline getirdikleri teorisi”* hâkimdir (Otsuka, 2003, s.1). Savaş öncesi dönem boyunca, ana-babanın müdahale etmediği, ancak *“özgür evlilik”* de olmayan ve çöpçatanlarla görücü usulüyle yapılan evliliklerin devam ettiği gözlemlenmiştir (Otsuka, 2003, s. 1). Japonya'da görücü usulü evlilik yerini gitgide anlaşılarak ve severek evlenme biçimine bırakmıştır. *“JUSGNSAE'nin İstatistik verilerine göre 1935 yılında evlenenlerin %69'u görücü usulüyle, %13.4'ü ise severek evlenme kararı vermiştir. Ancak 1960'lı yılların sonunda %44.9'u görücü usulü ile %48.7'si ise*

severek; 2005 yılında %6.2'si görücü usulü ile %87.2'si ise severek evlenmiştir" (Murakami, 2009, s. 27).

Türkiye'de Görücü Usulü Evlilik

İslam inancındaki evliliği teşvik etme ve aracı olmanın sevap olduğu görüşü nedeniyle hem Osmanlı Döneminde hem de Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de görücü usulü evliliklerin yüceltiği gözlemlenmektedir. Japonya'daki uygulamalarında olduğu gibi Türkiye'de de görücü usulü evlilikte adayların evlilik öncesinde birbirlerini tanımamaları, araçlara ve ebeveynlere büyük sorumluluk yüklediği için evlenilecek aday hakkında araştırma yapılarak genellikle çeşitli kıstaslar sağlandığı takdirde evliliğe onay verildiği görülür.

Tanzimat öncesi dönem Osmanlı Devletinde kadınların bazı hakları şeri yasalar ile korunsada aile yapısında kadın-erkek eşitliği bulunmamaktadır. Tanzimat Döneminden sonra ve özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı ile batılılaşma hareketleri artmış ve bu durum aile yapısına da yansarak toplumda kadının durumunu değiştirmeye başlamıştır. Yaraman'ın da vurguladığı gibi, imparatorluğun son döneminde kadınlar 1884'te kendi gazetelerini çıkarmaya başlamış, 1892'de ilk kadın romancılar ortaya çıkmış ve o dönemlerde çalışma hayatına girmeye başlamış, kurtuluş savaşı yıllarında ise mitinglerde, savaş alanlarında aktif rol almışlardır (Yaraman, 2001, s. 14,17).

1800'lü yılların sonlarında kadın sorunları erkek roman yazarları tarafından ele alınmış ve görücü usulü evlenme ve aşkın özgür olarak yaşanmaması gibi konular edebi eserlerde tartışılmaya başlanmıştır (Yaraman, 2001; 18). Bu dönemde Şinasi'nin tiyatro eseri olan *Şair Evlenmesi*'nde ve Namık Kemal'in *Zavallı Çocuk* adlı eserinde görücü usulünün yarattığı sorunlar ortaya konmaktadır (Kurt, 2015, s. 1090). Şemsettin Sami'nin *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında ise Talat'a âşık olan Fitnat'ın sevmediği bir adam olan Ali Bey ile görücü usulü olarak zorla evlendirilmesi (Gürbüz, 2019, s. 70; Kurt, 2015, s. 1090) anlatılmaktadır.

II. Meşrutiyet döneminin önde gelen kadın dergilerinden biri *Kadınlar Dünyası*'dır. 1913 yılında yayınlanmaya başlayan haftalık dergi, kadınların yaşadığı sorunlara eğilerek kadın hakları, siyaset, eğitim, evlilik ve aile gibi konularda yazılar yayınlanmış, ayrıca görücü usulü ile yapılan evliliklerin olumsuzlukları da tartışılmıştır (Kurt, 2015, s. 1080-1081). Japonya'daki 「良妻賢母」 'ryōsai kenbo' sloganı gibi, II. Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı basınında da 'iyi eş, iyi anne' rolünün vurgulandığı görülmektedir. Cumhuriyet Döneminde ise kadınların toplumdaki etkinliği artmış ve 1926'daki Medeni Kanun ile eşlere eşit haklar getirilerek evlilik kurumu çağdaşlaştırılmıştır. 1934 yılında kadınlar milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olmuştur. Türkiye'de 1935 yılı seçimlerinde meclise 18 kadın milletvekili girmiştir. Ancak görücü usulü evlilik, bu dönemde de yaygın bir uygulama olarak süregelmiştir. Erkek egemen toplumdaki evliliğin inşasında görücü usulünün sürdürülmesi kadına baskılayarak onu nesnelleştiren Türk ve Japon kültürlerinin bu açıdan benzer özelliklere sahip olduklarını göstermektedir.

Sasameyuki'de Görücü Usulü Evlilik ve Kadın

Yaklaşmakta olan savaşın etkisi ile burjuva sınıfının kültürel değer ve normlarının çözümlüşünü gerçekçi bir şekilde tasvir eden *Sasameyuki*, modernizmin benimsenmesiyle geleneksel kültürden kopuşun sembolize edildiği alegorik bir metindir. Osaka'daki bir zamanların en büyük tüccar ailesinin kızları olan ve ebeveynleri öldükten sonra eski şaşaalı dönemlerini yitiren Makioka soyadını taşıyan dört kız kardeşin hayatları etrafında dönen roman, Makioka ailesinin kız kardeşleri Yukiko'ya uygun bir kısmet bulma girişimi üzerine odaklanmaktadır. Dört kız kardeşten en büyüğü Tsuruko ve kocası Tatsuo, altı çocukları ile birlikte Osaka'da aileden kalma tarihi malikânede oturmaktadır. Ebeveynlerinin ölümünden sonra ailenin kontrolü Tsuruko'ya ve banka çalışanı kocasına geçmiştir. Osaka yakınlarındaki bir banliyö olan Ashiya'da ise ortanca kız kardeş Sachiko, muhasebeci olan kocası Teinosuke ile birlikte yaşamaktadır.

Geriye kalan en küçük bekâr iki kız kardeş, Yukiko ve Taeko ise ablalarının aile evleri arasında gidip gelerek hayatlarını sürdürmektedirler. Kendi hayatının kontrolünü tamamen ailesine bırakmış naif ve itaatkâr Yukiko sınıfındaki kadınların evlenmesi gereken yaşı çoktan geçmiştir, ancak kendisine uygun bir koca bulunamamıştır. Utangaç ve sessiz bir kadın olan Yukiko için önerilen müstakbel talipler, yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkan ufak tefek kusurları için ailenin büyükleri tarafından kabul görmemiş ya da Yukiko'nun kendisi tarafından reddedilmiştir. Suzuki'nin de belirttiği gibi, Yukiko'nun tasvirinde Heian döneminin asil hanımlarının görüntüsü resmedilmekte ve adının anlamı ise Japon geleneksel kültürünün dağıldığını göstermektedir. Aksine, Makioka kardeşlerin en küçüğü olan Taeko ise dönemin modern kız imajını yansıtmaktadır (Suzuki, 1996, s. 30). Köklü bir tüccar ailesinin soyundan geldikleri için Meiji Döneminde yürürlüğe giren aile sistemini savunan ve bu değerlere saygı duyan Makioka ailesinin yönetimi ebeveynlerin ölümünden sonra en büyük iki kızının eşlerinin yönetimine geçmiştir. Eserde anlatılan dönem 1936 ile 1941 yılları arası olduğu ve Japonya'da kadınlar 1947'de mirasta mülkiyet hakkını alabildikleri için, romanda miras ve aile reisliği hakkını devralanlar damatlar olmuştur. Aile reisinin gözetiminde olması gereken küçük kız kardeşler Tokyo'da yaşamaktan hoşlanmazlar. Yukiko aile sistemine bağlı değerlere uygun hareket ederken, Taeko ise daha özgür ruhludur ve kendi ilişkilerine ailesini karıştırmak istemez.

Yukiko'nun ailesi ve tanıdıkları, onu evlendirebilmek için art arda “omiaï” olarak bilinen resmi çöpçatanlık toplantıları düzenlerler. Müzakereler sırasında araştırılacak ve tartışılacak noktalar arasında evliliğe namzet olan kişilerin sosyal statüleri, aile geçmişleri ve ekonomik durumlarının yanı sıra genetik miras, fiziksel sorunlar veya sağlık durumları bulunmaktadır. Özellikle sosyal statü, aile kökeni ve ekonomik durum eski bir burjuva aile olan Makiokalar için önem arz etmektedir çünkü Makioka'ların gitgide düşen sosyal konumlarını korumaları gerekmektedir. Ayrıca o dönemde kadınların istedikleri ya da sevdikleri değil, kendilerine maddi destek sağlayabilecek bir erkek seçmeleri gerekiyordu.

Makioka ailesinin ihtişamlı zamanları daha bitmeden eniştesi Yukiko için varlıklı bir aileden gelmiş bir talip bulmuştur. Ancak bu adamın taşralı olması ve iyi bir eğitim almış olmaması nedeniyle Yukiko talibi reddetmiştir: “...iyi bir eğitim almamış bir adama saygı duyamayacağını fark etmişti. Kendisi kız okulunu takdirle bitirmiş biriydi. Üstelik karşısındaki adamın ne kadar malı mülkü olursa olsun, Yukiko'ya ne kadar iyi bir gelecek sunarsa sunsun, Toyohashi gibi bir taşra şehrinde yaşama düşüncesi ona dayanılmaz geliyordu” (Tanizaki, 2015, s. 28). Utangaç ve naif bir kız olmasına rağmen Yukiko'nun eniştesine karşı çıkması eğitilmiş bir kadın olarak her şeye boyun eğmeyeceğini göstermektedir.

Yıllar geçtikçe ve Yukiko'ya uygun biri çıkmadıkça bir talipte aradıkları meziyetleri git gide hafifleten Makiko'lar için güzellik salonu işleten İtani bir kısmet bulur. Erkek kardeşini doktor olana kadar okutup kızını da Mejiro üniversitesine gönderen İtani akıllı biridir. “Tüm bunlar bile diğer kadınlara göre kafasının ne kadar iyi çalıştığını gösteriyordu” (Tanizaki, 2006a, s. 11-12). Burada yazarın düşünceleri arasında kadınların iyi bir eğitim almalarına yaptığı vurgu dikkat çekicidir.

Sachiko görücü usulü yürütülen bu evlilik müzakerelerinde işi ağırından almaktadır. Sachiko evlilik meselesinde hem tedbirli hem de ağırkanlıdır. “Bir kadının tüm hayatını etkileyecek böyle önemli bir konuyu sanki bir iş meselesi gibi yürütmenin zalimce olduğunu düşünürdü” (Tanizaki, 2015, s. 42-43; 2006a, s. 28). Evlilik müzakerelerinin iş müzakeresi gibi yürütülmesini eleştiren yazar, bu durumun bir kadının tüm hayatını olumsuz etkileyebileceğine dikkat çekmektedir. Evlenememiş olmak Yukiko'yu endişelendirmemektedir. Sachiko'nun kızı olan Etsuko'ya bakmak Yukiko'ya mutluluk vermekte, evlenemediğine o kadar da üzülmemektedir: “Hatta istemediği bir

yere zorla gelin gideceğine, bu şekilde bu evde kalmaya devam edebilirdi” (Tanizaki, 2015, s. 52; 2006a, s. 40). Yazar, Yukiko’nun zorla evlendirilip mutsuz olmasındansa hayatını ablasının evinde huzurlu bir ortamda sürdürebileceğini ima etmektedir.

İtani’nin bulduğu talip Segoshi Yukiko’nun solgun görünümünden dolayı sağlığı için endişe duymuştur. Yukiko’nun akciğer röntgeni çektirmesi istenir. Evlenilecek kadının sağlık durumunun sorgulanması bir mal alınır gibi yapıldığı için günümüzde kadınlık onurunu küçük düşürücü bir davranış gibi yorumlanabilir ama o dönemde kabul edilebilir bir durum gibi romanda tasvir edilmiştir. Aynı zamanda Yukiko’nun sol gözünün kenarında hafif bir leke ortaya çıkmıştır. Bu leke zaman zaman ortaya çıkıp kaybolmaktadır. Yukiko bu lekeyi önemsemese de kardeşleri bu duruma dikkat etmekte ve leke ortaya çıkınca onu dışarı çıkarmamaya çalışmaktadırlar. “Kız kardeşler için Yukiko tam evlilik öncesi, iyi pazarlanması gereken bir şeydi” (Tanizaki, 2015, s. 95). 「結婚前の大切な売り物」 “Evlilik öncesi değerli bir mal” (Tanizaki, 2006a, s. 90) olarak tanımlanan Yukiko metalaştırılmakta ve bir kadın olarak karşı tarafa pazarlanması gereken bir mal konumuna düşürülmektedir. Cilt doktoru bu lekenin geçmesi için Yukiko’nun hemen evlendirilmesini önermiştir: “...mümkün olduğunca çabuk evlendirin, bunu tedavi etmenin en iyi yolu bu” (Tanizaki, 2015, s. 97; 2006a, s. 93). Evlenmemiş olmanın bir kadın için stres yaratacak bir durum olduğu düşünülen o dönemde, bir kadının en önemli var olma sebebinin evlenip aile kurmak olduğu düşüncesi hâkimdir. Ancak bu lekenin Yukiko’nun evlendirilmekten duyduğu endişe yüzünden ortaya çıkabileceğini de düşünmek mümkündür. Aslında Yukiko evlenmek isteyen bir kadın değil evlendirilmek istenen bir kadındır. Daha önceki çalışmalarda lekenin Yukiko’nun bekâretinin ve Makioka ailesinin çöküşünün bir sembolü olarak okunduğunu belirten Ōnishi’nin de üzerinde durduğu gibi, burada, “Sachiko’nun lekeye aşırı önem verdiğini belirtmek gerekir. Sachiko için annesine en çok benzeyen Yukiko, “Makioka ailesi”nin enkarnasyonu gibiydi. Bu nedenle, idolün Sachiko için bir kusuru olması, onun içinde bulunduğu “Makioka ailesinin” sosyal statüsünün düşmesiyle eş anlamlıdır” (Ōnishi, 2021, s. 37). Ōnishi’nin de belirttiği gibi, Sachiko annesinin yerine koyduğu ve gözünde ilahlaştırdığı Yukiko’yu “Makioka ailesi”nin simgesi olarak görür (Ōnishi, 2021, s. 37). Aynı zamanda Yukiko, Japonya’daki eski burjuva değerlerini sembolize ettiği için küçük de olsa lekesinin olması eski Japon kültürünün kirletildiğini simgelemektedir.

Segoshi’nin annesindeki genetik psikolojik rahatsızlığı öğrendikleri zaman görüşmeler olumsuz sonuçlanır. Bir sonraki adayı ise Sachiko’nun okuldan arkadaşı Jinba Hanım önerir. Yeni namzet Hamada Bey’in genel durumu ise bir önceki talibe nazaran daha kötüdür: “Hali vakti yerinde miydi bu konuda hiçbir şey yazmamıştı. Sadece fotoğraf kılıfının arkasındaki yazıdan bile durumun Segoshi’de olduğundan daha kötü olduğu anlaşılıyordu” (Tanizaki, 2015, s. 139; 2006a, s. 140). Makioka ailesinin gücü azaldıkça Yukiko’ya bulunan adaylar da gitgide zayıflamaktadır. Buna rağmen Hamada Bey ile görüşme ayarlanması göstermektedir ki ailenin sınıfsal üstünlüğünü yitirmesi yüzünden eskisi kadar seçici olamayacaklarının farkına varmışlardır.

Romanda Sonbaharın başlaması ile Yukiko’nun Tokyoya gönderilmesi eş zamanlı olarak tasvir edilir. Yukiko’nun Tokyo’ya diğer ablasının evine gönderilecek diye ağlaması ise sonbaharın hüznü ve yağın yağmurlar ile ilişkilendirilebilir. Romanda mevsim döngülerine ilişkin yapılan detaylı tasvirler kadınların duygu dünyalarındaki değişimleri yansıtmaktadır. Noguchi’nin de belirttiği gibi mevsimlerdeki değişiminin gözlemlenmesi, zamanın geçişi ve kadının tasviri arasında bir uyum bulunmaktadır: “Kadının da bu bağlamdan ayrı düşünülmemesi her bahar açan çiçekler gibi, mevsimsel olayların da zaman içinde var olan her şeyin güzelliğini ve kırılabilirliğini ortaya çıkardığı içindir” (Noguchi, 1977, s. 16). Nomura Bey’den gelen ikinci evlilik teklifinden hemen sonra Nisan ayının ortalarında Kyoto’ya yapılan çiçek seyretme gezisinde, Sachiko, bunun Yukiko ile yapacağı son gezi olacağını düşünerek hüzünlenir: “Çiçeklerin bu

görmeli mevsimi her sene tekrar tekrar geliyordu. Yukiko'nun zamanı ise belki bu sene gelecek ve o da kendi yaşamını kuracaktı. Kardeşinden ayrılmak ne kadar hüzünlü olsa da Yukiko'nun iyiliğini düşünüp böyle olması için sessizce dualar ediyordu Sachiko" (Tanizaki, 2015, s. 151-152, s. 2006a, s. 151). Bahar'ın gelmesi ve çiçeklerin açması ile Yukiko'nun evlendirilmesi sembolize edilmektedir. Yukiko'nun Tokyo'ya ilk gittiği zaman attığı mektupta sonbaharın geldiğini bildirmesi de hüzünlü bir atmosferin işaretçisidir. Aynı yılın Eylül ayında gerçekleşen mehtabı seyretme bölümünde ise Ashiya'daki Makiokalar Tokyo'daki büyük ablanın evine gitmiş olan Yukiko'yu hüzünlü bir sevgiyle anarlar ve haikular yazıp sumie resmi çizerler. Mevsimlerin döngüsü romandaki kurgu ile paraleldir ve karakterlerin duygularını sembolize eder.

Hina no Sekku (雛の節句 Kız çocukları Festivali) için Sachiko salondaki rafları yapma bebekler ile biraz daha erkenden süslemek ister. Yukiko Tokyo'dan görücü görüşmeleri için geleceği için ona sürpriz yapmak istemiştir. Ancak Taeko henüz rafı süslemek için koyacakları şeftali çiçeklerinin daha açmadığını belirtir. "Eğer bebekler doğru zamanda konmazsa kızlar evde kalır denmez mi?" "Evet, evet. Çocukluğumda annem hep böyle derdi. Biraz zamanı geçecek olsa telaşla kaldırırdı değil mi?" (Tanizaki, 2015, s. 210; 2006a, s. 214). Burada, mevsimler ve ritüeller ile Yukiko'nun evliliğine gönderme yapılmaktadır. Aslında evlenme çağını geçirmiş olan Yukiko için henüz doğru zaman değildir. "Şeftali çiçeklerinin daha açmaması" gibi Yukiko için de bulunmuş olan bu talip uygun biri olmadığı için Yukiko'nun aslında daha zamanı gelmemiştir.

Yukiko için üçüncü namzet olan Sawazaki Bey ile miiai toplantısı için ailenin Ogaki'de ateş böceği seyrine (蛭狩り hotaru-gari) çağrılması yine Japon tarzı ritüeller ile ilişkilidir. Ancak bu sefer Makiokalar taliplerinden çok daha aşağı konumda kaldıkları için sıkıntı yaşarlar ve kendilerini bir sınava tabi tutulmuş gibi hissederek rencide olurlar. Sachiko "bunun kız kardeşinin itibarına inkâr edilemeyecek bir gölge düşürdüğünü biliyordu" (Tanizaki, 2015, s. 577; 2014, s.69). Sawazaki'den menfi bir cevap alınca artık bundan sonra görücü toplantılarında üstünlük taslayamayacaklarını anlamışlardır. "İlk defa kendileri 'kabul görmedi' damgası yiyen taraf olma durumunda bırakılmışlardı" (Tanizaki, 2015, s. 579; 2014, s.73). Bunun yanı sıra verilen ret cevabının yazılmış olduğu mektupta da özensizlik olunca daha fazla gururları incinmiştir.

Dördüncü talip olan Hashidera, Yukiko'nun nitelikleri göz önüne alındığında, ailenin gereksinimlerini fazlasıyla karşılar niteliktedir. Ancak Yukiko'nun pasif ve içe dönük karakteri yüzünden Hashidera'dan gelen telefon görüşmesinde dışarı çıkmayı teklif etmesine tepkisiz kalması her şeyi mahveder. "Daha evlilik görüşmeleri karara varmamışken üstelik sadece iki-üç kez gördüğü bir erkekle gezmek, Yukiko'nun asla kabul edebileceği bir şey değildi" (Tanizaki, 2015, s. 659). "Yukiko'nun yaradılışına aykırı" (Tanizaki, 2014, s.182) olduğunu belirten yazar Yukiko'nun ahlaki değerleri yüksek eski Japon değerlerine sahip karakterini yüceltmektedir. Evlilik müzakereleri böylelikle olumsuz sonuçlansa da Yukiko bu durumdan üzülmüş gibi gözükmemektedir.

Beşinci ve son teklif, bir asilzadenin cariyesinden doğan oğlu mimar Mimaki'den gelmiştir ve Yukiko'nun Mimaki ile evlenmesine karar verilir. Evlilik namzeti soylu bir adamdır. Taeko ile ilgili çıkan dedikoduları hiç önemsemediği gibi Yukiko'nun yüzündeki lekeyi de hiç dert etmez (Tanizaki, 2014, s. 340, 341). Mimaki'nin yaklaşımı modern ve Batılıdır ve Japon kültüründeki yeni modern zihniyeti temsil etmektedir. Yukiko'nun Mimaki ile evlendirilmesi de değişen Japon aristokrat kültürünü ve Batılılaşan değer yargılarını sembolize etmektedir.

Yukiko'nun ailesine boyun eğmeye meyilli ve geleneklere saygılı bir genç kadın olduğu söylenebilir. Şimdiye kadar yapılmış olan evlilik görüşmelerine bakıldığında Yukiko, Sachiko'ya görücü usulü evlilik toplantılarından hoşlanmadığını söylememiştir ve hiçbir zaman bir adayı tamamen reddettiğini belirgin bir şekilde ifade etmemiştir. Ayrıca, Yukiko, kız kardeşi Taeko'nun

evlenmesine gelince de aile soyunun ve itibarının korunmasına yönelik bir duruş sergilemektedir. Savaş öncesi dönemde, Meiji Dönemindeki Hane Sisteminin korunmasına çalışılmış, kadının iradesinin ve fikrinin alınmadığı, ailenin statüsünün gözetildiği erkek egemen bir sistem desteklenmiştir. Miyazaki'nin de belirttiği gibi, miras hakkı olmaması, kendine ait bir gelirin bulunmaması ve üstelik Taeko'nun da neredeyse on yıldır Yukiko'nun evlilik sürecinin sonuçlanmasını beklemesi sebebiyle Yukiko'nun artık geleneklere boyun eğerek evlenmekten başka bir seçeneği kalmamıştır. Yukiko'nun hikâyesinin sonunda özetlenen evlilik teklifi, Sachiko ve tanıdıkları tarafından yönetilmiş ve Yukiko'nun rızası Teinosuke tarafından aceleyle alınarak iş resmileştirilmiştir. Kız kardeşler ve çift için görevin başarıyla tamamlandığı söylenebilir ancak mutlu görünmeyen Yukiko aceleyle anlaşmaya zorlandığı için bu duruma şikâyetçi görünmektedir (Miyazaki, 2019, s. 32).

“Ben, eniştem ve sen git dersiniz gitme niyetindeyim. Ama insanın tüm yaşamı söz konusu burada. En azından iki-üç gün kendimi hazırlamam için bekleseydiniz diye aklımdan geçirdiğini söylemişti.(...)Halinden hoşnut görünmüyordu. En azından işi buraya kadar getirdikleri için yarım ağızla da olsa bir teşekkür sözcüğü bile etmedi” (Tanizaki 2015, s. 815, 816; 2014, s. 400). Bu durumda, Yukiko'nun bu evliliği gerçek anlamda kabul ettiği söylenemez. Hiç tanımadığı ve hiçbir his beslemediği biriyle aceleyle evlendirilmek istemeyen Yukiko, naif ve uysal bir kız olduğu için ailesinin isteğine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Kadınların kendi iradeleri ile evlenememeleri ve geleneksel bir görev duygusu ile yaşadıkları teslimiyet Hane Sisteminin etkisinin o dönemde de sürdüğünün kanıtıdır. Ayrıca, Yukiko'nun gönülsüzce evlendirilmesi o dönemdeki erkek egemen toplumda kadınların yaşadıkları çaresizliğin tasviridir.

Romanın sonunda, ishal olan Yukiko gelinliğini eline aldığı anda *“Keşke düşün kıyafetim olmasaydı”* diye kendi kendine fısıldamıştı” (Tanizaki, 2015, s. 837). Yukiko'nun evliliği bir mutlu sonu değildir; sadece evliliğin bir kadın için kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Yukiko'nun ishal olması da bu evlilik yüzünden yaşadığı endişeyi sembolize etmektedir. Suzuki'nin de belirttiği gibi, Tanizaki 1948'de romanı bitirdiğinde ünvanlar artık neredeyse anlamsız hale gelmiştir. Yukiko'nun genç bir aristokratla evlendirilmesi ve namzetin savaş öncesi aristokrasinin üyeleri için uygunsuz bir meslek olan mimar olması Japon geleneksel kültüründeki değişime gönderme yapmaktadır. Modernizmin başarısızlığı Taeko'nun doğumdan hemen sonra ölen gayrimeşru bebeği ile sembolize edilirken, Japon geleneksel kültürünün kirlenmesi Yukiko'nun düğüne giderken bir ishal nöbeti geçirmesi ile simgelenmektedir (Suzuki, 1996, s. 30). Roman Japonya'da savaşın bitiminden sonra kadınların toplumdaki değişen sosyal konumlarına dikkat çekmekte aynı zamanda dönemin hâkim kültürüne karşı geleneksel değerlere de sahip çıkarak modernizme karşı bir direniş ruhu da sergilemektedir.

Gelinlik Kız Romanında Görücü Usulü Evlilik ve Kadın

Romanın başkışisi yetenekli ve akademi mezunu bir ressam olan Feyzâ adlı bir genç kızdır. “Bahar” isimli tablosu çok beğenilmiş ve onu tanınmış bir ressam haline getirmiştir. Çocukken babası vefat etmiş, annesi ise başka biri ile evlenmiştir. Feyzâ on yaşındayken annesi ile üvey babasının Yeşilköy'deki evine taşınır. Feyzâ üvey babasının yeğenlerinin eve yerleşmesinden sonra dedesi Sermet Paşa ve babaannesi Güzide Hanım'ın Bağlarbaşı'ndaki köşküne taşınır. Feyzâ'nın yaşadığı büyükbaba evi, Tanizaki'nin *Sasameyuki*'sindeki ana ev ile karşılaştırılabilir. Her iki romandaki bekâr kadın karakterler – *Sasameyuki*'de Yukiko ve Taeko, *Gelinlik Kız*'da ise Feyzâ ve büyük amcasının dul kızı Belkis ana eve bağlı olarak yaşamaktadırlar. Ayrıca, Feyzâ'nın küçük amcası Fazıl, hanımı Nuran ve çocukları Cavidan ve Reha, Nuran'ın ağabeyi olan Behzat Bey de köşkte oturmaktadır.

Sasameyuki'deki Yukiko iyi bir eğitim almış olmasına rağmen çalışmamaktadır. Küçük kız kardeşi Taeko ise idealleri olan, bağımsız ve ekonomik olarak kendi kendini geçindirebilecek durumda olması itibari ile Feyzâ'ya benzer. Yapma bebek yaparak kendi kişisel sergisini açmış olan Taeko batı tarzı giyim sektörünü öğrenmek üzere yurt dışında okumak istemektedir. Ancak ailesi geleneksel değerleri savundukları için terzi olarak çalışmasını tasvip etmez. Feyzâ ise daha on dokuz yaşında iken yaptığı resimler ile üne kavuşmuş kendi ayakları üstünde durabilen bir kadındır. Ancak aile büyükleri sanatını desteklese de Feyzâ istemediği halde onu görücüye çıkarıp, uygun bir kısmet bulup evlendirmek istemektedirler.

Feyzâ ilk büyük eseri olan Bahar tablosunun sergilenmesi sırasında pek çok takdir mektubu alır. Bu hayranlarının arasından biri olan heykeltıraş Cüneyt Hâlet eserine yaptığı övgüler ve ona duyduğu aşkı ilan eden mektupları ile Feyzâ'yı büyüler. Eve gelen görücülerden bunalan ve kendini sanatına veren Feyzâ heykeltıraşa âşık olur. Feyzâ, mektuplaşarak tanışıp sevdiği Cüneyt'in onu görücüye çıkma sorununun yarattığı kâbustan kurtarması sebebiyle mutludur. Feyzâ görücü usulü evliliği "görücü belası" olarak tanımlamaktadır: "Hakikaten bu dert Feyzâ'yı yıldırır, hatta öldüren bir mesele idi. Daha çocukluğunda, yetişkin akraba ve ahbab kızlarının görücüye çıkması, onların hesabına kendisini günlerce üzer ve öfkelenirdi" (Nadir, 1980, s. 78). Toplumda ataerkilliğin gölgesinde yaşayan kadınların sorunları, köklü ve baskıcı geleneksel değerlerden bunalan başkişinin yaşadığı iç çatışmalar ile tasvir edilmektedir. Feyzâ "*kendisini bir eski zaman kızı gibi saf ve aciz sayarak üstüne çullanan büyüklerin baskısından bun alıyor ve bir 'genç kız'ı hala kendi açılardan görüp 'gelenek' denen budalaca usullere tapan çevrede çaresiz, boynu bükük, kaderine razı dolaşıyordu*" (Nadir, 1980, s. 79). Eserin yazıldığı yıllar olan 1940'larda artık bir Cumhuriyet kadını olarak kendi ayakları üstünde durabilen kadınların bile gelenekler yüzünden özgürleşemedikleri görülmektedir. Eser muhafazakâr gelenekler yüzünden kadınların ezildiğini ve baskılara boyun eğmek zorunda kaldıklarını göstermektedir.

Cüneyt evlenmeyi ağırdan aldığı için Belkis bunun göreneklere uygun olmadığını belirterek Feyzâ'yı işleri hızlandırması hususunda uyarır: "*Bizim aile görgümüz, sözlü veya nişanlı bir erkekle bir kızın uzun zaman beraber gezip yürümesine müsaait olamaz! Aranızda ne kadar dürüst bir münasebet olursa olsun!...*" (Nadir, 1980, s. 90). Belkis'in göreneklere yaptığı vurgu ile toplumun kadının ahlaki niteliklerini koruduğu ölçüde özgür olmasına imkân tanıdığını göstermektedir. Yazar'ın ahlaki değerlere saygılı ancak eşitlikçi ve kadının konumunu yücelten değer yargıları esere yansımıştır.

Cüneyt evlilik ve nişan tarihini uzatma sebebi olarak mali durumunun dar olmasını gösterir ancak himayesinde olan bir kızla yaşadığı aşk yüzünden kızı kıskandırmak için Feyzâ'yı maşa olarak kullanmaktadır. Her ne kadar ailesi tarafından onaylanmış olsa da Feyzâ kendi tanışarak anlaştığı Cüneyt ile mutluluğu yakalayamamıştır. Bu durum aile büyüklerinin uygun bulduğu bir talibi görücü olarak kabul etmesine ve itaatkâr bir tavır sergilemesine neden olur.

Romanda sınıfsal farkların evlilik üzerindeki etkisine de değinilmektedir. Cüneyt mali durumu iyi olmamasına rağmen heykeltıraş olması, görgülü ve kültürlü tavırları ile kendini aileye kabul ettirmiştir. Ancak Feyzâ'nın kuzeni olan Cavidan'ın kendi ailesinin konumuna uygun olmadığı için aile büyükleri bir serseri olduğunu düşündükleri Şevketle ilişkilerini onaylamaz: "*Büyükanne Güzide hanım Cavidan'ın ilişkisine razı gelmeyerek onu uyarır: 'Büyükler elbet senden daha iyi düşünürler kızım!..Bu adam ne dengin olur, ne ayarın olur! Hem ailenin şerefini hiç gözetmiyor musun?...*" (Nadir, 1980, s. 88). Elit tabaka kendi sınıfsal konumuna uymayanı ötekileştirerek kabul etmez.

Ayrıca, Sermet Paşa ve hanımı, gelinleri Nuran ve kızı Cavidan'ın davranışlarını kendi görgülerine uygun bulmayarak eleştirirler. Cavidan ve kardeşinin ailenin genel huzurunu bozma

sebebi olarak babalarının kendi statüsünde bir hanım seçememesi gösterilir: “Fazıl amcam eşini kendi ailesi seviyesinde seçemedi. Bu kadının yetiştirdiği evlatlardan, kurduğu terbiye sisteminden hayır beklemek boşuna değil midir? Evin sakin ve samimi havasını daima onlar bozuyorlar” (Nadir, 1980, s. 89). Kendi sınıfsal kökenlerinden gelmeyenlerin aile yapısını bozduğu düşüncesi romana hâkimdir.

Behzat Bey evliliğin Feyzâ’yı değiştirip sanatını sekteye uğratacağını bildirir: “Çünkü her genç kız evlenebilir ve iyi kötü ev kadını olabilir. Hâlbuki bir ‘Feyzâ’ olmak kimsenin elinde değildir. Böyle müstesna yaratılışlar, basit bir gelenek uğrunda feda edilmemelidir. Sizin manevi huzurunuzu bozmayacak, ruhunuzun baharını ve muhayyilenizin çiçeklerini soldurmuyacak bir erkek tasavvur edemem” (Nadir, 1980, s.129). Behzat Bey, eğitim, kültür, meslek, yetenek, ahlak, deneyim gibi edinimleriyle idealleri olan kadınların evlenmek uğruna mesleki kariyerlerini zıyan etmemeleri gerektiği düşünür. Babacan bir karakter olan Behzat Bey tarafından olumlanan Feyzâ ne zaman erkekler ile sorun yaşasa Behzat Bey’in desteğini görmektedir. Behzat Bey’in öğütleri ile aydınlatılan Feyzâ, kadınların erkeklerin rehberliğine ihtiyaç duyacak kadar güçsüz oldukları tezini savunan erkek egemen söylemi onaylamış olur.

Ayrıca Behzat Bey evliliğin kadın ve erkek için anlamının toplumda farklı konumlandığına da dikkat çeker: “Evlenmek, erkek için çok ayrı bir meseledir!...(…)Onun kişisel özgürlüğünden başka hiçbir şeyi değişmez. Daima benliğine, çevresine ve güvenine hâkimdir. Böyle olmakla beraber, ben kendi tipimde bir istisna teşkil ettiğim için evlenmedim...” (Nadir, 1980, s. 131).

Behzat Bey “görücüye çıkma geleneği” yüzünden toplumda kadının yaşadığı sıkıntılara vurgu yaparak Feyzâ’nın da bu geleneğe karşı olduğunu hatırlatır: “Siz yaratılışınız bakımından böyle vasıtalı evlenebilecek bir kız olmadığını halde, esir pazarı usulünü uygulayan birtakım kadınların karşısında – şimdiye kadar olduğu gibi, şimdiden sonra da_ tahammül göstereceksiniz...(…)Zamanla ortaya birtakım söz atılacak: Kimseyi beğenmediğiniz, bir sevdiğiniz bulunduğunuz, yaşınızın geçmekte olduğu dile dolanacak...Tabiatıyla kimsenin ağızını tutamayacaksınız!...Hatta, değersiz kimselerin bile, mutlaka koca bekliyormuşsunuz gibi, olur olmaz adamlar için araya girmeye kalkmalarına, hiç değilse sinir bozucu sözler dokundurmalarına katlanacaksınız...” (Nadir, 1980, s. 212). Yazar görücü usulü evlilik için “esir pazarı” benzetmesini yaparak kadınların düşürüldüğü aciz konuma dikkat çekmektedir. Yazar başkışının maruz kaldığı toplum baskısı ve toplumdaki gelenekler yüzünden kadınlık onurunun zedelendiğini ve kadınların mutsuzluğa itildiği hususunda farkındalık yaratmaya çalışmıştır. Behzat bey Feyzâ’nın “bir erkeğe eş, daha doğrusu hizmetçi” olmasının sanatçı dehasını zıyan edeceğini belirterek Feyzâ’nın toplum içindeki konumunu yüceltir (Nadir, 1980, s. 212). Feyzâ’nın profesyonel ve ünlü bir ressam olması ve sanatkârlığın o dönemde alafranga ve elit bir meslek olması sebebiyle bir kadın olarak kamudaki görünürlüğü artmıştır.

Feyzâ’nın kuzeni Cavidan da Feyzâ’ya “İyi ki evlenmedin! Yoksa bu şekilde çalışıp başarıya ulaşamazdın!...Önünde parlak bir istikbal var. Eğer aklın varsa, bundan sonra da evlenme!...” (Nadir, 1980, s. 222) diyerek kadın kahramanın özerkliğe doğru hareketini desteklemektedir ve geleneksel kadınlık görüşlerine meydan okumaktadır. Feyzâ görücü usulü evlilik için toplumun ve büyüklerin yaptığı baskıyı eski zihniyet olarak görmektedir. Feyzâ’ya göre “Tanrı kadını, sırf ev işi görsün diye yaratmamıştır. Eğer böyle olsaydı, ona bu çeşit istidatlar vermezdi...” (Nadir, 1980, s. 222). Yazar evliliği kadınlar için tek hayal edilebilir ödül ve tek amaç olarak gören ve kadınlar için arzu edilen hayatın ev içi yaşam ve kadınların kocalarına ve ailelerine tabi olması üzerine kurulu olmasını dayatan erkek egemen ideolojiyi eleştirmektedir.

Sasameyuki’de olduğu gibi mevsimlerin döngüsü ve baharın gelişi Nadir’in romanında da kullanılmış motiflerden biridir. Cüneyt ile tanışmalarına vesile olan Feyzâ’nın ünlü tablosunun adı

Bahar'dır. Cüneyt'e olan aşkı bahar mevsiminde başlar ve hatta roman Sermet Paşa'nın "*Bahar bütün güzelliği ile geldi!*" sözleri ile açılır. *Sasameyuki*'de kiraz ağaçları seyrine gidilirken *Gelinlik Kız* romanında ise bir seremoni gibi olmasa da "*baharın sembolü*" olan leylakları seyredeler (Nadir, 1980, s. 5,6). Feyzâ Cüneyt'e duyduğu aşk sebebiyle "*Hiçbir yıl bahar bu derece büyüleyici olmamıştı*" ifadesini kullanır (Nadir, 1980, s. 215). Cüneyt ile yaşadığı acı tecrübe ve ayrılımlarının ardından iki yıl geçtikten sonra Feyzâ kendini iyileşmiş hisseder ve baharı yeniden yaşar: "*ikinci baharın da sona ermesiyle – benliğini yeniden bulduğunu, uyuşukluktan ve kötümserlikten kurtulduğunu fark ediyor, adeta sıkıntılı bir rüyadan uyanmış gibi, kendisini mutlu buluyordu*" (Nadir, 1980: 215). Bahar romanda yeni başlangıçları ve aşkı sembolize eden bir motif olarak kullanılmış, *Sasameyuki*'de olduğu gibi Nadir'in romanında da bahar ile birlikte yeni bir talip ortaya çıkmıştır. Kasım Kamber adlı Dağıstanlı bir mühendis olan ve eğitimini Macaristan'da tamamlayan bu yeni talibi aile uygun görür ve Feyzâ da ailesine boyun eğerek adamın evlenme teklifini kabul eder. "*Feyzâ'nın almış olduğu köklü aile terbiyesi, büyüklerin uygun gördüğü bir şeye hemen karşı koymaktan onu her zaman menederdi. Bu öylesine aşırı bir mahrumiyet ve tabii bir itiaattı ki, genç kızın kişiliğini ezip onu aptalcasına bir uysallığa iterdi çok zaman!...*" (Nadir, 1980, s. 225). Yukiko gibi Feyzâ da aldığı aile terbiyesi nedeniyle çoğu zaman ailesine hemen karşı koymak istemez.

Feyzâ ilk tanıştıklarında Kasım'ı beğense de Kasım'la zaman geçirdikçe onun kabalıkları, görgüsüzlüğü, maddiyatçılığı ve alafrangalık diye onu istemediği şeyleri yapmaya zorlamasından rahatsız olmaktadır. Eser boyunca Feyzâ aşırı Batılılaşma yanlısı bir tavır da sergilemez. Modern ama ahlaklı ve muhafazakâr olan Feyzâ nişanlısı Kasım ile barlara gitmek, caz dinlemek ya da umumi yerlerde dans etmek istemez ve bunu iyi aile kızlarına uygun bir davranış olarak görmez. Düğünü gereksiz bir masraf olarak gören Avrupa'da okumuş Dağıstanlı nişanlısı Kasım ise "*Hatta Avrupa'da bulunsaydık nikâha bile kıymet vermezdik*" (Nadir, 1980, s. 283) diyerek Feyzâ'nın değer verdiği Türk adetlerini küçümsemekte ve çağın gerisinde kalmış gören bir tavır sergilemektedir.

Kasım ile nişanlanmaktan pişman olan Feyzâ'ya göre "*Kadınlar evlenmeyi kabul etmekle, bir erkeğin tamamen zevk ve arzusuna nefislerini terk etmeyi, onun keyfince yaşamayı kabul ediyorlar demektir. Bu bir çeşit esaretti ki sevmeyen bir kalp için zorbalık ve zulüm şeklini alacaktı*" (Nadir, 1980, s. 266). Yazar kadını başkasının (erkeğin) arzusunun nesnesi olarak gören ve kendi özerkliği ile hareket etmesini sınırlayan ideolojiyi eleştirir. "*Ben sadece bir zevk vasıtası olmak için evlenemem!...*" (Nadir, 1980, s. 320) diyen Feyzâ ailesine karşı çıkmakta ve Kasım ile düğünün iptal edilmesini istemektedir: "*Mutlaka bir birleşme uğruna feda edileceksem o halde işi benim saadetim şeklinde göstermeyin de, alemin eğlencesi vaziyetine sokun!...Ben bir kadın mıyım, yoksa esir miyim?*" (Nadir, 1980, s. 322). Yazar ataerkil güç yapısını yansıtan ve destekleyen görücü usulü evliliğin işlevini kınayan ideolojik bir eleştiri sunmaktadır.

Feyzâ ayrılmak istese de ailesi bu ayrılığa müsaade etmez. Nikâh yapılır ancak düğün için evin kurulup yerleştirilmesi için beklenir. Muhafazakâr bir kadın olmasının yanı sıra Kasım'a ısınamamış olan Feyzâ, nikâh ve düğün arasındaki sürede Kasım'ın cinsel taleplerinden ve ısrarlarından iyice rahatsız olmuş ve törenden önce cinsel ilişkiye karşı olduğunu belirtmiştir. Kasım'ın zorlamaları yüzünden ayrılmak istese de ailesi izin vermez. Ailesinin evlenmesi yönündeki baskılarından bunalan Feyzâ, en sonunda onu annesinin anlayacağını düşünerek annesine hitaben aile büyükleri önünde isyan eder: "*Eğer "koca"dan alınan mana, sadece bir gölgenin arkadaşlığından ibaretse, ben fırçamın her darbesiyle istediğim gibi bir arkadaş bularak kendimi oyalamaktayım. Eğer bu değil de bir kadının ruhuna ayna olabilecek meziyette bir erkekse ve onun bu varlığı tatmin edip etmediğini takdir de bana verilmiş bir haksızlık, ben bütün*

kanaatimle bu adamı, ruhumun aynası olmak şöyle dursun, yüzüne baktıkça yüzümün neşesini kaçırarak durumda gördüğümü tereddütsüzce haykırım. (...) Bir bakıma, bir kadın için erkek, hayatın ihtiyaçlarına cevap veren bir varlıktır. Bunu da değerlendirmek durumunda olmadığımı hamdederim! Allaha çok şükür, elime alacağım bir lokmayı bana temin edecek parmaklarım var... Bundan sonrası ruhî ihtiyaçların tatminine dayanır ki, buna ait kabiliyet bu kılıksız adamda tüm olarak yok!" (Nadir, 1980, s. 299-300). Yazar, kültürel olarak Batılı bir modernite ile özdeşleşen liberal bir özgürlük söylemine katılmakta ve görücü usulü evliliği bir kadının özellikle de eşini özgürce seçme gücünün elinden alınması olarak görmektedir. Ayrıca yazar, kendi ayakları üzerinde durabilen kadının kocasına tabi ve bağımlı olmasının gerekmediğini vurgulayarak kadının konumunu yeniden tanımlamaktadır.

Yazar evliliğe karşı değildir ve bazı fedakârlıklar mutlu bir aile kurulmak için yapılacaksa, kadınları geleneksel tabiiyet rolü olan eş rolünden tamamen soyutlamak istemez: "*Fakat idrak edemiyordu ki, bütün bu acı duygulara sebep olan istemediği birisiyle evlenmesidir! Yoksa bir genç kız hayatındaki bu devre, gerçekten mutlu bir devredir. Ufak tefek üzüntüler olsa bile, bir giyotine kelle koyar gibi, dehşet duyulmaz; kaybedilen ada ve özgürlüğe böyle esef edilmez!...*" (Nadir, 1980, s. 302). Kadınların evlilikte mutlu olacağına inanmayan Feyzâ mutluluğun sadece gösterişten ibaret olduğunu düşünmektedir: "*Gerçekte onlar daima erkeklerin hükmü altındadırlar!...Kıyamete kadar da haklarına tam olarak sahip olamayacaklardır*" (Nadir, 1980, s. 377). Yazar, kadınların kendilerini erkeklere tabi, bağımlı ve erkeklerin hizmetinde görmelerine neden olan dönemin ataerkil ideolojisine meydan okumaktadır.

Yazar, romanın sonunda yaşadığı müddetçe yalnız kalma kararı alan Feyzâ'nın toplum tarafından ayrıştırılmasını istemez: "*toplum onu kolları arasından kaçırıp samimî ilgisini kendinden keserken, buna karşılık o da, yaşadıkça kazanacağı vasıflardan vazgeçmiş bulunmuyor muydu? Ve böylece, iyi bir eşlik, bir analık, hattâ büyük analık gibi cinsinin kendisinden beklediği hizmetlere karşı vereceği isimlerden mahrumiyet, kendi şahsından ziyade yine toplumun hesabına açık birer zarar değil miydi?*" (Nadir, 1980, s. 381). Bu satırlar ile yazar kadınların toplumdaki konumlarının iyileştirilmeye ihtiyacı olduğunu ima etmektedir. Çünkü kadınlar aile kurumunda kendilerine biçilen rolleri yerine getirerek aynı zamanda özgürlüklerinden, benliklerinden ve kariyerlerinden vazgeçmeden bir bütün olarak ailenin ve ulusun yükselmesine eşit derecede katkıda bulunabilirler.

Sonuç

Bu çalışmada Tanizaki'nin *Sasameyuki* ve Nadir'in *Gelinlik Kız* adlı eserlerinde görücü usulü evlilik ve kadının toplumdaki konumuna odaklanılmış olup farklı coğrafyalarda yazılmış ve farklı kültürel bağlamlara ait olan her iki romanda da benzer bir takım unsurlar tespit edilmiştir. İncelemeye tabii tutulan eserlerde görücü usulü evliliğin benzer yönlerinin bulunduğu gözlemlenmiştir. Görücü usulünün bir kadın için yaratabileceği sorunlar her iki yazar tarafından farklı şekillerde ele alınsa da her iki eserde de kadının aile terbiyesi ve gelenekler yüzünden benzer şekilde susturulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca her iki yazarın romanındaki ortak motiflerden biri olan "mevsimlerin döngüsü"nü eserlerdeki iniş çıkışlarla bir ahenk içinde akarken karakterlerin duygu dünyalarını da yansıttığı söylenebilir.

Yukiko ailesine başkaldırmayan yapısı ile daha mülayim ve sessiz bir kişiliğe sahip olsa da kendi ayakları üstünde durabilmesine rağmen büyüklerine olan saygısından dolayı Feyzâ'nın da çoğu zaman ailesine karşı itaatkâr olduğu söylenebilir. Her iki toplumda da o dönemde ataerkil düşünce yapısının baskın olması ve gelenekler yüzünden kadınların susturulduğu ve boyun eğdiği sonucuna varılmıştır. Her iki yazarın da topluma sundukları dünya tasarılarına bakıldığında kadının çağdaşlaşmasını destekledikleri ancak Batılılaşma konusunda zaman zaman eleştirel bir

tutum içinde oldukları görülmektedir. Her iki yazar ideoloji ve anlatı olarak birbirinden farklı iki eser kaleme almış olsalar da kadının toplumdaki konumu ve görücü usulünün kadını kısıtlayıcı etkisini tasvir etmişlerdir. Her iki romanda da kadınların erkeklere tabi oldukları ve üst sınıftan kadınların iyi bir eş ve anne rolünü yerine getirmelerinin beklendiği gözlemlenmiştir. Yukiko'nun da, Feyzâ'nın da uysal ve erdemli oldukları ancak Yukiko'nun aksine Feyzâ'nın kamusal alanda birçok erkekle tanışarak ve kendi seçimini yaparak nesne konumundan kurtulduğu görülmüştür.

Bu makalede tartışılan iki roman, farklı kültürel normlara sahip olsalar da, kadın karakterlerin kısıtlandığı ve erkek hâkimiyetinde olan evlilik kurumundaki normların söylemi olan metinlerdir. Normların nasıl inşa edildiği bağlama göre değişmektedir. Yukiko evlilik normlarından duyduğu rahatsızlıkları nadiren dile getirirken, Feyzâ çoğu zaman görücü usulü evliliğe karşı çıkmaktadır. Yukiko parça parça şikâyet ederken sonunda gönülsüzce de olsa evlenmek zorunda kalmıştır. Feyzâ ise evliliğe şiddetle karşı çıkmasına rağmen ailesine söz geçiremeyerek sonunda onun da evlenmekten başka çaresi kalmamıştır. Her iki durumda da, romanlardaki kadın imajları o dönemde hüküm süren toplumsal koşullar ve gelenekleri yansıtmaktadır. *Sasameyuki*'de Yukiko'nun evlendirilmesi ile Meiji Döneminden bu yana Hane Sistemine bağlı olan ve aile statüsünü vurgulayan görücü usulü evlilik anlatılırken, *Gelinlik Kız*'da Erken Cumhuriyet Döneminde özgürleşme çabası içinde olan Türk kadını ve o dönemdeki üst tabakanın görücü usulü evlilik uygulamaları tartışılmaktadır. Mesafe ve nüans duygusu farklı olmakla birlikte, Japonya'daki 「良妻賢母」 'ryōsai kenbo' sloganının tezahürü gibi, her iki romanda da "kadın"ın erdemli bir eş ve iyi bir anne olması bir norm olarak gösterilmekte ve kadının konumunun iyileştirilmeye ihtiyacı olduğu vurgulanmaktadır. Her iki romanda gelenekselden moderne geçen Japonya ve Türkiye'de kadın imajının özgürleşmeye çalıştığı ancak geleneksel kültürün etkisiyle kadın karakterlerin tamamen normların dışına çıkamadıkları sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Alston, P. M. (1991). The learning heart: Western and native education in Ivan Turgenev's Nest of Gentry and Tanizaki Junichiro's Light Snow (Makioka Sisters). *Acta Slavica Iaponica*, 9, 108-115. <http://hdl.handle.net/2115/8025>.
- Gürsel, A. (2016). *Edebiyat üzerine*. Hece Yayınları.
- Gürsel, A. (2003). *Karşılaştırmalı edebiyat bilimi*. Say Yayınları.
- Hendry, J. (1986). *Marriage in changing Japan: Community and Society*. C.E. Tuttle Company.
- Gürbüz, A. (2019). Türk Romanında Görücü Usulü Evlilikler (1971-1980). *BEÜ SBE Dergisi*, 8(1), 67-86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bitlissos/issue/46641/533657>
- Güven, D.Ç. (2022). *Japonca'dan Türkçeye ilk karşılaştırmalı edebiyat kuramı çevirisi Derinliğin Keşfi'nde Shouyou Tsubouchi ve Souseki Natsume'nin izleri*. E. Esen (Ed.), Kotodama İstanbul Academia 1, Efe Akademi Yayınları.
- Kurt, S., K. (2015). II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı kadın dergilerinde aile ve evlilik algısı. *Belleten*, 79 (286), 1073-1097. DOI: 10.37879/belleten.2015.1073
- 宮崎, 麻子. Miyazaki, A. (2019). 四人姉妹と五人姉妹を描き分ける近代文学の物語: 『高慢と偏見』 『若草物語』 『細雪』 における姉妹たちの多様性の限界. *Osaka University Knowledge Archive, OUKA*. 21-36. <https://doi.org/10.18910/72719>
- Murakami, İkuo (2009). *Değişim kültürü ve aile: Türk ve Japon aile yapıları üzerinde bir karşılaştırma* (Tez no. 426255). [Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Nadir, Kerime. (1980). *Gelinlik kız*. İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Nadir, Kerime (1981). *Romancının dünyası*. İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Newcomer, B. (1993) The Zephyr and Japanese Literature. *Language Arts Journal of Michigan*. 9(2). doi.org/10.9707/2168-149X.1593
- Noguchi, T. (1973). "Sasameyuki to sono sekai," Tanizaki Jun'ichiroo ron, Chuuou Kouronsha, 1973- Time in the World of Sasameyuki. T. Craig (trans.), *Journal of Japanese Studies*, (3)1, 1-36. https://doi.org/10.2307/132011
- 大西, 萌木. Ōnishi, M. (2021). 谷崎潤一郎『細雪』論：「家」の視点から. 若手研究者フォーラム要旨集. *Wakate kenkyūsha fōramu yōshi-shū*, 3, 34-37. https://doi.org/10.18910/79343
- 大塚明子. Otsuka, M. (2003). 戦前期の『主婦の友』にみる「愛」と結婚. 文教大学女子短期大学部研究紀要.46, 1-11.
- Rousseau M.A. ve Pichois C. (1994). *Karşılaştırmalı edebiyat*. M. Yazgan (Çev.). MEB Yayınları.
- 佐藤淳一.Satō, J. (2004). 「生活の定式」と美意識—谷崎潤一郎『細雪』の表現形式の分析から」. 『国語と国文学』 81 (7). https://cir.nii.ac.jp/crid/1520009408120416896
- Suzuki M.(2010). *Becoming modern women: Love and female identity in prewar japanese literature and culture*. California: Stanford university press.
- Suzuki, S. (1996). Tanizaki Jun'ichirō As Cultural Critic. *Japan Review*, 7, 23-32. https://www.jstor.org/stable/25790963
- Tanizaki Jun'ichirō. (2015). *Nazlı kar*. E. Esen (Çev.), Can.
- 谷崎潤一郎.Tanizaki Jun'ichirō. (2006a). 『細雪』 (上) . (Sasameyuki 1. Cilt).新潮社.
- 谷崎潤一郎.Tanizaki Jun'ichirō. (2006b). 『細雪』 (中) . (Sasameyuki 2. Cilt).新潮社.
- 谷崎潤一郎.Tanizaki Jun'ichirō. (2014). 『細雪』 (下) . (Sasameyuki 3. Cilt).新潮社.
- Yaraman, A. (2001). *Resmi tarihten kadın tarihine*. Bağlam Yayınları.
- 吉田 夏美谷.Yoshida, N. (2020). 谷崎潤一郎『細雪』論：雪子の〈結婚〉. 国語と国文学 / 東京大学国語国文学会 編 97 (4), 52-68. https://cir.nii.ac.jp/crid/1520853833249841280

Extended Abstract

Introduction

In this study, Tanizaki Jun'ichirō (谷崎潤一郎)'s novel Sasameyuki 細雪 (The Makioka Sisters) (1943–1948) and Kerime Nadir's Bridal Girl (1943) are discussed in terms of arranged marriage procedures and the perception of women in patriarchal society. The study focuses on Yukiko in Makioka Sisters and Feyzâ in Bridal Girl and discusses arranged marriage practices and oppressed women in both societies. These two women novels which have different social norms belonging to different societies are examined and the similarities and differences of the women's identities constructed by the writers are revealed.

Methodology

It has been observed that, there are similar aspects of arranged marriage procedures and the oppression of woman in the works examined. Therefore, both novels analyzed with the comparative method in terms of the common themes, motifs and the perspective they shared. The eclectic analysis method has been used in the comparison of the works.

Findings

It is understood that women are similarly silenced due to family upbringing and the traditions in both societies, even though the problems that occurred in the arranged marriages differ. In addition, it can be said that the "cycle of the seasons", one of the common motifs in both novels, flows in harmony with the ups and downs in the works, while reflecting the emotional worlds of the characters.

It can be said that Yukiko, as a young woman, is inclined to submit to her family and respects the traditions. Judging from the marriage negotiations, Yukiko has not told Sachiko that she dislikes arranged marriage meetings, and she has never made it clear that she rejects a candidate completely. Also, Yukiko takes a stance towards protecting her family lineage and reputation when it comes to her sister Taeko's marriage. In the pre-war period, the Household system in the Meiji period was tried to be preserved, and this male-dominated system in which the will and opinion of women was not taken into consideration was supported. The fact that women could not oppose to their families with a traditional sense of duty, proves that the household system has continued at that time. In addition, Yukiko's reluctant marriage is a depiction of the desperation experienced by women in the male-dominated society.

Yukiko has a naive and quiet personality, never rebelling against her family and, Feyzâ is also obedient to her family most of the time due to the respect for the elders, even though she can stand on her own feet. "God did not create women just to do housework. If that were the case, it would not have given her such aptitudes..." (Nadir, 1980: 222). The author criticizes the male-dominated ideology that sees marriage as the sole purpose for women and imposes women's subordination to their husbands and families. The author advocates a liberal discourse of freedom that is culturally identified with Western modernity, and claims that arranged marriage restricts or prevents woman when choosing her spouse and compels to behave under the social norms. In addition, the author redefines the position of the woman by emphasizing that the independent working woman does not have to be subjected to male authority.

Although Yukiko in *Makioka Sisters* is well-educated, she does not work. Her younger sister, Taeko, has ideals and is able to support herself economically just like Feyza does. Taeko, who opened her own personal exhibition by making dolls, wants to study abroad to learn western style clothing. However, her family does not approve of her working as a tailor because they support traditional aristocratic values. Feyza, on the other hand, is a woman who can support herself, becomes famous with the paintings she made only at the age of nineteen. However, although the elders of the family support her art, they want to find a suitable mate for her, even though she rejects to appear to arranged marriage meetings. The author wants to create an awareness regarding the helpless positioning of women by making the analogy of "prisoner market" for arranged marriages. The author claims that the dignity of womanhood is damaged and women are pushed to unhappiness due to the social pressure and the traditions dictated by the society. Likewise, Yukiko is seen by her family as "something that needs to be marketed well" (Tanizaki, 2015:95). For this reason, her siblings try to hide the light stain that appeared on the edge of Yukiko's left eye during the marriage arrangement meetings, even though Yukiko does not care about it. This makes Yukiko commodified and Yukiko, as a woman, is reduced to a commodity that must be marketed to the other party.

It was concluded that, women are silenced and oppressed due to the patriarchal society and traditions at that time. Considering the perception of women differs sometimes, it is seen that both authors support the modernization of women, but they sometimes have a critical

attitude towards Westernization. In both novels, it is observed that women are subordinate to men and upper class women are expected to fulfill the role of good wife and mother. It has been seen that both Yukiko and Feyzâ are docile and virtuous, but unlike Yukiko, Feyzâ gets rid of the object positioning by meeting many men in public place and making her own choices. While Yukiko rarely expresses her discomfort with the marriage arrangements, Feyza often opposes to that tradition. While Yukiko rarely complains about getting married she is eventually forced to marry, albeit reluctantly. Feyza, on the other hand, could not control her family, despite her strong opposition to the arranged marriage, and in the end she had no choice but to marry. Although the sense of distance and nuance is different in both novels, it is emphasized that the position of women needs improvement. In both novels, it was concluded that the image of women in Japan and Turkey, which passed from traditional to modern, tried to be liberated, but with the influence of traditional values, female characters could not completely go beyond the norms.

**THE CONCEPT OF “PSYCHOLOGICAL CONTRACT” IN ORGANIZATIONAL
COMMUNICATION PROCESS AND A LITERATURE REVIEW ON PSYCHOLOGICAL CONTRACT***

Ebru ÇİTİL

Dr., Ege University, İzmir, Turkey
ebr-76@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0002-8281-9444

Makale Geliş Tarihi: 12/08/2023 Makale Kabul Tarihi: 07/11/2023

Makale Türü: Derleme

Atıf: Çitil, E. (2022). The Concept of “Psychological Contract” in Organizational Communication Process and a Literature Review on Psychological Contract. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(20), 119-140.

Abstract

Actual change and improvement, change from traditional society to today's modern society affect the social structure. Depending on a variation the expectations of the employees and the employers altered and varied. Psychological contract, contract type as parol and based on the party's perceptions came into prominence employees and employers in recent years, and became one of the main support for the community success. Physiological contract is a contract type as the individuals create mentally, reveals expectations and individual's liabilities to each other. Physiological contracts are evaluated in two different types as operational and relationally. Contract types reflect the structural differences of the contracts. The theories, which provide basis to reveal physiological contract, indicate that the infringement of contract may be actualized as long as equality can not be ensured in physiological contracts in mutual contracts. Breach physiological contract lowers employee performance in community, and being a complicated factor for the community to reach their goals. The conditions and theories that led to reveal physiological contract concept is examined, and the definition of physiological contract law in community literature is propounded in this research. The aim of this study is to present theoretical information by conducting a systematic literature research on the subject and to examine the results by presenting examples from the world's research on psychological contract and its violation. It is possible to state that the study in which examples from the researches carried out in the world on the subject of psychological contract are presented, will contribute to the researches to be conducted on the subject.

Key words: *Organization, Psychological Contract, Contract Types, Breach of Contract.*

* - Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

ÖRGÜTSEL İLETİŞİM SÜRECİNDE "PSİKOLOJİK SÖZLEŞME" KAVRAMI VE PSİKOLOJİK SÖZLEŞMEYE DAİR LİTERATÜR TARAMASI

Öz

Geleneksel toplumlardan modern toplumlara doğru gerçekleşen değişim ve gelişim sosyal yapıyı da etkileyerek dönüştürmüştür. Değişime bağlı olarak örgüt yapıları ve istihdam ilişkileri, çalışan ve işveren beklentileri, yükümlülükleri de farklılaşmıştır. Örgüt yönetiminde yazılı olarak yer almayan, tarafların algılarına dayanan psikolojik sözleşme kavramı son yıllarda çalışanlar ve işverenler için önem kazanmış ve örgüt başarısı için temel dayanaklardan birisi olmuştur. Psikolojik sözleşme örgüt içinde bireylerin zihinlerinde oluşturdukları bir sözleşme olarak kişilerin birbirlerinden beklentilerini ve birbirlerine karşı yükümlülüklerini de ortaya koymaktadır. Psikolojik sözleşmeler işlemsel ve ilişkisel olarak iki ayrı türde değerlendirilebilmektedir. Sözleşme türleri sözleşmelerin yapısal farklılıklarını da yansıtmaktadır. Psikolojik sözleşme kavramına dayanak hazırlayan kuramlar psikolojik sözleşmelerde karşılıklılık ve eşitlik sağlanamadığında sözleşme ihlalinin gerçekleşebileceğini de ortaya koymaktadır. Psikolojik sözleşme ihlali örgüt içinde çalışan performansını düşürmekte ve örgüt amaçlarına ulaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada psikolojik sözleşme kavramının ortaya çıkışına temel hazırlayan koşullar ve kuramlar incelenmiş, psikolojik sözleşme kavramı, psikolojik sözleşme türleri ve psikolojik sözleşme ihlali incelenmiştir. Çalışmada psikolojik sözleşme ile ilgili yapılan akademik araştırmalardan örnekler de sunulmaktadır. Bu çalışmanın amacı konu ile ilgili bir literatür araştırması gerçekleştirilerek teorik bilgiler sunmaktır. Psikolojik sözleşme konusu ile ilgili dünyada gerçekleştirilmiş araştırmalardan da örneklerin sunulduğu çalışmanın konu ile ilgili yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağını ifade etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Örgüt, Psikolojik Sözleşme, Sözleşme Türleri, Sözleşme İhlali.

INTRODUCTION

The 21st century has been a period of significant changes and developments in terms of organisational structures and employment relations. In this period, significant differences have emerged in today's organisational management approaches. In the working conditions in organisational life where continuous development, change and transformation are experienced and innovations emerge, achieving the goals set by organisations and, in this sense, obtaining successful results seem to be possible only if employers and employees base their obligations towards each other on a sense of completeness, fairness, honesty and trust.

In psychological contracts between employees and employers, which are unwritten, based on perceptions and include mutual obligations, the expectations of employees and organisations coexist. On the one side, employers expect employees to be able to comply with flexible working hours and job descriptions on the basis of the assigned task, and to be a reliable and compliant employee. The employee, on the other hand, has expectations of transparency, fairness and trust, as well as wages, career development, training, job security and continuity from the employer. Although there is no consensus among researchers regarding the content of the Psychological Contract concept, it is possible to state that it is of undeniable importance in terms of organisational efficiency.

Psychological contract breach is defined as employees' belief that they are failing to fulfill the obligations promised by their organization (Turnley and Feldman, 1999, p.897; McDonald and Makin, 2000, p.85; Coyle-Shapiro, 2002, p.4). A situation of breach of psychological contract, which is expressed by the realisation and perception of the fact that

the promises and responsibilities given within the organisation are not met, may damage the employees' sense of trust and loyalty to the organisation and make a negative impact on their work efficiency (Coyle-Shapiro, 2002, pp.3-4).

In this study, the concept of "psychological contract", its emergence process, characteristics and types, the theories related to the contract and issues on the breach of psychological contract are examined by a literature review and theoretical information on the subject is presented. In this study, it is also aimed to reveal the effects of psychological contract and psychological contract breaches on working life in Turkey and abroad by presenting the results of the some international studies conducted on this issue.

I. THE EMERGENCE OF THE CONCEPT OF PSYCHOLOGICAL CONTRACT

With the development of the world economy and technology in recent years, some uncertainties have inevitably become a part of business life (Miana, González-Morales, Caballer and Peiró, 2011, pp. 820-821). The planned or unplanned differentiation of production processes, employee behaviours and the conditions influencing them, especially in the organisational context, have brought about radical changes (Sims, 1994, pp.373-374). While the classical approaches to organisational structure developed until the 1930s focused on how to create the "best" organisational structure, the human element, one of the most important building blocks of an organisation, was neglected. In that period, factors other than the human factor were addressed in line with the principles determined and it was assumed, with a great mistake, that the human would behave like a machine as prescribed by the relevant level or task (Koçel, 1995, pp.24-26).

In the course of time, however, it has been understood that people's needs and value systems differ from each other and that their thoughts and behaviours cannot be predicted in advance, and the researchers of the neo-classical approach attributed the existence of an organisation to the human element, which is a multi-dimensional organism (Kreitner and Kinicki, 1998, p.28). As a result thereof, human resources departments have become more and more organized for recruitment, training, employee-employer relations and compensation, and there has been a significant change of perspective regarding human resource management in organisations (Fisher, Schoenfeldt and Shaw, 1990, p.16).

The importance of human factor for organisations has emerged as a result of neo-classical theories, and management scientists from different fields such as psychology, sociology, social-psychology and anthropology have put forward theories on motivation investigating the causes of human behaviour within the organisational structure (Koçel, 1995, pp.24-27). Some of these theories are based on the relationship between human psychology and motivation and some of them are based on the psychological perspectives of employers and employees, which are formed by combining the expectations and needs of employees with the purpose of motivation. Especially in the conditions of recent globalization, increasingly difficult competitive conditions and rapid technological developments have changed the labor relations between employees. These changes have increased the importance of working relationships and psychological contracts, as well as the interest in studies related to the field (Restubog, Hornsey, Bordia and Esposito, 2008, p.1377). On the other hand, the fact that organizations face significant financial and economic problems due to global financial crises and their orientation to various economic measures affects what the organization expects from its employees and employees from organizations. Employment relationships are undergoing change as both organizational, industrial, and technological changes alter the expectations that employees and employers have of each other. This

situation brings up the situations in which the employee perceives that his/her contract has been violated, especially in the mutual exchange relationship (Bal and Smit, 2012, p.8; Abdul-Rahman and Ayorinde, 2013, p.49; Jeske and Axtell, 2018, p.113).

In our age, where knowledge and people with knowledge are one of the most important elements, people are now accepted as the most important value of organizations (Özdemir and Yaylı, 2014, p.49).

II. CONCEPT, CHARACTERISTICS and TYPES OF PSYCHOLOGICAL CONTRACT

Rapid developments in communication technology have globalised the whole world, changing the concept of borders and transforming organisations into knowledge-based structures, and employees have become the most important asset of these new structures. It is possible to state that today's knowledge-based organisations, which want to benefit from employees with increasing levels of knowledge and experience to the greatest extent possible and to direct employees in line with organisational goals, have started to give importance to activities aimed at increasing organisational commitment.

In modern organizational structures, there has been a transformation from the concept of personnel management to the concept of human resources management, and from human resources management to talent management. In modern organisational climates, it is becoming increasingly difficult for the organisation to keep high-performing employees in the organisation in order to achieve organisational goals, to predict and meet their expectations and to provide the necessary motivation process for them. Effective functioning of the psychological contract is very important for organisations to achieve their goals.

In modern organisations in the 21st century, it is seen that managers attach importance to the psychological contracts covering their obligations and are careful about the meanings that employees attribute to these contracts (Dhanpat and Brijball, 2014, p.78). Although it is possible to state that there is not a complete agreement on how the concept of Psychological Contract emerged, the concept of psychological contract in the organisational behaviour literature was first used in the book titled "Understanding Organisational Behaviour" published by Chris Argyris in 1960 (Argyris, 1960, p.27). Argyris (1960) uses the term "Psychological Work Contract" in his book to describe the formation and development of the unwritten, in other words, informal relationship between employer and employee (Argyris, 1960, p.27; Suazo, 2003, p.3). Argyris states that employers and employees are in a state of continuous interaction within the complex structures of organisations and argues that a mutually formed psychological contract between employees and employers will enable organisational managers to exist effectively (Argyris, 1960, p.27). In Argyris' definition, the concept of psychological contract is put forward as an auxiliary concept in the solution of conflicts and incompatibilities between employers and employees or problems faced by employees in job satisfaction (Guest, 1998, p.649). In this definition, it is stated that the psychological contract, which continues to exist in cases where there is no disorder in the organisation, is the fulfilment of mutual expectations between the employer and the employee (Levinson, Price, Munden, Mandl and Solley, 1962, pp.22-24). The concept of psychological contract was also defined by Schein. According to Schein (1965), this concept refers to a set of unwritten, unspoken mutual expectations between employees and the organisation, including financial, career and development obligations and voluntary work principles (Schein, 1965, p.54). Levinson et al. (1962) defined the psychological contract as a set of reciprocal expectations between the organisation and the employee (as cited in Coyle-Shapiro and Parzefall, 2008, pp.18-19). In psychological contracts, which usually begin with the recruitment process and are based on

the perceived sense of obligations, perceived employer obligations are often subjective and depend on the social processes and emotional state of employees (Rousseau, 2001, p.517; Bala, 2013, pp.62-63; Bal and Smit, 2012, pp.8-9).

Employees set expectations and obligations in their minds regarding their working environment and their working relationships with other people (Rousseau and Tijoriwala, 1998, p.680). Rousseau and Tijoriwala (1998) states that not all of these benefit-based expectations of individuals are written and that the fulfilment of these expectations is based on the subjective perceptions of individuals (Rousseau and Tijoriwala, 1998, p.680; Rousseau, 1990, pp.389-390). In other words, a psychological contract is a type of implied agreement between employees and businesses that will have a significant impact (Rousseau, 1990, pp.390-391; Poisat, May and Sharp, 2018, pp.1-2).

Expectations of employees within the scope of the psychological contract include salary and incentive payments, internal trainings, job security, career development opportunities, fair evaluation, support for relationships with other employees and managers, and support and motivation for personal problems. The expectations of employers or organisational managers include employees' willingness to perform their duties and work extra hours, organisational belonging, not cooperating with rival organisations, not violating confidentiality of information and ensuring continuity of work in the same organisation for a specified period of time (Robinson, 1996, pp.574-99). The expectations of employers in the psychological contract also include that employees should act with a sense of duty, provide uninterrupted and good service to the organisation, be honest, support the goals of the organisation, establish good relations with other employees and use the authority to make decisions about their job under necessary conditions.

Honesty and respect is another important issue in the psychological contract. The honesty should be mutually ensured in the contract. According to the honesty principle in the contract, individuals trust and believe that the other party will honour its obligations. In the honesty of persons, it is assumed that the contracting parties do not engage in humiliating and sarcastic behaviour towards each other, approach each other in a friendly and unprejudiced manner, and protect each other (Costley, Melgoza and Todd, 1991, pp.471-473). Meeting expectations within the framework of respect for the contract, which has a decisive influence on the behaviour of employers and employees, have a positive effect on employees' commitment to the organisation and their work efficiency (Opolot and Maket, 2020, pp.900-901).

Mutual expectations in psychological contracts include all rights, privileges and obligations between the employee and the organisation. In the context of the psychological contract, all employees generally expect salary payment, certain shares and privileges related to their jobs from the organisation while the employer implicitly expects employees to improve the image of the organisation. Although these expectations are not written in a formal agreement between the employee and the organisation, they emerge as elements that determine behaviour. Psychological contract is implemented by the organisation through the concept of authority. Participation in an organisation also includes the acceptance of an organisation's authority system (Adams, 1963, pp.422-424; Schein, 1984, p.4; De Vos, Buyens and Schalk, 2003, p.540).

Psychological contract is also a persuasive concept for employees to engage in activities that will contribute to the organisation (Turnley and Feldman, 2002, p.2542). In international organisations, however, the factors arising due to cultural differences determine the thinking

*The Concept of "Psychological Contract" in
Organizational Communication Process and a Literature Review on Psychological Contract*

system of the employees. In such a situation, employers may face various unforeseen expectations and problems (Ettinger, 1965, pp.5-7).

In summary, the psychological contract is a self-interested cooperation between employees and businesses (Solinger, Hofmans, Bal, and Jansen, 2016, pp.494-495; Soares and Mosquera, 2019, pp.469-470). In the psychological contract, it is emphasized that employees should create their own values in organizations and help the development of the organization, and employers should meet the material and psychological needs of their employees. (Karagonlar, Eisenberger and Aselage, 2016, pp.24-25; Conway and Briner, 2009, p.71-72; Newaz, Jefferies, Davis and Pillay, 2016, p.488). As can be seen, the concept of psychological contract has been studied by experts in the practical and theoretical fields for many years (Conway and Briner, 2009, p.71-72; Bala, 2013, pp.62-63).

The general characteristics of the concept of psychological contract can be outlined as follows; (Levinson, et al., 1962, pp.22-24; George and Gareth, 2008, pp.249-50; Coyle-Shapiro and Parzefall, 2008, pp.18-19; Rousseau, 1990, pp.389-391; Zhou, Plaisent, Zheng and Bernard, 2014, p.650).

- The obligations in psychological contracts are not written, i.e. not of formal nature.
- They are based on the subjective perceptions of the parties.
- They are subject to change over time.
- In psychological contracts, the parties are bound to each other by mutual commitments.
- Strong reactions may be triggered in case of breach of psychological contracts.

In the literature, psychological contract types generally vary from each other in terms of structure and content. Rousseau (1995) added two more types to the contract types, which are evaluated in two types as transactional and relational, and focused on psychological contracts in four dimensions. The third and fourth types of contract added by Rousseau are the balanced contract, which is a mixed type of contract consisting of a combination of Transactional and Relational contracts, and the Transitional contract (Rousseau, 1995, pp.100-102)

- Transactional psychological contracts are short-term and content-limited contracts in the organisational literature. Issues in the focus of transactional contracts are characterised by being more relative, flexible and narrower, shorter-term than relational contracts. In transactional psychological contracts, individuals primarily focus on financial issues such as payment of wages and incentive premiums and comply with the contract in return for the fulfilment of the conditions. In other words, the transactional contract covers the money relationship and external Decoupling between the employee and the organization. (Rousseau, 1995, pp.100-102; Millward and Hopkins, 1998, p.1531; Shore and Tetrick, 1994, p.95).

According to this type of contract, the employer expects an adequate work performance from the employee and the employee expects a satisfactory payment from the employer in return for the performance of the work. In transactional psychological contracts, the parties can terminate their relationship with each other at the end of a certain trial period.

In case of violations in the transactional dimensions of psychological contracts, wages, promotions and benefits obtained, job satisfaction decreases in employees. On the other hand, promotion and the acquisition of new positions make employees more efficient

(Rousseau, 1990, p.390; Millward and Hopkins, 1998, p.1531; Shore and Tetrick, 1994, p.95; Mullen, Blount, Lambie and Chae, 2018, pp.2-3).

- Relational psychological contracts are characterised by contracts that are longer term, more general and more open to development between the parties over time than transactional contracts. In relational psychological contracts, there is a mutual commitment between the parties. Employees are also emotionally committed to the organisation. In return for that, the employer shows its commitment by offering promotion or career opportunities to high-performing employees within the organisation. Relational contracts are based on more subjective perceptions as they are more comprehensive than transactional contracts and include various intangible elements. It is possible to state that relational psychological contracts are more successful in creating a sense of achievement by activating intrinsic factors of employees (George and Gareth, 2008, pp.249-50; Millward and Hopkins, 1998, p.1531; Shore and Tetrick, 1994, p.95). Due to its intangible and interpretative structure, the relational contract is a type of contract that is difficult to define and has blurred boundaries compared to transactional contract. In summary, the relational contract reveals the emotional commitment and existence of the employees and emphasizes commitment, loyalty and stability and is easily changeable (Zhou et al., 2014, p.218; Arnold, 1996; pp.512-513; Rousseau, 1990, p.390).

- Balanced contract: Balanced contracts, which are a mixed type that has the characteristics of foregoing two types of contracts, are based on long-term relationships, but also on the fulfilment of performance requirements.

- Transitional contracts reflect socio-economic change within the organization. (Coyle-Shapiro and Kessler, 2000, pp.909; Chambel, Lorente, Carvalho and Martines, 2014, pp.80-81). In the type of transitional contract, the conditions of the organisation and the environmental conditions develop and change quite rapidly. Therefore, there are no long-term guaranteed conditions in the transitional contract (Rousseau, 1995, pp.100-102).

According to Schein, psychological contracts have two different dimensions: individual and organisational. These dimensions cannot be clearly distinguished as employer and employee. Although it is not possible to distinguish between those who manage and are managed in a very precise way within an organisation, individual needs usually outlines the contract (Anderson and Schalk, 1998, pp.639-640). In other words, the satisfaction of the employee with the organization he/she works for determines the form of the psychological contract (Lub, Bal, Blomme, Schalk, 2016, pp.655-656).

III. THEORIES ON THE CONCEPT OF PSYCHOLOGICAL CONTRACT

The theories that form the theoretical basis of psychological contract can be expressed as follows:

1. The Norm of Reciprocity

Put forward by Gouldner (1960), the norm of reciprocity is a social norm based on the principle that individuals will reciprocate with positive behaviours in their relationships with other individuals in return for the benefits they obtain from that relationship and that they will exhibit reactions that respond to the needs of the individuals with whom they are in a relationship. According to Gouldner (1960), the norm of reciprocity is based on the principle that people first help those who help them. Although it is stated that the norm of reciprocity may vary according to the conditions of the situation encountered, the personal characteristics of the individuals in the relationship and the value attributed to the norm, he emphasises that the norm of reciprocity has a universal character. According to the theory, the subject in which

individuals need help the most increases the value of the gain to be obtained from that help. The source that helps the individual and the conditions in which the source exists may also make an impact on the norm of reciprocity (Gouldner, 1960, pp.162-163; Burger, Sanchez, Imberi and Grande, 2009, p.12).

On the basis of the psychological contract, it is possible to state that the parties act according to the norm of reciprocity and if their expectations that provide the highest level of benefit to them are met, they will try to perform an action that provides high benefit to the other party in return and to meet the needs of the individuals they interact with. It can be stated that if organisations do not act in line with the expectations of employees, employees may not completely fulfil their obligations towards the organisation (Aselage and Eisenberger, 2003, pp.491-492).

Perceived reciprocity in psychological contracts is based on tasks and promises. Promises are usually not formal. (Bala, 2013, pp.68-69; Chahar, 2019, pp.3-4).

The realization of the promises made by the organization such as recognition or promotion is shaped by the contribution and efficiency of the employees. The norm of reciprocity in psychological contracts requires mutual cooperation, in other words, trust. (Hui, Lee and Rousseau, 2004, pp.312-313; Memon and Ghani, 2020, pp.259-260).

2. Social Exchange Theory

Social exchange theory forms the basis of the psychological contract. (Cassar and Briner, 2011, pp284-285). Social exchange theory is based on the necessity for individuals to establish and maintain relationships with other individuals in order to survive and fulfil their various needs. When individuals are in a relationship, there is a constant social interaction and exchange between them, and therefore the principle of reciprocity forms the basis of this theory (Gouldner, 1960, pp.162-163; Coyle-Shapiro, 2002, pp.4-5; Aselage and Eisenberger, 2003, 491-492).

The phenomenon of social exchange is the expectations and mutual obligations between the employee and the employer (Chambel and Castanheira, 2012, pp.109-110).

According to Blau (1964), the exchange that occurs in social interaction is often expressed in positive relationships. Therefore, understanding the exchange in psychological contract requires the evaluation of organisational relations from the perspective of social exchange. In relationships where social exchange exists, failure of the parties to fulfil their responsibilities disrupts the nature of the existing relationship and as a result, the parties in the relationship may face negative consequences. When an individual performs a positive action for another individual in the process of social exchange, he/she thinks that the other individual will perform an equally positive action for him/her (Rousseau, 1990, pp.391-392).

In organisational life where social exchange is present, two features reinforce exchange. The first one is the balanced realisation of exchange in organisations, and the second is that a high level of employee obligation leads to behaviours that support organisational goals (Rousseau, 1990, pp.391-392). In other words, employees have a sense of obligation to reciprocate and act accordingly in order to establish and maintain the balance of exchange in the organisation. When employees benefit from an exchange, a sense of responsibility as well as a balance in the exchange relationship emerges. Thus, both the employee and the organisation benefit from the exchange relationship (Blau, 1964, p.97).

3. Equity Theory

Introduced by Adams (1963), equity theory is based on the fact that individuals want to see fair behaviour. Employees in a particular organisation want to be included in a fair behaviour system within the organisation (Adams, 1963, p.422).

The essence of the theory can also be defined as the fact that individuals enter into a social comparison with each other as opposed to focusing on their personal needs. Accordingly, employees working in the organisation compare themselves with other employees and develop perceptions about whether they are treated fairly or not. In cases where employees who are motivated based on their perception that employers treat them equally feel and think that they are not treated fairly by the organisation, they may argue that their motivation and performance are negatively affected thereby (Baron and Greenberg, 1990, pp.82-85).

According to the equity theory, individuals make a comparative evaluation of inputs and outputs in the comparison process. Inputs are factors such as employees' commitment to the organisation, their contributions to the organisation, and their adaptation to the organisational climate while outputs are the benefits such as payment, bonus, incentive, promotion that employees receive from the organisation in return for inputs. Employees compare themselves with other employees in terms of the ratio of inputs to outputs. It is also possible to express the equity theory in the minds of employees who evaluate the fairness approach of the organisation as a result of the comparison as the employees' perception of evaluating their own psychological contract (Rousseau, 1989, p.127; Moorhead and Griffin, 1995, pp.101-102).

The subjectivity of the practices implemented by the organisation in the context of equity points to a sensitive point for employees and may emerge as an issue that requires employers to act carefully.

4. Expectancy-Value Theory

It is possible to state that studies on Expectancy-Value Theories emerged under the leadership of Tolman (1932) and Lewin (1938) (Moorhead and Griffin, 1995, p.109). Stating that the goal of all living things is to achieve a physiological balance, the theory emphasises that the impulse at the basis of behaviour is not only a biological effect, but that there are goals that cover this effect. The expectation of reward is the basis of the behaviour, and the expected value of the possible consequences of the behaviour determines the degree and path of the behaviour. The expectation of reward is the basis of the behaviour, and the expected value of the possible consequences of the behaviour determines the degree and path of the behaviour (Tolman, 1949, pp.67-68; Cofer and Appley, 1964, p.507). According to the theory, the desire of individuals to exhibit any behaviour will increase or decrease in the context of the degree of belief or expectation regarding the result aimed by the behaviour in question and the attractiveness of the desired result for the individual and its perceived subjective value (Küçük Kurt, 1988, p.31). It is possible to state that the expectation perceived by individuals, who think to what extent they want to realise their goals, to what extent they have expectations in this regard and how much achieving this will benefit them, value and benefit-based perception, which is the basis of expectancy theory, is important in terms of employee motivation, especially within the scope of psychological contracts in organisational life. If the employee does not benefit from the expectations, the psychological contract is also damaged (Baron and Greenberg, 1990, pp.88-89). Expectancy theories are mainly criticised for the complexity of the theories and the difficulty of testing them. At the same time, the fact that the claim that people engage in arithmetic calculations before they show a certain behaviour

has not been determined precisely is one of the factors that cause the theory to be criticised (Serinkan, 2008, p.120).

IV. BREACH OF PSYCHOLOGICAL CONTRACT

Psychological contract breach can be defined as the feeling that the promises made within the organisation are not fulfilled. If employees perceive that the employer violates the psychological contract, they may choose to respond to this breach. Factors such as the low level of honesty of the employer, insufficient job satisfaction, and the low level of organisational commitment may be effective for the occurrence of psychological contract breach. Psychological contract breach, which affects the employee's contribution to the organisation, can especially make a negative impact on the motivation level (Coyle-Shapiro, 2002, p.4) and behaviours (McDonald and Makin, 2000, p.85). According to another definition, it occurs when employees perceive that organisations do not fulfil their promises and obligations, do not comply with their obligations or violate their obligations (Turnley and Feldman, 1999, p.897). As a result, employees' motivation and performance decrease (George and Gareth, 2008, pp.251-52). Psychological contract breach can activate the employee's emotional reactions (Zhou et al., 2014, p.650). Therefore, the perception of breach of the psychological contract negatively affects organizational interests and can lead to organizational inappropriate behavior. Employees may feel stress and burnout. Anger may arise (Abdulaali, Alnoor and Eneizan, 2019, pp.21-22).

Employees may enter a negative emotional state in the face of contract breach and may also develop dissatisfaction with their duties. If employees think that the psychological contract is violated in a deliberate manner, this leads to a decrease in employees' feelings of goodwill and trust towards the organisation. In case of repeated psychological contract breaches, employees' discomfort and discontent may progress to levels that may lead to unethical behaviours (George and Gareth, 2008, pp.251-52). Robinson and Rousseau (1994), on the other hand, argue that psychological contract breaches occur mostly in cases where the promises given by the organisation on issues such as wages, promotion and training are not fulfilled (Godkin, Valentine and Pierre, 2002, pp.58-60).

The sense of trust the employee feels towards the organisation shapes the perceptual evaluation of psychological contract breach. The employee's low sense of trust in the employer leads to situations that may be perceived by the employee as a contract breach even in the absence of a breach. The high level of trust of the employee towards the employer may lead to the situation that the violation of the psychological contract is not noticed, noticed too late or ignored (Pate and Malone, 2000, pp.158-159). A contract breach, which can be defined as a result of the discrepancy between the expectations of employers and employees, leads to the deterioration of the sense of honesty and trust established between the employer and the employee (Pate, Martin and Staines, 2000, pp.485-486). The employee's not coming to the workplace on time or low work performance may cause a breach of the psychological contract, as well as the employer's inability to act fairly among employees, having a critical approach rather than an analytical approach may also cause a breach to occur. In such cases, it is necessary to listen to the parties in good faith, to try to understand the reasons, to reveal the needs, beliefs and values of the individuals.

The perceived breach arises as a result of the cognitive calculation of what the person receives in return for the promise made. The important point here is that due to the differences in cognitive perceptions, individuals' perceptions of psychological contract breach sometimes arise from a real breach and sometimes from situations where a real breach is not

clearly visible. Psychological contract breaches may lead to behavioural reactions of the employee in connection with job dissatisfaction and decreased corporate loyalty (Costley et al., 1991, pp.35-36). Morrison and Robinson (1997). In this regard, psychological contract breach is defined as a situation occurring when the organisation deliberately reneges on its promise to the employee and is reluctant to fulfil its promise. This is a case of organisational incompetence. In this case, incompatibility or discrepancy arises as a result of the difference between the promises made by the organisation and the perceptions of the employees, in other words, the fact the employees and the employer develop different perceptions of what the promise is. To summarise, it is possible to define a violation or breach of contract as a situation in which employees develop a cognitive perception that the organisation is incapable to support one or more expectations. This is based on the employee's personal perception in connection with the organisation's promises. In case of a Contract Breach, both parties may show an emotional reaction to the situation (Morrison and Robinson, 2002, pp.530-531)

On the other hand, while the employees in the organization are waiting for the fulfillment of the promises, there are also promises that the employers want to fulfill. As a result of the employee and employer's perception of psychological contract violation, negative obligations develop and negative psychological contract emerges, trust cannot develop, contract cannot develop, as a result, productivity and performance of both parties decrease. (Rousseau, 1989, pp.28-129; Abdulaali, et al., 2019, pp.21-22).

V. EXAMPLES FROM STUDIES ON PSYCHOLOGICAL CONTRACT

In a study examining the relationship between psychological contract and job satisfaction, it has been explained that employees have a number of expectations from the organisation other than the written elements in the employment contracts and the relevant legal regulations, and revealed that the organisation's failure to fulfil the elements of the psychological contract in the minds of the employees leads to a breach and as a result, changes in the attitudes and behaviours of the employees may occur against the interests of the organisation. In this context, increasing turnover intention, decreasing attendance, decreasing organisational commitment and decreasing job satisfaction can be given as examples of changing attitudes and behaviours of employees. The study in question has emphasised that psychological contract breaches cause negative changes in the attitudes and behaviours of employees against the interests of the organisation, and that psychological contract breaches lead to a decrease in organisational commitment and job satisfaction. Job satisfaction, which expresses a very important consequence of psychological contract breach in the context of employee attitudes and behaviours, indicates the extent to which the expectations of employees in terms of psychological contract are met, and the harmony between the job and the psychological contract leads to higher levels of job satisfaction (Dikili and Bayraktaroğlu, 2013, pp.222-223).

According to the results of a study conducted on healthcare professional, there has been no significant difference between the opinions of individuals with the profession of physicians and nurses regarding the "transactional contract dimension" of the psychological contract, which focuses on material returns such as wages, earnings and rewards. However, it is found that there has been significant differences between the evaluations of the "relational psychological contract dimension" of the psychological contract, which focuses on benefits such as training, development and job security, and the perceptions of relational contract of physicians are more positive. According to the results of the study, it is stated that it is

important to offer domestic and foreign training opportunities to physicians, to provide suitable conditions for academic career, to ask their opinions in decisions effecting their duties and to provide information about the reasons for the decisions taken. It is also one of the findings of the study that physicians perceive less psychological contract breach because they have more opportunities such as participating in managerial decisions, taking initiative and being closer to the upper level (Cihangiroğu, şahin and Uzuntarla, 2016, pp.151-152).

In another study on the effects of psychological contract violation on organizational identification, job satisfaction and intention to leave, it was found that as perceived psychological contract violation increased, organizational identification decreased. A negative relationship was found. The conclusion regarding the negativity of the relationship between psychological contract violation and organizational identification, which is one of the results of the research, is also supported by similar approaches in the literature of Epitropaki's, Dikili and Bayraktaroğlu's 2013 research results (Aslan and Uyar, 2018, pp.27-28).

In a study in which a theoretical evaluation was carried out on the psychological contract, it was concluded that the working terms and conditions perceived in organizations are much more comprehensive, complex and difficult to understand than the official employment contracts. In the study, it is stated that employees establish a bond with organizations not only through written, individual contracts, but also through psychological contracts. In the study, which emphasizes that when employees find justice, trust and sincerity in their workplaces, their sense of organizational citizenship will develop, their productivity level will increase, and they will achieve job satisfaction, it is stated that employers should try to understand their employees and make promises that they can fulfill (Topaloğlu and Arastaman, 2016, p.34).

In another study examining the effects of psychological contract violations on employees' trust and commitment to their organizations, it has been determined that there is a significant relationship between the perception of psychological contract violation and both organizational trust and organizational commitment. As a result of the research, it was concluded that there is a strong and opposite relationship between the perception of psychological contract violation and organizational trust, and a strong and opposite relationship between the perception of psychological contract violation and organizational commitment. According to the research data, there is a strong and positive relationship between organizational trust and organizational commitment (Koçak and Koç, 2018, p.1233).

As a result of another study examining the relationship between psychological contract, organizational commitment and organizational trust, it was determined that there was no statistically significant difference between psychological contract and organizational commitment. In addition, a moderate and negative interaction was found between psychological contract and organizational trust, and a moderate and positive interaction between organizational trust and organizational commitment. In another finding of the study, it was determined that the psychological contract was not related to organizational commitment (Akmaz and Erbaşı, 2017, pp.142-145).

In a study on psychological contract and organisational commitment, the relationship between psychological contract, which is a set of mutual expectations, and organisational commitment is examined. According to the findings of the study, it has been determined that there is a significant positive relationship between employees' psychological contract perceptions and organisational commitment levels. According to the findings of the study,

organisations can ensure employees' organisational commitment to a large extent by understanding employees' expectations from their psychological contracts. The study also argues that Relational contracts are more dominant than Transactional contracts. Long-term employment agreements are based on mutual trust and loyalty rather than salary, seniority income or rewards, which are less related to job performance. According to the results of the study conducted, employees value long-term involvement and participation in the organisation. In contrast to transactional contracts where the employment arrangement is short-term and limited in duration, it is preferred to have trustworthy and loyal employees, especially in senior management (Patrick, 2008, pp.15-16).

In another study, the relationship between psychological contract breach and employee well-being and career-related behaviour, and the effects of contract breach on emotional commitment and emotional exhaustion behaviours are examined. According to the results of the study, it has been concluded that psychological contract violation has indirect effects on focusing on opportunities and limitations, emotional commitment, and exhaustion behaviours. Psychological contract breach can affect employees' well-being and career-related behaviours. The results of the study show that psychological contract breach is related to employee well-being and complements theories of social exchange and reciprocity (Zacher and Rudolph, 2021, pp.28-29).

In a study conducted on the relationship between psychological contract breach and non-fulfilment of obligations and mental and physical health of employees, it has been concluded that contract breaches are an important risk factor for the health of employees and create a psychosocial stress on employees. According to the study stating that psychological contracts are also important in order to make a positive impact on the health of employees, psychological contract breaches can be reduced and adverse health effects can be prevented from the outset by clearly communicating mutual expectations of both parties at the start of the employment relationship, and by explaining to employees in detail what employers can provide in terms of social and supportive aspects, not just wage and career expectations (Reimann and Guzy, 2017, pp.8-9).

Another study reveals that psychological contract breach is effective on employees' turnover intentions and breaches can lead to the loss of talented employees and damage to organisations. Indicating that employees feel betrayed by the organisation as a result of the breach, the findings of the study reveal the importance of psychological contracts for organisations and that they are an important concept in understanding employment relationships. One of the findings of the study is also that there are theoretically significant interactions between psychological contracts and social exchanges (Ampofo-Ansah and Ampofo-Ansah, 2017, pp.42).

In a study that deals with the issues of personnel sensitivity, understanding and managing change, especially in mergers in the context of psychological contract, the importance of psychological contract is mentioned and the importance of effective corporate communication, increasing employee support and trust, mentoring, more employee training and encouraging new opportunities are emphasized (Senior, Fearon, McLaughlin and Manalsuren, 2017, pp.375-376).

The importance and effect of the psychological contract in organizations are revealed in the results of the research, apart from the research results of Akmaz and Erbaş, which are examined in this section. In the developing and changing working life, the sensitivity of employees to psychological contracts and violations is included in the research results, where

they may exhibit negative attitudes and behaviors especially in cases of psychological violations. In the results of the research examined, it is also presented that there is an inverse relationship between the employees' perception of psychological contract violation and organizational commitment, job satisfaction, productivity, trust and intimacy towards the organization.

Among the studies reviewed, results that did not fully support other research results were also included. As a result of the research conducted by Akmaz and Erbaş (2017), which was examined in this section, it was determined that, unlike other studies, there was no statistically significant difference between psychological contract and organizational commitment. In the same study, a moderate and negative interaction was found between psychological contract and organizational trust, and a moderate and positive interaction between organizational trust and organizational commitment. In another finding of the study, it was determined that the psychological contract was not related to organizational commitment. The results presented in this study partially support the views in the literature that the theoretical assumptions of the psychological contract cannot be found in practice in the results of the research conducted by Guest (2004). The results obtained from Akmaz and Erbaş's research also differ from the results of similar studies conducted by Demiral (2008) and Türker (2010) in the literature. The research also shows that there is a moderate and negative interaction between psychological contract and organizational trust. This result differs from the results of the research examined in this study, and it also does not support the results obtained in the research conducted by Yılmaz (2012), Tuzlukaya and Kirkbeşoğlu (2015) in the literature. In these studies, a positive relationship has emerged between psychological contract and organizational trust as a result of situations such as organizational openness, managerial trust, trust in colleagues, and the fulfillment of the promises and behaviors that the enterprise has committed.

Apart from the studies examined in this study, Özler and Ünver's (2012) research results also reveal the positive effects of meeting employee expectations on job satisfaction. In the study conducted by Zhou et al., (2014), it was concluded that psychological contract violations may reflect negatively on employees' work attitudes and may lead to wrong behaviors in the organizational context. The results of this research support the other studies examined in this study.

I. METHODOLOGY

This study was carried out with systematic review method within the scope of literature review. The prisma approach was applied in the study. A literature review covering the evaluation of theoretical information and research related to the topic, created for the research "Is the concept of psychological contract effective in organizational success, employee productivity and belonging in the process of contract violation and organizational communication?" it was carried out in accordance with the question.

The concept and emergence of the psychological contract, the characteristics and types of psychological contract, the theories of the concept of psychological contract and the violation of the psychological contract of this research were created by scanning the original studies published in the relevant field. In the part of the study, in which the researches on the psychological contract are examined, various researches carried out in the country between 2013-2018 and abroad between the years 2008-2021 were examined in order to find an

answer to the research question determined in the study. The research topics examined cover the psychological contract and its importance, the relationship between contract violation and job satisfaction, identification, belonging, positive behavior and productivity. In the section where the common and divergent aspects of similar studies are evaluated, the variables other than the importance of the psychological contract and the relationship between the contract violations and the variables mentioned in the above paragraph are left out of the frame in order to limit the scope of the research to a certain area. The year limitation of the studies examined and evaluated in the study has been set for the purpose of evaluating the recent studies on the subject.

In the study, the process was carried out within the framework of a specific plan and protocol. The results obtained in the study were evaluated and presented in the section of research examples on psychological contract. The results of the research are also summarized in the conclusion part of the study. The aim of this study is to enable researchers to access up-to-date, detailed and extensive literature studies in the field in future studies and to enable them to make applications based on evidence. In this context, it can be stated that this study can help other studies to be carried out in the field.

CONCLUSION

Today, the rapid globalisation throughout the world, especially through information technologies, has created radical changes in almost all areas, and accordingly, organisational cultures and management approaches have undergone change and transformation. In the current century, the efficiency-based approaches of organisations have caused differences in the importance and value levels of employees. The interactions of employees and employers have gained a high level of importance in terms of the continuity and efficiency of organisations, and the factors that reveal and shape employee and employer behaviours have been the focal point of studies conducted. The view that achieving organisational goals can only be possible with employee-oriented management understanding and practices has gained importance in organisation management policies. The relationship between organisational success, i.e. the achievement of organisational goals and the expectations of employees from the organisation and their way of understanding the organisation has brought great changes in the importance of employees.

The main reason why psychological contracts are seen as such an important concept by both organizations and researchers can be shown as the fact that the employees will respond with positive attitudes and behaviors if the commitments and obligations related to the psychological contract are fulfilled by various studies (Conway and Coyle-Shapiro, pp.2-3).

Organisations have started to attach a high level of importance to psychological contracts, which are defined as a set of unwritten mutual expectations between employees and the organisation, including financial, career, development obligations, voluntary work principles and all other possible psychological expectations (Schein, 1980, pp.75-76).

In this study, a literature review on psychological contract and psychological contract breach was conducted and theoretical information on the subject was presented. In the study, some studies conducted in Turkey and abroad are analysed. As a result, it is found that there is a significant positive relationship between employees' psychological contract perceptions and organisational commitment levels, and it is understood that creating organisational commitment on employees can be achieved by understanding the expectations of employees from psychological contracts. According to the results of the studies conducted, it is also stated

*The Concept of "Psychological Contract" in
Organizational Communication Process and a Literature Review on Psychological Contract*

that the failure to fulfil the contractual elements included in the expectations of the employees leads to a contract breach and as a result, changes in the attitudes and behaviours of the employees may occur against the interests of the organisation. The results of another study reveals that employees focus on the relational type of contract such as training, development and job security rather than the transactional type of contract which focuses on returns such as remuneration and rewards. Other study results have emphasised that psychological contract breach has indirect effects on employees' focus on opportunities and limitations, turnover intention, emotional commitment, and exhaustion behaviours, and that the breach is an important stress factor for employees.

In this study, the importance and effect of the psychological contract in organizations were tried to be revealed with the researches examined. In the developing and changing working life, the sensitivity of employees to psychological contract and psychological contract violations is included in the research results, where they may exhibit negative attitudes and behaviors especially in cases of psychological violations. In the results of the research examined, the results of the inverse relationship between the employee's perception of psychological contract violation and organizational commitment, job satisfaction, productivity, trust and intimacy towards the organization were also presented. Among the studies examined, research results that did not support other research results were also included.

In this study, some research results, which are not included in the researches examined, but which have been carried out recently and have taken their place in the literature on the subject, are also included. Among the results of this research, there are findings supporting the importance of the psychological contract for the organization and the employee, and that the violation of the psychological contract causes job dissatisfaction, inefficiency, low organizational commitment and distrust towards the organization, especially for the employee, and there are also a few research results containing the opposite findings.

The importance of psychological contracts has been understood in organisations that have adopted the modern management approach. As can be seen in the literature in this field, studies focus on the employee side of the psychological contract, the employee's understanding and perception of the psychological contract rather than the organisation, employer and manager side. It is possible to state that the active existence of the organisation and the achievement of its goals depend on the psychological contract perception of the employees. In this regard, it can be stated as a necessity for organisations to approach the job security and continuity, career development and financial issues of employees with utmost importance and to make continuous development sustainable in favour of employees in these matters. It is also possible to state that organisations should also adopt a fair, honest and transparent management approach among employees and act in this direction in order not to damage the employees' sense of trust in the organisation.

However, it can be stated that there is a need for more research on the subject in the literature to reveal which organizational and individual variables determine the job satisfaction, organizational commitment, trust and dissatisfaction of the employees.

References

- Abdulaali, A., Alnoor, A., and Eneizan, B. (2019). A multi-level study of influence financial knowledge management small and medium enterprises. *Polish Journal of Management Studies*, 19(1), 21-31.

Ebru ÇİTİL

- Abdul-Rahman, O.A., and Ayorinde, A.O. (2013). Post merger performance of selected Nigerian deposit money banks-an econometric perspective. *Journal of Management Sciences and Business Research*, 2(8), 149-159.
- Adams, J.S. (1963). Towards an understanding of inequality. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 67, 422-36.
- Akmaz, A., and Erbaşı, A. (2017). Psikolojik Kontrat ile örgütsel bağlılık ve örgütsel güven ilişkisi: Mersin ilindeki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4), 125-154.
- Ampofo-Ansah, C., and Ampofo-Ansah, J. (2017). Psychological contract breach and work performance in the public sector in Ghana. *International Journal of Technology and Management Research*, 2(2), 38-43.
- Anderson, N., and Schalk, R. (1998). The psychological contract in retrospect and prospect. *Journal of Organizational Behavior*, 19(1), 637-647.
- Argyris, C. (1960). *Understanding organizational behavior*. Homewood, IL: Dorsey Press.
- Arnold, J. (1996). The psychological contract: a concept in need of closer scrutiny?. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(4), 511-520.
- Aselage, J., and Eisenberger, R. (2003). Perceived organizational support and psychological contracts, theoretical integration. *Journal of Organizational Behavior*, 24, 491-509.
- Aslan, Ş., and Uyar, S. (2018). Psikolojik sözleşme ihlali ile hissettirdiklerinin örgütsel özdeşleşme, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerine etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 1-38.
- Bal, P. Matthijs, and Smit, P. (2012). The older the better! Age-related differences in emotion regulation after contract breach. *Career Development International*, 17(1), 6-24.
- Bala, I. (2013). The psychological contract: The changing nature of employee-employer expectations. *International Journal of Management & Information Technology*, 3(1), 62-70.
- Baron, R.A., and Greenberg, J. (1990). *Behavior in organizations*. USA: Allyn and Bacon.
- Blau, P.M. (1964). *Exchange and power in social life*. Transaction Publishers.
- Burger, J.M., Sanchez, J., Imberi, J.E., and Grande, L.R. (2009) The norm of reciprocity as an internalized social norm: Returning favors even when no one finds out. *Social Influence*, 4(1), 11-17.
- Cassar, V., and Briner, R. (2011). The relationship between psychological contract breach and organizational commitment: exchange imbalance as a moderator of the mediating role of violation. *Journal of Vocational Behavior*, 78(2), 283-289.
- Chahar, B. (2019). Psychological contract and organizational citizenship behavior: exploring the interrelatedness through crossvalidation. *Academy of Strategic Management Journal*, 18(1), 1-15.
- Chambel, M., and Castanheira, F. (2012). Training opportunities and employee exhaustion in call centres: mediation by psychological contract fulfilment. *International Journal of Training and Development*, 16(2), 107-117.

*The Concept of "Psychological Contract" in
Organizational Communication Process and a Literature Review on Psychological Contract*

- Chambel, M.J., Lorente, L., Carvalho, V., and Martinez, I.M. (2014). Psychological contract profiles among permanent and temporary agency workers. *Journal of Managerial Psychology*, 31(1), 79-94.
- Cihangiroğlu, N., şahin, B., and Uzuntarla, Y. (2016). Hekim ve Hemşirelerin Psikolojik Sözleşme ve Örgütsel Adalet Algılarının karşılaştırması. *Gülhane Tıp Dergisi*, 58, 148-152.
- Cofer, C. N., and Appley, M. H. (1964). *Motivation: theory and research*. New York: Wiley.
- Conway, N., and Briner, R.B. (2009). Fifty years of psychological contract research: what do we know and what are the main challenges. *School of Management and Organizational Psychology*, 24(71)-130.
- Conway, N., and Coyle-Shapiro, Jacqueline A-M. (2012). The reciprocal relationship between psychological contract fulfilment and employee performance and the moderating role of perceived organizational support and tenure. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 85(2),1-23.
- Costley, D.L., Melgoza, C.S., and Todd, R. (1991). *Human relations in organizations*. USA: West Publishing Company.
- Coyle-Shapiro, Jacqueline A-M., and Kessler, I. (2000). Consequences of the psychological contract for the employment relationship: a large scale survey. *Journal of Management Studies*, 37(7), 903-929.
- Coyle- Shapiro, Jacqueline A-M. (2002). A psychological contract perspective on organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behavior*,23(8),927-946.
- Coyle-Shapiro, Jacqueline A-M. and Parzefall, M. (2008). Psychological contracts. In C.L. Cooper and J. Barling (Eds.), *The SAGE handbook of organizational behavior* (pp. 17-34), London, UK: SAGE Publications.
- Demiral, Ö. (2008). Örgütsel bağlılığın sağlanmasında personel güçlendirme ve psikolojik sözleşmenin etkisine ilişkin bir araştırma. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- De Vos, A., Buyens, D. and Schalk, R. (2003). Psychological contract development during organizational socialization: Adaptation to reality and the role of reciprocity. *Journal of Organizational Behavior*, 24(5), 537-548.
- Dhanpat, N.P., and Brijball, S. (2014). Re-establishing the psychological contract as a precursor to employee retention. *Problems and Perspectives in Management*, 12(4), 78-90.
- Dikili, A., and Bayraktaroğlu, S. (2013). Psikolojik sözleşme ile iş tatmini ilişkisine yönelik bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 205-227.
- Ettinger, K.E. (1965). *International handbook of management*. USA: McGraw- Hill Book Company.
- Fisher C.D., Schoenfeldt, L.F., and Shaw, J.B. (1990). *Human resource management*. USA: Houghton Mifflin Company.
- George, J.M., and Gareth, R.J. (2008). *Understanding and Managing Organizational Behavior*. USA: Pearson Prentice Hall.

Ebru ÇİTİL

- Godkin, L., Valentine, S., and Pierre, J.St. (2002). A multilevel appraisal and conceptualization of company downsizing. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 14, 57-68.
- Gouldner, A.W. (1960). The norm of reciprocity. *American Sociological Review*, 25, 161- 178.
- Guest, D.E. (1998). Is the pschological contract worth taking seriously?. *Journal of Organizational Behavior*, 19(1), 649-664.
- Guest, D.E. (2004). The psychology of the employment relationship: an analysis based on the psychological contract. *Applied Psychology*, 53(4), 481-616.
- Hui, C., Lee, C., and Rousseau, D. M. (2004). Psychological contract and organizational citizenship behavior in China: investigating generalizability and instrumentality. *Journal of Applied Psychology*, 89(2), 311-321.
- Jahangir, N., Akbar, M.M., and Haq, M. (2004). Organizational citizenship behavior: its nature and antecedents. *BRAC University Journal*, 1(2), 75-85.
- Jeske, D., and Axtell, M. (2018). The nature of relationships in e-internships: a matter of the psychological contract, communication and relational investment. *Journal of Work and Organizational Psychology*, 34(2), 113-121.
- Karagonlar, G., Eisenberger, R., and Aselage, J. (2016). Reciprocation wary employees discount psychological contract fulfillment. *Journal of Organizational Behavior*, 37(1), 23-40.
- Koçak, H., and Koç, H. (2018). Psikolojik sözleşme ihlalleri ile örgütsel güven ve örgütsel bağlılık ilişkisi: kamu ve özel sektör karşılaştırması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 1217-1241.
- Koçel, T. (1995). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Kreitner, R., and A. Kinicki. (1998). *Organizational behavior*. Irwin McGraw-Hill.
- Küçükkurt, M. (1988). Halkla ilişkilerde araştırma yöntemleri ve değerlendirme. Halkla İlişkiler Sempozyumu (20-21 Nisan 1987) bildirileri (pp.155-173), Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Lewin, K. (1938). *The conceptual representation and the measurement of psychological forces*. Durham, UK: Duke University Press.
- Levinson, H., Price, C.R., Munden, K.J., Mandl, H.J., and Solley, C.M. (1962). *Men, management and mental health*. USA: Harvard University Press. <http://dx.doi.org/10.4159/harvard.9780674424746>
- Lub, X.D., Bal, P.M., Blomme, R.J., and Schalk, R. (2016). One job, one deal...or not: do generations respond differently to psychological contract fulfillment?. *International Journal of Human Resource Management*, 27(6), 653-680.
- Memon, K.R., and Ghani, B. (2020). The relationship between psychological contract and voice behavior—a social exchange perspective. *Asian Journal of Business Ethics*, 9, 257-274.
- McDonald, D.J., and Makin, P.J. (2000). The psychological contract, organisational commitment and job satisfaction of temporary staff. *Leadership, Organization Development Journal*, 21(2), 84-91.

*The Concept of "Psychological Contract" in
Organizational Communication Process and a Literature Review on Psychological Contract*

- Miana, B.S., González-Morales, M.G., Caballer, A., and Peiró, J.M. (2011). Consequences of job insecurity and the moderator role of occupational group. *The Spanish Journal of Psychology*, 14(2), 820-31.
- Millward, L.J., and Hopkins, L.J. (1998). Psychological contracts, organizational and job commitment. *Journal of Applied Social Psychology*, 28(16), 1530-1556.
- Moorhead, G., and Griffin, R.W. (1995). *Organizational behavior managing people and organization*. USA: Houghton Mifflin Company.
- Morrison, E.W., and Robinson, S.L. (1997). When employees feel betrayed: a model of how psychological contract violation develops. *Academy of Management Review*, 22(1), 226-256.
- Morrison, E.W., and Robinson, S.L. (2002). The development of psychological breach and violation: a longitudinal study. *Journal of Organizational Behavior*, 21(5), 525-546.
- Mullen, P., Blount, A., Lambie, G., and Chae, N. (2018). School counselors' perceived stress, burnout, and job satisfaction. *Professional School Counseling*, 21(1), 1-10.
- Newaz, T.M., Jefferies, M., Davis, P., and Pillay, M. (2016). Using the psychological contract to measure safety outcomes on construction sites. In P.W. Chan and C.J. Neilson (Eds.), *Proceedings of the 32nd Annual ARCOM Conference* (pp. 487-496), 5-7 September 2016, Manchester, UK: Association of Researchers in Construction Management.
- Opolot, J.S., and Maket, L. (2020). Psychological contract, employee engagement and employee performance. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(11), 886-903.
- Özler, E., and E. Ünver. (2012). Pskolojik sözleşmenin iş tatmini üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (17)2, 325-351.
- Özdemir, H., and Yaylı, A. (2014). Çalışanın örgütsel bağlılığı, performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research (Jrtr)*, 1(1), 48-58.
- Pate, J., Martin, G., and Staines, H. (2000). Exploring the relationship between psychological contracts and organizational change: a process model and some case study evidence. *Journal of Strategic Change*, 9(8), 481- 493.
- Pate, J., and Malone, C. (2000). Post-'psychological contract' violation- the durability and transferability of employee perceptions: the case of timtec. *Journal of European Industrial Training*, 24(4)4, 158-166.
- Patric, H.A. (2008). Psychological contract and employment relationship. *Journal of Organizational Behavior*, 7, 1-26.
- Poisat, P., Mey M.R., and Sharp, G. (2018). Do talent management strategies influence the psychological contract within a diverse environment?. *SA Journal of Human Resource Management*, 16(1). doi: 10.4102/sajhrm.v16i0.1044
- Reimann, M., and Guzy, J. (2017). Psychological contract breach and employee health: the relevance of unmet obligations for mental and physical health. *Journal of work and Organizational Psychology*, 33(1), 1-11.

- Restubog, S.L.D., Hornsey, M.J., Bordia, P., and Esposito, S.R. (2008). Effects of psychological contract breach on organizational citizenship behaviour: insights from the group value model. *Journal of Management Studies*, 45(8), 1377-1400.
- Robinson, S.L., and Rousseau, D.M. (1994). Violating the psychological contract: not the exception but the norm. *Journal of Organizational Behavior*, 15(3), 245-259.
- Rousseau, D.M. (1989). Psychological and implied contracts in organizations. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 2(2), 121-139.
- Rousseau, D.M. (1995). *Psychological contracts in organizations: understanding written and unwritten agreements*. USA: Sage Publications.
- Rousseau, D.M., and Tijoriwala, S.A. (1998). Assessing psychological contracts: issues, alternatives and measures, *Journal of Organizational Behavior*, 679-695.
- Rousseau, D.M. (1990). New hire perception of their own and their employer's obligations: a study of psychological contracts. *Journal of Organizational Behavior*, 11(5), 389-400.
- Rousseau, D.M. (2001). Schema, promises, and mutuality: the psychology of the psychological contract. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 74, 511-541.
- Robinson, S.L. (1996). Trust and breach of the P-psychological contract. *Administrative Science Quarterly*, 574-599. <http://www.jstor.org/stable/2393868>
- Schein, E. (1984). *Coming to a new awareness of organizational culture*. *Sloan Management Review*.
- Schein, E.H. (1980). *Organizational psychology*. USA: Prentice-Hall Inc.
- Schein, E.H. (1965). *Organizational psychology*. Englewood Cliffs, NJ, USA: Prentice Hall.
- Senior, C., Fearon, C., Mclaughlin, H., and Manalsuren, S. (2017). How might your staff react to news of an institutional merger? A psychological contract approach. *International Journal of Educational Management*, 31(3), 364-382.
- Serinkan, C. (2008). *Liderlik ve motivasyon*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Shore, L.M., and Tetrick, L.E. (1994). The psychological contract as an explanatory framework in the employment relationship. C.L. Cooper and D.M. Rousseau, (Eds.), *Trends in Organizational Behavior*, 1, Chichester: John Wiley & Sons.
- Sims, R.R. (1994). Human resource management's role in clarifying the new psychological contract. *Human Resource Management*. <https://doi.org/10.1002/hrm.3930330306>
- Soares, M.E., and Mosquera, P. (2019). Fostering work engagement: the role of the psychological contract. *American Psychological Association Journal of Business Research*, 101, 469-476.
- Solinger, O.N., Hofmans, J., Bal, M., and Jansen, P.G.W. (2016). Bouncing back from psychological contract breach: how commitment recovers over time. *Journal of Organizational Behavior*, 37(21), 494-514.
- Suazo, M.M. (2003). An examination of antecedents and consequences of psychological Contract. *Unpublished Phd Thesis*. Kansas University, USA.

*The Concept of "Psychological Contract" in
Organizational Communication Process and a Literature Review on Psychological Contract*

- Tolman, E.C. (1949). *Purposive behavior in animals and men*. Berkeley and Los Angeles (Reprinted 1949): University of California Press.
- Topaloğlu, H., and Arastaman, G. (2016). Örgütlerde psikolojik sözleşme üzerine kuramsal bir değerlendirme. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 25-36.
- Turnley, W.H., and Feldman, D.C. (1999). A discrepancy model of psychological contract violations. *Human Resource Management Review*, 9(3), 367-386.
- Turnley, W.H., and Feldman, D.C. (2002). Research re-examining the effects of psychological contract violation: unmet expectations and job dissatisfaction as mediators. *Journal of Organizational Behavior*, 21(1), 25-42.
- Tuzlukaya, Ş., and Kırkbeşoğlu, E. (2015). Sigortacılık sektöründe örgütsel küçülmenin ardından ortaya çıkan güven bunalımı ve psikolojik sözleşme boyutlarına etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 969-979.
- Yılmaz, K., and Altınkurt, Y. (2012). Özel dersane öğretmenlerinin psikolojik sözleşmeleri. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2),11-22.
- Zacher, H., Rudolph, and Cort, W. (2020). Relation between psychological contract breach and employee well-being and career-related behavior: the role of occupational future time perspective. *Journal of Organizational Behavior*, 42(1), 1-42.
- Zhou, J., Plaisent, M., Zheng, L., and Bernard, P. (2014). Psychological contract, organizational commitment and work satisfaction: survey of researchers in Chinese state-owned engineering research institutions. *Open Journal of Social Sciences*,2(9),217-225.

ANNE BABA DAVRANIŞLARI İLE ÇOCUKLARDA GÖZLENEN PROBLEM DAVRANIŞLAR ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

Pınar GÜLER KILIÇ

Psk. Danışman, MEB, Gaziantep, Türkiye
pinarg226@gmail.com
Orcid ID: 0000-0003-2568-9919

Ali ÇEKİÇ

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Gaziantep, Türkiye
alicekiç79@gmail.com/ alicekic@gantep.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7893-268X

Makale Geliş Tarihi: 26/08/2022

Makale Kabul Tarihi: 07/11/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Güler Kılıç, P. ve Çekiç, A. (2022). Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 141-166.

Öz

Araştırmanın amacı ebeveyn davranışları ile çocuklarda görülen problem davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırma verileri 2018-2019 eğitim öğretim yılında Şanlıurfa'nın Birecik ilçesinde, ilkokula devam etmekte olan 125 kız ve 125 erkek öğrencinin anne ve babalarından toplanmıştır. Verilerin toplanabilmesi amacıyla; "Kişisel Bilgi Formu", "Alabama Ebeveyn Davranışları Ölçeği" ve "Conners Anababa Derecelendirme Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde ilişkisiz örneklem için t-testi, tek faktörlü ANOVA, Mann Whitney U testi ve Pearson Basit Doğrusal Korelasyon analizlerinden yararlanılmıştır. Bulgular çocuklardaki davranış sorunlarının cinsiyete, anne babanın eğitim durumuna ve ebeveynlerinin kendi çocukluğundaki aile ortamına göre değiştiğini göstermektedir. Annelerin çocukla ilgilenme ve olumlu ebeveynlik davranışları ile çocukların davranış sorunları arasında negatif korelasyon; zayıf ebeveyn takibi, tutarsız disiplin ve dayakla cezalandırma davranışı ile çocukların davranış sorunları arasında pozitif korelasyon gözlenmiştir. Babaların çocukla ilgilenme davranışı ile çocukların davranış sorunları arasında negatif korelasyon; zayıf ebeveyn takibi, tutarsız disiplin ve dayakla cezalandırma davranışı ile çocukların davranış sorunları arasında pozitif korelasyon; olumlu ebeveynlik davranışı ile çocukların davranış sorunları arasında ise anlamlı bir ilişkinin

* -Bu makale Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsünde tamamlanan Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

- Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu çalışma, 08/01/2018 tarih E-62927161-300-1644 sayılı ile Gaziantep Üniversitesi Etik Kurul'undan izin alınarak gerçekleştirilmiştir.

-Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca anne ve babaların ebeveynliğe ilişkin davranışları arasındaki farklılıklar incelendiğinde annelerin ebeveynliğe ilişkin istendik davranışlarda daha yüksek puan ortalamalarına sahip oldukları görülürken, çocuklarının davranış problemlerine yönelik algılamaları açısından ise bir farklılık gözlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: *Çocuklar, davranış problemleri, ebeveyn davranışları*

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PROBLEM BEHAVIORS IN CHILDREN AND THE BEHAVIORS OF THEIR PARENTS

Abstract

In this study is examined the relationship between parental behaviors and problem behaviors in children. The research datas were collected from the parents of 125 girls and 125 boys students attending a primary school in Birecik in Şanlıurfa between 2018-2019 academic year. To collect data; "Personal Information Form", "Alabama Parental Behavior Scale" and "Conners Parent Rating Scale" were used. In the analysis of the data, t-test, one-factor ANOVA, Mann Whitney U test and Pearson Simple Linear Correlation analyzes were used for unrelated samples. The findings show that behavioral disorders in children variety according to gender, educational status of parents, and family environment which is during their childhood. Negative relationship between mothers' compassionate and positive parenting behaviors and children's behavioral problems; Positive links were observed between inadequate parental follow-up, inconsistent discipline and beating behavior and children's behavioral problems. The negative relationship between fathers' behaviors in the care period and children's behavioral problems; Positive correlation between inadequate parental supervision, inconsistent discipline and beating behavior and children's behavior problems; There was no significant relationship between positive parenting behavior and children's behavioral problems. In addition, when the differences between the parenting behaviors of the mothers and fathers were examined, it wasn't any observed that the mothers had higher average scores in the desired parenting behaviors, while any other difference was observed in the perception of their children's behavior problems.

Keywords: *Childhood problems, behavior problems, parenting practices*

Giriş

Bronfenbrenner'e göre aile daha geniş toplumun etkilerinin süzülerek topluma ulaştığı bir filtredir. Aile hem bu geniş kültürün zararlı etkilerine karşı bir tampon görevi görürken, geniş kültürün yeni üyeleri topluma kazandırma hedefine de yardım eder (Bee ve Boyd, 2009). Çocukların doğrudan etkileşim içinde oldukları temel sistem olan ailede anne babalar olumlu davranışları aracılığıyla yapıcı, üretken, sorumluluk duygusunu bilen, düşünce ve duygularını aktarabilen, kendi otokontrolünü sağlayabilen, sorumluluk alma yetileri gelişmiş, başkalarıyla sağlıklı ilişkiler oluşturabilen bireyler yetiştirebilirler (Başal ve ark., 2014). Ebeveynlerin davranışları çocukların fiziksel, psikososyal, bilişsel, cinsel ve dil gelişimlerini de etkilemektedir (Demircioğlu, 2012).

Her çocuk farklı gelişim alanlarında farklı kapasitelerle dünyaya gelir. Farklı gelişim alanlarında doğuştan getirilen bu kapasitenin gelişebileceği en üst düzeye ulaşması, uygun çevre şartlarıyla mümkün olmaktadır. Çocukluk çağının ilk dönemleri çoğunlukla çocuğun yaşam boyunca tesirinde kalacağı davranış ve edineceği huylarının birçoğunu edindiği bir dönemdir. Çocuğun olumlu bir benlik oluşturmasında ve sosyal ortama ayak uydurmasında, ebeveyn-çocuk ilişkileri daha önemli hale gelmektedir. Ebeveynlerin olumlu bir atmosfer içerisinde çocuğunu

yetiştirilmesi, çocuğun beden ve ruhen sağlıklı bir kimlik kazanmasına ve bulunduğu çevreye daha iyi uyum sağlamasına yardımcı olduğu görülmektedir (Çağdaş ve Seçer, 2006). Çevresiyle olumlu ilişkiler kuramayan çocuk bir süre sonra uyum problemleri yaşamaya başlar. Bu uyum sorunları ise davranış sorunları olarak karşımıza çıkar. Aileler çocuklarda görülen davranış sorunlarının en önemli nedenlerinden biri olup aile içi iletişim çocuğun şimdiki ve gelecek yaşantısındaki davranışlarını etkilemektedir. Etkinin istenen yönde gelişebilmesi için öncelikle ebeveyn davranışlarının, eşlerin birbirine karşı ilişki örüntülerinin ve çocukla kurulan iletişimin sağlıklı olması gerekmektedir (Yavuzer, 2008).

Çocuk yetiştirmekle ilgili anne babanın ne düşündüğünden çok çocuğa nasıl davrandığı, ne yaptığı önemlidir. Çocukların gelişmelerini, davranışlarını ve ruh sağlıklarını etkileyen ideal ebeveyn tutumları değil davranışlardır. Tutum davranış olmaktan öte davranışa yön veren eğilimlerdir. Bundan dolayı tutum istenen veya istenmeyen davranışlara neden olabilir (Tavşancıl, 2002). Çocukların olumsuz davranışlarının aşırı hoşgörü ile karşılanıp davranışlarına hiçbir kısıtlama getirilmeyen ebeveynlerin çocuklarında istek ve dürtülerini kontrol etme yetenekleri yetersiz kalmakta, daha bencil ve sosyal uyumlarının istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Çocukların duygusal ve sosyal gelişiminde gecikmelere sebep olan baskıcı ebeveyn tutumunda, ebeveynlerin çocuğu çok fazla denetlemesi, çocuğun üzerine titremesi çocukta sorumluluk bilinci oluşmasında güçlük, başkalarına güvenememe, asosyallik, bağımlılık gibi hususlar ya da çok baskıcı, diğerlerinin hakkını çiğneyen, inatçı kişilik özelliklerine sahip olmalarına zemin hazırlamaktadır (Kandır ve Alpan, 2008).

Anne babaların çocuklarına karşı etkileşimden uzak, çok katı ve baskıcı anlayışı benimsemeleri çocukları; edilgen, duygu ve düşüncelerini aktaramayan, başkalarının gölgesinde olan bir kişilik yapısı veya saldırgan davranışlar sergilemelerine sebep olmaktadır (Çağdaş ve Seçer, 2002). Dengesiz ebeveyn tutumunun benimsendiği ailede çocuk neyin doğru neyin yanlış olduğunu kestiremez. Bu ailelerde anne babanın davranışlarında tutarsızlıklar dikkat çekmektedir (Özyürek, 2004). Tutarsızlıklar yüzünden çocuk anne ve babasının nasıl bir tepkide bulunacağını bilemediği için sürekli tedirgindir (Tabak, 2007). Çocuk da tutarsız davranışlar karşısında kendi davranışlarını nasıl yönlendirmesi gerektiğini kestiremez ve dengesiz davranışlarda bulunabilmektedir. Anne ve baba arasında yaşanan uyumsuzluklar çocuğun kafasını karıştırmakta ve devamlı olarak bu tutumlara maruz kalan çocuğun korkup, kaygılanmasına zemin hazırlamaktadır. Çocuk ebeveynlerinden gerekli olan ilgiyi göremediğinden ve davranışlarını bir düzene koyamadığı için ilgiyi üzerine çekmeye çalışmaktadır. Tutarsız davranışlar sergileyen, cezalandıran, hem seven hem de mesafeli bir tutum sergileyen ebeveynlerin çocuklarının bağımlı bir kişilik yapısını benimsedikleri görülmektedir (Yılmaz, 2007). Demokratik tutuma sahip olan ebeveynler çocuklarına hoşgörü ile yaklaşır onları desteklerler, çocuklarıyla ilgili karar verilmesi gereken durumlarda seçenekler sunarlar ve çocuğun seçmiş olduğu davranışın sorumluluğunu almasını desteklerler (Barbaroğlu, 2016). Çocuklarına karşı açık ya da kapalı şekilde reddedici biçimde davranış sergileyen eşler; sinirli bir tutum sergileme, ilgi göstermeme, çocuğu başka birine verme veya çocuğunu terk etme gibi tehditlerde bulunurlar. Çocuklarına değersiz ve yetersiz olduklarını düşünmelerine neden olurlar. Dolayısıyla çocukların düşük özgüven duygusu ve düşük benlik saygısı oluşturmalarına sebep olmaktadır (Dirim, 2003).

Ebeveyn davranışları ile bu davranışların çocuklar üzerindeki etkilerinin incelendiği araştırmalarda anne baba davranışları ve kendi çocuklarına yönelik algıları arasındaki farklılıkların incelenmesi için aynı çocuğun anne ve babasına aynı anda ulaşabilmek oldukça önemlidir. Bu araştırma kapsamında anne ve babaların çocuklarına yönelik davranışları karşılaştırmalı olarak ele alınarak anne babaların ebeveynlik rollerinde sergiledikleri davranışlar

Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

arasında farklılıklar olup olmadığı, bu farklılıkların çocukların davranış problemleri ile nasıl ilişki gösterdiği incelenmiştir. Böylelikle hem anne baba davranışları daha iyi anlaşılacak, hem de çocuklara ayrı ayrı etkileri de belirlenebilecektir. Bir diğer önem anne ve baba farkının incelenmesidir. Hangisinin çocukların davranışları ile daha fazla ilişki gösterdiği, anne ve babaların davranışları ile anne baba algısına göre çocukların davranışları karşılaştırılmıştır. Aynı çocuğun hem anne hem de babasının algılarına göre çocuk davranışlarındaki çevresel değişkenlerin etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Hem anne hem de babalardan çocuklarını değerlendirmeleri istenerek aile ortamı hakkında daha çok fikir edinmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada verilerin toplanmasında Alabama Ebeveyn Davranışları Ölçeği (AEDÖ) kullanılmıştır. AEDÖ'nin öne çıkan özellikleri ve Türkiye'de kullanılan ölçeklerin sınırlılıkları göz önüne alındığında AEDÖ'nin doğrudan anne baba davranışlarını ölçmesi (Çekiç, Türk, Buğa ve Hamamcı, 2018), ebeveyn davranışları ile çocukların davranış problemleri arasında daha somut ve gerçekçi değerlendirmeler yapılmasına katkı sağlayabilecektir. Ebeveynlerin çocuklarına karşı olan davranış biçimlerinin çocuğun davranışları üzerinde olumlu veya olumsuz bir şekilde etkisinin olduğu yapılan çalışmalarda gözlenmektedir. Bu nedenle çocuk psikolojisi ve çocuk gelişimi ile alakalı araştırmaların çoğunun arka planında, kesinlikle ebeveynlerin çocuklarına karşı sergilemiş olduğu davranışlar ve aile kavramının işlevselliği konusunun irdelendiği görülmektedir (Yaprasanlı, 2011). Erken dönemlerden itibaren ebeveynlerin davranışları ile çocukların gelişimleri arasında ilişkinin ortaya konulması özellikle alan uzmanlarının yapacağı erken dönem müdahaleler için yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Davranım sorunları kişinin topluma, eğitim hayatında ya da mesleki yaşantısında sorunlar yaşamasına sebep olabilir. Bu sorunlar mikro düzeyde okul ve aileye makro düzeyde ise topluma maddi ve manevi yük olmaktadır (Ölçek, 2010). Davranım bozukluğuna erken müdahalelerin maliyetleri azaltması ve kısa sürede belirtileri en aza indirmek için tanı almış çocukların iyileşmesinin uzun zaman alması nedeniyle bu konuyla ilgili yapılan bütün çalışmalar önemli hale gelmektedir. Okullardaki davranış problemlerinin artış hızı ciddi boyutta olup konuyla ilgili yapılan çalışmalar her geçen gün artmaktadır (Kartal, 2019).

İlgili alan yazını gözden geçirildiğinde çocukların davranış problemleri ile ağırlıklı olarak anne baba tutumları (Taner Derman ve Başal, 2013) çocukların demografik özellikleri ve ekonomik durumları, çevresel faktörlerin etkisi, ebeveyn kişilik özellikleri (Savi, 2013) ve davranış bozukluklarının tanımlanması için geliştirilen ölçeklerin geçerlilik güvenirlik düzeyleri (Kanlıklıçer, 2005) incelenmiştir. Çocukların davranış sorunlarının anne-baba ve öğretmen tarafından değerlendirildiği çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak bu değerlendirmeler genelde ayrı ayrı değerlendirilmiş olup aralarındaki ilişkiye bakılmamıştır. Özellikle aile içinde anne ve babanın çocuklarının davranışları hakkındaki algıları arasındaki ilişkiye bakılmış bir çalışmaya literatür taramasında rastlanmamıştır (Can, 2015). Anne ve babaların ebeveynlik davranışlarının çocuğun davranış sorunları ile ilişkisi incelenerek anne ve babaların değerlendirmeleri ile hangi ebeveyn davranışlarının çocuklardaki hangi davranış sorunlarıyla ilişkili olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Aynı çocuğun hem anne hem de babası birlikte ele alınarak incelenmiştir. Çocuklardaki davranış sorunlarının çocuğun cinsiyetine, anne babaların öğrenim durumlarına ve ebeveynlerin kendi çocukluklarındaki aile ortamına göre değişip değişmediği saptamaya çalışılmıştır.

Ebeveynlerin zihinlerinde, bir çocuğun sahip olması gereken özelliklerle ilgili düşünceler vardır. Eğer anne-babaların beklentileri, nitelikleriyle çocuğun var olan özellikleri çatırırsa işte o zaman sorunlar ortaya çıkar (Wolff, 2009). Dolayısıyla yapılacak olan bu araştırmayla aile içinde çocuğun davranışlarının hem anne hem de baba tarafından ayrı ayrı değerlendirmelerine fırsat sunacaktır. Böylelikle anne ve babaların davranış örüntüleri ile çocuklarda algılanan davranış

problemleri ilişkisi incelenecektir. Böylece başta okullarda çalışan psikolojik danışmanlar olmak üzere anne babalarla çalışan alan uzmanlarına da çocukların davranış problemlerine yönelik bireysel ve grup uygulamaları kapsamında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu araştırmanın amacı anne babaların davranışları ile çocuklarının problem davranışları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Ebeveynler ve onların çocuklarından elde edilen verilerin incelendiği bu araştırma ilişkisel araştırmalar kategorisinde korelasyonel bir araştırmadır. Korelasyonel araştırmalar iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkileri betimlemek amacıyla yürütülür (Karakaya, 2012).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılında Şanlıurfa ilinin Birecik ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokullara devam eden 7-11 yaş grubu çocuklardan ve onların ebeveynlerinden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında 250 çift ebeveyn araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturan ölçme araçlarını doldurmuşlardır. Amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenen okullardaki öğrencilerden eşit sayıda kız ve erkek öğrencinin anne babasına ulaşılmaya çalışılmıştır. Amaçlı rastgele örneklem sistematik ve rastgele seçilen durum örneklerinin araştırmanın amacı doğrultusunda amaçlı bir şekilde tasnif edilmesidir (Marshall & Rossman, 2014).

Tablo 1: Araştırmaya katılan anne babaların ve çocuklarının demografik değişkenlerine ilişkin frekans ve yüzde değerleri

	N		%	
Çocuğun Cinsiyeti				
Kız	125		50	
Erkek	125		50	
Toplam	250		100	
Çocuk Sayısı				
1-3 çocuk	189		75,6	
4 çocuk ve üzeri	61		24,4	
Toplam	250		100	
	Anne		Baba	
	N	%	F	%
Yaş				
20-29 yaş	43	17,2	3	1,2
30-39 yaş	154	61,6	130	52
40 ve üzeri yaş	53	21,2	117	46,8
Toplam	250	100	250	100
Eğitim Düzeyi				
İlkokul	99	39,6	80	32
Lise	85	34	74	29,6
Üniversite ve Üzeri	66	26,4	96	38,4
Toplam	250	100	250	100
Çalışma Durumu				
Çalışıyor	68	27,2	228	91,2
Çalışmıyor	182	72,8	22	8,8
Toplam	250	100	250	100
Aile Ortamı				
Samimi, Mutlu	234	93,6	232	92,8
Çatışmalı, Huzursuz	14	5,6	17	6,8
Toplam	248	99,2	249	99,6

Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Araştırmaya katılan ebeveynlerin yaş ortalaması annelerde 35,14, babalarda ise 39,78'dir. Annelerde katılımcıların çoğunluğu çalışmıyorken babalarda ise çoğunluk çalışmaktadır. Eğitim düzeyleri açısından annelerin çoğunluğu ilkökul mezunu iken babalarda çoğunluk üniversite mezunudur. Hem anneler hem de babalar çocukluklarının geçtiği aile ortamını büyük bir çoğunlukla samimi ve mutlu olarak değerlendirmişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanması amacıyla üç farklı araç kullanılmıştır. Bunlardan ilki araştırmacılar tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu", Frick (1991) tarafından geliştirilen ve Çekiç vd. (2018) tarafından Türkçeye uyarlanan "Alabama Ebeveyn Davranışları Ölçeği" ve Şener ve ark. (1998) tarafından Türkçeye uyarlanan "Conners Anababa Derecelendirme Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen bilgi formu; yaş, çalışma durumu, eğitim düzeyi, medeni durum, çocuk sayısı gibi sosyo-demografik özelliklerle ilgili toplam 13 soru içermektedir.

Alabama Ebeveyn Davranışları Ölçeği: Alabama Ebeveyn Davranışları Ölçeği Frick (1991) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek Türkçe'ye Çekiç, Türk, Buğa ve Hamamcı (2018) tarafından uyarlanmıştır. AEDÖ'nin orijinali ilkökul yaş grubu çocuğa sahip olan ebeveynlerle geliştirilmiştir (Shelton, Frick, ve Wootton, 1996). Ölçek 6-18 yaş aralığında çocuk sahibi olan ebeveynlere ve 6-18 yaş arası çocuklara yönelik iki farklı formu vardır (Çekiç, Türk, Buğa ve Hamamcı, 2018). Ölçek anne ve babaların çocuklarını yetiştirme aşamalarında ne şekilde davrandıklarını ölçmektedir. 35+7 maddeden oluşan ölçek 5 farklı alanda anne baba davranışlarını incelemektedir (Frick, Christian ve Wootton, 1999). İncelenen bu alanlar: Olumlu Ebeveynlik çocuğunun yaptıklarının farkında olup-olmaması ve çocuğun bununla ilgili bilgilendirilip-bilgilendirilmemesini ölçen; Çocukla İlgilenme ebeveynlerin çocukla zaman geçirip-geçirmemesi, çocuklarının hobilerini destekleyip-desteklememesi ve çocuklarına sorumluluklarında yardım edip-etmemesini ölçen; Zayıf Ebeveyn Takibi ebeveynin çocuğunu takip edip-etmemesi; Tutarsız Disiplin ebeveynin çocuğunun davranışlarını disipline ederken kullandığı tutarsız tutumu ölçen; Dayakla Cezalandırma ebeveynin çocuğunun istenmeyen davranışlarını söndürmek adına fiziksel şiddet uygulayıp-uygulamadığını ölçen alt boyutlarıdır. AEDÖ'de dayakla cezalandırma alt boyutuna karşı anne ve babalar tarafından bir önyargı oluşmaması için 7 madde daha ölçek uygulamalarında dahil edilmiş ve bu maddeler bir alt boyut olarak puanlanmamaktadır (Shelton, Frick ve Woolton, 1996). Ölçekte (Frick, 1991) olumlu ebeveyn davranışları; çocukla ilgilenme(Çİ) ve olumlu ebeveynlik(OE) alt boyutları ile olumsuz ebeveyn davranışları; zayıf ebeveyn takibi(ZET), tutarsız disiplin(TD) ve dayakla cezalandırma(DC) alt boyutları ile ölçülmektedir. Bu araştırma kapsamında AEDÖ'ye ilişkin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .70'tir. AEDÖ alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları Çİ .77, OE .68, ZET .65, TD .46, DC .61'dir. 0 ile +1 arasında değerler alan iç tutarlılık katsayısı 1'e ne kadar yaklaşırsa güvenilirliğin o derecede arttığı anlamına gelir (Can, 2014). Yapılan geçerlilik analizi sonucunda KMO değeri .77 bulunmuştur ve faktörleşmeye uygun olduğu görülmüştür. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması amacı doğrultusunda doğrulayıcı faktör analizi (DFA), geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. DFA sonucu elde edilen uyum indeksleri RMSEA=.04, NFI=.79, CFI=.90 ve GFI=.85 olarak bulunmuştur. Psikolojik belirtileri olan ve yardım almak için başvurmuş çocukların anne ve babaları ile yardım almayan anne ve babalar arasında tüm alt boyutlarında anlamlı farklılık göstermektedir (p<.05). Ölçeğin hem bu araştırma kapsamında elde edilen iç tutarlılık katsayısı göz önünde bulundurulduğunda hem de Türkçe'ye uyarlama çalışmasından elde edilen sonuçlar incelendiğinde ülkemizde yaşayan anne ve babaların çocuk yetiştirme konusunda sağlıklı ve sağlıklı davranışlarını değerlendirebilen güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

Conners Anababa Derecelendirme Ölçeği: Conners Anababa Derecelendirme Ölçeği (CADÖ) çocuklarda görülen problem davranışları ölçmektedir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması Şener ve arkadaşları tarafından yapılmıştır (Şener ve ark. 1998). Ölçeğin alt boyutları: Davranım Sorunları, Hiperaktivite, Kaygı, Psikosomatik ve Öğrenme Sorunlarıdır. Cronbach Alfa ile değerlendirilen ölçeğin

iç tutarlığı .90 olarak hesaplanmıştır. “Öğrenme sorunu” alt ölçeği dışında diğer alt ölçeklerin iç tutarlılığının istenen düzeyde olduğu bildirilmiştir (Dereboy ve ark.2006). Cronbach alfa katsayılarının 0.90 düzeyinde veya üzerinde olması ölçeğin sadece güvenilirliğini değil geçerliğini de desteklemektedir (Nunnally ve Bernstein 1994). Ölçeğin hem iç güvenilirlik ve zaman güvenilirliğinin bulunduğu, hem de yordama ve yapı geçerliklerinin olduğu çeşitli çalışmalarda gösterilmiştir (Conners 1990). Araştırmacılar CADÖ için başlıca 3 kullanım alanı olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlar; çocuklardaki davranış sorunlarını belirlemek için bir test aracı, teşhis edilen tanıları desteklemek için yardımcı araç ve uygulanan tedavilerin sonuçlarının değerlendirilmesi için izlem aracı olmasıdır (Giannaris ve ark. 2001). Toplamda 48 madde içeren CADÖ beş alt ölçekten meydana gelmektedir (Dereboy, Senol, Sener, 2006). Bu alt ölçekler şunlardır: Davranım sorunları alt boyutu (örn; “Kavgaya hazırız öfkemiz burnundadır”, “Kurallara uymaz veya uyarken gönülsüzdür”); Hiperaktivite alt boyutu (örn; “Kolayca heyecanlanır”, “Düşünmeden hareket eder”, “Yerinde rahat duramaz, kıpır kıpırdır”); Öğrenme sorunları alt boyutu (örn; “Öğrenme güçlüğünü çeker”, “İşlerini bitirmekte zorlanır”); Kaygı alt boyutu (örn; “Sık sık ve kolayca ağlar”, “Kendisine kötü davranılmasına ses çıkarmaz”); Psikosomatik alt boyutu (örn; “Baş ağrıları vardır”, “Mide ağrıları vardır”) dur.

Uygulama ve Verilerin Analizi

Verilerin normal dağılım göstermesi parametrik olan testlerin temel varsayımlarından biridir. Bu varsayımın karşılanıp karşılanmadığını test etmek için katılımcıların AEDÖ ve CADÖ’den elde ettikleri puanların çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları incelenmiştir. Elde edilen değerler Tablo 2’de yer almaktadır:

Tablo 2: Katılımcıların AEDÖ ve CADÖ’den elde edilen puanlarına ilişkin aritmetik ortalama, standart sapma, medyan, çarpıklık ve basıklık değerleri

Grup	Ölçek	\bar{x}	Ss	Medyan	Çarpıklık	Basıklık
	AEDÖ-Çİ	41	5,14	42	-0,60	0,46
	AEDÖ-OE	26,66	2,69	27	-1,10	1,72
Anne	AEDÖ-ZET	14,35	4,97	13	1,50	1,98
	AEDÖ-TD	14,70	3,48	15	-0,11	0,27
	AEDÖ-DC	3,98	1,18	4	1,67	1,97
	CADÖ- Toplam	21,02	11,84	19	0,98	1,46
	AEDÖ-Çİ	38,51	6,18	39	-0,55	0,38
	AEDÖ-OE	25,66	3,42	26	-1,15	1,94
Baba	AEDÖ-ZET	15,80	4,96	15	1,26	1,98
	AEDÖ-TD	15,14	3,83	16	-0,28	-0,18
	AEDÖ-DC	4,65	1,74	4	0,89	0,01
	CADÖ- Toplam	20,56	12,38	18	0,87	0,59

AEDÖ: Alabama Ebeveyn Davranışları Ölçeği, AEDÖ-Çİ: Çocukla İlgilenme, AEDÖ-OE: Olumlu Ebeveynlik, AEDÖ-ZET: Zayıf Ebeveyn Takibi, AEDÖ-TD: Tutarsız Disiplin, AEDÖ-DC: Dayakla Cezalandırma; CADÖ: Conners Anababa Derecelendirme Ölçeği, CADÖ-DS: Davranım Sorunu, CADÖ-AH: Ataklık/Hiperaktivite, CADÖ-ÖS: Öğrenme Sorunu, CADÖ-K: Kaygı, CADÖ-PS: Psikosomatik

Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Sürekli bir değişkene ait verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenirken birkaç yöntem izlenebilmektedir. Bunlardan biri de çarpıklık ve basıklık katsayılarının -2 ile +2 arasında yer aldığı takdirde verilerin normal dağılım gösterdiği varsayımıdır (George ve Mallery, 2010). Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların AEDÖ'nün ve CADÖ'nün toplam ve alt boyutlarından elde ettikleri puanlara ilişkin çarpıklık ve basıklık katsayıları incelendiğinde tüm alt boyutlarına ait katsayıların -2 ile +2 aralığında olduğu yani normal bir dağılım sergilediği görülmektedir. Bu nedenle katılımcıların puanlarının çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla İlişkisiz Örneklem için t-testi ile İlişkisiz Örneklem için tek faktörlü ANOVA, Mann Whitney U testi; anne ve babaların ebeveynlik davranışları ile çocukların problem davranışları arasındaki ilişkiyi incelemek için ise Pearson Basit Doğrusal Korelasyon analizlerinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde sırasıyla araştırmanın demografik değişkenlerine ait bulgulara, değişkenler arasındaki ilişkilere yer verilecektir.

Çocuğun Cinsiyetine Göre Elde Edilen Bulgular

Tablo 3: Araştırmaya katılan annelerin AEDÖ ve CADÖ puanlarının çocuğun cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan İlişkisiz Örneklem T Testi sonuçları

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Gruplar	N	\bar{x}	Ss	T	Sd	P
AEDÖ-Çİ	Kız	125	41,28	5,15	0,86	248	0,391
	Erkek	125	40,72	5,14			
AEDÖ-OE	Kız	125	26,74	2,65	0,444	248	0,657
	Erkek	125	26,58	2,75			
AEDÖ-ZET	Kız	125	13,78	4,40	-1,842	237,78	0,067
	Erkek	125	14,93	5,43			
AEDÖ-TD	Kız	125	14,80	3,51	0,435	248	0,664
	Erkek	125	14,61	3,46			
AEDÖ-DC	Kız	125	3,75	0,96	-3,046	225,973	0,003**
	Erkek	125	4,20	1,33			
CADÖ-Toplam	Kız	125	19,58	11,47	-1,922	248	0,056
	Erkek	125	22,45	12,07			
CADÖ-DS	Kız	125	3,88	2,79	-2,386	223,354	0,018*
	Erkek	125	4,88	3,75			
CADÖ-AH	Kız	125	3,66	2,56	-2,403	248	0,017*
	Erkek	125	4,41	2,38			
CADÖ-ÖS	Kız	125	1,84	2,24	-1,037	248	0,301
	Erkek	125	2,14	2,27			
CADÖ-K	Kız	125	5,35	3,12	-0,138	248	0,890
	Erkek	125	5,41	3,26			
CADÖ-PS	Kız	125	0,92	1,39	-0,474	248	0,636
	Erkek	125	1,01	1,53			

*p< .05 **p< .005

Tablo 3 incelendiğinde annelerin davranışlarında AEDÖ açısından DC alt boyutunda anlamlı farklılık görülürken; CADÖ açısından CADÖ-DS ve CADÖ-AH alt boyutlarında anlamlı farklılık görülmektedir. Elde edilen sonuçlar erkek çocuk annelerinin kız çocuk annelerine göre daha fazla dayakla cezalandırma davranışı sergilediklerini göstermektedir. Yine erkek çocukların anneleri kız çocukların annelerine göre çocuklarının daha fazla davranım sorunu ve ataklık/hiperaktivite davranışları sergilediğini düşünmektedirler.

Tablo 4: Araştırmaya katılan babaların AEDÖ ve CADÖ puanlarının çocuğun cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan ilişkisiz Örneklem T Testi sonuçları

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Gruplar	N	\bar{x}	Ss	T	Sd	P																																																																																																																				
AEDÖ-Çİ	Kız	125	37,96	6,03	-1,416	248	0,158																																																																																																																				
	Erkek	125	39,06	6,29				AEDÖ-OE	Kız	125	25,30	3,53	-1,633	248	0,104	Erkek	125	26,01	3,27	AEDÖ-ZET	Kız	125	15,46	4,29	-1,085	233,335	0,279	Erkek	125	16,14	5,54	AEDÖ-TD	Kız	125	15,01	3,97	-0,544	248	0,587	Erkek	125	15,27	3,69	AEDÖ-DC	Kız	125	4,51	1,60	-1,236	248	0,218	Erkek	125	4,78	1,86	CADÖ-Toplam	Kız	125	18,86	11,61	-2,193	248	0,029*	Erkek	125	22,26	12,92	CADÖ-DS	Kız	125	3,98	2,59	-2,632	211,129	0,01*	Erkek	125	5,06	3,80	CADÖ-AH	Kız	125	3,62	2,45	-3,582	248	0,00**	Erkek	125	4,75	2,56	CADÖ-ÖS	Kız	125	1,84	2,26	-1,040	248	0,299	Erkek	125	2,12	1,98	CADÖ-K	Kız	125	4,91	3,23	-0,637	248	0,524	Erkek	125	5,18	3,31	CADÖ-PS	Kız	125	0,75	1,25	0,201	248	0,841
AEDÖ-OE	Kız	125	25,30	3,53	-1,633	248	0,104																																																																																																																				
	Erkek	125	26,01	3,27				AEDÖ-ZET	Kız	125	15,46	4,29	-1,085	233,335	0,279	Erkek	125	16,14	5,54	AEDÖ-TD	Kız	125	15,01	3,97	-0,544	248	0,587	Erkek	125	15,27	3,69	AEDÖ-DC	Kız	125	4,51	1,60	-1,236	248	0,218	Erkek	125	4,78	1,86	CADÖ-Toplam	Kız	125	18,86	11,61	-2,193	248	0,029*	Erkek	125	22,26	12,92	CADÖ-DS	Kız	125	3,98	2,59	-2,632	211,129	0,01*	Erkek	125	5,06	3,80	CADÖ-AH	Kız	125	3,62	2,45	-3,582	248	0,00**	Erkek	125	4,75	2,56	CADÖ-ÖS	Kız	125	1,84	2,26	-1,040	248	0,299	Erkek	125	2,12	1,98	CADÖ-K	Kız	125	4,91	3,23	-0,637	248	0,524	Erkek	125	5,18	3,31	CADÖ-PS	Kız	125	0,75	1,25	0,201	248	0,841	Erkek	125	0,72	1,26								
AEDÖ-ZET	Kız	125	15,46	4,29	-1,085	233,335	0,279																																																																																																																				
	Erkek	125	16,14	5,54				AEDÖ-TD	Kız	125	15,01	3,97	-0,544	248	0,587	Erkek	125	15,27	3,69	AEDÖ-DC	Kız	125	4,51	1,60	-1,236	248	0,218	Erkek	125	4,78	1,86	CADÖ-Toplam	Kız	125	18,86	11,61	-2,193	248	0,029*	Erkek	125	22,26	12,92	CADÖ-DS	Kız	125	3,98	2,59	-2,632	211,129	0,01*	Erkek	125	5,06	3,80	CADÖ-AH	Kız	125	3,62	2,45	-3,582	248	0,00**	Erkek	125	4,75	2,56	CADÖ-ÖS	Kız	125	1,84	2,26	-1,040	248	0,299	Erkek	125	2,12	1,98	CADÖ-K	Kız	125	4,91	3,23	-0,637	248	0,524	Erkek	125	5,18	3,31	CADÖ-PS	Kız	125	0,75	1,25	0,201	248	0,841	Erkek	125	0,72	1,26																				
AEDÖ-TD	Kız	125	15,01	3,97	-0,544	248	0,587																																																																																																																				
	Erkek	125	15,27	3,69				AEDÖ-DC	Kız	125	4,51	1,60	-1,236	248	0,218	Erkek	125	4,78	1,86	CADÖ-Toplam	Kız	125	18,86	11,61	-2,193	248	0,029*	Erkek	125	22,26	12,92	CADÖ-DS	Kız	125	3,98	2,59	-2,632	211,129	0,01*	Erkek	125	5,06	3,80	CADÖ-AH	Kız	125	3,62	2,45	-3,582	248	0,00**	Erkek	125	4,75	2,56	CADÖ-ÖS	Kız	125	1,84	2,26	-1,040	248	0,299	Erkek	125	2,12	1,98	CADÖ-K	Kız	125	4,91	3,23	-0,637	248	0,524	Erkek	125	5,18	3,31	CADÖ-PS	Kız	125	0,75	1,25	0,201	248	0,841	Erkek	125	0,72	1,26																																
AEDÖ-DC	Kız	125	4,51	1,60	-1,236	248	0,218																																																																																																																				
	Erkek	125	4,78	1,86				CADÖ-Toplam	Kız	125	18,86	11,61	-2,193	248	0,029*	Erkek	125	22,26	12,92	CADÖ-DS	Kız	125	3,98	2,59	-2,632	211,129	0,01*	Erkek	125	5,06	3,80	CADÖ-AH	Kız	125	3,62	2,45	-3,582	248	0,00**	Erkek	125	4,75	2,56	CADÖ-ÖS	Kız	125	1,84	2,26	-1,040	248	0,299	Erkek	125	2,12	1,98	CADÖ-K	Kız	125	4,91	3,23	-0,637	248	0,524	Erkek	125	5,18	3,31	CADÖ-PS	Kız	125	0,75	1,25	0,201	248	0,841	Erkek	125	0,72	1,26																																												
CADÖ-Toplam	Kız	125	18,86	11,61	-2,193	248	0,029*																																																																																																																				
	Erkek	125	22,26	12,92				CADÖ-DS	Kız	125	3,98	2,59	-2,632	211,129	0,01*	Erkek	125	5,06	3,80	CADÖ-AH	Kız	125	3,62	2,45	-3,582	248	0,00**	Erkek	125	4,75	2,56	CADÖ-ÖS	Kız	125	1,84	2,26	-1,040	248	0,299	Erkek	125	2,12	1,98	CADÖ-K	Kız	125	4,91	3,23	-0,637	248	0,524	Erkek	125	5,18	3,31	CADÖ-PS	Kız	125	0,75	1,25	0,201	248	0,841	Erkek	125	0,72	1,26																																																								
CADÖ-DS	Kız	125	3,98	2,59	-2,632	211,129	0,01*																																																																																																																				
	Erkek	125	5,06	3,80				CADÖ-AH	Kız	125	3,62	2,45	-3,582	248	0,00**	Erkek	125	4,75	2,56	CADÖ-ÖS	Kız	125	1,84	2,26	-1,040	248	0,299	Erkek	125	2,12	1,98	CADÖ-K	Kız	125	4,91	3,23	-0,637	248	0,524	Erkek	125	5,18	3,31	CADÖ-PS	Kız	125	0,75	1,25	0,201	248	0,841	Erkek	125	0,72	1,26																																																																				
CADÖ-AH	Kız	125	3,62	2,45	-3,582	248	0,00**																																																																																																																				
	Erkek	125	4,75	2,56				CADÖ-ÖS	Kız	125	1,84	2,26	-1,040	248	0,299	Erkek	125	2,12	1,98	CADÖ-K	Kız	125	4,91	3,23	-0,637	248	0,524	Erkek	125	5,18	3,31	CADÖ-PS	Kız	125	0,75	1,25	0,201	248	0,841	Erkek	125	0,72	1,26																																																																																
CADÖ-ÖS	Kız	125	1,84	2,26	-1,040	248	0,299																																																																																																																				
	Erkek	125	2,12	1,98				CADÖ-K	Kız	125	4,91	3,23	-0,637	248	0,524	Erkek	125	5,18	3,31	CADÖ-PS	Kız	125	0,75	1,25	0,201	248	0,841	Erkek	125	0,72	1,26																																																																																												
CADÖ-K	Kız	125	4,91	3,23	-0,637	248	0,524																																																																																																																				
	Erkek	125	5,18	3,31				CADÖ-PS	Kız	125	0,75	1,25	0,201	248	0,841	Erkek	125	0,72	1,26																																																																																																								
CADÖ-PS	Kız	125	0,75	1,25	0,201	248	0,841																																																																																																																				
	Erkek	125	0,72	1,26																																																																																																																							

*p< .05 **p< .005

Tablo 4 incelendiğinde babaların AEDÖ açısından davranışlarında çocuklarının kız ya da erkek olmasına göre bir farklılık görülmemektedir. CADÖ açısından ise hem toplam puanda hem de Davranım Sorunu ve Ataklık/Hiperaktivite alt boyutlarında erkek çocukların babaları daha yüksek puan ortalamalarına sahiptirler.

Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Eğitim Düzeyine Göre Elde Edilen Bulgular

Tablo 5: Araştırmaya katılan annelerin AEDÖ ve CADÖ puanlarının annenin eğitimi düzeyi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan İlişkisiz Örneklem İçin ANOVA sonuçları

Ölçekler ve Alt Boyutlar	A İlkokul n: 99		B Lise n: 85		C Üniversite ve üzeri n: 66		F	p	Anlamlı Fark
	\bar{x}	Ss	\bar{x}	Ss	\bar{x}	Ss			
	AEDÖ-Çİ	39,70	5,68	41,68	4,44	42,07			
AEDÖ-OE	26,41	2,84	26,82	2,55	26,81	2,69	,678	,508	
AEDÖ-ZET	15,36	5,97	14,15	5,00	13,09	3,40	4,364	,014*	A-C
AEDÖ-TD	14,81	3,77	14,77	3,33	14,46	3,25	,234	,792	
AEDÖ-DC	3,90	1,06	4,20	1,32	3,79	1,14	2,552	,080	
CADÖ- Toplam	21,91	12,30	21,82	12,44	18,62	10,04	1,848	,160	
CADÖ-DS	4,59	3,61	4,52	3,61	3,85	2,34	1,043	,354	
CADÖ-AH	4,20	2,76	4,06	2,29	3,74	2,32	,676	,510	
CADÖ-ÖS	2,20	2,22	2,00	2,31	1,65	2,22	1,181	,309	
CADÖ-K	5,52	3,20	5,41	3,14	5,12	3,26	,322	,725	
CADÖ-PS	1,00	1,44	1,09	1,69	0,74	1,68	1,121	,328	

*p < .05

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan annelerin AEDÖ ve CADÖ toplam ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında anne eğitimi düzeyi değişkenine göre bir fark olup olmadığına ilişkin yapılan İlişkisiz Örneklem İçin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına göre annelerin AEDÖ-Çİ ve AEDÖ-ZET alt boyutlarından elde ettikleri puanların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Yapılan Scheffe post-hoc testi sonucunda söz konusu farkın AEDÖ-Çİ için A grubu (İlkokul) ile B grubu (Lise) ve C grubu (Üniversite ve üzeri) arasında olduğu belirlenmiştir; lise, üniversite ve üzeri mezunu olan annelerin AEDÖ-Çİ puanlarının (41,68 ve 42,02) ilkököl mezunu annelerin puanlarından (39,70) anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Yine Scheffe sonuçlarına göre AEDÖ-ZET alt boyutu için anlamlı farkın A ve C grubu arasında olduğu ve ilkököl mezunu annelerin AEDÖ-ZET puanı (15,36) üniversite mezunu annelerin puanlarından (13,09) daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6: Araştırmaya katılan babaların AEDÖ ve CADÖ puanlarının babanın eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan ilişkisiz Örneklemeler İçin ANOVA sonuçları

Ölçekler ve Alt Boyutlar	A İlkokul n: 80		B Lise n: 74		C Üniversite ve üzeri n: 96		F	p	Anlamlı Fark
	\bar{x}	Ss	\bar{x}	Ss	\bar{x}	Ss			
AEDÖ-Çİ	37,25	7,16	37,60	5,64	40,26	5,26	6,595	,002*	A-C B-C
AEDÖ-OE	25,74	3,69	25,37	3,59	25,80	3,04	0,352	0,703	
AEDÖ-ZET	16,59	5,76	16,29	4,61	14,75	4,32	3,607	0,029*	A-C
AEDÖ-TD	14,34	3,62	15,16	3,59	15,79	4,06	3,207	0,042*	A-C
AEDÖ-DC	4,5	1,94	4,82	1,71	4,63	1,57	0,669	0,513	
CADÖ- Toplam	20,59	13,30	22,89	12,06	18,73	11,63	2,377	0,095	
CADÖ-DS	4,49	4,11	5,13	2,99	4,03	2,60	2,347	0,098	
CADÖ-AH	3,88	2,72	4,55	2,48	4,15	2,48	1,359	0,259	
CADÖ-ÖS	2,08	2,35	2,03	1,84	1,86	2,15	0,237	0,789	
CADÖ-K	5,15	3,03	5,51	3,23	4,59	3,45	1,725	0,180	
CADÖ-PS	0,79	1,22	0,83	1,37	0,62	1,19	0,754	0,471	

*p< .05

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan babaların AEDÖ ve CADÖ toplam ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında baba eğitim düzeyi değişkenine göre bir fark olup olmadığına ilişkin yapılan ilişkisiz Örneklemeler İçin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına göre babaların AEDÖ Çİ, ZET ve TD alt boyutlarından elde ettikleri puanların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Yapılan Scheffe post-hoc testi sonucunda söz konusu farkın AEDÖ-Çİ için A grubu (İlkokul) ile C grubu (Üniversite ve üzeri) ve B grubu ile C grubu arasında olduğu belirlenmiş; üniversite ve üzeri mezunu olan babaların AEDÖ-Çİ puanlarının (40,26), ilkokul (37,25) ve lise (37,60) mezunu babaların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Yine Scheffe sonuçlarına göre AEDÖ-ZET ve AEDÖ-TD alt boyutu için anlamlı farkın A ve C grubu arasında olduğu; ilkokul mezunu babaların AEDÖ-ZET puanı (16,59) üniversite mezunu babaların puanlarından (14,75) daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca ilkokul mezunu babaların AEDÖ-TD puanı (14,34) üniversite mezunu babaların puanından (15,79) ise daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Anne-Babaların Kendi Çocukluklarındaki Aile Ortamına Göre Elde Edilen Bulgular

Tablo 7: Araştırmaya katılan annelerin AEDÖ ve CADÖ puanlarının aile ortamı değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Mann Whitney U Testi sonuçları

	Grup	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	Z	P
AEDÖ-Çİ	Mutlu	234	126,99	29714,5	1056,5	-2,235	,025*
	Mutsuz	14	82,96	1161,5			
AEDÖ-OE	Mutlu	234	125,27	29314	1457	-,700	,484
	Mutsuz	14	111,57	1562			
AEDÖ-ZET	Mutlu	234	124,62	29161	1610	-,109	,913
	Mutsuz	14	122,50	1715			
AEDÖ-TD	Mutlu	234	122,96	28772,5	1277,5	-1,389	,165
	Mutsuz	14	150,25	2103,5			
AEDÖ-DC	Mutlu	234	121,97	28540,5	1045,5	-2,424	,015*
	Mutsuz	14	166,82	2335,5			
CADÖ-Toplam	Mutlu	234	121,03	28320	825	-3,120	,002**
	Mutsuz	14	182,57	2556			
CADÖ-DS	Mutlu	234	120,35	27681	1116	-1,960	,050
	Mutsuz	14	157,79	2209			
CADÖ-AH	Mutlu	234	123,91	28995	1500	-,534	,593
	Mutsuz	14	134,36	1881			
CADÖ-ÖS	Mutlu	234	121,06	28327	832	-3,175	,001**
	Mutsuz	14	182,07	2549			
CADÖ-K	Mutlu	234	120,51	28199	704	-3,601	,000**
	Mutsuz	14	191,21	2677			
CADÖ-PS	Mutlu	234	122,97	28775,5	1280,5	-1,506	,132
	Mutsuz	14	150,04	2100,5			

*p< .05 **p< .005

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya katılan annelerin AEDÖ ve CADÖ toplam ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında annenin kendi çocukluğundaki aile ortamı değişkenine göre bir fark olup olmadığına ilişkin yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre annelerin AEDÖ-Çİ, AEDÖ-DC, CADÖ-Toplam, CADÖ-ÖS ve CADÖ-K alt boyutlarından elde ettikleri puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kendi çocukluklarında mutlu ve huzurlu bir aile ortamına sahip olduğunu belirten annelerin çocukken mutsuz ve gergin bir aile ortamına sahip olduğunu belirten annelere göre çocukla ilgilenme davranışını daha fazla dayakla cezalandırma davranışını ise daha az sergilediği, çocuklarının daha az kaygılı ve öğrenme sorunu olduğunu belirttiği görülmektedir.

Tablo 8: Araştırmaya katılan babaların AEDÖ ve CADÖ puanlarının aile ortamı değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Mann Whitney U Testi sonuçları

	Grup	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	Z	P
AEDÖ-Çİ	Mutlu	232	128,34	29774	1198	-2,704	,007*
	Mutsuz	17	79,47	1351			
AEDÖ-OE	Mutlu	232	126,50	29348	1624	-1,221	,222
	Mutsuz	17	104,53	1777			
AEDÖ-ZET	Mutlu	232	124,57	28901	1873	-,347	,729
	Mutsuz	17	130,82	2224			
AEDÖ-TD	Mutlu	232	124,28	28834	1806	-,581	,561
	Mutsuz	17	134,76	2291			

AEDÖ-DC	Mutlu	232	124,23	28822	1794	-,644	,519
	Mutsuz	17	135,47	2303			
CADÖ- Toplam	Mutlu	232	121,77	28250,5	1222,5	-2,616	,009*
	Mutsuz	17	169,09	2874,5			
CADÖ-DS	Mutlu	232	122,08	27833,5	1727,5	-,759	,448
	Mutsuz	17	135,38	2301,5			
CADÖ-AH	Mutlu	232	124,09	28790	1762	-,738	,461
	Mutsuz	17	137,35	2335			
CADÖ-ÖS	Mutlu	232	123,21	28584,5	1556,5	-1,484	,138
	Mutsuz	17	149,44	2540,5			
CADÖ-K	Mutlu	232	122,09	28324	1296	-2,370	,018*
	Mutsuz	17	164,76	2801			
CADÖ-PS	Mutlu	232	123,37	28621,5	1593,5	-1,529	,126
	Mutsuz	17	147,26	2503,5			

*p< .05 **p< .005

Tablo 8 incelendiğinde araştırmaya katılan babaların AEDÖ ve CADÖ toplam ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında babanın kendi çocukluğundaki aile ortamı değişkenine göre bir fark olup olmadığına ilişkin yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre babaların AEDÖ-Çİ, CADÖ-Toplam ve CADÖ-K alt boyutlarından elde ettikleri puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kendi çocukluklarında mutlu ve huzurlu bir aile ortamına sahip olduğunu belirten babaların çocukken mutsuz ve gergin bir aile ortamına sahip olduğunu belirten babalara göre çocukla ilgilenme davranışını daha fazla gösterdiği, çocuklarının daha az kaygılı olduğunu belirttiği gözlenmektedir.

Anne ve Babaların Ebeveynlik Davranışları ile Çocuklarını Değerlendirmelerine İlişkin Elde Edilen Bulgular

Tablo 9: Annelerin ebeveynlik davranışlarının ile çocukların davranış sorunları arasındaki korelasyon sonuçları

ANNE	CADÖ- Toplam	CADÖ-DS	CADÖ-AH	CADÖ-ÖS	CADÖ-K	CADÖ-PS
AEDÖ –Çİ	-,199**	-,143*	-,028	-,215**	-,109	-,216**
AEDÖ –OE	-,185**	-,126*	-,079	-,223**	-,053	-,107
AEDÖ –ZET	,319**	,373**	,146*	,230**	,194**	,144*
AEDÖ –TD	,285**	,289**	,169**	,283**	,164**	,019
AEDÖ –DC	,636**	,701**	,351**	,408**	,324**	,275**

*p< .05 **p< .005

Tablo 9 incelendiğinde araştırmaya katılan annelerin; AEDÖ-Çİ alt boyutu ile çocukların davranım, öğrenme ve psikosomatik sorunları ve AEDÖ-OE alt boyutu ile çocukların davranım ve öğrenme sorunları arasında negatif korelasyon gözlenmiştir. Annelerin AEDÖ-ZET alt boyutu puanları ile çocukların davranım, hiperaktivite, öğrenme, kaygı ve psikosomatik sorunları arasında; AEDÖ-TD alt boyutu ile çocukların davranım, hiperaktivite, öğrenme ve kaygı sorunları arasında ve AEDÖ-DC alt boyutu ile çocukların davranım, hiperaktivite, öğrenme, kaygı ve psikosomatik sorunları arasında pozitif korelasyon gözlenmiştir.

Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Tablo 10: Babaların ebeveynlik davranışları ile çocukların davranış sorunları arasındaki korelasyon sonuçları

BABA	CADÖ-Toplam	CADÖ-DS	CADÖ-AH	CADÖ-ÖS	CADÖ-K	CADÖ-PS
AEDÖ-Çİ	-,107	-,017	,054	-,137*	-,148*	-,169**
AEDÖ-OE	-,086	-,025	,021	-,051	-,081	-,080
AEDÖ-ZET	,369**	,360**	,154*	,264**	,246**	,268**
AEDÖ-TD	,251**	,217**	,199**	,252**	,099	,131*
AEDÖ-DC	,219**	,206**	,122	,099	,164**	,126**

*p< .05 **p< .005

Tablo 10 incelendiğinde araştırmaya katılan babaların; AEDÖ-Çİ alt boyutu ile çocukların öğrenme, kaygı ve pskisomatik sorunları arasında negatif korelasyon gözlenmiştir. Babaların AEDÖ-ZET alt boyutu puanları ile çocukların davranım, hiperaktivite, öğrenme, kaygı ve psikosomatik sorunları arasında; AEDÖ-TD alt boyutu ile çocukların davranım, hiperaktivite, öğrenme ve psikosomatik sorunları arasında ve AEDÖ-DC alt boyutu ile çocukların davranım, kaygı ve psikosomatik sorunları arasında pozitif korelasyon gözlenmiştir.

Alabama Ebeveyn Davranışları Ölçeği ile Anne Baba Davranışlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Tablo 11: Alabama Ebeveyn Davranışları Ölçeği ile anne baba davranışlarının karşılaştırılmasına yönelik T Testi sonuçları

Alabama Alt Boyutlar	Gruplar	N	\bar{x}	S	Sd	T	P
AEDÖ-Çİ	Anne	250	41,00	5,14	498	4,89	.000**
	Baba	250	38,51	6,18			
AEDÖ-OE	Anne	250	26,66	2,69	498	3,64	.000**
	Baba	250	25,66	3,42			
AEDÖ-ZET	Anne	250	14,35	4,97	498	-3,25	.001**
	Baba	250	15,80	4,96			
AEDÖ-TD	Anne	250	14,70	3,48	498	-1,33	.183
	Baba	250	15,14	3,83			
AEDÖ-DC	Anne	250	3,98	1,18	498	-5,05	.000**
	Baba	250	4,65	1,74			

*p< .05 **p< .005

Tablo 11 incelendiğinde araştırmaya katılan anne ve babaların AEDÖ ile anne baba davranışlarının karşılaştırılmasına yönelik t testi sonuçlarına göre; Annelerin Çİ ve OE alt boyutlarından babalardan daha fazla puan ortalamasına sahip oldukları babaların ise ölçeğin olumsuz ebeveynlik alt boyutlarından olduğu düşünülen ZET ve DC alt boyutlarında annelerden daha yüksek puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir.

Conners Anababa Derecelendirme Ölçeği Anne Babaların Çocuklarının Davranış Algılarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Tablo 12: Conners Anababa Derecelendirme Ölçeği anne babaların çocuklarının davranış algılarının karşılaştırılmasına yönelik t Testi sonuçları

Conners Alt Boyutlar	Gruplar	N	\bar{x}	S	sd	t	P
CADÖ-Toplam	Anne	250	21,02	11,84	498	,42	,674
	Baba	250	20,56	12,38			
CADÖ-DS	Anne	246	4,38	3,34	490	-,45	,654
	Baba	246	4,51	3,28			
CADÖ-AH	Anne	250	4,03	2,50	498	-,67	,502
	Baba	250	4,18	2,56			
CADÖ-ÖS	Anne	250	1,99	2,26	498	,04	,968
	Baba	250	1,98	2,12			
CADÖ-K	Anne	250	5,38	3,19	498	1,16	,245
	Baba	250	5,04	3,27			
CADÖ-PS	Anne	250	0,96	1,46	498	1,86	,063
	Baba	250	0,74	1,25			

*p< .05 **p< .005

Tablo 12 incelendiğinde araştırmaya katılan anne ve babaların CADÖ çocuklarının davranış algılarının karşılaştırılmasına yönelik t testi sonuçlarına bakıldığında çocuklardaki ataklık/hiperaktivite, davranım sorunu, öğrenme, kaygı ve psikosomatik sorunlar alt boyutlarında anlamlı bir fark görülmemiştir.

Tartışma/Sonuç

Araştırmadan elde edilen değerler ilk olarak cinsiyet açısından incelenmiştir. Sonuçlar erkek çocuk annelerinin kız çocuk annelerine göre daha fazla dayakla cezalandırma davranışı sergiledikleri görülmektedir. AEDÖ'nin diğer alt boyutları açısından anlamlı bir farklılık yoktur. Babaların ebeveynlik davranışları AEDÖ açısından değerlendirildiğinde çocuklarının cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Literatür incelendiğinde konu hakkında yapılan çalışmalarda farklı yönlerde sonuçlara ulaşılmıştır. Çetintaş (2015), Kartal (2019), Özdemir (2019), Kaya (2019), Eratay (2011), Tazeoğlu (2011), Zupanè, Gril ve Kavè (2000) çocukların davranış sorunlarının cinsiyete göre değiştiği; Chang, Schwartz, Dodge ve McBride-Chang (2003), Sertbaş (2006), İnci ve Deniz (2015) anne baba çocuk yetiştirme tutumunun çocuktaki problem davranışları etkilediğini fakat bu sorunların cinsiyete göre değişmediğini bulmuşlardır. Bu farklılığın kaynağı araştırmaya katılan ebeveynlerin kültürel özellikleri olabilir. Lansford (2022)'a göre bu farklılığın sebebi etnik köken ve din gibi kültürlerarası özelliklerden kaynaklanacağı gibi ebeveynin ve çocuğun demografik özelliklerinden de etkilenebilmektedir. Üstelik bu gibi farklılıklar cinsiyet eşitliğinin daha düşük olduğu ülkelerde daha fazla görülebilmektedir. World Economic Forum (WEF) 2021 Cinsiyet Eşitliği Raporuna göre Türkiye'nin 156 ülke arasında 133. sırada yer bulması bu farklılığı daha iyi açıklayabilir.

Araştırmaya katılan anne babaların ebeveynlik davranışları eğitim durumları açısından incelendiğinde lise ve üzeri eğitim düzeyine sahip anneler çocukları ile daha fazla ilgilendiklerini ifade ederken, üniversite mezunu anneler ilkökul mezunu annelere göre çocuklarının davranışlarını daha iyi takip ettiklerini ifade etmişlerdir. Babalarda ise üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahip babalar ilkökul ve lise mezunu babalara göre çocukları ile daha fazla ilgilendiklerini ifade etmişlerdir. Üniversite ve üzeri eğitim alan babalar ilkökul mezunu olan babalara göre çocuklarını daha iyi takip ettiklerini söylemişlerdir. İlkokul mezunu babalar ise

Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

çocuklarına yönelik disiplin uygulamalarında üniversite mezunu olan babalara göre daha tutarlı davranışlar sergilediklerini belirtmişlerdir. Badahdah ve Le (2016) ebeveynlerin eğitim düzeyinin Alabama Ebeveyn Davranışları Ölçeği üzerindeki etkisini incelemiştir. Eğitim düzeyi yüksek olan anne-babaların, daha düşük eğitim düzeyindeki ebeveynlerinden dayakla ceza ve tutarsız disiplin alt boyutlarını daha az uyguladığı bulunmuştur. Kaya (2019) çalışmasında anne babaların ebeveyn davranışları alt ölçeklerinden çocukla ilgilenme, dayakla cezalandırma ve zayıf ebeveyn takibi alt boyutları eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Büber (2021) araştırma sonucunda zayıf ebeveyn takibi alt boyutu puanlarının annenin eğitim durumu değişkenine; dayakla cezalandırma alt boyutu puanlarının babanın eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiğini saptamıştır. Elgar ve ark (2007), Hawess ve Dadds (2006) çalışmalarında anne babanın eğitim düzeyi ile ebeveyn davranışları arasında farklılık bulunmamıştır. Belirli düzeyde eğitim almış ebeveynlerin çocukla ilgilenme davranışının anlamlı düzeyde yüksek çıkmasının nedeni çocuklarının ihtiyaçlarını görmede ve anlamada daha olgun olmaları ve çocuklarının ihtiyaçlarına cevap vermek için kendilerini geliştirmeye yönelik açık bir görüşe sahip olmalarından kaynaklanıyor olabilir. İlkokuldan üniversiteye örgün eğitim ortamları bireylerin akademik gelişimlerinin yanında sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimlerine de katkı sağlayabilmektedir.

Yetiştikleri aile ortamını mutlu algılayan anneler mutsuz algıladığını söyleyenlere göre çocukları ile daha fazla ilgilenme davranışı sergilemektedirler. Aile ortamlarını mutsuz algılayanlar mutlu algılayanlara göre daha fazla dayakla cezalandırma davranışına başvurduklarını söylemişlerdir. Kendi aile ortamını mutlu olarak ifade eden babalar mutsuz olarak değerlendirenlere göre sadece çocukla ilgilenme boyutunda daha olumlu davranışlar sergilediklerini belirtmişlerdir. Diğer alt boyutlar açısından anlamlı farklılıklar görülmemiştir. Goleman (1998), çocukluklarında anne babanın şiddetine maruz kalan bireylerde kendi çocuklarıyla ilgisizlik, zayıf ebeveyn takibi, dayakla cezalandırma davranışlarının oldukça fazla olduğunu belirtmektedir. Demokratik ebeveyn davranışına sahip bireylerde çocukla ilgilenme ebeveyn davranışları daha fazlayken tutarsız disiplin ve dayakla cezalandırma boyutları daha azdır. Literatürde, annelerinden duygusal sıcaklık algılayan bireylerde çocuklarıyla sıcak ilişki kurma durumlarının oldukça yüksek düzeyde olduğu görülmüştür (Capaldi, Pears, Patterson, & Owen, 2003; Savelieva ve diğerleri, 2019). Bu araştırmaya katılan ebeveynlerin sıcak ve samimi olarak ifade ettikleri aile ortamı daha olumlu ebeveyn davranışlarının sergilendiği, çocukların duygusal ya da fiziksel zorbalığa daha az uğradıkları bir dönem olarak düşünüldüğünde araştırma bulguları ilgili literatürü desteklemektedir.

Araştırmanın bağımsız değişkenleri arasındaki korelasyonlara bakıldığında annelerde en yüksek korelasyon değerleri dayakla cezalandırma ile davranım sorunları toplam puanı arasında görülürken, babalarda ise zayıf ebeveyn takibi ile çocuk davranış sorunlarına yönelik toplam puan ile görülmektedir. Essau ve ark. (2006) benzer şekilde davranış problemleri ile zayıf ebeveyn takibi ve dayakla cezalandırma arasında anlamlı pozitif korelasyonlar bulmuştur. Annenin çocuğuna yönelik otoriter ve cezalandırıcı gibi sağlıklı olmayan tutumları çocukların davranışlarını kötü etkilemektedir ve çocukların davranışlarında sorunlar oluşmaktadır (Yeter, 2010; Tazeoğlu, 2011; Andi, 2014). Annenin cezalandırıcı tutumunun çocuğun davranış sorunlarında önemli bir etken olmasının temelinde cezanın çocuklarda etkisinin fazla olması olabilir. Annenin çocuğunu cezalandırıcı tutumu ile çocuğun problem davranışları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır (Güven, 2013). Kerr, Lopez, Olson ve Sameroff (2004) yaptıkları araştırmada anne babanın disiplin yöntemleriyle ilişkilendirmişlerdir. Fiziksel şiddetin az ve ebeveynlerin çocuğa karşı sıcak ilgisinin çok olduğu ailelerde daha az davranışsal sorunların görüldüğü sonucuna ulaşmışlardır. Hawess ve Dadds (2006) ise zayıf ebeveyn takibi ve tutarsız

disiplin alt boyutlarının çocuklarda ve ergenlerde antisosyal özelliklerin yordayıcıları olarak tespit etmişlerdir.

Araştırmaya katılan anne babaların ebeveynlik davranışları karşılaştırıldığında çocukla ilgilenme ve olumlu ebeveynlik alt boyutlarında anneler lehine bir anlamlı farklılık görülürken, dayakla cezalandırma ve zayıf ebeveyn takibi davranışlarında babaların daha yüksek puan ortalamalarına sahip olduğu görülmüştür. Tutarsız disiplin davranışlarına anne ve babaların davranışları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Kındap (2011) ve Barber, Stolz ve Olsen'e (2005) göre annelerin destekleyici ebeveynlik davranışları babalara göre daha fazladır. Babalar ise annelere göre zayıf ebeveyn takibi davranışını daha fazla sergilemektedir. Roberts (2009) annelerin olumlu ebeveynlik davranışını babalara göre daha fazla; babaların ise dayakla cezalandırma davranışını annelere göre daha fazla sergilediklerine ilişkin araştırma sonuçları elde etmişlerdir. AEDÖ'nin İtalyanca uyarılma çalışmasında annelerin babalara göre olumlu ebeveynlik davranışlarını daha fazla kullandıklarını belirlemişlerdir (Servera ve ark., 2015). Kaya (2019) çocukla ilgilenme davranışını annelerin babalara göre daha fazla, zayıf ebeveyn takibi davranışını ise babaların annelere göre daha fazla sergiledikleri bilgisine ulaşmıştır. Araştırma bulguları ilgili literatürle tutarlıdır. Annelerin olumlu ebeveynlik davranışlarında babalardan daha yüksek ortalamalara sahip olması çocukla ilgilenme görevinin daha çok annenin sorumluluğu (Beyazıt ve Mağden, 2015) olarak değerlendirilmesi olabilir. Çoğunlukla babaların uzun çalışma saatlerine sahip olması, ev ile ilgili konularda ilk müdahaleyi yapacak fırsatın olmaması ve evdeki yaşananlardan daha sonra haberi olmasından dolayı zayıf ebeveyn takibi ve dayakla cezalandırma davranışını daha fazla sergilediği düşünülebilir. Sorunlar kronikleştiğinde babalar olaya dâhil olup dayağı bir çözüm yöntemi olarak görebilmektedir. Yine geleneksel olarak ailedeki otorite figürünün baba olması da bu sonuçları destekler niteliktedir.

Araştırmanın bir başka sonucu anne ve babaların çocuklarının davranışlarına ilişkin algıları arasındaki farklılıklardır. Erkek çocukların babaları tıpkı anneleri gibi CADÖ-DS ve CADÖ-AH alt boyutlarında çocuklarını daha problemlili algılamakta, erkek çocukların babaları ayrıca toplam puanda da çocuklarını kız çocukların babalarına göre erkek çocuklarını daha problemlili algılamaktadırlar. Diğer alt boyutlarda ise anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Campbell (1995), McDermott (1996), Özbey ve Alisinanoğlu (2009), Dursun (2010), Derman ve Başal (2013) çalışmalarında çocuklarda görülen saldırganlık ve aşırı hareketlilik gibi dışsallaştırılmış problem davranışların erkek çocuklarında kız çocuklara kıyasla daha fazla görüldüğünü belirlemişlerdir. Maccoby ve Martin (1983) erkek çocuklarının kız çocuklara göre yaşanan stresli bir olaydan sonra kalıtımsal yatınlıktan kaynaklı daha tepkili ve sinirli olduklarını belirtmişlerdir. Peren ve arkadaşları (2007) çalışmalarında erkek çocukların kız çocuklarına oranla daha yüksek oranda hareketli olduklarını gözlemlemişlerdir.

Hem annelerin hem de babaların çocuklarının davranış problemlerine ilişkin algıları eğitim düzeylerine göre farklılık göstermemiştir. Davranış sorunları ile ilgili farklı ölçme araçlarıyla yapılan araştırmalarda annenin eğitim durumuna ilişkin sonuçlara bakıldığında; Yaşar Ekici (2014), Çetintaş (2015), Uyanık Balat ve arkadaşları (2008), Şehirli (2007) ve Eratay (2011) inceledikleri araştırmalarda annelerin eğitim düzeylerinin davranış sorunları ile ilişkili olduğu; Kesicioğlu ve Alisinanoğlu (2010), Tarkoçin ve Tuzcuoğlu (2014) inceledikleri araştırmalarda ise eğitim durumlarının davranış sorunları ile anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu durumla ilgili farklı sonuçlara sahip araştırma bulguları olduğu görülmektedir.

Kendi yetiştikleri aile ortamını mutsuz olarak değerlendiren anneler çocuklarının davranışları hem genel olarak hem de öğrenme sorunları ve kaygı alt boyutları açısından mutlu algılayan annelere göre daha olumsuz değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Babalarda ise toplam puan ve kaygı alt boyutunda mutlu olarak algılayanlara göre anlamlı farklılık görülmüştür.

Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Niggemeyer-Hall (2001) ailedeki sevgi ortamı arttıkça çocuğun kaygı düzeyinin azaldığını, Bögels ve Melick (2004) ise ebeveynler özerk olması için çocuklarına verdiği desteği artırdıkça çocuklarındaki kaygı düzeylerinin azaldığını belirtmiştir. Sertbaş (2006) çalışmasında ebeveynlerin tutarsızlık veya çelişkilerin doğrudan çocuğu etkilediğini ve çocukta davranış sorunu meydana getirdiğini belirtmiştir. İlkokul düzeyinde 10–12 yaş grubunda olan çocuklarla yapılan bir araştırmada ise aile işlevlerinin yerine gelmesi, aile içinde olumlu problem çözme, duygusal tepki verebilme, rollerin belirgin olması, etkili iletişim, çocuğun ihtiyaç duyduğu ilginin gösterilmesi arttıkça çocuğun benlik kavramı algısı da artmıştır. Çocuklarda uyum, fiziksel görünüm algısı, okul başarısı, doyum düzeyi, mutluluk ve popülerite pozitif yönde artmıştır; kaygı azalmıştır (Küçükkaragöz, Harmanlı; 2002). Pektaş (2015) araştırmasında aşırı koruyucu ya da ihmal eden anne baba tutumları ile sürekli kaygı düzeyi yüksek olan öğrenciler arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğunu söylemiştir.

Anne ve babaların çocuklarının davranış problemlerine yönelik algılarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Can (2015) çalışmasında anne ve babanın çocuklarını davranış problemleri açısından ayrı olarak değerlendirmeleri ilişkisel olarak anlamlı bulunmuştur. Araştırma sonucuna göre anne ve babanın çocuğun davranışını değerlendirme konusunda tutarlı oldukları görülmektedir. Buradan yola çıkarak anne babalara yönelik geliştirilecek olan ebeveyn eğitim programlarında ortak hedefler doğrultusunda içerikler oluşturulabilir.

Anne ve babalar çocuğunun davranışlarını benzer şekilde algılıyor olmasına rağmen kendi davranışları farklılık göstermektedir. Anne ve babaların birbiriyle daha fazla iletişim kurmaları, daha fazla zaman geçirmeleri, davranışlarını karşılıklı olarak açıklamaları gerekmektedir. Çocuklarını daha iyi tanımalarını sağlayacak, çocuklarının gelişim dönemi özelliklerine yönelik davranışlar, davranışların sebepleri ve olumlu disiplin etme yöntemleri ile ilgili bilinçlendirmeye yönelik anne-baba eğitim programları düzenlenebilir.

Kaynakça

- Alisinanoğlu, F. ve Özbey, S. (2009). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 60–72 aylık çocukların problem davranışlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *The Journal of International Social Research*, 2(6), 493-517.
- Alisinanoğlu, F., & Kesicioğlu, S. (2010). Okul öncesi dönem çocuklarının davranış sorunlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Giresun ili örneği). *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 3(1), 93-110.
- Andı, F. T. (2014). Okul öncesi çocuklarda öğretmen tarafından ölçülen sosyal davranış denetimi, sosyal uyum ve sosyal yeterlilik düzeylerinin, ebeveyn çocuk yetiştirme tutumları ile ilişkisinin incelenmesi. [Unpublished master's thesis] Haliç Üniversitesi.
- Badahdah, A., & Le, K. T. (2016). Parenting young arab children: psychometric properties of an adapted arabic brief version of the alabama parenting questionnaire. *Child Psychiatry & Human Development*, 47(3), 486-493.
- Balat, G.U., Şimşek, Z. ve Akman, B. (2008). Okul öncesi eğitim alan çocukların davranış problemlerinin anne ve öğretmen değerlendirilmesi açısından karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (3), 263-275.
- Barbaroğlu, A. (2016). *Çocuk psikolojisi ve ruh sağlığı*. Vize Yayıncılık.
- Barber, B. K., Stolz, H. E. & Olsen, J. A. (2005). Parental support, psychological control, and behavioral control: Assessing relevance across time, culture, and method. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 70(4), 1–137.

- Başal, H. A., Bağçeli-Kahraman, P., Taner-Derman, M., Kahraman, Ö. ve Sümer, H., (2014). Otoriter ve demokratik tutuma sahip ebeveynleri olan 5-6 yaş çocuklarının evcilik oyunlarında üstlendikleri roller. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 384-409.
- Bee, H. & Boyd. D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. Kaknüs Yayınları.
- Beyazıt, U. ve Mağden, D. (2015). Üniversitede öğrenim gören erkek öğrencilerde aşırı cinsiyet ideolojisi ve babalık rolü algısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 207-225.
- Bögels, S. M., & Van Melick, M. (2004). The relationship between child-report, parent self report, and partner report of perceived parental rearing behaviors and anxiety in children and parents. *Personality And Individual Differences*, 37(8), 1583-1596.
- Büber, R. N. (2021). Anne ve babaların sergiledikleri ebeveyn tutumlarının farklı demografik değişkenler üzerinden incelenmesi. [Unpublished master's thesis] Üsküdar Üniversitesi.
- Campbell, S. B. (1995). Behavior problems in preschool children: A review of recent research. *Journal of Child and Psychology and Psychiatry*, 36(1), 113-149.
- Can, A., (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, H. (2015). Babanın çocuk davranış problemleri ve iyi olma hali üzerindeki etkisi. [Unpublished master's thesis] Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Capaldi, D., Pears, K., Patterson, G., & Owen, L. (2003). Continuity of parenting practices across generations in an at-risk sample: a prospective comparison of direct and mediated associations. *Journal of Abnormal Child Psychology*, (31), 127-142.
- Chang, L., Schwartz, D., Dodge, K.A. ve Mcbride-Chang, C. (2003). Harsh parenting in relation to child emotion regulation and aggression. *Journal of Family Psychology*, 17(4), 598-606.
- Conners CK (1990) Conners' Rating Scales Manual: Instruments for use with children and adolescents. New York, Multi-Health Systems.
- Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2002). *Çocuk ve ergende sosyal ve ahlak gelişimi*. Nobel Yayınevi.
- Çağdaş, A. ve Seçer, Z. Ş. (2006). *Anne-baba eğitimi*. (2.Baskı). Kök Yayıncılık.
- Çekiç, A., Türk, F., Buğa, A. ve Hamamcı, Z. (2018). Alabama Ebeveyn Davranışları Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 728-743.
- Çetintaş, S. (2015). 5 yaş çocuklarında görülen davranış problemleri ile annelerin çocuklarına uyguladıkları disiplin yöntemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Unpublished master's thesis] Gazi Üniversitesi.
- David J. Hawes and Mark R. Dadds, (2006). Assessing parenting practices through parent-report and direct observation during parent-training. *Journal of Child and Family Studies*, 15(5), 555-568.
- Demircioğlu, H. (2012). Altı yaşında çocuğu olan annelere uygulanan aile eğitimi programının aile işlevlerine ve anne baba tutumları ile çocuğun gelişimi üzerindeki etkisinin incelenmesi. [Unpublished doctoral dissertation] Ankara Gazi Üniversitesi.
- Dereboy, Ç.; Senol, Selahattin; Sener, Ş. ve Dereboy, F. (2006). Conners Kısa Form Öğretmen ve Anababa Derecelendirme Ölçeklerinin Geçerliliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 17, (2), 45-58.

Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

- Derman, M. T. ve Başal, H. A. (2013). Okulöncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2(1), 115-144.
- Dirim, A. (2003). *Çocuk ruh sağlığı*. Esin.
- Dursun, A. (2010). Okul öncesi dönemdeki çocukların davranış problemleriyle anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Unpublished master's thesis] Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Elgar, F.J., Waschbusch, D.A., Dadds, M. R. ve Sigvaldason, N. (2007). Development and validation of a short form of the alabama parenting questionnaire. *Journal of child and Family Studies*, 16, 243. <https://doi.org/10.1007/s10826-006-9082-5>.
- Eratay, E. (2011). Okul öncesi çocuklarında davranış problemleri. *Journal Of New World Sciences Academy*, 6(3), 2347-2362.
- Essau, C.A., Sasagawa, S. Ve Frick, P.J. (2006). *Journal of Child and Family Studies*, 15(5), 597–616.
- Frick, P. J. (1991). The Alabama Parenting Questionnaire. Unpublished Rating Scale, University Of Alabama.
- Frick, P. J., Christian, R. E., ve Wootton, J. M. (1999). Age Trends in the Association between Parenting Practices and Conduct Problems. *Behavior Modification*. 1999;23(1):106-128. doi:10.1177/0145445599231005
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update* (10a Ed.) Pearson.
- Giannaris Wj, Golden Cj, Greene I ve Ark. (2001) The Conners Parent Rating Scales: A critical review of the literature. *Clin Psychol Rev*, 21:1061-1093.
- Goleman, D. (1998). *Duygusal zekâ*. (Banu Seçkin Yüksel, Çev.) 4.Baskı. Varlık Yayınları.
- Güven, E. (2013). Çocuğun davranış sorunları ile algıladığı anne baba çatışması arasındaki ilişkiler: Duygu sosyalleştirmenin aracı rolü. [Unpublished master's thesis] Ankara Üniversitesi.
- İnci, M. A. ve Deniz, U. (2015). Baba tutumları ile çocuğun yaşı, cinsiyeti, doğum sırası ve kardeş sayısı değişkenleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14).
- Kanlıklıçer, P. (2005). Okul öncesi davranış sorunları tarama ölçeği : Geçerlilik / güvenilirlik çalışması (Order No. 28525737). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2547078506). Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/okul-öncesi-davranış-sorunları-tarama-ölçeği/docview/2547078506/se-2>
- Kandır, A. ve Alpan, Y. (2008). Okul öncesi dönemde sosyal-duygusal gelişime anne-baba davranışlarının etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(14), 33-38.
- Karakaya, İ. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Bilimsel Araştırma Yöntemleri içinde; Ed. (Abdurrahman Tanrıöğren). Anı Yayıncılık
- Kartal, B (2019). Okul öncesi dönemi çocuklarında görülen davranış problemleri ile anne çocuk arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Unpublished master's thesis] Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
- Kaya, A. (2019). Anne babaların ebeveyn davranışlarının ve evlilik doyumlarının incelenmesi. [Unpublished master's thesis] Gaziantep Üniversitesi.

- Kerr, D.C.R., Lopez, N.L., Olson, S.L. & Sameroff, A.J. (2004). Parental discipline and externalizing behavior problems in early childhood: The roles of moral regulation and child gender. *Journal Of Abnormal Child Psychology*, 32(4) 369-383.
- Kındap, Y. (2011). Kendini belirleme kuramı temelinde ergenlikte destekleyici ebeveynlik, akademik ve sosyal uyum ve kendini belirleme düzeyi arasındaki ilişkilerin boylamsal olarak incelenmesi [Unpublished doctoral dissertation] Hacettepe Üniversitesi.
- Küçükkaragöz, H. Harmanlı, Z. (2002), Ergenlerde aile yapısı benlik kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi. ODTÜ XIII. Ulusal Psikoloji Kongresi, Ankara.
- Lansford, J.E. (2022), Annual Research Review: Cross-cultural similarities and differences in parenting. *J Child Psychol Psychiatr*, 63: 466-479. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13539>
- Maccoby, E.E. ve Martin, J.A. (1983). *Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction*. P.H. Mussen (Ed.). In *Handbook of Child Psychology: Socialization, Personality and Social Development*, 1-101. Wiley.
- Marshall, C. & Rossman, G. B. (2014). *Designing Qualitative Research*. Sage.
- McDemott, P. A. (1996). A nationwide study of developmental and gender prevalence for psychopathology in childhood and adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 24,53-66.
- Niggemeyer-Hall, A. E. (2001). Family interaction factors and anxiety in adolescent females. Presented At Seattle Pacific University For Degree Doctor Of Philosophy: Washington, USA. From <http://Proquest.Umi.Com/> sayfasından erişilmiştir.
- Nunnally JC, Bernstein IP (1994) *Psychometric theory* (3rd ed). Mc Graw Hill.
- Ölçek, N. (2010), Davranış bozukluğu tanısı alan hastaların ailesel değerlendirilmesi ve ebeveynlerinin psikiyatrik tanı dağılımı. İstanbul, Tıpta Uzmanlık Tezi.
- Özdemir, K (2019). Okul öncesi dönemdeki 5 yaş çocuklarının davranış problemleriyle anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Unpublished master's thesis] Ufuk Üniversitesi.
- Özyürek, A. (2004). Kırsal bölge ve şehir merkezinde yaşayan 5-6 yaş grubu çocuğa sahip anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi. [Unpublished master's thesis] Gazi Üniversitesi.
- Pektaş, E. (2015). Üniversite öğrencilerinin algılanan ebeveyn kabul–reddi ile depresyon ve sürekli kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Duygu düzeyi güçlüklerinin aracı rolü. [Unpublished master's thesis] Hacettepe Üniversitesi.
- Peren, S., Stadelmann, S., Wyl, A.V. ve Klitzing, K.V. (2007). Pathways of behavioral and emotional symptoms in kindergarden children: what is the role of prosocial behaviour. *Child Adolesc Psychiatry*, 16, 209-214.
- Robert, C. J. (2009). parenting practices and child behavior in mexico: a validation study of the alabama parenting questionnaire. The Faculty Of The Graduate School Of The University Of Minnesota.
- Savelieva, K., Hintsanen, M., Dobewall, H., Jokela, M., Pulkki-Raback, L., Elovainio, M. Keltikangas-Jarvinen, L. (2019). The role of oxytocinergic genes in the intergenerational transmission of parentchild relationship qualities. *Hormones and Behavior*, 114, 104540.

Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

- Savi, F. (2008). 12-15 yaş arası ilköğretim öğrencilerinin davranış sorunları ile aile işlevleri ve anne-baba kişilik özellikleri arasındaki ilişki. [Unpublished master's thesis] Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Sertbaş, N. (2006). İlköğretim öğrencilerinde davranış problemleri ve yordayan değişkenler. [Unpublished master's thesis] Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Servera1, M., Esposito, A., Garcia, G.B., Giudice, E.D. (2015). Factor analysis of the Italian version of the Alabama parenting questionnaire in a community sample. *Journal of Child and Family Studies*, 25, 1208–1217. DOI 10.1007/s10826-015-0291-7.
- Shelton, K. K., Frick, P. J., ve Wootton, J. (1996). Assessment of parenting practices in families of elementary school-age children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 25, 317-329. doi:10.1207/s15374424jccp2503_8.
- Şehirli, N. (2007). Çocuk Davranışları Değerlendirme Ölçeğinin geliştirilmesi ve bazı değişkenlere göre incelenmesi. [Unpublished master's thesis] Gazi Üniversitesi.
- Tabak, N. (2007). İlköğretim 1. kademedeki davranış sorunları olan çocukların anne baba tutumları. [Unpublished master's thesis] Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi.
- Taner Derman, M. & Başal, H. A. (2013). Okulöncesi çocuklarda gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2 (1) , 115-144 .
- Tarkoçin, S.ve Tuzcuoğlu, N. (2014). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 48-66 aylık çocukları olan ebeveynlerin çocuklarıyla iletişim kurma düzeyleri ve davranış sorunları arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 339-354.
- Tavşancıl, E. (2002). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tazeoğlu, S (2011). Çocukların benlik algıları, davranış sorunları ve ana-babaların kullandıkları disiplin yöntemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Unpublished master's thesis] Ankara Üniversitesi.
- WEF. (2021). Global Gender Gap Raport 2021. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf
- Wolff, S. (2009). *Problem çocuklar: Stres altındaki çocukları tedavi etme yöntemleri* (A. Oral, çev.). Say Yayınları.
- Yaprasanlı, B. (2011). Çocuklarda depresyon belirtilerinin yordanmasında yaşanmış olumsuz olaylar, algılanan anne-baba tutumu, öğrenilmiş çaresizlik ve umutsuzluğun rolü. [Unpublished master's thesis] Maltepe Üniversitesi.
- Yaşar Ekici, F. (2014). Aile özellikleri ile okul öncesi eğitime devam eden çocukların problem davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 70-108.
- Yavuzer, H. (2008). *Çocuk psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Yeter, S. (2010). 5-6 yaş grubu çocuklarda karşılaşılan davranış problemlerinin ve annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi (Sakarya ili örneği). [Unpublished master's thesis] Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Yılmaz, Y. (2007). Anne baba tutumları ile ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin okul başarıları ve özerkliklerinin gelişimi arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Unpublished master's thesis] Hacettepe Üniversitesi.

Zupanèè, M., Gril, A., & Kavèè, T. (2000). The Slovenian version of the social competence and behaviour evaluation scale preschool edition (olsp): the second preliminary validation. *Horizons Of Psychology, 9 (4)*, 7- 23.

Extended Abstract

Introduction

According to Bronfenbrenner, the family acts as a filter for the child. Variables such as laws, the country's political conditions, customs, and physical conditions reach and affect the child through the control of the family. The family not only acts as a buffer against the harmful effects of this broad culture, but also helps the wider culture's goal of adding new members to society (Bee & Boyd, 2009). In the family, which is the basic system where children interact directly, parents can raise individuals who are constructive, productive, aware of responsibility, convey their feelings and thoughts, provide self-control, and express themselves. They are people who can take responsibility and establish healthy relationships with others with their positive behaviors (Başal et al., 2014). Parental behaviors also affect children's physical, psychosocial, cognitive, sexual and language development (Demircioglu, 2012).

Every child is born with different capacities in different developmental areas. This innate capacity in different areas of development can reach the highest level it can develop with appropriate environmental conditions. The first period of childhood is a period in which the child acquires many behaviors and habits that will be affected throughout his life. Parent-child relationships become even more important for the child to form a positive self and adapt to the social environment. It is clearly seen that raising their children in a positive environment helps the child to gain a healthy identity both physically and mentally and to adapt better to the environment (Çağdaş and Seçer, 2006). The child, who cannot establish positive relations with his environment, starts to have adaptation problems after a while. These adjustment problems appear as behavioral problems. Family is one of the most important causes of behavior problems in children, and family communication affects the child's current and future behavior. In order for its effect to develop in the desired direction, first of all, the behaviors of the parents, the relationship ties of the spouses with each other and must be compatible their communication with the child (Yavuzer, 2008).

How parents treat their children and what they do is more important than what they think about raising children. It is their own behavior, not ideal parental attitudes, that affect children's development, behavior and mental health. Attitudes are tendencies that guide behavior rather than behavior. Therefore, attitude can cause desired or undesirable behaviors (Tavşancıl, 2002). Therefore, in this study, parenting behaviors that emerge as a result of these attitudes are discussed, not parental attitudes. Within the scope of the research, the behaviors of mothers and fathers towards their children were discussed comparatively and it was revealed whether there were differences between the behaviors of parents in their parenting roles and how these differences were related to children's behavioral problems. In this way, both parents' behaviors will be better understood and their effects on children will be determined. Another important point is to reveal the difference between mother and father. The children's behavior, the perceptions of the parents and the behavior of the parents, which was more related to the behavior of the children were compared. According to both parents' perceptions of the same child, the effect of environmental variables on child behavior was tried to be reduced. Both mothers and fathers were asked to evaluate their children and it was tried to get more ideas about the family environment. The Alabama Parental Behavior Scale (APES) was used to collect

data in this study. Considering the prominent features of the AEDS and the limitations of the scales used in Turkey, the direct measurement of parental behaviors by the AEDS (Çekiç, Türk, Buğa, & Hamamcı, 2018) contributes to more concrete and realistic assessments between parental behaviors and children's behavioral problems.

When the relevant literature is examined, the validity and reliability levels of the scales developed to determine children's behavioral problems, especially parental attitudes, demographic characteristics and economic status of children, the effect of environmental factors, parental personality traits and behavioral disorders were examined. There are also studies in which children's behavioral problems are evaluated by parents and teachers. However, these evaluations were generally evaluated separately and the relationship between them was not taken into account. In particular, no relationship was found between parents' perceptions of their children's behavior in the family (Can, 2015). By examining the relationship between the parenting behaviors of the parents and the child's behavioral problems, with the evaluations of the parents; It has been tried to determine which parental behaviors are associated with which behavioral problems. Both the mother and father of the same child were examined together. It has been tried to determine whether the behavioral problems seen in children change according to the gender of the child, the educational status of the parents and the family environment during childhood.

Parents have some thoughts about what a child necessities. Problems arise when the expectations and qualities of the parents conflict with the existing characteristics of the child (Wolff, 2009). Therefore, this research will provide an opportunity for the child's behavior in the family to be evaluated separately by both the mother and the father. With the findings to be obtained from the research, it will be revealed what kind of parenting behaviors of parents correspond to what kind of behavior problems in children. Thus, it is thought that it will contribute to field experts working with parents, especially psychological counselors working in schools, within the scope of individual and group practices for children's behavioral problems.

Methodology

The aim of this study is to examine the relationship between the behaviors of parents and the problem behaviors of their children. This research, which examines the data obtained from parents and their children, is a correlational research in the relational research category. Correlational studies are conducted to describe the relationships between two or more variables (Karakaya, 2012).

For this purpose, data were collected from the mothers and fathers of 250 children in the 7-11 age group who attend primary schools in Birecik in Şanlıurfa between 2018-2019 academic year. Age of the parents participating in the study is almost 35.14 for mothers and almost 39.78 for fathers. While the majority of the participants in the mothers are not working, the majority of the fathers are working. In terms of education level, the majority of mothers are graduated from primary school, while the majority of fathers are graduated from university. Both mothers and fathers mostly evaluated the family environment in which their childhood was spent as sincere and happy.

Three different tools were used to collect data. The first one is the "Personal Information Form" developed by the researchers. The other measurement tool "Alabama Parenting Questionnaire" (APQ) was developed by Frick (1991). The Turkish adaptation was made by Çekiç et al (2018). Finally, Şener et al. (1998) adapted the "Conners Parent Rating Scale" into Turkish.

Personal Information Form: Information form developed by the researcher to determine the demographic characteristics of the participants; It contains a total of 13 questions about

socio-demographic characteristics such as age, employment status, education level, marital status, number of children.

The Alabama Parenting Questionnaire: The Alabama Parental Behavior Scale was developed by Frick (1991). The scale was adapted to Turkish by Çekiç, Türk, Buğa and Hamamcı (2018). The original APQ was developed with parents who have children in the primary school age group (Shelton, Frick, & Wootton, 1996). The scale has two different forms for parents who have children between the ages of 6-18 and children between the ages of 6-18 (Çekiç, Türk, Buğa, & Hamamcı, 2018). The scale measures how parents behave in the stages of raising their children. Consisting of 35+7 items, the scale examines parental behaviors in 5 different areas (Frick, Christian, & Wootton, 1999). Positive parental behaviors in the scale (Frick, 1991); Parental Involvement (PI) and positive parenting (PP) sub-dimensions and negative parental behaviors; Poor monitoring/supervision (PM/S), Inconsistent discipline (ID), and Corporal punishment (CP) sub-dimensions. Within the scope of this research, the Cronbach's Alpha internal consistency coefficient for APQ is .70.

Conners Parent Rating Scale: Conners Parent Rating Scale (CPRS) measures problem behaviors in children. The scale was adapted to Turkish by Şener et al. (Şener et al. 1998). The sub-dimensions of the scale are: Behavior Problems, Hyperactivity, Anxiety, Psychosomatics and Learning Problems. The internal consistency of the scale, which was evaluated with Cronbach's Alpha, was calculated as .90. Except for the "learning problem" subscale, the internal consistency of the other subscales was reported to be at the desired level (Dereboy et al.2006). A Cronbach alpha coefficient of 0.90 or above supports not only the reliability but also the validity of the scale (Nunnally and Bernstein 1994). CAS, which includes 48 items in total, consists of five subscales (Dereboy, Senol, Sener, 2006). These subscales are: Behavior problems sub-dimension (eg, "He is ready to fight", "Disobeying rules or reluctant to obey"); Hyperactivity sub-dimension (eg, "Get excited easily", "acts without thinking", "Cannot sit still, fidgets"); Learning problems sub-dimension (eg, "Has learning difficulties", "has trouble finishing work"); Anxiety sub-dimension (eg, "Cries frequently and easily", "Doesn't mind being mistreated"); Psychosomatic sub-dimension (eg, "He has headaches", "There are stomachaches") is.

Normal distribution of data is one of the basic assumptions of parametric tests. In order to test whether this assumption is met, the skewness and kurtosis coefficients of the scores obtained by the participants from the AEDS and CADÖ were examined.

The obtained values meet the normality assumptions. For this reason, in order to examine whether the scores of the participants differ according to various variables, t-test for Unrelated Samples and one-factor ANOVA for Unrelated Samples, Mann Whitney U test; Pearson Simple Linear Correlation analyzes were used to examine the relationship between parenting behaviors of parents and problem behaviors of children.

Findings

In this section, the findings of the demographic variables of the research and the relationships between the variables will be given respectively.

Research findings show that mothers of boys exhibit more beating behavior than mothers of girls. Again, mothers of boys think that their children exhibit more conduct problems and impulsiveness/hyperactivity behaviors than mothers of girls. While no difference was observed in fathers' behaviors according to the child's gender, fathers of male children had a more negative evaluation in their perceptions of their children's behavior problems both in the total score and in the Behavior Problem and Aggression/Hyperactivity sub-dimensions.

Anne Baba Davranışları ile Çocuklarda Gözlenen Problem Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

It has been observed that mothers with high school, university and higher education levels have a higher average in Child Care behaviors than mothers who are primary school graduates. The Poor Parental Follow-up scores of mothers who graduated from primary school are lower than mothers who are university graduates. Considering the behavior of fathers in terms of education level, it was seen that university graduates were more interested in their children than fathers with primary and high school education.

It is seen that mothers who stated that they had a happy and peaceful family environment in their childhood showed more attention to the child, less beating and punishing behavior compared to the mothers who stated that they had an unhappy and tense family environment when they were children, and that their children were less anxious and had learning problems. It is observed that fathers who stated that they had a happy and peaceful family environment in their childhood showed more interest in their children and that their children were less anxious compared to fathers who stated that they had an unhappy and tense family environment as a child.

There was a difference between mothers' APQ-PM/S sub-dimension scores and children's behavior, hyperactivity, learning, anxiety and psychosomatic problems; A positive correlation was observed between APQ-ID sub-dimension and children's behavior, hyperactivity, learning and anxiety problems, and between APQ-CP sub-dimension and children's behavior, hyperactivity, learning, anxiety and psychosomatic problems. Considering the evaluations of the fathers, a negative correlation was observed between the APQ-PI sub-dimension and the children's learning, anxiety and psychosomatic problems. There was a relationship between fathers' APQ-PM/S sub-dimension scores and children's behavioral, hyperactivity, learning, anxiety and psychosomatic problems; a positive correlation was observed between APQ-ID sub-dimension and children's behavior, hyperactivity, learning and psychosomatic problems, and between APQ-CP sub-dimension and children's behavior, anxiety and psychosomatic problems.

According to the results of the t-test for the comparison of APQ and parental behaviors of the mothers and fathers participating in the research; It is seen that mothers have a higher average score than fathers in the Parental Involvement and Positive Parenting sub-dimensions, and fathers have a higher average score than mothers in the negative parenting sub-dimensions of the scale, Poor Monitoring/Supervision and Corporal Punishment. When the t-test results of the parents participating in the study were compared to the behavior perceptions of their children, no significant difference was observed in the sub-dimensions of agility/hyperactivity, behavior problems, learning, anxiety and psychosomatic problems in children.

EBEVEYNLEŞME ÖLÇEĞİ ERGEN FORMU: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI*

Ali KARATAŞ

Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Mersin, TÜRKİYE
alikalatas396@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-8155-638X

N. Bilge UZUN

Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Mersin, TÜRKİYE
n.bilgeuzun@gmail.com
Orcid ID: 0000-0003-2293-4536

Bülent GÜNDÜZ

Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Mersin, TÜRKİYE
bgunduz27@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-8451-816X

Makale Geliş Tarihi: 07/11/2022

Makale Kabul Tarihi: 08/12/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Karataş, A., Uzun, N. B. ve Gündüz, B. (2022). Ebeveynleşme ölçeği ergen formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 167-182.

Öz

Bu çalışmada 13-18 yaş arasındaki bireylerin ebeveynleşme düzeylerini belirlemeye yönelik olarak, güvenilirliği ve geçerliği yüksek bir ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma, ilki AFA ve ikincisi DFA için Hatay'da çeşitli liselerde öğrenim gören 13-18 yaş arasındaki öğrencilerin meydana getirdiği iki farklı çalışma grubuyla yürütülmüştür. Birinci çalışma grubunu 350 (244 kadın 106 erkek) lise öğrencisi ve ikinci çalışma grubunu 473 (325 kadın 147 erkek) lise öğrencisi oluşturmaktadır. Ebeveynleşme ölçeği ergen formunun yapı geçerliliğinin sınamak amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır. Yapılan açımlayıcı faktör analizi (AFA) ölçeğin 29 madde ve 5 faktörden meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Bu beş faktörün toplam varyansın %60,053'ünü açıkladığı belirlenmiştir. Ölçeğin alt boyutları için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları ebeveynleşmeden algılanan yarar için .91, kardeş odaklı ebeveynleşme .77, ebeveynleşmeden algılanan adaletsizlik için .83, ebeveyne

* - Bu makale 7-10 Ekim 2021 tarihleri arasında Muş'da gerçekleştirilen 22. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

- Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışma, Mersin Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul'undan 03/03/2022 tarih 67 sayılı karar ile izin alınarak gerçekleştirilmiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

yönelik duygusal ebeveynleşme için .78 ve ebeveyne yönelik araçsal ebeveynleşme için .72'dir. Elde edilen sonuçlar beş faktörlü Ebeveynleşme Ölçeği Ergen Formu'nun Türkiye'de lise öğrencilerinin ebeveynleşme düzeyini belirlemeye yönelik yapılacak çalışmalarda geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı kullanılabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: ebeveynleşme, ergenlik, eeçerlik, eüvenirlik

PARENTIFICATION INVENTORY ADOLESCENT FORM VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Abstract

In this study, it is aimed to develop a measurement tool with high reliability and validity in order to determine the parentification levels of individuals between the ages of 13-18. The research was carried out with two different study groups consisting of students between the ages of 13-18 studying at various high schools in Hatay, the first for EFA and the second for CFA. The first study group consisted of 350 (244 female 106 male) high school students and the second study group consisted of 473 (325 female 147 male) high school students. In order to test the construct validity of the adolescent form of the Parentification Scale, exploratory and confirmatory factor analysis was used. The exploratory factor analysis (EFA) performed reveals that the scale consists of 29 items and 5 factors. It was determined that these five factors explained 60.053 % of the total variance. The Cronbach alpha internal consistency coefficients calculated for the sub-dimensions of the scale were .91 for perceived benefit from parentification, .77 for sibling-focused parentification, .83 for perceived unfairness from parentification, .78 for emotional parentification focused parents, and .72 for instrumental parentification focused parents. The results show that the five-factor Parentification Scale Adolescent Form can be used as a valid and reliable measurement tool in studies to determine the level of parenting of high school students in Turkey.

Keywords: parentification, adolescent, validity, reliability

Giriş

Çocukluk ve ergenlik dönemlerinde bireyler yetişkin yaşamına hazırlanmak amacıyla çeşitli rol ve görevler üstlenirler. Bu rol ve görevlerin deneyimlenmesi daha sonraki dönemlerde çocuğun üstlenmesi gereken rol ve sorumlulukları başarıyla yerine getirebilmesi için sağlıklı ve işlevsel olarak görülmektedir (Arnet, 2001). Ancak, aile üyelerinden birinde kronik rahatsızlık olması, aile içerisinde engelli bireyin olması, ebeveynlerden birinin madde bağımlısı olması, ebeveynlerin ayrı olması, sosyo ekonomik düzeyin düşük olması, ebeveynlerin eğitim düzeyinin düşük olması, ebeveynlerden birinin şehir dışında çalışması, kardeş sayısının fazla olması gibi çeşitli durumlardan dolayı çocuğun aile içerisinde üstlendiği bu rolleri geliştirememesi ve sorumlulukları sağlıklı bir şekilde yerine getirememesine neden olabilmektedir (Arıkan Çolak, 2019; Zencir, 2018). Dolayısıyla, çocuğun çeşitli sebeplerden dolayı aile içerisinde aşırı sorumluluk aldığı, gelişim dönemlerine uygun olmayan ve kültürel anlamda ebeveynlerin sorumlu olduğu rolleri üstlendiği bir durum olan ebeveynleşme gözlenebilir (Hooper, Doehler, Wallace ve Hannah, 2011).

Ebeveynleşme, en geniş tanımıyla; aile alt sistemlerinde sınırların eksikliği veya bozulması sonucunda ebeveyn rol ve sorumluluklarını çocuğun üstlenmesidir (Boszormenyi-Nagy ve Spark, 1973). Yapısal aile kuramına göre, sağlıklı sınırların olduğu ailelerde sınırlar belirgin olup eşler karşılıklı olarak birbirini tamamlayan roller üstlenirler. Öte yandan aile içerisinde sınırlar olmadığı, katı veya bozuk olduğunda iç-içe geçmiş aile örüntüleri gözlenebilir. Bu durumda aile içerisinde meydana gelen sınır eksikliğinden dolayı ortaya çıkan dengesizliği ortadan kaldırmak ve aile sisteminin sürdürülmesi için var olan boşlukları başka bir aile üyesinin doldurması gerekmektedir (Minuchin, 1974). Ailede ihtiyaç duyulması durumunda çocukların çoğu bir şekilde başka bir aile üyesine bakım sağlamaktadır (Hooper, Doehler, Wallace ve Hannah, 2011). Ancak, ebeveynleşme yaşantıları çocuğun aile üyeleriyle aşırı ilgilenmesi ve aileyle ilgili rol ve sorumluluklardan bunalmış olmasıyla karakterizedir. Bu durumda normal koşullarda ebeveynlerinden bakım ve destek görmesi gerekirken, çocukların kendisi ebeveynlerine bakım ve destek sağlar. Başka bir ifadeyle çocuğun ebeveynlerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendi gereksinimlerini göz ardı ettiği araçsal ve duygusal bir rol dönüşümü meydana gelir (Chase, 1999).

Araştırmacılar aile üyelerine yönelik rol, görev ve sorumlulukları içerik açısından araçsal ve duygusal olmak üzere iki kategoriye ayırmaktadır (Champion vd., 2009; Jurkovic, 1997; Minuchin vd., 1967). Araçsal ebeveynleşme, çocuğun aile üyelerinin fiziksel iyi oluşlarına, ailenin maddi refahına katkı sağlanması olarak ifade edilmektedir (Champion vd, 2009). Bu ebeveynleşme türünde çocuklar, ailenin günlük yaşamının düzenlenmesi konusunda katkı sağlarlar. Örneğin, temizlik yapmak, yemek pişirmek, çamaşırları yıkamak, alış-veriş yapmak, kardeşlerine bakmak, para kazanmak gibi yollarla aile üyelerine destek sunarlar (Hooper, Marotta ve Lanthier, 2008; Jurkovic, 1997). Duygusal ebeveynleşme türünde ise çocuğun diğer aile üyelerinin duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamasının yanı sıra olumlu bir aile atmosferini sürdürmeye çalışmasını ifade eder (Champion vd, 2009). Ebeveynlere veya kardeşlere yönelik duygusal ebeveynleşme, aile üyelerinin ruh hallerine duyarlılık, çocuğun ebeveynleri veya kardeşlerinin duygusal sorunlarının sorumluluğunu üstlenmesidir. Örneğin, çocuk; aile içerisinde yaşanan çatışmalarda arabulucu rolü üstlenebilir, aile üyelerinin sırdaşı, günah keçisi, hasta aile üyesine bakan kişi olabilir veya ebeveynlerin eşlerinin yerini doldurmaya çalışarak aileye destek olmaya çalışabilir (Jurkovic, Morrell, ve Thirkield, 1999).

Ebeveynleşme değerlendirilirken çocuğun aile üyelerine yönelik yerine getirdiği araçsal ve duygusal rol ve sorumlulukların yanı sıra bu rol ve sorumluluklarla ilgili öznel düşüncelerinin de göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmektedir. Bunlardan ilki “ebeveynleşmeden algılanan adaletsizlik” olarak ifade edilir ve; ebeveynleşmenin çocuğun diğer yaşam rollerini tehdit ettiği, kendisine haksızlık yapıldığı düşünceleriyle karakterize edilir (Jurkovic ve Thirkield, 1999). Diğer düşünce; “ebeveynleşmeden algılanan yarar”dır ve; ebeveynleşmenin getirdiği rol ve sorumlulukların çocuğun yeni beceriler edinmesine, olumlu kişilik özellikleri geliştirmesine imkan sağlayan bir durum olarak ele alınır (Hooper, 2009).

Alan yazında ebeveynleşmenin çocuklar üzerinde benlik saygısı (Borchet, Lewandowska-Walter, Połomski, Peplińska ve Hooper, 2020), kişilerarası yeterlilik (Kuperminc, Jurkovic ve Casey, 2009), öz yeterlik (Titzman, 2012), empati (Van der Mijl ve Vingerhoets, 2017), psikolojik

sağlamlık (Połomski, Peplińska, Lewandowska-Walter ve Borchet 2021; Ungar, Theron, ve Didkowsky, 2011), başa çıkma ve problem çözme becerileri (Stein, Rotheram-Borus ve Lester, 2007; Walsh, Shulman, Bar-On, ve Tsur, 2006) gibi bazı olumlu özelliklerin gelişmesine katkı sağladığına yönelik çalışmalar bulunsa da yetişkinlik döneminde alkol bağımlılığı ve kötüye kullanımı (Dragan ve Hardt, 2016; Hooper, Doehler, Jankowski ve Tomek, 2012), madde kullanımı (Stein, Riedel ve Rotheram-Borus, 1999), düşük öz saygı (Wells, Glickauf-Hughes ve Jones, 1999), düşük akademik başarı (Nako, 2015), depresyon (Karataş ve Gündüz, 2021; Jankowski, Hooper, Sandage ve Hannah, 2013), kaygı (Karataş ve Gündüz, 2021; Martin, 1996), stres (Karataş ve Gündüz, 2021; Van Loon, Van de Ven, Van Doesum, Hosman ve Witteman, 2017) gibi pek çok olumsuz sonuca yol açtığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar ebeveynleşmenin genç yetişkinlik ve yetişkinlik döneminde ebeveynleşme yaşantılarının bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini gözler önüne sermektedir. Ancak ergenlik döneminde ebeveynleşen bireylerin bu durumdan nasıl etkilendiğine yönelik çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Bu bilgiler ışığında ebeveynleşme, özellikle çocukluk ve ergenlik döneminde meydana gelmekte ve bireyler üzerinde derin izler bırakmaktadır. Zaman içerisinde çocuklar aile içerisinde bazı rol ve sorumluluklar üstlenmekte ve bu rol ve sorumluluklara yönelik bir takım düşünceler geliştirmektedirler. Ergenlik dönemi göz önünde bulundurulduğunda kendi kimliklerini keşfetmeye çalışan bireylerin gelişim dönemine uygun olmayan rol ve sorumluluklar üstlenmeleri yaşantılarından olumsuz etkilenmelerine depresyon, kaygı, stres, düşmanlık, tükenmişlik gibi pek çok psikolojik soruna yol açabilmektedir. Diğer taraftan Türk kültürü göz bulundurulduğunda çocuğun aile üyelerine yönelik bir takım rol ve sorumlulukları yerine getirmesi beklenen bir durumdur. Çocuk aile içerisinde yerine getirdiği ebeveyn sorumlulukları sebebiyle aile üyeleri tarafından takdir edilmesi ve aile üyeleri ile daha yakın ilişkiler kurması gibi olumlu yaşantılar sayesinde bu durumdan olumsuz etkilenmeyebilir. Sonuç olarak, ergenlerin ebeveynleşme düzeyleri ve bu yaşantılara yönelik düşüncelerin belirlenmesi ruh sağlığı alanında çalışan uzmanlara yapacakları aile temelli müdahalelerde yol göstermesi açısından önemli görülmektedir. İlgili alanyazında ergenlerin ebeveynleşme düzeyini belirleyen bir ölçme aracına rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu ölçme aracının geliştirilmesi alan yazındaki bir eksikliği gidereceği düşünüldüğü için önemli görülmektedir.

Yöntem

Bu araştırma; lise öğrencilerinin ebeveynleşme düzeylerini ortaya koymaya yönelik bir ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanan temel araştırma niteliğindedir. Temel araştırma, herhangi bir olgu ve gözlemlenebilir olayların temellerine ait yeni bilgiler edinmek için yürütülen deneye veya teoriye dayalı çalışmadır. Bu çalışmada, cevaplayıcı merkezli olan denek tepkilerine dayalı yaklaşımlardan, cevaplayıcının maddelere verdiği tepkilere dayalı olarak bireyleri ölçek üzerinde farklı bir yere yerleştirmeye odaklı dereceli toplamlar yoluyla ölçekleme yaklaşımı kullanılmıştır (Crocker ve Algina, 1986). Dereceli toplamlar yoluyla ölçekleme, ölçülen özelliğin olay, olgu, nesne ve varlığın, ölçüleceği özellik bakımından göreceli olarak farklı bir konuma yerleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Çalışma Grupları

Bu çalışmada, Ebeveynleşme Ölçeği-Ergen Formu'nun (EÖ-EF) geçerliliğinin incelenmesi amacıyla iki farklı çalışma grubu oluşturulmuştur. Açımlayıcı faktör analizini yürütmek amacıyla

oluşturulan birinci çalışma grubunu, 2022-2023 akademik yılı Hatay'da çeşitli liselerde öğrenim gören 13-18 yaş arasındaki 244'ü (%69,7) kadın ve 106'sı (%30,3) erkek öğrenci olmak üzere 350 lise öğrencisi oluşturmaktadır. EÖ-EF'nin yapı geçerliliği kapsamında doğrulayıcı faktör analizini gerçekleştirmek amacıyla oluşturulan ikinci çalışma grubunu ise, 2022-2023 akademik yılı Hatay'da çeşitli liselerde öğrenim gören 13-18 yaş arasındaki 325'i (%68,7) kadın ve 147'si (%31,3) erkek olmak üzere 473 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu uygun örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir.

Ölçeğin Oluşturulması

Ebeveynleşme Ölçeği Ergen Formu'nun geliştirilmesi amacıyla ölçek maddelerinin yazılması ve deneme formunun oluşturulması sürecinde öncelikle ebeveynleşme ile ilgili alan yazın incelenmiştir. Bu bağlamda, ölçülmek istenen yapıyla ilgili olarak ebeveyn sorumlulukları, ebeveynlerin çocuklara karşı sorumlulukları ve üstlenilen rol ve sorumluluklarla ilgili olumlu ve olumsuz düşünceler göz önünde bulundurularak alan yazın taraması yapılmıştır (Chase, 1999, Minuchin, 1974, Jurkovic, 1997, Hooper, Marotta ve Lanthier, 2008). Yapılan alan yazın taramasına dayanarak 63 madde yazılmış bununla birlikte alan yazında bulunan Filial Sorumluluk Ölçeği, Ebeveynleşme Ölçeği, Ebeveynleşme Ölçeği Yetişkin Formu, Polonya da geliştirilmiş olan ve Türkçe uyarlaması bulunmayan Ebeveynleşme Ölçeği Ergen Formu dikkate alınarak 29 madde daha eklenmiş olup 92 maddelik havuz meydana getirilmiştir (Karagöbek, 2014; Köyden, 2015; Zencir ve Haskan, 2019; Borchet, Lewandowska-Walter ve Połomski, Peplińska 2019). Yazılan maddeler ile oluşturulması planlanan deneme formu, 2'si ölçme değerlendirme alanında ve 10'u psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında olmak üzere toplam 12 uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda bazı maddeler ölçekten çıkarılmış, bazıları ise revize edilmiştir. Uzmanlardan elde edilen görüşler doğrultusunda 65 maddelik 5'li derecelendirme ölçeği ile değerlendirilen ölçek 13-18 yaş arasında 350 bireye uygulanmıştır. 12 uzman için kapsam geçerlilik oranı minimum 0.667 değerlerinin altında bulunan 27 madde uzman görüşleri doğrultusunda çıkarılmıştır. Sonuç olarak 65 maddelik aday ölçek formu oluşturulmuş ve katılımcılara beşli Likert dereceleme ile sunulmuştur. Katılımcılardan "Kesinlikle Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Kısmen Katılıyorum", "Katılıyorum" ve "Kesinlikle Katılıyorum" seçeneklerden oluşan değerlendirmeleri kullanmaları istenmiştir.

Uygulama ve Verilerin Analizi

Veriler, Google formlar vasıtasıyla toplanmış olup daha sonra SPSS 22.0 ve Lisrel paket programlarına aktararak bilgisayar ortamında analiz edilmiştir. Araştırılan örtük yapının açığa çıkarılması amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi, aynı yapıyı ölçen çok sayıda değişkenden, daha az sayıda birbiriyle ilişkili anlamlı ve tanımlanabilir değişkenleri belirlemeyi sağlayan çok değişkenli bir istatistiktir (Büyüköztürk, 2014). Ölçek geliştirme çalışmalarında, geliştirilecek ölçeğin psikometrik özelliğinin en az hata ile belirlenebilmesi için Tabachnick ve Fidell'in (2015) faktör analizi için belirttiği minimum gözlem ($n=300$) temel alınmıştır. Araştırmanın verileri, birinci çalışma grubu için (65 maddelik deneme formu) 13-18 yaş arasında 350 bireyden elde edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizinin temel sayıtlarının testinin ardından analize dahil edilen gözlem sayısı 320 olup, ölçek geliştirmek için ulaşılan gruptaki veri sayısının yeterli olduğuna karar verilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi için veriler (29 maddelik form) ile 13-18 yaş arasındaki 473 lise öğrencisinin oluşturmuş olduğu ikinci çalışma grubundan elde edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinin sayıtları incelendikten sonra analiz 429 gözlemlerle yürütülmüştür.

Bulgular

Geçerlik Bulguları

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

Geliştirilen ölçeğin deneme formu 350 öğrenciye uygulanmıştır. SPSS veri girişi yapıldıktan ve tekli ve çoklu aykırı değerler çıkarıldıktan sonra yapı geçerliğini test etmek ve uygulanan gruptaki yapısını ortaya koymak amacıyla sayıtlar sonucunda elde kalan 320 veri ile faktör analizi yürütülmüştür. Açımlayıcı faktör analizi, aynı yapıyı ölçen çok sayıda değişkenden, daha az sayıda birbiriyle ilişkili anlamlı ve tanımlanabilir değişkenleri belirlemeyi sağlayan çok değişkenli bir istatistiktir (Büyüköztürk, 2014). Verinin faktör analizine uygun olup olmadığının belirlenmesi için ise Kaiser- Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Sphericity testleri incelenmiştir. KMO katsayısı, 1'e yaklaştıkça verilerin analize uygun olduğu anlamına gelmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014; Tabachnick ve Fidell, 2015). Sonuç olarak KMO=.895; $X^2=10585,635$; $p=.00$ olduğundan veri setinin faktör analizine uygun olduğu anlaşılmaktadır.

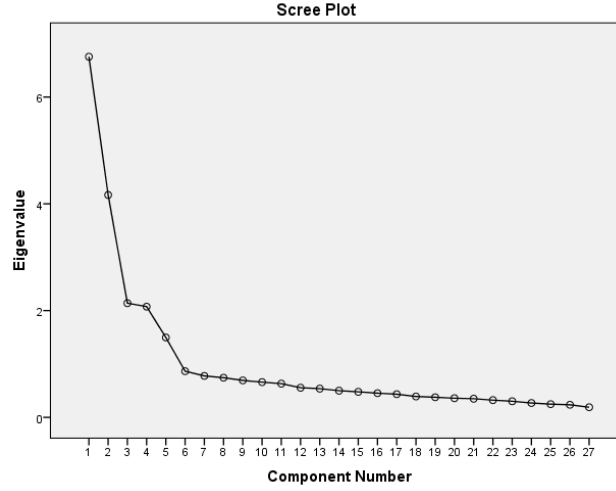
Daha sonra, EÖ-EF'nun faktör ve madde sayılarını belirleyebilmek amacıyla 1. çalışma grubundan 65 maddelik deneme formu aracılığıyla toplanan verilere açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve Varimax eksen döndürme tekniği uygulanmıştır. Deneme formu ile yapılan ilk faktör analizi sonucunda özdeğeri 1'den büyük 14 faktör olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu 14 faktörlü yapı varyansın %64,106'sını açıklamaktadır. Ölçeğin faktör yapısı belirlenirken yamaç eğim grafiği, açıklanan toplam varyans miktarı ve özdeğerleri dikkate alınmıştır. Ölçeğe ilişkin yamaç eğim grafiğindeki (keskin düşüşler, açıklanan toplam varyans birarada incelendiğinde, ölçeğin 5 faktörlü bir yapı sergilediği düşünülmüştür. Araştırmacılar tarafından yapılan rasyonel incelemede de 5 faktörlü bir yapının olduğuna karar verilmiştir. Bu nedenle bir sonraki yapılan analiz çalışmalarında faktör sayısı 5'e sabitlemiştir. Aşağıda ölçeğe ilişkin açıklanan toplam varyanslar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Faktörlerce Açıklanan Toplam Varyans

Bileşen	Başlangıç özdeğerler			Karesi alınan yüklerin toplam çıkarımı			Karesi alınan yüklerin döndürme toplamı		
	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam	Varyans %	Birikimli %
1	7.825	26.083	26.083	7.825	26.083	26.083	5.493	18.311	18.311
2	4.307	14.356	40.439	4.307	14.356	40.439	3.733	12.444	30.755
3	2.175	7.252	47.690	2.175	7.252	47.690	3.283	10.942	41.697
4	2.169	7.229	54.919	2.169	7.229	54.919	3.025	10.084	51.781
5	1.540	5.134	60.053	1.540	5.134	60.053	2.482	8.272	60.053

Tablo-1 incelendiğinde, ölçeğin beş faktörlü bir yapı ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Toplam varyanslar dikkate alındığında bu beş faktörün öz değerleri sırasıyla 1. faktör 7,825 2. faktör 4,307 3. Faktör 2,175 4. Faktör 2,169 ve 5. Faktör 1,540'tır. Oluşturulan faktör yapısının temsil yeteneğinden söz edebilmek için çok faktörlü yapılarda değişkenlerin toplam varyansın %50'yi geçmesinin önemli bir kriter olduğu belirtilmektedir (Costello ve Osborne, 2005'den akt., Yaşlıoğlu, 2017). Bu çalışmada toplam varyansın %60,053'ü bu beş faktör tarafından açıklanmaktadır. Aşağıda elde edilen yamaç eğim grafiğine ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

Şekil 1: Yamaç eğim grafiği.

Şekil 1'deki yamaç eğim grafiğindeki keskin düşüşler dikkate alındığında ölçeğin 5 faktörlü bir yapı meydana getirdiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, açıklanan toplam varyans miktarı, faktörlerin özdeğerleri ve yamaç eğim grafiğinden elde edilen sonuçlar ölçeğin 5 faktörlü bir yapı sergilediğini bulgusunu desteklemektedir. Faktör sayısına karar verildikten sonra ilgili ölçütler baz alınarak açımlayıcı faktör analizine devam edilmiştir. Ölçeğin nihai haline ilişkin bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 2: Ebeveynleşme ölçeği ergen formu faktör analizi sonuçları

Madde No	Faktörler				
	1	2	3	4	5
M54	,825				
M51	,823				
M48	,800				
M55	,799				
M53	,796				
M50	,677				
M47	,676				
M44	,637				
M56	,627				
M27		,777			
M26		,763			
M23		,720			
M40		,668			

Ebeveynleşme Ölçeği Ergen Formu Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

M34	,660		
M37	,622		
M57		,816	
M59		,724	
M64		,704	
M61		,687	
M58		,657	
M46		-,623	
M6			,795
M5			,771
M4			,763
M7			,724
M15			,648
M21			,809
M22			,796
M12			,702

Tablo 2’de görüldüğü gibi açımlayıcı faktör analizine göre ölçek maddelerinin faktör yükleri ,622 ile ,825 arasında değişmektedir. Faktör yükü 0,30 ile 0,59 arasındaki faktör yükü orta büyüklükte ve 0,60 üzerindeki büyüklükler yüksek düzeyde büyüklük olarak ifade edilmektedir (Kline, 1994’den akt. Büyüköztürk, 2002). Bu çalışmada çalışma grubu ve kullanılabilirlik gözetilerek 0,60 altında faktör yükü veren maddeler çalışma dışında bırakılmıştır. Ayrıca iki faktörde faktör yükleri arasındaki fark 0,10’un altında olan yani çoklu bağlantı problemi veren maddeler tekrarlı denemeler aracılığıyla analiz dışı bırakılmıştır. İlgili yapı açıklanana kadar faktör analizi devam etmiştir. Deneme yoluyla tekrar analizler yapılmıştır. İlgili yapı açıklanarak 29 maddeden oluşan Ebeveynleşme Ölçeği Ergen Formu’nun 5 faktörlü yapısı görülmüştür. Birinci faktörde 9 madde, ikinci faktörde 6 madde, üçüncü faktörde 6 madde, dördüncü faktörde 5 ve 5. Faktörde 3 madde yer almaktadır. Birinci faktördeki maddelerin faktör yükleri ,627 ile , 839 arasında, ikinci faktördeki maddelerin faktör yükleri ,627 ile ,784 arasında, üçüncü faktördeki maddelerin faktör yükleri ,628 ile ,817 arasında, dördüncü faktördeki maddelerin faktör yükleri ,653 ile ,797 arasında, ,699 ile ,818 arasında değişmektedir. Kuramsal çerçeve, ilgili alan yazın ve maddeler göz önünde bulundurularak faktörlerin isimlendirilmesi yapılmıştır (Günüç ve Kayri, 2010). Birinci faktör “ebeveynleşmeden algılanan yarar”; ikinci faktör “kardeş odaklı ebeveynleşme”; üçüncü faktör “ebeveynleşmeden algılanan adaletsizlik”, dördüncü faktör “ebeveyne yönelik duygusal ebeveynleşme” ve beşinci faktör “ebeveyne yönelik araçsal ebeveynleşme” olarak isimlendirilmiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)**Tablo 3: EÖ-EF maddelerinin standardize edilmiş lambda, t ve R² değerleri (N=429)**

Faktörler ve Maddeler		λ	t	R ²	\bar{x}	SS
Ebeveynleşmeden Alglanan Yarar	M5	.63	14.16	.40	3.36	1.07
	M9	.70	16.31	.49	2.90	1.02
	M13	.78	18.97	.61	3.22	1.06
	M15	.85	21.45	.72	3.44	.97
	M18	.82	20.37	.67	3.30	.949
	M21	.77	18.65	.60	3.18	1.03
	M25	.82	20.47	.68	3.33	.93
	M27	.68	15.65	.46	2.83	1.06
	M29	.59	13.04	.35	2.81	1.12
Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	M1	.52	10.48	.27	3.30	1.04
	M8	.63	13.01	.39	2.65	1.09
	M12	.51	10.26	.26	4.00	.88
	M17	.52	10.39	.27	2.57	1.06
	M23	.65	13.61	.42	2.67	1.11
	M24	.74	16.08	.55	2.72	1.03
Ebeveynleşmeden Alglanan Adaletsizlik	M3	.46	9.55	.21	2.55	1.09
	M7	.54	11.35	.29	2.88	1.11
	M11	.76	17.77	.58	2.78	1.31
	M14	.64	13.96	.41	2.48	.97
	M20	.79	18.72	.63	2.18	.95
	M26	.84	20.57	.71	2.42	1.10
Ebeveynleşme	M2	.49	9.95	.24	4.08	.86
	M6	.52	10.75	.28	3.02	1.14
	M19	.68	14.81	.47	2.53	1.00
	M22	.75	16.69	.56	3.55	.99
	M28	.80	18.22	.64	2.72	1.07
	M4	.71	15.10	.51	2.72	1.16
Araçsal Ebeveynleşme	M10	.51	10.14	.26	2.96	1.08
	M16	.82	17.58	.66	2.38	1.11

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen 29 madde ve 5 faktörden oluştuğu belirlenen EÖ-EF kuramsal yapısını doğrulamak amacıyla DFA gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada EÖ-EF için oluşturulan modelin veriye uygunluğunun sınanması amacıyla bazı uyum ölçütleri dikkate alınmıştır. Uyum ölçütlerinden ilki ki kare (χ^2) örneklem sayısına duyarlı olması nedeniyle ki kare değerinin serbestlik derecesine bölümü uyum indeksi olarak incelenmektedir. Bunun yanı sıra çalışmalarda sıklıkla kullanılan NFI (Normed fit index), NNFI (Non-normed fit index), CFI

(Comparative fit index), RMSEA(Root mean squared error of approximation), SRMR (Standardized root mean square residual) uyum ölçütleri ele alınmıştır. Bu çalışmada uyum iyiliği değerleri ($\chi^2= 1152.76$; $Sd= 367$; $\chi^2/Sd= 3.14$; $RMSEA= .074$; $SRMR= .094$; $NFI= .92$; $NNFI=.94$ $CFI= .95$) olarak belirlenmiştir. İncelenen uyum ölçütleri için $2 \leq \chi^2/Sd < 5$ (Byrne, 2010), $0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$ (Browne ve Cudeck, 1993), $0,05 \leq SRMR \leq 0,10$ (Browne ve Cudeck, 1993), $0,90 \leq NFI \leq 0,95$ (Baumgartner ve Homburg, 1996), $0,90 \leq NNFI \leq 0,95$ (Baumgartner ve Homburg, 1996) olmasının modelin uyumunun kabul edilebilir değer aralığında olduğunu göstermektedir.

Tablo 3’de EÖ-EF için standardize edilmiş lambda, t ve R² değerleri sunulmaktadır. Ölçekte yer alan maddeler Lambda açısından incelendiğinde faktör yükleri .46 ile .85, R² değerlerinin ise .21 ile .72 aralığında değiştiği belirlenmiştir. Elde edilen bütün değerler $p < .05$ düzeyinde anlamlıdır. Elde edilen sonuçlar madde faktör yüklerinin yeterli olduğuna işaret etmektedir.

Güvenirlik Bulguları

Geliştirilen ‘Ebeveynleşme Ölçeği Ergen Formu’nun alt boyutları için birinci ve ikinci çalışma gruplarından elde edilen verilerle Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmıştır. Birinci ve ikinci çalışma grubundan elde edilen iç tutarlılık katsayıları sırasıyla ebeveynleşmeden algılanan yarar için .91, .91, kardeş odaklı ebeveynleşme için .77, .76, ebeveynleşmeden algılanan adaletsizlik için .83 .82, ebeveyn odaklı duygusal ebeveynleşme için .78, .76, ebeveyn odaklı araçsal ebeveynleşme için .72, .72 olarak belirlenmiştir. EÖ-EF alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4: Ebeveynleşme Ölçeğinin Alt Boyutlarına İlişkin Güvenirlik Analizi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Madde Sayısı	AFA(N=320)		DFA (N=429)	
		Cronbach Alfa Katsayısı	Cronbach Alfa Katsayısı	Cronbach Alfa Katsayısı	Cronbach Alfa Katsayısı
1. Ebeveynleşmeden Algılanan Yarar	9	.91		.91	
2. Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	6	.77		.76	
3. Ebeveynleşmeden Algılanan Adaletsizlik	6	.83		.82	
4. Ebeveyn Odaklı Duygusal Ebeveynleşme	5	.78		.76	
5. Ebeveyn Odaklı Araçsal Ebeveynleşme	3	.72		.72	

Tablo 4’te yer alan ‘Ebeveynleşme Ölçeği’ alt boyutuna ilişkin güvenilirlik katsayıları .72 ila .91 arasında değişmektedir. Kayış (2010)’a göre .60 ila .80 güvenilirlik değerleri ölçme aracının güvenilir olduğuna işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

Tartışma/Sonuç

Bu çalışma da ergenler de ebeveynlerinin rol ve sorumluluklarını üstlenmeleriyle karakterize bir durum olan “ebeveynleşme” yaşantılarını ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ebeveynleşme ölçeği ergen formu 29 maddeden oluşmaktadır. Yapılan AFA sonucunda yamaç eğim grafiği ve öz değerleri incelenerek 5 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Birinci faktör 9 maddeden oluşmakta ve “ebeveynleşmeden algılanan yarar” olarak isimlendirilmekte, ikinci faktör 6 maddeden oluşmakta ve “kardeş odaklı ebeveynleşme” olarak isimlendirilmekte, üçüncü faktör 6 maddeden oluşmakta ve “ebeveynleşmeden algılanan adaletsizlik” olarak isimlendirilmekte, dördüncü faktör 5 maddeden oluşmakta ve “ebeveyne yönelik duygusal ebeveynleşme” olarak isimlendirilmekte son olarak 5. faktör “3” maddeden oluşmakta ve “ebeveyne yönelik araçsal ebeveynleşme” olarak isimlendirilmektedir.

Ölçek alt boyutlar olarak puanlanmakta 4. ve 5. alt boyuta ilişkin maddelerin toplanmasıyla ise ebeveyne yönelik ebeveynleşme puanı elde edilmektedir. Ebeveynleşme Ölçeği Ergen Formu’ndan elde edilen minimum-maksimum puanlar alt boyutlar için sırasıyla ebeveynleşmeden algılanan yarar için(9-45), kardeş odaklı ebeveynleşme için(6-30), ebeveynleşmeden algılanan adaletsizlik için(6-30), ebeveyne yönelik duygusal ebeveynleşme için (5-25), ebeveyne yönelik araçsal ebeveynleşme için (3-15) ve son olarak genel ebeveyne yönelik ebeveynleşme için (8-40)’dır. Ölçeğin her bir alt boyutundan alınan puanlar arttıkça o alt boyutun düzeyinin arttığına işaret etmektedir.

Ebeveynleşme ölçeği ergen formunun açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen 29 maddelik 5 faktörlü yapısını incelemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yönteminden faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlar ebeveynleşme ölçeği ergen formunun yapısını doğrulamaktadır. Ayrıca ölçeğin alt boyutları için iç tutarlılık katsayısı olan Cronbach alfa değerleri sırasıyla .91, .77, .83, .78, .72 olarak saptanmıştır. Bu sonuçlardan hareketle EÖ-EF’nin Türk kültüründe geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabilceği düşünülmektedir.

Ergenlerin ebeveynleşme düzeyleri ve bu yaşantılara yönelik düşüncelerin belirlenmesi ruh sağlığı alanında çalışan uzmanlara yapacakları aile temelli müdahalelerde yol göstermesi açısından önemli görülmektedir. EÖ-EF kullanılarak okullarda parçalanmış aile çocukları, engelli veya kronik rahatsızlığı aile üyesine bulunan öğrenciler, ebeveynlerinden çeşitli sebeplerle ayrı yaşayan ortaöğretim öğrencileri ve aile de duygusal yükü üstlenmiş öğrencilerin ebeveynleşme düzeylerin belirlenmesinde ve bu durumun açığa çıkardığı psikolojik sıkıntılar için önleyici ve gelişimsel müdahaleler gerçekleştirilmesinde kullanılabilceği düşünülmektedir. Ancak ölçeğin geliştirilmesiyle ilgili bazı sınırlılıklarda bulunmaktadır. Ölçek pandemi döneminde geliştirilmiş ve kız öğrenci katılımcı sayısının daha fazla olduğu bir çalışma grubuna ulaşılarak ölçme aracı değerlendirilmiştir. Bununla birlikte 12. Sınıf öğrencilerinin üniversite sınavına hazırlanmaları sebebiyle katılımcı sayısı daha az gerçekleşmiştir. Farklı çalışma gruplarında yapılacak yeni çalışmaların ölçme aracının değerlendirilmesi açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Arıkan Çolak, D. (2019). *Özel gereksinimli ve sağlıklı kardeşe sahip bireylerde ebeveynleşme olgusu ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arnett, J. J. (2001). Conceptions of the transition to adulthood: Perspectives from adolescence through midlife. *Journal of Adult Development*, 8(2), 133–143.
- Baumgartner, H., ve Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. *International Journal of Research in Marketing*, 13(2), 139-161.
- Borchet, J., Lewandowska-Walter, A., Połomski, P. ve Peplińska A. (2019). Construction of a parentification questionnaire for youth. *Health Psychology Report*, 8(2), 175–188.
- Borchet, J., Lewandowska-Walter, A., Połomski, P., Peplińska, A., ve Hooper, L.M. (2020). We are in this Together: Retrospective Parentification, Sibling Relationships, and Self-Esteem. *Journal of Child and Family Studies*, 1-10.
- Boszormenyi-Nagy, I. ve Spark, G. (1973). *Invisible loyalties: reciprocity in intergenerational family therapy*. Hagerstown: Harper & Row.
- Browne, M.W. ve Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. In: Bollen, K.A., & Long, J.S. (Eds.), *Testing structural equation models* (pp. 136-162). Beverly Hills, CA: Sage.
- Byrne, B.M. (2001). Structural equation modeling with AMOS, EQS, and LISREL: Comparative approaches to testing for the factorial validity of a measuring instrument. *International Journal of Testing*, 1(1), 55- 86.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temek kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32) , 470–483.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Champion, J. E., Jaser, S. S., Reeslund, K. L., Simmons, L., Potts, J. E., Shears, A. R. ve Compas, B. E. (2009). Caretaking behaviors by adolescent children of mothers with and without a history of depression. *Journal of Family Psychology*, 23(2), 156-166.
- Chase, N. D. (1999). *Burdened children: Theory, research and treatment of parentification*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Crocker, L. ve Algina, J. (1986). *Introduction to Classical and Modern. Test Theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi
- Dragan, M. ve Hardt, J. (2016). Childhood adversities and risk for problematic alcohol use. *Addictive Behaviors*, 59, 65-71.
- Guilford, J. P. (1954). *Psychometric methods*. New York, NY: McGraw-Hill
- Günüç, S., ve Kayri, M. (2010). Türkiye’de internet bağımlılık profili ve internet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik- güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 220–232.
- Hooper, L. M. (2009). Parentification Inventory. Available from L. M. Hooper, 108 Schindler Education Center, University of Northern Iowa, Cedar Falls, Iowa,.

- Hooper, L. M., Doehler, K., Jankowski, P. J. ve Tomek, S. E. (2012). Patterns of self-reported alcohol use, depressive symptoms, and body mass index in a family sample: The buffering effects of parentification. *The Family Journal*, 20(2), 164-178.
- Hooper, L. M., Doehler, K., Wallace, S. A. ve Hannah, N. J. (2011). The Parentification Inventory: Development, validation and cross-validation. *American Journal of Family Therapy*, 39, 226-241.
- Hooper, L. M., Marotta, S. A., ve Lanthier, R. P. (2008). Predictors of growth and distress following child-hood parentification: A retrospective exploratory study. *Journal of Child & Family Studies*, 17, 693-705.
- Jankowski, P. J., Hooper, L. M., Sandage, S. J. ve Hannah, N. J. (2013). Parentification and mental health symptoms: Mediator effects of perceived unfairness and differentiation of self. *Journal of Family Therapy*, 35(1), 43- 65.
- Jurkovic, G. J. (1997). *Lost childhoods: The plight of the parentified child*. New York, NY: Brunner/Maze.
- Jurkovic, G. J., ve Thirkield, A. (1999). Filial Responsibility Scale-Adult (FRS-A). Available from Gregory J. Jurkovic, Department of Psychology, Georgia State University, University Plaza, Atlanta, GA 30303.
- Jurkovic, G. J., Morrell, R., ve Thirkield, (1999). Assessing childhood parentification: Guidelines for researchers and clinicians. (Çev. Ed. N. Chase), *Burdened children* içinde (ss. 92-113). New York: The Guilford Press.
- Karagöbek, A. B. (2014). *The effect of maternal parentification history, maternal attachment styles, socioeconomic status and children's self-construals on parentification roles and perceived parental caregiving*. Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karataş, A. ve Gündüz, B. (2021). Ebeveynleşme ile depresyon, kaygı, stres arasındaki ilişkide benliğin ayırma rolünün aracı rolü. *OPUS International Journal of Society Researches , Eğitim Bilimleri Özel Sayısı*, 4453-4481.
- Köyden, D. (2015). *Ebeveynleşme olgusunun depresyon, kaygı, öfke ve obsesif inanış biçimleriyle ilişkisinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuperminc, P. G., Jurkovic, J. G. ve Casey, S. (2009). Relation of filial responsibility to the personal and social adjustment of latino adolescents from immigrant families. *Journal of Family Psychology*, 23(1), 14-22.
- Martin, M. T. (1996). Mother-daughter relations in divorced families: Parentification and internalizing and relationship problems. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*, 56(9-B), 5176.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, Harvard University Press.
- Minuchin, S., Montalvo, B., Guemey, B. G., Rosman, B. L., ve Schumer, F. (1967). *Family of the slums: An explorations their structure and treatment*. London: Basic Books.
- Nako, N. (2015). *Factors influencing academic engagement and achievement: Exploration of impact of parentification and poverty in adolescents' student-teacher relationship*,. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Western Michigan University, Kalamazoo.
- Połomski, P., Peplińska, A., Lewandowska-Walter, A., ve Borchet, J. (2021) Exploring resiliency and parentification in polish adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(21), 11454.

- Stein, J. A., Riedel, M. ve Rotheram-Borus, M. J. (1999). Parentification and Its impact on adolescent children of parents with AIDS. *Family Process*, 38(2), 193-208.
- Stein, J. A., Rotheram-Borus, M. J. ve Lester, P. (2007). Impact of parentification on long-term outcomes among children of parents with HIV/AIDS. *Family Process*, 46(3), 317-333.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2015). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı*. (Çev. Ed. Mustafa Baloğlu). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. (2006). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Titzmann, P. F. (2012). Growing up too soon? Parentification among immigrant and native adolescents in Germany. *Journal of Youth and Adolescence*, 41, 883-841.
- Ungar, M., Theron, L., ve Didkowsky (2011). The role of parentification and family climate in adaptation among immigrant adolescents in Israel. *Journal of Research on Adolescence*, 60(2), 231-246.
- Van der Mijl, R. C. W., ve Vingerhoets, A. J. J. M. (2017). The positive effects of parentification: An exploratory study among students. *Psihologijske Teme*, 26(2), 417-430.
- Van Loon, L. M. A., Van de Ven, M. O. M., Van Doesum, K. T. M., Hosman, C. M. H., ve Witteman, C. L. M. (2017). Parentification, stress, and problem behavior of adolescents who have a parent with mental health problems. *Family Process*, 56(1), 141-153.
- Walsh, S., Shulman, S., Bar-On, Z., ve Tsur, A. (2006). Adolescents' precocious and developmentally appropriate contributions to their families' well-being and resilience in five countries. *Journal of Research on Adolescence*, 16(2), 321-350.
- Wells, M., Glickauf-Hughes, C. ve Jones, R. (1999). Codependency: A grass roots construct's relationship to shame-proneness, low self-esteem, and childhood parentification. *The American Journal of Family Therapy*, 27(1), 63-71.
- Yaşlıoğlu, M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(0), 74-85
- Zencir, T. (2018). *Çocuklukta ebeveynleştirilme, evlilik doyumu ve depresyon*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Zencir, T. ve Haskan Ö. (2019). Ebeveynleştirilmiş çocuk ölçeği-yetişkin formu'nun geliştirilmesi: Bir güvenilirlik ve geçerlik çalışması, 48(1), 531-553.

Extended Abstract

Introduction

Parentification occurs especially during childhood and adolescence and leaves deep traces on individuals. Over time, children take on some roles and responsibilities in the family and develop some ideas about these roles and responsibilities. Considering the individuals in adolescence, the fact that individuals trying to discover their own identities assume roles and responsibilities that are not suitable for their developmental period can cause many psychological problems such as depression, anxiety, stress, hostility, and burnout. On the other hand, considering the Turkish culture, it is expected that the child fulfills some roles and responsibilities towards family members. The child may not be negatively affected by this situation, thanks to positive experiences such as being appreciated by family members and establishing closer relationships with family members due to the parental responsibilities he fulfills in the family. As a result, determining the level of parentification of adolescents and their

thoughts on these experiences are considered important in terms of guiding mental health professionals in their family-based interventions. In the related literature, no measurement tool has been found to determine the parentification level of adolescents. Therefore, the development of this measurement tool is considered important as it is thought to fill a deficiency in the literature.

Methodology

The study group of the research consists of 350 (244 female and 106 male for exploratory factor analysis) and 473 (244 female and 106 male for confirmatory factor analysis) high school students aged 13-18, studying at various high schools in Hatay in the 2022-2023 academic year. In order to develop the Parentification Scale Adolescent Form, first of all, the literature on parentification was examined in the process of writing the scale items and creating the trial form. In this context, a literature review was conducted by considering parental responsibilities, responsibilities of parents towards children, and positive and negative thoughts about the structure to be measured (Chase, 1999, Minuchin, 1974, Jurkovic, 1997, Hooper et al., 2008). Based on the literature review, 63 items were written, however, 29 more items were added considering the Filial Responsibility Scale, the Parentification Scale, the Parentification Scale Adult Form, and the Parentification Scale Adolescent Form, which was developed in Poland and did not have a Turkish adaptation, and a pool of 92 items was created (Karagöbek, 2014; Köyden, 2015; Zencir and Haskan, 2019; Borchet, Lewandowska-Walter, Połomski and Peplińska, 2020). The trial form, which was planned to be created with the written items, was presented to a total of 12 experts, 2 of which were in the field of measurement and evaluation and 10 in the field of psychological counseling and guidance. In line with expert opinions, some items were removed from the scale and some were revised. In line with the opinions obtained from the experts, the 65-item 5-category scale was applied to 350 individuals between the ages of 13-18. For 12 experts, 27 items with a content validity ratio below the minimum value of 0.667 were removed. In addition, 6 items were corrected in line with expert opinions and although 5 items were below the minimum value determined for the content validity rate, it was decided by the researcher to remain in the trial form. As a result, a 65-item candidate scale form was created and presented to the participants with a five-point Likert scale. Participants were asked to use evaluations 5-point scale from "completely agree" (5 points) to "completely disagree" (1 point).

Findings

In this study, it is aimed to develop a valid and reliable measurement tool to measure the "parentification" experiences, which is a situation characterized by adolescents assuming the roles and responsibilities of their parents. The parentification scale adolescent form consists of 29 items. As a result of the EFA, a 5-factor structure emerged by examining the sharp declines in the scree plot, total variance amount and eigenvalues. The first factor consists of 9 items and is named as "perceived benefit from parentification", the second factor consists of 6 items and is called "sibling-focused parentification", the third factor consists of 6 items and is called "perceived unfairness from parentification", the fourth factor consists of 5 items and is called "parent focused emotional parentification". Finally, the 5th factor consists of "3" items and is named as "parent focused instrumental parentification". Confirmatory factor (CFA) analysis

method was used to examine the 5-factor structure of 29 items obtained as a result of the exploratory factor analysis of the adolescent form of the parenting scale. As a result of the CFA analysis performed to confirm the 5-factor structure of the scale, it was observed that the fit indices were significant ($\chi^2= 1152.76$; $Sd= 367$; $\chi^2/Sd= 3.14$; $NFI= .92$; $NNFI= .94$; $CFI= .95$; $RMSEA= .074$; $SRMR= .094$). The results obtained confirm the structure of the adolescent form of the parentification scale. In addition, Cronbach's alpha values, which are the internal consistency coefficients for the sub-dimensions of the scale, were determined as .91, .77, .83, .78, .72, respectively. Based on these results, it is thought that PS-AF can be used as a valid and reliable measurement tool in Turkish culture.

ESKİ MISIR'DA TANRISAL BİR YAKARIŞ ANLATISI OLAN KITLIK STELİ'NİN YÖNETİM ANLAYIŞI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Ercüment YILDIRIM

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Kahramanmaraş, Türkiye
neshali@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-5376-4061

Makale Geliş Tarihi: 01/07/2022

Makale Kabul Tarihi: 28/11/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Yıldırım, E. (2022). Eski Mısır'da Tanrısallık Bir Yakarış Anlatısı Olan Kıtık Steli'nin Yönetim Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 183-200.

Öz

İnsanlığın yaşam tarzındaki en kalıcı değişim, tarımsal üretim biçiminin ortaya çıkışı ile olmuş ve insanların yetiştirdikleri ürünlerin devamlılığının sağlanması hayatın sürdürülmesi için bir zorunluluk haline gelmiştir. Tarım ile yaşamını devam ettiren insanlar için yaşanacak en istenmedik durumlardan biri olan kıtlık, genelde yağmurun yağmayışı ile bağdaştırılrsa da Eski Mısır'da kıtlık, Nil Nehri'nin yeteri kadar yükselmeyle ortaya çıkmaktaydı. Nil Nehri, miladi takvime göre haziran ayından eylül ayına kadar yaklaşık yüz gün süren bir taşkın meydana getirmekteydi. Taşkın sona ermesi ile ekime hazır olan topraklardan oldukça verimli ürün alınabilmekteydi. Fakat taşkın yeteri kadar yükselip önceden hazırlanmış olan tarlalara ulaşmayışı, beklenen üretimin yapılamayışı ile sonuçlanmaktaydı. Günümüze kadar yapılan arkeolojik araştırmalar, Nil Nehri'nin bazı dönemlerde beklenilenden az; bazı dönemlerde ise oldukça fazla yükseldiğini göstermektedir. Arkeolojik araştırmaların yanı sıra birçok Eski Mısır metninde de hayat veren Nil Nehrinin taşmayışının kıtlık ile sonuçlandığı anlatılmaktadır. Bu metinler içerisinde en dikkat çeken "Kıtlık Steli" olarak isimlendirilen yazıttır. MÖ 204 ile 180 yılları arasında hüküm süren V. Ptolemy Epiphanes döneminde granit bir kaya üzerine yazdırıldığı tespit edilen Kıtlık Steli'nde anlatılan olaylar, MÖ 2667 ile 2648 yıllarında Mısır'ı yöneten Kral Zoser'in döneminde geçmektedir. Kıtlık Steli, Nil Nehri'nin yedi yıldan beri taşmamasından dolayı Mısır'ın büyük bir kıtlık yaşadığı ve Kral Zoser'in halkının durumu görerek kalbinde büyük sıkıntılar çektiğinin anlatımı ile başlamaktadır. Sonrasında Kral Zoser, yüksek bir ruhban sınıfı mensubu olan İmhotep'ten yardım istemiştir. İmhotep, Nil Nehri'nin tanrısı olan Hapy'i bulmak için çıktığı yolda Yebu olarak adlandırılan bir bölgeye ulaşmıştır. Yebu bölgesinin baş tanrısı olarak kabul edilen Khnum ile diğer tanrılar için sunumlar ve gizli ritüeller gerçekleştiren İmhotep'in rüyasına Tanrı Khnum girmiştir. İmhotep'in rüyasında Tanrı Khnum, öncelikle

*- Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

yüceliğini ve azametini anlattıktan sonra Nil Nehri'nin tekrar yükselmesine müsaade edeceği müjdesini vermiştir. İmhotep, uykusundan uyandıktan sonra rüyasında olanları yazarak kralı Zoser'e bu mutlu haberi ulaştırmıştır. Kıtık Steli'nin son bölümünde yazıta zarar verenlerin ve yalanlayanların cezalandırılacağına dair bir uyarı bulunmaktadır. Yekpare bir granit kaya üzerine kazılmış olan Kıtık Steli, 1889 yılında Charles Edwin Wilbour tarafından keşfedilmiş ve ilk tam tercümesi Heinrich Brugsch tarafından 1891 yılında yapılmıştır. Sonrasında birçok Mısır tarihçisi metine yeni tercüme ve düzeltme önerileri yapmıştır. Bu çalışmada, Kıtık Steli'ndeki anlatı, Eski Mısır'ın binyıllar boyunca gelişim ve değişim gösteren yönetim anlayışı açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca inanç sistemi ile eş güdüm gösteren Eski Mısır'daki yönetim anlayışının en belirleyici göstergesi olan kralların, kutsallaştırılmasından tanrılaştırılmasına geçen dönüşümün izleri, insanüstü öğeler barındıran Kıtık Steli anlatısı üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kıtık Steli, Kral Zoser, Tanrı Khnum, İmhotep, Tanrı Hapy, V. Ptolemy Epiphanes.*

THE EVALUATION OF THE FAMINE STELE, A DIVINE INVOCATION NARRATIVE IN ANCIENT EGYPT, IN TERMS OF ADMINISTRATION

Abstract

The most permanent change in the life style of humanity has been with the emergence of agricultural production, and ensuring the continuity of the products grown by people has become a necessity for the continuation of life. Although famine, which is one of the most undesirable situations for people who continue their lives with agriculture, is generally associated with the absence of rain, famine in Ancient Egypt emerged when the Nile River did not rise enough. The Nile River was creating a flood that lasted for about a hundred days from June to September according to the Gregorian calendar. With the end of the flood, very plentiful products could be obtained from the lands that were ready for planting. However, the fact that the flood did not reach the previously prepared fields resulted in the failure of the expected production. The Recent archaeological researches show that the rise of the Nile River is less than it is expected in some periods and In other time periods, it increases quite a lot. In addition to archaeological researches, many Ancient Egyptian texts describe that the flooding of the Nile River, which gives life, resulted in famine. The most striking one among these texts is the inscription called "Famine Stele". The events described in the Famine Stele, which was found to be inscribed on a granite rock during the reign of Ptolemy Epiphanes V, who ruled between 204 and 180 BC, takes place during the reign of King Zoser, who ruled Egypt between 2667 and 2648 BC. The Famine Stele begins with the narration that Egypt experienced a great famine because the Nile River had not flooded for seven years, and King Zoser's suffer seeing the situation of the people. Afterwards, King Zoser sought help from Imhotep who was a high clergyman. Imhotep reached an area called Yebu on his way to find Hapy, the god of the Nile River. The god Khnum entered the dream of Imhotep, who performed presentations and secret rituals for other gods and Khnum the chief god of the Yebu region. In Imhotep's dream, God Khnum gave the good news that he would allow the Nile River to rise again, after first describing his majesty and majesty. After Imhotep woke up from his sleep, he wrote down what happened in his dream and conveyed this happy news to his king, Zoser. In the last part of the Famine Stele, there is a warning that those who damage and deny the inscription will be punished. Engraved on a solid granite rock, the Famine Stele was discovered by Charles Edwin Wilbour in 1889 and the first complete translation was made by Heinrich Brugsch in 1891. Afterwards, many Egyptian historians made new translations and

corrections to the text. In this study, the narrative in the Famine Stele has been evaluated in terms of the management understanding of Ancient Egypt, which has developed and changed over the millennia. In addition, the traces of the transformation from sanctification to deification of the kings, which is the most decisive indicator of the understanding of government in Ancient Egypt, which was in coordination with the belief system, was tried to be conveyed through the Famine Stele narrative, which contains superhuman elements.

Keywords: *Famine Stele, King Zoser, God Khnum, Imhotep, God Hapy, Ptolemy V. Epiphanes.*

Giriş

Eski Mısır'da yaşamın devamlılığı, Nil Nehri'nin getirdiği su ve bu suyun taşması ile tarlalara ulaşan verimli çökelti kullanılarak yapılan tarım ile sağlanmıştır. İnsanlık tarihinde tarımsal yetiştiriciliği merkeze alan üretim anlayışını benimseyen en erken coğrafyalardan biri olan Nil Nehri Vadisi ve Deltası'nda kurulan köyler, zamanla şehirlere dönüşürken Mısır'daki krallık kurumunun da temelleri atılmıştır. İlk dönemlerde birbirinden bağımsız olan Eski Mısır'daki şehirlerin kendilerine ait idarecileri, tanrıları, sosyal yaşayış tarzları ve iktisadi hayatları varken güçlenen şehirlerin yöneticileri, diğer şehirleri askeri güçleri ile ele geçirme mücadelesine girmiştir (Frankfort 1948: 15-19; Andelkovic 2006: 593-609; Stevenson 2016: 421-468; Yıldırım 2016: 12-15; Kuiper 2011: 19-22). Bu mücadelenin ne kadar sürdüğü ve nasıl geliştiği tam olarak tespit edilmese dahi Narmer ismindeki bir kralın tüm Mısır'ı bir yönetim altına topladığı bilinmektedir. Narmer tarafından kurulan Memfis şehri hem tek yöneticinin sarayına hem de krallıktaki en çok tapınım gören tanrıların tapınaklarına ev sahipliği yaparken tüm Mısır ahalisinin inanmak zorunda bırakıldığı yeni bir teolojik anlayışın merkezi olmuştur. Ayrıca Memfis şehri, Mısır'ın tek bir kral tarafından idare edilebilmesinin sembolü ve günümüze Mısır medeniyeti olarak bilinen kültürün oluştuğu kraliyet kenti haline gelmiştir (Amiran 1968: 127-127; Wilkinson 2000: 23-32; Heagy 2014: 59-92; Levy vd. 1995: 26-35; Goedicke 1995: 81-84; Yıldırım 2021: 239-263).

Nil Nehri'nin taşması sonucunda sulama sıkıntısı çekmeyen Mısır ahalisi, dünyanın geri kalanına kıyasla daha az emek ile yüksek miktarda ürün elde edebilmekteydi. Nil Nehri'nin vadi ve delta bölgesindeki bu verimli üretim sonucunda oldukça yoğun bir nüfus beslenebilmekteydi krallık kurumunun büyük inşaa faaliyetleri de finanse edilmekteydi. Eski Mısır'da merkezi yönetim sisteminin ortaya çıkışından sonra vergilendirme krallık kurumunun devamlılığı için vazgeçilmez bir önem kazanmıştır. Eski Mısır'da vergilendirme, tahıl ürünleri üzerinden yapılmaktaydı. Nil Nehri'nin taşma zamanı belli olduğundan dolayı tahıl ürünlerinin yetiştirme ve olgunlaşma süresi ile hasat vakti de bilinebilmekteydi. Hasat vaktinde vergi memurları üretilen tahıl ürünlerinden kralın payı olarak tanımlanan miktarı alıp Nil Nehri üzerindeki sallar vasıtasıyla doğrudan kraliyet depolarına göndermekteydi (Köhler 2017: 335-356; Adams 1956: 227-232; Putterman 2008: 729-748; Engel 2013: 19-40).

Eski Mısır'daki vergi memurlarının hasat zamanındaki işi vergi toplamak, taşma zamanından önce ise tarlaların sınırlarını ölçerek hesaplamaktı. Bu nedenle deneyimli vergi memurları, kendi bölgelerindeki ekili tarla ölçülerini ve Nil Nehri'nin taşma oranını bildiklerinden elde edilecek ürün miktarını önceden tahmin edebilmekteydiler. Eski Mısır'da kralın payı olarak bilinen vergi miktarı, krallığın o yıl yapılacak olan tüm harcamaları hesaplanarak belirlenmekteydi. Bu hesaplardan dolayı halkın elinde ne kadar ürün kaldığına bakılmaksızın krallığın harcamalarına yetecek miktarda vergi toplanmaktaydı. Bu durum Nil Nehri'nin yeteri kadar taşmadığı ve üretimin az olduğu yıllarda ahalinin beslenmesine yetecek kadar ürün

birakılmaması dolayısıyla kıtlık oluşmasına neden olmaktadır (Al-Rajhi 2012: 205-216; Bagnall: 1985: 289-308; Ezzamel 2002: 17-39; Van Minnen 2000: 205-220).

Dünyanın her yerinde kuraklık denildiğinde yağmurun yağmayışı akla gelse dahi Eski Mısır için kuraklık, Nil Nehri'nin yeteri kadar taşmaması ile gerçekleşmekteydi. Her ne kadar Nil Nehrindeki su seviyesini yükseltmek için Eski Mısır çiftçileri kaldıraç prensibi ile çalışan aletler kullansa dahi taşma ile su alan bölgelerle kıyaslandığında yapay olarak sulanabilen alanlar çok küçük kalmaktaydı. Sulanan bu küçük alanlardan elde edilen ürünler ise yoğun nüfusun beslenmesine yetmemekteydi. Bu nedenle, Nil Nehri'nin taşmasının yeterli olmayıp az ürün hasat edildiği dönemlerde yüksek vergiler de alınınca Eski Mısır ahalisi için kıtlık kaçınılmaz bir hale gelmekteydi (Antoine 2017: 15-52; Hordon 2011: 3-5; Stanley 2019: 1036-1050; Bell 1970: 569-573).

Eski Mısır krallarının halktan vergi olarak almış oldukları tahıl ürünleri, kraliyetin büyük depolarında toplanıp; ordunun teçhizatı için yapılan harcamalar ile askerlerin iâşesi, kraliyet işlerini yürüten memurların maaşları ve sarayın masrafları için kullanılmaktaydı. Henüz paranın icat edilmediği dönemde belirli miktardaki buğday, değişim ölçüsü olarak kabul edilmekteydi. Belirli miktarda buğday verilerek karşılığında mal veya hizmet satın alınabilmekteydi. Bu nedenle kraliyet depolarındaki buğday ve türevi tahıllar, krallığın ana hazinesi konumundaydı. Ülkede kıtlığın temel göstergesi ise bu depolardaki buğday ve türevi tahılların azalması idi. Ayrıca bir hizmet veya iş karşılığında ödenen buğday miktarının artışı bolluğun; azlığı ise kıtlığın göstergesi olarak kabul edilmekteydi (Bardoňová 2019: 491-503; Levinson – Levinson 1985: 321-339; Allen 1997: 135-154).

Eski Mısır'da tarımsal üretimde büyük etkiye sahip olan tapınakların kendilerine ait geniş toprakları bulunmaktaydı. Bu toprakların işlenebilmesi için kralın izni ile ruhban sınıfı mensupları, halka angarya yükleyerek, her evden bir kişinin ayın belirli günlerinde çalışmasını sağlamışlardır. Tanrısal bir görev olarak halka yansıtılan angarya hizmeti ile işlenen tarlalardan alınan ürünler, kral tarafından vergilendirilmemiştir. Ancak bu tarlalarda çalışan kişilerin günlük iâşesi, tapınağa bağlı ruhban sınıfı mensupları tarafından karşılanmıştır. Tapınağa ait tarlalardan elde edilen ürünler ise tapınağın deposunda saklanmış ve tapınağın ihtiyaçları ile ruhban sınıfı mensuplarının iâşeleri karşılanmıştır. Ruhban sınıfı mensupları, üretimde büyük bir payları olmamasına rağmen sosyal hayatın temel biçimlendiricileri olmuşlardır. İnançın kurumsallaşmasını sağlayarak topluluk bilincini toplumsal kültüre dönüştüren ruhban sınıfı, Eski Mısır'da üretimi artırmak, krallığa itaati sağlamak ve toplumsal birliği pekiştirmek gibi roller üstlenmiştir (Shafer 1997: 137-143; Nelson 1944: 44-53; Sauneron 2000: 51-74; Yıldırım 2016: 27-30; Olgun 2018: 149-169; Bussmann 2014: 311-337).

"Yedi Yıllık Kıtlık" veya "Kıtlık Hikayesi" olarak da adlandırılan fakat tarihi literatürde "Kıtlık Steli" olarak isimlendirilen anıt ile ilgili günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır. Granit bir kaya üzerine kazınmış olan yazıtta geçen olaylar, MÖ 2667 ile 2648 yılları arasında hüküm sürdüğü düşünülen Kral Zoser'in dönemi ile ilgili olsa dahi stelin yapımının MÖ 204 ile 180 yılları arasında hüküm süren V. Ptolemy Epiphanes döneminde gerçekleştiği bilinmektedir. İki buçuk metre yüksekliğe ve üç metre genişliğe sahip olan stel, sağdan sola okunan kırk iki sütundan oluşmakta olup hiyeroglif işaretleri ile yazılmıştır. Stelin yazılmış olduğu granit kayanın üzerinde yer alan yatay çatlağın metnin yazılmış olduğu dönemde de var olduğu bilinmektedir. Ayrıca yazıtın üzerinde stelin dikilmiş olduğu bölgede en fazla tapınım gören tanrılar olan Khnum, Anuket ve Satis'e Kral Zoser'in sunum yaparken tasvir edildiği bir kazıma bulunmaktadır (Davidovits 1988; Bunson 2014: 136; Haiying 1994; Davidovits 2008: 103-105).

Kıtlık Steli olarak isimlendirilen anıt, 1889 yılında Amerikalı Mısır Bilimci Charles Edwin Wilbour tarafından keşfedilmiş ve bilim dünyasına tanıtılmıştır. Wilbour, metnin eksiksiz bir tercümesini yapmak için büyük uğraş verse dahi bunu başaramamıştır. Steldeki yazıtın ilk tam tercümesini Alman Mısır Bilimci Heinrich Brugsch 1891 yılında yaptıktan sonra W. Pleyte (Pleyte 1891), J. De Morgan (Morgan 1894: 78-83), K. Sethe (Sethe 1901: 19-26) ve P. Barguet (Barguet 1953) modern dillere çevrilen metin ile ilgili düzeltme ve değişiklik önerileri getiren yayınlar yapmışlardır. Birçok Mısır bilimcisine göre metnin en eksiksiz ve anlaşılır çevirisini ise 1980 yılında Miriam Lichtheim, "Ancient Egyptian Literature -3: The Late Period" (Lichtheim 1980: 95-100) isimli kitabında yayınlamış olup çalışmamızda bu eserin çevirisi temel kaynak olarak kullanılmıştır.

Yazılış tarihi, içeriği ve anlatım üslubu ile Eski Mısır tarihinin ender metinlerden biri olan Kıtlık Steli, özellikle teologlar tarafından tek tanrılı dinlerle olan benzerliği öne çıkarılarak uzun süre tartışma konusu edilmiş ve hakkında çalışmalar yayınlanmıştır. Ayrıca metinde geçen sunum materyalleri olan madenler ve hammaddeler ile ilgili de çalışmalar yapılmıştır. Fakat Kıtlık Steli, Eski Mısır'daki yönetim anlayışı açısından değerlendirilmemiştir. Bu çalışmada, inancın, yönetmenin bir aygıtı haline getirilmiş olduğu Eski Mısır'da, kralların kutsallıktan tanrıların oğluna ve bu konumdan da tanrılığa uzanan sürecinde yönetim anlayışının değişiminde yaşanan bazı unsurlar, Kıtlık Steli üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

Kıtlık Steli'nde Felaketin Gelişiminin Anlatılması

İnsanoğlunun eskiçağlarda bildiği en kalıcı materyal olan taş üzerine bilindik işaretler bırakmak, yazının icadından sonra sözlerini, sonrakilere ulaştırmak isteyen krallar, tanrıların buyruklarını kalıcı hale getirmek isteyen ruhbanlar, yönettiklerine nasıl yönetildiklerini açıklamak isteyen yöneticiler tarafından kullanılmıştır. Mezopotamya toplumlarında özellikle kanun metinlerini sert granit taşlara yazdırmak bir prestij göstergesi halini alırken aynı dönemlerde Eski Mısır kralları tapınaklara ve saraylarına, kazandıkları büyük zaferlerin abartılı hatıralarını, tanrısal yüceliklerini ilan eden anlatıları ve tanrılar ile ilgili mitosları yazdırmışlardır (Hsu 2012: 269-283; Baines 2008: 19-40; Wilkinson 2000: 60-81). Bu yazıtların büyük çoğunluğu ise anlatılan olayları betimleyen kabartmalar ile süslenmiştir. Eski Mısır'da bir iş kolu haline dönüşen duvar yazıcılığı ve kabartma resim kazıcılığı ile uğraşan zanaatkarlar, kralların yürüttüğü inşaa faaliyetlerinin en çok aranan kişileri haline gelmiştir. Kabartma ve kazıma yazıtların yazdırılması özellikle Yeni Krallık döneminde mükemmel haline ulaşırken yazıtların anlatım biçimi de geleneksel bir üslup kazanmıştır.

"Neterkhet[†], Tanrı Horus'un on sekizinci yılı; Neterkhet, Aşağı ve Yukarı Mısır'ın kralı; Neterkhet, iki hanım; Neterkhet, altın Horus; yöneten, prens, güneğin hakim yöneticisi, Yebu'daki Nübyelilerin şefi, bu kraliyet metni kendisine getirildi, size bildirmek gerekirse..."
(Lichtheim 1980: 95).

Eski Mısır metinlerinde geleneksel bir yazı üslubu olarak, giriş kısmı anlatılan olayın tarihine ve metnin konusu olan kralın tanrısal unvanları ile yönetsel sıfatlarına ayrılmıştır. Kıtlık Steli de benzer bir tarzda günümüzde daha çok Zoser veya Djoser olarak bilinen Mısır kralının kraliyet isimlerinden biri olan Neterkhet isminin zikredilmesi ile başlamıştır. Sonrasında belirtilen on sekizinci yıl ise Zoser'in tahta çıkışının üzerinden geçen süreyi açıklamaktadır. Eski Mısır'da güneş ve ay döngüsünü temel alan ve günümüz bilgisi ile kıyaslandığında oldukça doğru hesaplanmış takvimlerin kullanıldığı bilinmektedir. Fakat Eski Mısır'daki takvim sisteminde, Mezopotamya'daki tufan gibi tüm bölgeyi etkileyen bir olayı milat kabul edip yıl sıralaması

[†] Eski Mısır Kralı Zoser'in kraliyet isimlerinden biri olan Neterkhet veya Netjerikhet dışında Manethon'un anlatımlarında Tosorthros ve Eusebius'un eserinde Sesorthos olarak anılmıştır.

verilmemekteydi. Mısır halkı için kaç yıl geçtiğinden çok Nil Nehri'nin öngörülebilir bir dönemde taşmasının ve tarımsal üretim aşamaları olan ekim, sel ile hasat zamanının bilinmesi daha önem arz etmekteydi (Depuydt 1997: 21-35; O'Mara 2003: 17-26; Kitchen 1991: 201-208). Geçen yılların kayıtları ise ancak kralların hakimiyet sürelerinin esas alınarak oluşturulan kral listeleri ile bilinir olabilmektedir. Abidos ve Sakkara kral listeleri ile Manetho'nun hazırladığı kral listesi yardımı ile geriye doğru gidilerek yaklaşık hesaplanmış bir Mısır kronolojisi oluşturulması mümkün olmaktadır (Redford 1986; Ryholt 2004: 135-155; Baines 1990: 65-95; O'Connor 2009: 19). Kıtık Steli'nde verilmiş olan tarihe güvenilerek ve kral listelerindeki zaman aralıklarının doğru olduğu kabul edilerek yapılacak bir hesaplama ile belirtilen tarihin MÖ 2649 yılı olduğu öngörülebilir.

Kıtık Steli'nin giriş bölümünün devamında kralın tanrısal unvanları ile yönetsel sıfatları açıklanmıştır. Aşağı ve Yukarı Mısır'ın kralı olduğu belirtilen Zoser'in hem delta hem de vadi bölgesinin tek yöneticisi olduğu ilan edilmektedir. Eski Mısır'ı bir idare altında toplamayı başaran Narmer döneminden beri kullanılan Aşağı ve Yukarı Mısır'ın kralı unvanı (Moret 2001: 38-60; Hassan 1988: 135-185; Van De Mierop 2010: 21-24), Mısır kralları için en kapsayıcı hakimiyet unvanlarından biri olmuştur (Leprohon 1996: 165-171; Hayes 1959: 59-60). Metnin devamında ise Zoser'in tanrısal unvanları sayılmış ve kendisine getirilen bir kraliyet metninin, bu yazıtta açıklanacağı belirtilmiştir.

"(Ben Kral Zoser), tahtımda (oturup) yas tutuyordum, saraydakiler ise kederliydi. Tanrı Hapy[‡] zamanında gelmediği için kalbim büyük acılar içerisindeydi. Tahılın azalması ve tanelerin[§] kuruyalı yedi yıl olmuştu. Yiyeceğin her türlüünün kıtlığı vardı. Herkes (Mısır ahalisi) en yakınında bulunduğunu soymaktaydı. Gidenler (kıtlıktan kurtulmak için göçenler) geri gelmiyordu. Çocuklar ağlıyor, gençler bitap haldeydi. Yaşlıların yürekleri yas içerisindeydi, bacıklarını çekmiş, yeri kucaklamış (ve) kollarıyla (bacıklarını) sarmışlardı. Saraydakiler (bile) muhtaçtı, tapınaklar kapatılmış ve tozla kaplanmıştı. Herkes sıkıntı içerisindeydi." (Lichtheim 1980: 95-96).

Kıtık Steli'nin bu bölümünde Kral Zoser'in ağzından ülkedeki genel durum anlatılmaktadır. Kral Zoser, Mısır'a felaketin gelişinin Tanrı Hapy'nin zamanında gelmemiş olmasıyla başladığını belirttikten sonra yedi yıldan beri yeteri kadar sulamanın olmayışından dolayı henüz daha olgunlaşmamış ekin tanelerinin kuruduklarını belirtmektedir. Günümüz teknolojisi ile okyanus akıntılarının değişimi, volkan patlamaları sonucu atmosferdeki gaz miktarının artması veya azalması ile büyük orman yangınlarının iklim üzerinde geçici etkileri bulunduğu bilinmektedir. Günümüzde bu tarz bir iklim değişikliği bilimsel veriler ile açıklanabilmesine rağmen eski çağ toplumları tabiatdaki her türlü değişimin nedenini açıklamak için tanrısal izahlarda bulunmaktaydı. Kral Zoser'in ağzından metni yazan veya yazdıranlar da benzer bir izahla bulunarak Nil Nehri'nin tanrısı olan Hapy'nin bilinmeyen bir nedenden dolayı gelmeyişinin Mısır'daki kıtlığın temel nedeni olduğunu açıklamaktadırlar.

Yedi yıl boyunca süren kıtlık felaketinin krallığında sebep olduğu durumu tasvir edici ve edebi cümleler ile açıklayan Kral Zoser, yiyeceğin her türlüünün yokluğundan dolayı insanların en yakınlarının ellerindekileri çalmaya başladığını belirtmektedir. Bu durumda açlığın kol gezdiği Mısır'da krallık otoritesinin ortadan kalktığını göstermektedir. Metnin devamında kıtlıktan kurtulmak için Mısır ahalisinin bir kısmının göç ettiği belirtilmekte olmasına rağmen çöller ile kuşatılmış olan bölgeden ancak güneydeki Nübye topraklarına insanların gittiği düşünülebilir. Çocukların açlıktan ağladığı, gençlerin gıdasızlıktan bitap düştüğü, yaşlıların ise yas tutarak

[‡] Tanrı Hapy ile ilgili olarak bk. Pinch 2002: 136-137; Ruiz 2001: 111; Baker 1986: 192; Silverman 1991: 21-25.

[§] Buğday ve arpa taneleri ile baklagillerin kast edildiği düşünülmektedir.

umutsuz bir bekleyişte olduğu yazıtta anlatılmaktadır. Kral Zoser, kıtlığın boyutunun ne kadar genişlediğini açıklayabilmek için saraydakilerin bile yiyeceğe muhtaç kaldıklarını, tapınakların kapatılmış olduğunu söylemektedir.

İmhotep'in Nil'in Kaynağına Yolculuğu

Eski Mısır'da Tanrı Hapy'nin gelmeyişiinden yani Nil Nehri'nin yeteri kadar su debisine sahip olmayışından kaynaklanan kıtlığın çözümü ülkede tanrılara en yakın kişi olan Kral Zoser'in sorumluluğunda bulunduğu inanılmıştır. Çünkü basit insanların yaşamlarının tanrılar için çok önemli olmadığına, kralların ve kraliyet ailesinin tanrılar için gereken hizmeti gördüğü süreçte tanrılarının insanların yaşamını kolaylaştıracağına inanılan Mısır'da tanrılarını memnun eden bir kral, yaşamın devamının garantisi olarak görülmektedir.

*"Kalbimi geçmişe doğru çevirdim. İbis'in** çalışanlarından (ruhbanlarından) biri olan baş öğretici (yazıcı) ruhban İmhotep'e danıştım. Güney duvarının (sahibi) Ptah'ın oğluna (Kral Zoser'e) (söyle), Hapy nereden doğar?†† (...) Tanrı (Hapy) oranın neresinde yaşar? (...) O (İmhotep) ayağa kalktı ve Net'in konağına gideceğim. "Yaşam Evine" gireceğim. Tanrı Ra'nın ruhlarını açığa çıkaracağım. Tanrılar bana rehberlik edecek."* (Lichtheim 1980: 96).

Kral Zoser, kalbini geçmişe çevirmiş olduğunu yani eski tecrübelerine dayanarak uzun süre düşünüp taşındığını belirttiikten sonra kıtlığın ortadan kalkması için bir çözüm arayışına girmiştir. Sonrasında Eski Mısır tarihinde bir ruhban olmasına rağmen büyük birçok başarıyı gerçekleştiren İmhotep'e danışmak kararı almıştır. Kral Zoser'in basamaklı piramidinin de mimarı olduğu bilinen İmhotep'in Heliopolis'te Tanrı Ra'ya adanmış olan tapınağın ruhbanlarından bir olduğu, hakkındaki metinlerden öğrenilmektedir. İmhotep'ten sonraki binyıllarda yazılmış olan metinlerde ise İmhotep, Eski Mısır'daki bilgelik metinlerinin yazarlarından biri, Mısır astronomisine katkıda bulunan bir gökbilimci, birçok hastalığın tedavisini keşfeden bir doktor olarak gösterilmiş ve kraliyet ailesi dışından olmasına rağmen ölümünden sonra tanrılaştırılmıştır (Wildung 1980; 145-148; Musso 2005; 169-171; Hurry 1926; Short 2009; 48-50; Baker - Baker 2001; 20-24).

Kral Zoser, İmhotep ile görüşmesinde, "Hapy nereden doğar?" ve "Hapy nerede yaşar?" sorularını yöneltmiş ise de İmhotep doğrudan cevap vermek yerine Tanrı Ra'nın tapınağının arşivlerinde bir araştırma yapacağını ve bunun sonucunda Kralın istediği cevapları getireceğini belirtmiştir. İmhotep, Eski Mısır yazıcıları için katiplerin başı olarak kabul edildiği gibi binyıllar sonra Yunan katipler için de saygı duyulan biridir. Bunun temel nedeninin Eski Mısır'da kraliyet arşivleme sisteminin İmhotep ile oluşturulmaya başladığına inanılmasıdır. Belki de bu nedenden dolayı kralın sorularını tapınağın arşivinde arayan İmhotep bulduğu cevaplar ile Kral Zoser'in yanına hızla geri dönebilmiştir.

*"O (İmhotep) ayrıldı, sonra hızlıca benim yanıma geri döndü. Tanrı Hapy'nin (Nil'in) akışını bana bildirdi. (Sonra Nil Nehri'nin) kıyılarını ve içerdığı her şeyi (bana anlattı). Bana gizlenen harikaları açıkladı. Ataların gittiği yolu ve hiçbir (kadim) kralın bilmediğini bilen bana şöyle söyledi. Orta yerin** derinliklerinde (ilerisinde) bir kasaba var. Yebu ismindeki bu kasabanın etrafı Tanrı Hapy (Nil Nehri) ile kuşatılmıştır. Bu ilklerin ilkidir, Wawat'ın ilk nomu (kasabası) budur. Yeryüzünden yüksekte, göksel bir tepede her çehreye hayat vermek için Tanrı Ra'nın koltuğu hazırlanmıştır. Oradaki tapınağın ismi "Yaşam Sevinci"dir. Suyun ismi ikiz mağaralar*

** Eski Mısır'da İbis kuşu, bilgelik tanrısı Thoth ile özdeşleştirilmiştir. Kabartmalarda Thoth, İbis kuşu başlı bir erkek vücudu şeklinde gösterilmiştir. Bu nedenle İbis'in çalışanlarından kastın Tanrı Thoth'un tapınağındaki ruhban sınıfı mensupları olmalıdır. Bk. Bleeker, 1973: 113-114; Bugde 1904: 400-415; Wilkinson 2017: 215-217.

†† Nil Nehri, Tanrı Hapy ile özdeşleştirildiğinden dolayı Kral Zoser, aslında nehrin kaynağını sormaktadır.

‡‡ Mısır ülkesinin güneyi ile Nil Nehri'nin doğduğu toprakların arasındaki alan kast edilmiş olmalıdır.

Eski Mısır'da Tanrısal Bir Yakarış Anlatısı Olan Kıtık Steli'nin Yönetim Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi

olup tıpkı iki göğüs gibi her şeyi besler. Orası Tanrı Hapy'nin uyku evidir. Geleceği zamana dek (taşkına kadar) onun içerisinde gençleşir, işte bu yerden taşkın gelir.” (Lichtheim 1980: 97).

Kral Zoser'in anlatışına göre İmhotep, geri döndüğünde Kralın sorularının cevapları ile gelmişti. İmhotep'in verdiği cevaplarda Nil Nehri ile ilgili en dikkat çeken durum, daha önceki zamanlarda ataların nehrin kaynağına giden yolu bildiklerini fakat bu bilgiyi daha önce hiçbir kral ile paylaşmadığını ilk defa Kral Zoser'in bileceğini belirtmesidir. Yaklaşık 6650 km uzunluğa sahip olan Nil Nehri, üç farklı kolun birleşmesi ile doğarken nehrin ana kaynağını Victoria Gölü oluşturmaktadır. Dönemin şartlarından dolayı Eski Mısır toplumundaki bir kişi için Nil'in asıl kaynağına varmak ve geri dönmek pek mümkün gözükmemektedir (Trigger vd. 1983: 8-11; Brewer 2014: 28-43; Hagen – Hagen 1999: 16-24). Bunun ötesinde Eski Mısır inancına göre Nil Nehri'nin suları, insanların yaşadığı yeryüzünden değil tanrıların katından gelmekteydi. Bu inançtan dolayı hiçbir insanoğlu tanrıların katına erişemeyeceğinden nehrin kaynağına da ulaşamazdı. Bu nedenle Kıtık Steli'nde bahsedilen bölge, Nil Nehri'nin Mısırlıların bildiği ve isimlendirdiği coğrafyaya ulaştığı ilk yer olmalıdır. İmhotep, nehrin doğduğu veya geçtiği bu yerin Yebu isimli bir kasaba olduğunu ve burada Tanrı Ra için bir tapınak bulunduğunu belirtmektedir. İmhotep'in tarif ettiği yerde bulunan ikiz mağaraların Tanrı Hapy'nin uyku yeri olduğu açıklanarak Nil Nehri yükseldiğinde Tanrı Hapy'nin bu mağaralardan çıktığına, nehir suları çekildiğinde ise mağaralarına geri dönerek uyuduğuna dair Mısır inancı ortaya konulmaktadır. Ayrıca Eski Mısır'da Tanrı Hapy'nin mağarada kaldığı müddet boyunca sularını biriktirdiği yani gençleştirdiğine dair bir inanç da bulunmaktadır.

“Khnum, oranın kural koyan (baş) tanrısıdır. Derinlerin üzerinde tahtta oturur. Onun çarıkları suyun üzerinde durur, (suyun) kapılarının sürgüsünü, o (Tanrı Khnum) elinde tutar, istediği gibi kapıları açar. Orada, Tanrı Şu^{§§} gibi ebedidir. (Tanrı Khnum) toprakların efendisi ve (diğer tanrılara ve insanlara) ödül veren isimleri ile anılır. Her tanrıya bir parça verebilmek için (Tanrı Khnum) kuzeyin ve güneyin topraklarını hesaplayandır. Tahılı (ekinleri) yöneten (Tanrı Khnum), herkesin yaşamının devamı için kümes hayvanlarını ve balıkları da yönetmektedir. (...) Onun, (Tanrı Khnum) tapınağı güneydoğuya doğru açılır, Tanrı Ra, her gün onun yüzünü aydınlatarak yükselir, Nil Nehri'nin suyu (Tanrı Khnum'un hikmeti ile) şiddetle güneyden (kuzeye doğru) akar. Her gün Nübyelilerin (saldırılarına karşı) bir duvar gibi durur.” (Lichtheim 1980: 97).

Eski Mısır inanç sisteminde yeryüzündeki insanlar arasında olduğu gibi gökyüzündeki tanrılar arasında da bir hiyerarşinin olduğuna dair güçlü bir inanış bulunmaktaydı. Bu nedenle binyıllar içerisinde bir tanrı diğerlerinden daha üst bir konuma yükseltilerek baş tanrı olmuştur. Hatta Akhenaton gibi bazı Mısır kralları kendi seçtikleri tanrılarını baş tanrı makamına yükseltip tekleştirmenin mücadelesini vermiştir (White 1948: 91-114; Montserrat 2014: 14-54; Hoffmeier 2015: 136-164; Redford 2013: 9-34; Giles 1952: 293-310; Kulmar 2018: 115-128). Ayrıca bir tanrının diğerlerinden daha üst bir konuma yerleştirilmesi yaratılış sistematığının oluşabilmesi için zorunluluk taşımaktaydı. Eski Mısır'da yaratılış, kendisini yoktan var eden ilk tanrı ile başlamış, bu tanrının diğer tanrıları ve insanları yaratıp baş tanrı olduğuna inanılmıştır (Quirke 2014: 110-141; Pinch 2002: 58-66; Hart 1990: 19-21; Nardo 2013: 32-43; Gahlin 2007: 296-308). Kıtık Steli'nde de İmhotep, o bölgedeki inananlar arasında Khnum'un baş tanrı olduğuna inanıldığını belirtmektedir. Sonrasında İmhotep baş tanrı konumundaki Khnum'un sahip olduğu yücelikleri sayarak, onun ebedi olduğunu, diğer tanrılara hesaplayıp toprak bağışladığını, insanların yaşamını devam ettirebilmesi için tahılları, evcil hayvanları ve balıkları yönettiğini

^{§§} Heliopolis teolojisinde “Eanned” adı verilen dokuzlu tanrı grubundan biri olan Şu, havanın idaresi ile görevlendirilmiştir. Bk. Griffiths 1959: 34-56; Fassone – Ferraris 2008: 122-124; Te Velde 1984: 239-257.

belirtmektedir. Bütün bunların ötesinde Tanrı Khnum'un Nil Nehri'nin suyunu Tanrı Hapy aracılığı ile istediği zaman salıp taşkın oluşturduğunu istediği zaman ise kısıp kıtlığa yol açtığını söylemektedir. Tanrı Khnum'un bu gücü ise metindeki "Derinlerin üzerinde tahtta oturur" ifadesi ile pekiştirilmiştir.

"Doğu bölgesinde yer alan dağ zincirindeki taş ocaklarında kıymetli taşlar çıkarılır ve Mısır'ın kuzey ve güneyinde tapınaklar inşa etmek için (bu kıymetli taşlar) kullanılır. (Bu taşlardan) kutsal hayvanlar için ahırlar, krallar için saraylar, tapınakların sunaklarında ve mihraplarda duran heykeller de (yapılır). Doğuda ve batıda bulunan ile Yebu ve Semnut arasında var olan her türlü çiçek ve uzun bitkiler toplandıktan sonra hazırlanıp Tanrı Khnum'un önüne ve etrafına konularak sunum gerçekleştirilir. (...) Tanrı Khnum'un tapınağındaki tanrı ve tanrıçalar ise Satis, Anukis, Hapy, Şu, Geb, Nut, Osiris, Horus, İsis ve Nephtys'dir" (Lichtheim 1980: 97-98)

Metnin bu bölümü, yazıtın genel içeriği olan kıtlık ve Nil Nehri'nin taşmayışının vurgulamasının ötesinde bölgenin zenginliklerinin ve Tanrı Khnum'un yüceliğinin anlatılmasına ayrılmıştır. Eski Mısır'da, taş ile inşa edilen yapıların kalıcılığından dolayı tapınakların, sarayların ve mezarların yapımında yeteri kadar sert fakat kolay işlenebilen taşlara büyük rağbet olmuştur. Özellikle piramitler gibi milyonlarca metreküp taşa ihtiyaç duyulduğunda ve dikilitaş gibi kırksız ve çatlaksız onlarca metre uzanabilen kayalar aranmasından dolayı Eski Mısır'da aynı anda onlarca taş ocağı genel hazineden ayrılan istihkak ile işletilmiştir. Bu taş ocaklarının her birinden farklı türden taşlar çıkarıp işlenecek bölgeye gönderirken bazı taşlar heykel yapmak bazıları ise saray ve tapınakların dış kaplamasında kullanılmak için uygun özelliklere sahip olduğu metinde bildirilmektedir. İmhotep, varmış olduğu bölgenin kıymetli taşlara sahip olduğu gibi her türlü çiçek ve bitkinin yetiştiği bereketli bir yer olduğunu da söylemektedir. Bunun ötesinde bu bereketli bölgede yaşayan insanların ise bu bereketi sağlayan Tanrı Khnum'a bir şükran ifadesi olarak sunumlarda bulunulduğu açıklanmaktadır. Tanrı Khnum'a büyük saygı duyulan bölgedeki tapınakta ise Eski Mısır'ın en fazla tapınım gören tanrılarının birçoğunun kültü veya heykelinin bulunduğu yine metinde geçmektedir.

Khnum'a Yakarış ile Felaketin Sonlanması

Kıtlık Steli, Mısır'da yedi yıl süren kıtlığın son bulması için Kral Zoser'in İmhotep'i bir aracı olarak Tanrı Khnum'a gönderilmesi ile başlamış sonrasında Nil Nehri'nin doğduğu bölgenin özelliklerinin krala anlatması ile devam etmiştir. Yazıtın son kısmı ise İmhotep'in Tanrı Khnum'a yakarışı ile bu yakarışın sonuna Nil Nehri'nin tekrar yükselişine izin verilmesine ayrılmıştır.

"Orada bunların (metnin önceki bölümlerinde anlatılanlar) olduğunu duyduğumda kalbimin rehberliğinde (ihtimalle Tanrı Khnum'un tapınağına) vardım. Suyun yükseldiğini duyduğumda yanımdaki papirüs tomarlarını açtım. (Önce) kendimi arındırdım, (sonra) gizli olan ritüellerden birini gerçekleştirmeye başladım, daha önce isimlerini saydığım Yebu'daki tanrı ve tanrıçaların hepsine ekmek, bira, öküz ve kümes hayvanlarından oluşan eksiksiz bir sunu gerçekleştirdim. (Ritüelden sonra) huzur içerisinde uyurken (Tanrı Khnum'u) önümde dururken buldum. Ona tapınıp dualar ederek teskin ettim. Kibar bir yüzle kendini bana gösterip şöyle dedi:" (Lichtheim 1980: 98).

İmhotep'in Nil Nehri'nin kaynağını bularak Tanrı Hapy'nin nehrin sularının yükselmesine izin vermesini istemek için çıktığı yolculuğun anlatımında, tanrısal hiyerarşiye uygun bir şekilde Tanrı Hapy'nin üzerinde bir konumda bulunan Tanrı Khnum'dan dilekte bulunulmuştur. Kıtlık Steli'nin Tanrı Khnum'u yüceleştirici bir amaca hizmet ettiği Eski Mısır tarihçileri tarafından kabul edilmesinin yanı sıra metnin yazdırıldığı dönemde Yebu olarak adlandırılan bölgenin en güçlü tanrısının Khnum olduğu veya olmasının istendiği de ileri sürülmektedir. Yine de İmhotep, Yebu bölgesindeki tanrı ve tanrıçaların hepsine gereken saygıyı gösterdiğini ve onlara eksiksiz bir sunu yaptığını belirtmektedir.

İmhotep, Tanrı Khnum için hazırladığı sunumu ve gizli olduğu yani insanların bilmeyip seçilmiş ruhban sınıfı mensuplarının bildiği bir ritüeli gerçekleştirmeden önce kendisini arındırmış olduğunu belirtmektedir. Eski Mısır'da sıradan insanın arınmasından çok tanrıya yaklaşmaya aday olan ruhban sınıfı mensuplarının bu ritüelleri gerçekleştirdiği bilinmektedir. Tapınağa girerken ve bazı ritüelleri gerçekleştirirken vücut kıllarını kesmek, su ile yıkanmak, çeşitli tütsülerin dumanına maruz kalmak ve dua etmek Eski Mısır'da en çok kullanılan arındırma biçimleri olduğu bilinmektedir. Ayrıca özellikle hastalık durumunda kişinin etrafında gezinen veya ruhuna giren kötü varlıkları uzaklaştırmak için de tütsü ve dualarla arınma ritüelleri gerçekleştirilmiştir (Quack 2013: 115-158; Maitland 2018: 47-72; Teeter 2011: 32-34).

Kendisini arındıran ve gizli bir ritüel gerçekleştiren İmhotep, Mısır ülkesindeki insanların kıtlık içerisinde olduğu bir dönemde ekmek, bira, öküz ve kümes hayvanlarından oluşan eksiksiz bir sunu yapmış olduğunu belirtmesi kıtlığın geçmesi için gereken yardımın sadece Tanrı Khnum'dan geleceğine olan güçlü inancı ortaya koymaktadır. Tek tanrılı dinlerde bulunmadığından dolayı günümüz insanları için yabancı bir dini ritüel olan sunu, tanrılara ve tanrıçalara olan saygıyı göstermek için insanların kendi ihtiyaçlarından bir kısmını tanrılar için feda etmesi olarak tanımlanabilir.

Metne göre İmhotep, Tanrı Khnum'a gereken saygıyı gösterdikten sonra uykuya dalmıştır. Rüyasında Tanrı Khnum, İmhotep'e görünmüş ve ona hitap etmiştir. Eski Mısır'da rüyanın, bir hakikat olduğu kabul edilmiş ve doğrudan gerçeklik olduğuna inanılmıştır. Günümüzde rüyaların beynimizde uyku esnasında devam eden aktivitelerden oluşmuş olduğuna dair yapılan bilimsel açıklamalar kabul görürken; Eski Mısır'da rüyanın kişinin ruhunun başka diyarlara yapmış olduğu bir yolculukta yaşamış ve yapmış olduklarının kendisine gösterilmiş olduğu düşüncesi hakimdir. Ruhban sınıfının bir üyesi olan İmhotep, ancak rüya vasıtasıyla Tanrı Khnum'a yaklaşabilmiştir. Bir diğer deyiş ile Tanrı Khnum, İmhotep'i huzuruna rüyasında kabul etmiştir. Yine de rüyada Tanrı Khnum ile görüşmek İmhotep için büyük bir ayrıcalık olduğu görülmektedir. İmhotep'in rüyasında Khnum'un kendisine söylediği sözler tartışmasız bir tanrının seçilmiş bir kişiye iletildiği buyruklardır (Vernus – Yoyotte 2008: 58-59; Asaad 2015: 13-19; Tribl 2011: 24-30).

"Ben Khnum, senin yaratıcın, vücudunun titremesini durdurmak (ve) uzuvlarını güvende tutmak için kollarım seni sarıyor. (...) Ben yaratan efendiyim, kendi kendimi yaratanım, ilk ortaya çıkan (yarattığım) Yüce Nun*** isteği zaman acele eden Tanrı Hapy, her bedenin şekillendiricisi, her canlının yol göstericisi, Tatenen, tanrılarının babası; büyük Şu, yüce gökyüzü." (Lichtheim 1980: 98 – 99).

Kıtık Steli'nin bu bölümü Tanrı Khnum'un, İmhotep'e kendini tanıtmaya ayrılmıştır. Öncelikle Tanrı Khnum'un kendisini kibar bir yüzle göstermiş olması, korkutmaktan çok müjdelemeye geldiğini ortaya koymaktadır. Eski Mısır'da tanrıların büyük çoğunluğu, hayvan başlı ve insan vücutlu olarak tasvir edilmiş olsa dahi tanrıların istedikleri biçim ve kılgı alabileceğine inanılmaktaydı. Bu inanın temelinde tanrıların hiçbir kısıtlamaya tabi olmayışının teolojik yansıması bulunmaktadır. Yine de metinde, İmhotep'in, Tanrı Khnum'un karşısında korkuya kapıldığı ve tüm vücudunun titremiş olduğundan bahsedilmektedir. Bu titremenin aslında İmhotep'in Tanrı Khnum'a duymuş olduğu korkuya dayalı saygıyı vurgulamak amacıyla özenle belirtilmiş olduğu düşünülmektedir. Metnin devamında Tanrı Khnum, İmhotep'in vücudunu kolları ile sararak titremesinden dolayı parçalanmak üzere olan uzuvlarını güvende tuttuğu belirtilmiştir. Tanrı Khnum, kendi kendini yaratan baş tanrı olduğunu belirttikten sonra yaratmış olduğu tanrıları ve onlara verdiği yetkileri sayarak, azametini ve yüceliğini açıklamıştır.

*** Eski Mısır mitolojisinde Tanrı Ra'nın babası olan Nun veya Nu, yaratılışın ilk aşamasındaki su ile temsil edilmiştir. Bk. Wilkinson, 2017: 117 – 118.; Hollis 1998: 61-72; Castillos 2019: 25-36.

“Benim yaşadığım tapınağın iki ağzı (açıklığı veya kuyusu) var, bunlardan (birini) açtığım zaman, Tanrı Hapy'nin toprağı kucakladığını biliyorum. Bu kucaklama her burnu^{†††} hayat ile doldurur, tarlalar yeniden hayat bulur. Senin için Hapy'nin coşkun şekilde akmasına müsaade edeceğim. Eksiksiz bir yıl ve istenenlerden mahrum kalmayın diye (müsaade edeceğim). Bitkiler kendi meyvelerinin ağırlığını taşıyarak büyüyecekler. Tanrı Renenutet'in^{†††} emri ile her şey kat be kat fazla olacak, insanların karınlarının doymasına izin vereceğim. Seninle birlikte (olan bu olayları) anlayacaklar, açlık yılları geride kalacak, ambardaki kıtlık sona erecek, Mısır ahalisi^{§§§} geri gelecek, (Nil Nehri'nin) kıyıları selin getirdiği sulardan dolayı parıldayacak, (insanların) kalpleri daha önce olmadığı kadar mutlulukla dolacak.” (Lichtheim 1980: 99).

Tanrı Khnum, her şeyi yaratan ve bilen olarak, saygısını kazanacak ritüeller ve sunumlar yapan İmhotep'e gelişinin ve itaatinin mükafatı olarak yapacaklarını lütfeder bir tarzda yazıtın bu bölümünde anlatmıştır. Tanrı Khnum, kıtlığın sona ermesi için Tanrı Hapy'nin coşkun biçimde akmasına müsaade edeceğini belirttiği gibi beslenme ve hasat tanrıçası Renenutet'e insanların karınlarını doyuracak ürünleri fazlaştırmaması iznini tanıyacağını, İmhotep'e dolayısıyla tüm Mısır ahalisine müjdelemiştir. Ayrıca İmhotep'in yaşananları iletmesi ile Tanrı Khnum'un yüceliğini Mısır halkı tarafından anlaşılmış olacak; açlık yılları sona erip ambarlardaki kıtlık bitecekti. İletilmek istenen bu mesaj, Tanrı Khnum'a saygı ile inanıldığı, istekleri yerine getirildiği müddetçe kıtlık olmayacaktır, şeklinde de anlaşılabilir. Doğrudan Tanrı Khnum'dan kıtlığın sona ereceğinin müjdesini alan İmhotep, geliş amacına ulaşmıştır.

“Hızlanan bir kalp ile uyandım. Yorgunluğumdan kurtulduktan sonra babam Khnum'un adına bu yazıtı (kralım Zoser için) hazırladım. Tanrı Khnum için Nübye'nin yöneticisi ve Şelale bölgesinin efendisine kraliyet hediyesi olarak (aşağıda sayılanlar) sunulmuştur. Sizin bana yaptıklarınıza karşılık olarak Manu bölgesini batı, Bakhu bölgesini doğu sınırınız olarak size verilmiştir, Yebu'dan Kemsat'a kadar olan bölgenin doğusu ve batısında yer alan tarlalar, meralar, nehir ve buralardaki her şey dahil sizindir.” (Lichtheim 1980: 99).

Kıtlık Steli'nin bu bölümü, uykudan uyanan İmhotep'in, Mısır Kralı Zoser'in yetkilendirmesi ile Nübye yöneticisine yapmış olduğu bağışların anlatılmasına ayrılmıştır. Bir kısmı çalışmamıza dahil edilmiş olan oldukça ayrıntılı ve geniş olan bu bağış bölümünün metnin yazıldığı dönemde, Yebu olarak isimlendirilen bölgenin sınırların genişliğini ve ürünlerinin zenginliğini vurgulamak için eklenmiş olduğu düşünülmektedir.

“Bu buyruğu (metni) kutsal bir stelin üzerine kazıyın çünkü bu yazıtta ne anlatıldıysa öyle oldu. (...) Her kim ki hilekarlıkla bu yazıtın üzerine tükürürse (metni yalanlarsa) cezalandırılacaktır. Mısır'ın ruhban sınıfı mensuplarının büyükleri ve tüm tapınak çalışanlarının idarecileri Khnum-Ra'nın tapınağındaki isminin baki kalmasını sağlayacaklardır, Yebu'nun efendisi her zaman güçlüdür.” (Lichtheim 1980: 99).

Kıtlık Steli'nin son cümleleri, Eski Mısır'daki yazıtların birçoğunda karşılaştığı üzere yazıtta zarar verenlerin ve yalanlayanların cezalandırılacağına dair uyarı ile bitmesine rağmen Eski Mısır'daki ruhban sınıfı mensuplarının bu yazıtta yüceltilen Khnum-Ra'nın isminin baki kalmasını sağlamasına yönelik öğüt oldukça alışılmadıktır. Tanrı Khnum'un yüceltilmesi, yazıtın öncelikli amacı olduğu görülmesine rağmen adının baki kalmasının istenmesi bu dönemde Tanrı Amon'un yüceltilip tekleştirilmeye çalışılmasına bir tepki olduğunu akla getirmektedir. Eski Mısır'da bin yıllar içerisinde sınıflandırılmış Memfis, Heliopolis, Hermopolis ve Teb teolojilerinden biri diğerlerinden daha öne çıkmış ve kralların tercihine göre ön planda tutulmuşlardır. Eski Mısır'da farklı tanrılara adanmış olan tapınakların kendi aralarındaki statü mücadelesinde benzer yazıt

††† Eski Mısır'da insanın ruhu için kullanılan “Ka” aynı zamanda burun anlamına gelmektedir. Bk. Clark 1959: 58-60.

††† Kabartmalarda ve papirüslerde kobra yılanı başlı bir kadın olarak resmedilen Renenutet, beslenme ve hasat tanrıçası idi.

§§§ Metnin başında “Gidenler geri gelmiyor” denilen Mısır halkından bahsedilmektedir.

örnekleri görülmüş olmasına rağmen Helenistik kültürün yayılım gösterdiği MÖ 2. yüzyılda hala bir Mısır tanrısının diğerlerinden üste konumlandırılması için verilen mücadelenin Kıtık Steli'ne yansımış olması oldukça dikkat çekicidir.

İnanç Temelli Yönetim Anlayışı ve Kıtık Steli

Eskiçağ toplumlarının genelinde olduğu gibi Eski Mısır toplumu da inanca dayalı monarşik bir yönetim anlayışı ile idare edilmiştir. Eski Mısır'da merkezi krallık yönetiminin olduğu MÖ 3100'lü yıllardan sonra krallar, yönetilen halk ile tanrılar arasındaki bir noktaya konumlandırılarak, yönettiklerine vermiş olduğu emirlerin tanrısal bir özelliğe sahip olduğu iddiasıyla sorgulanmazlık sağlamışlardır. Eski Mısır'da merkezi yönetimi sağlamayı başaran ilk kral olan Narmer, kraliyet kenti olarak inşa ettirdiği Memfis'te Mısır'ın büyük tanrıları için yaptırmış olduğu görkemli tapınaklarda kendisini kutsallaştırırken, yönettiklerine vermiş olduğu emirlerin ilahi bir yönü olduğunu ileri sürerek itaat de sağlamıştır.

Mısır kralları, evreni yaratan ve idare eden tanrıların, insanları yönetmesi için kendilerini seçtiği inancını, ruhban sınıfı mensuplarının da desteği ile yönetilenlere kabullendirmek zorundaydılar. Çünkü Mısır kralları, yönettiklerini şiddete dayalı askeri güç ile sürekli idare edemeyeceklerinden dolayı inancın gücünü varlıklarının kabulü amacıyla kullanmışlardır. Eski Mısır krallarının inancı bir yönetim aracı olarak kullanmalarının en belirgin izini yazıtlarda kullandıkları unvanlarda görmekteyiz. Krallar, tanrısal kutsallıklarını yüceleştirici unvanlar ile başlayıp tanrıların oğlu olma aşamasına yükseltmekle kalmamış doğrudan tanrılıklarını ilan etmişlerdir. Kıtık Steli'nin önemli karakteri olan Kral Zoser'in de böyle bir konumda olduğunun bilinmesi metnin verdiği yönetsel mesajların anlaşılabilirliği açısından önemlidir.

Kıtık Steli'nde, Mısır ahalisinin kıtıktan dolayı çekmiş olduğu acıları kalbinde hissettiği belirtilen Zoser, bir kral olarak üzerine düşen görevi yaparak İmhotep'i Tanrı Khnum'a ricacı olmaya göndermiştir. Bu noktada akla gelebilecek ilk soru niçin kendisinin gitmemiş olduğudur. Bu soruya verilebilecek en makul cevap ise tanrısal bir kimliğe sahip olan Kral Zoser'in bir diğer tanrıya ricaya gitmiş olmasının Kralın kutsiyetine gölge düşüreceğine dair toplumdaki genel kanaate ters düşmeme isteğidir. Tanrı olan veya tanrısal yönleri bulunan Mısır Kralı Zoser, bir başka tanrıya, İmhotep'i bir elçi ve ricacı olarak göndermiştir. Fakat Kıtık Steli'nin geneline bakıldığında Kral Zoser'in halka karşı olan sorumluluğu yerine getirmesi sanki bir lütuf gibi yansıtılmıştır. Günümüzde doğal felaketlerden yöneticinin sorumlu olduğu düşüncesi akla yakın gelmese dahi tabiat düzenine müdahalede bulunabileceğine inanılan Mısır krallarından kıtlık gibi bir felakete son vermesi, yönettiklerinin bir beklentisi olmalıdır. Bu durum da yönetenlerin gözünde kimsenin bilmediğini kralın bildiği, hiçbir insanın yapamayacağını kralın yapabileceğine dair genel kabulden kaynaklanmaktadır.

Eski Mısır'da büyük inşa faaliyetlerinin bir parçası olup uzmanlaşmış işçilik gerektiren kabartma ve kazıma teknikleriyle yazıt inşa ettirmek, kralların karşılayabileceği bir maliyetle gerçekleşmekteydi. Bu nedenle Eski Mısır'ın görkemli yazıtlarının her birinin özgün amaçları bulunmaktaydı. Bu amaçların en önemlileri tanrıların insanlara emirlerini bildirmek, tanrıların sahip olduğu gücü vurgulamak, kralların kazanmış olduğu zaferlerin unutulmamasını teminat altına almak ve kutsal mitosların halka ulaşmasını sağlamaktı. Kıtık Steli'nin kutsal mitosların halka ulaşmasını sağlamak gerekçesi ile yazılmış olduğu bilinmektedir. Bu temel amacın dışında, mitosta yüceltilen Tanrı Khnum'un diğer tanrılardan daha üst bir konuma yükseltilmesi ile Tanrı Khnum'un hizmetinde olan ruhban sınıfı mensuplarının prestij kazanmasının da Kıtık Steli'nin yazdırılmasının önemli sebeplerinden biri olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kıtık Steli'nin yazdırılmasının inanca dair amaçları olduğu gibi yönetsel gerekçeleri de bulunmaktadır. Eski Mısır'da krallar, inancın en büyük biçimlendiricisi olduğu gibi yönetim

otoritesini de temsil etmişlerdir. Krallar, itaati sağlamak, meşruiyetini ilan etmek, yüceliklerini vurgulamak ve halkı yaşanan felaketlerde teskin etmek gibi amaçlarla yazıtlar diktirmiştir. Kıtık Steli'nde yönetsel anlamda verilen temel öğütler, yaşanan felaketlere karşı halkın teskin olması ve tanrıların izni ile gerçekleşen doğal felaketlere karşı sabretmesidir.

Sonuç

Mısır, binyıllar boyunca Mısır kökenli krallar tarafından yönetildikten sonra önce Asurlular sonra Persler tarafından işgal edilmiş ve valiler atanarak yönettirilmiştir. Mısır'daki Pers hakimiyetine MÖ 332 yılında son veren Büyük İskender'de Mısır'ı Makedon valiler ile idare ettirme yoluna gitmiştir. Büyük İskender'in ölümünden sonra sahip olduğu topraklar generalleri arasında paylaşılırken Mısır, I. Ptolemy Soter'in yönetimi altında kalmıştır. Büyük İskender'in generallerinin hakim olduğu tüm Ön Asya topraklarında Hellenistik kültür yayılım göstermesine rağmen Mısır'daki yerel inanç ve kültür, varlığını güçlü şekilde devam ettirebilmiştir. Ptolemaios hanedanının beşinci kralı olan V. Ptolemy Epiphanes döneminde Mısır'ın yerel tanrısı Khnum'un yüceltildiği Kıtık Steli'nin varlığı da bu durumun en önemli göstergelerinden biridir. Fakat bu noktada akla gelen soru, Hellenistik kültürel yapının yayılmaya çalışıldığı bu dönemde binyıllar öncesinde yaşayan Tanrı Zoser ile İmhotep'in temel karakterler olduğu ve Tanrı Khnum'un yüceltildiği bir stelin neden yazdırılmış olduğudur. Bu soruya V. Ptolemy Epiphanes'in yönetimini meşrulaştırmak istemesi, yerel halk tarafından kabul görme çabası, tapınakları idare ederek sosyal hayat üzerinde büyük etkiye sahip olan ruhban sınıfı mensuplarının desteğini alma girişimi gibi birçok cevap verilebilir. Fakat Kıtık Steli'nin yazım biçimi ve vurguladığı teolojik anlayış incelendiğinde V. Ptolemy Epiphanes'in tüm Mısır halkı tarafından bilinen bir kralın kutsiyetini ve ismi hala unutulmamış olan İmhotep'in bilinirliğini kullanarak Kralın kendisini kadim Mısır kralları kadar yüceltmek istediği görülmektedir.

Hellenistik kültürün tüm Ön Asya'da hızla kabul görmesine ve yönetsel açıdan değişimler olmasına rağmen Eski Mısır'da yönetim dinamikleri değişmemiş, Mısır'ı idare eden Makedon kökenli Ptolemy hanedanının kralları, kadim Mısır geleneğine bağlı kalmıştır. Bu kalıcılığın temelinde ise Eski Mısır'daki tarımsal üretim sisteminin değişmeyişi bulunduğu gibi Mısır özelinde alternatif bir yönetim anlayışının geliştirilememesi de yer almaktadır. Eski Mısır halkının itaatini sağlanabilmesi için geleneğe dayalı yönetim anlayışının sürdürülmesi gerekmiştir. Bu gerekliliğin en ilginç kanıtlarından biri Büyük İskender'in Mısır'ı ele geçirmesinden sonra ruhban sınıfı tarafından Amon'un oğlu ilan edilmesidir. Bu yüceltme, yönettikleri tarafından bir insan olarak kabul edilip itaat edilen Büyük İskender'e Mısır halkının ancak tanrısal bir kutsiyet yüklendiğinde kral olarak kabul edilebileceğinin gerekliliğinden kaynaklanmıştır. Çöllerle çevirili olan ve binyıllar boyunca gelişen özgün bir yönetim biçimine sahip Eski Mısır'a gelen Hiksoslar gibi toplumlar Mısırlılaştırırken, Asurlular ve Persler halkı idare etmek için geleneksel yönetim sistemini taklit etmek zorunda kalmıştır. Aynı durum Hellenistik bir krallık olan Ptolemy hanedanlığı döneminde de devam etmiş ve hanedana mensup krallar kadim Mısır kralları gibi yerel Mısır tanrıları için yapılan dini ritüelleri devam ettirmiş ve geleneksel Mısır bürokrasisinin devamlılığını sağlamışlardır.

Kaynakça

- Adams, R. M. (1956). Some Hypotheses on the Development of Early Civilizations. *American Antiquity*, 21/3, 227-232.
- Allen, R. C. (1997). Agriculture and the Origins of the State in Ancient Egypt. *Explorations in Economic History*, 34/2, 135-154.
- Al-Rajhi, A. M. (2012). Taxes in Ancient Egypt in the Era of the Twelfth Pharaohs' Dynasty.

Mediterranean World, 21, 205-216.

- Amiran, R. (1968). Note on One Sign in the Narmer Palette. *Journal of the American Research Center in Egypt*, 7, 127-127.
- Andelkovic, B. (2006). Models of State Formation in Predynastic Egypt. Archaeology of Early Northeastern Africa: İçinde *Memory of Lech Krzyzaniak*. ed. K. Kroeper - M. Chłodnicki - M. Kobusiewicz. 593-609. Poznan Archaeological Museum Press.
- Antoine, J. C. (2017). Modelling the Nile Agricultural Floodplain in Eleventh and Tenth Century BC Middle Egypt. İçinde *The Nile: Natural and Cultural Landscape in Egypt*. ed. Harco Willems - Jan-Michael Dahms. 15-52. Transcript-Verlag.
- Asaad, T. (2015). Sleep in Ancient Egypt. İçinde *Sleep Medicine*. ed. Sudhansu Chokroverty - Michel Billiard. 13-19. Springer.
- Bagnall, R. S. (1985). Agricultural Productivity and Taxation in Later Roman Egypt. *Transactions of the American Philological Association*, 115, 289-308.
- Baines, J. (2008). On the Evolution, Purpose and Forms of Egyptian Annals. İçinde *Zeichen aus dem Sand: Streiflichter aus Ägyptens Geschichte zu Ehren von Günter Dreyer*. ed. Evamaria Engel - Vera Müller - Ulrich Hartung. 19-40. Harrassowitz Verlag.
- Baines, J. (1990). Recording the Temple of Sethos I at Abydos in Egypt. *Bulletin of the Ancient Orient Museum*, 11, 65-95.
- Baker, A. (1986). *Gods and Myths of Ancient Egypt*. American University in Cairo Press.
- Baker, R. F. - Baker C. F. (2001) *Ancient Egyptians: People of the Pyramids*. Oxford University Press.
- Bardoňová, M. (2019). *Grain Storage in Ancient Egypt (2600-1650 BC). Typology and socio-economic Implications*. Charles University, Czech Institute of Egyptology, Doktora Tezi,
- Barguet, P. (1953). *La Stele de la Famine a' Sehel*. Institut Français d'Archéologie Orientale.
- Bell, B. (1970). The Oldest Records of the Nile Floods. *The Geographical Journal*, 136/4, 569-573.
- Bleeker, C. J. (1973). *Hathor and Thoth: Two Key Figures of the Ancient Egyptian Religion*. Brill.
- Brewer, D. J. (2014). *Ancient Egypt: Foundations of A Civilization*. Routledge.
- Bugde, E. A. Wallis. (1904). *The Gods of the Egyptians*. Methuen.
- Bunson, M. (2014). *Encyclopedia of Ancient Egypt*. Infobase Publishing, New York.
- Bussmann, R. (2014). Urbanism and Temple Religion in Egypt: A Comment on Hierakonpolis. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 100/1, 311-337.
- Castillos, J. J. (2019). Chaos in Ancient Egypt. *Göttinger Miszellen: Beiträge zur ägyptologischen Diskussion*, 257, 25-36.
- Clark, R. T. R. (1959) *Myth and Symbol in Ancient Egypt*. Thames & Hudson.
- Davidovits, J. (1988). *The Famine Stele Provides the Hieroglyphic Names of Chemicals And Minerals Involved In The Construction Of Pyramids*. Paper Presented in Vth International Congress of Egyptology. Archaeopress.
- Davidovits, J. (2008). *They Built the Pyramids*. Geopolymer Institute, Saint-Quentin.
- Depuydt, L. (1997). *Civil calendar and Lunar calendar in Ancient Egypt*. Peeters Publishers.
- Engel, Eva-Maria. (2013). *The Organization of a Nascent State: Egypt Until the Beginning of the 4th Dynasty*. İçinde *Ancient Egyptian Administration*. ed. J. C. M. García. 19-40. Brill.
- Ezzamel, M. (2002). Accounting Working for the State: Tax Assessment and Collection During

- the New Kingdom, Ancient Egypt. *Accounting and Business Research*, 32/ 1, 17-39.
- Fassone, A.- Ferraris, E. (2008). *Egypt: Pharaonic Period*. University of California Press.
- Frankfort, H. (1948). *Kingship and the Gods: A Study of Ancient Near Eastern Religion as the Integration of Society and Nature*. University of Chicago Press.
- Gahlin, L. (2007). Creation Myths. İçinde *The Egyptian World*. ed. Toby Wilkinson. 296-308. Routledge.
- Giles, F. J. (1952). Amenhotpe, Ikhnaton and the Succession. *Aegyptus*, 32/2, 293-310.
- Goedicke, H. (1995). "Narmer". *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 85, 81-84.
- Griffiths, J. G. (1959). Some Remarks on the Enneads of Gods. *Orientalia*, 28/1, 34-56.
- Hagen, R. M. – Hagen, R. (1999). *Egypt: People, Gods, Pharaohs*. Tashen Verlag.
- Haiying, Y. (1994). *The Famine Stela on Sehel Island: Translation Commentary and Historical-comparative Analysis*. Northeast Normal University, Doktora Tezi,
- Hart, G. (1990). *Egyptian Myths*. University of Texas Press.
- Hassan, F. A. (1988). The Predynastic of Egypt. *Journal of World Prehistory*, 2/2,135-185.
- Hayes, W. C. (1959). *The Scepter of Egypt: From the Earliest Times to the end of the Middle Kingdom*. Metropolitan Museum of Art.
- Heagy, T. C. (2014). Who was Menes?. *Archéo-Nil*, 24, 59-92.
- Hoffmeier, J. K. (2015). *Akhenaten and the Origins of Monotheism*. Oxford University Press.
- Hollis, S. T. (1998). Otiose Deities and the Ancient Egyptian Pantheon. *Journal of the American Research Center in Egypt*, 35, 61-72.
- Hordon, R. M. (2011). Ancient Water Systems and Hydraulic Devices. *Water Resources Impact*, 13/6, 3-5.
- Hsu, S. W. (2012). The Development of Ancient Egyptian Royal Inscriptions. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 98/1, 269-283.
- Hurry, J. Boyd. (1926). Imhotep: The Vizier and Physician of King Zoser and Afterwards the Egyptain God of Medicine. Sandpiper Books.
- Kitchen, K. A. (1991). The Chronology of Ancient Egypt. *World Archaeology*, 23/2, 201-208.
- Köhler, E. C. (2017). The Development of Social Complexity in Early Egypt. A View from the Perspective of the Settlements and Material Culture of the Nile Valley. *Egypt and the Levant*, 27, 335-356.
- Kuiper, K. (2011). *Ancient Egypt: From Prehistory to the Islamic Conquest*. Rosen.
- Kulmar, T. (2018). On a Possible Characteristic of the Governing System of Pharaoh Amenhotep IV (Akhenaten). *Folklore*, 7, 115-128.
- Leprohon, R. J. (1996). The Programmatic Use of the Royal Titulary in the Twelfth Dynasty. *Journal of the American Research Center in Egypt*, 33, 165-171.
- Levinson, H. Z. - Levinson, A. R. (1985). Storage and Insect Species of Stored Grain and Tombs in Ancient Egypt. *Zeitschrift für angewandte Entomologie*, 100/1-5, 321-339.
- Levy, T. E. – Brink, E. C. – Goren, Yuval - Alon, David. (1995). New Light on King Narmer and the Protodynastic Egyptian Presence in Canaan. *The Biblical Archaeologist*, 58/1, 26-35.
- Lichtheim, M. (1980). *Ancient Egyptian Literature -3: The Late Period*. University of California Press.
- Maitland, M. (2018). Dirt, Purity, and Spatial Control: Anthropological Perspectives on Ancient

Egyptian Society and Culture in the Middle Kingdom. *Journal of Ancient Egyptian Interconnections*, 17, 47-72.

- Mieroop, Marc Van De. (2010). *A History of Ancient Egypt*. John Wiley & Sons.
- Montserrat, D. (2014). *Akhenaten: History, Fantasy and Ancient Egypt*. Routledge.
- Moret, A. (2001). *The Nile and Egyptian Civilization*. Dover Publications.
- Morgan, J. de (1894). In Catalogue des Monuments et Inscriptions de l'Égypte Antique, 1 série. İçinde Tome 1, ed. S. A. Abbas. 78-83. Adolphe Holzhausen.
- Musso, C. G. (2005). Imhotep: the Dean Among the Ancient Egyptian Physicians. An Example of a Complete Physician. *Humane Medicine Health Care*, 5, 169-171.
- Nardo, D. (2013). *Egyptian Mythology*. Gale Publishing.
- Nelson, H. H. (1944). The Egyptian Temple: The Theban Temples of the Empire Period. *The Biblical Archaeologist*, 7/3, 44-53.
- O'Connor, D. B. (2009). *Abydos: Egypt's First Pharaohs and the Cult of Osiris*. Thames & Hudson.
- O'Mara, P. F. (2003). Censorinus, the Sothic Cycle, and Calendar Year One in Ancient Egypt: The Epistemological Problem. *Journal of Near Eastern Studies*, 62/1, 17-26.
- Olgun, H. (2018). Hz. Musa'nın Yüzleştiği Statüko: Kadim Mısır'ın Ma'at Doktrini. *Milel ve Nihal*, 15, 149-169.
- Pinch, G. (2002). *Egyptian Mythology: A Guide to the Gods, Goddesses, and Traditions of Ancient Egypt*. Oxford University Press.
- Pleyte, Willem. (1891). *Schenkingsoorkonde van Sehele; Letterkunde, 3 Reeks, Deel VIII*. Royal Academy of Sciences.
- Putterman, L. (2008). Agriculture, Diffusion and Development: Ripple Effects of the Neolithic Revolution. *Economica*, 75/300, 729-748.
- Quack, J. F. (2013). Conceptions of Purity in Egyptian Religion. İçinde Purity and the Forming of Religious Traditions in the Ancient Mediterranean World and Ancient Judaism. ed. Christian Frevel - Christophe s. 115-158. Nihan. Brill.
- Quirke, Stephen. (2014). *Exploring Religion in Ancient Egypt*. Wiley-Blackwell.
- Redford, D. B. (2013). Akhenaten: New theories and Old Facts. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 369/1, 9-34.
- Redford, D. B. (1986). *Pharaonic King-Lists, Annals, and Day-Books: A Contribution to the Study of the Egyptian Sense of History*. Benben Publications.
- Ruiz, A. (2001). *The Spirit of Ancient Egypt*. Algora Publishing.
- Ryholt, K. (2004). The Turin KingList. *Ägypten und Levante/Egypt and the Levant*, 14, 135-155.
- Sauneron, S. (2000). *The Priests of Ancient Egypt*. Cornell University Press.
- Sethe, K. (1901). Dodekaschoinos, İçinde Untersuchungen zur Geschichte und Altertumskunde Aegyptens, ed: Erstes Heft. 19-26. J. C. Hinrichs.
- Shafer, B. E. (1997). *Temples of Ancient Egypt*. Cornell University Press.
- Short, B. (2009). Imhotep and the Origins of Ancient Egyptian Military Medicine. *ADF Health*, 10/1, 48-50.
- Silverman, D. P. (1991). Divinity and Deities in Ancient Egypt, İçinde Religion in Ancient Egypt: Gods, Myths, and Personal Practice, ed. B. E. Shafer. 21-25. Cornell University Press.
- Stanley, J. D. (2019). Egypt's Nile Delta in late 4000 Years BP: Altered Flood Levels and

- Sedimentation, with Archaeological Implications. *Journal of Coastal Research*, 35/5, 1036-1050.
- Stevenson, A. (2016). The Egyptian Predynastic and State Formation. *Journal of Archaeological Research*, 24/4, 421-468.
- Te Velde, H. (1984). Relations and Conflicts between Egyptian Gods, particularly in the Divine Ennead of Heliopolis. İçinde Struggles of Gods: Papers of the Groningen Working Group for the Study of the History of Religio. ed. H. G. Kippenberg - H. J. W. Drijvers - Y. Kuiper. 239-257. Walter de Gruyter.
- Teeter, E. (2011). *Religion and Ritual in Ancient Egypt*. Cambridge University Press.
- Tribl, G. G. (2011). Dream as a Constitutive Cultural Determinant–The Example of Ancient Egypt. *International Journal of Dream Research*, 4/1, 24-30.
- Trigger, B. G. – Kemp, B. J. – O’Connor, D. – Lloyd, A. B. (1983). *Ancient Egypt: A Social History*. Cambridge University Press.
- Van Minnen, P. (2000). Agriculture and the 'taxes-and-trade' Model in Roman Egypt. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 133, 205-220.
- Vernus, P. – Yoyotte, Y. (2008). *The Book of the Pharaohs*. Cornell University Press.
- White, L. A. (1948). Ikhnaton: the Great Man vs. the Culture Process. *Journal of the American Oriental Society*, 68/2, 91-114.
- Wildung, D. (1980). Imhotep. İçinde Lexikon der Ägyptologie, vol. 3. ed. W. Helck - E. Otto. 145-148. Harrassowitz Verlag.
- Wilkinson, T. A. H. (2000). What a King Is This: Narmer and the Concept of the Ruler. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 86, 23-32.
- Wilkinson, T. A. H. (2000). *Royal Annals of Ancient Egypt: The Palermo Stone and Its Associated Fragments*. Routledge.
- Wilkinson, T. A. H. (2017). *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*. Thames & Hudson.
- Yıldırım, E. (2021). Eski Mısır’daki Memfis Teolojisine Göre Yaratılış Anlayışı ve Tanrısal Hiyerarşinin Düzenlenmesi. *Milel ve Nihal - İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 18/2, 239-263.
- Yıldırım, E. (2019). *Nil’in Tanrı Kralları*. Arkeoloji Sanat Yayınları.

Extended Abstract

The continuity of life in Ancient Egypt was provided by the water brought by the Nile River and by agriculture. Nile River Valley and Delta is one of the earliest geographies that adopted the understanding of agricultural production in human history. While the villages established by the Nile River were transformed into cities over time, the foundations of the monarchy in Egypt were laid. The Egyptian people, who did not suffer from irrigation problems as a result of the flooding of the Nile River, could obtain a high amount of product with little effort. As a result of the productive production in the valley and delta region of the Nile River, a very dense population could be fed, while the great construction activities of the royal institution were also financed. After the emergence of the central government system in Ancient Egypt, taxation gained an indispensable importance for the continuity of the institution of kingship. The job of tax collectors in ancient Egypt at harvest time was to collect taxes.

Even if no rain comes mind when drought is mentioned all over the world, for Ancient Egypt, the drought occurred when the Nile River did not overflow sufficiently. The grain products that the ancient Egyptian kings had taken from the people as taxes were collected in the large warehouses of the royal. These tax revenues were used for the expenditures made for the equipment of the army and the subsistence of the soldiers, the salaries of the officials who carried out the royal affairs and the expenses of the palace. The temples, which had a great influence on agricultural production in ancient Egypt, had large lands of their own.

Many studies have been carried out on the monument as "Seven Years of Famine" or "Story of Famine". The events in the inscription carved on a granite rock relate to the period of King Zoser, who is thought to have ruled between 2667 and 2648 BC. However, it is known that the construction of the stele took place during the reign of Ptolemy V Epiphanes, who reigned between 204 and 180 BC. In the first part of the Famine Stele, King Zoser describes the general situation in the country.

King Zoser stated that the arrival of disaster in Egypt began when the god Hapy did not come in time. Then he states that due to the lack of adequate irrigation for seven years, the immature grains dry up. King Zoser commissioned Imhotep to solve the famine problem. Imhotep made a journey to the place where Khnum, the chief god, is thought to be located. Imhotep begged both the god of Nile River Hapy and the god Khnum to end the famine. God Khnum announced to Imhotep that his coming and obedience would be rewarded. The god Khnum stated that he would let the god Hapy flow enthusiastically to end the famine. He also gave the good news to Renenutet, the goddess of the harvest, that he would allow people to increase their food to fill their stomachs.

The final sentences of the Famine Stele end with a warning that those who damage and deny the inscription will be punished, as is encountered in many of the ancient Egyptian inscriptions. Despite the rapid acceptance of Hellenistic culture in all of Asia Minor and administrative changes, the dynamics of administration in Ancient Egypt did not change. The kings of the Ptolemy dynasty of Macedonian origin, who ruled Egypt, adhered to the ancient Egyptian tradition. They must have also had the Famine Stele written to show their adherence to the ancient Egyptian tradition. It also continued during the Ptolemy dynasty, which was a Hellenistic kingdom, and the kings of the dynasty continued the religious rituals for local Egyptian gods, such as the ancient Egyptian kings, and ensured the continuity of the traditional Egyptian bureaucracy. In order to ensure the obedience of the ancient Egyptian people, it was necessary to maintain the understanding of management based on tradition. One of the most interesting proofs of this necessity is that Alexander the Great was declared the son of Amon by the clergy after he conquered Egypt. This exaltation stemmed from the necessity that the Egyptian people could accept Alexander the Great as a king only when a divine sanctity was attributed to him, who was accepted and obeyed as a human being by his rulers.

TAHTAKÖPRÜ VE ZİLLİ ÇAYLARI HAVZALARININ KARŞILAŞTIRMALI JEOMORFOMETRİK ANALİZİ*

Reşat GEÇEN

Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Hatay, Türkiye
rgecen@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-4144-6645

Kübra BALCI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Hatay, Türkiye
blcikubra3@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-7524-223X

Makale Geliş Tarihi: 14/10/2022

Makale Kabul Tarihi: 28/11/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Geçen, R. ve Balcı, K. (2022). Tahtaköprü ve Zilli Çayları Havzalarının Karşılaştırmalı Jeomorfometrik Analizi. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 201-225.

Öz

Yeryüzünde belli bir sahanın sahip olduğu sayısal özellikleri hesaplamak, geçmişteki oluşum ve gelişim sürecini, şekillendirilmesinde etkili olan faktörleri ve bu faktörlerin gücünü anlamaya yardımcı olmaktadır. Coğrafi Bilgi Sistemlerinin (CBS) sağlamış olduğu olanaklar sayesinde bir sahanın morfolojik özellikleri sayısal olarak kolay ve hızlı bir şekilde hesaplanabilmekte ve son dönemlerde birçok farklı çalışma alanlarında kullanılabilir. Bu çalışmada Amanos dağlarının farklı yamaçlarında yer alan komşu iki havzanın jeomorfometrik özellikleri hesaplanarak sonuçlar karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlardan hareketle, Amanos dağlarının iki yamacında tektonik ve morfolojik gelişimdeki benzerlik ya da farklılıkların ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Çalışmada 1/25000 ölçekli topoğrafya ve hidroğrafya paftaları, 1/100000 ölçekli jeoloji paftaları ilgili kurumlardan temin edilmiş, CBS ortamına aktarılarak ham veri olarak kullanılmıştır. Çalışmanın amacına göre ham veriler düzenlenmiş ve ihtiyaç duyulan veriler ayrı katmanlar halinde çizilerek oluşturulmuştur. Verilerin hazırlanmasından sonra amaca uygun Çizgisel, Alansal ve Yüzeysel jeomorfometrik indisler belirlenerek iki akarsu havzasına uygulanmış, her iki havza özelinde değerlendirmeler yapılmış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır.

Çalışmada elde edilen sonuçlar her iki havzada birbirine yakın değerler göstermiştir. Jeomorfometrik analizler ile elde edilen değerler her iki havzanın da olgunluk döneminde olduğunu göstermektedir. Tektonik açıdan ise çalışma sahasında topyekün bir yükselme hareketinin olduğu ve dolayısıyla her iki havzada da gençleşmenin görüldüğü tespit edilmiştir.

*- Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

Ayrıca Amanos dağlarının bu kesimi (Güney Amanos dağlarının kuzey bölümü) için farklı iki yamacın karşılaştırılması bağlamında, tektonik ve morfolojik oluşum ve gelişimde etkili olan faktörlerin benzerlik gösterdiği ve dolayısıyla simetrik bir durum olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jeomorfometrik İndisler, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Amanos Dağları, Zilli Çayı Havzası, Tahtaköprü Çayı Havzası

COMPARATIVE GEOMORPHOMETRIC ANALYSIS OF TAHTAKÖPRÜ AND ZİLLİ STREAMS BASINS

Abstract

Calculating the digital characteristics of a certain area on the earth helps to understand the formation and development process in the past, the factors that have been effective in shaping it, and the power of these factors. The possibilities provided by Geographic Information Systems (GIS) make it easy and quickly to calculate the morphological features of a field numerically, and GIS has been used in many different study areas recently. In this study, the geomorphometric characteristics of the two adjacent basins located on different slopes of the Amanos Mountains have been calculated and the results have been compared. Based on the results obtained, it is aimed to reveal the similarities or differences in the tectonic and morphological development on the two slopes of the Amanos Mountains.

In the study, topography and hydrography maps with scale of 1/25000, geology maps with scale of 1/100000 have been obtained from the relevant institutions, transferred to GIS environment and used as raw data. According to the purpose of the study, the raw data have been organized and the required data have been digitized in separate layers. After the preparation of the data, Linear, Areal and Relief geomorphometric indices relevant for the purpose have been determined and applied to two river basins, both basins have been evaluated specifically and the results have been compared.

The results obtained in the study have showed values close to each other in both basins. The values obtained by geomorphometric analyzes show that both basins are in the mature stages. In terms of tectonics, it has been determined that there is an uplift movement in the study area and therefore rejuvenation is observed in both basins. In addition, in the context of the comparison of two different slopes for this part of the Amanos Mountains (the northern part of the Southern Amanos Mountains), it has been concluded that the factors that are effective in tectonic and morphological formation and development show similarities and therefore a symmetrical situation.

Keywords: Geomorphometric Indices, Geographic Information Systems, Amanos Mountains, Zilli Stream Basin, Tahtaköprü Stream Basin

1. GİRİŞ

Yeryüzünün şekillenmesinde iç kuvvetler (tektonizma, volkanizma vb), dış kuvvetler (akarsu, rüzgâr, buzul, dalgalar vb.) ve özellikle son dönemlerde direk ya da dolaylı etki ile antropojenik olmak üzere birçok faktör etkilidir. Mekânsal ve zamansal açıdan değişmekle birlikte bu faktörlerin birçoğu aynı anda ve birlikte, farklı etki düzeyleri ile yeryüzünü şekillendirmektedir. Yeryüzünün oluşum ve gelişim sürecinin incelenmesi, yerbilimleri ile ilgilenen disiplinler için temel bir konu olup bu doğrultuda farklı yöntemler kullanılarak araştırmalar yürütülmektedir. Arazi çalışmaları ile yerinde inceleme ve gözlem, arazide alınan numunelerin laboratuvar ortamından incelenmesi gibi son dönemlerde teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) yöntemleri de sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle arazinin modellenip çeşitli hesaplamaların yapılmasında CBS

önemli avantajlar sunmaktadır.

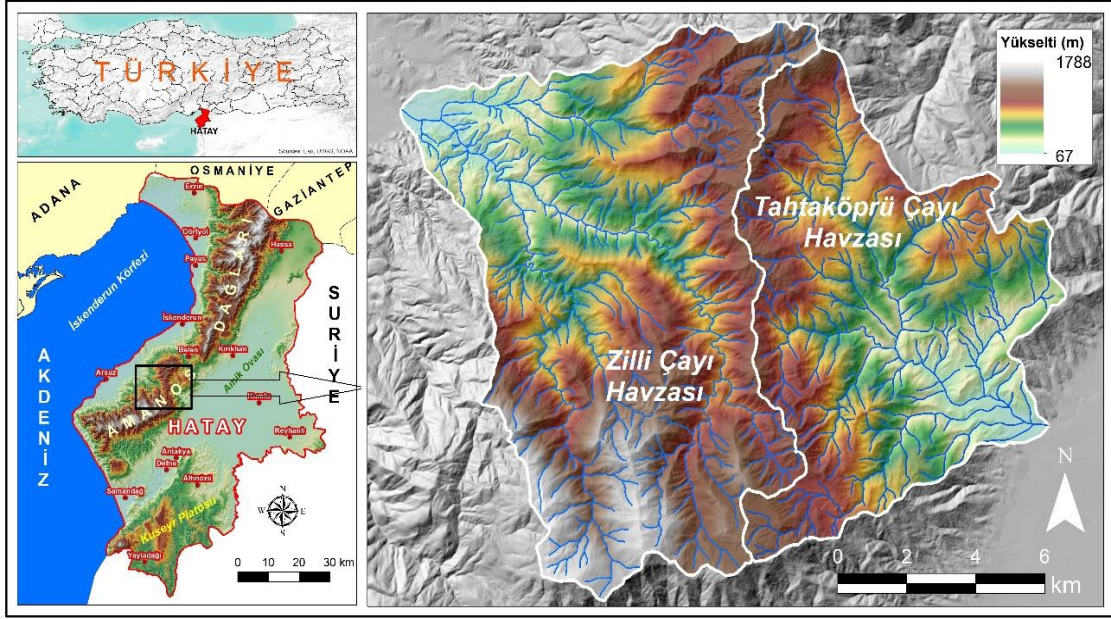
Yeryüzünün şekillenmesinde etkili olan faktörler, bu faktörlerin gücü ve süreci, arazinin oluşum ve gelişim durumu, incelenen alanın sahip olduğu özelliklerin ele alınması ile açıklanabilir. Arazinin çeşitli topoğrafik özelliklerini ortaya koymak için sayısal parametreler kullanarak istatistiksel yöntemler ile analiz edilmesi önem kazanmaktadır. Bu noktada “morfometri” ve “jeomorfometri” terimleri ortaya çıkmaktadır. Morfometri şekil bilimi anlamına gelmektedir ve jeomorfoloji çalışmalarında kullanımı Jeomorfometri olarak adlandırılmaktadır. Jeomorfometri terimi ilk defa 1957’de Chorley tarafından kullanılmış, arazinin yüzey ve topoğrafik özelliklerinin sayısal parametreler kullanılarak istatistiksel analizler ve hesaplamalar yürütülerek açıklamaya çalışılmasını kapsamaktadır. Jeomorfometrinin akarsu havzaları çalışmalarındaki kullanımının temeli Horton’a (1932) dayanmaktadır (Pike, 2000; Elbaşı ve Özdemir, 2018).

Günümüzde yer bilimleri ile ilgilenen araştırmacılar tarafından sıkça kullanılan jeomorfometrik analizler ve hesaplamalar sonucunda birçok indis üretilmiş ve kullanılmaktadır. Başta akarsu havzalarının jeomorfoljik özelliklerini, oluşum ve gelişim süreçlerini ortaya koymak amaçlı (Erginal ve Cürebal, 2007; Öztürk ve Erginal, 2008; Sarp vd., 2011; Özdemir, 2011, Karabulut vd., 2013; Karataş, 2017; Geçen ve Ölmez, 2017; Elebaşı ve Özdemir, 2018) olmak üzere buzul (Geçen vd., 2018; Öztürk vd., 2021), karst (Şimşek vd. 2021; Aydın ve Tuncer, 2021), kıyı (Şahin ve Bağcı, 2016) vb. topoğrafyalarında da kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Amanos dağlarının farklı iki yamacında yer alan komşu Tahtaköprü ve Zilli Çayı havzalarının jeomorfoljik özellikleri, oluşum ve gelişimi üzerinde etkili olan faktörleri morfometrik analizler yöntemi ile karşılaştırmalı olarak incelemektir. İnceleme sonucu, Amanos dağlarının çalışma sahası içerisinde yer alan kesimi için farklı yamaçlarında tektonik, morfolojik ve iklimik faktörlerin etkisiyle oluşum ve gelişim sürecinde benzerlik ya da farklılıkları ortaya koyarak simetriklik/asimetriklik gibi bir durumun olup olmadığını açıklamaya çalışmaktadır.

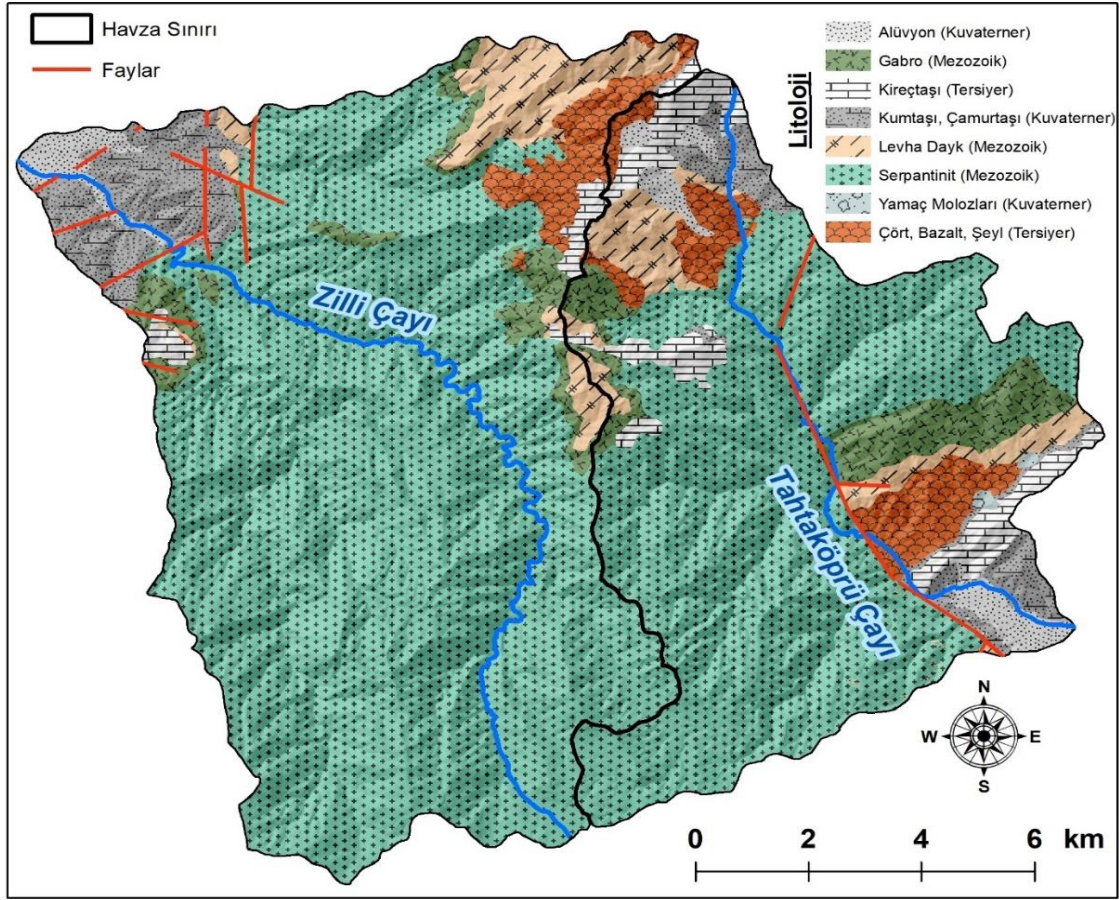
2. ÇALIŞMA ALANI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Çalışma sahası Hatay ili sınırları içerisinde, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan Amanos dağlarının Güney Amanoslar olarak adlandırılan (Yılmaz, 1984) bölümün kuzey kesiminde, farklı yamaçlarda yer alan komşu iki akarsu havzasının sınırlarından oluşmaktadır (Şekil 1). Biri Güney Amanos dağlarının kuzeybatı yamacında yer alan Zilli çayı havzası diğeri ise güneydoğu yamacında yer alan Tahtaköprü çayı havzasıdır. Su bölümü çizgisi ile birbirinden ayrılan havzalar arasında Amanos dağlarının zirve kesiminden geçen 19,4 km uzunluğunda ortak sınır bulunmaktadır. Zilli çayı Amanos dağlarının zirve kesiminden doğup kuzeybatı yönünden aktıktan sonra Arsuz kıyı ovası üzerinden devam ederek Akdeniz’e ulaşmaktadır. Tahtaköprü çayı ise Amanos dağlarının güneydoğu yamacından Amik ovasına ulaşip, ovada belli mesafe akışını sürdürdükten sonra Asi nehrinin kolu olan Karasu çayına ulaşmaktadır. Çalışmada belirlenen amaç doğrultusunda her iki havza sınırı ovalara ulaşılan noktalar ile sınırlandırılmış ve havzaların Amanos dağlarının farklı iki yamacını kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Sınırları oluşturulan Zilli çayı havzası 117,7 km² alana sahip olup 1788 metre ile 67 metre yükselti aralığında yer almaktadır. Tahtaköprü çayı havzasının alanı 80,7 km², en yüksek noktası 1393 metre, en alçak noktası ise 109 metredir.

Şekil 1: Çalışma sahasının lokasyon haritası.

Çalışma sahasını da içinde bulunduran Amanos dağları, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan Antakya-Kahramanmaraş horst-graben sistemin batı kanadını oluşturan horsta karşılık gelmektedir. Amanoslar, graben ile İskenderun körfezi arasında yükselmeye devam etmektedir. Kuzeyden gelen doğu Anadolu Fay Zonu ile güneyden gelen Ölü Deniz Fay Zonu'nun karşılaşma sahasına karşılık gelen bölgede jeodinamik faktörlerin rolü büyüktür. Arabistan levhasının da güneyden sıkıştırmasıyla sahada ters faylar, bindirmeler ve kıvrımlanmalar meydana gelmiştir. Amanos dağlarının temelini Prekambriyen'den Devoniyen'e kadar uzanan, üzerinde Mesozoik yaşlı kalkerler ve ofiyolitler (serpantinit, diyabaz, gabro, diyorit, piroksenit vb) ile Tersiyer yaşlı kalkerlerden oluşan bir istif oluşturmaktadır (Karataş ve Korkmaz, 2012: 28). Çalışmada ele alınan her iki havzanın büyük kesimini Mesozoik yaşlı serpantinitler oluşturmaktadır. Ayrıca Mesozoik ve Tersiyer yaşlı kireçtaşı, gabro, bazalt, çört gibi birimler yer yer yüzeylenmektedir. Her iki havzanın aşağı çığırında, Kuvaterner yaşlı alüvyon, kumtaşı ve çamurtaşı birimleri bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2: Çalışma sahasının jeoloji haritası.

Çalışma sahasında Akdeniz iklimi görülmektedir. İncelenen havzaların iklimik verilerini ölçen meteorolojik istasyon bulunmadığından en yakın istasyonlar olan İskenderun ve Antakya meteoroloji istasyonlarında elde edilen veriler alınmıştır. İskenderun istasyonuna göre yıllık ortalama sıcaklık değeri 20,2 °C yıllık toplam yağış değeri 785 mm iken Antakya istasyonunda ölçülen değerlere göre ise yıllık ortalama sıcaklık 18,2 °C yıllık toplam yağış miktarı ise 1173 mm'dir (MGM). Çalışma alanının bitki örtüsünü çam türleri, meşe, kayın, sedir gibi ağaç türleri ve maki oluşturmaktadır.

3. MATERYAL VE METOD

Çalışmada veri setleri bağlamında çeşitli kurumlardan ham veriler elde edilmiş, bu veriler gerek analiz edilerek ve gerekse altlık mahiyetinde kullanılarak amaca uygun yeni veriler üretilerek çalışmada kullanılmıştır. Harita Genel Müdürlüğünden (HGM) 1/25000 ölçekli vektör topoğrafya ve hidroğrafya paftaları, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğünden (MTA) 1/100000 ölçekli jeoloji paftaları temin edilmiş ham veri olarak kullanılmıştır. Topoğrafya paftalarından çalışma alanında yer alan iki havzanın sınırları ve havzalara ait Sayısal Yükseklik Modeli (SYM), Eğim ve Bakı haritaları üretilmiştir. Hidroğrafya paftalarında ve üretilen SYM'den faydalanarak her iki havzada yer alan akarsu dizinleri çıkarılmıştır. Jeoloji paftalarından ise çalışma alanına ait kesimin litoloji ve fay haritası üretilmiştir. Elde edilen bu veri katmanları amaca uygun indis hesaplamaları ve değerlendirmeler için görseller oluşturma bağlamında kullanılmıştır. Ayrıca materyal açısından çeşitli analiz ve hesaplamaların yapılması için CBS paket yazılımları kullanılmıştır.

Yöntem olarak CBS'nin sunduğu avantajlardan faydalanılmış, çeşitli analizler ve hesaplamalar yapılarak görseller hazırlanmıştır. Elde edilen ham veriler CBS ortamına aktarıldıktan sonra düzenlenmiş ve yeni veriler üretilmiştir. Çalışmanın amacına uygun veri katmanları oluşturulduktan sonra morfometrik indisler belirlenmiş ve hesaplanmıştır. Bu kapsamda çizgisel morfometrik indisler (akarsu dizini, akarsu sayısı, akarsu uzunluğu, ortalama akarsu uzunluğu, akarsu uzunluk oranı, çatallama oranı, yüzeysel akış uzunluğu, akarsu kıvrımlılık değeri), alansal morfometrik indisler (havza alanı, havza çevresi, dairesellik oranı, drenaj yoğunluğu, akarsu sıklığı, biçim faktörü, uzunluk oranı) ve yüzeysel morfometrik indisler (havza rölyefi, rölyef oranı, engebelilik oranı, hipsometrik eğri, hipsometrik integral, akarsu uzunluk-gradyan indeksi, vadi tabanı genişliği-vadi yüksekliği oranı) arasından, çalışmanın amacına uygun olanlar seçilmiş ve uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar çeşitli tablo, grafik ve haritala ile sunularak değerlendirilmiştir.

4. İNDİS UYGULAMALARI VE BULGULAR

Akarsu havzaları; çizgisel, alansal ve relief özellikleri itibariyle sayısal olarak nitelendirilebilen ve hesaplanabilen çeşitli geometrik özelliklere sahiptir. Havzaların karakterlerini ortaya koymak, jeomorfolojik oluşum ve gelişiminde etkili olan faktörleri açıklayabilmek ve iki havzayı karşılaştırabilmek için, havzaların çizgisel, alansal ve relief analizleri kapsamında amaca uygun indisler hesaplanmış ve değerlendirilmiştir.

4.1. Çizgisel Morfometrik Analizleri

Çizgisel morfometrik analizler akarsu ve kolları, izohipsler gibi çizgi (line) olarak temsil edilen objeler temel alınarak yapılan analizleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışma alanındaki her iki havzada, akarsu ve kolları vektör veri formatında sayısallaştırıldıktan sonra sınıflandırılarak indislerde kullanılmıştır.

4.1.1. Akarsu Dizini (Stream Order) (S)

Akarsu dizini, akarsu ağını oluşturan segmentler arasındaki hiyerarşik ilişkiyi anlamak için kantitatif analizlerin ilk aşamasıdır. Akarsu derecelendirilmesi akarsuyun bölümleri arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ortaya çıkarmak için yapılır ve drenaj havzalarının büyüklüklerine göre bir sınıflandırmanın yapılmasına olanak sağlar. Akarsu ve kollarının sınıflandırılması ilk kez Horton (1945) tarafından ortaya konulmuş ve daha sonra Strahler (1952) tarafından geliştirilmiştir. Strahler yönteminde, bir akarsu ağını oluşturan, yan kolu olmayan, ağın başlangıç segmentleri 1. dizin olarak sınıflandırılmaktadır. İki tane 1. dizin segmenti birleştiğinde birleşim noktasından itibaren 2. dizini, iki tane 2. dizin birleşince 3. dizini oluşturacak şekilde, akarsu ağının ağız konumuna kadar devam ederek sınıflandırma yapılmaktadır (Strahler, 1952). Bu sınıflandırmada daha küçük bir değere sahip dizin kendisinden büyük bir dizinle birleşince dizin değerinde bir değişme olmaz. Ancak iki eşdeğer dizin birleştiğinde dizin sıralamasında bir artış olmaktadır.

Çalışmada incelen her iki havzada yer alan akarsu ve kolları Strahler sınıflandırılmasına göre sınıflandırılmış ve Şekil 3'te verilmiştir. 1. dizin ile başlayan sınıflandırma her iki havzanın ağız kesimlerinde 5. dizini oluşturmuşlardır. Bu sınıflandırmada elde edilen dizin sayısı, uzunluğu gibi değerler, ilerleyen indislerde parametre olarak kullanılmaktadır.

Tablo 1: Tahköprü çayı ve Zilli çayı havzalarında akarsu dizin sayıları.

Dizin No	Dizin Sayısı	
	Tahtaköprü Çayı	Zilli Çayı
1	171	243
2	41	57
3	9	12
4	3	3
5	1	1
Toplam	225	316

4.1.3. Akarsu Uzunluğu (Stream Length) (L_u)

Akarsu uzunluğu, havzanın yüzeysel akışını ortaya koymak için kullanılan en önemli hidrolojik özelliklerinden biridir. Akarsu segment uzunlukları dizinlere göre gruplandırılarak toplam uzunlukları hesaplandıktan sonra havza geneli için bütün akarsu ağı uzunluğu hesaplanır (Eşitlik 2). Genellikle akarsu segmentlerinin toplam uzunluğu, dizinlere göre ilk dizinde en fazladır ve akarsu dizini arttıkça segmentlerin toplam uzunluğu düşmektedir.

$$L_u = L_1 + L_2 + \dots + L_n \quad (2)$$

(Formülde; L_u : toplam akarsu uzunluğunu, L_1 : toplam 1. dizin akarsu uzunluğunu, L_2 : toplam 2. dizin akarsu uzunluğunu,....., L_n : en yüksek değere sahip toplam akarsu uzunluğunu ifade etmektedir.)

Çalışma alanında yer alan Tahtaköprü çayı havzasında yaklaşık 198,5 km, Zilli çayı havzasında ise yaklaşık 273,6 km toplam uzunluklara sahip akarsu ağı hesaplanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: Tahköprü çayı ve Zilli çayı havzalarında akarsu dizin uzunlukları.

Dizin No	Dizin Uzunluğu (m)	
	Tahtaköprü Çayı	Zilli Çayı
1	122254,7	165066,7
2	35405,43	48876,81
3	27195,19	20342,32
4	7868,79	34691,5
5	5767,57	4582,39
Toplam	198491,68	273559,72

4.1.4. Ortalama Akarsu Uzunluğu (Mean Stream Length) (L_{sm})

Ortalama akarsu uzunluğu bir havzanın yüzey özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Arızalı bir yüzeye sahip havzalarda ortalama akarsu uzunluğu düşük çıkarken daha sade yüzeylere sahip havzalarda değer yüksek çıkmaktadır. Ortalama akarsu uzunluğu her bir dizin için ayrı ayrı hesaplanabildiği gibi bütün havza geneli için de hesaplanabilmektedir. Eşitlik 3'te görüldüğü gibi toplam akarsu uzunluğunun toplam akarsu sayısına bölünmesi ile hesaplanmaktadır.

$$L_{sm} = L_u / N_u \quad (3)$$

(Formülde; L_{sm} : Ortalama akarsu uzunluğunu, L_u : Toplam Akarsu Uzunluğunu, N_u : Toplam Dizin Sayısı ifade etmektedir.)

Havza genelinde ortalama akarsu uzunlukları itibariyle Tahtaköprü çayı havzasında 882,2 metre, Zilli çayı havzasında 865,7 metre çıkarak birbirine yakın değerler ortaya çıkmıştır (Tablo 3). Dizinelere göre değerlendirildiğinde 1., 2. ve 5. dizinlerde benzer değerler hesaplanmış 3. ve 4. dizinlerde ise farklılık görülmektedir. Özellikle 4. dizinde her iki havzada 3'er akarsu segmenti

bulunurken ortalama uzunlukları Zilli çayı havzasında 11.563,8 metre iken Tahtaköprü çayı havzasında 2622,9 metre hesaplanmıştır.

Tablo 3: Tahkörü çayı ve Zilli çayı havzalarında dizinlere ve havza geneline göre ortalama akarsu uzunlukları.

Dizin No	Ortalama Dizin Uzunluğu (m)	
	Tahtaköprü Çayı	Zilli Çayı
1	714,9	679,3
2	863,5	857,5
3	3021,7	1695,2
4	2622,9	11563,8
5	5767,6	4582,4
Havza Ortalaması	882,2	865,7

4.1.5. Akarsu Uzunluk Oranı (River Length Ratio) (R_l)

Akarsu uzunluk oranı bir havzadaki suyun toplanma ve ana akarsuya ulaşma süresi hakkında bilgi verir. Bu veriye dayanarak taşkın riski ile ilgili değerlendirmede bulunulabilir (Özdemir, 2011; Karataş, 2017). Bu indiste her bir dizinde bulunan akarsu segmentlerin toplam uzunlukları ya da ortalama uzunluklarının bir üst dizindeki toplam ya da ortalama uzunluklarına bölünmesi ile hesaplanmaktadır (Eşitlik 4). Ortalama uzunluklarının kullanılması daha doğru sonuç vermektedir. Bir havzada yan kolların dahil olmuş olduğu akarsu koluna oranıdır. Değerin yüksek çıkması her dizin için yan kolların ortalama uzunlukları dahil olduğu segmentten daha uzun olduğunu ifade eder ki bu durumda havza genelinde suyun toplanması ve ana akarsuya ulaşması daha uzun süre alacağını göstermektedir. Bu tür havzalarda taşkın riskinin daha düşük olacağı sonucu çıkarılabilir.

$$R_l = L_u / L_{u+1} \quad (4)$$

(Formülde; R_l : Akarsu uzunluk oranını, L_u = Dizin toplam veya ortalama uzunluğunu, L_{u+1} = Bir üst dizin toplam veya ortalama uzunluğunu ifade etmektedir.)

Çalışmada her iki havza için Strahler sınıflandırması sonucu elde edilen dizinlerin ortalama uzunlukları oranlanarak hesaplanmış ve Tablo 4'te verilmiştir. Tahtaköprü çayı havzasında 0,68, Zilli çayı havzasında ise 0,99 değerleri elde edilmiştir. Birbirine yakın ve genel anlamda düşük değerler ortaya çıktığı, buna bağlı olarak her iki havzada taşkın riskinin bu faktöre bağlı olarak düşük olacağı, kıyaslamak gerekirse Tahtaköprü çayı havzasında kısmen daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4: Tahkörü çayı ve Zilli çayı havzalarında akarsu uzunluk oranları.

	Akarsu Uzunluk Oranı	
	Tahtaköprü Çayı	Zilli Çayı
I/II	0,83	0,79
II/III	0,29	0,51
III/IV	1,15	0,15
IV/V	0,45	2,52
Ortalama	0,68	0,99

4.1.6. Çatallanma Oranı (Bifurcation Ratio) (R_b)

Çatallanma oranı bir havzadaki akarsu dizin sayılarının bir üst dizin sayısına bölünmesi ile hesaplanır (Strahler, 1952) (Eşitlik 5). Havza geneli için ise elde edilen değerlerin ortalaması alınır. Bu indis değeri bir havzadaki topoğrafyanın parçalanmışlık düzeyini verir ki bu durum

klimatik faktörlerin yanında litolojik yapı ve arazinin topoğrafya özellikleri ile yakın ilişki içindedir. Özdemir (2011) bu indis sonucunu sabit bir değere göre yorumlamanın doğru olmayacağını, farklı havzaların karşılaştırılmasında göreceli değerlendirilmesinde kullanılmasının doğru olacağını ifade etmektedir.

$$R_b = N_u / N_{u+1} \quad (5)$$

(Formülde; R_b : Çatallanma oranını, N_u : dizin sayısını, N_{u+1} : Bir Sonraki Dizin Sayısını ifade eder.)

Çalışmada incelenen her iki havza için bu indis değerli hesaplanmış ve Tablo 5'te verilmiştir. Sırasıyla Tahtaköprü çayı havzasında 3,68, Zilli çayı havzasında 4 ortalama değerleri hesaplanmış ve her iki havzada birbirine yakın değerler elde edildiği görülmektedir.

Tablo 5: Tahköprü çayı ve Zilli çayı havzalarında çatallanma oranları.

	Çatallanma Oranı	
	Tahtaköprü Çayı	Zilli Çayı
I/II	4,17	4,26
II/III	4,56	4,75
III/IV	3,00	4,00
IV/V	3,00	3,00
Ortalama	3,68	4,00

4.1.7. Yüzeysel Akış Uzunluğu (Length of Overland Flow) (L_g)

Yüzeysel akış uzunluğu bir havzaya düşen yağışlardan sonra suyun bir kanala ulaşmadan önce yüzeyde akış gösterdiği durumu ifade eder (Horton, 1945) ve seyelan olarak tanımlanır (Hoşgören, 2011). Bir havzada meydana gelecek erozyon ile ilgili bilgi veren bu indis değeri genellikle dairesel bir şekle sahip ve yamaç eğimlerinin düşük olduğu havzalarda yüksek çıkmaktadır (Özdemir, 2011). İndis havza alanının toplam akarsu uzunluğuna ya da drenaj yoğunluğuna bölünerek hesaplanmaktadır. Değerin yüksek çıkması birim alana düşen akarsu kanalının az olduğunu dolayısıyla düşen yağış ile birlikte suyun kanala ulaşması fazla mesafe ve süre alacağını gösterir ki bu seyelan yani yüzeysel akışın artacağını gösterir. Çalışma alanında havza alanının toplam akarsu uzunluğunun iki katına bölünerek (Eşitlik 6) her iki havza için indis değeri hesaplanmıştır. Tahtaköprü çayı havzası için 0,20 ve Zilli çayı havzası için ise 0,22 değerleri hesaplanmış ve her iki havzanın yakın değerlere sahip olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 6).

$$L_g = A / 2 * L_u \quad (6)$$

(Formülde; L_g : Yüzeysel akış uzunluğunu, A : Havza alanını, L_u : Toplam Akarsu uzunluğunu ifade etmektedir.)

Tablo 6: Tahköprü çayı ve Zilli çayı havzalarında yüzeysel akış uzunluğu.

Yüzeysel Akış Uzunluğu	
Tahtaköprü Çayı	Zilli Çayı
0,20	0,22

4.1.8. Akarsu Kıvrımlılık Değeri (River Sinuosity Index) (R_{si})

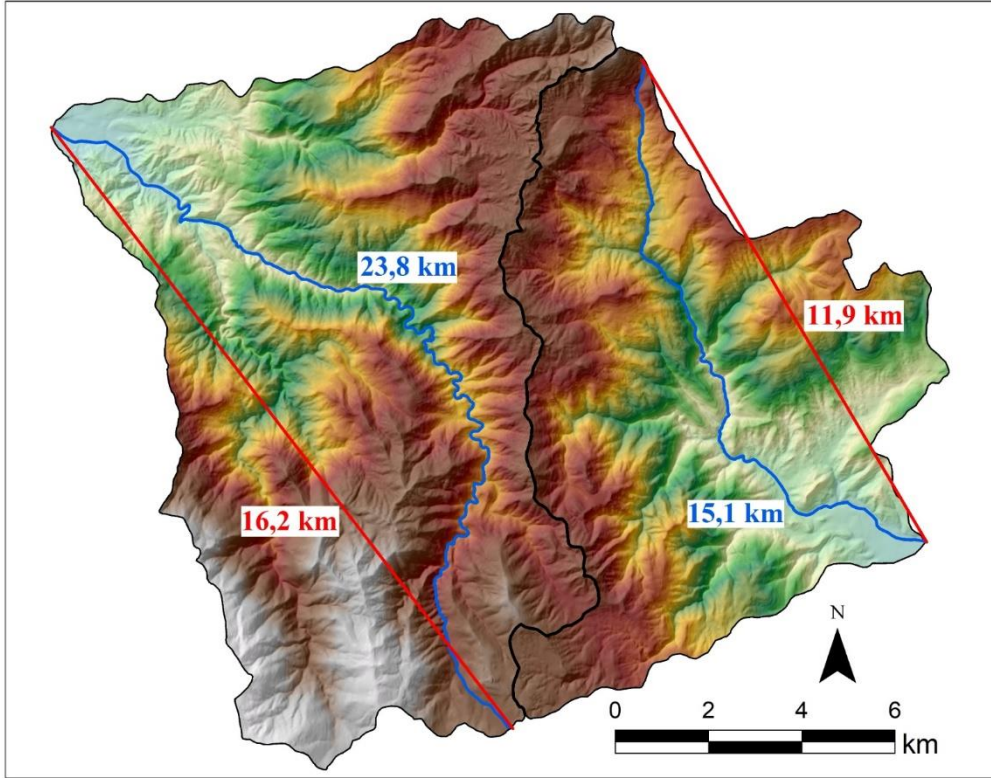
Bir havzada ana akarsuyun kaynaktan ağıza kadar olan uzanış şekli, havzanın şekli, topoğrafya özellikleri, tektonik hareketler ve eğim özelliklerine bağlı olarak değişmektedir. Herhangi bir etki olmazsa eğim doğrultusunda düz ya da düze yakın bir çizgi şeklinde olması beklenir ancak arazide bu şekilde bir akarsuya rastlamak mümkün değildir. Tektonik hareketlere bağlı olarak yön değiştirme, eğim değerlerinde düşmeler ile mendereslenme, litolojik farklılıklardan ve yapısal özelliklerden dolayı akarsu yatağında meydana gelen kayma, heyelan gibi kütle hareketleri ile akarsu yatağının uzanışında meydana gelen değişimler, antropojenik

faktörler ile müdahaleler gibi sebeplerden dolayı akarsu yataklarının uzanışından kıvrımlanmalar oluşmaktadır. Akarsu kıvrımlılık değeri akarsuyun yatak uzunluğunun, kaynak noktasından ağız noktasına kadar olan kuş uçuşu uzunluğa bölünmesi ile hesaplanmaktadır (Eşitlik 7). İndis değeri 1'in üzerinde çıkar, 1'e yaklaştıkça akarsu yatağının düz bir şekle sahip olduğunu, 1'den uzaklaştıkça kıvrımlılığın arttığını gösterir.

$$R_{si} = L_m / L_d \quad (7)$$

(Formülde; R_{si} : Akarsu kıvrımlılık değerini, L_m : Ana akarsu yatağı uzunluğunu, L_d : Ana akarsuyun ağız ile kaynak arasındaki kuş uçuşu mesafesini ifade eder.)

Çalışma sahasında; Zilli çayının kanal uzunluğu 23,8 km, kuş uçuşu mesafe 16,2 km iken Tahtaköprü çayının kanal uzunluğu 15,1 km, kuş uçuşu mesafe ise 11,9 km olarak hesaplanmıştır (Şekil 4). Kıvrımlılık değerleri, Zilli çayında 1,46, Tahtaköprü çayında ise 1,26 olarak ortaya çıkmıştır (Tablo 7). Zilli çayının Tahtaköprü çayına göre kısmen daha kıvrımlı olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4: Tahtaköprü çayı ve Zilli çayının uzunluk değerleri.

Tablo 7: Tahtaköprü çayı ve Zilli çayının kıvrımlılık değerleri.

Kıvrımlılık değeri	
Tahtaköprü Çayı	Zilli Çayı
1,26	1,46

4.2. Alansal Morfometrik Özellikler

Alansal indisler bir havzanın iki boyutlu özellikleri üzerinden hesaplanan alan ve çevre parametreleri kullanılarak havzaların şekil özellikleri ve çizgisel parametreler ile ilişkilerini ele almaktadır. Bu kapsamda, çalışmada incelenen her iki havza için alan ve çevre değerleri ölçülmüş

ve daha önce hesaplanan bazı çizgisellik indis sonuçları ile birlikte kullanılarak amaca uygun alansal bazı indisler hesaplanmıştır.

4.2.1. Havza Alanı (A) ve Havza Çevresi (P)

Alan ve çevre değerleri bir havzanın genel boyutu ve şekli ile ilgili temel bilgi verirken diğer alansal indislerin hesaplanmasında da parametre olarak kullanılmaktadır. Çalışma alanında yer alan Tahtaköprü çayı havzası 80,7 km² alana sahip ve çevresi 48,7 km'dir. Zilli çayı havzası ise 117,7 km² alana ve 57,4 km çevre uzunluğuna sahiptir (Tablo 8).

Tablo 8: Tahtaköprü çayı ve Zilli çayı havzalarının alan ve çevre değerleri.

	Alan (km ²)	Çevre (km)
Tahtaköprü Çayı	80,7	48,7
Zilli Çayı	117,7	57,4

4.2.2. Dairesellik Oranı (Circularity Ratio) (R_c)

Bir havzanın şekli üzerinde tektonizma ve yapısal özellikler etkilidir ve dairesellik oranı havzanın yapısal açıdan ne derecede denetlendiği konusunda bilgi vermektedir (Mahadevashwamy vd., 2011: 730; NIH, 1998:14). Dairesellik oranı bir havzanın sahip olduğu alanın, aynı çevre uzunluğuna sahip bir dairenin alanına bölünmesi ile hesaplanmaktadır (Miller, 1953) (Eşitlik 8). İndis sonucunda 0 ile 1 arasında değer elde edilir ki, 1 yaklaştıkça dairesellik artar. Çalışmada Tahtaköprü çayı havzası için 0,43 ve Zilli çayı havzası için ise 0,45 değerleri elde edilmiştir (Tablo 9). Dairesellik açısından her iki havzanın birbirine yakın ve benzer olduğu anlaşılmaktadır.

$$R_c = 4\pi A / P^2 \quad (8)$$

(Formülde; R_c: Dairesellik oranını, A: Havza alanını, P: Havza çevresini, π: pi sayısını (3.14 olarak alınmıştır) ifade etmektedir.)

Tablo 9: Tahtaköprü çayı ve Zilli çayı havzalarının dairesellik oranları.

Dairesellik Oranı	
Tahtaköprü Çayı	Zilli Çayı
0,43	0,45

4.2.2. Drenaj Yoğunluğu (Drainage Density) (D_d)

Drenaj yoğunluğu, bir havzaya düşen yağışların akarsu kanalları yani çizgisel akış ile ne derecede drene edildiğini ortaya koymaktadır. Havzanın litolojik ve topoğrafik yapısı, geçirgenlik durumu, bitki örtüsü özellikleri, iklimik faktörler gibi özellikler drenaj yapısını ve yoğunluğunu etkilemekte (Reddy vd., 2004; Baker vd., 1988; Verstappen, 1983), dolayısıyla bu indis ile edilen sonuç havza ile ilgili bu faktörler bağlamında bilgi vermektedir. Drenaj yoğunluğu havzada yer alan toplam akarsu uzunluğunun havza alanına bölünmesi ile hesaplanmaktadır (Horton, 1932) (Eşitlik 9).

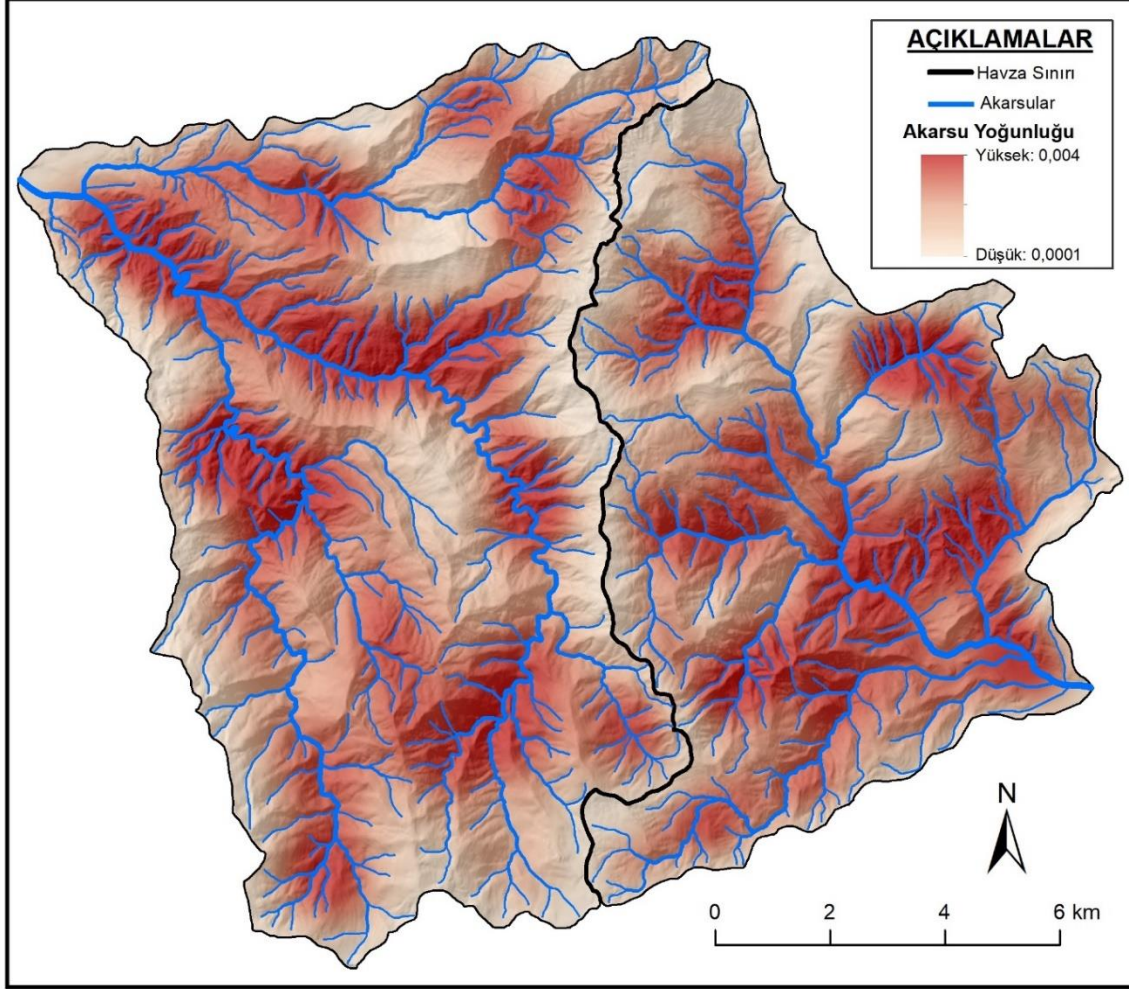
$$D_d = L_u / A \quad (9)$$

(Formülde; D_d: Drenaj Yoğunluğunu, L_u: Toplam akarsu uzunluğunu, A: Havza alanını ifade etmektedir.)

Çalışmada her iki havza için drenaj yoğunlukları hesaplanmış, Tahtaköprü çayı havzası için 2,46, Zilli çayı havzası için ise 2,32 değerleri elde edilmiştir (Tablo 10). Havza geneli için birbirine yakın değerlere sahip drenaj yoğunluğunun havzalarda mekânsal değişimi için Şekil 5'te verilen drenaj yoğunluk haritası üretilmiştir.

Tablo 10: Tahköprü çayı ve Zilli çayı havzalarında drenaj yoğunlukları.

	Akarsu Uzunluğu (km)	Havza Alanı (km ²)	Drenaj Yoğunluğu
Tahtaköprü Çayı	198,5	80,7	2,46
Zilli Çayı	273,6	117,7	2,32

Şekil 5: Tahköprü çayı ve Zilli çayı havzalarının drenaj yoğunluk haritası.**4.2.4. Akarsu Sıklığı (Stream Frequency) (F_s)**

Akarsu sıklığı drenaj yoğunluğuna benzer bir indistir. Akarsu dizin sayısının havza alanına bölünmesi ile hesaplanmaktadır (Eşitlik 10) ve birim alana düşen dizin sayısını vermektedir. Geçirgen litolojik birimlerin bulunduğu, alçak rölyef özelliklerine sahip ve yoğun bitki örtüsünün hâkim olduğu havzalarda düşük; geçirgen olmayan zemin özellikleri, yüksek rölyef ve seyrek bitki örtüsünün olduğu havzalarda yüksek değerler çıkmaktadır (Özdemir, 2011). Çalışmada ele alınan her iki havzada akarsu sıklığı değerleri birbirine yakın çıkmıştır (Tablo 11).

$$F_s = N_u / A \quad (10)$$

(Formülde; F_s : Akarsu yoğunluğunu, N_u : toplam akarsu dizin sayısını, A : Havza alanını ifade etmektedir.)

Tablo 11: Tahtaköprü çayı ve Zilli çayı havzalarında akarsu sıklıkları.

	Akarsu Sayısı	Havza Alanı (km ²)	Akarsu Sıklığı
Tahtaköprü Çayı	225,0	80,7	2,79
Zilli Çayı	316,0	117,7	2,68

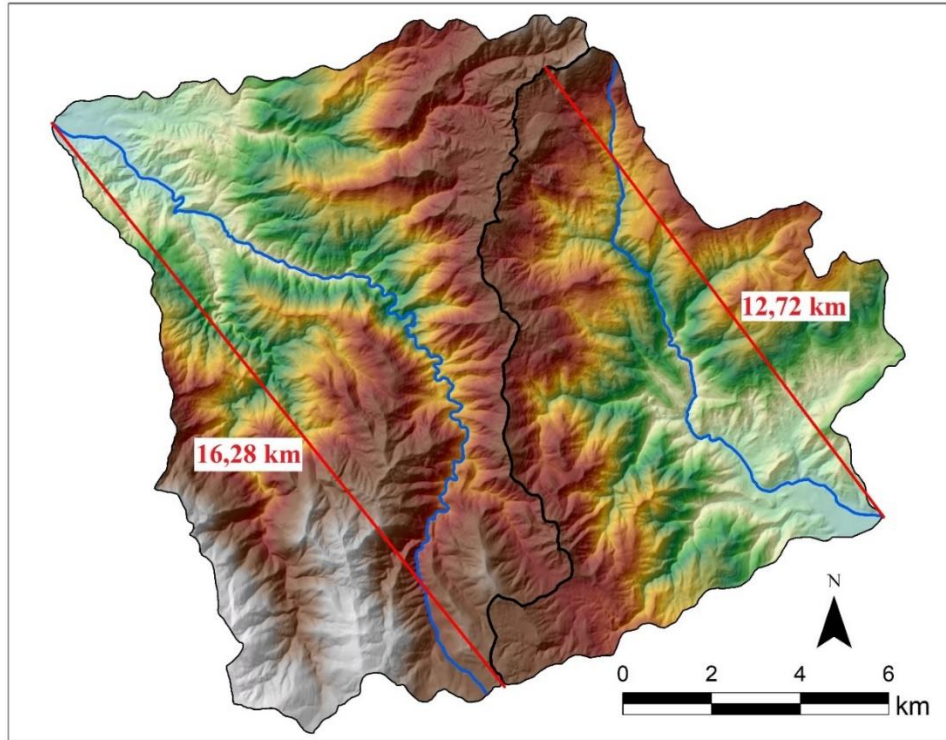
4.2.5. Biçim Faktörü Oranı (Form Factor) (R_f)

Biçim faktörü bir havzanın uzunlamasına ya da dairesel bir şekil özelliğine sahip olduğunu ortaya koyar. Havzaların bu özelliği, suların havza alanının farklı kesimlerinde ne şekilde ve sürede drene olacağı hakkında bilgi verir. Nitekim dairesel havzalarda değer yüksek çıkar ve ana akarsu kolu kısa yan kollar ise uzun olacağından havzadaki suların ana akarsuya ulaşmaları daha fazla süre alır ancak ana akarsuya ulaştıktan sonra daha kısa sürede akım değeri daha hızlı artacaktır. Uzunlamasına bir şekle sahip havzalarda ise yan kollar kısa ana akarsu uzun olacağından ana akarsuya ulaşma süresi kısa ancak ana akarsuyun akım miktarındaki artış daha fazla zaman alacaktır (Biswas vd., 1999; Reddy vd., 2004, Özdemir, 2011). Dairesel özelliği sahip ya da yakın olan havzalarda ana akarsu üzerinde taşkın riskinin daha fazla olacağı ortaya çıkmaktadır.

Biçim faktörü havza alanının maksimum havza uzunluğunun karesine bölünmesi ile hesaplanmaktadır (Horton, 1932) (Eşitlik 11). Çalışma alanında, Tahtaköprü çayı havzasının uzunluk değeri 12,72 km ve Zilli çayının uzunluk değeri 16,28 km olarak (Şekil 6) hesaplanmış ve biçim faktörü olarak sırasıyla 0,50 ve 0,44 değerleri elde edilmiştir (Tablo 12). Birbirine yakın değerler çıkan her iki havzanın da yarı dairesel bir özelliğe sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

$$R_f = A / L_b^2 \quad (11)$$

(Formülde; R_f: Biçim faktörünü, A: Havza alanını, L_b²:Havza uzunluğunun karesini ifade etmektedir.)

Şekil 6: Tahtaköprü çayı ve Zilli çayı havzalarının uzunluk değerleri.

Tablo 12: Tahköprü çayı ve Zilli çayı havzalarının biçim faktörü oranları.

	Havza Alanı	Havza Uzunluğu	Biçim Faktörü oranı
Tahtaköprü Çayı	80,7	12,72	0,50
Zilli Çayı	117,7	16,28	0,44

4.2.6. Uzunluk Oranı (Elongation Ratio) (R_e)

Uzunluk oranı havzanın şekliyle ilgili bilgi veren diğer bir indis olup havzayla aynı alana sahip bir dairenin çapıyla havzanın maksimum uzunluğu arasındaki oranla elde edilir (Schum, 1956) (Eşitlik). Tam daire şeklinde olan bir havzada bu değer 1 çıkar ve havzanın ovalleşmesi artıka değer 1'den uzaklaşarak 0'a yaklaşır. Uzunluk oranları Tahtaköprü çayı havzasında 0,8 Zilli çayı havzasında ise 0,75 olarak hesaplanmıştır (Tablo 13). Birbirine yakın uzunluk oranına sahip her iki havzanın da yarı dairesel bir özelliğe sahip olduğu bu indis sonucunda da ortaya çıkmaktadır.

$$R_e: 2 / L_b * (A / \pi)^{0.5} \quad (12)$$

(Formülde; R_e : Uzunluk oranını, L_b : Havza uzunluğunu, A : Havza alanını π : Pi sayısını (3,14 olarak alınmış) ifade etmektedir.)

Tablo 13: Tahköprü çayı ve Zilli çayı havzalarının uzunluk oranları.

	Havza Alanı (km ²)	Havza Uzunluğu (km)	Uzunluk Oranı
Tahtaköprü Çayı	80,7	12,72	0,80
Zilli Çayı	117,7	16,28	0,75

4.3. Yüzeysel (Rölyef) Morfometrik Parametreler

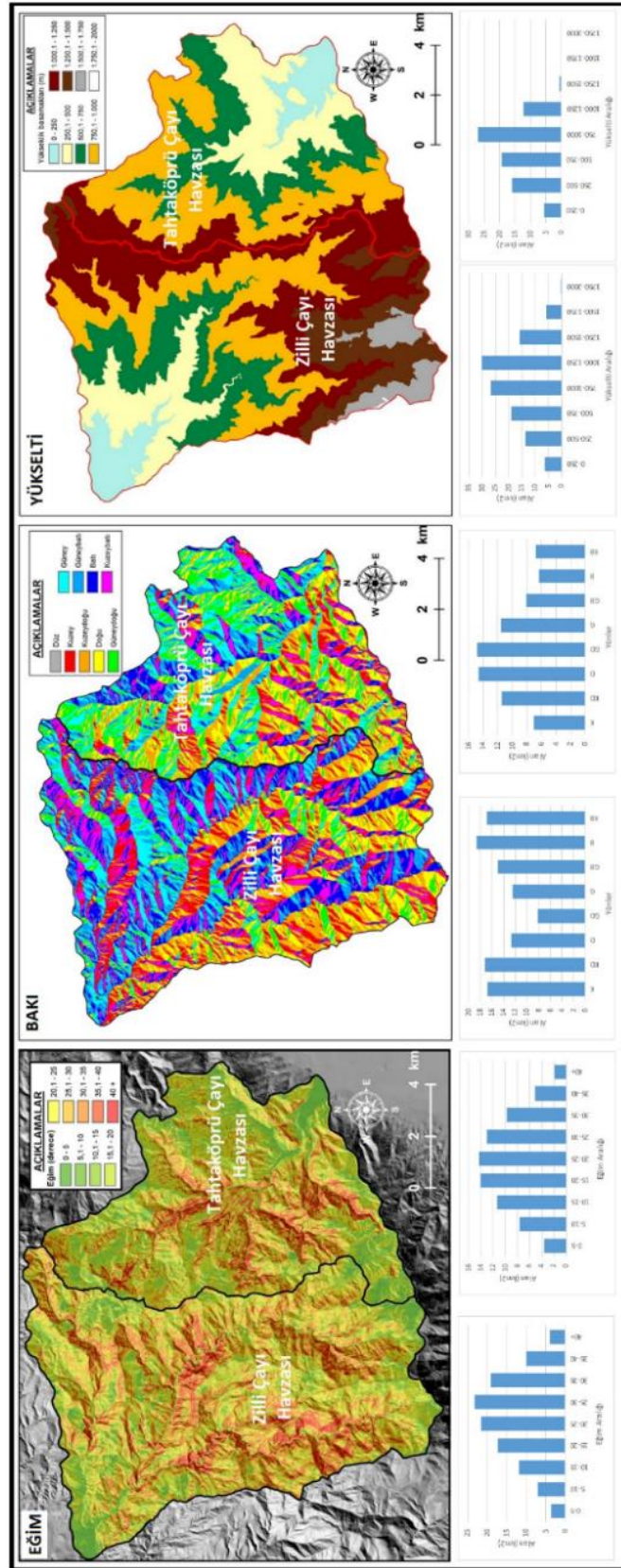
Yüzeysel morfometrik analizleri, yükseltinin de ele alınarak yapıldığı, çizgisel ve alansal parametreler ile ilişkilendirildiği hesapları kapsamaktadır.

4.3.1. Eğim, Bakı ve Yükselti Özellikleri

Eğim ve bakı özellikleri bir havzanın tektonik serüveni ve dış kuvvetlerin, özellikle flüvyal süreçlerin, meydana getirdiği faaliyetler hakkında bilgi vermektedir. Yükselti, bu süreçler sonucunda şekillendiği gibi aynı zamanda bu süreçleri tetikleyen ve şekillendiren bir faktör de olmaktadır. Ayrıca eğim, bakı ve yükselti özellikleri bir havzada; sıcaklık, yağış, bitki örtüsü, kütle hareketleri, güneşlenme süresi, yüzeysel akış ve sızma dengesi, toprak türü ve kalınlığı gibi birçok özelliği direkt etkilemekte ve belirlemektedir.

Çalışma alanında incelenen her iki havzanın eğim, bakı ve yükselti özellikleri hesaplanmış ve Şekil 7'de verilmiştir. Eğim açısından her iki havzada normal dağılıma benzer bir görüntü ortaya çıkmış ve özellikle 20-30° eğime sahip alanların yoğun olduğu ortaya çıkmaktadır. Mekânsal dağılım itibarıyla her iki havzadaki ana akarsuların ağız kesimlerinde vadi tabanlarında eğim değerleri düşük akarsu segmentlerin her iki tarafında yer alan yamaçlarda eğim değerleri yüksek olduğu görülmektedir. Bakı faktörü açısından Amanos dağlarının farklı yamaçlarında yer almaları sebebiyle zıt bir durum ortaya çıkmıştır. Kuzeybatı yamaçta yer alan Zilli çayı havzasında batı, kuzeybatı ve kuzey bakışının hâkim olduğu, güneydoğu yamaçta yer alan Tahtaköprü çayı havzasında ise güney, güneydoğu ve doğu bakışının hâkim olduğu görülmektedir. Yükselti özellikleri incelendiğinde Zilli çayı havzası, 68 metre ile 1788 metre arasında değerlere sahipken, Tahtaköprü çayı havzası 109-1393 metre yükselti değerleri arasında yer almaktadır. Amanos dağlarının zirve kuşağında geçen su bölümü çizgisi ile birbirinden ayrılmalarına rağmen yanında Zilli çayı havzasında yükseltinin fazla olmasının sebebi Tahtaköprü çayı havzası ile sınırı olmayan güneybatı kesiminde yer alan yüksek değere sahip tepelerdir. Yükseltiye göre alansal dağılımları itibarıyla Zilli çayı havzasının büyük kesimi 500-1500 metre aralığında yer alırken Tahtaköprü çayı havzasında 250-1250 metreler arasında yükseltiye sahip alanlar havzanın büyük kısmını oluşturmaktadır. Yükselti açısından Tahtaköprü çayı havzası nispeten daha alçak irtifaya sahip olduğu görülmektedir.

Tahtaköprü ve Zilli Çayları Havzalarının Karşılaştırmalı Jeomorfo-metrik Analizi

Şekil 7: Tahtaköprü çayı ve Zilli çayı havzalarının eğim, baki ve yükselti özellikleri.

4.3.2. Havza Rölyefi (Basin Relief) (H)

Havza rölyefi Strahler(1957) tarafından bir havzanın en yüksek noktası ile vadi tabanından en düşük noktası arasındaki yükseklik farkı olarak tanımlanmış ve eşitlik 13 formülü ile hesaplanmaktadır.

$$H = Z - z \quad (13)$$

(Formülde; H: Havzanın rölyefini, Z: Havzanın maksimum yükselti değerini, z: Havzanın minimum yükselti değerini ifade etmektedir.)

Çalışma alanında Tahtaköprü çayı havzasının rölyef değeri 1283,7, Zilli çayı havzasının rölyef değeri 1720,5 olarak hesaplanmıştır (Tablo 14). Zilli çayı havzasında bu değer yüksek çıkmasının sebebi daha önce belirtildiği üzere iki havza arasında sınır olmayan güneybatı kesiminden yüksek değere sahip tepelerden kaynaklanmaktadır.

Tablo 14: Tahtaköprü çayı ve Zilli çayı havzalarının rölyef değerleri.

	Maksimum Yükselti	Minimum Yükselti	Havza Rölyefi
Tahtaköprü Çayı	1393	109,3	1283,7
Zilli Çayı	1788	67,5	1720,5

4.3.3. Rölyef Oranı (Relief Ratio) (R_n)

Rölyef oranı, bir havzadaki rölyef değerinin, yani en yüksek nokta ile en alçak nokta arasındaki farkın, havza maksimum uzunluğuna oranını ifade etmektedir (Schumm, 1956). Yükselti farkının fazla olduğu havzalarda bu değer yüksek çıkmaktadır. Dolayısıyla bu sahalarda erozyon, kütle hareketleri potansiyelinin yüksek, yüzeysel akış hızının fazla olacağından ana akarsu üzerinde taşkın riskin yüksek olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Rölyef oranı eşitlik 14'te belirtilen formül ile hesaplanmaktadır.

$$R_n = H / L_b \quad (14)$$

(Formülde; R_n: Rölyef oranını, H: Havzanın rölyef değerini, L_b: Havza uzunluğunu ifade etmektedir.)

İncelenen her iki havzada birbirine çok yakın ve genel itibarıyla düşük rölyef oranı değerleri hesaplanmıştır (Tablo 15).

Tablo 15: Tahtaköprü çayı ve Zilli çayı havzalarının rölyef oranları.

	Havza Rölyefi	Havza Uzunluğu	Rölyef Oranı
Tahtaköprü Çayı	1283,7	12720	0,10
Zilli Çayı	1720,5	16280	0,11

4.3.4. Engebililik Değeri (Ruggedness Index) (R_n)

Havza rölyefi ve drenaj yoğunluğunun çarpımı ile ifade edilir (Melton, 1957) (Eşitlik 15). Özdemir (2011) yarıma düzeyi yüksek olan havzalarda alçak rölyef özellikleri, yarıma düzeyi daha düşük olan engebili havzalarda ise yüksek rölyef özelliklerinin görüldüğünü ve drenaj havzasının engebililik değeri arttıkça havzalardaki yüksek akımlarda ve erozyon faaliyetlerinde artış meydana geleceğini ifade etmiştir. Engebililik değeri yüksek olan sahalarda sel potansiyeli ve riski artmaktadır.

$$R_n = H * D_d \quad (15)$$

(Formülde; R_n: Engebililik değerini, H: Havza rölyef değerini (km), D_d: Drenaj yoğunluğunu (km/km²) ifade etmektedir.)

Çalışmada, Tahtaköprü çayı havzasında engebililik değeri 3,16, Zilli çayı havzasında ise 4 olarak hesaplanmıştır (Tablo 16)

Tablo 16: Tahtaköprü çayı ve Zilli çayı havzalarının engebelilik değerleri.

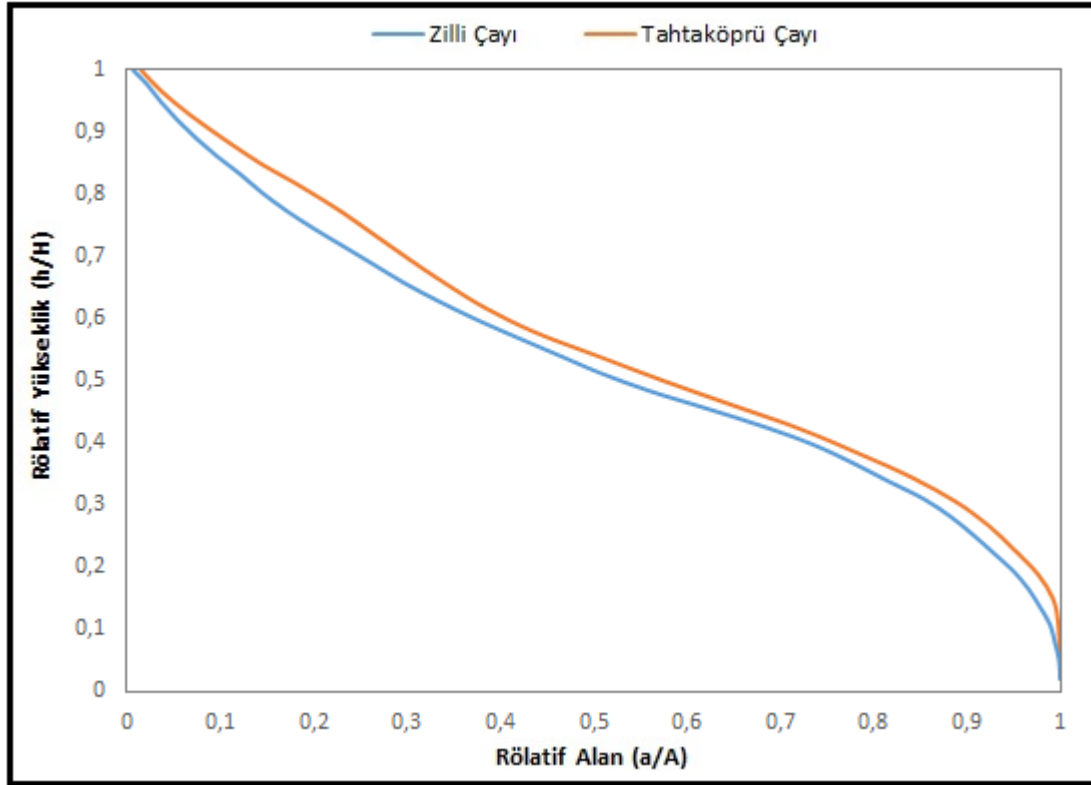
	Havza Rölyefi (km)	Drenaj Yoğunluğu	Engebelilik değeri
Tahtaköprü Çayı	1,2837	2,46	3,16
Zilli Çayı	1,7205	2,32	4,00

4.3.5. Hipsometrik Eğri (Hypsometric Curve) (H_c)

Hipsometrik eğri, bir havzadaki rölatif yükseklik ile rölatif alan dağılımının bir grafikte gösterilmesi ile elde edilir (Strahler, 1952) (Eşitlik 16) ve ortaya çıkan eğrinin konkav veya konveks olması sahanın tektonizma açısından yaşını, sahadaki akarsuların akım gücünü ve dolayısıyla meydana gelebilecek taşkın ve seller hakkında fikir vermektedir (Özdemir, 2011). Çalışma alanındaki Tahtaköprü çayı ve Zilli çayı havzalarının hipsometrik eğrileri aynı grafikte karşılaştırılarak Şekil 8’de verilmiştir. Her iki havzanın bu eğrileri birbirine yakın seyrettiği görülmektedir.

$$H_c = h/H \text{ \& } a/A \quad (16)$$

(Formülde; H_c : Hipsometrik eğriyi, h : İlgili yükselti seviyesine ait yükselti değerini (m), H : Havzanın en yüksek noktasına ait değeri (m) a : İlgili yükselti seviyesine ait yüzölçümü alanını (m^2), A : Havzanın toplam yüzölçümü alanını (m^2) ifade etmektedir.)

Şekil 8: Tahtaköprü çayı ve Zilli çayı havzalarının hipsometrik eğrileri.

4.3.6. Hipsometrik İntegral (Hypsometric Integral) (H_i)

Hipsometrik integral değeri bir havzanın tektonik gelişimi ilgili bilgi vermekte ve hipsometrik eğrinin altında kalan toplam alana karşılık gelmektedir (Keller ve Pinter, 2002). İndis sonucunda 0 ile 1 arasında bir sonuç elde edilir ki bu değer 1’ya yaklaştıkça havzanın genç ya da gençleştiğini gösterir, değer 0’a yaklaştıkça havzanın yaşlı olduğunu ifade etmektedir. Hipsometrik integral havzanın ortalama yükseltisi ile minimum yükselti farkının, maksimum yükselti ile minimum

yükselti farkına bölünmesi ile elde edilmektedir (Eşitlik 17). Çalışma alanında her iki havzada birbirine yakın değerler hesaplanmış (Tablo 17) ve her iki havzanın olgunluk döneminde olduğu sonucuna varılmıştır.

$$H_i = H_m - H_{\min} / H_{\max} - H_{\min} \quad (17)$$

(Formülde; H_i : Hipsometrik integrali, H_m : Havza ortalama yüksekliğini, H_{\min} : Havza minimum yüksekliğini, H_{\max} : Havza maksimum yüksekliğini ifade etmektedir.)

Tablo 17: Tahköprü çayı ve Zilli çayı havzalarının hipsometrik integral değerleri.

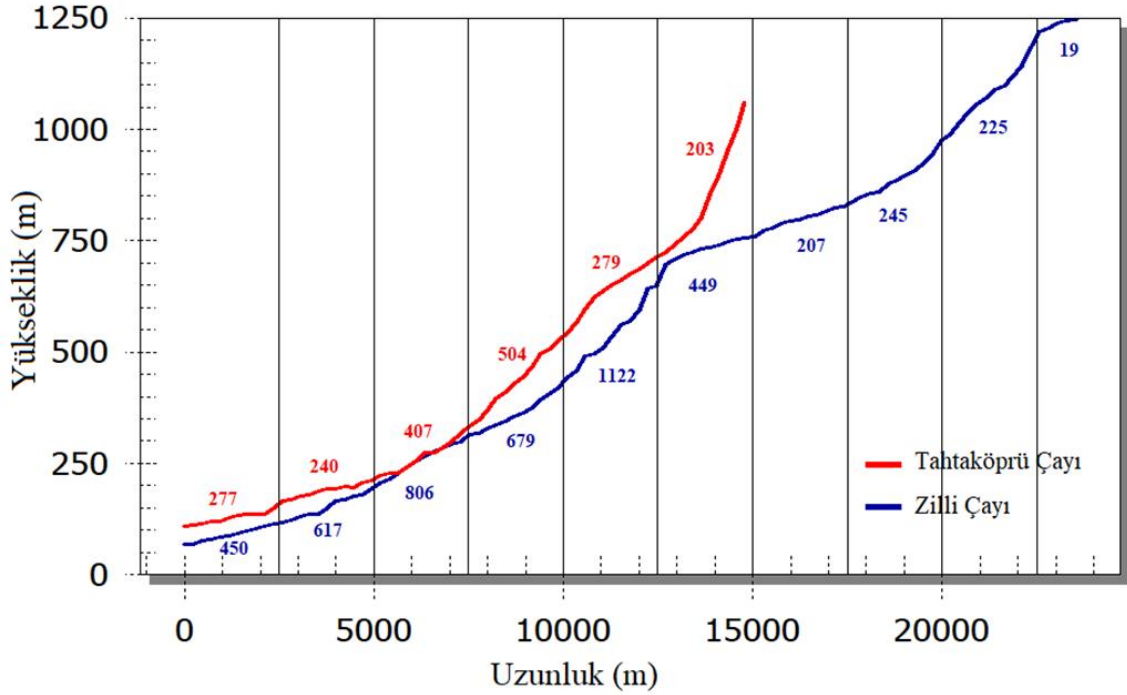
	Hipsometrik integral
Tahtaköprü Çayı	0,47
Zilli Çayı	0,49

4.3.7. Akarsu-Uzunluk Gradyan İndeksi (Stream-Length Gradient Index) (SL)

Akarsu Uzunluk - Gradyan İndeksi akarsu kanalının farklı konumlarındaki gücünü yani aşındırma ve taşıma kapasitesi ile ilgili bilgi vermektedir. Bu durum üzerinde, iklimik faktörlerin yanında akarsuyun yaşı (dönemi), akarsu kanalının yerleştiği litolojik özellikler ve dirençliliği, topoğrafyanın şekli ve eğim durumu, akarsu kanalı boyunca meydana gelen tektonik aktiviteler gibi özellikler etkilidir. (Keller ve Pinter, 2002; Erginal ve Cürebal, 2007; Sarp vd., 2011). Tahtaköprü ve Zilli çaylarının boyuna profilleri ve 2,5 km aralıklar ile hesaplanan SL değerleri Şekil 9'da verilmiştir. Uzunlukları birbirinden farklı olan bu akarsuların kaynak kesimleri hariç profilleri birbirine benzediği görülmektedir. SL indeks değerleri uzunluklarına bağlı olarak birbirinden farklı değerler almakla birlikte her iki akarsuyun orta çığırında eğimin arttığı ve en yüksek değerlerin bu kesimde ortaya çıktığı, ağız kesimlerin oranlı olarak değerlerin birbirine benzediği görülmektedir. Kaynak kesimlerinde ise farklı bir durum ortaya çıkmakta tahta köprü çayında yüksek eğimli bir sahadan doğup yüksek SL değeri aldığı, bu karşın Zilli çayı ise nispeten daha az eğime sahip bir sahada doğduğu ve daha düşük SL değeri aldığı tespit edilmiştir.

$$SL=(\Delta H/\Delta L)L \quad (18)$$

(Formülde; SL : Akarsu boy-gradyan indeks değerini, ΔH : Akarsu kanalının yükseklik değişimini, ΔL : akarsu segmentinin uzunluğunu, L : İndeks hesaplama noktası ile akarsu kaynak yükseltisi arasındaki mesafesini ifade eder.)

Şekil 9: Tahtaköprü ve Zilli çaylarının Akarsu-Uzunluk Gradyan İndeks (SL) değerleri.

4.3.8. Vadi Tabanı Genişliği-Vadi Yüksekliği Oranı (Valley Floor Width-Valley Height Ratio) (V_f)

Vadi Tabanı Genişliği-Vadi Yüksekliği Oranı bir sahada tektonizmanın yamaç profili üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Düşük V_f değerleri, sahanın tektonik açıdan yükselmeye bağlı olarak akarsu ve kollarının derine aşındırma eğilimlerinin güçlü olduğunu göstermektedir. Çalışma alanında hesaplanan V_f değerlerinin ortalaması ya da tamamı 1'in altında çıkması sahanın topyekûn yükselmeye maruz kaldığına işaret etmektedir (Cürebal ve Erginal, 2007). V_f değeri eşitlik 19'da verilen formül ile hesaplanmaktadır.

$$V_f = 2V_{fw} / [(E_{ld} - E_{sc}) + (E_{rd} - E_{sc})] \quad (19)$$

(Formülde; V_f : Vadi tabanı genişliği-vadi yüksekliği oranını, V_{fw} : Vadi tabanı genişliğini, E_{ld} : Sol vadi kesimi yüksekliğini, E_{rd} : Sağ vadi kesimi yüksekliğini, E_{sc} : Vadi tabanı yüksekliğini ifade etmektedir.)

Çalışma sahasında, Tahtaköprü çayı ve Zilli çayı ana vadilerinde periyodik olarak 7'şer konumda enine profiller alınarak V_f değerleri hesaplanmış ve Şekil 10'da verilmiştir. Her iki kanalın ovalara ulaşan ağız kesimleri dışındaki bütün değerler 1'in altında çıkmış dolayısıyla her iki havzayı kapsayan çalışma sahasının topyekûn bir yükselme eğiliminde olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

- Erginal, A. E. & Cürebal, İ., (2007). Soldere Havzasının jeomorfolojik özelliklerine morfometrik yaklaşım: Jeomorfik indisler ile bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 203–210.
- Geçen, R. & Ölmez, İ., (2017). Beyazçay Havzasının (Hatay). Jeomorfometrik Analizler İle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Jeomorfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 12-14 Ekim, S: 212-221, Elazığ.*
- Geçen, R., Toprak, V. & Tonbul, S., (2018). Doğu Karadeniz Dağlarında Buzul Gölleri, Dağılışı ve Morfometrik Özellikleri. *TÜCAUM*, 30, 3-6.
- Horton, R. E., (1932). Drainage basin characteristics. *American Geophysics Union*, 13(1), 350–361.
- Horton, R.E., (1945). Erosional development of stream and their drainage basin. Hydrogeological approach to quantitative morphology, *Bulleting of Geological Society of America*, 56: 275-361.
- Hoşgören, Y., (2011). *Jeomorfoloji Terimleri Sözlüğü*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Karabulut, M., Küçükönder M. & Topuz, M., (2013). *Alata (Erdemli) Deresi'nin jeomorfometrik analizi*. A. Demirci & Y. Arı (Ed.), Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi bildiriler kitabı içinde (s. 450–459). İstanbul: Coğrafyacılar Derneği.
- Karataş, A., (2017) *Karasu Çayı Havzasının Hidrografik Planlaması*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Karataş, A. & Kokrmaz H., (2012). *Hatay İlinin Su Potansiyeli ve Sürdürülebilir Yönetimi*. Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, No:40, Antakya.
- Keller, E.A. & Pinter, N., (2002). *Active Tectonics Earthquakes, Uplift, and Landscape*, Second Edition, Prentice Hall, New Jersey.
- Mahadevaswamy, G., Nagaraju, D., Siddalingamurthy, S., Lakshamma, Mohammad, S. I., Nagesh, P. C. & Krishna, R., (2011) Morphometric Analysis of Nanjangud Taluk, Mysore District, Karnataka, India, Using GIS Techniques, *International Journal of Geomatics and Geosciences*, 1 (4), 721-734.
- Melton, M., (1957). *An analysis of the relation among elements of climate, surface properties and geomorphology*. New York, NY: Columbia University, Department Of Geology.
- Miller, V. C., (1953), *A quantitative geomorphic study of drainage basin characteristics in the Clinch Mountain area, Virginia and Tennessee*, Technical Report no: 3, Department of Geology, Columbia University, New York, USA.
- NIH, (1998). *Representative Basin Studies: Morphometric Analysis of Suddagedda Basin, Andhra Pradesh*, National Institute of Hyrology, Jal Vigyan Bhavan, Roorke-India.
- Özdemir, H., (2011). *Havza morfometrisi ve taşkınlar*. D. Ekinci (Ed.), Fiziki coğrafya araştırmaları: Sistematik ve bölgesel içinde (s. 507– 526). İstanbul
- Öztürk, B. & Erginal, A.E., (2008). Bayramdere Havzasında (Biga Yarımadası, Çanakkale) Havza Gelişiminin Morfometrik Analizler ve Jeomorfik İndislerle İncelenmesi. *Türk Coğrafya Dergisi*, S:50, s. 61-68, İstanbul.
- Öztürk, M. Z., Şimşek, M. & Utlu, M., (2021). Anadolu'nun sirk gölleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, (78), 49-60.
- Pike, R.J., (2000). Geomorphometry — diversity in quantitative surface analysis. *Progress in Physical Geography* 24 (1), 1–20.

- Reddy, G. P. O., Maji, A. K. & Gajbhiye, K. S., (2004) Drainage Morphometry and its Influence on Landform Characteristics in A Basaltic Terrain, Central India – A Remote Sensing and GIS Approach, *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation* 6 (2004) 1–16.
- Sarp, G., Gecen, R., Toprak, V. & Duzgun, S., (2011). Morphotectonic properties of Yenicaga basin area in Turkey. *In 34th International symposium on remote sensing of environment (ISRSE34)* (pp. 10-15).
- Schumm, S. A., (1956). The Evolution of Drainage Systems and Slopes in Bad Lands at Perth, Amboi, New Jersey. *Geol. Soc. Ame. Bull.* 67 (5), pp. 597-646.
- Strahler, A.N., (1952). Hypsometric (area-altitude) analysis of erosional topography. *Bulletin of the Geological Society of Amerika*, 63(11):1117-1142.
- Strahler, A.N., (1957). Quantitative analysis of American Geomorphology Transactions. *American Geophysical Union*, 38: 913-920.
- Şahin, K. & Bağcı, H.R., (2016), CBS ve UA teknikleriyle Türkiye'nin başlıca deltalarının morfometrik özelliklerinin değerlendirilmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 42, Sayfa: 984-990.
- Şimşek, M., Öztürk, M. Z., Doğan, U. & Utlu, M., (2021). Toros polyelerinin morfometrik özellikleri. *Coğrafya Dergisi*, (42), 101-119.
- Usun, Ç. F. & Geçen, R., (2018). Uluslararası sular kapsamında Hatay ili hidropolitiği. *Journal of International Social Research*, 11(61).
- Verstappen, H. T. (1983). *Applied geomorphology: Geomorphological surveys for environmental development*. New York, NY: Elsevier Science.
- Yılmaz, Y., (1984). *Amanos Dağları'nın Jeolojisi* (Cilt: 1-4), T.P.A.O. Rap. No:1920, (Yayımlanmamış), Ankara.

Extended Abstract

Introduction

In the shaping of the earth; many factors, such as tectonism, volcanism, rivers, wind, glacier, waves, etc., and anthropogenic factors with direct or indirectly, especially through recent era, are effective. Although it varies in terms of region and time, many of these factors simultaneously and together shape the earth with different levels of influence. Examining the formation and development process of the earth is a fundamental subject for disciplines dealing with earth sciences, and researches are carried out using different methods in this direction.

Calculating the digital characteristics of the earth surface or a region helps to understand the formation and development process in the past, the factors that have been effective in shaping it, and its power. The possibilities provided by Geographic Information Systems (GIS) technology make it easy to calculate the morphological features of a field numerically, and GIS has been used in many different studies recently. In this study, the geomorphometric characteristics of the two adjacent basins located on different slopes of the Amanos Mountains have been calculated and compared. Based on the results obtained, it is aimed to reveal the similarities or differences in the tectonic and morphological development on the two slopes of the Amanos Mountains.

Study Area

The study area consists of the borders of two adjacent river basins located on different slopes in the northern part of the South Amanoslar part of the Amanos mountains extending in the southwest-northeast direction within the borders of Hatay province. One is the Zilli Stream basin located on the northwest slope of the South Amanos Mountains and the other is the Tahtaköprü

Stream basin located on the southeast slope. There is a 19.4 km long common border between the basins, which passes through the summit of the Amanos Mountains. The Zilli Stream basin has an area of 117.7 km² and is located at an altitude of 1788 meters to 67.5 meters. The area of the Tahtaköprü stream basin is 80.7 km², the highest point is 1393 meters and the lowest point is 109.3 meters.

Data and Method

In the study, topography and hydrography maps with scale of 1/25000, geology maps with scale of 1/100000 have been obtained from the relevant institutions, transferred to GIS environment and used as raw data. According to the purpose of the study, the raw data have been organized and the required data have been digitized in separate layers. The borders of the two basins in the study area and the Digital Elevation Model (DEM), Slope and Aspect maps of the basins have been produced from the topography maps. Streams and their tributaries in both basins were extracted by making use of the hydrographic maps and the produced DEM. On the other hand, lithology and fault maps of the the study area have been produced from the geology maps. After the preparation of the data, Linear, Areal and Relief geomorphometric indices relevant for the purpose have been determined and applied to two river basins, both basins have been evaluated specifically and the results have been compared.

Findings and Evaluation

The results obtained by using geomorphometric indices are given in below table. In addition the elevation, slope and aspect properties of both basin, hypsometric curves, Stream-Length Gradient Index (SL) and Valley Floor Width-Valley Height Ratio (Vf) have been also calculated and evaluated. Almost all the values obtained in the study showed approximate results in the two basins.

Table: *Geomorphometric indices applied in the study and their results*

Linear Aspects		
	Tahtaköprü Stream Basin	Zilli Stream Basin
Stream Number	225	316
Stream Length (m)	198491,68	273559,72
Mean stream length (m)	882,2	865,7
River length ratio	0,68	0,99
Bifurcation ratio	3,68	4
Length of overland flow	0,2	0,22
River sinuosity index)	1,26	1,46
Areal Aspects		
	Tahtaköprü Stream Basin	Zilli Stream Basin
Area (km²)	80,7	117,7
Perimeter (km)	48,7	57,4
Circularity Ratio	0,43	0,45
Drainage Density	2,46	2,32
Stream Frequency	2,79	2,68
Form Factor	0,5	0,44
Elongation Ratio	0,8	0,75
Relief Aspects		
	Tahtaköprü Stream Basin	Zilli Stream Basin
Basin Relief	1283,7	1720,5
Relief Ratio	0,1	0,11
Ruggedness Index	3,16	4
Hypsometric Integral	0,47	0,49

Conclusion

The results obtained in the study have showed approximate values each other in both basins. The values obtained by geomorphometric analyzes show that both basins are in the mature stages. In terms of tectonics, it has been determined that there is an uplift movement in the study area and therefore rejuvenation is observed in both basins. In addition, in the context of the comparison of two different slopes for this part of the Amanos Mountains (the northern part of the Southern Amanos Mountains), it has been concluded that the factors that are effective in tectonic and morphological formation and development show similarities and therefore a symmetrical situation.

YÖRESEL BİR İLETİŞİM DİLİ OLARAK HATAY NİDÂSI: HAAHA*

Sedat CERECİ

Prof. Dr. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İletişim fakültesi, Hatay, Türkiye

s.cereci@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-3762-6483

Makale Geliş Tarihi: 29/06/2022

Makale Kabul Tarihi: 14/12/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Cereci, S. (2022). Yöresel Bir İletişim Dili Olarak Hatay Nidâsı: Haaha. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 226-236.

Öz

Küçük çalışmalar dışında bilimsel anlamda kapsamlı bir araştırmaya konu olmamış Hatay haahaları, Türkiye'nin özgün yöresel değerlerinden biri niteliğiyle bakir bir tema olarak durmaktadır. Bilimsel literatürde fazlaca çalışılmamış toplumsal nidâ, belirli bir yörede yaşayan halkın kendi yaşam deneyimleri çerçevesinde ürettiği, sese ve söze dayalı iletişim araçlarıdır. Hemen her yöre, tarihsel süreç içinde kendine özgü nidâlar geliştirirken, farklı kültürlerden beslenmiş çokkültürlü yörelerde nidâlar da bazen benzeşmekle, bazen ayrışmakla birlikte, yöre halkının duygu, görüş ve izlenimlerini dile getiren araçlara dönüşmektedir. Kültürel im kapsamında değerlendirilen yöresel nidâlar, belirli anlamlara gelen tek nefeslik seslerden özgün manilere kadar çeşitlilik gösterebilmektedir. Hatay yöresi de yaklaşık 10 bin yıla dayalı tarihi içinde, yüklü kültürel birikimi kapsamında çok sayıda kültürel im üretmiş, bunları yeni kuşaklara da aktararak geleneksel kültürünü yaşatmaya devam etmiştir. Hatay yöresinde "haaha" adı verilen ve Hatay'ın çokkültürlü ortamı çerçevesinde, başta Arapça ve Türkçe olmak üzere değişik dillerde okunan ve içinde bulunulan durumla ilgili izlenimler aktaran haahalar, bir bakıma Hatay yöresinin kültürel nidâsı olarak toplumsal iletişime katkıda bulunmaktadır. Çoğunlukla kına gecelerinde, düğünlerde, sünnet törenlerinde, asker uğurlamalarında, misafirliklerde okunan haahalar, ortamda bulunanların kişiliğine göre de biçim kazanmaktadır. Hatay'ın başlıca kültürel öğelerinden olan haahalar, güzel dileklerden dualara, ibret verici sözlerden bazen müstehcen anlatımlara kadar çeşitlilik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hatay, haaha, kültür, nidâ, yöre

HATAY SHOUT AS A LOCAL COMMUNICATION LANGUAGE: HAAHA

Abstract

Hatay hahaha, which has not been the subject of a comprehensive scientific research except for small studies, stands as a virgin theme as one of Turkey's unique local values. Social shouts, which have not been studied much in the scientific literature, are communication tools

* Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

based on sound and verbal produced by the people living in a certain region within the framework of their own life experiences. While almost every region develops its own unique shouts in the historical process, in multicultural regions nourished by different cultures, although sometimes similar and sometimes divergent, they turn into tools that express the feelings, views and impressions of the local people. Local shouts, which are evaluated within the scope of cultural sign, can vary from one-breath sounds with certain meanings to original mani. Hatay region has produced many cultural signs within the scope of its rich cultural accumulation in its history dating back to approximately 10 thousand years, and has continued to keep its traditional culture alive by transferring these to new generations. Haahas, called "haaha" in the Hatay region and read in different languages, primarily Arabic and Turkish, within the framework of the multicultural environment of Hatay, and conveying impressions about the current situation, contribute to social communication as a cultural cry of the Hatay region. Haaha, which is mostly read at henna nights, weddings, circumcision ceremonies, soldier farewells, and guests, takes its shape according to the personality of those present in the environment. Haahas, one of the main cultural elements of Hatay, vary from good wishes to prayers, sometimes from exemplary words to obscene expressions.

Keywords: Hatay, haha, culture, shout, region

Giriş

Kadîm Mezopotamya'nın tüm Ortadoğu'yu ve Akdeniz Havzası'nı binlerce yıldır ışitan güzellmeler vardır; destanlar, lirik deyişler, fantastik masallar ve Mezopotamya'nın çokkültürlü ortamında değişik dillerde söylenen haahalar (Polit, 2011: s. 187). Mezopotamya'nın ardından Antik Roma'nın yüksek uygarlık mirasından yararlanan Hatay, görkemli plastik sanat üretimlerinin yanında, etkileyici sözlü kültür ürünleriyle de halkını besleyen bir kent olmuştur (Schwarzer, 2009: s. 74). Binlerce yıl içinde Hatay, çokkültürlü yapısına sürekli yeni ekler yaparak geleneksel kültürü modern kültürle kaynaştırmış, daha yüksek kültür basamaklarına çıkmıştır. Ancak yörenin geleneksel sesi olan haahalama geleneği hiç bitmemiştir.

İlk insanlardan bu yana toplumsal yaşamın temel gereklerinden biri olan iletişim insanları her dönem değişik iletişim araçları geliştirmeye yönlendirmiştir. Başta dil olmak üzere elektronik aygıtlara kadar basit veya karmaşık iletişim araçları toplumsal yapı içinde insanların iletişim gereksinimlerini gidermelerine yardımcı olmuştur. Kültürel unsurlara dönüşen pek çok sözlü veya sözsüz iletişim aracı da toplumsal iletişimi sağlamanın temel araçlarına dönüşmüştür (Vatter, 2016: s. 51). Türküler sesli ünlemler gibi Hatay Haahaları da bu araçlardandır.

Geleneksel sözlü kültür hikâyeleri, deyişleri, efsaneleri, destanları, masalları, ezgileri, manileri ve daha başka pek çok unsuru içermektedir. Her bir geleneksel kültür unsuru, zamanın süzgecinden ve toplumun belleğinden geçerek yeni kuşaklara aktarılmış, toplumsal yaşamı düzenlemiş ve diri tutmuştur (Knoblauch, 2007: s. 16). Hikâyeler, türküler, maniler her yörede farklı form ve özle ortaya çıkmış, toplumun deneyimlerine ve değerlerine bağlı olarak kimlik kazanmıştır (Ali, 2018:s. 224). Yöresel farklılıklar, dinsel ve mezhepsel değerler, coğrafya ve kültür, geleneksel kültürdeki ayrımları oluşturan başlıca etkenlerdir.

Mezopotamya'nın kuzey uzantısı olan Hatay, yaklaşık 10 bin yıllık tarihi içinde onlarca uygarlığa ev sahipliği yapmış, değişik etnik kökenlerden kültür biriktirmiş, antik bir kenttir. Asur'un torunları Süryaniler, Ortadoğu'nun kadîm halkı Yahudiler, Ermeniler, Nusayriler, Türkler, Kürtler, Özbekler ve çok daha yeni katılımlarla hiç bitmeyen bir kültür gösterisi yapmaktadır Hatay. Kent merkezi Antakya, uygarlık tarihi, dinler tarihi ve farklı etnisitelerin katılımlarıyla bir kültür tarihi müzesine dönüşmüştür (Zederbauer, 2017). Antik Roma'nın birkaç büyük kentinden

biri olması, Hristiyanlığın başlangıç noktalarından biri olması, coğrafi, flora ve fauna özellikleri Hatay'ın değerlerini oluşturmaktadır.

Binlerce yılın sözlü kültürü ve edebiyatı da Hatay'da kuşaktan kuşağa aktarılmış, güzel söyleme köklü bir geleneğe dönüşmüştür. Hatay yöresinde, özellikle Antakya ve yakın çevresinde özellikleri mani gibi olan, fakat söylenişte farklılıklar gösteren, yüksek sesle söylenen manzumelere rastlanır. Bu maniler "haaha" şeklinde başlar ve haaha adını alırlar. Hatay'ın, değişik dillerde okunan toplumsal nidâsı olan haahalar, farklı duyguları ve izlenimleri dile getiren yöresel iletişim aracıdır.

Çoğunlukla kalabalıkların katıldığı kına geceleri, düğünler, sünnet törenleri, asker uğurlamaları veya misafirliklerde okunan haahalar, ortama uygun iletilerin aktarılmasında rol oynamaktadır. Bazen müstehcen ifadelerle de mevcut durumu anlatan Hatay haahaları, yöresel kültürün en canlı ve şiirsel biçimde kendini gösterdiği iletişim araçlarıdır. Hatay'ın farklı yörelerinde, farklı dillerde okunan ve ortama katılımcıların ilgiyle dinledikleri haahaların okunması, tüm toplumsal kültür unsurlarında olduğu gibi, belirli ilkeler ve bir ritüel kapsamında gerçekleşmektedir.

Hatay haahaları, kendilerine özgü formları, edebi ve mizahi içerikleri ve ileti aktaran sesleriyle, toplumsal nidâ rolü oynamakta ve iletişimi sağlamaktadır. Haahalar içinde insanları onore etmek için söylenenler çoğunluktadır:

Haaha ben bir karabiberim

Haaha eker eker giderim

Haaha bize geldiğiniz için

Çok teşekkür ederim

Toplumsal Nidâ

Toplumsal nidâlar, her toplumun karakterine ve deneyimlerine göre biçimlenen ve toplumsal statüden sosyal rollere kadar değişik alanlarda etki gösteren seslenme biçimleridir (Hofstetter, 2016: s. 54). Toplumsal semboller ve toplumsal nidâlar, kendini tanımlamanın ve benzerlerinden ayırmanın bir yolu olarak da toplumsal kültürde yer bulmuştur. "Kolektif Eylem Çerçevesi" kuramı, toplumların bir davranışı veya durumu olumlama veya olumsuzlamanın yollarından birinin, toplumsal nidâlar olduğunu vurgulamaktadır (Tratschin, 2018: s. 111). Bazı toplumlarda toplumsal nidâlar, en az yöresel ağız kadar ekili bir anlatım yoludur.

Milletlere kimlik kazandıran toplumsal nidâlar, her ne kadar bazen ayrışmalara neden olsalar da, ulusal karakteristiğin oluşmasında önemli etkenlerdir. Tarihsel deneyimlere ve toplumsal kültüre dayalı birer sözlü gelenek olan toplumsal nidâlar, özellikle toplumsal davranışta etkili birer iletişim aracı işlevi görmektedir (Kuhlmann, 2012: s. 91). Bazı nidâların toplumsal hareketleri tıpkı bir tarih yazımı gibi anlatması ve anımsatması, aslında nidâların toplumsal iletişim ortamı içinde ne denli etkin ve önemli bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır (Lau, 2019: 49). Bazen eğlendirici, bazen hüznendirici ancak her durumda coşkulu anlatımlar olan toplumsal nidâlar, ulusal dilin de yaşamsal bir parçasını oluşturmaktadır.

Bir yöre halkının çizimlerinden elde edilen karakter özellikleri ve yöre halkının artikülasyon biçimi doğrudan kimliği ve karakteri ortaya koymaktadır. Bu aynı zamanda aidiyetin belirtilmesi anlamına gelmektedir (Treeck, 2003: s. 105). Yöresel diller ve nidâlar, uluslararası alanda da tanınmayı kolaylaştırırken, otantik yapılarıyla, özgün sanat yapıtlarında da kullanılmaktadır (Wolff, 2019: s. 17). Yöresel ağızlar ve özellikle nidâlar, bazen yöresel müziklerden daha fazla ilgi çekmektedir.

Toplumsal nidâlar daha çok kültürle ilişkilendirilmekte ve toplumların yaşayageldikleri süreç içinde oluşan anlatımların özeti olarak da tanımlanmaktadır (Schwegler vd., 2021: 13). Sömürgeleikten bağımsızlığa geçişin, zorlu bir mücadelenin kazanımının, doğumların, ölümlerin ve daha fazla sevinç ve hüznün simgesi olarak dillendirilen nidâlar, kuşaktan kuşağa aktararak kültüre dönüşmektedir (Zouogbo, 2017: s. 21). Yüksel iletişim teknolojisinin, özellikle yeni medyanın küresel yaşamı kuşattığı hipermodern çağda da toplumsal nidâlar, toplumsal işlevlerini sürdürmektedir.

Çoğunlukla toplumsal dil içinde yer bulan nidâlar, duruma ve ortama uygun düşüncelerin ve duyguların aktarımını sağlamaktadır. Bu bağlamda toplumsal nidâların güçlü birer iletişim aracı olduğunu söylemek olasıdır (Cillia vd., 2020: s. 290). Bazen tek nefeslik bir ses, bazen bir hece veya sözcük, bazen de edebi bir deyiş olarak ortaya çıkan toplumsal nidâlar, toplumsal kültürün canlılığı, sürekliliği ve yeni kuşaklara aktarımı açısından da yaşamsal rol üstlenmektedir. Bu bağlamda hemen hemen tüm toplumlarda, toplumsal nidâların canlı tutulması ve yeni kuşaklara aktarılmasını görev olarak üstlenmiş gönüllüler bulunmaktadır.

Dilsel Kültürel İmler

Dil, kültürün birincil unsurlarından biridir. Toplumların tarihsel geçmişleri boyunca biriktirip yeni kuşaklara aktardıkları kültür, dil ile diriliğini ve sürekliliğini sağlamaktadır (Kompa vd., 2013: s. 15). Dil aynı zamanda toplumsal birliği ve güvenliği sağlayan unsurdur. Her toplumun kültürel varlığına bağlı olarak gelişen, dil içindeki deyimler ve özel imler, toplumsal karakteristiği yansıtan ve aynı zamanda toplumsal kimliği ortaya koyan öğelerdir (Czachur, 2018: s. 137). Dildeki kültürel imler bir yandan toplumu diğer toplumlardan ayırıp kendi karakteriyle var ederken, bir yandan da toplumsal davranışlara meşruiyet kazandırıp onları kültürün bir parçasına dönüştürmektedir.

Kültürel imler, toplumsal kültür içinde zamanla var olmuş ve belirli durumlara işaret eden sözler, jestler, mimikler veya nidâlardır. Kültürel imler, diğer kültürlere karşı yerel kültürün kimliği niteliği taşımakta ve bireyler için bir güven sağlamaktadır (Roche, 2017: s. 243). Kültürel imler aynı zamanda bireylere sosyal rollerini öğreten, sosyal konumlandırmayı düzenleyen unsurdur ve bir bakıma toplumsal yapının düzenini de sağlamaktadır (Scheller-Boltz, 2017: s. 288). Dildeki kültürel imler, birer kimlik temsili olarak yöreden yöreye değişirken, yörenin kültürel değerlerini de ortaya koymaktadır.

Dilsel kültürel imler, sadece bireyin üretimi için önemli bir araç değil, kolektif kendini anlama, ama aynı zamanda topluluk oluşturma süreçlerinin bir nesnesi olarak hizmet etmektedir. Kültürel imler, ulusal kimliğin oluşturulmasında, ulusal ve kültürel bağlılık bağlamında birincil rol oynamaktadır (Ruoss, 2019: s. 369). Dilsel imlerle kurulan etkileşim kimliği ortaya koyarken, eleştirel psikolog ve sosyal yorumcu Edward E. Sampson etkileşim ortamını “diyalojik dönüş” olarak tanımlamış ve kimliğin temsili olarak değerlendirmiştir (Cushman vd., 2020: s. 413). Toplumsal ortamdaki etkileşimler kültürel imlerle anlam kazanmakta ve toplumsal rollerini oynamaktadır.

Kültürel imler, toplumun öteden beri biriktirdiği deneyimlerin bir yansıması olarak, toplumsal karakteristiğin koşullarına uygun biçimde form kazanmakta ve anlatılması gerekeni anlatmaktadır (Schneider, 2016: s. 193). Bu bağlamda, toplumsal iletişimin başlıca araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Dilsel kültürel imler, toplumun kültürel birikimine bağlı kültürel kodları da temsil ederken, toplumsal birlik ve süreklilik açısından kültürün yeni kuşaklara aktarılmasında büyük rol oynamaktadır. Sıkıcı derslere oranla eğlenceli unsurlar da içeren dilsel kültürel imler, yeni kuşaklar tarafından daha çabuk benimsenmekte ve öğrenilmektedir (Steinebach, 2010: s. 23).

Her ne kadar, eğlenceli modern teknoloji geleneksel değerleri yeni kuşakların gözlerinden uzaklaştırırsa da, yetişkinlerin çabaları geleneksel değerlerin yeni kuşaklar tarafından öğrenilmesine ve uygulanmasına olanak vermektedir.

Kültürel nidalar olarak yüzlerce yıldır söylenegelen Hatay Haahaları kederleri sevinçleri hüznüleri dile getirmenin, misafirleri onore etmenin, yemekleri övmenin, belirli durumları kutlamanın aracı olmuştur. Ortamdaki duruma göre değişik varyasyonlarla dile getirilen haahalar yörenin geleneksel kültürüne göre bazen zılgıtla bazen peygambere salavatla tamamlanmaktadır. Haahalarda duruma uygun doğaçlama anlamlar yaratılırken, edebi gelenek de dikkate alınmaktadır (Kalaycıoğlu, 2020: s. 77). Hatay haahaları, yaşanılanları, hissedilenleri ve düşünülenleri başkalarına aktarmanın edebi ve eğlenceli bir yolu olarak kültürel imler biçiminde kullanılmaktadır.

Şenlikli günlerde söylenen haahalar, özel günlerin ayrılmaz geleneğidir:

Haaha evlerinde var kilim

Haaha nakışı dilim dilim

Haaha sünnetini de gördük

Askerliği Allah kerim.

Hatay Haahaları

Hatay'da halen devam eden sözlü kültür geleneği, bir anlamda, modern olmayan eski çağların medyasıdır. Sözlü kültürde herkes, toplumsal yaşamın kurallarını, yaşamın ilkelerini, davranış kalıplarını, kodları, dilleri, oturup kalkmayı, eğlenmeyi öğrenmekte, birbirinden haberdar olmakta, farklı kültürleri tanımaktadır (Bâşler vd., 2009: s. 321). Geleneksel kültürde insanlar birbirlerini bilgilerini aktarmış, geçmişin deneyimlerini yeni kuşaklar ve diğer insanlarla paylaşmış, doğruyu yanlış öğretilmiş, türlü eğlencelerle eğlenme ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Kültür yöreden töreye değişse de, amaç değişmemiş, toplumsal yapı ve yaşam canlı tutulmaya çalışılmıştır (Cereci, 2020: s. 107). Sözlü kültür hiçbir zaman yok olmamış, bazen dönüşerek bazen de olduğu gibi modern çağlara yine sözle veya yazılarak ulaşmıştır.

Binlerce yıllık kültürüyle Hatay, geleneksel kültürü ve modern kültürü bir arada yaşayan bir kenttir. Mezopotamya'nın kuzey uzantısı olan ve yerli halkını kadim Mezopotamya halklarının torunlarının oluşturduğu Hatay, bazıları antik çağlardan kalma, bazıları yeni, kuşakların ürettiği değerlerini korumaktadır. Ortadoğu coğrafyasının hemen hemen tümünde yaygın olan zılgıt kültürü Hatay'da halen devam etmekte, ancak toplumsal grupların kültürüne göre değişimler göstermektedir. Şaman geleneklerinde de bulunan zılgıt, Arapça tezahürat yapma anlamına gelirken, Hatay'da yaşayan tüm etnik grupların kültüründe bulunan unsurdur (Biçer vd., 2019). Ortadoğu'da yaşayan Süryani, Ermeni, Arap, Türk, Keldani, Ezidi, Nastûri ve diğer tüm etniklerin kültüründe bulunan zılgıt, Hatay'da "haaha" olarak ortaya çıkmış ve dörtlüklerden oluşan manilere dönüşmüştür.

Halk kültürü araştırmacısı Prof. Dr. Bülent Arı'ya göre Haahaların söylenmesine haahalama denmektedir. Haahalar daha çok düğünlerde, kutlamalarda, sünnet ve asker uğurlamalarında söylenirken; davete katılan konukların özellikleri dikkate alınarak doğaçlamalar yapılmaktadır (Arı, 2020: s. 37). Hatay Gazetesi Yazışleri Müdürü ve kültür araştırmacısı, gazeteci Mithat Kalaycıoğlu'na göre haahalar, mani ile türkü arasında, kendine özgü bir biçimle söylenen yöresel kültür unsurlarıdır (Kalaycıoğlu, 2020: s. 76). Haahalar, kültürel anlatımlar olmak kadar, toplumsal iletişime katkıda bulunan önemli iletişim araçları olarak da değerlendirilmektedir.

Hatay haahaları, Mezopotamya'nın en eski geleneklerinden olan ve Arapça'da tezahürat anlamına gelen zılgıt adlı nidânın evrilmiş formudur ve 4'lü dizeler halinde, murabbâ olarak

okunmaktadır. Özellikle kına gecelerinde, kadınların kendi aralarında, bazen erotik sözlerle okudukları hahalar için özel okuyucular tanınmıştır. Haaha okuyucu Âliye Dönmez, Hatay'daki hemen her kına gecesine çağrıldığını ve ortama uygun hahaları akşamdan sabahlara kadar okuduğunu anlatmaktadır (Dönmez, 2020). Dönmez, hahaların kına gecelerinin yanı sıra, düğünlerde, sünnet düğünlerinde ve başka özel günlerde de okunduğunu belirtmiştir.

Duruma göre güzel dileklerden beddualara, şaka içeren sözlerden müstehcen ifadelerle kadar çok geniş bir yelpazede halk kültürüne yerleşen haahalar, özel günlerin vazgeçilmez geleneği olmuştur. Bazı kişiler, haahalama konusunda uzmanlaşmış, yörenin aranan haahacıları haline gelmiştir. Maşta denilen düğün haahacılarının yanında, tüm özel günlerde haaha okuyan haaha aşıkları sosyal roller üstlenmiştir.

Bazen misafirleri taltif etmek için okunan haahalar, bazen kız alıp vermeyi kutlamak için, bazen yemekleri kutsamak için, bazen delikanlıyı askere uğurlamak için dile getirilmiştir. Hatay'ın çokkültürlü yapısı içinde bazen Arapçadır bazen Türkçedir bazen Süryanicedir.

Yaşamın her evresi ve insanın her hâlini dile getiren Hatay hahaları, aşktan düğüne, sıkıntılardan günlük yaşama kadar her konuyu kapsayan murabbâlar şeklinde okunmaktadır. İnsanlar arasında durumunu, hayalini, derdini, umudunu anlatmanın bir yolu olan "hahalar", geleneksel çağda da modern çağda da insanlar arasında medya işlevini görmektedir. İlk insanların yüzyüze iletişiminin temel aracı olan ses ve söz, modern çağda da etkili bir medya olarak var olmaya devam etmektedir (Berger ve Lyengar, 2013: s. 572). Çeşitli oyunlar, ezgiler, şakalar ve anlatılarla başlayan toplumsal eğlenceler, teknolojinin gelişimiyle çeşitlenmiş, renklenmiştir. Yüksek iletişim teknolojisi ve medya, insanlara akılları zorlayan olanaklar ve eğlence araçları sunmuştur. Ancak antik çağlardan kalan kültürel miras Hatay'da hala devam etmekte, halk kültürü içindeki hahalar etkili birer medyum olarak işlevsel biçimde Hatay kültüründe kullanılmaktadır.

Hatay'ın farklı yörelerinde farklı biçimlerde tezahür eden haahalar, bazen liliş denen zılgıtlarla, bazen peygambere salavatla tamamlanmaktadır. Ancak her durumda haaha geleneği, sevinçte ve hüzünde duyguları ve dilekleri dile getiren bir nidâ olmaktadır. Çoğunlukla kadınların kendi aralarındaki toplantılarda okunan haahalar, belirli kalıplarda söylenmekle birlikte, içinde bulunulan duruma göre doğaçlamalar da yapılabilmektedir. Hatta ortamda bulunanların giysilerine, ruh hallerine göndermeler yapan haahalar da ortaya çıkabilmektedir.

Binlerce yıllık antik tarihine rağmen Hatay, modern dünyanın olanaklarını da kullanan bir kenttir. Ancak Hatay halkının yine binlerce yıl içinde biriktirdiği gelenekler de Hatay'da hala yaşamakta ve yaşanmaktadır. Olasılıkla antik Mezopotmya uygarlıklarından miras kalan haaha geleneği de 21. Yüzyılda Hatay'ın başlıca kültürel geleneklerindedir. Hatay haahaları özellikle düğünlerin ve kınaların başlıca geleneğidir. Her mahalledeki "maşta" denilen özel haahacılar kınanın, düğünün, gelinin, damadın durumuna göre doğaçlamalar da yaparak ortamı şenlendirmekte ve güzel dileklerle ortama katkıda bulunmaktadır.

Sonuç

Anadolu halkı binlerce yıllık kültürel birikimi içinde sayısız iletişim aracı geliştirmiştir. Mimari öğelerden giysilere nakışlardan sözlü edebiyata kadar duygu ve düşünceleri aktarmak için çeşitli araçlar üretilmiştir. Deyişler türküler maniler gibi Hatay Haahaları da etkili ve anlamlı iletişim araçları olmuştur. Dilsel kültür imleri olarak ortaya çıkan haahalar, coşkulu sevinçlerden hüzünlere, övgülerden temennilere kadar yaşamın içindeki hemen her duyguyu ve izlenimi içermektedir.

Antik Roma'nın en büyük ve görkemli kentlerinden biri olan Hatay, binlerce yıllık tarihinden aldığı kültürel mirasın yanı sıra, modern yaşamın olanaklarını da kullanmaktadır. Ancak kadim kent Hatay, binlerce yıla dayalı geleneklerini sürdürmekte ve yeni kuşaklara aktarmakta da tutarlı görünmektedir. Hatay kültürünün geleneksel değerlerinden olan haahalar yeni kuşaklar tarafından da benimsenmekte ve yaşatılmaktadır.

Haaha, Hatay yöresinde özel günlerde dile getirilen ve dörtlükler biçiminde okunan manilerdir. Olasılıkla Mezopotamya'nın sözlü kültür geleneğinden miras kalan haahalar, kına ve düğünler başta olmak üzere, misafirlik, asker uğurlama, sünnet, şölen gibi durumlarda, iyi dileklerde bulunmak, ortamı anlatmak, kişileri onore etmek, eğlendirmek gibi nedenlerle dillendirilmektedir. Hatay içinde yöreden yöreye de değişim gösteren haahalar, Hatay'ın çokkültürlü ortamı içinde değişik dillerde söylenmektedir.

Hatay, Mezopotamya'nın kuzey uzantısı olarak Ortadoğu kültüründen de beslenmiş, Akdeniz kültürü, Arap kültürü, Türkmen, Ermeni ve Yahudi kültürleri ve içinde yaşayan çeşitli etnik grupların kültürlerini harmanlamış özel bir yöredir. Hatay'da Arapça ve Türkçe başta olmak üzere çeşitli diller konuşulmakta. Hatay'ın geleneksel kültür unsurları da Hatay'daki çeşitli dillerde ortaya çıkmaktadır. Hatay haahaları da Etnik grupların dillerine ve kültürlerine göre çeşitlilik göstermekte, Ortodokslarda, Nusayrilerde, Türkmenlerde, Ermenilerde ve diğer unsurlarda kendine özgü haahalar ortaya çıkmaktadır.

Yaşamın her evresi ve insanın her hâlini dile getiren Hatay haahaları, aşktan düğüne, sıkıntılardan günlük yaşama kadar her konuyu kapsayan murabbâlar şeklinde okunmaktadır. İnsanlar arasında durumunu, hayalini, derdini, umudunu anlatmanın bir yolu olan "haahalar", geleneksel çağda da modern çağda da insanlar arasında medya işlevini görmektedir. İlk insanların yüzyüze iletişiminin temel aracı olan ses ve söz, modern çağda da etkili bir medya olarak var olmaya devam etmektedir. Çeşitli oyunlar, ezgiler, şakalar ve anlatılarla başlayan toplumsal eğlenceler, teknolojinin gelişimiyle çeşitlenmiş, renklenmiştir. Yüksek iletişim teknolojisi ve medya, insanlara akılları zorlayan olanaklar ve eğlence araçları sunmuştur. Ancak antik çağlardan kalan kültürel miras Hatay'da hala devam etmekte, halk kültürü içindeki haahalar etkili birer medyum olarak işlevsel biçimde Hatay kültüründe kullanılmaktadır.

Haahalar düşünce ve duyguları edebi ve mizahi yaklaşımla dile getiren kültürel iletişim araçlarıdır. Bir bakıma da Ortadoğu'nun kendine özgü sesi olan zılgıtla eşdeğer ve Ortadoğu'nun yaygın inancı İslam'ın peygamberini kutsayan yöresel nidalarıdır. Binlerce yıldır Hatay yöresinde söylenegelen haahalar modern çağda da düğünleri, kınaları, kutlamak, sünneti kutsamak, misafiri onurlandırmak, yemekleri övmek, asker yolcusunu cesaretlendirmek için okunmaktadır. Hatay'da haaha geleneği halen devam etmekte birlikte, geleneksel bir değer olarak haahaların, antropoloji, sosyoloji, etnografya, tarih bağlamında bilimsel olarak da çalışılması ve kayıt altına alınması gerekmektedir.

Hatay haahaları, gerek Hatay'ın kültürel varlığı açısından, gerekse Anadolu'nun kadim kültürel mirası açısından bir an önce kayıt altına alınıp korunması gereken kültür unsurlarıdır. Bu nedenle haahaların bir an önce, bilimsel yöntemlerle belgelenip gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir.

Kaynaklar

Ali, B. (2018). Auswirkungen der von traditioneller Orientierung geprägten orientalischen Familien auf die soziale Integration ihrer Jugendlichen. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades einer Doktor der Philosophie (Dr. phil.), Fachbereich Erziehungswissenschaft und Psychologie der Freien Universität Berlin.

Arı, B. (2020). *Hatay Halk Kültürü Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

- Bäßler, K. ve Fuchs, M. ve Schulz, G. ve Zimmermann, O. (2009). *Kulturelle Bildung: Aufgaben im Wandel*. Berlin: Deutscher Kulturrat e.V.
- Berger, J. A. ve Iyengar, R. (2013). Communication Channels and Word of Mouth: How the Medium Shapes the Message. *Journal of Consumer Research*, 40 (3): 567-579.
- Biçer, G. ve Akkaş, M. ve Bihan, S. (2019). An Investigation on Sedentary Arabic of Hatay: Transfer and Shift of Language Within Turkish-Arabic Speaking Generations. *13. Dilbilim Öğrenci Kurultayı*, Ankara, Turkey, Ocak 2019.
- Cerci, S. (2020). Haha Hihi Medya. *Broadcasterinfo*, 190: 106-107.
- Cillia, R. ve Wodak, R. ve Rheindorf, M. ve Lehner, S. (2020). Österreichische Identitäten im Wandel: Empirische Untersuchungen zu ihrer. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH.
- Cushman, P. ve Gergen, K. J. ve Smith, A. (2020). Edward E. Sampson (1934-2019). *American Psychologist Journal*, 75 (3): 413.
- Czachur, W. (2018). Erinnerungsdiskurs und sprachliche Muster. Eine Analyse am Beispiel der Bezeichnung Friedliche Revolution aus der Sicht der kultur-sensitiven Linguistik. *Sprache und Identität – Philologische Einblicke*, Ed. Edyta Grotek / Katarzyna Norkowska, Berlin: Frank & Timme GmbH, s. 129-140.
- Dönmez, A. (2020). Âliye Dönmez ile 19.10.2020 tarihinde Antakya'da yapılan görüşme.
- Hofstetter, D. (2016). Soziale Bildungsungleichheiten als Streitpunkt in erziehungswissenschaftlicher Forschung. *Differenz - Ungleichheit - Erziehungswissenschaft*, Ed. Isabell Diehm, Melanie Kuhn, Claudia Machold, Wiesbaden: Springer, s. 47-61
- Kalaycıoğlu, M. (2020). *Hatay Halk Bilimi*, Hatay: Hatay Büyükşehir Belediyesi.
- Knoblauch, H. (2007). Kultur, die soziale Konstruktion, das Fremde und das Andere. Zur Unüberwindbarkeit kultureller Differenz. *Grundlagentheoretische Reflexionen*, Berlin: Technische Universität Berlin.
- Kompa, N. ve Moll, H. ve Eckardt, R. ve Grassmann, S. (2013). Sprache, sprachliche Bedeutung, Sprachverstehen und Kontext. *Handbuch Kognitionswissenschaft*. Stuttgart, Ed. Achim Stefan /Sven Walter. Weimar: J. B. Metzler, s. 432-444.
- Kuhlmann, C. (2012). Soziale Arbeit im nationalsozialistischen Herrschaftssystem. *Grundriss Soziale Arbeit Ein einführendes Handbuch*, Ed. Werner Thole, Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, s. 87-107.
- Lau, D. (2019). Soziale Bewegungen, Professionalisierung und Disziplinbildung in der frühen Sozialen Arbeit. Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg.
- Polit, K. M. (2011). Wenn Rituale Kulturerbe werden: Zur Konstruktion und Ästhetik kulturellen Erbes in Uttarakhand, Nordindien. *Ritualdesign' Beiträge zur ritualtheoretischen Anwendung des Begriffs*, Ed. Karolewski, J.; Miczek, N & Zotter, C., Frankfurt am Main: Transkript, s. 175-200.
- Roche, J. (2017). Identität und Sprache. *Identität und Fremdsprachenlernen Anmerkungen zu einer komplexen Beziehung*, Ed. Eva Burwitz-Melzer/Frank G. Königs/ Claudia Riemer, Tübingen: Narr, s. 233-246.
- Ruoss, E. (2019). Schweizerdeutsch und Sprachbewusstsein: Konsolidierung der Diglossie. *Schweizerdeutsch und Sprachbewusstsein*, Berlin: De Gruyter, s. 360-371.

- Scheller-Boltz, D. (2017). Identität und Sprache: Zum interdependenten Verhältnis von Identitätskonstruktion und Sprachgebrauch. *Wiener slawistischer Almanach* 80, 279-305.
- Schneider, H. (2016). *Antike zwischen Tradition und Moderne Gesammelte Schriften zur Wirtschafts-, Technik- und Wissenschaftsgeschichte*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Schwarzer, H. (2009). Spätantike und byzantinische Glasfunde aus Alexandria Troas. *Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean*, Ed. E. Laflı, İzmir: TÜBİTAK, s. 67-84.
- Schwegler, C. ve Mattfeldt, A. ve Wanning, B. (2021). Natur, Umwelt, Nachhaltigkeit. *Perspektiven auf Sprache, Diskurse und Kultur*. Ed. Edited by: Anna Mattfeldt, Carolin Schwegler and Berbeli Wanning, Berlin: De Gruyter, s. 1-32.
- Steinebach, C. (2010). *Sprache und Identität*, München: GRIN Verlag,
- Tratschin L. (2018). Problemdimensionen der Selbstbeschreibung sozialer Bewegungen. *Protest und Selbstbeschreibung, Soziale bewegungen als Soziale Systeme*, Bielefeld: Transcript Verlag, s. 93-112.
- Treeck, B. (2003). Styles – Typografie als Mittel zur Identitätsbildung. *HipHop: Globale Kultur – lokale Praktiken*, Ed. Jannis Androutsopoulos, Bielefeld: Transkript Verlag, s. 102-110.
- Vatter, C. ve Hiller, G. ve Dietrich – Chenel, K. ve Lüsebrink, H. J. (2016). Leitfaden Interkulturelle Kommunikation und Kompetenz. Saarbrücken: Deutsch-Französische Hochschule.
- Zederbauer, A. (2017). Wir tun da gar nichts! Über die Geschichte, die Zerstörung und den Wiederaufbau von Palmyra. <https://www.eurozine.com/wir-tun-da-gar-nichts-uber-die-geschichte-die-zerstörung-und-den-wiederaufbau-von-palmyra/>, 02.05.2022.
- Zouogbo, J. P. (2017). Westafrikanische Sprachen: Aus dem patrimonialen Eingeschlossenensein zu Entwicklungsmitteln. *Afrika – Zugänge und Einordnungen*, Ed. Thomas Spielbuechler/Markus Wurzer, *Afrikaforschung in Österreich*, Linz, s. 9-23.

Extended Abstract

Hatay, one of the few large ancient cities in Turkey, is a settlement that still preserves its traditional values and maintains its cultural heritage as well as all its modern features. In Hatay, intangible cultural heritage is still alive as well as material cultural heritage, and cultural values are transferred from adult generations to new generations.

The cultural history of Hatay, which probably dates back to the ancient Mesopotamian civilizations, also includes many ancient items, especially oral culture products. The magnificent legends, epics, poems and motifs of ancient Mesopotamia took their place in the traditional culture of Hatay and were transferred to modern times with temporal and regional changes. The tradition of speaking well and conveying the realities with poetic words has existed in the Middle East for a long time, and has continued to exist in the multicultural environment of the Middle East with beautiful words spoken in different languages.

As one of Turkey's most valuable and unique local cultural elements, "Hatay haahas" have not been the subject of much study and have not been adequately examined in anthropological, historical and literary terms. Hatay hahaha are mani recited in the form of quatrains, sung as part of henna, wedding, circumcision, military farewell, hospitality or feasts. Hahaha, which is said for the purpose of blessing special moments, making good wishes, honoring the participants, and moralizing people, has been one of the ways of expressing the social feeling. Therefore, they also act as a means of communication.

Hatay, as the northern extension of Mesopotamia, is a special region that has been nourished by the Middle East culture, blending the Mediterranean culture, Arab culture, Turkmen, Armenian and Jewish cultures and the cultures of various ethnic groups living in it. Various languages are spoken in Hatay, especially Arabic and Turkish. The traditional cultural elements of Hatay also appear in various languages in Hatay. Hatay haahas also vary according to the languages and cultures of ethnic groups, and distinctive haahas emerge in Orthodox, Nusayris, Turkmen, Armenians and other elements.

Hatay haaha, which is described as a social voice, while describing the situation as an unwritten literary communication tool, also plays roles such as energizing the environment, moralizing or honoring the participants, transforming the environment into a festive environment, and teaching manners to new generations. Hatay haha is, in a way, one of the methods of conveying traditional culture to the future in poetic and partly entertaining ways.

Haahas are known as cultural words that represent the character and identity of a society, rather than being shouts that convey a message. Haahas, which contain all local elements, include almost all local cultural elements, from the local dialect to the beliefs of the region, from social etiquette to traditional humor.

While the geographical features of the Hatay region are mentioned in some hahaha, sometimes human relations and social roles are discussed. While almost every haha has a teaching quality, most hahaha come out with humor. Elements such as zilgit and salavat, which are performed after the hahaha, are also the main elements of the local culture.

Haahas, which are read in different languages in different regions of Hatay and concluded with different manifestations, sometimes depict the situation of the bride in whom henna is applied, sometimes consecrate a meal; sometimes it includes prayers for a young man going into the army; sometimes it cheers up a wedding. Haahas, which are read in receptions or feasts, taking into account the status and position of each guest, are considered to be one of the main tools of social communication.

Hatay Haahas are, in a way, one of the local communication tools of Hatay. Expressing emotions, impressions, joy, joy, sadness, anger, which are formed according to the current situation, are the method of providing communication in a literary and sometimes entertaining way. Haahas, which are mostly read by women, reflect the enthusiasm that appears in the emotional world of women, and reveal their impressions of certain situations.

Hahaha, which is read especially in weddings, henna, circumcision, and hospitality, on the one hand conveys the impressions about the current situation, on the other hand includes wishes and prayers. Sometimes he entertains the people in the environment with funny words. Hatay hahas not only provide communication as cultural linguistic signs, but also add color to the environment with their humorous features. Haahas include all the emotions one feels and all the thoughts one thinks, as well as with literary and humorous elements.

Haahas, one of the literary and humorous products of language, which is one of the primary elements of social culture, participate in culture in Hatay as a means of conveying a message and at the same time traditional entertainment. Haahas sung by special people on the most special days for people express many feelings and thoughts. Due to the multicultural nature of Hatay, the hahaha, which are read in different languages, sometimes contain religious and sometimes national motifs.

Expressing every stage of life and every state of human being, Hatay hahas are read as murabbas that cover every subject from love to wedding, from troubles to daily life. "Hahaha", which is a way of telling the situation, dreams, troubles and hopes among people, functions as

Sedat CERECİ

a media among people both in the traditional age and in the modern age. Voice and speech, which are the basic means of face-to-face communication of the first people, continue to exist as an effective media in the modern age. Social entertainments that started with various games, tunes, jokes and narratives have diversified and colored with the development of technology. High communication technology and media have provided people with mind-blowing opportunities and entertainment tools. However, the cultural heritage from the ancient times still continues in Hatay, and the hahas in the folk culture are functionally used in Hatay culture as an effective medium.

TÜRKİYE'DE İLKÖĞRETİM DÜZEYİNDE TARİH ÖĞRETİMİNİN TEKNOLOJİ ENTEGRASYONU İLE DESTEKLENMESİ: SİSTEMATİK DERLEME ÇALIŞMASI*

Burak ALTINTAŞ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Bozok Üniversitesi, Yozgat, Türkiye
burak40altintas@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0002-9236-0403

Hatice ÇİLSALAR SAGNAK

Dr. Öğr. Üyesi, Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yozgat, Türkiye
hatice.cilsalar@yobu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-6282-2152

Makale Geliş Tarihi: 05/08/2022

Makale Kabul Tarihi: 25/12/2022

Makale Türü: Sistematik Derleme ve Meta Analizi

Atıf: Altıntaş, B ve Çilsalar Sağnak, H. Tarih Öğretiminin Teknoloji Entegrasyonu ile Desteklenmesi: Sistematik Derleme Çalışması. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 237-257.

Öz

Alanda yürütülen teknoloji destekli tarih öğretimi inceleyen çalışmaların sayısının artmasıyla birlikte bu çalışma sonuçlarının bütüncül bir bakışla ele alınıp genel bir çerçevede çizilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Böylece elde edilecek sonuçlarla tarih öğretiminde teknoloji entegrasyonunun gereklilikleri ortaya konulacaktır. Tarih öğretiminde teknoloji entegrasyonu faaliyetlerinde karşılaşılan güçlüklerin belirlenmesi de araştırmanın bir diğer önemini oluşturmaktadır. Bu araştırmanın amacı, teknoloji entegrasyonu ile desteklenmiş tarih öğretimi inceleyen bilimsel çalışmaları sistematik olarak incelemektir. Sistematik derleme olarak tasarlanan bu çalışmada belirlenen anahtar kelimeler sonucu Dergipark platformunda ve TrDizin arama motorunda taramalar gerçekleştirilmiştir. Anahtar kelimelerin kombinasyonları ile gerçekleştirilen taramalar sonucunda makalelerin Türkçe yayınlanmış olması, tarih öğretiminde teknoloji entegrasyonu odaklı olması ve çalışma grubunun ilkökul ve ortaokul öğrencileri veya öğretmenlerinden oluşması şartlarını sağlayan 19 makale incelenmiştir. Bu çalışmada araştırmacılar tarafından oluşturulan Tarih Öğretiminde Teknoloji Entegrasyonu Konulu Yayın Sınıflama Formu ile veri analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre teknoloji entegrasyonu ile desteklenmiş tarih öğretimi inceleyen çalışmalar son yıllarda yoğunlaşırken; çalışmaların çoğunlukla uluslararası dergilerde yayımlandığı görülmektedir. Ayrıca teknoloji entegrasyonu ile desteklenmiş tarih öğretimi inceleyen çalışmaların çoğunlukla nicel araştırmalardan oluştuğu fakat son yıllarda nitel araştırmalara yönelimin arttığı, ortaokul öğrencilerinin çoğunlukla çalışma grubuna dâhil edildiği ve genellikle teknoloji entegrasyonunun akademik başarıya etkisinin araştırıldığı tespit edilmiştir. Çalışmalarda genel olarak tarih

* Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

öğretiminde teknoloji entegrasyonunun öğrencilerin akademik başarısını artırdığı, derse karşı olumlu tutum geliştirmeleri ve bilgiyi somutlaştırmalarını kolaylaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında ilköğretim öğrenci ve velileri ile çalışmalar yapılması ve farklı araştırma yöntemlerinin tercih edilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarih öğretimi, teknoloji entegrasyonu, ilköğretim, ortaokul, sistemik derleme

SUPPORTING HISTORY TEACHING AT PRIMARY EDUCATION LEVEL IN TURKEY WITH TECHNOLOGY INTEGRATION

Abstract

The number of studies that study technology-assisted history teaching in the field has increased, and the results of these studies have been addressed with a holistic look and a general framework has been established. This will introduce the results and the requirements for technology integration in history teaching. The determination of the difficulties encountered in technology integration activities in history teaching also constitutes another importance of research. The purpose of this research is to systematically review scientific studies that study history teaching supported by technology integration. This research, designed as a systematic compilation, scans were performed on the Dergipark platform and the TrIndex search engine as a result of the keywords identified. The results of the scans conducted with combinations of keywords examined 19 articles that provide the conditions for publishing articles in Turkish, focused on technology integration in history teaching, and the study group to consist of primary and secondary school students or teachers. In this study, data analysis was performed with the Technology Integration Publication Classification Form in the History tutorial created by researchers. According to the findings, studies studying the history teaching supported by technology integration have been intensified in recent years, while studies are mostly published in international journals. In general, technology integration in history teaching has made it easier for students to improve academic success, develop positive attitude toward the course and embody knowledge.

Keywords: History teaching, technology integration, elementary school, middle school, systematic review

Giriş

Türkiye’de ilköğretim ve ortaokulda tarih öğretimi Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersleri ile uygulanmaktadır. Yetişmekte olan nesillere tarih bilinci kazandırılması hedeflenmektedir. Tarih öğretimi ile üretken ve aktif bireyler yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Turan, Sünbül ve Akdağ, 2009). Tunçay (2005) tarih öğretimi ile öğrencilerin bugünkü yaşadıkları çevre için atalarına borçları ve gelecek nesillere karşı görev ve sorumluluklarının benimsenmesinde önemli rolü olduğunu ifade etmektedir. Bage (2000) ise tarih öğretiminin yurttaşlık duygusu geliştirdiğini ifade etmektedir. O’hara ve O’hara (2005) tarih öğretimi ile 3-11 yaş arası çocukların anlamlı örnekler üzerinden modern geleceği planlama becerilerinin gelişeceğini ve geçmişte yaşamış insanların tercihlerini ve değer yargılarını benimseyerek kültürel mirasın sürdürülmesinin sağlanacağını ifade etmektedirler. Yapılan araştırmalar öğrencilerin ilköğretim ve ortaokulun ilk yıllarında tarih öğrenimine karşı olumlu tutum sergilerken ortaokul ve sonrasında tarih öğrenimine karşı olumsuz tutum sergilemeye başladıklarını göstermektedir (Öztaş, 2008). Tarih derslerinin sözel olması ve öğrencilerin tarihi

olayları somutlaştıramamaları bu durumun sebebi olarak düşünülebilir (Okumuş, 2020). İlköğretim tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile desteklenmesi tarih derslerinin somutlaştırılarak kalıcı öğrenmelerin ve derse karşı olumlu tutumun geliştirilmesi mümkündür (Şengül Bircan, 2016). Edgar Dale'nin yaşantı konisinde bahsettiği gibi öğrenme sürecinde kullanılan duyu organı sayısı arttıkça öğrenmelerin kalıcılığının arttığı görülmektedir (Çilenti, 1979). İlköğretim tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile desteklenmesi öğrencilerin daha fazla duyu organı ile aktif olarak derslere katılım gösterip daha kalıcı öğrenmeler gerçekleştirmelerini sağlamaktadır (Güllüpinar vd., 2013).

21. yüzyılda teknolojik gelişmelerin hız kazanması bu teknolojilerin eğitim-öğretim ortamlarına entegre edilmesini de gerekli kılmıştır. Türkiye'de 2005 sonrasında dönüşen eğitim felsefesi ile birlikte eğitim ortamlarında öğrencilerin aktif olduğu ve bilgiyi ürettikleri bir eğitim anlayışı kabul görmeye başlamıştır (Özçetin, 2019). Bu anlayışla öğrencilerin bilgiyi somutlaştırmalarına yönelik Şengül Bircan ve Safran (2013) yaptıkları çalışmada harita kullanımının önemini vurgularken; Yeşiltaş, Yılmaz ve Yaman (2015) yaptıkları çalışmada bilgisayar teknolojileri ve yazılımlar aracılığı ile öğrencilerin bilgiyi somutlaştırarak kalıcı öğrenmeler gerçekleştirebileceğini ifade etmektedirler. Engin, Tösten ve Kaya (2010) yaptıkları çalışmada eğitim-öğretim ortamlarında teknoloji entegrasyonunun öğrencilerin bilgiyi somutlaştırma ve aktif olmalarını olumlu etkilediğini ifade etmektedirler. İlköğretim tarih öğretiminde de teknoloji entegrasyonunun izleri görülmektedir (Taş ve Düz, 2016). Kaya (2019) ilköğretim programlarını incelediği çalışmada ilköğretim programlarında teknoloji entegrasyonu çalışmalarına yer verildiğini ancak yeterli düzeyde işlenmediğini ifade etmektedir. Samancıoğlu ve Summak (2014) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin bilgisayar kullanma becerileri arttıkça derslerinde de teknoloji kullanımlarının arttığını ifade etmektedirler. Yağcı (2017) ise bilgisayar destekli öğretimin öğrencilerin akademik başarılarına olumlu etkisini tespit etmiştir. Benzer şekilde Akyüz (2009) müzeden alınan objelerin öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini geliştirdiğini tespit etmiştir. Öztaş (2015) tarih bölümü öğrencilerinin görüşlerini incelediği çalışmasında tarih öğretiminde film ve dizi kullanımının dersi daha eğlenceli hale getirdiği ve kalıcı öğrenmeleri artırdığı görüşüne ulaşmıştır. Sonuç olarak tarih öğretiminde kalıcı öğrenmeler gerçekleşmesi ve derse karşı öğrenci tutumlarının olumlu olması için teknoloji entegrasyonu çalışmalarının önem kazandığı görülmektedir. Alanda yürütülen teknoloji destekli tarih öğretimini inceleyen çalışmaların sayısının artmasıyla birlikte bu çalışma sonuçlarının bütüncül bir bakışla ele alınıp genel bir çerçeve çizilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Böylece elde edilecek sonuçlarla tarih öğretiminde teknoloji entegrasyonunun gereklilikleri ortaya konulacaktır. Tarih öğretiminde teknoloji entegrasyonu faaliyetlerinde karşılaşılan güçlüklerin belirlenmesi de araştırmanın bir diğer önemini oluşturmaktadır. Ayrıca bu çalışma ile tarih öğretimini teknoloji entegrasyonu ile desteklemeye çalışan uygulayıcılara çeşitli öneriler sunulabilecektir. Bu nedenle tarih öğretiminde teknoloji entegrasyonu çalışmalarının birlikte ele alınması ve analiz edilmesi önemlidir.

Bütüncül bir bakış açısı ile ele alınan bu araştırmanın amacı tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile desteklendiği bilimsel çalışmaların sistematik olarak derlenmesini sağlamaktır. Araştırmanın problem cümlesi "Tarih öğretimini teknoloji entegrasyonu ile destekleyen araştırmaların ortak ve farklı yönleri nelerdir?" şeklinde ifade edilebilir.

Türkiye’de İlköğretim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Teknoloji Entegrasyonu ile Desteklenmesi: Sistemantik Derleme Çalışması

Bu çalışma kapsamında cevap aranan araştırma soruları şöyledir:

1. Tarih öğretimini teknoloji entegrasyonu ile destekleyen araştırmalarda genel eğilim (yayınlanan yıl, yayınlanan dergi türü, amaç, araştırma deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, geçerlik-güvenirlik çalışmaları) nedir?
2. Tarih öğretimini teknoloji entegrasyonu ile destekleyen araştırmalarda ne tür bulgulara ulaşılmıştır?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

İlköğretim düzeyinde tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile desteklendiği çalışmaların incelendiği bu araştırma sistemantik alanyazın taraması yönteminde tasarlanmıştır. Sistemantik alanyazın taraması; ilgili araştırmaları belirleyip seçerek ve eleştirel bir şekilde değerlendirerek araştırmaların analiz edilmesidir (Littell, Corcoran ve Pillai, 2008; Akt. Alkan, 2017). Bu nedenle sistemantik alanyazın taraması çalışması ile teknoloji entegrasyonu ile desteklenen tarih öğretimi çalışmalarının genel bir analizi ve değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada araştırmacılar tarafından oluşturulan “Tarih Öğretiminde Teknoloji Entegrasyonu Konulu Yayın Sınıflama Formu” ile veriler sınıflandırılmıştır. Form; makale künyesi, amacı, deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, geçerlik-güvenirlik çalışmaları ile bulgular başlığından oluşmaktadır. DergiPark platformu ve TrDizin arama motoru yapılan çalışmaların belirlenmesi amacıyla seçilen veri tabanlarıdır. Bu platformların seçilme sebebi Türkiye’de öncü araştırmalara yer vermeleri ve kapsamlı veriler sunmalarıdır. Sadece iki platformun veri tabanı olarak seçilmesi bu araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu araştırmanın kapsamına dâhil edilecek çalışmaların belirlenmesi için yapılan taramalarda şu anahtar kelimeler belirlenmiştir:

1. İlköğretim, ilkokul, ortaokul,
2. Tarih, tarih öğretimi, tarih öğrenimi, sosyal bilgiler-tarih,
3. Teknoloji, teknoloji entegrasyonu, teknoloji kullanımı, teknoloji destekli öğretim, bilgisayar destekli öğretim (BDÖ).

Anahtar kelimelerin kombinasyonları ile gerçekleştirilen taramalar sonucunda araştırmaya dâhil edilme şartları olarak makalelerin Türkçe yayınlanmış olması (1), tarih öğretiminde teknoloji entegrasyonu odaklı olması (2) ve çalışma grubunun ilkokul ve ortaokul öğrencileri veya öğretmenlerinden oluşması (3) belirlenmiştir. 2012 yılında Türk eğitim sisteminde 4+4+4 eğitim sistemine geçilmesi ile birlikte köklü değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır (Odabaşı, 2014). İlkokulun dört yıla düşürülmesi, ortaokulun ise dört yıla çıkarılması tarih dersi konularının tekrar gözden geçirilerek güncellenmesini gerektirmiştir. Gerçekleştirilen güncellemeler sonucunda eğitim kademelerinde hedeflenen tarih dersi kazanımları farklılık göstermiştir. Bu farklılıkların öğretiminde teknoloji entegrasyonu etkisinin incelenmesi ihtiyaç haline gelmiş ve birçok araştırma bu farklılıkları tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu yüzden taramalarda 2012 yılı itibarıyla yapılmış çalışmalar taramaya dahil edilmiştir. Bu çalışma kapsamında taramalar Şubat-Mart 2022 arasında gerçekleştirildiği için de 2022’ye kadar yayınlamış çalışmalar bu çalışmaya dahil edilmiştir.

Verilerin Analizi

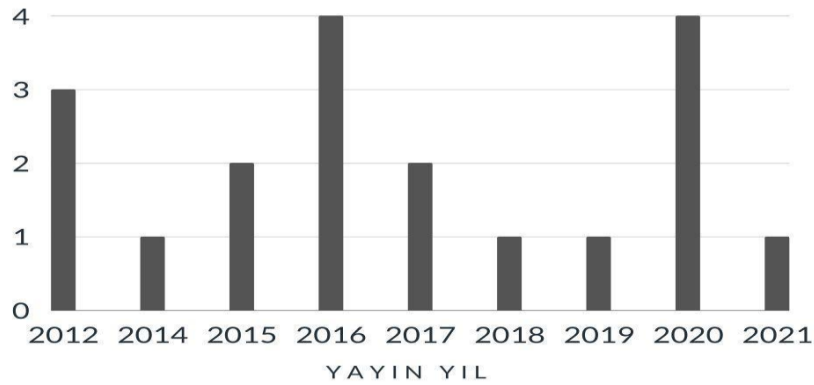
Tarama sürecinde kriterler ve veri tabanları belirlendikten sonra iki araştırmacı ayrı ayrı veri tabanlarında taramalar gerçekleştirmiş ve bir makale havuzu oluşturmuşlardır. Bu havuz oluşturulurken bir araştırma hakkında ilk bilgi araştırma başlığından elde edildiği için makalelerin öncelikle başlıkları incelenerek uygun olabileceği düşünülen bütün makaleler havuza dahil edilmiştir. Sonrasında DergiPark'ta (n=268) ve TrDizin'de (n=24) toplam 292 makaleden oluşan bu havuzda birden fazla kez yer alan makaleler çıkarılmış. Bu havuzdan makale belirleme kriterleri olarak kabul edilen çalışma grubu ilkokul ve ortaokul öğrencileri ve öğretmenleri olmayan makaleler ve 2012-2022 yılları arasında yayınlanmayan makaleler üzerinde araştırmacıların tek tek fikir birliğine vararak çıkarılmış ve kriterleri karşılayan ve araştırmanın amacına hizmet eden makaleleri tespit edilmiştir. Yapılan elemeler sonucunda bu tarama çalışması kapsamına dahil edilerek detaylı incelenecek 19 makale veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Tablo 1'de incelemesi yapılan makalelerin detaylarına yer verilmiştir.

Bulgular

Türkiye'de İlköğretim Düzeyinde Tarih Öğretimi Teknoloji Entegrasyonu ile Destekleyen Araştırmalarda Genel Eğilim

Araştırma kapsamında tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile desteklendiği makalelerin yıllara göre dağılımı incelenmiştir. Sonuçlar Grafik 1'de sunulmaktadır.

Grafik 1. Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 1'de görüldüğü üzere tarih öğretimi teknoloji entegrasyonu ile destekleyen makalelerin en çok 2016 ve 2020 yıllarında yayınlandığı ve her yıl bu konu ile ilgili en az bir çalışma yayınlandığı görülmektedir. Bu durum araştırmacıların tarih öğretiminde teknoloji entegrasyonu çalışmalarına son yirmi yıldır ilgilerinin devam ettiğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile desteklendiği makalelerin yayınlandığı dergilerin genel eğilimi incelenmiştir. Araştırmaların yayınlandığı dergilere ait bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Türkiye’de İlköğretim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Teknoloji Entegrasyonu ile Desteklenmesi:
Sistemantik Derleme Çalışması

Tablo 1. Araştırmaların Yayınlandığı Dergilere Ait Bilgiler

Makale Numarası	Makale Adı	Yayınlandığı Dergi
1	TC. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinde akıllı tahta kullanımına yönelik öğrenci görüşlerinin incelenmesi.	<i>Tarih Okulu Dergisi</i>
2	Aktif tarih dersleri için alternatif uygulamalar: Tarihsel canlandırma ve simülasyon.	<i>Tarih Okulu Dergisi (TOD)</i>
3	Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sanal müze kullanımına yönelik tutumları.	<i>Trakya Eğitim Dergisi</i>
4	Sosyal bilgiler dersinde animasyon ve dijital harita kullanımının öğrencilerin mekânı algılama becerilerine yönelik etkileri.	<i>Marmara Coğrafya Dergisi</i>
5	Sekizinci sınıf TC. İnkılâp tarihi ve Atatürkçülük dersi kavramlarının öğretiminde bulmacaların öğrenci başarısına etkisi.	<i>Mediterranean Journal of Humanities</i>
6	Çevre sorunları konusunun öğretiminde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve çevreye yönelik tutumlarına etkisi.	<i>Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi</i>
7	Sosyal bilgiler dersinde sanal müze kullanımı hakkında öğrenci görüşleri.	<i>Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi</i>
8	5. sınıf sosyal bilgiler dersinde drama ve bilgisayar destekli öğretimin akademik başarı ve bilgilerin kalıcılığına etkisi.	<i>Milli Eğitim Dergisi</i>
9	Proje tabanlı öğrenmede teknolojik araç-gereçlerin kullanımına ilişkin sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri.	<i>Kastamonu Eğitim Dergisi</i>
10	Sosyal bilgiler müfredatında yer alan " çevre sorunları" konularının öğretiminde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi.	<i>Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GJGEF)</i>
11	2005 ve 2017 Sosyal bilgiler öğretim programlarına göre sosyal bilgiler dersinde teknoloji kullanımının öğretmen gözünden değerlendirilmesi.	<i>Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi</i>
12	Sosyal bilgiler ve tarih dersleri için alternatif bir kaynak: eba. gov. tr.	<i>Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi</i>
13	İlköğretim düzeyindeki Tarih eğitiminde teknolojik araçların kullanılma durumları.	<i>Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>
14	Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim ve uygulamalarında teknolojinin entegre edilmesine yönelik algıları.	<i>OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi</i>
15	Sosyal bilgiler öğretiminde teknoloji entegrasyonu.	<i>Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi</i>
16	Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Konularının Öğretiminde Bilgisayar Destekli Öğretimin Akademik Başarıya Etkisi.	<i>e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi</i>
17	Sosyal bilgiler öğretimine yönelik geliştirilen bilgisayar yazılımının akademik başarı ve tutuma etkisi.	<i>Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi</i>
18	Sosyal bilgiler öğretmenlerinin eğitim bilişim ağı özelinde uzaktan eğitime bakış açılarının değerlendirilmesi.	<i>International Journal of Social Science Research</i>
19	Sanal ortamda gerçekleştirilen müze gezilerinin ilköğretim öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarına etkisi.	<i>Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi</i>

*Diğer tablolar bu tablodaki makale numarası baz alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde tarih öğretimi teknoloji entegrasyonu ile destekleyen yedi çalışmanın uluslararası dergilerde yayınlandığı görülmektedir (Çınar vd. 2020; Çöl ve Karaca, 2020; Dünder ve Yeşilyurt, 2018; Öner, 2017; Sezer, İnel ve Gökalp, 2020; Yeşiltaş ve Öztürk,

2015; Yeşiltaş ve Turan, 2015). Bu çalışmalar uluslararası dergilerde yayınlanmasına rağmen yazım dili olarak Türkçe kullanılmıştır. Diğer çalışmalar ise ulusal dergilerde yayınlanmıştır.

Araştırma kapsamında tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile desteklediği makalelerin amaçları incelenmiştir. Araştırmaların amaçlarına ait bilgiler Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Araştırmaların Amaçlarına Ait Bilgiler

Makale Numarası	Amacı
1	T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretiminde kullanılan materyallerden akıllı tahta kullanımına yönelik öğrenci görüşlerini ortaya koymak
2	Tarih derslerinde alternatif uygulama örneği olarak nitelendirilebilecek olan tarihsel canlandırma ve simülasyon uygulamalarını karşılaştırmalı olarak ele almak, benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymak
3	Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sanal müze kullanım düzeyini ve bu teknik konusunda sahip oldukları tutumları belirlemektir.
4	İlköğretim 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde Yeryüzünde Yaşam ünitesinin animasyon, dijital harita ve görsel sunumlar kullanılarak işlenmesinin öğrencilerin mekân algılama becerilerine etki düzeyini belirlemek
5	Sekizinci sınıf T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük (TCİTA) dersinde BDÖ’nün öğrencilerin derse yönelik güdülerine ve bilgisayara ve derse yönelik tutumlarına etkisini araştırmaktır.
6	Ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin Sosyal Bilgiler dersinde yer alan “Ülkemizin Kaynakları” ünitesindeki çevre sorunları konusunun öğretiminde karikatürlerin kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve tutumuna etkisini araştırmaktır.
7	7. sınıf öğrencilerinin Sosyal Bilgiler dersinde sanal müze kullanımı hakkında görüşlerini belirlemektir.
8	Drama, BDÖ ve ders kitabı merkezli öğretimlerin 2005 yılı 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersi “Bir Ülke Bir Bayrak” ünitesi soyut kavramlarıyla ilgili öğrencilerin akademik başarıları ve öğrenme kalıcılığına etkisini belirlemek
9	İlkokul ve ortaokul sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin proje tabanlı öğrenme yaklaşımı ile kullandıkları teknolojik araç ve gereçleri ve proje uygulamalarında karşılaşılan problemleri belirlemek
10	İlköğretim 7. sınıf, Sosyal Bilgiler dersinde “Ülkeler Arası Köprüler” ünitesinde yer alan Çevre Sorunları konularının öğretiminde karikatürlerin kullanımının, öğrenci başarısına etkisini incelemektir.
11	Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin derslerinde teknolojiyi kullanma durumlarını incelemek
12	Sosyal bilgiler ve tarih öğretmenlerinin kendi derslerinden hareketle EBA hakkındaki görüşlerini almak ve sosyal bilgiler ile tarih dersleri kapsamında EBA’da yer alan ders içeriklerinin bir analizini yapmaktır.
13	Öğrenci görüşleri doğrultusunda 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersi öğretmenlerini bu derste tarih konularının öğretimi sırasında öğretim teknolojilerini kullanma durumlarını belirlemektir.
14	Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin eğitimde teknoloji entegrasyonu algılarını tespit etmek
15	Sosyal Bilgiler Öğretimi alanında teknoloji entegrasyonu konusunda yapılan çalışmalarını ele almaktır.
16	Sosyal Bilgiler dersi vatandaşlık konularının öğretiminde BDÖ’nün akademik başarıya etkisini belirlemek
17	7. sınıf Sosyal Bilgiler dersine yönelik bilgisayar yazılımının geliştirme sürecini ve geliştirilen yazılımla yapılacak öğretim faaliyetinin öğrencilerin akademik başarılarına ve tutumlarına etkisini belirlemektir.
18	Sosyal bilgiler öğretmenlerinin EBA kullanımı sırasında karşılaştıkları zorluklar, EBA kullanımına ilişkin öneriler ve öğretmenlerin EBA hakkındaki görüşlerini ele almaktır.
19	İlköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde sanal ortamda gerçekleştirilen müze gezilerinin öğrencilerin derse yönelik tutumları üzerindeki etkisini belirlemektir.

Tablo 2 incelendiğinde araştırmalardan üç tanesi BDÖ’nün akademik başarıya etkisi (Berkant ve Atmaca, 2015; Gürbüz ve İlğaz, 2020; Yeşiltaş ve Öztürk, 2015), iki tanesi Eğitim

Türkiye’de İlköğretim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Teknoloji Entegrasyonu ile Desteklenmesi:
Sistemantik Derleme Çalışması

Bilişim Ağı (EBA)’nın derslerde aktif kullanımını (Dünder ve Yeşilyurt, 2018; Öner, 2017) incelemiştir. Teknoloji entegrasyonu odaklı yürütülen çalışmalarda ise öğretmenlerin teknolojiyi kullanma durumlarının yanında teknoloji entegrasyonu algılarının incelenmesi (Çöl ve Karaca, 2020; Sezer vd., 2020), öğrenci görüşleri açısından teknoloji kullanımı durumları (Özel, 2021) ve teknoloji entegrasyonu çalışmalarının değerlendirilmesinin (Taş ve Düz, 2016) amaçlandığı görülmektedir. Ayrıca teknoloji entegrasyonu kapsamında görsellikleri ile öğrencilere zenginleştirilmiş bir ortam sunan karikatür kullanımının akademik başarıya etkisi (Karakuş, Palaz, Kılcan ve Çepni, 2012; Çakır ve Aydoğdu, 2016), sanal ortamlarda gerçekleştirilen müze gezilerinin tarih öğretimi ile bütünleştirilmesi (Aktaş, Yılmaz ve İbrahimoglu, 2020; Çınar, Utkugün, ve Gazel, 2020; Yıldırım ve Tahiroğlu, 2020) ve proje tabanlı öğretimle gerçekleştirilen teknoloji entegrasyonu durumları (İbret, Karasu Avcı ve Recepoğlu, 2020) incelenmiştir. Yazılım ve donanım kullanımının incelendiği tarih öğretiminde akıllı tahta kullanımını (Ahmetoğlu ve Oğuz Haçat, 2017) ve geliştirilmiş uygulamanın etkisi (Yeşiltaş ve Turan, 2014) ve tarihsel canlandırma ve simülasyon kullanımının benzerlik ve farklılıkları ve akademik başarıya etkisi (Akça Berk, 2019) incelenmiştir. Araştırmacıların tarih öğretiminde teknoloji entegrasyonunun gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalara odaklandıkları, BDÖ’nün akademik başarıya etkisinin incelendiği çalışmaların da yoğun olduğu ve son yıllarda öğretmenlerin teknoloji algıları ile teknoloji kullanma durumlarının tespit edilmesine yönelik çalışmaların öne çıktığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile desteklendiği makalelerin desenleri incelenmiştir. Araştırmaların desenine ait bilgiler Tablo 3’te sunulmaktadır.

Tablo 3. Araştırmaların Desenine Ait Bilgiler

Makale Numarası	Araştırma Deseni	Makale Numarası	Araştırma Deseni
1	Genel tarama modeli	11	Durum çalışması
2	Nitel araştırma doküman incelemesi	12	Nitel
3	Karma yöntem	13	Tarama
4	Ön test – son test kontrol gruplu deneysel desen.	14	Fenomenoloji
5	Yarı deneysel ön test-son test kontrol gruplu desen	15	Doküman incelemesi
6	Ön test – son test kontrol gruplu deneysel desen	16	Yarı deneysel desen
7	Fenomenoloji	17	Ön test – son test kontrol gruplu deneysel desen
8	Ön test – son test kontrol gruplu deneysel desen	18	Betimsel araştırma deseni
9	Tarama	19	Ön test – son test kontrol gruplu deneysel desen
10	Ön test – son test kontrol gruplu deneysel desen		

Tablo 3 incelendiğinde tarih öğretimini teknoloji entegrasyonu ile destekleyen çalışmaların genel olarak nicel araştırma deseninde (n=10) tasarlandığı görülmektedir. Nicel araştırma deseninde tasarlanan makalelerde genel olarak deneysel desen kullanıldığı görülmektedir (n=7) diğerlerinin ise tarama modelinde olduğu görülmektedir. Ayrıca nitel

araştırma (n=7) deseninde yürütülen çalışmaların da fenomenoloji, durum çalışması ve doküman incelemesi şeklinde yürütüldüğü görülmektedir. Bunlara ek olarak karma yöntemle (n=2) tarih öğretiminde teknoloji entegrasyonu çalışmalarının yürütülmeye başlandığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile desteklendiği makalelerin çalışma grupları incelenmiştir. Araştırmaların çalışma gruplarına ait bilgiler Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Araştırmaların Çalışma Grubuna Ait Bilgiler

Makale Numarası	Çalışma Grubu
1	71 ortaokul 8. sınıf öğrencisi
2	Araştırmanın dokümanları; tarihsel canlandırma ve simülasyon konuları
3	İstanbul ilinin Avrupa yakasındaki ortaokullarda görev yapan 126 Sosyal Bilgiler öğretmeni
4	6. sınıfta öğrenim gören 50 öğrenci
5	Kahramanmaraş ili Pazarcık ilçesindeki bir ortaokulun 61 sekizinci sınıf öğrencisi
6	Afyonkarahisar ili Emirdağ ilçesinde bulunan bir ortaokulun 6. sınıfında öğrenim gören 40 öğrenci
7	7. sınıfta öğrenim görmekte olan 100 öğrenci
8	Doğu Anadolu'da bir il merkezindeki bir ortaokulda bulunan 78 öğrenci
9	İlkokul ve ortaokullarda çalışmakta olan 5 sınıf öğretmeni ve 6 Sosyal Bilgiler öğretmeni
10	Ankara ili Mamak ilçesinde bulunan Mehmetçik İlköğretim Okulunda 7. sınıfa devam eden 32 öğrenci
11	Ankara, İstanbul ve Afyonkarahisar illeri genelinde bulunan okullardan amaçlı örneklem tekniği ile belirlenen 30 Sosyal Bilgiler öğretmeni
12	6'sı Sosyal Bilgiler, 6'sı tarih olmak üzere 12 öğretmen
13	241'i altıncı sınıf, 211'i yedinci sınıf 452 öğrenci
14	Uşak ilinde yer alan Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı 12 farklı ortaokulda görev yapan gönüllü 15 Sosyal Bilgiler öğretmeni
15	2010-2015 yılları arasında sosyal bilgiler ve teknoloji anahtar kelimelerin den çıkan 61 makale
16	Şarkışla Mehmet Emin Tuna ortaokulunda öğrenim gören 50 öğrenci
17	Ankara ili Elmadağ ilçesi Dr. Kazım Ahmet Mıhçıoğlu İlköğretim Okulu 7. sınıfında öğrenim gören 48 öğrenci
18	Devlet okullarında görev yapan ve okullarında FATİH Projesi uygulanan 30 öğretmen
19	5. sınıfta öğrenim gören 32 öğrenci

Tablo 4 incelendiğinde tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile destekleyen makalelerin çalışma gruplarını çoğunlukla (n=11) ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma grupları belirlenirken basit seçkisiz, kolay ulaşılabilir, ölçüt ve uygun örnekleme yöntemlerinden faydalanılmıştır. İki çalışmada basit seçkisiz örnekleme yönteminin kullanılmasının dışında aynı örneklem belirleme yöntemini kullanan başka araştırmaya rastlanmamıştır. Kura ile ve gönüllü öğretmenlerden oluşan makalelerin olduğu da tespit edilirken; doküman incelemesi yapan ve karşılaştırma yapan çalışmalara ek olarak örneklem belirleme yöntemine değinmeyen bir makale mevcuttur.

Araştırma kapsamında tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile destekleyen makalelerin veri toplama araçları incelenmiştir. Araştırmaların veri toplama araçlarına ait bilgiler Tablo 5'te sunulmaktadır.

Türkiye’de İlköğretim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Teknoloji Entegrasyonu ile Desteklenmesi:
Sistemantik Derleme Çalışması

Tablo 5. Araştırmaların Veri Toplama Araçlarına Ait Bilgiler

Makale Numarası	Veri Toplama Aracı
1	Öğrenci Anket Formu
2	-
3	Sanal Müze Kullanımına Yönelik Tutum Ölçeği ve yarı yapılandırılmış görüşme formu
4	Mekânı algılama becerisini ölçen başarı testi
5	İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi tutum, ilköğretim güdü ve bilgisayara yönelik tutum ölçekleri
6	Çevre sorunlarına yönelik başarı testi ve çevre eğitimi tutum ölçeği
7	Sanal Müze görüş formu
8	Kavram Başarı Testi [KBT]
9	Yarı yapılandırılmış görüşme formu
10	Çoktan seçmeli 20 soruluk çevre sorunlarına yönelik başarı testi
11	Öğretmen görüşme formu ve kişisel bilgi formu
12	Görüşme formu ve dokümanlar
13	Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Yer Alan Tarih Konularının Öğretiminde Teknoloji Kullanımına Yönelik Öğrenci Görüşleri Anketi
14	Görüşme formu
15	Sosyal bilgiler ve teknoloji anahtar kelimelerin den çıkan makaleler
16	25 sorudan oluşan başarı testi
17	Akademik başarı testi ve Sosyal Bilgiler tutum ölçeği
18	Yarı yapılandırılmış görüşme formu
19	Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutum Ölçeği

Tablo 5 incelendiğinde tarih öğretimi teknoloji entegrasyonu ile destekleyen makalelerin veri toplama araçlarını görüşme formları (n=6), başarı testleri (n=6), tutum ölçeği (n=5), anket (n=2) ve doküman analizi (n=2) oluşturmaktadır. Dört makalede birden çok veri toplama aracı kullanılmaktadır. Son yıllarda nitel araştırmaların daha çok tercih edilmesiyle görüşme formları kullanılan çalışmaların ön plana çıktığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında tarih öğretimi teknoloji entegrasyonu ile desteklenmesini inceleyen araştırmaların geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları incelenmiştir. Araştırmaların veri toplama araçlarına ait bilgiler Tablo 6’da sunulmaktadır.

Tablo 6. Araştırmaların Geçerlik Güvenirlik Çalışmalarına Ait Bilgiler

Makale Numarası	Geçerlik/ Güvenirlik
1	-
2	-
3	Faktör analizi ve Cronbach alfa değerleri
4	8. sınıfta öğrenim gören toplam 100 öğrenci üzerinde pilot uygulama
5	-
6	Grup bilgisi vermeme yapı ve kapsam geçerliği testi
7	Uzman görüşü

8	Uzman görüşü ile test yapı ve görünüş geçerliği düzenlemeleri.
9	Uzman görüşü ve pilot uygulama
10	Uzman görüşü
11	Farklı ilde pilot uygulama
12	Uzman Görüşü
13	Cronbach alfa değerleri
14	-
15	-
16	-
17	-
18	Uzman görüşü ve 5 öğretmen ile pilot uygulama
19	-

Tablo 6 incelendiğinde tarih öğretimini teknoloji entegrasyonu ile destekleyen makalelerden sekiz araştırmada geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarına yer verilmediği görülmektedir. Beş araştırmada (Çınar, Utkugün ve Gazel, 2020; Öner, 2017; Gürbüz ve Ilgaz, 2020; DüNDAR ve Yeşilyurt, 2018; Karakuş, Palaz, Kılcan ve Çepni, 2012) taslak olarak hazırlanan sorular uzman görüşü alınarak geçerlik ve güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır. İki araştırmada (DüNDAR ve Yeşilyurt, 2018; İbret, Karasu Avcı ve Receptoğlu, 2020) geçerlik ve güvenilirlik çalışması pilot uygulama ile sağlanmaya çalışılırken; iki araştırmada (Aktaş, Yılmaz ve İbrahimoğlu, 2020; Özel, 2021) Cronbach Alpha değeri hesaplanmıştır. İki çalışmada (Çakır ve Aydoğdu, 2016; Gürbüz ve Ilgaz, 2020) kapsam ve görünüş geçerliliği tespit edilmiştir. Bu makalelerden deneysel olarak yürütülen bir araştırmada (Çakır ve Aydoğdu, 2016) katılımcılara katıldıkları grup bilgisi gizlilik nedeniyle verilmemiş ve ayrıca veri toplama aracının geçerliği uzman görüşü ile test edilmiştir. Bir araştırmada (Çöl ve Karaca, 2020) güvenilirliği sağlamak için farklı illerde görev yapan öğretmenler katılımcı olarak kabul edilmiştir.

Türkiye’de İlköğretim Düzeyinde Tarih Öğretimini Teknoloji Entegrasyonu ile Destekleyen Araştırma Bulgularının Ortak ve Farklı Yönleri

Araştırma kapsamında tarih öğretimini teknoloji entegrasyonu ile destekleyen makalelerin bulguları incelenmiştir. Araştırmaların bulgularına ait bilgiler Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7. Araştırmaların Bulgularına Ait Bilgiler

Makale Numarası	Bulgular
1	Öğrenciler akıllı tahta kullanarak dersi daha iyi anlamakta ve akıllı tahta uygulamaları dersin verimliliğini artırmaktadır. Öğrencilerin akıllı tahta kullanımına ilişkin olumsuz görüşlerinin teknik konular üzerinde toplandığı tespit edilmiştir.
2	Eğitim ortamında iyi tasarlanan ve yönlendirilen simülasyon, öğrencilerin belirli kavram ve bilgileri öğrenmesini, karar verme, problem çözme ve örüntü tanıma gibi birçok bilişsel becerinin gelişmesini kolaylaştırabildiği gibi tarihsel canlandırma uygulamaları süreçte bu bilişsel becerilerin yanında duyuşsal ve psikomotor becerilerin gelişimini de önemsemekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
3	Katılımcıların sanal müze kullanımına yönelik algılarının yüksek olduğu ve soyut kavramları somutlaştırmasından dolayı öğrencinin konuyu algılamasında etki yarattığı düşünülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu sanal müzeciliğin etkili kullanılmasının öğrencilerin gerçek müze ziyaretlerine olan ilgisini artıracaklarını savunmaktadır.
4	Animasyon ve dijital harita kullanımının öğrencilerin mekânı algılama becerilerini ve akademik başarılarını kontrol grubuna göre daha fazla artırdığı gözlenmektedir.
5	Bilgisayar destekli öğretimin deney grubu öğrencilerinin TCİTA dersine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği, ancak derse yönelik güdülerinde ve bilgisayara yönelik tutumlarında etkili olmadığı tespit edilmiştir.

Türkiye’de İlköğretim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Teknoloji Entegrasyonu ile Desteklenmesi: Sistemantik Derleme Çalışması

6	Sosyal Bilgiler dersinde çevre sorunlarının öğretiminde karikatür tekniğinin kullanımının öğrencilerin akademik başarılarında anlamlı bir farklılık oluşturduğu, öğrenci tutumlarının aritmetik ortalamasında ise belirgin bir artış sağladığı tespit edilmiştir.
7	Öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde sanal müze gezileri yapılmasının öğrenmeye katkı sağlayacağını düşündükleri, sanal müze turlarının müze gezilerine bir alternatif oluşturarak zaman ve mekân kısıtlamasını ortadan kaldırdığı, ders ortamını zenginleştirerek öğrenme-öğretme sürecini eğlenceli hale getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenciler ders etkinliği olarak sanal müze gezisi yapmaktan hoşlanmakla birlikte; müze atmosferini hissettikleri ve sanal müze gezisine göre daha bilgilendirici, canlı ve eğlenceli bulduklarını vurgulayarak müze gezilerini sanal müze gezilerine tercih ettiklerini açıklamışlardır.
8	Drama ve BDÖ yöntemlerinin akademik başarı ve bilgilerin kalıcılığının artışında etkili olduğu fakat yöntemlerin arasında anlamlı fark olmadığı; ders kitabı merkezli öğretimin akademik başarı ve bilgilerin kalıcılığını anlamlı fark oluşturmadığı sonucuna varılmıştır.
9	Öğretmenlerin proje tabanlı öğrenmede en çok tercih ettikleri teknolojik araç-gereçlerin bilgisayar ve projeksiyon olduğu ve en çok üzerinde durdukları konunun araç-gereçlerin maliyetinin yüksek olması olduğu görülmektedir.
10	Sosyal bilgiler dersinde çevre sorunlarının öğretiminde karikatür tekniğinin kullanımının öğrencilerin akademik başarıları artırdığı gözlenmiştir.
11	Sosyal Bilgiler dersinde teknoloji kullanımının öğrencilerin akademik başarılarını artırdığı, öğrenmede kalıcılığı sağladığı, öğrenciyi aktif hale getirdiği tespit edilmiştir.
12	Sosyal bilgiler ve tarih öğretmenlerinin derslerde en fazla kullandıkları kaynakların başında ders kitabı, internet kaynakları, EBA ve kendi hazırladıkları not ve materyallerin olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin en fazla kullandıkları içeriklerin Canlandırma/Videolar ile Sunumlar/Slaytlar olduğu tespit edilmiştir. EBA platformunda gördükleri başlıca eksikliklerin ise içeriklerin yetersiz olması ile ders anlatım videolarının sıkıcı olmasıdır.
13	Özel okullarda bulunan öğrenciler fotokopi makinesinin, devlet okullarında bulunan öğrenciler ise doküman kamera ve taşınabilir medya oynatıcılarının tarih konularının öğretiminde kullanılmasını daha yararlı bulmaktadır. Öğrencilerin büyük bölümü teknolojik araçların sosyal bilgiler dersindeki tarih konularının öğretim sürecinde kullanılmasını istemektedir.
14	Araştırmaya katılan öğretmenlerin etkileşimli tahtaların eğitim ortamında kullanılması ile ilgili hizmetiçi eğitimlere katıldığı lakin bu eğitimin teknolojinin eğitim ortamına entegrasyonu açısından yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin teknoloji kullanma ve öğretim materyali tasarlama açısından yaratıcı fikir ve becerilerinin yetersiz olduğu ve teknoloji entegrasyonunu sadece sınıf içi bir etkinlik olarak düşündükleri belirlenmiştir.
15	Araştırmanın bulgularına göre Sosyal Bilgiler öğretiminde teknoloji kullanımı öğrenmede farkındalığı ve kalıcılığı olumlu yönde etkilemektedir.
16	Adobe Captive yazılımının (bilgisayar destekli öğretim) öğrencilerin akademik başarısını artırdığı tespit edilmiştir.
17	Sosyal Bilgiler öğretimine yönelik geliştirilen bir bilgisayar yazılımı kullanımının öğrencilerin akademik başarısını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna ilaveten kullanılan bilgisayar yazılımının öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersine karşı tutumlarını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.
18	Öğretmenlerin birçoğu EBA’yı "müfredatı aktaran sosyal ağ" olarak algılamaktadır. Ayrıca öğrenme ve öğretme sürecinde EBA’dan yararlandığını ve kullanırken yaşadıkları en büyük problemlerin ağ problemleri ve her konuda içeriğin olmaması olduğunu belirtmişlerdir.
19	Sanal müze gezisi ile desteklenerek yapılan etkinliklerin öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersine ilişkin tutum puanlarını yükselttiğini görülmektedir.

Tablo 7 incelendiğinde BDÖ’nün ele alındığı çalışmalarda BDÖ’nün öğrencilerin akademik başarısına olumlu etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca BDÖ’nün öğrencilerin derse karşı olumlu tutum geliştirmelerine katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan Berkant ve Atmaca’nın (2015) araştırmasında deney grubundaki öğrencilere BDÖ uygulandıktan sonra başarılarının arttığı gözlenmiştir. Öğretmenlerin teknoloji kullanma durumlarının ele alındığı çalışmalarda ise öğretmenlerin teknoloji entegrasyonu düzeylerinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan bazı çalışmalarda öğretmenlerin teknoloji kullanımının öğrenmede kalıcılığı artırdığı ve öğrencilerin daha aktif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sanal müze gezilerinin ele alındığı çalışmalarda sanal gezilerin öğrenmeye olumlu etkisini ortaya koyarken soyut kavramların somutlaştırılmasında da olumlu etki oluşturduğu tespit edilmiştir. Örneğin Çınar vd. (2020) araştırmalarında öğrencilerin müze gezilerini sanal müze gezilerine kıyasla müze

atmosferini hissetme, canlı canlı görme, dokunma ve eğlence gibi nedenlerle daha fazla tercih ettiklerini ifade etmektedirler.

Öğretmenlerin EBA ile ilgili görüşlerinin ele alındığı araştırmalarda platformdaki içeriklerin yetersizliği ve alt yapıdan kaynaklanan sistemsel sorunlar ön plana çıkmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin EBA'dan sıklıkla faydalandıkları ifade edilmektedir. Dündar ve Yeşilyurt (2018) çalışmalarında öğretmenlerin EBA'yı sıklıkla kullanmalarına rağmen platform hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirlemişlerdir. Diğer çalışmada (Öner, 2017) içeriklerin öğrenciler açısından sıkıcı olduğu ve yenilenmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Sezer vd. (2020) tarafından öğretmenlerin etkileşimli tahta kullanımına yönelik görüşlerinin ele alındığı çalışmada öğretmenlerin etkileşimli tahta kullanımına yönelik hizmetiçi eğitimlere katıldıkları fakat eğitimde teknoloji kullanımı ve materyal tasarımı açısından yetersiz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ahmetoğlu ve Oğuz Haçat (2017) tarafından öğrencilerin etkileşimli tahta kullanımına yönelik görüşlerinin ele alındığı çalışmada ise etkileşimli tahta kullanımının dersin verimliliğini artırdığı ve öğrenciler tarafından dersin daha anlaşılır olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Karikatür kullanımının ele alındığı iki çalışmada da dijital içeriklerin öğrencilerin akademik başarısına katkıda bulunduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca karikatür kullanımı ile öğrencilerin derse karşı olumlu tutum geliştirmeleri sağlanmıştır (Çakır ve Aydoğdu, 2016). Tarih öğretiminde simülasyon ve tarihsel canlandırmanın karşılaştırıldığı çalışma sonucuna göre simülasyonlar öğrenmede kalıcılığı, karar verme becerilerini ve problem çözme becerisini kazandırırken tarihsel canlandırmalar bu becerilere ek olarak öğrencilerin hem duyuşsal hem de psikomotor becerilerin gelişimini de desteklemektedir. İbret vd. (2020) tarafından proje tabanlı öğrenmenin ele alındığı çalışmada öğretmenlerin en çok kullandıkları teknolojik araçların başında bilgisayar gelmektedir. Öğretmenler bu araçları kullanırken en çok araç-gereçlerin maliyeti ve öğrenciler tarafından kolay ulaşılabilir olmasını dikkate almaktadırlar. Aktürk, Yazıcı ve Bulut (2019) animasyon ve dijital harita kullanımının öğrencilerin mekân algılama becerilerini ve akademik başarılarını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak teknoloji entegrasyonu çalışmalarının ele alındığı çalışmalarda teknoloji entegrasyonun öğrenmede kalıcılığı olumlu yönde etkilediğine yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Sonuç

21.yy'da teknoloji entegrasyonu konusunda eğitim alanında da gelişmeler yaşanmasıyla birlikte tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile desteklenmesinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapılandırmacı felsefe odaklı yürütülmesinin önemli pay sahibi olduğu düşünülmektedir (Özmen, 2004). İlköğretim düzeyinde tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile destekleyen çalışmaların sistematik olarak incelendiği bu çalışmada DergiPark ve TrDizin'de taramalar gerçekleştirilmiştir. Yapılan taramalar sonucunda ulaşılan 19 makale incelemeye alınmıştır. Bu araştırma kapsamında analiz edilen makalelerin yarısından fazlasının (n=12) ulusal dergilerde yayınlandığı da görülmektedir. Bu durumun incelenen makalelerin Türkçe yazılması ve Türkiye'de tarih öğretimi ve teknoloji entegrasyonu konulu olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Yapılan yayınların yıllara göre dağılımına bakıldığında 2018-2019'da azalan çalışma trendi özellikle dijital ve uzaktan eğitimin tüm ülkede yürütüldüğü 2020 ve 2021 yıllarında arttığı görülmektedir. Bunun nedeni ise, öğretmenlerin dijital platformları daha fazla kullanmaya başlaması bu alanda çalışma gerekliliğinin oluşması olabilir.

Türkiye’de İlköğretim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Teknoloji Entegrasyonu ile Desteklenmesi: Sistemantik Derleme Çalışması

İncelenen çalışmalarda genel olarak teknoloji entegrasyonu ile akademik başarıyı yordama amaçlanmaktadır. Teknoloji entegrasyonu ile akademik başarı ilişkisinin öne çıkmasının Türk eğitim sisteminin sınav odaklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Sarier, 2016). İncelenen makalelerin genel olarak nicel araştırma yöntemlerinden deneysel desende tasarlandığı fakat son yıllarda nitel araştırma desenlerinin daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Alanda yapılan nicel çalışmaların miktarının artması ile birlikte alanda teknoloji entegrasyonun etkilerinin daha detaylı incelenmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu nedenle Yıldırım ve Şimşek’e (2018) göre bir olgunun ele alınmasında nitel araştırmaların nicel araştırmalara kıyasla daha detaylı bilgiler sunması nedeniyle nitel araştırmaların arttığı görülmektedir. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki tarih öğretiminde teknoloji entegrasyonu araştırmaları nedir sorusuna cevap verirken artık nasıl gibi araştırma sorularına cevap aramaya yönlendiği görülmektedir. Bu durum gösteriyor ki, alan yazında tarih öğretiminin teknoloji entegrasyonu ile nasıl yürütülmesi gerektiğine yönelik çalışmalar ön plana çıkmaya başlamaktadır.

İncelenen makalelerde çalışma grubu olarak genellikle ortaokul öğrencileri seçilirken son yıllarda yapılan çalışmalarda ortaokul sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine daha fazla yer verilmektedir. Hill, Rowan ve Ball’a (2005) göre bunun sebebi öğretmenlerin öğrenci başarısını etkileyen en önemli unsurlardan biri olmasıdır. Özellikle teknolojinin etkisinin doğrudan öğrenci üzerinde tespit edilmesinin yanı sıra bu etkiyi oluşturan en temel ögenin öğretmen olduğu görüşü ile birlikte öğretmen yetkinlikleri ve görüşleri de incelenmeye başlanmıştır. Bunun paralelinde incelenen çalışmalarda genellikle başarı ve tutum testleri kullanılırken son yıllarda nitel araştırmaların çoğunlukta olması ile görüşme formları kullanılmaktadır.

İncelenen makalelerde geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına yer verilmektedir. Özellikle son yıllarda yayınlanan makalelerde bu çalışmalara daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bu durum araştırmacıların daha güvenilir çalışmalar sunma isteği ile dergilerin yayın politikalarını belirli standarda ulaştırma çabasından kaynaklanıyor olabilir.

İncelenen makalelerde genel olarak tarih öğretiminde teknoloji entegrasyonunun öğrencilerin akademik başarısını artırdığı, derse karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağladığı, bilgiyi somutlaştırmalarını kolaylaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun tarih öğretiminde teknoloji kullanımının daha fazla duyu organını aktif hale getirmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca bu sonucun genellikle aynı yöntem, benzer katılımcı grupları ve veri toplama araçları kullanılması nedeniyle olduğu düşünülmektedir. Usta (2012) yaptığı çalışmada da bu düşünceyi destekleyecek şekilde aynı yöntem-teknik kullanmanın benzer sonuçlara yol açabileceğini ifade etmektedir. Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki okulların karşılaştırmasının yapılacağı çalışmalarda farklı sonuçların elde edilebileceği düşünülmektedir. Bu düşünceyi destekleyecek şekilde Erkan (2011) ilkököl birinci sınıf öğrencileri ile yaptığı çalışmada sosyo-ekonomik düzeyi farklı öğrencilerin okula hazır bulunuşluklarının anlamlı şekilde farklılaştığını ortaya koymuştur. Çalışma grubunu öğretmenlerin oluşturduğu makalelerde genel olarak öğretmenlerin tarih öğretiminde teknolojiden faydalandıkları fakat yeterli teknoloji kullanımı bilgisine sahip olmadıkları belirlenmiştir. Bu durumu Cuban, Kirkpatrick ve Peck (2001) öğretmenlere sağlanan hizmet içi eğitimlerin teori odaklı olmasından ve uygun olmayan saatte gerçekleştirilmesinden kaynaklandığını ifade etmektedirler.

Öneriler

Tarama kapsamında dâhil edilen çalışmaların tamamı Türkçe olarak yayımlandığından dolayı tarama kriterleri arasında yer alan zaman dilimi genişletilerek daha kapsamlı bir sistemantik

tarama yapılabilir. Yapılması planlanan çalışmalarda nitel ve karma araştırma desenleri ile teknoloji entegre edilmiş tarih öğretimi farklı açılardan incelenmesine ve yürütülecek uzun süreli araştırmalar ile daha detaylı bilgiler elde etmeye imkân sağlayacaktır. İlköğretimin ilk yıllarını kapsayan ilkokul öğrencilerinin ve sınıf öğretmenlerinin tarih öğretiminde teknoloji entegrasyonu ile ilgili görüşlerinin alınması da gelecek çalışmalara farklı bir boyut kazandırabilir. Ayrıca eğitimin önemli paydaşlarından olan ilkokul ve ortaokul velilerinin görüşlerinin alınmasının da çalışmalara yenilik katacağı düşünülmektedir. Gözlem ve doküman incelemesi vb. nitel veri toplama araçlarının kullanılması yapılacak yeni çalışmaların olguyu daha detaylı ve farklı açılardan inceleme imkânı sağlayabilir. Son olarak araştırmaların güvenilir ve geçerli sonuçlar vermesinin sağlanması için güvenilirlik ve geçerlik çalışmalarının yapılarak raporlanması ve inandırıcılık kavramına yer verilmesi yapılacak yeni çalışmaların daha kabul edilebilir olmalarını sağlayabilir.

Kaynakça

- Akça Berk, N. (2019). Aktif tarih dersleri için alternatif uygulamalar: Tarihsel canlandırma ve simülasyon. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 12(41), 755-777. Doi:10.29228/joh.24767
- Aktaş, V., Yılmaz, A. & İbrahimoğlu, Z. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sanal müze kullanımına yönelik tutumları. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(3), 1294-1313. Doi: 10.24315/tred.806159
- Aktürk, V., Yazıcı, H. & Bulut, R. (2013). Sosyal bilgiler dersinde animasyon ve dijital harita kullanımının öğrencilerin mekân algılama becerilerine yönelik etkileri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (28), 1-17. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/pub/marucog/issue/475/3922>
- Akyüz, G. (2009). *Sanayi müzelerinin tarih öğretiminde kullanım durumu: Rahmi M. Koç müzesi örneği*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Alkan, V. (2017). Bir sistematik derleme çalışması: "Öğretmenlik uygulaması". *Yıldız Journal of Educational Research*, 2(1), 1-23. Erişim (08.05.2022): <https://eds.yildiz.edu.tr/ArticleContent/Journal/yjer/Volumes/2017/Issues/1/YTU-YJER-2017-2-1.3681.pdf>
- Bage, G. (2000), *Thinking in History 4-14; Teaching, learning, curricula and communities*, London: Routledge.
- Berkant, H. & Atmaca, Y. (2016). Sekizinci sınıf T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinde bilgisayar destekli öğretimin öğrencilerin derse yönelik güdülerine ve bilgisayara ve derse yönelik tutumlarına etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 123-143. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/226471>
- Cuban, L., Kirkpatrick, H., & Peck, C. (2001). High access and low use of technologies in high school classrooms: Explaining an apparent paradox. *American Educational Research Journal*, 38(4), 813-834. Doi: 10.3102/00028312038004813
- Çakır, A. & Aydoğdu, B. (2016). Çevre sorunları konusunun öğretiminde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve çevreye yönelik tutumlarına etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(14), 102-116. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/358707>

Türkiye’de İlköğretim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Teknoloji Entegrasyonu ile Desteklenmesi:
Sistemantik Derleme Çalışması

- Çakmak, E. K., Özüdoğru, G., Bozkurt, Ş. B., Ülker, Ü., Ünsal, N. Ö., Boz, K., ... & Gül, H. Ü. (2016). 2014 yılında eğitim teknolojileri alanındaki yayımlanan makalelerin incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 6(1), 80-108. Doi: 10.17943/etku.04638
- Çınar, C., Utkugün, C. & Gazel, A. A. (2021). Sosyal bilgiler dersinde sanal müze kullanımı hakkında öğrenci görüşleri. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, (16), 150-170. Doi: 10.20860/ijoses.1017419
- Çilenti, K. (1979). *Eğitim teknolojisi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Çöl, M. & Karaca, F. (2020). 2005 ve 2017 sosyal bilgiler öğretim programlarına göre sosyal bilgiler dersinde teknoloji kullanımının öğretmen gözünden değerlendirilmesi. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi*, 3(1), 47-56. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1164342>
- Dündar, R. & Yeşilyurt, S. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin eğitim bilişim ağı özelinde uzaktan eğitime bakış açılarının değerlendirilmesi. *International Journal of Social Science Research*, 9(1), 79-95. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijssresearch/issue/54863/745774>
- Engin, A., Tösten, R. & Kaya, M. (2010). Bilgisayar destekli eğitim. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 1(5), 69-80. Erişim (08.05.2022): https://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/sobedergi/file/005/6_0.pdf
- Erkan, S. (2011). Farklı sosyoekonomik düzeydeki ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin okula hazır bulunuşluklarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(40), 186-197. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/87360>
- Güllüpinar, F., Kuzu, A., Dursun, Ö., Kurt, A. & Gültekin, M. (2013). Milli eğitimde teknoloji kullanımı ve sonuçları: Velilerin bakış açısından Fatih Projesi’nin pilot uygulamasının değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013(30), 195-216. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/117768>
- Gürbüz, N. & Ilgaz, S. (2020). 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde drama ve bilgisayar destekli öğretimin akademik başarı ve bilgilerin kalıcılığına etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(229), 179-203. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1557143>
- Hill, H. C., Rowan, B. & Ball, D. L. (2005). Effects of teachers’ mathematical knowledge for teaching on student achievement. *American Educational Research Journal*, 42(2), 371–406. Doi: 10.3102/00028312042002371
- İbret, B. Ü., Karasu Avcı, E. & Reçepoğlu, S. (2016). Proje tabanlı öğrenmede teknolojik araç-gereçlerin kullanımına ilişkin sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(4), 2105-2122. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/27734/327787>
- Karakuş, U., Palaz, T., Kılcan, B. & Çepni, O. (2012). Sosyal bilgiler müfredatında yer alan "çevre sorunları" konularının öğretiminde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 363-376. Erişim (08.05.2022): <http://www.gefad.gazi.edu.tr/tr/download/article-file/76944>

- Kaya, M. (2019). İlkokul öğretim programlarının teknoloji entegrasyonu bakımından incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(Özel Sayı), 1063-1091. Doi:10.17494/ogusbd.555122
- O'Hara, L. & O'Hara, M. (2005), *Teaching history 3-11 the essential guide, reaching the standard series*, London: Continuum International Publishing Group Ltd.
- Odabaşı, B. (2014). Türk eğitim sisteminde yeni kanun (4+4+4) değişikliği üzerine düşünceler. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(2), 103-112. Doi: 10.14812/cufej.2014.015
- Okumuş, O. (2020). Tarih derslerinde tarihsel film uygulaması hakkında öğrenci düşünceleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(1), 202-224. Doi: 10.7822/omuefd.685608
- Öner, G. (2017). Sosyal bilgiler ve tarih dersleri için alternatif bir kaynak: eba.gov.tr. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2017 (9), 227-257. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/tr/pub/goputeb/issue/34356/380609>
- Özçetin, A. F. (2019). 2005 yapılandırmacı eğitim öncesi ve sonrası 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının karşılaştırılması. Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın. Erişim (08.05.2022): <http://hdl.handle.net/11607/3718>
- Özel, E. (2014). İlköğretim düzeyindeki tarih eğitiminde teknolojik araçların kullanılma durumları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 713-740. Doi: 10.14520/adyusbd.778
- Özmen, H. (2004). Fen öğretiminde öğrenme teorileri ve teknoloji destekli yapılandırmacı öğrenme. *Türkçe Çevrimiçi Eğitim Teknolojisi Günlüğü*, 3(1), 100-111. Erişim (08.05.2022): <http://www.tojet.net/articles/v3i1/3114.pdf>
- Öztaş, S. (2008). Tarih öğretimi ve filmler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 543-556. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/164057>
- Öztaş, S. (2015). Tarih öğretiminde tarihî film ve tarihî dizilerin kullanılmasına ilişkin tarih bölümü insanların görüşleri (Kırklareli Üniversitesi Örneği). *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 4(2), 1-37. DOI: 10.17497/tuhed.185634
- Samancıoğlu, M. & Summak, M. (2014). Öğretmenlerin derslerde teknoloji kullanımlarını etkileyen faktörler: Kişisel bilgisayar kullanımı ve öğretim yaklaşımları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 195-207. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32472>
- Sarıer, Y. (2016). Türkiye’de öğrencilerin akademik başarısını etkileyen faktörler: Bir meta-analiz çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 609-627. Doi:10.16986/HUJE.2016015868
- Sezer, A., İnel, Y. & Gökcalp, A. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim ve uygulamalarında teknolojinin entegre edilmesine yönelik algıları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Eğitim ve Toplum Özel sayısı), 5626-5650. Doi: 10.26466/opus.660674
- Şengül Bircan, T. & Safran, M. (2013). Tarih öğretiminde haritaların önemi ve kullanımı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 461-476. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1490606>

Türkiye’de İlköğretim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Teknoloji Entegrasyonu ile Desteklenmesi:
Sistemantik Derleme Çalışması

- Taş, M. & Düz, İ. (2016). Sosyal bilgiler öğretiminde teknoloji entegrasyonu. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 180-188. Erişim (08.05.2022): http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/20a...mahmut_tas.pdf
- Tunçay, M. (2005), *Eleştirel tarih yazıları*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Turan, R., Sünbül, A. M. ve Akdağ, H. (2009). *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar-1*. Ankara: Pegem Akademi.
- Usta, A. (2012). Sorunsaldan sonuçlara bilimsel araştırma süreci: bir araştırma raporu modeli örneği. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 135-161. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/273590>
- Yağcı, M. (2017). Tarih öğretiminde bilgisayar destekli öğretimin akademik başarıya, öğrenilenlerin kalıcılığına ve bilgisayara karşı tutuma etkisi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 102-113.
- Yeşiltaş, E. & Öztürk, T. (2015). Sosyal bilgiler dersi vatandaşlık konularının öğretiminde bilgisayar destekli öğretimin akademik başarıya etkisi. *e-International Journal of Educational Research*, 6(2), 86-101. Doi:10.19160/e-ijer.73714
- Yeşiltaş, E. & Turan, R. (2015). Sosyal bilgiler öğretimine yönelik geliştirilen bilgisayar yazılımının akademik başarı ve tutuma etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015(5), 1-23. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/407694>
- Yeşiltaş, E., Yılmaz, A. & Yaman, T. (2015). Coğrafya öğretiminde interaktif ders sunumu kullanımına yönelik öğretmen adaylarının görüşlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015(4), 223-238. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/407886>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, T. & Tahiroğlu, D. M. (2012). Sanal ortamda gerçekleştirilen müze gezilerinin ilköğretim öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarına etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (39), 104-114. Erişim (08.05.2022): <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6153/82661>

Extended Abstract

Introduction

The purpose of this research is to systematically review scientific studies focused on technology-integrated history education at the elementary level. In this study, the research questions are as follows:

1. What is the general literature trend that focuses on technology integrated history education at the elementary level in Turkey (year, research method, study group, data collection tools, published magazine type, etc.)?

2. What are the commonalities and differences of research findings that support history education with technology integration at the primary level in Turkey?

Methodology

This research is designed to systematically review research in which history education is supported by technology integration at the primary school level. The systematic literature review is the research method by critically identifying, selecting, and evaluating the relevant research.

Data Collection and Analysis

DergiPark, a comprehensive database of pioneering research in Turkey, is the database selected to determine the studies undertaken by and Tr Dizin. The criteria for including this research's scope were identified as the following keywords:

1. Primary, primary, secondary school,
2. History, history teaching, history learning, social information-date,
3. Technology, technology integration, technology use, technology-assisted teaching, computer-assisted teaching (CAI).

As a condition for inclusion in the study as a result of the review conducted with combinations of keywords, it was determined that the articles were published in Turkish (1), focused on technology integration in history teaching (2), and that the study group consists of primary students or teachers (3).

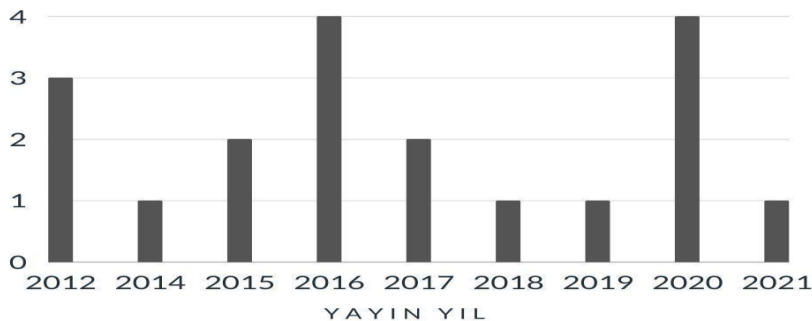
Research Ethics

In this study, data sources are based on technology integration of primary education date teaching as the systematic literature review method. Therefore, the ethics board's decision was not needed for research data.

Findings

Trends in Research Supporting Primary Education in Turkey With Technology Integration

In the scope of the research, the publication years of the articles in which history education is supported by technology integration was examined at the primary level. Results are available in Graph 1.

Graph 1. Distribution of Publication years of researches

Graph 1 shows that the trend of research on technological integrated history education at the primary education level in Turkey has intensified in 2016 and 2020. At primary school, seven studies that support history teaching through technology integration are published in international journals. Although these studies are published in international journals, they are used in Turkish as language. Other studies have been published in national journals. Three of the surveyed research have examined the impact of CAI on academic success, two of which have studied the active use of the Ministry of National Education Network (EBA) in the courses. The studies focused on technology integration are aimed at examining technology integration perceptions, evaluating technology usage situations and technology integration studies in terms of student views, as well as using technology. In the scope of the research, studies that support historical teaching at the primary level with technology integration are generally designed in the quantitative research pattern (n=10). In the primary school level, the study groups (n=11) of the articles that support historical education through technology integration are mostly secondary school students. At the elementary level, data collection tools for articles that support date teaching with technology integration are discussion forms (n=6), success tests (n=6), attitude scale (n=5), survey (n=2), document analysis (n=2). Eight research studies from the articles show that validity and reliability work is not included.

Commonalities and Differences of Research Results on Technology-integrated History Education in Turkey

In addition, CAI has contributed to the positive change in student attitude toward the course. Both studies focused on cartoons found that digital content contributes to students' academic success. It also concluded that using cartoons makes it easier for students to develop a positive attitude toward the course. The two studies with teachers were examined, and the levels of teacher technology integration were inadequate. It was also concluded that teachers' use of technology increased their permanence in learning and expressed that students are more active. Based on the study result comparing simulation and historical animation in history teaching, simulations provide the ability to learn permanence, decision-making skills, and problem-solving skills. In contrast, historical animations support both sensory and psychomotor skills development. Technology integration has been addressed in most recent research, and technology integration has positively impacted learning permanence and awareness.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In the articles examined, the aim is to process academic success through technology integration in general. The emphasis on technological integration and academic success relationship is due to the test-oriented Turkish education system. The articles examined are generally designed in an experimental pattern from quantitative research methods, but in recent years, qualitative research patterns have been used more in recent years. With the increase in the amount of quantitative work done in the field, a more detailed review of the impact of technology integration has been developed. For this reason, qualitative research has increased in the handling of a phenomenon according to Yıldırım and Şimşek (2018) since qualitative research offers more detailed information than quantitative research.

In the articles examined, the study group is usually selected as secondary school students in the articles examined, while recent studies show more views from secondary school social information teachers. According to Hill, Rowan, and Ball (2005), teachers are one of the most important factors affecting student success.

Different recommendations may be offered based on the results of this investigation. Since all of the studies included in the scan are published in Turkish, a more systematic review can be performed by changing the period. Qualitative and mixed research patterns and technology integrated history teaching in the planned studies will allow for a different study and more detailed information. The acquisition of views of elementary school students and classroom teachers covering the first years of primary school on technology integration in history teaching can also give future studies a different dimension. It is also thought that taking the views of primary education parents, who are key stakeholders of the training, will bring innovation to work.

**PERCEPTIONS OF TEACHERS WORKING IN PRIMARY AND SECONDARY SCHOOLS
REGARDING THE INNOVATION MANAGEMENT COMPETENCIES OF SCHOOL MANAGERS***

Fulya ATİLA

Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
fulyaozer88@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-8537-8808

Makale Geliş Tarihi: 06/09/2022

Makale Kabul Tarihi: 12/12/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Atila, F. (2022). Perceptions of teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of school managers. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 258-282.

Abstract

The aim of this study is to reveal the perception levels of teachers working in official primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of their administrators and to determine whether these perception levels differ significantly according to some variables. In this survey model, data were obtained from a total of 582 teachers working in official primary and secondary schools in Yenişehir, Sur, Bağlar and Kayapınar central districts of Diyarbakır. The opinions of the teachers participating in the research on "Perception of Innovation Management Competence" and all its sub-dimensions correspond to the level of "Moderate Agree". There is no significant difference between the opinions of the teachers in the total and sub-dimensions of the "Innovation Management Competence Scale" regarding the innovation management competencies of their managers, according to the variables of branch, age and number of students. It has been determined that teachers with 8-11 years of seniority in the dimension of "Innovation Strategy" have a more innovative perception than teachers with 4-7 years of seniority. In the dimension of "Organizational Culture and Structure", it was determined that teachers with a seniority of 8-11 years have a more innovative perception than teachers with a seniority of 0-3 years and 4-7 years. In addition, it has been determined that teachers in schools where the number of teachers in their schools are high have more negative views on the dimension of input management in terms of the competence of their administrators to manage innovation.

Keywords: *innovation, innovation management, competence, school manager, teacher perception*

* - Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu çalışmanın 2020 yılından önce tamamlandığı beyan edilmektedir.

İLK VE ORTAOKULLARDA GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN OKUL YÖNETİCİLERİNİN YENİLİK YÖNETİMİ YETERLİKLERİNE İLİŞKİN ALGILARI

Öz

Bu çalışmanın amacı resmi ilk ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin, yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin algı düzeylerini ortaya koymak ve bu algı düzeylerinin bazı değişkenlere göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Tarama modelindeki bu çalışmada veriler Diyarbakır ili Yenişehir, Sur, Bağlar ve Kayapınar merkez ilçeleri resmi ilk ve ortaokullarda görev yapan toplam 582 öğretmenden elde edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin “Yenilik Yönetimi Yeterlik Algısı” ve tüm alt boyutlarındaki görüşleri “Orta Derecede Katılıyorum” düzeyine karşılık gelmektedir. Öğretmenlerin, yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin, “Yenilik Yönetimi Yeterliği Ölçeği” toplam ve alt boyutlarındaki görüşleri arasında branş, yaş, öğrenci sayısı değişkenlerine göre anlamlı fark bulunmamaktadır. Mesleki kıdeme göre “Yenilik Stratejisi” boyutunda kıdemi 8-11 yıl olan öğretmenler kıdemi 4-7 yıl olan öğretmenlere göre daha yenilikçi bir algıya sahip oldukları belirlenmiştir. “Örgütsel Kültür ve Yapı” boyutunda ise 8-11 yıl arası kıdeme sahip öğretmenlerin 0-3 yıl arası ve 4-7 yıl arası kıdeme sahip öğretmenlerden daha yenilikçi bir algıya sahip oldukları belirlenmiştir. Ayrıca okullarındaki öğretmen sayısının fazla olduğu okullardaki öğretmenlerin, yöneticilerinin yeniliği yönetme yeterliği noktasında girdi yönetimi boyutuna ilişkin daha olumsuz görüşlere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: yenilik, yenilik yönetimi, yeterlik, okul yöneticisi, öğretmen algısı

Introduction

According to Adair (2008), innovation is more than acquiring latest ideas; it is the successful presentation of ideas or the creation of something in a new way. Transforming ideas into useful and viable business products or services. In the Oslo Manual (2005), “the concept of innovation is defined as the application of a new or significantly improved product (good or service) or process, a new marketing method or organizational management in internal practices, workplace organization or external relations.” By all definitions, the common point of innovation is that it is something new or untested.

Although innovation management has been practiced professionally since the second half of the 19th century, it has emerged after the Second World War that organizations and nations see innovation management as a necessity for their technological survival (Ortt & Duin, 2008). Although no systematic and comprehensive framework has been developed to guide managers in a successful innovation management process, many academics and companies have stated that innovation management varies according to sectors (Lawson & Samson, 2001, cited in Ömür, 2014).

Technology, invention, entrepreneurship, creativity, change and R&D are mentioned together with innovation in all organizations, especially educational organizations, and these concepts should be used together with innovation and should not be confused. Technology is known as the most important creative power and input of innovation (Saruhan & Yıldız, 2009). “The first emergence of an idea about a new product or process is invention, and the first attempt to put this idea into practice is innovation” (Szmytkowki, 2005; cited in Özkan, 2009). R&D is one of the activities that support innovation, and it is a dynamic process with various feedbacks and changes at every stage (Elçi, 2006). Considering that the efforts to increase the economic value of existing resources are called innovation, innovation is the most prominent

and valuable tool of entrepreneurship. Innovation and creativity are two concepts that should not be separated from each other. Innovation is a process. Creativity is the set of skills and abilities that makes this process possible (Bülbül, 2010). Change, on the other hand, is the differentiation process that occurs because of creativity or innovation (Tunç, 2007).

“Gümüşlüoğlu (2009) stated that one of the building blocks of an innovative organizational culture is an organizational structure that is open to innovation.” Because, according to Bülbül (2010), "organizational structure and processes are of great importance in the development of innovative aspects of organizations, and some arrangements must be made in organizational structure and processes in order to make organizations more innovative". As a matter of fact, Kaufmann and Tödtling (2002; cited in Ömür, 2014) stated that innovation can be realized in an appropriate organizational environment that can be achieved with top management support, a successful technology strategy, appropriate organizational structure, technology culture and human resources equipped with certain skills.

The subject of innovation which is a social, cultural, political, economic, etc. that concerns the entire society, is affected by scientific and technological innovations. It is of particular importance in educational institutions, where the elements are taught and developed. Considering both the dynamic and static aspects of educational institutions, this situation can be seen more clearly. While educational institutions teach, protect, and develop the values of the society with their static side, they are places that will keep up with change and development with their dynamic side and live and let them live (Argon et al., 2014). It is possible to say that the education system and schools are affected by the changes in the world. There is a two-way interaction between education and innovation; Education both reorganizes itself by being affected by the changes in the society, and education must lead the renewal of the society (Özdemir, 2013). It is a necessity for educational organizations to shape their management philosophies according to the needs of the age and the future (Töremen, 2002).

In the renewal process, the change in the perspective of all the structure and human elements in the organization is discussed to change the school organization's own structure, its elements in the structure, value judgments, working conditions and the aims of the organization. Innovation is not just an idea or concept, but its implementation to increase effectiveness. Schools should not only develop in terms of education, they should be open to the society and the emotional side of the student, accept social diversity, be sensitive to technology, protect their moral value in the eyes of the society, be democratic while teaching and teaching democracy, be ready for the competitive environment of today's world, and while doing all these. it should also question its own structure and become functional. (Beycioğlu & Aslan, 2009).

Innovative schools tend to seek ways to enhance their students' learning experiences by encouraging educators to consult each other on course topics and disciplinary events, and by using new tools and technology in the classroom (Watt, 2002). In innovative schools, talented teachers incorporate invention, improvisation and innovation into their lesson plans and teaching strategies, and design unique learning activities that provide more impact than they would achieve in the activities suggested in the teaching guides (Bubner, 2009, cited in Bülbül, 2012a).

In order for the innovation process to be successful and to achieve the desired change, it must be managed effectively. According to Töremen (2002), the knowledge, skills and behaviors of school administrators are also effective on students and teachers, non-

educational personnel, and student parents. School administrators, which are so important, must have certain competencies.

In the school environment, it is necessary to prepare procedures that will eliminate the effect of the chain of command and hierarchical differences between the school administrator and the teacher. If innovation is practiced in the habitual and problematic organizational structure, the probability of innovation to be successful may be quite low (Özdemir & Cemaloğlu, 2000). According to Watt (2002) in innovative schools, teachers seek ways to improve their students' learning experiences by consulting each other on professional issues and using new materials and technologies in their classrooms, students get the chance to use what they learned in one lesson in other lessons, and students are provided with the necessary tools become successful learners. School administrators will not only contribute to school development with their innovative management approaches but will also ensure that the trained labor has an innovative understanding (Top, 2011).

Managers may feel competent to handle some situations, but this sense of competence may or may not be transferred to other situations. The administrator may see himself as sufficient, but the teachers may not perceive it that way. Therefore, it is necessary to consider the elements of the current subject to make a proficiency assessment (Tschannen-Moran & Gareis, 2004, cited in Bülbül, 2012a). For this reason, innovation management competencies of administrators are discussed in the context of teachers' perceptions. When the literature is examined, it is thought that this study will enable teachers to evaluate the managerial competence levels of primary and secondary school administrators in terms of innovation management, and because of these evaluations, it will contribute to the training of school administrators according to the required competencies.

Purpose of the research

"The aim of this study is to reveal the perception levels of teachers and school administrators working in official primary and secondary schools in Yenışehir, Sur, Bağlar and Kayapınar central districts of Diyarbakır province and to determine whether these perception levels differ significantly according to some variables."

Problem Statement

The problem statement of the research is "What is the perception of the teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of school administrators?" poses a question.

For this purpose, answers to the following questions were sought:

"1. What are the perceptions of the teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of school administrators?"

2. Perceptions of primary and secondary school teachers about innovation management competencies of school administrators.

- a) Its branches,
- b) Professional seniority,
- c) Their age,
- d) The number of teachers in their schools,
- e) Does it differ significantly according to the number of students in their schools?"

Method

Research Model

With this research, it is aimed to reveal the perceptions of the teachers working in primary and secondary schools in the central districts of Diyarbakır, Yenişehir, Sur, Bağlar and Kayapınar, about “the innovation management competencies of school administrators” and to examine whether these perceptions differ significantly according to some variables.

“The research was designed in a relational survey model based on the general survey (descriptive) model, since it aims to obtain general information about a universe consisting of a large number of people, to describe a situation that has happened in the past or still exists, and to reveal whether there is a relationship between two or more variables (Cohen et al., 2007; Karasar, 1999).”

Universe and Sample

The study population consisted of 6706 teachers working in primary and secondary schools affiliated to the “Ministry of National Education” in the central districts of Diyarbakır, Yenişehir, Sur, Bağlar and Kayapınar in the second semester of the 2014-2015 academic year. The sample of the study was obtained by reaching 606 teachers randomly selected among 6706 teachers working in primary and secondary schools in Yenişehir, Sur, Bağlar and Kayapınar central districts of Diyarbakır province. When the collected data were examined, 24 teacher forms were deemed invalid due to missing or incorrect filling, and 582 teacher forms were accepted as valid. "Simple random sampling method" was chosen as the sampling method in determining the research group. “In this sampling method, all units in the universe have an equal and independent chance to be selected for sampling. In other words, the probability of being selected for all individuals is the same, and the choice of an individual does not affect the selection of other individuals” (Büyüköztürk et al., 2011). Demographic information about the teachers participating in the research is given in Table 1:

Table 1. Demographic Information of the Teachers Participating in the Research

	TEACHER	
	n	%
Gender		
Female	288	49,5
Male	294	50,5
Educational status		
Licence	564	96,9
Master's degree	16	2,7
Doctorate	2	,3
Teacher Branch		
Classroom teacher	232	39,9
Branch teacher	350	60,1
Seniority		
0-3 year	159	27,3

Perceptions of Teachers Working in Primary And Secondary Schools Regarding the Innovation Management Competencies of School Managers

4-7 year	200	34,4
8-11 year	119	20,4
12-15 year	70	12
16-19 year	10	1,7
20 and over	24	4,1
Age		
21-30 age	237	40,7
31-40 age	293	50,3
41-50 age	43	7,4
51-60 age	9	1,5
Length of service at the school		
0-2 Year	279	47,9
3-5 Year	185	31,8
6 Year and above	118	20,3
Number of teachers in the school		
0-10	45	7,7
11-21	100	17,2
22-32	181	31,1
33-43	161	27,7
44 and over	95	16,3
Number of students in school		
0-300	84	14,4
301- 500	161	27,7
501-700	194	33,3
701-900	143	24,6
901 and over	-	-

When Table 1 is examined, it is seen that 49.5% (288) of the participants were female teachers and 50.5% (294) were male teachers; 96.9% (564) of them were undergraduate graduates, 2.7% (16) graduate, 0.3% (2) doctorate graduates; it is seen that 39.9% (232) are class teachers and 60.1% (350) are branch teachers.

In addition, 27.3% (159) of the teachers in the sample have 0-3 years of seniority, 34.4% (200) of the teachers with a seniority of 4-7 years, 20.4% (119) 8 -12% (70) of teachers with a seniority of 11 years, teachers with a seniority of 12-15 years, 1.7% (10) of teachers with a seniority of 16-19 years, and 4.1% (24) It is seen that it is composed of teachers with 20 years and more seniority; 40.7% (237) of 21-30 age group teachers, 50.3% (293) 31-40 age group teachers, 7.4% (43) 41-50 age group teachers and 1% It is seen that ,5 (9) of them are teachers in the 51-60 age group.

47.9% (279) of the sample consists of teachers who have worked between 0-2 years, 31.8% (185) between 3-5 years, 20.3% (118) 6 years or more.in the schools, 7.7% (45) of the teachers were 0-10 teachers, 17.2% (100) were 11-21 teachers, 31.1% (181) were 22-32 teachers, 27%, 7 (161) have 33-43 teachers, 16.3% (95) have 44 or more teachers. In addition, 14.4% (84) of the administrators' schools are between 0-300 students, 27.7% (161) are

between 301-500 students, 33.3% (194) are between 501-700 students and 24% are, 6 of them (143) have students between 701-900.

Data collection tool

In the research, “the literature on the perceptions of primary and secondary school teachers about the innovation management competencies of school administrators” was scanned and relevant texts were used. In the research, “the Innovation Management Scale in Schools Teacher Form” was used as a data collection tool. Necessary information about these scales is given below:

Innovation Management Scale in Schools:

As a data collection tool in the research, the “Innovation Management Scale in Schools” (IMSS) developed by Bülbül (2012b) was used. Confirmatory factor analysis was applied, and the structure of the scale was confirmed (Croanbach Alpha= .98) by examining whether the “Innovation Management Scale at Schools” (Croanbach Alpha= .96), whose original form was prepared for school administrators, had the same structure in the teacher group (Göl, 2012).

The first part of the scales was formed by the personal information form to obtain the personal and professional information of the teachers who constitute the sample group of the research.

Teacher Form:

In the second part, there are questions for teachers. All questions were prepared to measure the perceptions of the teachers who answered the questionnaire about the “innovation management competencies of their administrators.” Scale: It consists of four sub-dimensions including “Project Management, Organizational Culture and Structure, Innovation Strategy and Input Management” and 32 five-point Likert type items. All items in the scale are scored as “1-Strongly Agree”, “2-Slightly Agree”, “3-Moderately Agree”, “4-Highly Agree”, and 5-Strongly Agree”. “There is no reverse scored item in the scale. A total score can be obtained from the scale. High scores that can be obtained from the entire scale and the sub-dimensions indicate that teachers' perceptions of school administrators' innovation management competencies are high.” Table 2 shows the score limits aimed at determining the level of agreement of teachers for each statement:

Table 2. Score Limits Determining Teachers' Levels of Agreeing with Statements

“Never agree”	“1.00- 1.79”
“I slightly agree”	“1.80- 2.59”
“Moderately agree”	“2.60- 3.39”
“I agree a lot”	“3.40- 4.19”
“I totally agree”	“4.20- 5.00”

As seen in Table 2, the lowest score in the questionnaire is 1 while the highest score is 5. For example, a teacher who ticks “Totally Agree (5)” for the statement “Follows new developments in the field of education” indicates that her manager has competence in Innovation Strategy.

Analysis of Data

"The data obtained in the analysis of the data were entered into the SPSS 21 statistical package program and analyzed through this program." Percentage and frequency techniques were used to express the demographic characteristics of the participants statistically.

To determine whether there is a relationship between the scores obtained from the Innovation Management Scale at Schools and independent variables, t-test and ANOVA from parametric tests, Mann Whitney U and Kruskal Wallis-H tests from non-parametric tests were used. It was found more appropriate to use non-parametric tests in cases where the independent variables of the study were not homogeneously distributed within themselves (Büyüköztürk et al., 2015). During these statistical processes, significance was sought at the .05 level.

In the study, teachers' perceptions of innovation management in Diyarbakır were evaluated in line with the dimensions specified in the sub-goal questions.

Among the sub-objectives of the research, the question "Does the perceptions of the teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of school administrators differ according to the branch?" was tried to be answered with the independent groups t-test and Mann Whitney U. Other research questions sought to be answered within the framework of the general purpose of the research; Do the perceptions of the school administrators regarding the innovation management competencies of the teachers who do this differ according to a) seniority b) age c) number of teachers d) number of students? The answers to the questions were tried to be answered with "one-way analysis of variance (One-Way Anova) and Kruskal Wallis H." In case the result of analysis of variance was significant, the Tukey test was used to find the source of the difference.

Findings and Comments

In this part of the study, the findings obtained through the analysis of the data obtained in accordance with the order of the problems and sub-problems of the research and comments on them are emphasized. The number of items in each sub-dimension of the "Innovation Management Scale at Schools" is not equal, therefore, in the analyzes in this section, in order to compare the sub-dimensions constituting the innovation management competencies with each other, the arithmetic average of the scores of each factor is divided by the number of items that make up that dimension, and as 1- Converted to 5 points.

Findings and Comments on the First Sub-Problem

In this title, the findings regarding the perceptions of the teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of school administrators are included.

Descriptive Statistics of Primary and Secondary School Teachers' Perceptions of their Managers' Innovation Management Competencies

The descriptive statistics of primary and secondary school teachers' perceptions of their managers' innovation management competencies are given in Table 3.

Table 3. Descriptive Statistics of Teachers' Perceptions of their Administrators on Innovation Management Competencies

Dimensions	n	Number of items	lowest score	highest score	\bar{X}	$\bar{x}/$ Number of items	SS
"Input Management"	582	5	5.00	25.00	14.96	2.99	5.50
"Innovation Strategy"	582	6	6.00	30.00	18.89	3.14	6.71
"Organizational Culture and Structure"	582	6	6.00	30.00	19.45	3.24	6.56
"Project Management"	582	15	15.00	75.00	47.55	3.17	15.85
"Innovation Management Total"	582	32	32.00	160.00	100.86	3.15	33.23

As can be seen in Table 3, the average scores of the teachers participating in the research for the sub-dimensions were = 2.99 for the "Input Management" dimension, = 3.14 for the "Innovation Strategy" dimension, = 3.24 for the "Organizational Culture and Structure" dimension, and the "Project Management" dimension, respectively. = 3.17 for "Sum of Perceptions on Innovation Management Competencies" = 3.15. Accordingly, it is seen that the opinions of the teachers participating in the research on "Perception of Innovation Management Competence" and all its sub-dimensions correspond to the level of "Moderate Agree." Ömür's (2014) research also supports the findings. From the averages in Table 3, it is understood that teachers consider their administrators to be most competent in "Organizational Culture and Structure", "Innovation Strategy" in the second place, "Project Management" in the third place and "Input Management" in the last place.

According to the findings of this research, teachers should provide their administrators with the necessary information, tools, people, environment, etc. for innovation studies. While they perceive it as less sufficient in providing inputs, they perceive it as more sufficient in creating an atmosphere of innovation in the school, adoption, and diffusion of innovations. This finding also shows that the competencies of school administrators should be developed in the dimension of input management. It is thought that the moderate level of teachers' views on innovation management competencies of the administrators working in primary and secondary schools is a result of the school administrators' inability to take much action on innovation. It can be interpreted that the managers may have abstained from the point of risk taking and innovation management.

Findings and Interpretation on the Second Sub-Problem

In this title, the second sub-problem of the research, the findings obtained from the examination of the perceptions of the teachers working in primary and secondary schools

Perceptions of Teachers Working in Primary And Secondary Schools Regarding the Innovation Management Competencies of School Managers

regarding the innovation management competencies of school administrators according to demographic variables are included.

Analyzes Based on Branch Variable

To determine whether there is a significant difference according to the branch variable in the perception of the innovation management competencies of the teachers working in primary and secondary schools, the independent group's t-test was conducted, and their average scores were calculated. Levene's test values were examined to determine whether the data showed a homogeneous distribution, Mann Whitney U test was applied for the results obtained significant difference and are presented in Table 4.

Table 4. Comparison of Teachers' Managers' Perceptions on Innovation Management Competencies by Branch

* p<.05

Dimensi ons	Branch	n	\bar{X}	SS	Df	Levene' s Test				MWU	p	Rank aver age
						F	p	t	p			
Input Manage ment	classro om	232	3.09	1.16	458,	4.41	0.0	1.70	.08	36798.	.05	307. 8
	teacher branch teacher	350	2.92	1.05	3	3*	5	9	5	5	5	280. 6
Innovati on Strategy	classro om	232	3.22	1.16	580	1.26	0.2	1.39	.16			
	teacher branch teacher	350	3.09	1.08			6	5	4			
Organiz ational Culture and Structur e	classro om	232	3.30	1.12	580	1.02	0.3	1.06	.28			
	teacher branch teacher	350	3.20	1.07			1	4	8			
Project Manage ment	classro om	232	3.21	1.08	580	0.91	0.3	.884	.37			
	teacher branch teacher	350	3.13	1.03			3	7	7			

When the t-test results, which are given in Table 4, are analyzed to determine whether the perceptions of primary and secondary school teachers regarding the innovation management competencies of school administrators differ according to their branches (classroom teacher-branch teacher), the "Innovation Strategy" in "teachers' perceptions of school administrators' innovation management competencies" is examined. "Organizational Culture and Structure" and "Project Management" dimensions did not show a statistically significant difference (Innovation Strategy [t (580) = 1.395 P > .05]. "Organizational Culture

and Structure" [t (580) = 1.064 P> .05] (Project Management [t(580) = .884 P > .05]). Although Levene's test was significant in the Input Management sub-dimension (MWU=36798.5 p>.05), it was determined that there was no significant difference between the views of classroom and branch teachers.

Analyzes Based on Professional Seniority Variable

In order to determine whether there is a significant difference in innovation management according to professional seniority in the perceptions of teachers working in primary and secondary schools regarding innovation management competencies of their managers, the average scores of the participants were calculated according to their professional seniority. One-way analysis of variance was used to determine whether the difference between the scores was significant, and the Tukey test was used to determine between which groups the significant difference was. The results are presented in Table 5.

Table 5. Comparison of Teachers' Managers' Perceptions on Innovation Management Competencies by Professional Seniority

Dimensi ons	Seniority	n	\bar{X}	SS	Source of variance	Sum of squares	Df	Me an of squares	F	p	Significant difference (Tukey)
Input Management	1.0-3 year	159	2.9	1.1	Between groups	12.30	5	2.46	2.0	.070	-
	2.4-7 year	200	2.9	1.0		691.0	576	1.20			
	3.8-11 year	119	3.2	.98	Within groups	703.3	581				
	4.12-15 year	70	3.0	1.1	Total	3					
	5.16-19 year	10	2.5	1.4							
	6.20 and over	24	3.1	1.1							
	Levene:2.51		p= .029*								
Innovation Strategy	1.0-3 year	159	3.0	1.1	Between groups	16.75	5	3.35	2.7	.019	2-3
	2.4-7 year	200	3.0	1.1		710.4	576	1.20			
	3.8-11 year	119	3.3	.97	Within groups	727.2	581				
	4.12-15 year	70	3.2	1.1	Total	5					
	5.16-19 year	10	2.6	1.4							
	6.20 and over	24	3.4	1.1							
	Levene:2.18		p= .055								
Organiz	1.0-3 year	159	3.1	1.1	Between	15.66	5	3.13	2.6	.022	-

Perceptions of Teachers Working in Primary And Secondary Schools Regarding the Innovation Management Competencies of School Managers

ational			3	4	groups	680.3		5	*		
Culture and Structure	2.4-7 year	200	3.1	1.1	Within groups	9	576	1.18			
	3.8-11 year	119	3.4	.96	Total	5	581				
	4.12-15 year	70	3.3	1.0							
	5.16-19 year	10	2.8	1.5							
	6.20 and over	24	3.5	1.0							
			6	2							
		Levene:2.72	p=.046*								
Project Management	1.0-3 year	159	3.0	1.1	Between groups	10.00	5	2.00	1.8	.110	-
	2.4-7 year	200	3.0	1.0	Within groups	639.1	576	1.11	0		
	3.8-11 year	119	3.3	.95	Total	649.1	581				
	4.12-15 year	70	3.2	.95		6					
	5.16-19 year	10	2.8	1.3							
	6.20 and over	24	3.4	.97							
			6								
		Levene:2.36	p=.039*								

*p<.05

Before determining whether the perceptions of teachers working in primary and secondary schools regarding innovation management competencies of their administrators differ significantly according to their professional seniority, the homogeneity of the variances of the distributions was tested with the Levene's test. And Structure" (L= 2.72; p<.05), and "Project Management" (L= 2.36; p<.05) dimensions were not homogeneous; It was observed that the variance of the "Innovation Strategy" dimension was homogeneous (L= .055; p>.05). Then, the process of determining the difference between the means was started.

In Table 5, when the analysis results showing whether there is a relationship between the perceptions of primary and secondary school teachers regarding the innovation management competencies of their administrators and their professional seniority, "Input Management" [F(5, 576)=2.05; p>0.05] and "Project Management" [F(5, 576)=1.80; p>0.05], the difference between the groups was not significant, however, "Organizational Culture and Structure" [F(5, 576)=2.65; p<0.05] and "Innovation Strategy" [F(5, 576)=2.71; p<0.05] scores were found to be significant. When the results of the Tukey Test applied to determine the significant difference in the "Innovation Strategy" scores are examined, it is seen that the differences between "teachers with 4-7 years of seniority and 8-11 years of seniority" in the "Innovation Strategy" dimension are significant. If we look at the averages in this dimension, the averages of teachers with 8-11 years of seniority are higher than the averages of teachers with 4-7 years of seniority.

Teachers with 8-11 years of seniority consider their administrators more competent in choosing and using appropriate strategies for successful innovations than teachers with 4-7 years of seniority. It can be interpreted that teachers with 8-11 years of experience perceive their administrators as innovative leaders who prioritize innovations that will contribute to the development of the school, who are open in communication during the innovation process, who ensure the efficient use of school resources, and who direct the staff. The reason for this situation can be considered as the fact that teachers with 8-11 years of seniority are in more communication with the administrators. It can be interpreted that teachers with 8-11 years of seniority may perceive their administrators as more competent since they may be more open to innovation in choosing and using appropriate strategies. Since teachers with less seniority focus more on understanding the functioning of the school, it can be thought that they may experience some difficulties in terms of bureaucratic socialization in terms of understanding the institution.

The Kruskal Wallis H Test results regarding the total items that do not show homogeneous distribution in the dimensions of "Input Management", "Organizational Culture and Structure" and "Project Management" according to the professional seniority variable of the perceptions of the teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of their administrators are given in Table 6.

Table 6. Kruskal Wallis-H Test Results of the Comparison of the Perceptions of Teachers' Managers on Innovation Management Competencies by Professional Seniority (Input Management, Organizational Culture and Structure and Project Management)

Dimensions	Seniority	n	Mean rank	Df	KWH	p
Input Management	1.0-3 year	159	280,99	5	9,788	.081
	2.4-7 year	200	276,33			
	3.8-11 year	119	327,13			
	4.12-15 year	70	295,35			
	5.16-19 year	10	232,70			
	6.20 and over	24	324,08			
Organizational Culture and Structure	1.0-3 year	159	274,35	5	12,29	.031*
	2.4-7 year	200	274,77			
	3.8-11 year	119	325,30			
	4.12-15 year	70	310,56			
	5.16-19 year	10	243,45			
	6.20 and over	24	341,27			
Project Management	1.0-3 year	159	277,69	5	9,220	.101
	2.4-7 year	200	277,76			
	3.8-11 year	119	318,09			
	4.12-15 year	70	306,76			
	5.16-19 year	10	238,50			
	6.20 and over	24	343,10			

*p<.05

When the Kruskal Wallis-H Test Results are examined in Table 6, no significant difference was observed in the "Input Management" and "Project Management" dimensions. In the

dimension of "Organizational Culture and Structure", the Mann Whitney U test was applied to the dimension to find out from which group the significant difference occurred between the views of the groups, and the result of the test is shown in Table 7 below.

Table 7. Mann Whitney U test results of the Comparison of Teachers' Perceptions of Managers' Perceptions of Innovation Management Competencies by Professional Seniority (Organizational Culture and Structure)

Dimension	Seniority	n	MWU	p	Mean rank
Organizational Culture and Structure	0-3 year	159	7731.5	.009*	128.63
	8-11 year	119			154.03
Organizational Culture and Structure	4-7 year	200	9842.0	.010*	149.71
	8-11 year	119			177.29

When Table 7 is examined, a significant difference was observed between teachers with 0-3 years of seniority and teachers with 8-11 years of seniority in the dimension of "Organizational Culture and Structure" (MWU=7731.5 $p < .05$). A significant difference was observed between teachers with a seniority of 4-7 years and teachers with a seniority of 8-11 years (MWU=9842.0 $p < .05$). Considering the mean rank, The mean rank of teachers with 8-11 years of seniority (177.29) is higher than the mean rank of teachers with 4-7 years of seniority (149.71).

The mean rank of teachers with 8-11 years of seniority (154.03) is higher than the mean of teachers with 0-3 years of seniority (128.63). From this point of view, it can be concluded that teachers whose seniority is between 8-11 years have higher organizational culture/collaboration and awareness levels than teachers who come from behind in terms of seniority. The increase in seniority can be interpreted as a positive effect on their adaptation to the corporate culture, the increase in their bureaucratic socialization, and their ability to understand and empathize with the managers.

Analyzes Based on Age Variable

In order to determine whether there is a significant difference in innovation management according to the age variable in the perceptions of the teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of their administrators, the average scores of the participants were calculated according to their ages, and one-way analysis of variance was performed to determine whether the difference between the scores was significant. Analysis results are presented in Table 8.

Table 8. Comparison of Teachers' Managers' Perceptions on Innovation Management Competencies by Age Groups

Dimensions	Age groups	n	\bar{X}	SS	Df	F	p
Input Management	1."21-30 age"	237	2.96	1,09	3.578	.96	.40
	2."31-40 age"	293	3.02	1,09			
	3."41-50 age"	43	2.85	1,08			
	4."51-60 age"	9	3.48	1,33			
	Levene:.391	p=.75					
Innovation Strategy	1."21-30 age"	237	3.07	1,10	3.578	1.29	.27
	2."31-40 age"	293	3.20	1,11			
	3."41-50 age"	43	3.05	1,16			
	4."51-60 age"	9	3.62	1,35			
	Levene:.569	p=.63					
Organizational Culture and Structure	1."21-30 age"	237	3.15	1,09	3.578	1.98	.11
	2."31-40 age"	293	3.29	1,07			
	3."41-50 age"	43	3.19	1,16			
	4."51-60 age"	9	3.92	0,93			
	Levene:.978	p=.40					
Project Management	1."21-30 age"	237	3.13	1,09	3.578	1.51	.20
	2."31-40 age"	293	3.19	1,02			
	3."41-50 age"	43	3.08	1,09			
	4."51-60 age"	9	3.85	0,68			
	Levene:1.582	p=.19					

The homogeneity of the variances of the distributions was tested with the Levene's test before determining whether the perceptions of the teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of their administrators differ significantly according to age groups. As a result, "Input Management" ($L = .759$; $p > .05$), "Innovation Strategy" ($L = .635$; $p > .05$), "Organizational Culture and Structure" ($L = .403$; $p > .05$), and "Project Management" ($L = .193$; $p > .05$) dimensions were found to be homogeneous. Then, the process of determining the difference between the means was started.

In Table 8, the results of the analysis regarding the comparison of the perceptions of the teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of their administrators by age groups are as follows. "Input Management" [$F(3, 578) = .96$; $p > 0.05$], "Innovation Strategy" [$F(3, 578) = 1.29$; $p > 0.05$], "Organizational Culture and Structure" [$F(3, 578) = 1.98$; $p > 0.05$] and "Project Management" [$F(3, 578) = 1.51$]; it is seen that there is no significant difference between age groups in all sub-dimensions with $p > 0.05$. Ömür's (2014) study supports these findings. Looking at the averages in Table 8, it is seen that in all sub-dimensions, teachers aged 21-30, aged 31-40 and aged 41-50, compared to the teachers aged 51-60, their administrators provide input to innovation, use innovation strategies effectively, create an innovative organization. It can be interpreted that they see them as less competent in managing innovative projects. It can be interpreted that teachers between the ages of 51-60 may have perceived their administrators as very competent in innovation management since they may be more closed to innovation as they approach retirement.

Perceptions of Teachers Working in Primary And Secondary Schools Regarding the Innovation Management Competencies of School Managers

Analyzes Based on the Variable of the Number of Teachers in the School

The mean scores were calculated to determine whether the number of teachers in their schools made a significant difference in the perceptions of the teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of their administrators.

Table 9. Comparison of Teachers' Managers' Perceptions on Innovation Management Competencies According to the Number of Teachers in the School

Dimensions	Teacher number	n	\bar{X}	SS	Source of variance	Sum of squares	Df	Mean of squares	F	p	
Input Management	1.0-10	45	3.33	1.20	Between groups	13.22	4	3.30	2,76	.027*	
	2.11-21	100	3.12	1.19	Within groups	690.10	577	1.19			
	3.22-32	181	2.81	1.08	Total	703.33	581				
	4.33-43	161	3.00	1.10							
	5.44 AND OVER	95	3.01	.90							
		Levene: 3.98	p=.003*								
Innovation Strategy	1.0-10	45	3.43	1.31	Between groups	10.32	4	2.58	2,07	.82	
	2.11-21	100	3.30	1.14	Within groups	716.92	577	1.24			
	3.22-32	181	2.99	1.05	Total	727.25	581				
	433-43	161	3.15	1.14							
	5.44 AND OVER	95	3.13	1.03							
		Levene: 2.34	p=.054								
Organizational Culture and Structure	1.0-10	45	3.41	1.14	Between groups	8.99	4	2.24	1,88	.111	
	2.11-21	100	3.36	1.15	Within groups	687.06	577	1.19			
	3.22-32	181	3.07	1.04	Total	696.05	581				
	4.33-43	161	3.31	1.10							
	5.44 AND OVER	95	3.22	1.06							
		Levene: 1.56	p=.182								
Project Management	1.0-10	45	3.33	1.15	Between groups	8.19	4	2.04	1,84	.119	
	2.11-21	100	3.34	1.09	Within groups	640.96	577	1.11			
	3.22-32	181	3.02	.99	Total	649.16	581				
	4.33-43	161	3.19	1.10							
	5.44 AND OVER	95	3.14	.97							
		Levene: 2.37	p=.051								

* p < .05

Before determining whether the perceptions of teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of their administrators differ significantly according to the number of teachers in the school, the homogeneity of the variances of the distributions was tested with the Levene's test. The variances of the dimensions of "Innovation Strategy" (L= 2.34; p>.05), "Organizational Culture and Structure" (L= 1.56; p>.05), and "Project Management" (L= 2.37; p>.05) was found to be homogeneous. Then, the process of determining the difference between the means was started.

In Table 9, the results of the analysis regarding the comparison of the perceptions of the teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of their administrators according to the number of teachers in the school were examined. "Input Management" [F(4, 577)=2.76; p<0.05] was found to differ significantly in the dimension. "Innovation Strategy" [F(4, 577)=2.07; p>0.05], "Organizational Culture and Structure" [F(4, 577)=1.98; p>0.05] and "Project Management" [F(4, 577)=1.51; p>0.05] It is seen that the difference in terms of the number of teachers in the sub-dimensions is not significant. Table 10 below shows the results of the Kruskal Wallis H Test regarding the total items that do not show a homogeneous distribution in the dimension of "Input Management" according to the number of teachers in the school, of the perceptions of teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of their administrators.

Table 10. KWH Test Results of the Comparison of Teachers' Managers' Perceptions on Innovation Management Competencies by the Number of Teachers in the School (Input Management)

Dimensions	Number of teachers	n	Mean rank	Df	KWH	p
Input Management	0-10	45	349,52	4	12,69	.013*
	11-21	100	314,57			
	22-32	181	262,66			
	33-43	161	294,81			
	44 AND OVER	95	289,06			

* p <.05

When Table 10 is examined, it is seen that there is a significant difference between the views of the groups in this dimension (KWH=12.69). In the "Input Management" dimension, the Mann Whitney U test was applied to the dimension to find out from which group the significant difference occurred between the views of the groups, and the result of the test is shown in Table 11 below.

Table 11. Mann Whitney U test results of the Comparison of the Perceptions of the Managers of Teachers on Innovation Management Competencies by the Number of Teachers in Their Schools (Input Management)

"Dimension"	"Number of teachers"	n	MWU	p	Mean rank
"Input Management"	0-10	45	2905.5	.003*	139.43
	22-32	181			107.05
"Input Management"	11-21	100	7540.0	.020*	156.10
	22-32	181			132.66
"Input Management"	0-10	45	2905.5	.042*	119.43
	33-43	161			99.05
"Input Management"	0-10	45	1640	.026*	81.56
	44 AND OVER	95			65.26

When Table 11 is examined, in the dimension of "Input Management", a significant difference was observed between the teachers whose number of teachers in their schools is between 0-11 and those whose number is between 22-32 (MWU=2905.5 $p<.05$). A significant difference was observed between the teachers whose number of teachers in their schools was between 11-21 and those who were between 22-32 (MWU=7540.0 $p<.05$). A significant difference was observed between the teachers whose number of teachers in their schools was between 0-10 and those with 33-43 (MWU=2905.5 $p<.05$). A significant difference was observed between teachers with 0-10 teachers in their schools and teachers with 44 or more teachers (MWU=1640 $p<.05$). Considering the mean rank it is seen that the mean rank of teachers with 0-10 teachers (139.43) is higher, while the average rank (107.05) of teachers with 22-32 teachers is low. It is seen that the average rank of teachers with 11-21 teachers is higher (156.10) while the average rank of teachers with 22-32 teachers is low (132.66). While the mean rank (119.43) of the teachers whose number of teachers is between 0-10 is higher, it is seen that the mean rank (99.05) of the teachers whose number of teachers is between 33-43 is low. It is seen that the mean rank of teachers with 0-10 teachers (81.56) is higher, while the average rank (65.26) of teachers with 44 or more teachers is seen to be low. Ömür's (2014) study also supports these findings.

Based on these findings, it can be stated that teachers in schools with a high number of teachers have more negative opinions about the "Input Management" dimension in terms of the competence of their administrators to manage innovation. According to the finding, teachers with a high number of teachers in their schools perceive their administrators to be more inadequate than teachers with a small number of teachers in their schools in terms of trying to find support from the environment for innovations, providing the necessary resources to initiate the innovation process, supplying resources to support the innovation process, and knowing how to use these resources in the innovation management process. In the "Input Management" dimension, the irregularity in the mean rank may be due to the fact that the number of teachers in their schools is higher than the other groups, and the mean rank of this group was observed to be lower.

In other words, the excess number of teachers in schools is thought to be a variable that negatively affects the opinions of teachers about the innovation management competencies of their administrators. The reason for this result is thought to be the negativities such as the lack of organizational trust, inadequacy of communication, and the increase in bureaucracy brought about by the high number of teachers in schools. It is thought that it is normal for teachers to evaluate the innovation management competencies of administrators negatively in such negative situations. As a matter of fact, Ruppel and Harrington (2000; cited in Ömür, 2014) also determined a relationship between trust and innovation in the organization and emphasized that the level of risk taking necessary for innovation is high in organizations with high trust levels.

Analyzes Based on the Variable of the Number of Students in the School

To determine whether the number of students in their schools creates a significant difference in terms of innovation management in the perceptions of the teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of their administrators, the average scores were calculated.

Table 12. Comparison of Teachers' Managers' Perceptions on Innovation Management Competencies According to the Number of Students in the School

Dimensions	“Number of students”	n	\bar{X}	SS	Df	F	p
“Input Management”	0-300	84	3.14	1.09	3.578	1,69	.16
	301- 500	161	3.08	1.09			
	501-700	194	2.87	1.17			
	701-900	143	2.96	.99			
	Levene: 2.38	p=.068					
“Innovation Strategy”	0-300	84	3.26	1.18	3.578	1,62	.18
	301- 500	161	3.26	1.02			
	501-700	194	3.05	1.18			
	701-900	143	3.07	1.07			
	Levene: 2.04	p=.106					
“Organizational Culture and Structure”	0-300	84	3.26	1.09	3.578	1,11	.34
	301- 500	161	3.36	1.04			
	501-700	194	3.18	1.12			
	701-900	143	3.15	1.09			
	Levene: .52	p=.667					
“Project management”	0-300	84	3.22	1.06	3.578	1,43	.23
	301- 500	161	3.29	.97			
	501-700	194	3.11	1.11			
	701-900	143	3.06	1.05			
	Levene: 1.29	p=.275					

Before determining whether the perceptions of teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of their administrators differ significantly according to the number of students in the school, the homogeneity of the variances of the distributions was tested with the Levene's test.” (L= 2.048; p>.05), “Organizational Culture and Structure” (L= .523; p>.05), and “Project Management” (L= 1.297; p>.05) dimensions were found to be homogeneous. Then, the process of determining the difference between the means was started.

In Table 12, the results of the analysis regarding the comparison of the perceptions of the teachers working in primary and secondary schools regarding the innovation management competencies of their administrators according to the number of students in the school were examined. "Input Management" [F(3, 578)=1.69; p>0.05], "Innovation Strategy" [F(3, 578)=1.62; p>0.05], "Organizational Culture and Structure" [F(3, 578)=1.11; p>0.05] and "Project Management" [F(3, 578)=1.43; p>0.05] It is seen that the difference in all sub-dimensions is not significant.

When the averages are considered, teachers in schools with 0-300, 301-500 and 701-900 students in all sub-dimensions perceive their administrators at "medium" level. Teachers in schools with a score of 501-700 perceive it as "low" in the dimension of "Input Management" and at "moderate" in other dimensions.

Conclusion and Recommendations

This study was conducted with the aim of revealing the level of awareness among teachers working in primary and secondary schools about innovation management skills of their managers and to determine whether the levels whether this perception differs significantly under certain variables.

The opinion of teachers participating in the study on "Perception of competence in management innovation" was determined to correspond to the level of "Moderately agree." It is understood that teachers see their administrators most adequate in the dimension of "Organizational Culture and Structure", "Innovation Strategy" in the second place, "Project Management" in the third place and "Input Management" in the last place.

Similar results were obtained with the research findings of Ömür (2014), Öztürk (2017), Aydoğar (2018) and Demiraçan (2019), Dinçman (2020). In the research conducted by Karataş, Gök and Özçetin (2015), Görgel (2018), Göl and Bülbül (2012), and Argon, İsmetoğlu and İşeri (2014), it is seen that teachers' opinions on "Innovation Management Competence Perception" and all sub-dimensions correspond to the level of "Very Agree".

Teachers provide their managers with the necessary information, tools, people, environment, etc. for innovation studies. While they perceive it as less sufficient in providing inputs, they perceive it as more sufficient in creating an atmosphere of innovation in the school, adoption, and diffusion of innovations. This finding also shows that the competencies of school administrators should be developed in the dimension of input management. It is thought that the moderate level of teachers views on innovation management competencies of the administrators working in primary and secondary schools is a result of the school administrators inability to take much action on innovation. It can be interpreted that the managers may have abstained from the point of risk taking and innovation management.

When the analyzes made to determine whether the perceptions of teachers regarding innovation management competencies of primary and secondary school administrators differ according to their branches, it was determined that there was no significant difference

between the groups in any dimension. According to this result, it was concluded that the branch variable is not a variable that affects "teacher's perceptions of school administrators' innovation management" competencies. However, when the averages of the scores are considered, it is concluded that the classroom teachers consider their managers more competent in innovation management than the branch teachers. The studies of Göl and Bülbül (2012) and Karataş, Gök and Özçetin (2015) also support this result. Dinçman (2020), on the other hand, reached unparalleled results. When taken into consideration, it can be interpreted that primary school teachers see their administrators more competent in innovation management than branch teachers, and they perceive them as innovative leaders.

Again, when the results of the test conducted to determine whether the perceptions of primary and secondary school teachers regarding innovation management competencies of their administrators differ according to professional seniority, a significant difference was found in the dimensions of "Innovation strategy" and "Organizational Culture and Structure". In the dimension of "Innovation Strategy", it is seen that the differences between "teachers with 4-7 years of seniority and teachers with 8-11 years of seniority" are significant. If we look at the averages in this dimension, the averages of teachers with 8-11 years of seniority are higher than the averages of teachers with 4-7 years of seniority. Teachers with 8-11 years of seniority consider their administrators more competent in choosing and using appropriate strategies for successful innovations than teachers with 4-7 years of seniority. It can be interpreted that teachers with 8-11 years of experience perceive their administrators as innovative leaders who prioritize innovations that will contribute to the development of the school, who are open in communication during the innovation process, who ensure the efficient use of school resources, and who direct the staff. The reason for this situation can be considered as the fact that teachers with 8-11 years of seniority are in more communication with the administrators. It can be interpreted that teachers with 8-11 years of seniority may perceive their administrators as more competent since they may be more open to innovation in choosing and using appropriate strategies. Since teachers with less seniority focus more on understanding the functioning of the school, it can be thought that they may experience some difficulties in terms of bureaucratic socialization in terms of understanding the institution. In the dimension of "Organizational Culture and Structure", a significant difference was observed between teachers with 0-3 years of seniority and teachers with 8-11 years of seniority, and between teachers with 4-7 years of seniority and teachers with 8-11 years of seniority. Considering the mean rank; the average rank of teachers with 8-11 years of seniority is higher than the average of teachers whose seniority is between 4-7 years and 0-3 years of seniority. From this point of view, it can be concluded that teachers whose seniority is between 8-11 years have higher organizational culture/collaboration and awareness levels than teachers who come from behind in terms of seniority. The increase in seniority can be interpreted as a positive effect on their adaptation to the corporate culture, the increase in their bureaucratic socialization, and their ability to understand and empathize with the managers.

Perceptions of Teachers Working in Primary And Secondary Schools Regarding the Innovation Management Competencies of School Managers

In Göl and Bülbül's (2012) study, teachers with 21-30 years of professional seniority see their administrators as more competent in all dimensions. Ömür (2014), Argon et al., (2014) found that there was no significant difference in terms of innovation management in the professional seniority variable. It is thought that the difference between these results is due to the universe difference.

In the study, according to the results obtained from the age variable, no statistically significant difference was found in any of the sub-factors. Accordingly, it was concluded that age is not a variable that affects teacher's perceptions of school administrators' innovation management. When the averages are examined, it can be interpreted that teachers aged 51-60 see their managers as more competent in providing input to innovation, using innovation strategies effectively, creating an innovative organization and managing innovative projects in all sub-dimensions. It can be interpreted that teachers between the ages of 51-60 may have perceived their administrators as very competent in innovation management since they may be more closed to innovation as they approach retirement.

In the study of Göl and Bülbül (2012), "it was concluded that teachers' perceptions of the innovation management competencies of administrators differ according to their ages, and teachers between the ages of 20-35 see their administrators as more competent in innovation management." In the dimension of "Organizational Culture and Structure", it has been determined that teachers between the ages of 41-60 have a more innovative perception than teachers between the ages of 20-40.

Teachers' views on innovation management skills by administrators were also examined according to the number of teachers' variable. According to these results, a significant difference was found in the "Input Management" sub-dimension of the innovation management scale. The said difference is between schools with 0-10 teachers and schools with 22-32 teachers, schools with 11-21 teachers and schools with 22-32 teachers, schools with 0-10 teachers and schools with 33-43 teachers. It was determined among schools with teachers between 0-10 and schools with 44 or more teachers. When the averages of the groups are considered, the averages of the groups with a low number of teachers are higher than the averages of the groups with a large number of teachers. Based on these findings, it can be stated that teachers in schools with a high number of teachers have more negative views on the dimension of input management in terms of the competence of their administrators to manage innovation. According to the finding, teachers who are more in number in their schools perceive their administrators to be more inadequate in terms of trying to find support from the environment for innovations, providing the necessary resources to initiate the innovation process, supplying resources to support the innovation process, and knowing how to use these resources in the innovation management process. In other words, the excess number of teachers in schools is thought to be a variable that negatively affects the opinions of teachers about the innovation management competencies of their administrators. The reason for this result is thought to be the negativities such as the lack of organizational trust, inadequacy of communication, and the increase in bureaucracy brought about by the high

number of teachers in schools. It is thought that it is normal for teachers to evaluate the innovation management competencies of administrators negatively in such negative situations. As a matter of fact, Ruppel and Harrington (2000; cited in: Ömür, 2014) also determined a relationship between trust and innovation in the organization and emphasized that the level of risk taking necessary for innovation is high in organizations with high trust levels.

When "the teacher's opinions on the innovation management skills of the administrators" were examined according to the number of students, no significant difference was found in all sub-dimensions of the innovation management scale according to the results obtained. When the averages are considered, teachers in schools with 0-300, 301-500 and 701-900 students in all sub-dimensions perceive their administrators at "medium" level. Teachers in schools with a score of 501-700 perceive it as "low" in the dimension of "Input Management" and at "moderate" in other dimensions.

Kaynakça

- Adair, J. (2008). *Yenilikçi Liderlik*. Babıali Kültür.
- Argon, T., İsmetoğlu M. & İşeri, B. (2014). Okul yöneticilerinin değerlere göre yönetimleri ile yenilik yönetimlerine yönelik öğretmen görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Journal of Research in Education and Teaching*. 3(4).
- Aydoğar, N. (2018). Okul yöneticilerinin yenilik yönetimi becerilerinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi (Kahramanmaraş il merkezi özel ve devlet okulları örneği). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Beycioğlu, K. & Aslan, M. (2009). Okul gelişiminde temel dinamik olarak değişim ve yenileşme: Okul Yöneticileri ve Öğretmenlerin Rollerini. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 166- 186.
- Bülbül, T. (2012a). Okul yöneticilerinin yenilik yönetimine ilişkin yeterlik inançları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 45-68.
- Bülbül, T. (2012b). Okullarda yenilik yönetimi ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(1), 157-175.
- Bülbül, T. (2010). *Yönetimde yeni yaklaşımlar, yenilik yönetimi*. Hasan Basri Memduhoğlu ve Kürşad Yılmaz (Ed.), (S. 31-51). Pegem Akademi
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 10. Baskı Pegem Akademi.
- Büyükoztürk, Ş., Çokluk-Bökeoğlu, Ö. & Köklü, N. (2015). Sosyal bilimler için istatistik. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007) *Research Methods in Education* (6th Ed.), Taylor & Francis.
- Demiraçan, A. (2019). Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği stratejileri ile yenilik yönetimi yeterlik inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

- Dinçman, M. P. (2020). Öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterlikleri, *Turkish Studies - Education*, 15(2), 1429-1448. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40354>
- Elçi, Ş. (2006). *İnovasyon: Kalkınmanın ve rekabetin anahtarı*. Nova Yayınları
- Göl, E. (2012). *İlköğretim okulu yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen algıları (Kırklareli ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Göl, E. & Bülbül, T. (2012). İlköğretim okulu yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliliklerine ilişkin öğretmen algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 97-109
- Görgel, H. M. (2018). Okul yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen ve okul yöneticisi algılarının incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Gümüşlüoğlu, L. (2009). İnovasyon ve liderlik. *Savunma Sanayii Gündemi Dergisi*, 3,37-42.
- Karasar, N. (1999) *Bilimsel araştırma yöntemleri*, Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, S., Gök, R. & Özçetin, S. (2015). Okul yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 167 – 185.
- Oecd. (2009). "Measuring innovation (I harfi kullanılmalı) in Education and training," Oecd discussion paper, www.Oecd.Org/Dataoecd/1/61/43787562.Pdf.
- Ortt, J. R. & Duin, P. A. (2008). The Evolution of İnnovation Management Towards Contextual İnnovation. *Europen Journal of İnnovation Management*, 11(4), 522- 538.
- Oslo Kılavuzu. (2005). *Yenilik verilerinin toplanması ve uygulanması için ilkeler* (3. Baskı). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Avrupa Birliği İstatistik Ofisi.
- Ömür Y. E. (2014). *lise yöneticilerinin yenilik yönetimi becerileri ile okullardaki örgütsel öğrenme mekanizmalarına yönelik öğretmen görüşleri*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi
- Özdemir, S. (2013). *Eğitimde Örgütsel Yenileme* (7. Baskı). Pegem.
- Özdemir, S. & Cemaloğlu, N. (2000). *Eğitimde örgütsel yenileşme ve karara katılma*. Milli Eğitim Dergisi, 146, 54-63
- Özkan, H. H. (2009). Mesleki teknik eğitimde inovasyon ihtiyacı. The First International Congress of Educational Research. "Trends and Issues of Educational Research." Çanakkale Onsekiz Mart University.
- Öztürk, M. (2017). İlkokul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen algıları: istanbul ili avcılar ilçesi örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın ve Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Saruhan, S. C. & Yıldız, M. L. (2009). *Çağdaş Yönetim Bilimi*. Beta Yayınları
- Top, M. Z. (2011). *İlköğretim okul yöneticilerinin yenilik yönetimine ilişkin tutumlarının incelenmesi*. M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi

Fulya ATİLA

- Töremen, F. (2002). Okullarda sosyal sermaye: kavramsal bir çözümleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 32, 556-573.
- Tunç, B. (2007) *İşletmelerde yaratıcılık yenilikçilik girişimcilik yönetimi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Uzkurt, C. (2008). *Yenilik yönetimi ve yenilikçi örgüt kültürü*. Beta.
- Watt, D. (2002). "How innovation occurs in high schools within the network of innovative schools: The four pillars of innovation research project," ([Http://Tinyurl.Com/Ml3afv6](http://Tinyurl.Com/Ml3afv6)).

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Dergi Hakkında

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi bünyesinde bulunan *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* yılda 2 kez (Nisan ve Ekim) yayımlanan hakemli, bilimsel bir dergidir. Dergide sosyal bilimlerin her alanına ait araştırmaya dayanan, sahasına katkı sağlayacak nitelikte bilimsel makalelere yer verilir. HMKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin temel amacı; sosyal bilimler alanında çalışma yapan bilim insanlarının bilgi, deneyim, değerlendirme, görüş ve önerilerini paylaştıkları bilimsel bir platform oluşturmak, sosyal bilimler alanındaki çalışmalara ulusal ve uluslararası düzeyde katkıda bulunmaktır.

Yayın İlkeleri

Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Sempozyum, kongre gibi bilimsel toplantılarda sunulan çalışmaların hangi sempozyumda/kongrede, ne zaman ve nerede sunulduğu, yazının başlığına eklenen dipnot ile belirtilmelidir. Ayrıca, bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda, desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje/çalışma numarası verilmelidir. Gönderilen çalışmanın başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.

Makalelerin açık dergi takip sistemi üzerinden gönderilmesi gerekir. Dergiye gönderilen yazılarda literatür güncel ve kapsamlı olmalı ve yazılar, kendi alanında uygun araştırma, yöntem ve modeller kullanılarak hazırlanmalıdır.

Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu esas alınmalı, yabancı terim ve kavramlar yerine olabildiğince Türkçe karşılıkları kullanılmalıdır. Türkçede henüz tam yerleşmemiş bazı terim ve kavramlar kullanılıyorsa bunların uluslararası literatürdeki karşılığı ilk geçtiği yerde parantez içinde verilmelidir.

Yazı Değerlendirme Süreci

Dergiye gönderilen çalışmalar ilk olarak editörler tarafından değerlendirilir. Bu aşamada, derginin amaç ve kapsamına uymayan, dil ve anlatım kuralları açısından zayıf, bilimsel açıdan kritik hatalar içeren, özgün değeri olmayan ve yayın politikalarını karşılamayan çalışmalar reddedilir. Uygun bulunan çalışmalar ise ön değerlendirme için çalışmanın ilgili olduğu alana yönelik bir alan editörüne gönderilir.

Alan editörleri çalışmaların, giriş ve literatür, yöntem, bulgular, sonuç ve tartışma bölümlerini dergi yayın politikaları ve kapsamı ile özgünlük açısından ayrıntılı bir şekilde inceler. Bu inceleme sonucunda uygun bulunmayan çalışmalar iade edilir. Uygun bulunan çalışmalar ise hakemlendirme sürecine alınır.

Çalışmalar içeriğine ve hakemlerin uzmanlık alanlarına göre alan editörleri tarafından iki hakeme gönderilir. Hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez. Hakemlerin değerlendirmeleri sonucunda iki yayımlanabilir raporu alan makale, dergi

Dergi Yayın ve Yazım İlkeleri

yönetimince uygun görülen bir sayıda yayımlanır. Hakem raporlarının birisinin olumlu, diğerinin olumsuz olması durumunda makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Bu durumda makalenin yayımlanıp yayımlanmamasına üçüncü hakemin raporuna göre karar verilir.

Hakemler tarafından düzeltme istenen yazılar gerekli düzeltmeler için yazarına geri gönderilir. Düzeltmiş metnin belirtilen sürede dergi sistemine yüklenmesi yazarın sorumluluğundadır. Düzeltmiş metin, gerekli olduğu hallerde değişikliği isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir. Dergi editörleri gerektiğinde makalede içeriği etkilemeyen küçük değişiklikler yapabilir.

Yayıma kabul edilen makalelerin, intihal yazılım programı kullanılarak benzerlik oranı kontrol edilir. Benzerlik oranı %20'in altında ise, yazı en kısa sürede Yayın Kurulunun belirleyeceği sayıda yayımlanır.

Yazının yayımlanması konusunda son karar, dergi editörlüğüne aittir.

HMKÜ Sosyal Bilimler Dergisi Yazım İlkeleri

Gönderilen yazılar, Microsoft Word 2010 ve üstü programlarda (*.docx), Calibri yazı karakterinde, 10 punto ve tek satır aralığı ile yazılmış olmalıdır. Paragraflar arasında satır boşluğu bırakılmamalıdır. Paragraflar arası boşluk, paragraf öncesi 3 nk, paragraf sonrası 0 nk olarak düzenlenmelidir. Tablolarda ise otomatik boşluk kullanılmamalıdır. Paragraf girintileri 1 cm, kenar boşlukları alt ve üst kenarlarda 5,5 cm; sol ve sağ kenarlarda 4,5 cm olmalıdır.

Dergide yayımlanacak yazılar, aşağıda verilen yazım kurallarına ve örneklere göre yazılmalıdır. Verilen örneklerin dışındaki durumlar için Amerikan Psikologlar Birliği tarafından yayımlanan "Publication Manual of American Psychological Association (6th Edition) 2010" adlı kitapta belirtilen ilkeler (APA stili) dikkate alınmalıdır (Örnekler için http://library.nmu.edu/guides/userguides/style_apa.htm web adresine başvurulabilir.).

Yazıların sırasıyla öz, abstract, ana metin, (varsa) ekler ve extended abstract bölümlerden oluşması gerekir.

Başlık Sayfası

Başlık sayfasında Türkçe ve İngilizce başlık, yazar ad(lar)ı, kurum ad(lar)ı, Türkçe ve İngilizce öz ile anahtar kelimeler yer almalıdır. Başlık, en fazla 12 kelimedenden oluşmalı, 11 puntuyla, tamamı büyük ve koyu harflerle, satıra ortalanarak yazılmalıdır. Başlığın yazının içeriğini en iyi şekilde yansıtması gerekir. Başlıkta kısaltmalar kullanılmamalıdır.

Yazarların ad ve soyadları başlık satırının altında, ortalı biçimde, koyu (bold) karakterde olmalı. Adın ilk harfi büyük, diğer harfleri küçük; soyadın tamamı büyük harfle yazılmalıdır. Yazarların çalıştığı kurum, adlarının altına yazılmalıdır. Birden fazla yazarlı makalelerde yazar-kurum adları alt alta yazılmalıdır.

Türkçe ve İngilizce öz ile anahtar kelimeler, 10 punto ve italik harflerle, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Öz 150-200 kelime uzunluğunda olmalıdır. Özde

çalışmanın kapsamı, amacı, yöntemi ve sonucu kısaca verilmelidir. Özden sonra 3-5 anahtar kelime yazılmalıdır.

Türkçe Ana Metin

Çalışmalarda sırasıyla *giriş, yöntem, bulgular, tartışma* bölümlerine yer verilir.

❖ **Giriş** bölümünde, yapılan çalışma ile ilgili olarak güncel literatürdeki temel kavramlar, kuramsal gelişim ve yaklaşımlar ile araştırmadaki problem durumu, amaç, denenceler (hipotezler) varsayımlar (sayılılar), sınırlılıklar vb. yer almalıdır. Bu bölüm yeni bir sayfadan başlatılmalıdır.

❖ **Yöntem** bölümünde, araştırmada kullanılan evren, örneklem, veri toplama araçları, veri çözümleme teknikleri, işlem aşamaları vb. açıklanmalıdır.

❖ **Bulgular** bölümünde, araştırma problemiyle / denencelerle ilgili olarak ulaşılan sonuçlar verilmelidir.

❖ **Tartışma** bölümünde, araştırma bulguları daha önceki araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak açıklanmalı, tartışılmalı, yorumlanmalı ve sonuç/sonuçlara bağlı olarak öneriler dile getirilmelidir.

Metindeki tablo, grafik ve şekillere sıra numarası verilmeli, isimleri üstte yazılmalıdır. Tablolarda dikey çizgi kullanılmamalı, sadece üstten iki alttan tek olmak üzere 3 yatay çizgi kullanılmalıdır.

Örnek:

Tablo 1: Sanat Kategorisindeki Metaforların Frekans ve Yüzde Dağılımları

Metafor	f	%
Yapboz	5	33.3
El Sanatları (Örgü ve dikiş)	2	13.3
Resim	7	46.6
Tual	1	6.6
Toplam	15	100

Tablolar sayfa sınırlarını aşmamalıdır. Büyük tablolarda gerekirse yazı puntosu küçültülebilir veya sayfa yapısı yatay hale getirilebilir.

Kaynakça

Kaynakça, "Kaynakçanın Düzenlemesi" başlığı altında verilen örneklere uygun biçimde düzenlenmelidir.

(Varsa) Ekler

Araştırmanın anlaşılır olmasında önemli bir işleve sahip olan ölçek, belge, resim vb. ek olarak verilebilir. Ekler Ek-1,Ek-2, şeklinde numaralandırılmalı ve metin içinde bu numaralarla atıf yapılmalıdır.

Extended Abstract (Uzun Özet)

Türkçe yazılmış makalelerin Kaynakça bölümünden sonra İngilizce Extended Abstract eklenmesi gerekmektedir. (İngilizce yazılmış makalelere Türkçe uzun özet eklenmeyecektir). Uzun özet, 750-1000 kelime arasında olmalıdır. Derginin esas

metin için geçerli olan biçimsel yazım özellikleri uzun özet için de geçerlidir. Extended Abstract, "Introduction", "Method" ve "Result and Discussion" alt başlıklarını içermelidir. Uzun özeti İngilizce dil kontrolü (proofreading) yazarın sorumluluğundadır. Özeti dil açısından yetersiz olan makaleler düzeltilene kadar yayımlanmayacaktır.

Metin içindeki **başlıklar ve alt başlıklar** şu şekilde düzenlenmelidir:

✓ Birinci Derecedeki Alt Başlık: İlk harfi büyük diğer harfleri küçük tamamı **kalın** harflerle, paragraf başından başlayacak şekilde.

Örnek: **Giriş**

✓ İkinci Derecedeki Alt Başlık: Sadece ilk harfleri büyük ve tamamı **kalın ve italik** harflerle.

Örnek:

Çalışmanın Amacı

✓ Üçüncü Derecedeki Alt Başlık: Sadece ilk harfleri büyük ve tamamı italik harflerle.

Örnek: *Türkçede Kişi Zamirleri*

Bütün başlıklardan önce bir satır boşluk bırakılmalıdır.

Metin İçinde Atıf Yapma

✎ Metin içinde kaynaklara atıf yapılırken yazarın/yazarların soyad(lar)ı, ilgili yayının basım yılı ve sayfa numarası kullanılır. Yazarın soyadı ile eserin basım yılı arasına virgöl (,) sonra iki nokta konularak sayfa numarası yazılır.

Örnek: Konuşma sırasında yapılan bir hareket, bir toplumda mesajın etkisini artırırken diğerinde tam tersi bir etki yaratabilir (Baltaş, 1998: 46).

✎ Atıf yapılan eserden bir bölüm aynen aktarıyorsa bu bölüm tırnak işareti (" ") kullanılarak gösterilmeli ve atıf yapılan eserin basım yılından sonra iki nokta (:) konularak alıntının yapıldığı sayfa numarası da yazılmalıdır. Yazarın adı cümlelerin bir parçası olarak söyleniyorsa yayın yılı ve sayfa numarası parantez içinde ismin hemen yanında yer almalıdır.

Örnek: Korkmaz'a (2007: 68) göre dil bilgisi, "çeşitli düzeydeki okullarda, Türkçenin ses, şekil ve cümle yapısı ile cümlelerin öğeleri arasındaki anlam ilişkilerini öğreten bilgi dalıdır."

✎ Yazar sayısı 3 ile 5 arasında ise ilk atıfta, yazar soyadları eserdeki sıraya göre verilir. Aynı esere daha sonra yapılacak atıflarda ise sadece ilk yazarın soyadı yazılır ve Türkçe yazılarda "ve diğer."; İngilizce yazılarda "et al." kısaltması kullanılır.

Örnek: 1936 yılında hazırlanan İlkokul Türkçe Programı'nda, okuma yazma öğretiminin basit kelimelerden başlayarak gerçekleştirilmesi kabul edilmiştir (Çelenk, Tertemiz ve Kalaycı, 2000).

5'ten fazla yazarlı eserlere ilk atıftan itibaren ilk yazarın soyadı ile birlikte, Türkçe yazılarda "ve diğer."; İngilizce yazılarda "et al." kısaltması kullanılır.

Örnek: Böylece anlatılan bilgiler çok daha kolay anlaşılır ve kalıcı hâle getirilir (Korkmaz ve diğer., 1995).

Aynı bilgi için birden fazla esere atıfta bulunuluyor ise kaynaklar cümle sonunda parantez içinde, aralarına noktalı virgül konularak, kronolojik sıralama ile verilmelidir.

Örnek: *Okul yöneticilerinin öğretmenlere oranla daha fazla strese maruz kaldıklarını belirten çalışmalar da vardır (Savery, 1993; Feitler, 1996).*

 Atıf yapılan eser bir kurum adına hazırlanmışsa ilk atıfta, kurumun açık adı, yanında kısaltması, basım yılı ve sayfa numarası verilir. Daha sonraki atıflarda kurumun açık adı değil sadece kısaltması kullanılır.

Örnek: (Türk Dil Kurumu, [TDK], 1997)
(TDK, 1997)

 Bir yazarın aynı yıla ait iki ayrı eserine atıf yapılıyorsa bu yayınların yıllarına bir harf eklenir.

Örnek: (Aydın, 1998a)
(Aydın, 1998b)

 Doğrudan ulaşılamayan bir yayına metin içinde atıf yapılırken bu kaynakla birlikte alıntının yapıldığı kaynak da aşağıdaki gibi belirtilmelidir.

Örnek: ... (Karahan, 1985'ten aktaran Gündüz, 1998)

Kaynakçanın Düzenlenmesi

Çalışmanın sonunda kullanılan tüm kaynaklar alfabetik sırayla aşağıdaki ilkelere uygun olarak verilmelidir.

Tek yazarlı kitap

Onan, B. (2013). *Dil eğitiminin temel kavramları*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Çok yazarlı kitap

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Editörlü kitap

Kırkılıç, A. ve Akyol, H. (Ed.). (2009). *İlköğretimde Türkçe öğretimi*. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Kurum yazarlı kitap

Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe sözlük*. (8. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Çeviri kitap

Bloom, B. J. (1998). *İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme*. (Çev.: Durmuş Ali Özçelik). İstanbul: MEB Yayınevi.

 Sürelî yayınlardaki makale

Güzel, A. (2006). Edebiyat eğitiminde amaçlar ve bu amaçlara yönelik yöntem, teknik ve örnek uygulamalar. *Millî Eğitim*, 196, 85-105.

 Editörlü kitapta bölüm

Göçer, A. (2009). Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme. (Ed: A. Kırkkılıç ve H. Akyol), *İlköğretimde Türkçe öğretimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s. 477-551.

 Basılmış sempozyum ve kongre bildirisi

Huber, E. ve Uzun, L. (2000). Dilbilim alanında Türkçe yazılan bilimsel metinler üzerine gözlemler. *XIII. Dilbilim Kurultayı (13-15 Mayıs 1999) Bildirileri*, (Ed.: A. S. Özsoy ve E. E. Taylan) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 201-215.

 Gazete Yazısı

Akyol, T. (2001, Aralık 24). Edebiyat Tartışması. *Milliyet*, s. 12.

 Tez

Uzun, L. (1992). *Köktürk metinleri üzerine bir metindilbilimsel çalışma: Kullanımbilimsel ve biçimbilimsel görünüşleriyle*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

 Elektronik dergilerdeki / veri tabanlarındaki makale

Brewster, C., & Railsback, J. (2002). Fullday kindergarten: Exploring an option for extended learning. (ERIC Document Reproduction Service No. ED472733). (Erişim Tarihi: 18.09.2008)

Arajji, R. Y., & Lang, K. R. (2008). Avatar business value analysis: a method for the evaluation of business value creation in virtual commerce. *Journal of Electronic Commerce Research*, 9, 207-218. <http://www.csulb.edu/journals/jecr/> (Erişim Tarihi: 15.09.2008)

 Basılmamış ders notları, yayımlanmamış bilimsel toplantı bildirileri kaynak olarak gösterilmez.

HMKÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Web Adresi / Web: : <https://dergipark.org.tr/hmkusbed>

E-posta / E-mail: mkusbed@gmail.com

İletişim Adresi / Adress: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Tayfur Sökmen Kampüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Antakya / Hatay / TÜRKİYE

Telefon / Phone: + 90 326 2455812 **Faks / Fax:** + 90 326 2455811